

**M.Ö. II. BİN YIL ANADOLU VE KUZHEY SURİYE
SARAY MİMARİSİ**

81929

Haydar Uğur DAĞ

Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin

Arkeoloji Anabilim Dalı İçin Öngördüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Olarak Hazırlanmıştır.

T 81929

Ankara
Ocak, 1999

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Bu çalışma, Jürimiz tarafından Arkeoloji Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan.....
Prof. Dr. Engin ÖZGEN (Danışman)

Üye.....
Prof. Dr. Armağan ERKANAL

Üye.....
Doç. Dr. Tuba ÖKSE

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.
.../.../1999

.....
Prof. Dr. İbrahim TANYERİ
Enstitü Müdürü

ÖZET

Çalışmanın konusu, M.Ö. II.binyılda Anadolu ve Kuzey Suriye Bölgesindeki saray mimarisidir.

Saraylar, daha çok idarecilerin ikameti için yapılmış olmalarına rağmen bunun yanı sıra idari ve ekonomik işler içinde kullanılmıştır. Bunun sonucu olarak da boyutları ve planları bakımından bazı farklılıklar görülmektedir. Avlu sarayın planlamasında en önemli mimari unsur olarak karşımıza çıkar. Avlular çeşitli amaçlara hizmet eden sayısız saray mekanları arasında ilişkiyi sağladığı gibi bir ışık kaynağı olarak da kullanılmışlardır. Orta avlulu, ön avlulu ve orta-ön avlulu saraylar gibi çeşitli saray tipleri mevcuttur. Bunların yanı sıra özel bir tip olan ve *bit hilani* olarak adlandırılan saray yapısının varlığında saptanmıştır.

Söz konusu binyılda Anadolu saraylarının mekanları kare yada dikdörtgen planda uygulanmışlardır. Anadolu saraylarının zemin katlarındaki mekanların özellikle depolama işlemi için kullanılmış olmalarına karşın Kuzey Suriye saraylarında depo mekanlarının yanı sıra taht salonları, kabul salonları, dini mekanlar, yaşama mekanları ve sınıflar gün ışığına çıkartılmıştır.

Gerek Anadolu, gerekse Kuzey Suriye saraylarında ele geçirilmiş olan merdiven yapıları söz konusu yapıların en az iki katlı olduğunu göstermiştir. Anadolu saraylarında kerpiç duvarlar doğrudan taş temellerin üzerine oturtulmuş olup, yatay ve dikey ahşap hatıllarla desteklenmiş ve böylece bir nevi yapı iskeleti oluşturulmuştur. Ahşap, Kuzey Suriye'de pek yoğun bulunmadığı için sarayların ancak önemli mekanlarında kullanılmıştır. Eldeki bulguların ışığı altında kapı yapılarının tek yada çift kanatlı olduğu söylenebilir. Bazı durumlarda kapı kanatlarının madeni şerit veya levhalarla kaplandığı anlaşılmıştır. Ancak her iki bölge saraylarında da pencerelerin varlığını işaret eden herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.

M.Ö.II. binyılda Anadolu ve Kuzey Suriye saraylarının taban örtüsü; sıkıştırılmış toprak, taş levhalar, tuğla, kerpiç ve bazı durumlarda da ahşaptır. Büyük olasılıkla her iki bölge sarayları düz çatıya sahiptirler. Yine aynı şekilde her iki bölgede yeralan saraylardan bazılarının duvarları resimlerle süslenmiş olup, bu resimlerin tekniklerinde farklılıklar olmasına karşın bazı motiflerin seçiminde benzerlikler söz konusudur.

SUMMARY

The subject matter of this study is the palace architecture of Anatolia and North Syria in the second millennium B.C. Although the palaces were primarily designed as residences of the rulers they also served as administrative and economic centers. Thus, they bear certain differences with regards to their dimensions and planning.

The courtyard seems to be major architectural element which dictates the planning of the palace; thus, connecting numerous rooms of different purpose as well as serving as a source for light. There are several types of palaces, such as palaces with central, front and central-front courtyards including a special type called "*bit hilani*".

As for the individual rooms of the palaces of Anatolia during this millennium, they are either of square or rectangular plan. The rooms in the basement of the Anatolia palaces were primarily used for storage purposes whereas in North Syrian palaces, in addition to storage rooms, other rooms were unearthed which have served as throne rooms, reception rooms, religious rooms, residential rooms and class rooms.

The presence of the remains of staircases both in Anatolia and North Syrian palaces indicate that these buildings were at least two-storied. The mudbrick walls were supported by horizontal and vertical wooden beams thus, creating some kind of a skeleton mudbricks. Since timber was hard to get in North Syria, it was specifically used for important rooms only. It is very likely that the doors were either single or double-winged to judge from the traces of door openings which, in some cases, were decorated with metal strips or plaques. However, no trace of any windows were discovered in the palaces of Anatolia and North Syria. The floor covering of the palaces in both regions include stamped clay, stone plaques, brick, mudbrick and sometimes wood. The roofs of the palaces in Anatolia and North Syria were probably of the flat type. Some palaces were decorated with wall-paintings which again reflect certain differences in their techniques whereas they display certain resemblances in the selection of the motifs.

İÇİNDEKİLER

Özet	i
Summary	ii
İçindekiler	iii
Levhalar Listesi	xi
Haritalar Listesi	xx
Önsöz	xxi
I. Giriş	1
I.1. Konu	1
I.2. Amaç	2
I.3. Çalışma Yöntemi	2
I.4. Anadolu ve Kuzey Suriye'nin Coğrafyası	3
I.5. M.Ö.II.Binyılda Anadolu ve Kuzey Suriye'nin Siyasi Yapısı	9
II. Saray Kavramı ve Gelişimi	18
III. M.Ö.II.Binyıl'da Saray Yapısına Sahip Anadolu Yerleşmeleri	27
III.1. Acemhöyük	27
III.1.1. Konum	27
III.1.2. Kazı Tarihçesi	27
III.1.3. Stratigrafi	27
III.2. Alaca Höyük	29
III.2.1. Konum	29
III.2.2. Kazı Tarihçesi	29
III.2.3. Stratigrafi	29
III.3. Beycesultan	30
III.3.1. Konum	30
III.3.2. Kazı Tarihçesi	30
III.3.3. Stratigrafi	30
III.4. Boğazköy (Hattuša)	31
III.4.1. Konum	31

III.4.2. Kazı Tarihçesi	31
III.4.3. Stratigrafi	32
III.5. Konya Karahöyük	33
III.5.1. Konum	33
III.5.2. Kazı Tarihçesi	33
III.5.3. Stratigrafi	33
III.6. Kültepe (Kaniş)	34
III.6.1. Konum	34
III.6.2. Kazı Tarihçesi	34
III.6.3. Stratigrafi	35
III.7. Maşat Höyük (Tapigga)	35
III.7.1 Konum	35
III.7.2. Kazı Tarihçesi	36
III.7.3. Stratigrafi	36
III.8. Tell Açana (Alalah)	37
III.8.1. Konum	37
III.8.2. Kazı Tarihçesi	37
III.8.3. Stratigrafi	37
III.9. Tilmen Höyük	38
III.9.1. Konum	38
III.9.2. Kazı Tarihçesi	39
III.9.3. Stratigrafi	39
IV.M.Ö.II.Binyıl'da Saray Yapısına Sahip Kuzey Suriye Yerleşmeleri	40
IV.1. Ras Şamra (Ugarit)	40
IV.1.1. Konum	40
IV.1.2. Kazı Tarihçesi	40
IV.1.3. Stratigrafi	41
IV.2. Tell Bi'a (Tuttul)	42
IV.2.1. Konum	42
IV.2.2. Kazı Tarihçesi	42

IV.2.3. Stratigrafi	42
IV.3. Tell Brak	43
IV.3.1. Konum	43
IV.3.2. Kazı Tarihçesi	44
IV.3.3. Stratigrafi	44
IV.4. Tell Hariri (Mari)	46
IV.4.1. Konum	46
IV.4.2. Kazı Tarihçesi	46
IV.4.3. Stratigrafi	46
IV.5. Tell Mardikh (Ebla)	47
IV.5.1. Konum	47
IV.5.2. Kazı Tarihçesi	47
IV.5.3. Stratigrafi	47
V.M.Ö.II.Binyılın İlk Yarısına Tarihlendirilen Anadolu Sarayları	49
V.1.Acemhöyük	49
V.1.1. Sarıkaya Sarayı	49
V.1.1.1. Saray Planı	49
V.1.1.2. Duvar Yapısı	53
V.1.1.3. Kapılar ve Pencereleler	53
V.1.1.4. Taban Döşemesi	54
V.1.1.5. Çatı Sistemi	55
V.1.1.6. Tarihlendirme	55
V.1.2. Hatıpler Sarayı	58
V.1.2.1. Saray Planı	59
V.1.2.2. Duvar Yapısı	60
V.1.2.3. Kapılar ve Pencereleler	60
V.1.2.4. Taban Döşemesi	60
V.1.2.5. Tarihlendirme	61
V.2. Beycesultan	61
V.2.1. Beycesultan Sarayı	61

V.2.1.1. Saray Planı	62
V.2.1.2. Duvar Yapısı	68
V.2.1.3. Kapılar ve Pencereleler	69
V.2.1.4. Taban Döşemesi	70
V.2.1.5. Çatı Sistemi	71
V.2.1.6. Tarihlendirme	71
V.3. Konya Karahöyük	72
V.3.1. Konya Karahöyük Sarayı	72
V.3.1.1. Saray Planı	72
V.3.1.2. Duvar Yapısı	74
V.3.1.3. Taban Döşemesi	74
V.3.1.4. Tarihlendirme	74
V.4. Kültepe (Kaniş)	75
V.4.1.II. Tabaka Sarayı	75
V.4.1.1. Saray Planı	75
V.4.1.2. Duvar Yapısı	76
V.4.1.3. Taban Döşemesi	77
V.4.1.4. Tarihlendirme	77
V.4.2. Waršama Sarayı	78
V.4.2.1. Saray Planı	78
V.4.2.2. Duvar Yapısı	79
V.4.2.3. Taban Döşemesi	79
V.4.2.4. Tarihlendirme	80
V.4.3. Anitta Sarayı	81
V.4.3.1. Saray Planı	81
V.4.3.2. Duvar Yapısı	82
V.4.3.3. Taban Döşemesi	82
V.4.3.4. Tarihlendirme	82
V.5. Tell Açana (Alalah)	83
V.5.1. Yarım-Lim Sarayı	83
V.5.1.1. Saray Planı	83

V.5.1.2. Duvar Yapısı	89
V.5.1.3. Kapılar ve Pencereleler	90
V.5.1.4. Taban Döşemesi	91
V.5.1.5. Çatı Sistemi	91
V.5.1.6. Duvar Boyaları	92
V.5.1.7. Tarihlendirme	93
V.6. Tilmen Höyük	94
V.6.1. Tilmen Höyük Sarayı	94
V.6.1.1. Saray Planı	94
V.6.1.2. Duvar Yapısı	98
V.6.1.3. Kapılar ve Pencereleler	99
V.6.1.4. Taban Döşemesi	100
V.6.1.5. Çatı Sistemi	100
V.6.1.6. Tarihlendirme	101
VI. M.Ö.II.Binyılın İlk Yarısına Tarihlendirilen Kuzey Suriye Sarayları	102
VI.1. Tell Bi`a (Tuttul)	102
VI.1.1. Tell Bi`a Sarayı	102
VI.1.1.1. Saray Planı	102
VI.1.1.2. Duvar Yapısı	107
VI.1.1.3. Kapılar ve Pencereleler	108
VI.1.1.4. Taban Döşemesi	108
VI.1.1.5. Tarihlendirme	109
VI.2. Tell Hariri (Mari)	110
VI.2.1. Mari Sarayı	110
VI.2.1.1. Saray Planı	110
VI.2.1.2. Duvar Yapısı	127
VI.2.1.3. Kapılar ve Pencereleler	128
VI.2.1.4. Taban Döşemesi	129
VI.2.1.5. Çatı Sistemi	129
VI.2.1.6. Duvar Boyaları	130

VI.2.1.7. Tarihlendirme	138
VI.3. Tell Mardikh (Ebla)	140
VI.3.1. Ebla E Sarayı	140
VI.3.1.1. Saray Planı	140
VI.3.1.2. Duvar Yapısı	141
VI.3.1.3. Kapılar ve Pencereleler	141
VI.3.1.4. Taban Döşemesi	142
VI.3.1.5. Tarihlendirme	142
VII.M.Ö.II.Binyılın İkinci Yarısına Tarihlendirilen Anadolu Sarayları	143
VII.1. Alaca Höyük	143
VII.1.1. Alaca Höyük Mabnet - Sarayı	143
VII.1.1.1. Saray Planı	143
VII.1.1.2. Duvar Yapısı	144
VII.1.1.3. Kapılar ve Pencereleler	145
VII.1.1.4. Taban Döşemesi	146
VII.1.1.5. Çatı Sistemi	146
VII.1.1.6. Tarihlendirme	146
VII.2.Boğazköy (Hattuša)	147
VII.2.1. Boğazköy Sarayı	147
VII.2.1.1. Saray Planı	147
VII.2.1.2. Duvar Yapısı	151
VII.2.1.3. Kapılar ve Pencereleler	151
VII.2.1.4. Taban Döşemesi	151
VII.2.1.5. Çatı Sistemi	152
VII.2.1.6. Tarihlendirme	152
VII.3. Maşat Höyük (Tapigga)	153
VII.3.1. Maşat Höyük Sarayı	153
VII.3.1.1. Saray Planı	153
VII.3.1.2. Duvar Yapısı	158
VII.3.1.3. Kapılar ve Pencereleler	159

VII.3.1.4. Taban Döşemesi	159
VII.3.1.5. Çatı Sistemi	160
VII.3.1.6. Duvar Boyaları	160
VII.3.1.7. Tarihlendirme	160
VII.4.Tell Açana (Alalah)	162
VII.4.1. Niqmepa Sarayı	162
VII.4.1.1. Saray Planı	162
VII.4.1.2. Duvar Yapısı	170
VII.4.1.3. Kapılar ve Pencereleler	171
VII.4.1.4. Taban Döşemesi	171
VII.4.1.5. Çatı Sistemi	172
VII.4.1.6. Tarihlendirme	172
VIII.Kuzey Suriye`nin M.Ö.II.Binyılın İkinci Yarısına Tarihlendirilen Sarayları	174
VIII.1. Ras Şamra (Ugarit)	174
VIII.1.1. Ugarit Kralı Sarayı	174
VIII.1.1.1. Saray Planı	174
VIII.1.1.2. Duvar Yapısı	182
VIII.1.1.3. Kapılar ve Pencereleler	183
VIII.1.1.4. Taban Döşemesi	183
VIII.1.1.5. Çatı Sistemi	184
VIII.1.1.6. Tarihlendirme	184
VIII.2.Tell Brak	187
VIII.2.1. Tell Brak Sarayı	187
VIII.2.1.1. Saray Planı	187
VIII.2.1.2. Duvar Yapısı	190
VIII.2.1.3. Kapılar ve Pencereleler	190
VIII.2.1.4. Taban Döşemesi	191
VIII.2.1.5. Çatı Sistemi	191
VIII.2.1.6. Tarihlendirme	191

IX.Saray Yapılarının Plan Açısından Değerlendirilmesi	193
IX.1. Anadolu Sarayları	193
IX.1.1. M.Ö.II.Binyılın İlk Yarısına Tarihlendirilen Saraylar	193
IX.1.2. M.Ö.II.Binyılın İkinci Yarısına Tarihlendirilen Saraylar	201
IX.2. Kuzey Suriye Sarayları	207
IX.2.1. M.Ö.II.Binyılın İlk Yarısına Tarihlendirilen Saraylar	207
IX.2.1. M.Ö.II.Binyılın İkinci Yarısına Tarihlendirilen Saraylar	213
X. Saray Yapılarının Malzeme ve Teknik Açısından Değerlendirilmesi	217
X.1. M.Ö.II.Binyıla Tarihlendirilen Anadolu Sarayları	217
X.1.1. Duvar Yapısı	217
X.1.2. Kapılar ve Pencereleler	221
X.1.3. Taban Döşemesi	223
X.1.4. Çatı Sistemi	224
X.1.5. Duvar Boyaları	225
X.2. M.Ö.II.Binyıla Tarihlendirilen Kuzey Suriye Sarayları	227
X.2.1. Duvar Yapısı	227
X.2.2. Kapılar ve Pencereleler	230
X.2.3. Taban Döşemesi	232
X.2.3. Çatı Sistemi	233
X.2.4. Duvar Boyaları	234
XI.Sonuç	237
Kaynakça	249
Haritalar	
Levhalar	

LEVHALAR LİSTESİ

1. a. Hayvan postuna bürünmüş büyücü tasviri, Fransa Trois Freres Mağarası (Özbek 1997:43).
b. Çatal Höyük Neoitik Dönem evlerinden birinin rekonstrüksiyonu (Mellaart 1963:fig.14).
2. Eridu, Ubeyd Dönemi tapınağı ve gelişim evreleri (Roaf 1990:52).
3. a. Rahip-Kral tasviri (Collon 1988:fig.807).
b. Malatya Arslantepe Saray yapısı (Frangipane 1996:fig.2).
4. Eşnunna kenti genel planı (Postgate 1994: fig.4:3).
5. Uruk kenti genel planı (Roaf 1990:60).
6. a. Kiş kenti genel planı (Postgate 1994:fig.7:2).
b. Kiş kentindeki Plan-Konveks yapı (Postgate 1994:fig.7:1a).
c. Erhanedanlar Dönemi Sarayı (Postgate 1994:fig.7:1b).
7. a. Mari Sarayı maketi (Postgate 1994:fig.7:4).
b. Norşuntepe VI. yapı katı sarayı (Hauptmann 1979b:res.25).
8. Beycesultan topografik planı (Lloyd 1965:fig.A1).
9. a. Kültepe Kaniş ve Karum genel planı (Naumann 1991:237).
b. Kültepe Kaniş ve Saray yapılarının havadan görünümü.
10. Maşat Höyük topografik planı (tT. Özgüç 1982:fig.4).
11. Tell Açana topografik planı (Woolley 1955:pl.XXII).
12. Tilmen Höyük topografik planı (Alkım 19972:pl.1).
13. Ras Samra topografik planı (Schaeffer 1962:fig.1).
14. a. Tell Bi'a topografik planı (Strommenger 1977:abb.2).
b. Tell Brak topografik planı (Oates 1987:fig.1).
15. a. Acemhöyük topografik planı (N.Özgüç 1977:pl.1).
b. Sarıkaya Sarayı planı (N.Özgüç 1977:pl.2).
16. a. Kültepe II. tabaka mühür baskılarında görülen araba tasviri (N.Özgüç 1985:res.9).
b. Sarıkaya Sarayı'nda ele geçen taş tabak ve kaidesi (Öztan 1979:res.1).
17. a. Sarıkaya Sarayı'nın korunan duvarları (Öztan 1990:res.1).

- b. Sarıkaya Sarayı'nın korunan duvarları (Öztan 1990:res.2).
18. Sarıkaya Sarayı duvar inşa tekniği (N. Özgüç 1966:pl.4).
19. Resimli banyo kabı C yüzü (N.Özgüç 1979:fig.7).
20. a. Asur Kralı I.Samsi-Adad'a ait mühür baskısı (N. Özgüç 1977:lev.I:1).
 b. Mari Kralı Yahdunlim'in kızı Du-ge-du'ya ait mühür baskısı (N.Özgüç 1977:lev.I:3).
 c. Kültepe Karum II.tabaka paraleli mühür baskıları (N.Özgüç 1977:lev.4:10).
 d. Aplahanda adını taşıyan mühür baskısı (N.Özgüç 1977:lev.6:17).
 e. Aplahanda adını taşıyan mühür baskısı (N. Özgüç 1977: lev.4:11).
21. a. Resimli banyo kabı'nın A yüzü (N.Özgüç 1979:res.3).
 b. Resimli banyo kabı'nın B yüzü (N.Özgüç 1979:res.6).
22. Resimli banyo kabının C yüzü ikinci parça (N.Özgüç 1979:res.7).
23. Hatipler Sarayı (N.Özgüç 1977:pl.1).
24. Beycesultan Sarayı (Lloyd 1965:fig.A4).
25. Beycesultan Sarayı genel planı (Lloyd 1965:fig.A3).
26. Beycesultan Sarayı rekonstrüksiyonu (Lloyd 1965:fig.A13).
27. a. Beycesultan Sarayı duvar yapısı (Lloyd 1965:fig.A10).
 b. Beycesultan Sarayı duvar yapısı (Lloyd 1965:fig.A5).
28. a. Tarsus Gözlükule, Eski Tunç Çağı II. ızgara biçimli ahşap hatıllı taş temeller (Goldmann 1956:pl.90).
 b. 32 numaralı mekanın duvar yapısı (Lloyd 1965:fig.A1).
29. Beycesultan Sarayı'nda ele geçen saray seramikleri (Lloyd 1965:fig.p7:8, 10, 12; fig.p5:10, 17; fig.p.10:7, 12, 13).
- 30.Konya Karahöyük genel planı (Alp 1972:şek.1).
31. a. Konya Karahöyük Sarayı (Alp1972:şek.2).
 b. Konya Karahöyük Sarayı'nda açığa çıkartılan banyo kabı (Alp 1972:res.4).
32. Konya Karahöyük Sarayı'nda açığa çıkartılan M.Ö.II.binyılın ilk çeyreğine tarihlendirilen mühür baskıları (Alp 1972:res.96:a, b).

33. Konya Karahöyük Sarayı'nda açığa çıkartılan M.Ö.II.binyılın ilk çeyreğine tarihlendirilen mühür baskıları (Alp 1972:res.82, 83, 84, 85, 86).
34. Konya Karahöyük Sarayı'nda açığa çıkartılan M.Ö.II.binyılın ilk çeyreğine tarihlendirilen mühür baskıları (Alp 1972:res.81a, 81b).
35. Konya Karahöyük Sarayı'nda açığa çıkartılan M.Ö.II.binyılın ilk çeyreğine tarihlendirilen mühür baskıları (Alp 1972:res.97, 98, 99).
36. a. II.Tabaka Sarayı koruma duvarı.
b. II.Tabaka Sarayı depo mekanları.
c. II.Tabaka Sarayı batı kanadı.
37. Waršama Sarayı'nın konumu (Karpe 1994:abb.36).
38. Waršama Sarayı planı (Hrozny 1927:fig.1).
39. a. Waršama Sarayı'nın güneyden görünüşü.
b. Waršama Sarayı duvarlarının günümüzdeki durumu ve yangın izleri.
40. Saray'da ele geçen resmi Listelerden biri, CBU 4041 (Balkan 1957:res.15, 16, 19).
a. CBU 4041, önyüz (Balkan 1957:res.15a).
b. CBU 4041, üst kenar (Balkan 1957:res.15b)
c. CBU 4041 sağ kenar (Balkan 1957:res.16).
d. CBU 4041 sol kenar (Balkan 1957:res.19)
41. Mama Kralı Anum Hirbi'nin Kaniš Kralı Waršama'ya Mektubua. kt.g/t 35, önyüz (Balkan 1957:res.1).
b. kt.g/t 35, alt Kenar (Balkan 1957:res.2).
c. kt.g/t. 35, arka yüz (Balkan 1957:res.3).
d. kt.g/t. 35, üst kenar (Balkan 1957:res.4).
42. a. Anitta Sarayı'nın güneydoğudan görünümü.
b. Anitta Sarayı'nın batı kanat mekanları.
c. Anitta Sarayı'nın güneyden görünümü.
43. a. Anitta Sarayı'nın taş temelleri.
b. Anitta Sarayı'nın duvarlarında görülen yangın izleri.
44. a. Anitta Hançeri (T.Özgüç 1956:res.2, 3).
b. Anitta Sarayı'nda ele geçen bronz kap (T.Özgüç 1956:res.4, 5).

45. Tell Açana genel planı (Woolley 1955:pl.XIV).
46. Yarım-Lim Sarayı (Woolley 1955:fig.35).
47. a. Sarayın ana girişi ve ortostat düzenlemesi (Woolley 1955:pl.XIIIc).
b. 5 numaralı salonu ikiye bölen sütunlu kapı açıklığı (Woolley 1955:pl.XVa).
48. a. 10 numaralı merdiven odası (Woolley 1955:pl.XVIIIa).
b. 15 numaralı oda (Woolley 1955:pl.XIXa).
49. a. 17 numaralı mekan ve mezar odasına inen merdivenler (Woolley 1955:pl.XXa).
b. Bazalt eşik (Woolley 1955:XXb).
c. Mezar odası içerisinde ele geçen ahşap sandık ve kemik kalıntıları (Woolley 1955:pl.XXIb).
50. a. 5 numaralı mekanda tespit edilen duvar boyaları (Woolley 1955:pl.XXVIIc).
b. 5 numaralı mekanda tespit edilen duvar boyaları (Woolley 1955:pl.XXXVIIb).
c. Duvar boyası üzerindeki boğa boynuzu motifi (Woolley 1955:pl.XXXVIIIb).
51. a. Bitkisel motifli duvar boyası (Woolley 1955:pl.XXXVIIIa).
b. 12 numaralı mekanda in situ bulunan fresko kalıntıları (Woolley 1955:pl.XXIb).
52. a. Tilmen Höyük genel planı (Alkım 1962:pl.III).
b. Sarayın surlar ile ilişkisi (Duru 1986:pl.1).
53. a. Sarayın I. safhası (Duru 1986:pl.2).
b. A yapısı anıtsal giriş kapısı (Duru 1986:res.3).
c. A yapısı ortostatları (Duru 1986:res.5).
d. A yapısı ortostatları (Duru 1986:res.6).
e. A yapısı ortostatları (Duru 1986:res.7).
54. a. Sarayın II.safhası (Alkım 1962:res.2).
b. C ve D yapıları (Duru 1986:pl.3).
55. a. 5 numaralı banyo mekanı ve bazalt banyo teknesi (Alkım 1962:res.8).

- b. Ortostatlar üzerindeki zıvana delikleri (Alkım 1962:res.42).
- c. Kyklopik taş duvarlar (Duru 1986:res.11).
- d. Kyklopik taş duvarlar (Duru 1986:res.16).
- e. Kyklopik taş duvarlar (Duru 1986:res.21).
- 56. a. Tilmen Höyük Sarayı ortostatlarının günümüzdeki durumu.
- b. Tilmen Höyük Sarayı ortostatlarının günümüzdeki durumu
- 57. a. Tilmen Höyük Sarayı kanal sistemi (Alkım 1962:res.47).
- b. Bazalt yağmur oluğu (Alkım 1962:res.45).
- c. Tilmen Höyük Sarayı'nın IIc safhasında bulunan çivi yazılı bulla (Alkım 1962:res.10).
- 58. a. Tell Bi'a topografik planı (Strommenger 1987:abb.1).
- b. Tell Bi'a Sarayı planı (Strommenger 1987:abb.2).
- 59. a. Tell Bi'a Sarayı 1.safha planı (Strommenger 1986:abb.1).
- b. Tell Bi'a Sarayı 2. ve 3. safhaları (Strommenger 1986:abb.8).
- c. Eşnunna Sarayı planı (Strommenger 1986:abb.7).
- 60. a. 5 numaralı mekanın kuzeydoğusunda tespit edilen fırın (Strommenger 1986:abb.14).
- b. Duvar yapısı genel görünüm (Strommenger 1987:abb.3).
- 61. a. Kerpiç taban döşemesi (Strommenger 1986:abb.4).
- b. Saray'da ele geçen çivi yazılı belgeler (Strommenger 1987:abb.5).
- 62. Mari Sarayı genel planı (Margueron 1982:fig.146).
- 63. a. Saray'ın ana girişi kuzeyden görünüş (Parrot 1958a:pl.X:1).
- b. Saray'ın ana girişi kuzeybatıdan görünüş (Parrot 1958a:pl.X:2).
- c. Saray'ın ana giriş planı (Parrot 1958a:pl.XI).
- 64. a. Çivi yazılı mil dibekleri (Parrot 1958a:pl.XII:1).
- b. Çivi yazılı mil dibekleri (Parrot 1958a:pl.XII:2).
- c. 154 numaralı avlunun genel görünümü (Parrot 1958a:pl.XIII:1).
- 65. a. 152 numaralı geçiş mekanı (Parrot 1958a:pl.XIII:2).
- b. 167 numaralı mutfak mekanı (Parrot 1958a:pl.XV:2).
- c. 167 numaralı mutfak mekanında bulunan banket üzerindeki ocaklar (Parrot1958a:plXV:3).

- d. 162 numaralı mekan içerisinde in situ durumdaki büyük kaplar (Parrot 1958a:pl.XVI:1).
- e. 162 numaralı mekan içerisinde in situ durumdaki büyük kaplar (Parrot 1958a:pl.XVI:2).
- 66. a. 131 numaralı avlu içerisindeki küçük havuz ve 132 numaralı mekanın giriş kısmı (Parrot 1958a:pl.XX:1).
- b. 131 numaralı avlu doğu'dan görünüş (Parrot 1958a:pl.XX:2).
- c. 115 numaralı mekanda ele geçen in situ tabletler (Parrot 1958a:pl.XXII:2).
- d. 115 numaralı mekanda ele geçen in situ tabletler (Parrot 1958a:pl.XXII:3).
- e. 116 numaralı mekan içerisindeki pithoslar (Parrot 1958a:pl.XXVI:2).
- 67. a. 106 numaralı avludan 64 numaralı mekandaki podyumun görünüşü (Parrot 1958a:pl.XXVII:1).
- b. 64 numaralı salondaki podyum (Parrot 1958a:pl.XXVII:2).
- c. Podyum üzerindeki süsleme (Parrot 1958a:pl.XV:1).
- 68. a. Podyum üzerindeki süsleme detay görünüm (Parrot 1958a:pl.XXV:2).
- b. Elinde kap tutan tanrıça heykeli (Strommenger 1964:pl.163).
- 69. Elinde kap tutan tanrıça ön ve yan görünüş (Parrot 1959:pl.IV, VI).
- 70. a. 66 numaralı mekanın basamaklı girişi (Parrot 1958a:pl.XXXI:2).
- b. 65 numaralı mekandaki taht kaidesi, 66 numaralı mekandan görünüş (Parrot 1958a:pl.XXX:1).
- c. 65 numaralı mekandaki taht kaidesi (Parrot 1958a:pl.XXX:2).
- 71. a. 81 numaralı mekan batıdan görünüş (Parrot 1958a:pl.XXXV:1).
- b. 81 numaralı mekan doğudan görünüş (Parrot 1958a:pl.XXXV:4).
- c. 82 numaralı mekandaki asma katın rekonstrüksiyonu (Margueron 1982:fig.220a).
- d. 82 numaralı mekanın asma katına ait ikinci rekonstrüksiyon denemesi (Margueron 1982:fig.220b).
- e. 79 numaralı mekanın asma katına ait rekonstrüksiyon denemeleri (Margueron 1982:fig.221).

72. a. I numaralı avlu ve içerisindeki pithoslar (Parrot 1958a:pl.XLVIII:2).
 b. 70 numaralı mutfak mekanında ele geçen kubbeli fırın (Parrot 1958a:pl.L:1).
 c. 70 numaralı mutfak mekanında ele geçen ikinci fırın (Parrot 1958a:pl.L:2).
73. a. 7 numaralı banyo mekanına açılan giriş (Parrot 1958a:pl.XLVI:1).
 b. Banyo mekanı genel görünüş (Parrot 1958a:pl.XLVI:2).
 c. Banyo kapları ve tuvalet kısmı (Parrot 1958a:pl.XLVI:3).
 d. 20 numaralı mekanın duvarında yer alan atık su sistemi (Margueron 1982:fig.223).
 e. 24 numaralı okul mekanı (Parrot 1958a:pl.XLII:1).
 f. 24 numaralı okul mekanı (Parrot 1958a:pl.XLII:2).
 g. 24 numaralı okul mekanı (Parrot 1958a:pl.XLII:3).
 h. 24 numaralı okul mekanı (Parrot 1958a:pl.XLII:4).
- 74.a. 45 numaralı banyo mekanı (Parrot 1958a:pl.XL:2).
 b. 31 numaralı mekandaki duvar bezemesi (Parrot 1958b:pl.I:2).
 c. 31 numaralı mekanın kuzey ve güney duvarındaki bezeme (Parrot 1958b:fig:2).
- 75.a. 43 numaralı odada yer alan duvar bezemesi (Parrot 1958b:pl.I:2).
 b. Kakma bezeli ahşap panonun in situ durumu (Parrot 1958b:pl.III:2,3).
- 76.a. Ahşap panonun rekonstrüksiyon denemesi (Parrot 1958b:pl.III:1).
 b. 31 numaralı mekandaki yedi kollu yıldız motifi (Parrot 1958b:fig.6).
 c. Sarayın bazı mekanlarında bulunan altı kollu yıldız motifi (Parrot 1958b:fig.6).
 d. 34 numaralı mekanda yer alan tasvir (Parrot 1958b:fig.7).
- 77.a. 53 numaralı mekanda yer alan geometrik motifler(Parrot1958b:fig.11).
 b. 52 numaralı mekanda ele geçen basit resmedilmiş figürler (Parrot 1958b:fig.13).
 c. 52 numaralı mekanda ele geçen basit resmedilmiş figürler (Parrot 1958b:fig.14).

- d. 52 numaralı mekanda ele geçen basit resmedilmiş figürler (Parrot 1958b:fig.15).
78. a. Kurbana götürülen boğa (Parrot 1958b:fig:18).
b. Kurbana götürülen boğa, I. parça (Parrot 1958b:pl.V:2).
79. Kurbana götürülen boğa, II. büyük parça (Parrot 1958b:pl.VI).
80. a. İki keçi tasviri (Parrot 1958b:fig.23).
b. Takdim sahnesinin yer aldığı kapı açıklığı (Parrot 1958b:fig.46).
81. Takdim sahnesi (Parrot 1958b:pl.IX).
82. Takdim sahnesi orjinal durum (Parrot 1958b:pl.X).
83. Takdim sahnesi çizim (Parrot 1958b:pl.XI).
84. a. Takdim sahnesinin sol yan sahnesi (Parrot 1958b:XIII).
b. Takdim sahnesinin sağ yan sahnesi (Parrot 1958b:pl.XII).
85. a. Takdim sahnesi ve Khorsabad Sin Mabedi duvar boyası (Parrot 1958b:fig.50).
b. 132 numaralı salon duvar boyaları (Parrot 1958b:fig.57).
86. 132 numaralı salon duvar boyalarına ait parçaların bir araya getirilmiş durumu (Parrot 1958b:pl.XVII).
87. Savaşçı başı (Strommenger 1964:pl.160).
88. Pişirme kalıpları (Parrot 1959:pl.XVII).
89. a. Ebla E Sarayı (Matthiae 1979:fig.31).
b. Alaca Höyük topografik planı (Koşay 1966:lev.78).
90. Alaca Höyük Mabet-Sarayı (Koşay 1966:lev.79).
91. a. Mabet-Sarayın kuzeyindeki mekanlar (Koşay 1966:lev.85).
b. 52 numaralı mekan içerisindeki kaide veya taban olarak düşünülen monolit taş (Koşay 1966:lev.85).
c. Yapının avlu döşemesi (Koşay 1951:lev.IX).
92. a. Boğazköy genel planı (Meyers 1997:333).
b. Büyükkale genel planı (Bittel 1970:fig.19).
93. A yapısı (Bittel 1952:abb.9).
94. D yapısı (Neve 1982: beilage 38).
95. E ve F yapıları (Neve 1982: beilage 38).

96. Maşat Höyük Sarayı (T.Özgüç 1982:pl.I).
97. Duvar yapısı izometrik plan (T.Özgüç 1978:izm.pl.5).
98. a. Niqmepa Sarayı (Woolley 1955:fig.45).
b. Sarayın ana girişine uzanan tuğla döşemeli yol (Woolley1955:plXXIV:a).
99. a. Niqmepa Sarayı'nın rekonstrüksiyonu (Woolley 1955:fig.47).
b. 35 numaralı depo mekanı (Woolley 1955:pl.XXVIII:b).
100. a. Duvar yapısı (Woolley 1955:fig.71).
b. Yarım hatıllar (Woolley 1955:fig.71).
c. 28 ve 31 numaralı mekanların duvarları üzerinde ahşapların oluşturduğu boşluklar (Woolley 1955:pl.XXVII:a, b).
101. Ugarit Krali Sarayı ve çevresi (Schaeffer 1962:pl.VII).
102. Ugarit Krali Sarayı (Schaeffer 1962:pl.21).
103. a. Giriş kapısındaki sütun kaidesi (Saadé 1978:fig.13).
b. II.Murşili'ye ait mühür (Schaeffer 1956:fig.8).
104. a. Krali Mezarlar (Schaeffer 1954:fig.10).
b. Duvar yapısı (Schaeffer 1962:fig.68).
105. a. V numaralı avlu genel görünüm (Schaeffer 1962:fig.32).
b. V numaralı avlu içerisindeki havuz (Schaeffer 1956:fig.29).
106. a. V numaralı avlu içerisindeki kuyu (Schaeffer 1962:fig.33).
b. V numaralı avluda in situ halde bulunan tabletler (Schaeffer 1962:fig.33).
107. a. Taban döşemesi (Schaeffer 1962:fig.12).
b. Fil dişi insan başı heykelciği (Saadé 1978:fig.17).
c. Fil dişi yatak panolarından biri (Schaeffer 1954:pl.VII:4).
108. a. Tell Brak Mitanni Sarayı (Oates 1987:fig.4).
b. Sarayın mutfak mekanı (Oates 1987:pl.XXXVIb).
109. a. Mitanni Sarayı kemerli kapı açıklıkları (Oates 1987:pl.XXXVIa).
b. Saray içerisindeki merdiven yollarının izometrik planı (Oates1987:fig.5).
110. a. 9 numaralı mekana açılan merdiven yolu (Oates 1987:pl.XXXVa).

- b. Çivi yazılı tabletler (Oates 1987:pl.XLIV).
111. Mallia Sarayı planı (Graham 1962:fig.6).
112. a. Urnammu Steli (Orthmann 1985:fig.37a, b).
- b. Nuzi Sarayı (Starr 1935:pl.13).

HARİTALAR LİSTESİ

- 1- Anadolu ve Kuzey Suriye
- 2- Anadolu'da M.Ö. II.binyıla tarihlendirilen saray yapısı bulunan merkezler
- 3-.Kuzey Suriye'de M.Ö. II.binyıla tarihlendirilen saray yapısı bulunan merkezler

ÖNSÖZ

M.Ö.II.Binyıl Anadolu ve Kuzey Suriye Saray Mimarisi, konulu bu tez çalışmasıyla bahsedilen binyıl içerisinde birbirleri ile yakından ilişkili olan Anadolu ve Kuzey Suriye kültürleri arasında tespit edilen pek çok bağlantının dışında anıtsal mimaride de ilişkilerin olup olmadığı araştırılmaya çalışılmıştır.

M.Ö.II.Binyılda Anadolu ve Kuzey Suriye Saray Mimarisi, konulu tez çalışmam sırasında büyük bir sabırla beni yönlendiren ve gerek tecrübelerinden gerekse bilgilerinden yararlanmamı sağlayan değerli hocam Prof. Dr. Engin ÖZGEN'e, ayrıca çalışmalarım sırasında gerekli kolaylıkları gösteren, arkeoloji alanında kendimi yetiştirmemde büyük emekleri olan hocam Prof.Dr. Armağan ERKANAL'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

Tez çalışmam sırasında, deneyimlerini ve bilgilerini benden esirgemeyen değerli hocalarım Doç.Dr. A. Tuba ÖKSE'ye, Yard.Doç.Dr. Halime HÜRYILMAZ'a, Yard. Doç. Dr. Halil TEKİN'e, Yard. Doç. Dr. Nazlı ÇİNARDALI'na ve Yard. Doç. Dr. Bora UYSAL'a teşekkür borçluyum.

Tez çalışmamın final aşamasında evladı gibi kabul eden ve kucak açan sayın Ahmet ERDEM'e, tez yazımı sırasında yardımcı olan değerli arkadaşlarım ve meslektaşlarım Araş. Gör. Atilla ENGİN'e ve Araş. Gör. Kadir BÜYÜKULUSOY'a, Araş. Gör. Gökhan MUSTAFAOĞLU'na, H. Yiğit ERBİL'e, Elif YELTEKİN'e ve Özlem ERDEM'e teşekkürü borç bilirim.

I. GİRİŞ

I.1. KONU

Bu çalışma “*M.Ö. II. Binyıl Anadolu ve Kuzey Suriye Saray Mimarisini*” başlığı altında sunulmaktadır. Konu kapsamında ele alınan sarayların ilk grubunu Anadolu’nun M.Ö. II. binyılın ilk yarısına ait sarayları oluşturmaktadır. Anadolu’nun yazı ile tanıştığı bu dönem bölge için ayrı bir önem taşımaktadır. M.Ö. II. binyılın başında Anadolu ile Mezopotamya arasında çok yoğun bir ticari ilişkinin varlığı saptanmıştır. Her iki bölge arasında devam eden bu ticari ilişki sırasında Kuzey Suriye, bu bölgeler arası geçiş özelliği taşımıştır. Anadolu’da M.Ö. II. binyıl ile beraber saray olduğu kesin olarak saptanan yapılar arkeolojik kazılar sonucu açığa çıkartılmıştır. Mezopotamya ve Kuzey Suriye’de ise saray olgusu M.Ö. III. binyıldan itibaren bilinmektedir.

M.Ö. II. binyılın ikinci yarısı hem Anadolu hem de Kuzey Suriye siyasi yapısı açısından yenilikler içerir. Bu yeniliklerin en önemlisi Anadolu’da merkezi bir otoriteye sahip Hitit Devleti’nin ortaya çıkmasıdır. Kuzey Suriye ise gerek Mısır ve Hitit gerekse Mezopotamya kültürleri arasında bir tampon bölge vazifesi görmüştür. Ancak yapılan arkeolojik çalışmalar ile Kuzey Suriye bölgesinde şehir devletlerinin varlığı saptanabilmiştir.

Söz konusu bu bölgelerde saray kavramlarının yöneticiler ile büyük bir ilişkisi vardır. Sarayların boyutları ve plan özellikleri yöneticinin politik ve ekonomik gücünü göstermektedir.

Bu tez çalışması içerisinde tarihsel gelişim göz önünde tutularak Anadolu’nun ve Kuzey Suriye’nin saray yapıları karşılıklı olarak mimari açıdan değerlendirilmeye çalışılmıştır.

I.2. AMAÇ

Saray mimarisi, kuşkusuz devletlerin ekonomik ve politik gücünün göstermesi açısından oldukça önem taşımaktadır. Bu çalışmada, M.Ö.II binyıla tarihlendirilmiş saray yapıları malzeme ve teknik açıdan ele alınarak incelenmeye çalışılmıştır. Sarayların yapım tekniklerini tanıtmak ve plan tipleri açısından değerlendirmeye çalışmak esas amaç olmuştur. Böylece saraylar arasındaki farklı yapım tekniklerini ve plan tiplerini ortaya koymak mümkün olacaktır. Elde edilen mimari veriler kronolojik olarak belirtilmeye çalışılmıştır. Arkeolojik araştırmalar sonucu saray tespit edilen yerleşimlerin politik yönden önemi araştırılmıştır.

I.3. ÇALIŞMA YÖNTEMİ

Çalışmanın ilk bölümünü oluşturan giriş kısmında konunun tanımıyla birlikte amaç ve çalışma yöntemi sunulmaktadır.

Tez kapsamı içerisinde öncelikle Anadolu'nun ve Kuzey Suriye'nin saray yapısına sahip yerleşimleri, konum, stratigrafi ve kazı tarihçeleri ile verilmiş, böylelikle sarayların bulunduğu yerleşmeler hakkında bir ön bilgi oluşturulmak istenmiştir. Sarayların tanıtıldığı bölümde ise saraylar plan, duvar yapısı, kapılar ve pencereler, taban döşemesi, çatı sistemi ve duvar boyaları olarak alt başlıklar halinde incelenmiştir. Bu bölümlerin sonuna ise saraylarda ele geçirilen malzemelerin ışığı altında tarihlendirme bölümü eklenmiştir.

Söz konusu dönemde açığa çıkarılan sarayların birbiri ile zamansal ve bölgesel ayrılıkları gözetilerek bir değerlendirme yapılması amaçlanmıştır. Tüm bu değerlendirmeler sonunda saray yapılarının mimarisi ve önemi hakkında bir sonuca varılmaya çalışılmıştır.

I.4. ANADOLU VE KUZHEY SURIYE'NİN COĞRAFYASI

Tez kapsamı içerisinde ele alınmış olan ve M.Ö. II. binyıla tarihlendirilen Anadolu sarayları, özellikle Orta ve Güney Anadolu'da karşımıza çıkmaktadırlar.

Avrupa ve Asya kıtaları arasında bir geçiş bölgesi konumunda olan Anadolu, ortalama 1162 m. yüksekliğe sahip olup, doğuya doğru yükseltisi artan sıra dağlarla çevrelenmiştir. M.Ö. II. binyıla tarihlendirilen, tez konusu içerisinde anlatılan sarayların büyük çoğunluğunun yer aldığı bölge olan Orta Anadolu bölgesi, güneyde Toroslardan kuzeyde Karadenize, batıda İçbatı Anadolu bölgesinden doğuda Fırat nehri havzasına kadar uzanan bir alanı kapsamaktadır. Bu yaklaşık sınırlar içinde yer alan Orta Anadolu Bölgesi, coğrafi özellikleri göz önüne alındığında, kendi içerisinde beş alt bölgeye ayrılabilir: bunlar Yukarı Sakarya Havzası, Batı Karadeniz bölgesi, Konya Ovası, Kızılırmak kavsı içi, Kayseri Ovası ve güneyindeki dağlık bölümdür (Harita 1).

Yukarı Sakarya Havzası, Orta Anadolu Bölgesi'nin kuzeybatı ucunda yer almaktadır. Bu alan, içerisinden geçen Sakarya Nehri bölgede çeşitli kollara ayrılmış olup, derin ve ulaşım elverişli vadileri kapsamaktadır (Goetze 1957:6).

Bölgede son yıllarda yapılan yoğun yüzey araştırmaları, bölgenin M.Ö. II. binyılda sık bir biçimde iskan edildiğini göstermiş olmaları açısından önem taşımaktadır. Bu sonuçlar söz konusu binyılda, Kızılırmak kavsı ile Yukarı Sakarya Havzası arasındaki bağlantıları göstermesi açısından ilgi çekicidir.

Batı Karadeniz bölgesi, kuzeyde Karadeniz boyunca uzanan İsfendiyar dağları, doğuda Kızılırmak, güneyde Ilgaz Dağları ile çevrilmiştir. Bu bölge Hitit metinlerinde "*Pala*" ülkesi olarak adlandırılmıştır (Ünal 1989:32).

Bölgenin iklimi, bol yağışlı bir karasal iklimdir. Kızılıрмаğın kollarından, Gökırmak, Devrez, Filyos ve Bartın çayları bu bölgenin yüksek dağları arasında derin vadiler açarak Karadenize dökülmektedirler. Yüksek dağlar ve bu dağlar

arasında kalmış vadilerde ise ormanlar yer almaktadır. Bölgenin ormanlık alanlarla kaplı olması nedeni ile tarım bölgede güçlükle sürdürülmektedir.

Konya Ovası içerisinde Cihanbeyli, Haymana platosu ve Obruk platosunu kapsamaktadır. Orta Anadolu'nun en kurak bölümünü oluşturan bu bölge, batıda Göller bölgesi ile Yukarı Sakarya Havzası, kuzeydoğuda Kızılırmak, doğuda Hasan dağı ve güneyde ise Toroslar ile çevrelenmiştir. Söz konusu bölge, Türkiye'nin ikinci büyük gölü olan Tuz Gölü'nün'de yer aldığı bölge oldukça düz bir görünüme sahip olup, Toros dağları, Orta Anadolu bölgesi ile kıyı bölgeleri arasında bir engebe oluşturmakta ve karasal iklimin hüküm sürdüğü bölgeye ılıman Akdeniz ikliminin geçmesini engellemektedir (Yakar 1993:10) (Harita 1). Bu bölgede, Konya yakınlarında Karahöyük'de ve Aksaray yakınlarındaki Acemhöyük'de çok önemli saray yapıları saptanmıştır.

Kızılırmak kavsi: İç Anadolu bölgesi'nin dağlık kesimlerinden doğup bir yarımay şekline dönüşerek Karadenize dökülen Kızılırmak tarafından oluşturulmakta ve nehir yer aldığı coğrafyanın en önemli yaşam kaynağını teşkil etmektedir. Kızılırmak kavsi olarak anılan alanın içinde kalan bu bölge, özellikle bütün dönemler boyunca oldukça yoğun bir biçimde iskan edilmiştir. Bu bölgede yetişen kültürler; Yeşilirmak ve Kızılırmak sayesinde yükselmişlerdir (Ünal 1989:21). Bu bölgenin kuzeyinde yer alan, Karadenize yakın yüksek dağlık alan Hitit metinlerinde "*Kaşka*" ülkesi olarak adlandırılmıştır (Ünal 1989:32). Kızılırmak kavsinin içi ise, aynı metinlerde "*Hatti*" ülkesi adı ile anılmaktadır. Hatti ülkesinin Kaşka ülkesine sınır oluşturan önemli merkezlerinden biri olan antik *Tapigga* şehri, yani Maşat Höyük'de M.Ö. II. binyıla tarihlendirilen önemli bir saray yapısı saptanmıştır. Bunun dışında Kızılırmak kavsi içerisinde yer alan Boğazköy /*Hattuša* ve Alaca Höyük gibi merkezler içerilerinde saraylarında yer aldığı, Hitit İmparatorluk döneminin en anıtsal yapılarını barındırmışlardır.

Karadeniz kıyısı ile Orta Anadolu'nun bu önemli bölümü arasında bağlantıyı sağlayan en önemli geçit, Yeşilirmak boyunca Amasya üzerinden Samsun'a ulaşan yoldur. Kızılırmak kavsi içerisinde yer alan topraklar, tarıma oldukça elverişli bir

yapı göstermektedirler. Buna karşın bölgede sert bir karasal iklimin varlığı bilinmektedir.

Kızılırmak kavsinin güneyindeki Kayseri Ovası ile güneyindeki dağlık kesime bakıldığı zaman, bölgede bulunan Erciyes dağı, Hasan dağı gibi sönmüş volkanlar ve bu dağlar arasında yer alan daha alçak düzlükler ulaşım ve tarıma oldukça elverişlidir. Söz konusu alanda tamamen karasal iklim şartları egemen olmuş olup, doğal stepler yaygındır (Harita 1).

M.Ö. II. binyıla tarihlendirilen ve Anadolu'nun bu döneme ait en önemli merkezlerinden biri olan Kültepe / *Kaniş* burada yer almaktadır. Bu önemli yerleşme M.Ö. II. binyılın ilk yarısına ait çok önemli üç saray yapısını barındırmaktadır.

Diğer taraftan Orta Anadolu bölgesi ile Güneydoğu Anadolu bölgesi arasında yer alan Güneydoğu Toros'ların batı uzantısı olan Amanos dağları, Doğu Toroslar'ın, Seyhan Irmağı ile onun kollarından biri olan Yenice arasında kalmış uzantısı olan Tahtalı dağları ve Binboğa dağları, Mezopotamya ile Suriye'ye giden önemli yol kavşakları üzerinde yer almaktadırlar (Harita 1).

Özellikle Amanos dağları üzerinde yer alan geçitler önemlerini her dönemde korumuşlardır (Alkım 1959:59). Bu geçitlerin en önemlilerinden biri olan Beylan geçidi, Amanos dağlarının güneybatısında yer almaktadır. Kuzeydoğudaki Arslanlı Bel geçidi ile birlikte Beylan geçidi antik çağlardan beri kullanıla gelmişlerdir. Amanosların doğusu ve batısı arasında bağlantıyı sağlayan bu geçitler, *Suriye Kapısı*, olarak adlandırılmaktadır. Antik çağ yazarlarından Ksenophon (c.a. M.Ö.427-355), Ptolemy (M.S.12.yy.), Polybius (M.S.2.yy.) ve Arrian (M.S.2.yy.)'da bu geçitlerden bahsetmektedirler (Örs 1975:29, Alkım 1969:280).

Güneydoğu Anadolu bölgesi ise çok fazla yükseltisi olmayan, Suriye'ye doğru bu düzlüğün devam ettiği bir coğrafi karakter taşımaktadır. Bölgede yer alan en önemli yerleşim alanları, Amuk ovası ve civarı, Kilikya bölgesi ve civarı, Sakçegözü Ovası ve Gaziantep bölgesidir.

Kuzeyini Amanos dağlarının sınırladığı, kuru ve sulu tarıma elverişli Amuk ovası'nda çok sayıda irili ufaklı höyük yer almaktadır. Bu höyüklerden biri de Tell Açıana/ *Alalah*'dır. Bu merkezde M.Ö. II. binyılın ilk ve ikinci yarısına ait olmak üzere çok önemli iki saray yapısı saptanmıştır (Harita 2).

Amuk ovası, kuzeydeki Sakçegözü Ovası üzerinden Anadolu'nun iç kesimlerine, Amanoslar üzerindeki geçitlerden ise Kilikya'ya bağlanmaktadır. Bölgenin kuzeyinde küçük bataklıklar ve otlaklar yer almaktadır. Suriye'den kaynağını alan Asi nehri bölgenin güneyinde kıvrılarak Akdenize ulaşmaktadır.

Kilikya bölgesi ise batı ve kuzeybatıdan Toroslar, kuzeydoğudan Anti-Toroslar ve Amanos dağlarının güneyini Akdeniz'in sınırladığı kapalı bir bölge özelliği taşımaktadır. Buna karşın, mevcut olan az sayıdaki dar geçitler, Kilikya'nın Anadolu ile Suriye ve Anadolu ile Mezopotamya arasında geçit bölgesi olarak bir köprü konumu kazanmasını sağlamıştır.

Kilikya bölgesinin en önemli akarsuları, Akdeniz'e dökülen Ceyhan ile Seyhan nehirleri ve Tarsus Çayıdır. Ovanın güneybatı kısmı kalın bir alüvyon tabakası ile kaplanmıştır. Antik çağlarda bu bölge "*Aeolian Ovası*" olarak adlandırılmaktaydı (Seton-Williams 1454:121). Bölgede yapılan yüzey araştırmalarında, belli güzergahları takip eden yollar üzerinde bulunan höyükler, bu alanın önemli bir geçit bölgesi olduğunu göstermektedirler. Kilikya bölgesinde yaz ayları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlı Akdeniz iklimi egemendir. Zengin orman ve tarım ürünlerine sahip olan Kilikya, bu konumu dolayısıyla da özellikle M.Ö.II. ve I.binyılda Önasya'nın güçlü devletlerinin ilgi odağı olmuştur. Bölgenin çevresindeki dağlarda, bakır, kurşun, altın, gümüş ve demir kaynakları da mevcuttur.

Sakçegözü Ovası, Kilikya bölgesinin doğusunda, Amuk ovasının ise kuzeyinde yer almaktadır. Kuzeyde Amanos dağlarının sınırladığı bu ova küçük ırmak kollarından oluşan zengin su potansiyeline sahiptir. Bölgenin en önemli ırmağı ise Kahramanmaraş'ın güneyinde yer alan Aksu nehri'dir (Harita 1).

Gaziantep ve civarı ise, Güneydoğu Anadolu'nun en önemli ve en bereketli tarım alanlarından. Ayrıca bu bölge, Kuzey Suriye ve Mezopotamya'dan Anadolu'ya uzanan yollar üzerinde bulunması açısından da büyük önem taşımaktadır. Gaziantep'in kuzeyindeki arazide ise düzgün olmayan büyük dağ sıraları şeklinde uzanan Nur dağları bulunmaktadır. Bölgenin batısındaki İslahiye Ovası'nda da M.Ö. II. binyıla tarihlendirilen çok önemli bir saray yapısına sahip Tilmen Höyük yer almaktadır (Harita 2). Genel olarak bölgede yazlar sıcak ve kurak, kışlar ise soğuk ve yağışlı geçer. Bölgede yer alan dağlık alanlar fundalıklarla kaplanmıştır. İslahiye civarındaki ormanlık tepeler, tüm yüksek kesimlerin muhtemelen zengin ormanlara sahip olabileceğini göstermiştir.

Kuzey Suriye bölgesi genel anlamda, Türkiye sınırından sonra başlayan Fırat, Balikh ve Habur vadileri çevresindeki bölgeleri kapsayan ve güneyde Qatna ile Mari'ye kadar uzanan bölgedir. Fırat, Balikh ve Habur nehirlerinin oluşturduğu vadiler üç ana bölgeyi oluşturmaktadır. Suriye'de yerleşime uygun ve bereketli yerler, Habur bölgesindeki Jezirah Ovası, Aşağı ve Yukarı Fırat vadisi ile Fırat'a dökülen nehir kollarının çevresi, Kuzeybatı Suriye'deki Jabboul, Madkh ve Koueik ovaları, Asi nehrinin çevresi, Şam çevresindeki Barada-Auraj havzası ile Hauran Ovası ve sahil ovalarıdır (Van Liere 1963:114) (Harita 1).

Jezirah Ovası, Suriye'deki en geniş ovadır. Yine Jabboul, Madkh ve Koueik ovaları bereketli toprağı ile önemli yerleşim alanlarıdır. Kuzey Suriye'nin çok önemli iki antik merkezi Tell Mardikh/*Ebla* ve Halep/*Halpa* bu bölgede yer almışlardır (Harita 3). Bunların dışında bu ovalarda çok sayıda irili ufaklı höyük bulunmaktadır.

Diğer taraftan Kuzey Suriye'nin sahil ovalarında da küçük yerleşimler yer almaktadır. Yoğun bir ticaret trafiğine sahip olan Ras Şamra / *Ugarit* bu bölgede bulunmaktadır. Burada da M.Ö. II. binyıla tarihlendirilmiş olan çok önemli bir saray yapısı gün ışığına çıkartılmıştır (Harita 3).

Kuzey Suriye'nin önemli yerleşim bölgelerinden biri Yukarı, Orta ve Aşağı Fırat vadilerinden oluşan Fırat vadisidir (Harita 1). Yukarı Fırat, Fırat nehrinin, Suriye sınırı içinde kalan ve Balikh ırmağının birleştiği yere kadar olan kesime verilen addır. Orta Fırat ise, buradan Raqqa şehrine kadar uzanan alandır. Fırat'ın Raqqa'nın güneyinden Mezopotamya'ya kadar uzanan kesimi ise Aşağı Fırat bölgesi olarak adlandırılmıştır (Harita 1). Fırat vadisi ve çevresi Kuzey Suriye'nin en bereketli bölgelerindendir. Fırat vadisinin kuzeyinde yıllık yağış miktarı, kuru tarım yapmak için yeterlidir. Bu nedenle yerleşmeler sadece vadilerde değil yükseklerde de karşımıza çıkmaktadır. Fırat nehrinin batısındaki Halep ve civarında ise kuru tarım yapılmaktadır. Ayrıca bu bölge M.Ö.II. binyılda Mezopotamya ile Doğu Akdeniz limanları arasında önemli bir köprü vazifesi görmüştür (Van Loon 1967:4). Suriye'deki Aşağı Fırat bölgesi ise Fırat'a dökülen küçük kolların vadilerini kapsamaktadır. *Mari* yada modern adı ile Tell Hariri bu bölgede yer almaktadır (Harita 3). Tell Hariri, Önasya'nın en önemli saray yapılarından birine sahiptir (Van Liere 1963:115).

Çok yoğun M.Ö. II. binyıl yerleşimlerine sahip Balikh vadisi ise, Kuzey Suriye'de Habur bölgesi ile Fırat bölgesi arasında yer almaktadır. Balih ırmağı zikzaklar yaparak Tabqa'nın doğusunda, Raqqa'da Fırat nehri ile birleşmektedir. (Curvers 1989:179-v.d.). İçerisinde önemli bir saray yapısı bulunduran Tell Bi'a /*Tuttul*'da bu bölgede gün ışığına çıkartılmıştır (Harita 3).

Balikh vadisi çevresindeki bataklık alanların dışında kuru tarımın da yapıldığı önemli alanlar vardır. Bölgede tahıl ve pamuk üretimi önemlidir. Antik çağlarda ise kereste taşımacılığında Fırat nehrinin dışında Balikh nehrinin de kullanılmış olduğu anlaşılmıştır (Curvers 1989:180-v.d.).

Suriye'nin kuzeydoğusunda yer alan bir diğer önemli iskan bölgesi ise; Habur vadisidir. Habur nehri, Fırat'a akan en büyük kol olup, tüm yıl boyunca Fırat'a su taşımaktadır. Bölgedeki yerleşmeler Habur nehri boyunca ve nehre bağlanan kollar çevresinde yoğunlaşmaktadır. Irmak kollarının kuzeyi, Yukarı Habur bölgesi olarak adlandırılmaktadır. Aşağı Habur bölgesi ise kolların modern

Hassake şehri yakınlarında birleşip güneye doğru akan Habur boyunca, Fırat ile birleştiği Kirkesium'a kadar olan alanı içermektedir. Yukarı Habur bölgesinde, doğudan akarak Habur nehri ile birleşen ırmak kollarının oluşturduğu dar vadilerin bulunduğu kesime Çağ Çağ bölgesi, adı verilmektedir (Mallowan 1936:4). Bölgedeki Jezirah ovası ise bereketli toprağı ve yeterli yıllık yağış miktarı ile tarımsal üretimin yapılabildiğı en geniş Suriye ovalarından birini oluşturmaktadır (Harita 1).

I.5. M.Ö.II.BİNYILDA ANADOLU VE KUZEY SURIYE'NİN SİYASİ YAPISI

M.Ö. II. binyıl, Anadolu'da Orta ve Geç Tunç Çağları'nın yaşanmış olduğu zaman dilimidir. *Tunç Çağı* terimi ilk kez 1816 senesinde Danimarkalı bilim adamı Christian Jürgensen Thomsen tarafından kullanılmıştır. M.Ö. IV. binyılda bakırı sertleştirmek için kalay katılması gereğinin keşfedilmesiyle tunç kullanımı ortaya çıkmıştır (Muhly 1985:275). M.Ö. III. binyılda ise tunç kullanımı yoğunlaşmış ve madenciliğın gelişmesi ile toplumlarda önemli gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır. Tunç, bu dönemden itibaren M.Ö. I. binyıl içlerine kadar önemini yitirmeden korumuş ve yaklaşık olarak M.Ö.3000-1200 yılları arasında kalan zaman dilimi genel olarak, Tunç Çağları olarak adlandırılmıştır (Mellink 1992:171).

Orta Tunç Çağı yaklaşık olarak M.Ö.2100/2000-1450 yılları arasına tarihlendirilmiş olup, Geç Tunç Çağı ise M.Ö. 1450-1200 yılları arasına yerleştirilmiştir (Özgüç 1978:36). Orta Tunç Çağı ise kendi içerisinde iki bölüme ayrılmaktadır, Asur Ticaret Kolonileri ve Eski Hitit Dönemi. Asur Ticaret Kolonileri yaklaşık olarak M.Ö.2100/2000-1750 yıllarına; Eski Hitit Dönemi ise yaklaşık olarak M.Ö. 1750/1650-1450 yıllarına tarihlendirilmektedir (Mellaart 1957:63, Orthmann 1963:93).

M.Ö. II. binyılın ilk kısmını oluşturan Asur Ticaret Kolonileri dönemi Önasya tarihinin çok önemli bir bölümünü temsil etmektedir. Protohistorik dönemlerde Anadolu'nun yakın bölgeler ile olan ticari ilişkileri çok öncelerden beri

bilinmekte olup, bu konulardaki ilk yazılı bilgiler M.Ö. III. binyılın son çeyreğine ait olan Akad belgelerinde yer almaktadır. Akad Kralı *Sargon*'un kahramanlıklarını anlatan ve "*šar tamhari*" metinleri olarak adlandırılan belgelerde, Sargon'un Sadr Ormanlarına (Amanos dağları) ve Gümüş Dağlarına (Toros dağları) yaptığı seferlerden ve Anadolu'da bulunduğunu Kültepe Kaniş'deki metinlerden bildiğimiz *Purušhanda*'lı tüccarların şikayetleri üzerine, bu şehre karşı sefer açtığından ve şehri zaptettiğinden bahsedilmektedir (Kinal 1987:51).

Buna göre, Mezopotamya ve Anadolu arasında birkaç yüzyıl düzensiz olarak devam ettirilen ticaret ilişkileri, Asur Ticaret Kolonileri döneminde tamamen sistemli ve organize bir şekle sokulmuştur (Akurgal 1997:40).

Kültepe Kaniş'in II.tabakasından çıkartılmış olan binlerce tabletten, Orta Anadolu'da Asurlu tacirlerin kurdukları *Karum* adı verilen çok sayıdaki ticaret merkezinin varlığı öğrenilmiştir. Bunların pek çoğunun kesin yeri henüz belirlenememiştir. Bu güne kadar sadece Kültepe'nin *Kaniş Karum* ve Boğazköy'ün *Karum Hattuš* olduğu saptanabilmiştir. Karum adı verilen büyük ticari merkezlerin dışında, daha küçük boyutlu ve karumlar arasında yer almış olan küçük ticaret merkezlerinin de bu dönemde kurulmuş olduğu bilinmektedir. *Vabartum* adı verilen bu küçük merkezlerden birinin Yozgat yakınlarındaki Alishar olduğu savunulmaktadır. Burada bu ihtimali destekleyen az sayıda yazılı metin ele geçmiştir (Akurgal 1997:40).

Mezopotamya ile Anadolu arasındaki ticaret; Asur'dan getirilen dokuma ve metinlerde *annakum* olarak söz edilen bir maddeye dayanmakta idi. Eşeklerin sırtında kuzey Mezopotamya ovasından, Toros dağları üzerindeki geçitlerden Anadolu'nun iç kısımlarına ulaştırılan bu ticaret malzemesi karşılığında, Anadolu'dan başta bakır olmak üzere; gümüş, altın, dokuma malzemesi, ahşap veya benzeri ürünler almışlar ve Mezopotamya'ya götürmüşlerdir. Bugünkü bilgilerimizin ışığı altında söz konusu döneme ait Kültepe Kaniş benzeri bir ticaret merkezi ne Mezopotamya'da ne de Kuzey Suriye'de mevcuttur. Bu ticaret sistemi Anadolu ve Mezopotamya arasındaki dostluğun bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Sistemin kurulmasını isteyen Asur, buna izin veren ise Anadolu şehir beyleridir. Bu ilişkiler sırasında, Asur ne derece kârlı çıkmışsa Anadolu'nun şehir devletleri de o derecede kârlı çıkmıştır. Çünkü şehir beyleri, devlet idaresini, mahkeme sistemini, ticarete güvenliği sağlamayı ve ticaret yöntemlerini Asur'dan öğrenmişlerdir (Özgüç 1986: XVI-XVII). Ayrıca bu çağda Anadolu'da anıtsal saray yapılarının tesis edilmiş olması, olasılıkla bu etkileşimin bir sonucudur (Özgüç 1964:27- v.d.).

Anadolu'nun bu dönemdeki genel idare sistemine bakıldığında zaman şehir devletlerinin varlığı dikkati çeker. Bunlar arasında; *Kuşşara*, *Hattuş* ve *Kaniş* Krallıkları en bilinenleridir. T.Özgüç'e göre Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda, Mezopotamya, Kuzey Suriye ve Anadolu arasındaki ilişkilerin sonucu olarak; Anadolu insanı devlet kurmasını öğrenmiş ve bunun neticesinde de, Eski Hitit Devleti ortaya çıkmıştır (1986:XVII).

M.Ö. II. binyılın ilk yarısında Güney ve Güneydoğu Anadolu'da bazı önemli yerel krallıklar görülür. Bu krallıkların çok önemlilerinden biri, *Yamhad* Krallığı'dır. Amurru kökenli bir devlet olan Yamhad Krallığı'nın merkezi *Halpa* yani modern Halep'tir. Bu krallık bir merkezi güç şeklinde değildir. Mari'de ele geçen bir belgede, Yamhad ile birlikte 20 vasal krallık sayılmaktadır (Astour 1969:389; Woolley 1955:52). Bu krallık ile ilgili bilgiler, Tell Açana/*Alalah*, VII.tabaka'daki *Yarim-Lim* Sarayı'nda ele geçen yazılı metinlerde mevcuttur. Bu metinlerin çoğu, Babil Kralı *Hammurabi* (M.Ö. 1792-1750) ile çağdaş, *Alalah* Kralı *Yarim-Lim* zamanına aittir (Woolley 1953:51-v.d.).

Kuzey Suriye'nin önemli ticaret yolları üzerinde bulunan *Halpa*, bölge içinde zaman zaman etkisi artan önemli bir siyasi güç olmuştur. Özellikle Mısır'ın 12.Sülalesi'nin hanedanlığı son bulunca bağımsız davranan Yamhad Kralı, Hammurabi, *Alalah*'ı zaptederek bu merkezde oğlu Yarim-Lim'i vali olarak atamıştır. Böylece, *Alalah* da Yamhad Krallığının bir parçası olmuştur (Woolley 1953:52). Daha sonra bölgeye hakim olmaya çalışan Hitit krallarından Hattuşili ve I.Murşili'nin Halep ve *Alalah* üzerine yapmış oldukları seferler, Yamhad'ın bölge içerisindeki siyasi gücünü yok etmeye yönelik olmuştur. Zira Yamhad, belli

dönemlerde güçlenerek *Nii (Niya)* ülkesi gibi bir çok şehir devleti üzerinde de hakim güç haline gelmişti (Astour 1969:384-v.d.).

U.B.Alkım, Tilmen Höyük'deki saray yapısını ve bunun ait olduğu II.tabakayı, Yamhad Krallığı'nın bir parçası olarak görmüştür (1970:217).

Yamhad Krallığı'nın siyasi tarihi ile ilgili bilgiler, çok sayıda arşiv'de saptanmış olup, özellikle Mari Sarayı arşivi bu konuda önemli bir yere sahiptir (Klengel 1992:49-v.d.). Başkent Halpa; M.Ö. II. binyılın belli bir bölümünde oldukça önemli bir merkez olmuştur. Ancak Halpa yani Halep'in bu dönem için önemi arkeolojik verilerle desteklenememiştir. Halep'de , antik Halpa'nın bulunduğu Akabe ve Seda tepeleri günümüzde tamamen evlerle kaplanmıştır. Sitadelde yapılan küçük çaplı araştırmalar ile M.Ö. II. bin tabakalarına ulaşamamıştır (Matthers 1981:370). Ancak A.Suleiman'ın başkanlığında, Halep'in hemen güneyinde yer alan Ansari olarak adlandırılan yerde yapılan kazı çalışmalarında Orta Tunç Çağı tabakaları tespit edilmiştir (Suleiman 1984;1987). Bu çalışmaların dışında, Halpa şehri ile ilgili arkeolojik bilgiler yüzeydeki buluntulardan öteye gidememiştir (Baurain 1923).

M.Ö. II. binyıl metinlerde adı sıkça geçen önemli bir krallıkta *Uršum*'dur. Yeri tam olarak bilinmemekle birlikte, Kuzeydoğu Suriye'de Asur ile Kaniş arasındaki güzergah üzerinde yer alan çok önemli bir ticari merkez olduğu düşünülmektedir (Klengel 1992:74). Lewy, Uršum'u İskenderun'un güneyinde bulunan Arsuz Limanı ile eş tutmak istemesine rağmen bu merkezin Fırat Nehrinin batısında Gaziantep civarında yer almış olabileceği belirtilmiştir (1952:290, Klengel 1992:74).

M.Ö. II. binyılda Kuzey Suriye bölgesinde, Anadolu'da olduğu gibi pek çok şehir devleti yer almıştır. Bu şehir devletleri; Hitit, Mısır, Mitanni, Asur ve nadir olarak da Babil'e boyun eğen ve daha çok dönem içerisindeki politik çıkarlarına göre Hitit ya da Mısır devletinin yanında olmuş olan şehir devletleridir.

M.Ö. III. binyılın sonlarından itibaren bölgede bir takım hareketlenmeler görülmeye başlanmıştır. M.Ö. II. binyılın başlarına gelindiğinde Kuzey Suriye bölgesinde *Amurruların* yer almış olduğu görülmektedir (Hallo 1971:71). Bu arada yeni bir grup olan *Hiksoslar* da Filistin ve Mısır'a sızmaya başlamışlar ve M.Ö.18.yy.'ın sonlarında Delta'nın doğusunu tamamen kontrolleri altına almışlardır (Sasson 1966:162). Özellikle, M.Ö. 1750'den sonra Filistin'de Hiksos kültürü görülmektedir (Matthiae 1979:14). Aynı dönemde doğudan yavaş yavaş gelen Hurri göçü, M.Ö. II. binyılın başlarında Kuzey Suriye'yi kaplamaya başlamıştır (Wilhelm 1989:1). M.Ö.17.yüzyılda ise bir Hint-Ari kavim olan *Mitanniler*; Fırat'ın doğusunda ve Kuzey Mezopotamya'da hakim bir güç olarak karşımıza çıkmışlardır. *Kasitlerin* ise, M.Ö. II. binyılın ortalarında Güney Mezopotamya'ya hakim olmadan önce bir süre Kuzey Suriye bölgesinde ikamet ettikleri bilinmektedir (Kinal 1975:1-v.d.).

M.Ö. II. binyılda; Suriye bölgesinin siyasi yapısı ile ilgili bilgiler Hitit, Mısır, Mezopotamya kaynakları dışında, Suriye içindeki şehir devletlerine ait arşivlerden de elde edilmiştir. Bu dönemde Suriye'de; Tell Mardikh/ *Ebla*, Ras Şamra / *Ugarit*, Tell Bia / *Tuttul*, Meskene/ *Emar*, Tell Hariri / *Mari* ve Tell Brak'da yazılı belgeler ele geçmiştir. Kuzey Suriye bölgesinde yer alan bu şehir devletleri arasında büyük çatışmalar yaşanmış olmasına rağmen zaman zaman bunların ortak düşmana karşı ittifaklar yaptığı anlaşılmıştır. Ancak bu ittifaklar, hiç bir zaman merkezi bir güç oluşturamamıştır (Astour 1969). Yazılı metinlerden; Kuzey Suriye'deki *Mukiş*, *Nuhaşşe* ve *Nii* ülkelerinin bölgedeki Hitit hakimiyetine karşı direndikleri anlaşılmaktadır. Bu şehir devletleri bir ittifak oluşturmuşlar ve kendilerine katılmayan Ugarit'e de düşmanca tavır takınmışlardır (Kinal 1975:5). Ugarit Kralı *II.Nikmad*, Hitit Kralı *I.Şuppiluliuma*'ya göndermiş olduğu bir mektupta, Mukiş Kralı *Hur-Adad*, Nuhaşşe Kralı *Adad-Nirari* ve Nii Kralı *Aki-Teşup*'dan söz etmektedir. Ancak bu şehir devletlerinin kesin yerleri ve sınırları tam olarak bilinmemektedir.

Bazı kaynaklara göre Nuhašše ülkesi, Halep'in güneyinde yer almıştır. Ası ırmağının ortalarına ve Suriye çölünün arasındaki alana uygun düşen bu ülkenin doğu sınırını Fırat nehri oluşturmaktadır. Nii yada Niya ülkesi olarak adlandırılan alan ise olasılıkla Asi Nehri çevresindeki El-Gab bataklıkları civarındır. Mukış ülkesi ise; Alalah ve çevresindeki geniş coğrafya ile ilgili düşünülmektedir (Astour 1969:384-386).

Tüm bu varsayımlar göz önüne alındığı zaman, adı geçen bu üç ülkenin; Fırat'ın batısında, Amanos dağlarından Ugarit topraklarının sınırlarına kadar uzanan bölgeyi kapsamış olduğu kabul edilebilir.

M.Ö. 14.yüzyıla tarihlendirilen Hitit metinlerinde Halep'den Mukış, Nuhašše ve Nii gibi bir bölge olarak bahsedilmiştir. Ancak Halep Kralından, Mukış-Alalah Kralı olarak da bahsedilmiş olması, bu krallığın ayrı bir siyasi birlik olmadığını göstermiştir (Astour 1969:387).

Alalah'da ele geçmiş olan Kral *İdrimi*'ye ait heykelin üzerindeki kitabeden bölgede tek bir merkezi otoritenin var olmadığı, aynı mevkide çok sayıda yerel krallığın bulunduğu sonucu çıkmıştır (Smith 1949). Tell Amarna ve Hitit yazılı belgelerinde, Mukış ve Nii'nin tek bir kralından bahsedilirken, Nuhašše Kralları ibaresi geçmektedir. Bu da Mukış ve Nii'nin bağımsız birer merkezi güç olduğunu gösterirken, Nuhašše'nin küçük krallıklara bölündüğünü ve bu şehir devletleri içerisindeki en güçlü kraldan Nuhašše Kralı olarak bahsedildiğini anlatmaktadır. Astour'a göre bu durum, çevredeki Ebla ve Emar gibi merkezlerinde vasal krallar tarafından yönetilmiş olabileceğini olanaklı kılmaktadır (Astour 1969:387-388).

M.Ö.14.yüzyılda; Hitit krallarından *I.Hattuşili* ve *I.Šuppiluliuma*'nın çabaları sonucu, Kuzey Suriye bölgesi Hitit etkisi altına girmeye başlamıştır. M.Ö.15.yüzyıldan M.Ö.14.yüzyıla değin Mitanni egemenliğindeki bu bölge, özellikle *I.Šuppiluliuma* döneminde Hitit hakimiyeti altına girmiştir. M.Ö.14.yüzyılın ortalarından M.Ö. 13. yüzyılın sonlarına kadar Kargamış'ı bir Hitit valisinin idare etmesi, bölgedeki Hitit etkisini göstermesi açısından önem

taşımaktadır (Bartl 1990:16). Hititlerin, Kuzey Suriye'ye düzenlemiş olduğu ilk sefer; I.Hattuşili döneminde (M.Ö.1590-1560) gerçekleşmiştir. Bu sefer ile I.Hattuşili Halep'i ele geçirmiştir. I.Hattuşili'den sonra başa geçmiş olan *I.Murşili*, dedesi gibi Kuzey Suriye'ye yönelik politikalarını sürdürmüştür. Bu kral, Suriye seferi sonunda Yamhad Krallığı'na son vermiş, Mezopotamya'ya kadar uzanıp Babil'i zaptetmiştir (Astour 1969:381-382).

I.Hattuşili'nin yıllıklarından, onun Yamhad Kralı ile savaştığı ve iktidarının altıncı senesinde Amanos dağlarının güney eteklerinde bir yer olduğu düşünülen *Zaruna*'ya sefer düzenlediği bilinmektedir (Bing 1985:22). Hattuşili daha sonra, Fırat'ın doğusunda olduğu düşünülen *Haššuwa* ülkesine sefer düzenlemiştir. Ebla'nın IIIb evresindeki (Matthiae 1980b:11), Tilmen Höyük II.tabaka Sarayı'ndaki (Alkım 1964:564, Duru 1989:16) ve Alalah VII.tabakadaki (Albright 1973:12). tahribatlar, bu iki Hitit Kralının bölgeye düzenledikleri seferlere bağlanmak istenmektedir.

Hititler, Kuzey Suriye merkezlerini zaptettikten sonra *Kargamış*, *Emar*, *Halpa* gibi merkezlere valiler atamışlar ve bu merkezleri doğrudan Hattuşa'ya bağlamışlardır. Hititlerin özellikle III. Hattuşili döneminde Kilikya'nın batısındaki Ura Limanı ve Ugarit ile önemli ticari ilişkiler içerisinde oldukları bilinmektedir (Bing 1985:29).

Hititlerin Kuzey Suriye'deki hakimiyet politikasını *I.Šuppiluliuma* da sürdürmüştür. Hitit Kralı, Mısır karşısında politik bir güç olan Mitanni Krallığını ortadan kaldırmıştır. Zira, Kuzey Suriye yolunun açılması için Mitanni Kralı *Tuṣratta*'nın kesin bir yenilgiye uğratılması gerekiyordu. Daha önce Hitit ve Mitanni'ler arasında, Malatya yakınındaki *İṣuwa* ülkesi için bir savaş söz konusu olmuştur (Kinal 1975:8). Bu savaştan bir yıl sonra Kral Šuppiluliuma'nın düzenlediği seferle Tuṣratta'yı mağlup etmesi bölgede karışıklığa yol açmış ve bölge devletleri Mısır'dan yardım talep etmişlerdir. Šuppiluliuma'nın bu seferinden sonra, Ugarit de Hititlere vergi ödemek zorunda kalmıştır. Bu tarihten itibaren Ugarit,

Hititlerin yıkıldığı döneme kadar, bölgede Hitit devletinin menfaatleri doğrultusunda hareket etmiştir.

Hititlerin bölge içindeki bu hakimiyet çabaları, yine aynı amaçla bölgeye yönelen Mısır'ın çıkarlarına ters düşmüş, sonunda iki büyük güç yaklaşık olarak M.Ö.1285 yılında *Kadeş*'te savaşmışlardır. Hitit Kralı *Muvattali* ve Mısır Firavunu *II.Ramses* arasındaki bu savaşın kesin bir galibi olmamıştır. Ancak, Hititlerin bölgedeki siyasi etkileri devam etmiş olduğu için Hititlerin bu savaştan daha avantajlı bir biçimde çıktıkları anlaşılmaktadır.

M.Ö.1200'lerdeki *Deniz Kavimleri* göçüne kadar Hititlerin bölge üzerindeki hakimiyetleri devam etmiştir. Bu kavimler göçünün sonucunda Hitit devletinin yıkılması ile M.Ö. I. binyıl içerisindeki Geç Hitit Beylikleri özellikle; Güney Anadolu ve Kuzey Suriye bölgesinde yoğunlaşmıştır.

M.Ö.13.yüzyıla yeniden dönülecek olursa, Kuzey Suriye politik açıdan Hitit etkisinde olmakla beraber, Asur'un bölge üzerindeki hakimiyet çabaları da devam etmiştir. Bölgedeki Hitit hakimiyeti zayıflamış, güçlenmeye başlayan Asur devleti, *I.Adad-Nirari* zamanında (M.Ö.1305-1274) Fırat bölgesine seferler düzenlemiştir (Klengel 1992:119). Asur Kralı'nın *Hanigalbat* ve *Harran*'da fethettiği yerler arasında, Mitanni devletinin yeri kesin olarak bilinmeyen başkenti *Taidu* da sayılmaktadır (Bartl 1990:17). Bu dönemde Habur üçgeninin doğu bölümü Asur'a bağlıdır. Asur devletinin Kuzey Suriye'deki gücü *I.Shalmanasar* zamanında da artarak devam etmiştir. Asur, Fırat nehrine kadar genişlemiş olup, bu dönemde Fırat'ın batısı Hitit, doğusu ise Asur egemenliğine girmiştir. *I.Shalmanasar*'dan sonra tahta geçen *I.Tukulti Nimurta*, Fırat'ın batısındaki toprakları da zaptetmiştir. Deniz Kavimleri göçü sonucu Hitit devletinin yıkılmasından sonra Asur M.Ö. 12.yüzyılda *I.Tiglath Pileser* zamanında Kuzey Suriye'deki etkisini iyice arttırmıştır. Bu dönemde Asur gücünün Kargamış'a kadar uzandığı anlaşılmaktadır (Relling 1977-78:115).

Deniz Kavimleri göçünden sonra; Güney ve Güneydoğu Anadolu ile Kuzey Suriye'nin bir bölümünde Geç Hitit Beylikleri, Doğu Akdeniz kıyılarında

Fenikeliler görülmekle birlikte Kuzey Suriye'nin en önemli grubunu yeni gelen *Aramiler* oluşturmuştur.

II. SARAY KAVRAMI VE GELİŞİMİ

Saray kavram olarak iki anlam taşımaktadır. Bunlardan ilki, *kralın veya politik gücü elinde bulunduran kişinin ikametine ayrılmış büyük konak*; diğeri ise, *halk işlerinin görüldüğü büyük bina'dır* (Hasol 1979:441). Tarih öncesi dönemlerde saray yöneticilerin oturduğu büyük yapılar olmasının dışında, ticaretin yönlendirildiği, resmi konukların kabul edilip misafir edildikleri, çok sayıda personelinin de içerisinde barındığı birer yapı kompleksi özelliği taşımıştır. Bunun dışında zaman zaman sarayların içerisinde dinsel mekanların da yer almış olduğu saptanmıştır. Saray içerisinde resmi işlemlerin dışında günlük yaşamla ilgili faaliyetler de devam etmiştir (Meyers 1997:197).

Ancak saray kavramının incelenmesinden önce, saray kavramını doğuran nedenlerin neler olabileceğini belirtmekte fayda vardır: İnsanın biyolojik evriminin son aşaması olan bizlerin de dahil olduğu çağdaş insan, yani *Homo Sapiens Sapiens* genelde kabul edilen görüşe göre günümüzden 38.000 ile 35.000 yıl önceleri ortaya çıkmıştır (Arsebük 1990:91). İnsanoğlu biyolojik olarak bugünkü görünümüne ulaştıktan sonra, yaşadığı dünyayı gözlemlemek sureti ile tanımaya ve nüfuzu altına almaya çalışmıştır. Bu çaba bugün bile sürüp gitmektedir.

İnsanın yaşadığı çevreyi tanımaya başladığı ve günümüze kadar ulaşabilen kültür varlıklarını üretmiş olduğu en erken dönem; Eski Taş Çağı olarak da adlandırılan *Paleolitik* dönemdir. Avcılık ve toplayıcılık ile yaşamlarını sürdürmüş olan Paleolitik dönem (M.Ö.40.000-10.000) insanları beslenmelerini sağlayabilmek için sürekli yer değiştirmek zorunda kalmışlardır. Bu dönemden itibaren cinsler arasındaki cüsse farkı, ister istemez topluluk içerisinde farklı sosyal yükümlülüklerin de olduğunu akla getirmektedir. Bu farklı yükümlülüklerin başında kadının toplayıcılık, erkeğin ise avcılık yapmış olması sayılabilir (Özbek 1997:17). Bu dönemde daha çok mağara ve kayaaltı sığınakları gibi doğal korunaklarda kısa süreli barınan insanoğlu, günümüze ulaşabilen tasvirli sanat eserlerini de üretmeye başlamışlardır. Ancak bu tasvirli eserler sanat amacı ile yapılmamış olmalıdır. Büyük bir olasılıkla bunlar dinsel veya büyüsel içerik taşımışlardır (Arsebük

1990:91-101). Bazı araştırmacılar, Paleolitik döneme ait duvar boyaları içeren mağaraların kültürel nitelikli olduğunu belirtmişlerdir. Bu görüş bazı mağaraların duvar boyalarında görülen hayvan postu giyinmiş insan figürlerine dayandırılmıştır (Lev. 1a). Bunlar hayvan postuna bürünmüş olan, ruhani liderler olabilir (Özbek 1997:40). Benzer ruhani liderlerin de toplum içerisinde bir takım ayrıcalıkları olabileceği düşünülmektedir (Childe 1983:41).

Paleolitik dönem sonrası bir geçiş özelliği taşıyan *Mezolitik* dönem ve sonrasında insanoğlunun kültürel evrimi için çok önemli bir dönem olan *Neolitik* dönem görülür. Neolitik dönemin en önemli özelliği insanın tarım yapmayı öğrenmesi, hayvan evcilleştirmeye başlaması ve bunlara bağlı olarak geçici yerleşmeleri terk edip düzenli köy yerleşmeleri kurmaya başlamış olmasıdır. Neolitik dönemde insanlar doğal koşullar uygun olduğunda artık kendi tüketimi için gerektiğinden fazla besin maddesi üretmiş ve hatta giderek artan nüfusunu beslemek için artı ürün sağlayabilmişlerdir. Bu üretim artışı, ürünlerin depolanması gereğini ortaya çıkarmış ve bu nedenle tarım yapılan alanların yakınlara yerleşimler kurulmaya başlanmıştır. Bu yüzden zaman içerisinde hem nüfus yoğunluğu, hem de yerleşimlerin sayısı bir artış göstermiştir (Childe 1983: 44-47).

Ancak Neolitik dönemde otoritenin tek elde toplandığına dair kanıtlar saptanamamıştır. Avrupa'da Neolitik döneme ait bazı yerleşimlerde görülen, diğer evlerden daha büyük ve merkezi bir konumda olmasından dolayı göze çarpan tek bir evin bulunması, bunun bir yöneticiye ait olabileceğini düşündürmüştür (Childe 1983:62). Buna karşın Neolitik dönem de de dini inançlar oldukça önemli bir güç kaynağı olmuştur. Bunu gösteren önemli buluntuların tespit edildiği yerleşimlerin başında Konya yakınlarındaki Çatalhöyük gelmektedir (Lev. 1b). Ancak, Çatalhöyük'de sosyal hayat, karmaşık bir biçimde planlanmıştır. Bu planlama merkezî olmamış, yani bir yönetici, lider veya idari teşkilatın varlığı saptanamamıştır (Hodder 1997:78). Önasya'nın çok önemli bu Neolitik yerleşmesinde merkezî otoritenin yokluğuna rağmen her evin kendine özgü üretimi, idaresi, alışverişi ve gömüsü olduğu düşünülmüştür. Dolayısı ile her evin

birbirine göre bağımsız olması olması gerektiği görüşü ortaya atılmıştır (Hodder 1996:14).

Neolitik dönemde yoğun ticaret ilişkilerinin varlığı da bilinmektedir. Örneğin, Nemrut ve Süphan dağı kökenli obsidyenin Filistin'e kadar yayılmış olması oldukça ilgi çekicidir. Bu ticaretin doğrudan değil de el değiştirme yolu ile yapıldığı düşünülmektedir (Roaf 1991:34).

İnsanın toprağa yerleştiği dönem olan Neolitik dönemin ardından *Kalkolitik* dönem yaşanmıştır. Kalkolitik dönemin Neolitik dönemden ayrılan en önemli yanı, bu dönemde taşın yanında madenin de alet yapımında artan bir şekilde kullanılmış olmasıdır (Akurgal 1995:24). Kalkolitik dönemde madenin yoğun olarak kullanılmaya başlanması insanlık için yeni gelişmeler sağlamıştır. Bu dönemde artık ihtiyaç haline gelen bakır, temin edebilmek için insanlar organize ticarete başlamışlardır. Toplanan bu artı ürünün depolanması sırasındaki kayıt işleminin gerekliliği, Kalkolitik dönemin sonlarında, yani yaklaşık M.Ö.3200'lerde, Güney Mezopotamya'da yazının ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Kalkolitik dönemin sonlarına doğru ise Güney Mezopotamya'da ihtiyaç fazlası ürün birikimine sahip, içerisinde anıtsal kamu yapıları barındıran kentler görülmeye başlamıştır (Roaf 1991:69). Bu dönemde görülen kent olgusunun daha önceki köy olgusundan bir takım farklılıkları mevcuttur. Bu farklılıklar:

a- İlk kentler, kendilerinden önceki yerleşimlere oranla nüfus olarak daha kalabalık-laşmışlar ve onlara nazaran daha yoğun iskan edilmişlerdir.

b- Kentsel nüfusun büyük çoğunluğu tarım ile uğraşmakla beraber bu yerleşimlerde, uzman zanaatkârlar, tüccarlar, askerler, rahipler ve yapı işçileri gibi çeşitli işlerde uzmanlık sahibi sınıflar oluşmuştur.

c- Kentsel yerleşimlerde, ortaya çıkan bir yenilik de anıtsal kamu binalarıdır. Bu yapılar sadece kent-köy ayrımının bir göstergesi değil aynı zamanda artı ürünün kentlerde toplanmasının da bir göstergesi niteliği taşımıştır (Aktüre 1994:12).

Bu dönem Mezopotamya kentlerinde, yapılmış olan tapınakların çevresinde yer alan depolar, atölyeler ve rahiplerin kaldığı mekanlar, tamamen bir kompleks özelliği yansıtmıştır. Bu günkü arkeolojik bulgulara göre Önasya da ki en erken tapınak Güney Mezopotamya da yer alan *Eridu* kentinde tespit edilmiştir. Eridu kentinin Ubeyd döneminin erken evresine ait XVI. tabakasında (c.a. M.Ö. 4900); tek odalı kutsal bir mekan niteliği taşıyan yapı Ubeyd döneminin sonlarına doğru ,VII.tabaka'da, oldukça görkemli ve büyük bir tapınak haline gelmiştir (Lev.2) (Lloyd 1978:41-43). Tapınakın görünümünde olan bu mimari gelişim aslında, kentsel toplumda üretim yapan halktan sağlanan artı ürünün tapınakta toplanması ile yakından ilgilidir. Tapınakta toplanan artı ürün, tapınağın ve yöneticilerinin elinde çok büyük bir ekonomik güç olmuştur. Bu gücü elinde toplayan tapınak yöneticileri, yani rahipler, aynı zamanda yaşadıkları kentlerin de siyasi lideri konumuna gelmişlerdir (Roaf 1991:82). Bu varsayımın doğruluğunu gösteren en önemli belgeler, Anadolu'daki Geç Kalkolitik dönemin paraleli sayılan Güney Mezopotamya Geç Uruk dönemi tasvirli sanat eserleridir. Uruk kentinin IV. ve V. tabakalarında ele geçen bazı mühür ve mühür baskıları üzerinde başına bant takmış, eteklikli ve sakallı bir insan tasviri, sürü beslerken, sandalda giderken, çıplak tutukluları kargı ile korkuturken ya da sunuda bulunurken betimlenmiştir. Bunun yanında çoğu zaman yer almış olan saz demetinin oluşturduğu sembol ise Uruk kentinin en büyük tanrıçası İnanna'nın atribüsü olmuştur (Lev 3a). Buna göre burada betimlenen kişinin İnanna'nın baş rahibi ve dolayısıyla Uruk kentinin yöneticisi yani, *Rahip Kral*, olduğu tahmin edilmiştir (Lloyd 1978:59).

Aynı dönemde Anadolu'nun doğusunda, Fırat bölgesinde, Mezopotamya etkisi kendisini hissettirmektedir. Bu etkiyi *Malatya Arslantepe* kazıları en iyi şekilde yansıtmaktadır. Arslantepe Orta Fırat bölgesindeki yerleşmeler içinde sosyopolitik düzen olarak Güney Mezopotamya modelini benimsemiş önemli bir yerleşmedir. Malatya Arslantepe'de Geç Kalkolitik dönemde, politik,ekonomik ve dinsel güç belli bir seçkinler sınıfının eline geçmiştir. Ancak Malatya Arslantepe'de örgütlenme ana hatlarıyla Mezopotamya modeline dayanmakla birlikte, bazı yerel kültür öğelerinin varlığı, yerleşmenin yöneticilerinin özerkliklerini koruduklarını

göstermektedir. Bu özellik Arslantepe`de Anadolu'nun, şimdiye kadar bilinen en erken anıtsal kamu binalarının ortaya çıkartılması ile netlik kazanmıştır. Arslantepe`de M.Ö.IV. binin sonlarında, tepenin güneydoğu yamacında en az 2600 metre karelik bir alana yayılmış olan anıtsal kamu yapılarının kullanılmış olduğu bir yerleşim tespit edilmiştir. Bu alanda, olasılıkla farklı işlevlere sahip çeşitli yapılar yer almıştır. Ortaya çıkartıldığı kadarıyla, bu yapıların içlerinde en önemlisi, mimari ve işlevsel açıdan çok farklı bölümlerden oluşan büyük bir yapıdır. Bu büyük yapının mimari düzenlemesi ve çok fonksiyonlu düzeninden dolayı *saray* olarak kullanılmış olabileceği belirtilmiştir (Frangipane 1996 :60-61). Saray olarak nitelendirilebilecek olan bu yapıya giriş, bazı yerleri çatı ile örtülü ve duvarları bezemeli uzun bir koridor ile sağlanmıştır. Buradan da yapının çeşitli bölümlerine geçiş verilmiştir. Yalnız koridor ya da avlu gibi bağlantı mekanları ile ulaşılan, birbirlerine doğrudan geçişleri bulunmayan bu bölümler, dini, idari ve ekonomik amaçlı kullanılmışlardır (Lev.3b). Tüm bu farklı özellikler yapının içerisinde ele geçen buluntular ile de desteklenmektedir. Tapınak ya da dini mekânda ele geçen çok sayıdaki adak eşyaları, ve yapının çeşitli bölümlerinde bulunan çok sayıdaki mühür baskıları, yapının bu kısımlarının işlevini bize göstermesi bakımından çok önem taşır.

Bu kalıntılar, bütün etkinliklerin merkezileştirildiği, kayıt amacıyla etkin bir mühürleme sisteminin kullanıldığı ve giderek yönetsel işlerin geliştiği, güçlü siyasi ve dini kurumları olan bir otoritenin Anadolu`da ortaya çıkışını göstermiştir. Mezopotamya ile benzerlikler taşıyan bu gelişme sonucunda geçmişte daha çok dinsel amaçlı yapılan büyük yapılar ilk kez başka işlevler de kazanıp mimari açıdan gelişmiş, böylece Önasya`da *saray*'ın ön tipi ortaya çıkmıştır (Frangipane 1996 : 61-62).

Mezopotamya da ise Geç Uruk döneminden sonra özellikle Mezopotamya'nın güneyinde Cemdet Nasr ve Er Hanedanlar dönemleri görülmüş olup, bu dönemlerin Anadolu ve Kuzey Suriye`deki karşılığı Erken Tunç Çağı`dır (Roaf 1991:78).

Er Hanedanlar döneminde yönetimi yine *rahipler* yani din adamları ellerinde tutmuşlardır. Sümer mitoslarında, tufandan sonra yeryüzüne inen kralî güç serpuş (başlık), asa vetaht sembolleriyle belirtilmiştir. Bu dönem tasvirli sanat eserlerinde de yöneticilerin bu sembollerle tasvir edildiği görülmüştür. Uruk döneminden itibaren düz bir başlık ve etek ile tasvir edilen figür otoriteyi temsil etmiştir (Postgate 1994:261-262). Er Hanedanlar III evresinden hemen önce dini ve dünyevi yetkiler birbirinden ayrılmış olup, bu dönemde saray olabilecek bazı mimari kalıntılar tespit edilmiştir. Ayrıca Sümerce *Lugal* denilen *Kral* kavramı da ortaya çıkmıştır. Ancak Mezopotamya uygarlığının sonuna kadar dünyevi yöneticiler, ya tanrıların temsilcisi olarak ya da, Akad döneminde Kral *Naramsin*'in yaptığı gibi, kendilerini tanrılaştırarak yönetimi ellerinde tutabilmişlerdir (Postgate 1994:137-v.d.). Yani din olgusu siyasi olarak önemli bir güç olma özelliğini korumuştur.

Er Hanedanlar döneminin sonlarında, tapınaktan dünyevi yetkinin ayrılmasının, Mezopotamya'ya dışarıdan gelen kavimlerden etkilenmeler sonucu gerçekleşmiş olabileceği düşünülmektedir (Postgate 1994:137). Eğer bu varsayım doğru ise, saray kavramı Mezopotamya'ya dışarıdan gelen insanların getirmiş olduğu bir yeniliktir (Postgate 1994:137).

Antik çağda dini ve dünyevi yetkiler birbirinden ayrıldıktan sonra krallık yönetimi, kendisi için din dışı işlerin yürütülmesinde kullanacağı, tapınaktan uzakta yer alan anıtsal binalar inşa ettirmiştir. Sarayın tapınaktan ayrı bir alanda yapılmasına bir örnek olarak *Eşnunna* kenti verilebilir. Eşnunna kentinde Akad, III.Ur ve Eski Babil dönemlerine ait saraylar yer almıştır. Bu saray yapıları kentin güney kısmında, tapınak yapıları ise kentin kuzeybatısında inşa edilmişlerdir (Lev.4). Bir başka önemli örnek ise Uruk kentidir. Uruk kentinin doğusunda *Eanna* kutsal alanı yer almaktadır. Eski Babil döneminde Uruk'da yaptırılan *Sin-Kasid Sarayı* ise Eanna kutsal alanından oldukça uzakta, kentin batısında inşa edilmiştir (Lev. 5).

Bütün bu gelişmelerin ışığında Mezopotamya'da ilk saray olabilecek yapı *Kish* kentinde tespit edilmiştir (Lev. 6a). Er Hanedanlar III'e tarihlendirilen yapının üzerinde veya içerisinde burasının saray olduğunu belirten hiç bir vesika bulunamamıştır (Lev. 6c). Ancak yapının anıtsal boyutları ve terkedildikten sonra bir daha iskan edilmemiş olması bu yapının saray olabileceği fikrini akla getirmiştir. Nitekim eski Mezopotamya'da üzerine tapınak inşa edilen bir alan daha sonraları tekrar tekrar tapınak yapımı için kullanılmış olup, binlerce yıl kutsal alan olarak düşünülmüş ve saygı görerek dokunulmazlık kazanmıştır. Bu düşüncenin en önemli destekçileri Eridu kenti tapınaklarının olduğu alan ile Uruk kentindeki Eanna Kutsal alanıdır (Lev. 5). Er Hanedanlar döneminde tapınaklar, saraylara oranla çok daha yoğun bir şekilde yapılmışlardır. Bu dönemde saray planları tapınak planlarından gelişmiş gibidir. *Kish* kentindeki bir yüzü düz diğer yüzü dış bükey (Plano-Conveks) olan saray; elliden fazla oda ve koridorlarla birbirinden ayrılmış birimler şeklinde düzenlenmiş olup, bazı odaların depo bazılarının ise ocak ve benzeri öğeleri içeren işlikler olduğu tesbit edilmiştir (Lev. 6b). Bu saray yapısının dış duvarı savunma amaçlı olarak oldukça kalın bir biçimde inşa edilmiş olup, bu saray kentin tapınağından yaklaşık iki kilom. uzakta yer almıştır (Lev. 6a). Bu da saray ile tapınak arasındaki iktidar mücadelesinin bir sonucu olmuş olmalıdır (Postgate 1994:139-40). Bu gelişmeler göz önüne alındığında Mezopotamya'da erken dönemlerden itibaren tapınak ve sarayın kentlerin iki önemli mimari öğesi olduğu ve hatta bu yapıların, kralın dinsel görevleri ile bağlantılı olarak zaman zaman tek bir mimari bünyede toplandığı yapılan çalışmalar ile anlaşılmıştır (Orlin 1975:25).

Saray , Sümerce "büyük ev" anlamına gelen *E.GAL* sözcüğü, Akadca ise *EKALLU* sözcüğü ile yazılı metinlerde belirtilmiştir. Bu nedenle sarayların, bir avlu çevresine inşa edilmiş çok sayıda oda ve koridor içeren eski Mezopotamya evlerinden kaynağını almış olması mümkündür (Orlin 1975:25).

Böylelikle genel plan açısından saraylar, dıştaki büyük avlu çevresindeki idari mekanlar, servis odaları, depolar, arşivler, ahırlar ve içteki avlu etrafında yer alan daha çok kralî ve yüksek rütbeli kişilere ait özel mekanlardan oluşmuşlardır.

M.Ö. III binyılın sonlarından itibaren, Sümerlerin *E.GAL*, Akkadların ise *EKALLU* diye adlandırdıkları saray yapıları artık bünyesine tapınağı da almış ve çok büyük birer kompleks haline gelmişlerdir. Suriye sınırları içerisindeki *Mari Sarayı* bu gelişmeye en güzel örneği teşkil etmektedir (Postgate 1994:140-41) (Lev. 7a).

Kuzey Suriye bölgesi ise en erken dönemlerden beri Mezopotamya'nın yoğun olarak etkisi altında kalmıştır. Mezopotamya'da, zaman içerisinde ortaya çıkan gelişmelerin sonuçları benzer biçimde Kuzey Suriye'de de görülmüştür. M.Ö. III.binyılın sonlarında Mezopotamya'da ortaya çıkan saray yapıları hemen hemen aynı dönemlerde Suriye bölgesinde de karşımıza çıkmaktadır. Suriye'deki M.Ö. III. binyılın son çeyreğine ait Ebla'daki *G Sarayı* bunlardan en önemlisi olup, içerisinde bu döneme ait çok sayıda tabletin yer aldığı arşivi ile ele geçirilmiştir. Yazılı belgelerde bu sarayın Akad kralı Naramsin tarafından tahrip edildiği belirtilmektedir (Roaf 1991:98)

Anadolu'nun Erken Tunç Çağı'nda tespit edilen saray olabilecek en önemli yapısı ise 1968-1974 yılları arasında kazısı tamamlanmış olan Norşuntepe'de açığa çıkartılmıştır (Hauptmann1970, 1971, 1976, 1979a, 1982). Norşuntepe'nin Eski Tunç Çağı III'e tarihlendirilen VI.tabakasında, içerisinde tarım ürünlerinin depolanabileceği pithosların yer aldığı depo mekanlarından oluşan büyük bir yapı tespit edilmiştir. Norşuntepe'nin hafiri H.Hauptmann bu yapının bir saraya ait olabileceğini belirtmiştir (1976 :62) (Lev. 7b).

M.Ö. II. binyılın başlarından itibaren Anadolu'nun kültürel hayatında pek çok yenilik ortaya çıkmıştır. Bu yeniliklerin başında, Geç Uruk Çağı'ndan itibaren Mezopotamya'da kullanılmış olan yazının Anadolu'da görülmeye başlanmış olması ile yine bir Mezopotamya gelenegi olan silindir mühür kullanımının yaygınlaşması gelmektedir (Erkanal 1993:1). Bütün bu yeniliklerin yanında Anadolu'da M.Ö. II. binyıl ile birlikte saray olduğu kesinlikle bilinen çok sayıdaki yapı bu güne kadar yapılan kazılar ile tespit edilmiştir. M.Ö. II. binyıla ait yazılı metinlerde adı geçen ancak bu güne kadar henüz yeri saptanamamış olan yerel Anadolu krallıklarının

yeni kazılar ile keşfedilebileceği göz önüne alınırsa, Anadolu'nun bu dönemine ait saray yapılarının sayıca artacağı düşünülebilir.

II. M.Ö. II. BİNYIL' DA SARAY YAPISINA SAHİP ANADOLU YERLEŞMELERİ

III.1. ACEMHÖYÜK:

III.1.1. KONUM:

Acemhöyük, Ankara'nın 225 km. güneyinde ve Aksaray ilinde 18 km. kuzeybatısında yer almaktadır. Bu çok önemli antik yerleşme, Kültepe Kaniş'in kuzeybatısında, Konya'nın kuzeydoğusunda ve Tuz gölünün ise güney ucuna yakın, Melendiz Çayı'nın suladığı geniş ve verimli bir ova üzerinde yer almaktadır. Acemhöyük ayrıca, Çukurova'dan gelen güney-kuzey ana yolunun yakınında yer almış olmasının dışında Konya-Kayseri yolunda 10 km. kuzeyinde yer almıştır (Harita 2). Konya-Kayseri yolu bütün dönemler boyunca önemini korumuş olup, özellikle Selçuklular zamanında ayrı bir önem kazanmıştır (Özgüç 1966:2).

III.1.2. KAZI TARİHÇESİ:

Akad ve Hitit kaynaklarında adı geçen Buruṣhanda'nın Acemhöyük olabileceği çeşitli bilim adamlarınca belirtilmiş ve bu nedenle 1962 yılında Profesör Dr. Nimet Özgüç başkanlığında bir ekip tarafından burada kazı çalışmalarına başlanılmıştır (Özgüç 1966:2-3). 1989 yılından itibaren Acemhöyük kazılarını Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi ve Kültür Bakanlığı adına Profesör Dr. Aliye Öztan yürütmeye başlamıştır (Öztan 1991:247-248).

III.1.3. STRATİGRAFİ:

Acemhöyük'de gerek sitadel gerekse aşağı şehir'de yapılan kazılarla yerleşmenin Asur Ticaret Kolonileri devrinin sonunda terk edildiği anlaşılmıştır. Acemhöyük'ün sitadel kısmı Kalkolitik dönemden itibaren, aşağı şehir ise yalnız Asur Ticaret Kolonileri devrinde iskan edilmiştir. Asur Ticaret Kolonileri devrinin

sonunda terk edilmiş olan Acemhöyük, bundan sonra, bir daha ancak Hellenistik ve Roma döneminde iskan görmüştür. Tek yapı katı ile temsil edilen bu devrin mimari kalıntılarına sadece sitadelin güneybatı kısmında rastlanılmıştır. Yapılan çalışmalar Acemhöyük'deki en parlak yerleşmenin M.Ö. II. binyılın ilk yarısına tarihlendirilen, III. tabaka yerleşmesi olduğunu ortaya koymuştur (Özgüç 1966:2-v.d.).

Tüm bu bilgiler ışığı altında Acemhöyük'de tabakalaşmanın kabaca şu biçimde olduğu söylenebilir (Özgüç 1966:2-v.d.):

V. Tabaka	Eski Tunç Çağı
IV. Tabaka	Kaniş Karum III-IV
III. Tabaka	Kaniş Karumu II paraleli
II. Tabaka	Kaniş Karumu Ib paraleli
I. Tabaka	Hellenistik ve Roma dönemi.

III.2.ALACA HÖYÜK:

III.2.1. KONUM:

Alaca Höyük, Çorum iline bağlı Alaca ilçesinin 15 km. kuzeybatısında, Boğazköy'ün ise 34 km.kuzeyinde yer almaktadır (Harita 2). Alaca Höyük, yaklaşık 350 m. çapında olup, ova seviyesinden yüksekliği 16m. kadardır (Akok 1979:107-v.d.).

III.2.2. KAZI TARİHÇESİ:

Alaca Höyük ilk kez 1835 yılın da, William Hamilton, tarafından ziyaret edilmiş ve Hamilton, Alaca Höyük'ün "Sfenksli Kapısı"nı keşfetmiştir. Daha sonra 1861 yılında Fransız G.Perrot "Sfenksli Kapı" önündeki poterni ortaya çıkartmıştır. 1893-94 yıllarında ise E. Chantre Alaca Höyük'de çalışmış olup, 1907 yılında Th. Makridi tarafından incelenmiş olan Alaca Höyük, 1935 yılından itibaren, Atatürk'ünde yoğun teşviki ile H.Z.Koşay ve R.O. Arık tarafından kazılmaya başlanmıştır (Koşay 1937:1-2). 1970'li yıllarda ise Mahmut Akok, Alaca Höyük de rekonstrüksiyon çalışmaları yapmıştır (Akok1976:107-113).

Günümüzde Alaca Höyük çalışmalarına Prof.Dr. Aykut Çınaroğlu başkanlığında bir ekip ile yeniden başlanmıştır.

III.2.3. STRATİGRAFİ:

Alaca Höyük'de bu güne kadar yapılan kazılar sonucunda IV tabaka, 14 yapı safhası tespit edilmiştir. Bu tabakalaşma şu şekilde oluşmuştur (Koşay 1951:6):

I.	Frig Çağı
II.	Hitit Çağı
III.	Eski Tunç Çağı
IV.	Kalkolitik Çağı

III.3.BEYCESULTAN:

III.3.1. KONUM:

Beycesultan, Menderes vadisinin kuzeyinde, Denizli ilinin Çivril ilçesinin 5km. güneybatısında ve batı sahilinden 200 km. içeride, Anadolu platosunda yer almış olan bir höyüktür (Harita 2). Yaklaşık olarak 600 X 350m. boyutlarına sahip olan Beycesultan, çaprazlamasına heybe gibi iki tepeye ayrılmıştır (Lloyd 1965: 3-7) (Lev. 8).

III.3.2. KAZI TARİHÇESİ:

Beycesultan, 1954-1960 yılları arasında İngiliz arkeologlar S.Lloyd ve J. Mellaart tarafından kazılmıştır.

III.3.3. STRATİGRAFİ:

Beycesultan, Geç Kalkolitik dönemden Geç Tunç çağı'nın sonuna kadar kesintisiz olarak iskan edilmiştir. Burada yapılan kazılar neticesinde XL tabakanın varlığı tespit edilmiştir (Lloyd 1967:14).

I	
II	Geç Tunç Çağı
III	
IV	
V	Orta Tunç Çağı
VI	
VII	
VIII	
IX	

X	Eski Tunç Çağı III
XI	
XII	
XIII	
XIV	Eski Tunç Çağı II
XV	
XVI	
XVII	
XVIII	Eski Tunç Çağı I
XIX	
XL - XX	Geç Kalkolitik

III.4. BOĞAZKÖY (HATTUSA):

III.4.1. KONUM:

Boğazköy; Ankara'nın 208 km. kuzeydoğusunda, Çorum'un Boğazköy ilçesinin sınırları içerisinde yer almaktadır (Bittel 1972:3) (Harita 2).

III.4.2. KAZI TARİHÇESİ:

Hitit İmparatorluğuna başkentlik de yapmış olan Boğazköy bu dönemde *Hattuša* olarak adlandırılmıştır. Boğazköy ilk kez 1834 yılında Charles Texier tarafından gezilmiş olup, Texier bu antik yerleşimi ve hemen yakınındaki Yazılıkaya'yı keşfetmiştir. Texier, bu antik kalıntının Herodot'un bahsettiği *Pteria* olduğunu düşünmüştür. Texier'den sonra 1835 yılında bu kez William J.Hamilton araştırmalar yapmak için Boğazköy'e gelmiştir. Hamilton bu gezisi sonrasında bu yerleşimi, Galatia'nın başkenti *Tavium* olarak yorumlamıştır. 1858 yılında bu kez Heinrich Barth ve Andreas David Modtmann Boğazköy'e gelerek, bugün I nolu

tapınak, olarak adlandırılan yapının toprak üstünde kalan kısımlarının bir planını çıkartmışlardır. 1862 yılında ise George Perrot, Edmond Guillaume ve Jules Delbet, Boğazköy ve Yazılıkaya etrafında araştırma yapmışlar ve Nişantepe'deki yazıtı keşfetmişlerdir. 1882 yılında Karl Humann ve Alfred Von Domaszewski Boğazköye gelmiştir. Humann bu yerleşimin ilk planını yapmış ve Yazılıkaya daki kabartmalardan bazılarının mülajını çıkartmıştır. 1893 yılında Ernest Chantre, I nolu tapınak ve Büyükkale de sondajlar yapmaya başlamış ve 1894 yılında ilk yazılı metinler açığa çıkartılmıştır. Bu gelişmelerden bir süre sonra 1906-1907 yıllarında Alman Arkeoloji Enstitüsü tarafından ilk önemli kazılar başlamıştır. 1906-1907 yıllarında başlayan kazıları Hugo Winckler, Theodor Makridi ve Otto Puchstein yönetmiş olup, aynı ekip 1911-1912 yılları arasında da kazılara devam etmişlerdir. Bu önemli çalışmalar sonucunda Hitit yazılı metinlerinin yer aldığı arşivler tespit edilmiştir. Bunların sonucu bu antik yerleşmenin Hitit başkenti olduğu anlaşılmıştır. 1931 yılında Kurt Bittel başkanlığında yeniden başlayan kazılar 1939 yılında II.Dünya Savaşı'nın çıkması nedeni ile bir süre daha ertelenmiştir. Ancak 1952 yılından itibaren Kurt Bittel tarafından tekrar başlayan kazılar 1980-1994 yılları arasında Peter Neve idaresinde yürütülmüş olup, bu tarihten sonra kazılar Jürgen Seeher başkanlığın da günümüzde de devam etmektedir (Bittel 1972:54).

III.4.3. STRATİGRAFI:

P. Neve'ye göre Büyükkale ve Aşağı Şehir stratigrafisi şöyledir (1993:86):

<u>Büyükkale</u>	<u>Aşağı Şehir</u>	
Vg-Vc	5	M.Ö.20-19.yy. Hitit Öncesi
Vb\ a-IVd	4	M.Ö.19-18.yy. Asur Ticaret Kolonileri Dön.
IVc	3	M.Ö.17-15.yy. Eski Hitit Dönemi
IVb-a	2	M.Ö.15-14.yy. Eski Büyük Krallık Dönemi M.Ö.13 .yy. Geç Büyük Krallık Dönemi

IIIb	1b	
IIIa	1a	
Iib\ a	Mezarlar	M.Ö.8-7.yy'ın ortaları, Frig Dönemi
Ib\ a	Mezarlar	M.Ö. 7-6.yy. Geç Frig Dönemi
Roma ve Hellenistik Dönem		

III.5. KONYA KARAHÖYÜK:

III.5.1. KONUM:

Konya ilinin sınırları içerisinde bulunan Karahöyük, Konya il merkezinin yaklaşık olarak 7 km. güneyinde yer almaktadır (Harita 2) (Alp 1972:VII).

III.5.2. KAZI TARİHÇESİ:

Konya Karahöyük, 1953 yılında Sedat Alp tarafından araştırılmaya başlanmış ve kazılara 1959, 1967 ve 1970 yıllarında verilen aralar dışında, düzenli olarak devam edilmiştir (Alp1972:VII-v.d).

III.5.3. STRATİGRAFİ:

Bu güne kadar Konya Karahöyük'de yapılan kazı çalışmaları sırasında XXVII tabaka tespit edilmiştir. Buna göre Konya Karahöyük'ün en erken tabakası olan XXVII.tabakası Prof. Dr. Sedat Alp tarafından Troia I'den biraz daha eskiye tarihlendirilmiştir (Alp 1972:12). Buna göre Konya Karahöyük'ün tabakalaşması şu şekilde verilmiştir:

XXVII - VIII	Eski Tunç Çağı I
VII	Eski Tunç Çağı II
VI -V	Eski Tunç Çağı
III	
V-I	Orta Tunç Çağı

III.6. KÜLTEPE (KANİŞ):

III.6.1. KONUM:

Kültepe, Kayserinin 20 km. doğusunda, Kayseri-Sivas yolu üzerindeki Gömeç istasyonunun ise 2.5 km. kuzeyinde yer almıştır (Harita 2). Orta Anadolu'nun en büyük höyüklerinden biri olan Kültepe yada antik Kaniş şekil olarak daireye yakın oval bir form özelliği taşır (Lev. 9a-b). Höyük yaklaşık olarak 550 m.uzunluğunda, 450 m. genişliğinde olup, en yüksek yeri 20 m. kadardır (Özgüç 1950:8-v.d.).

M.Ö.III. binyıldan itibaren Roma dönemine kadar iskan edilen höyüğün hemen yanında Karum yer almıştır. Höyüğü kuzeydoğu ve güneydoğu yönlerden çevreleyen Karum, genelde Asurlu tüccarların yaşadığı ikinci bir yerleşim olmuştur. Yaklaşık olarak 1000 X 700 m.'lik bir alana yayılmış olan Karum 2-2.5 m. yüksekliğe sahiptir. Kaniş Karum, höyük'den çok sonra ancak M.Ö.II. binyılın başlarından itibaren iskan edilmeye başlanmış olup, 350 yıl kadar yaşadktan sonra bir daha iskan edilmemiştir. Bundan sonra Karum alanı ancak Roma döneminde Kültepe höyüğünün nekropolü olarak kullanılmıştır (Özgüç 1953:251).

III.6.2. KAZI TARİHÇESİ:

Kültepe'de ilk araştırmalar 1893-94 yıllarında Fransız E. Chantre tarafından başlatılmıştır (Baydur 1970:30). Bu çalışmayı, 1906 yılında H.Winckler'in çalışması

izlemiş ancak bu çalışma ile elde edilen bilgiler yayınlanmamıştır. Aynı yıl burada çalışan H. Grothe çeşitli tabakalara ait oldukça önemli buluntular elde etmiş olup, bunlar J.Curtius tarafından bilim dünyasına sunulmuştur. Bu çalışmalardan sonra 1925 yılında Çek bilgin B. Hrozny Kültepe'de çalışmaya başlamıştır. Höyük üzerinde yazılı belge bulmak umudu ile çalışan ancak bu sistemsiz çalışması ile höyüğü tahrip eden Hrozny, bir köylünün açıklaması ile höyüğün kenarındaki düzlükte kazılara başlamış ve *Karum* alanını keşfetmiştir (Hrozny 1927:2-v.d.). 1925 yılından sonra Kültepe'de çalışmalara ara verilmiş 1948 yılında başlayan Türk kazılarına kadar bir daha hiç araştırılmamıştır. 1948 yılından itibaren Türk Tarih Kurumu adına Tahsin Özgüç başkanlığında başlayan kazılar 1952 yazı dışında günümüze kadar devam ettirilmiştir (Baydur 1970:30).

III.6.3. STRATİGRAFI:

Orthmann'a göre (1963:12) Kültepe stratigrafisi şöyledir :

Höyük	Karum	
17-13		Eski Tunç Çağı II
12		Eski Tunç Çağı IIIa
11	Ana Toprak	Eski Tunç Çağı IIIb
10-9	IV-III	Geçiş Dönemi
8-7-6	II-Ib-Ia	Asur Ticaret Kolonileri

III.7. MAŞAT HÖYÜK (TAPIGGA):

III.7.1. KONUM:

Maşat Höyük, Ankara'nın 312 km. kuzeydoğusunda, Tokat'ın Zile ilçesinin 20 km. güneyinde ve bugünde aynı adı taşıyan Maşat ovasının ortasındaki Maşat köyünün 1.5 km. batısında yer almıştır. Maşat Höyük deniz seviyesinden 886 m.

daha yüksektedir. Doğu-batı doğrultusunda 225 m. boyutunda olan Maşat Höyük'ün ova seviyesinden yüksekliği 28.80 m. kadardır (Özgüç 1978:1) (Harita 2) (Lev. 10).

III.7.2. KAZI TARİHÇESİ:

Maşat Höyük, ilk kez 1943 yılında rastlantı sonucu bir Hititçe çivi yazılı tabletin ele geçmesi ile arkeoloji literatürüne geçmiştir (Güterbock 1944: 389-v.d.). 1945 yılında Maşat Höyük'de ilk kez kazıya başlanmış, ancak bu kazı çok sınırlı tutulmuş ve daha sonra sürdürülmemiştir. Bu çalışmalardan tam 28 yıl sonra Maşat Höyük'de 1973 senesinde, Türk Tarih Kurumu adına Tahsin Özgüç başkanlığında kazılmaya başlanmış ve bu kazılar 1973-1980 yılları arasında kesintisiz bir biçimde sürdürülmüştür (Özgüç 1982:1).

III.7.3. STRATİGRAFİ:

Maşat Höyüğün stratigrafisi ile ilgili bilgiler yetersiz olmakla beraber, Maşat Höyüğün; Eski Tunç Çağı'nın başlarından Demir Devri içlerine kadar iskan edilmiş olduğu saptanmıştır (Özgüç 1982:21; Emre 1979:1-v.d.).

Sitadel	
Eski Tunç Çağı	I
Eski Tunç Çağı	II
Eski Tunç Çağı	III
Hitit Devri	I-V
Demir Çağı	

III.8. TELL AÇANA (ALALAH) :

III.8.1. KONUM:

Tell Açana; Anadolu'nun güneyinde, Amuk ovasında, Hatay ilinin sınırları içerisinde yer almıştır (Harita 2). Bu çok önemli höyük yaklaşık olarak 750 X 300 m. boyutlarındadır (Lev.11).

III.8.2. KAZI TARİHÇESİ:

Modern adı Tell Açana olan bu önemli merkez antik çağda Alalah olarak adlandırılmış olup 1937 yılında ünlü İngiliz arkeolog Sir Leonard Woolley tarafından kazılmaya başlanmıştır. Ana toprağa kadar inilmiş olan yerleşimde toplam XVII tabaka tespit edilmiştir.

M.Ö.III. binyıldan itibaren bünyesinde saray olabilecek yapıları barındıran Tell Açana; asıl M.Ö. II. binyıldan itibaren gelişmiş saray yapılarını bize göstermiştir (Woolley 1953:38).

III.8.3. STRATİGRAFİ:

Sir Leonard Woolley tarafından kazılmış olan Tell Açana'da ana toprağa kadar inilmiş olup, toplam XVII tabaka tespit edilmiştir. Bu tabakaların tarihlendirilmesi şu şekilde yapılmıştır (Woolley 1955:399).

0	M.Ö.1140
I	M.Ö.1273-1194
II	M.Ö.1350-1273
III	M.Ö.1370-1350
IV	M.Ö.1447-1370

Vb	M.Ö.1527-1447
Va	M.Ö.1595-1527
VI	M.Ö.1750-1595
VII	M.Ö.1780-1750
VIII	M.Ö.1900-1780
IX	M.Ö.2050-1900
X	M.Ö.2200-2050
XI	M.Ö.2350-2200
XII	M.Ö.2700-2350
XIII	M.Ö.2900-2700
XIV	M.Ö.3100-2900
XV	M.Ö.3200-3100
XVI	M.Ö.3300-3200
XVII	M.Ö.3400-3300

III.9. TİLMEN HÖYÜK:

III.9.1. KONUM:

Tilmen Höyük, Gaziantep'in İslahiye ilçesinin kuş uçuşu 10 km.doğusunda, volkanik bazalt damarları ile kaplı bir ova içerisinde, her yandan bazalt tepecikleri, bataklık alanlar ve Karasu ırmağının kollarını oluşturan su kanalları ile çevrelenmiş bir höyüktür (Harita 2). Tilmen Höyük 225 m. çapında ve 21 m. yüksekliğinde bir tepe ile batıda dil şeklinde 200 m. uzunluğunda 100 m. genişliğinde ve 4 m.yüksekliğinde bir aşağı şehirden oluşmaktadır (Alkım 1962:447-448) (Lev. 12).

III.9.2. KAZI TARİHÇESİ:

İlk kez 1959 yılında Profesör Dr. U. B.Alkım başkanlığında bir ekiple küçük bir sondaj çalışması niteliğinde başlayan Tilmen Höyük araştırmaları 1960 yılında büyük bir kazı çalışması haline gelmiştir. Tilmen Höyük’de 1960 yılında başlatılan esas kazı çalışmaları 1964 yılında Gedikli Karahöyük kazılarının başlatılması nedeni ile bir süre askıya alınmış ancak 1969 yılında Tilmen Höyük kazılarına yeniden dönülmüştür. 1969 yılında başlatılan Tilmen Höyük ikinci dönem kazıları 1972 yılına kadar sürdürülmüş olup, 1972 yılından itibaren Profesör Dr. U.B.Alkım ve ekibi, Tilmen Höyük kazısına son vererek Samsun bölgesindeki araştırmalarına başlamıştır (Duru 1986:122).

III.9.3. STRATİGRAFİ:

Tilmen Höyük’de yapılan kazı çalışmaları ile dört farklı kültür katına ait kalıntılar tespit edilmiş olup, tabakalaşma şu şekilde saptanmıştır (Alkım 1962: 454-456).

Ib	
Ia	M.Ö. I. bin yıla ve daha geç dönemler
II	Geç Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı
III	Eski Tunç Çağı
IV	Geç Kalkolitik Dönem

IV. M.Ö.II. BİNYIL'DA SARAY YAPISINA SAHİP KUZHEY SURİYE YERLEŞMELERİ

IV.1. RAS SAMRA (UGARİT):

IV.1.1. KONUM:

Ras Samra, Suriye'nin kuzeybatısında, Akdeniz kıyısına yakın bir yerde Laskiye'nin 13 km. kuzeyinde yer almaktadır (Harita 3). Ugarit'in 1,2 km. güneybatısında M.Ö.II. binyıldaki limanı olan Minet- El Beida bulunmaktadır.

Ras Samra yaklaşık olarak 1 km. çapında bir yerleşim yeri olup, zirvesi ova yüksekliğinden 20 m. kadar yukarıda yer almıştır. Ras Samra'nın kuzeyinde, Nahr Chbayyeb, ve hemen güneyinde ise Nahr Ad-Delbe nehirleri yer almıştır (Lev. 13) (Schaeffer 1929:285).

IV.1.2. KAZI TARİHÇESİ:

Antik metinlerde "Ugarit" olarak günümüzde ise "Ras Samra" diye adlandırılan yerleşimdeki ilk çalışmalar 1929 yılında başlamıştır. 1929 yılının Nisan ayında başlatılan kazılar, C.F.Schaeffer başkanlığı altındaki bir heyet ile Minet-El Beida ve Ugarit'in akropolünde yürütülmüştür. Bu çalışmalar ile yerleşimin mahalleleri, mabeti ve mezarları açığa çıkartılmaya başlanmış olur (Schaeffer 1939:1-v.d). 1929 yılında başlatılan kazılar 1939 yılına kadar kesintisiz olarak devam ettirilmiş ancak bu tarihte II. Dünya Savaşı'nın çıkması ile kazılara ara verilmiştir. 1948 yılında C.F. Schaeffer başkanlığında Ras Samra'da kazılara yeniden başlanmıştır. Bu çalışmalar 1969 yılına kadar Schaeffer başkanlığında devam etmiş ancak 1970-1973 yılları arasında kazıları H. Contenson yürütmüştür.

1974 yılında ise Ras Samra kazılarına Adnan Bounni ve J. Lagarce başkanlık etmiştir. 1975–1976 yıllarında kazı başkanlığı J.C. Margueron'a verilmiş ancak bu tarihten sonra kazılara bir süre ara verilmiştir (Saadé 1979:38-48). Ugarit bugün Marguerite Yon ve Y. Calvet başkanlığındaki bir ekip tarafından araştırılmaktadır (Weiss 1997:137).

IV.1.3. STRATİGRAFI:

Ras Samra, Ugarit'de yapılan kazılar sonucunda bu yerleşim yerinin Neolitik dönemin Akeramik evresinden, Roma dönemine kadar iskan edildiği anlaşılmıştır (Schaeffer 1962: 162-163).

Tabaka	Dönem	Tarih
VC	Akeramik Neolitik	M.Ö.6500-6000
VB	Neolitik	M.Ö. 6000-5750
VA	Neolitik	M.Ö. 5750-5250
IVC	Halaf C	M.Ö.5250-5000
IVB	Halaf B	M.Ö.5000-4500
IVA	Halaf A	M.Ö.4500-4300
IIIC	Geçiş Dönemi	M.Ö.4300-4000
IIIB	Ubeyd	M.Ö.4000-3000
IIIA1	E.T.Ç.I	M.Ö.3000-2600
IIIA2	E.T.Ç.II	M.Ö.2600-2300
IIIA3	E.T.Ç.III	M.Ö.2300-2200
Hiatus		M.Ö.2200-2000
II1	O.T.Ç.I	M.Ö.2200-1900
II2	O.T.Ç.II	M.Ö.1900-1750
II3	O.T.Ç.III	M.Ö.1750-1600

I1	G.T.Ç.I	M.Ö.1600-1450
I2	G.T.Ç.II	M.Ö.1450-1365
I3	G.T.Ç.III	M.Ö.1365-1185
Hiatus		M.Ö.1185-550
Pers, Hellenistik ve Roma		M.Ö.550-200

IV.2. TELL Bİ'A (TUTTUL):

IV.2.1. KONUM:

Tell Bi'a, Kuzey Suriye'de Fırat ve Balih nehirlerinin birleştikleri yere oldukça yakın bir alanda, iki nehrin arasında yer almıştır. Fırat ve Balih nehirleri arasına yerleşmiş bulunan Tell Bi'a, Fırat nehrinin 2.5 km., Balih nehrinin ise 3 km. uzağındadır (Harita 3) (Strommenger 1996:67).

Üçgene yakın bir form taşıyan Tell Bi'a, kuzey-güney doğrultusunda 600 m., doğu-batı doğrultusunda ise 700 m. uzunluğunda olup, höyüğün en yüksek noktası ova seviyesinden 20 m. kadar yukarıda yer almıştır (Lev. 14a).

Fırat ve Balih nehrinin arasında yer alan Tell Bi'a zaman zaman bu nehirlerin taşması ile erozyona maruz kalarak tahrip olmuştur. Bu tahribat özellikle höyüğün kuzeydoğusunda yoğunlaşmış olup bu bölgedeki sur duvarı tamamen yok olmuştur (Strommenger 1977:5).

IV.2 2. KAZI TARİHÇESİ:

1920'li yıllarda, Tell Bi'a ile çevresini ziyaret eden W. Albright ve R.P. Dougherty taş temellerden ve iki büyük taş bloktan söz etmişlerdir. Bu büyük taş bloklar bugünde Tell Bi'a'nın yüzeyinde görülebilmektedir (Strommenger 1977:7).

1960'larda bölgeyi gezen W.J. Van Liere, Tell Bi`a'nın Balih Vadisindeki yegane etrafı surlarla çevrili antik yerleşim olduğunu belirtmiştir (Strommenger 1977:8).

Eva Strommenger başkanlığında 1977 yılında başlatılan Tell Bi`a kazıları günümüzde de sürdürülmektedir (Weiss 1997:112).

IV.2.3. STRATİGRAFİ:

Tell Bi`a`da bu güne kadar yapılan çalışmalar ile höyükde en eski yerleşimin Eski Tunç Çağı'nda başladığı saptanmıştır. Buna göre Tell Bi`a`da şu şekilde bir tabakalaşmanın varlığı tespit edilmiştir (Strommenger 1995:50-v.d.);

I	Geç Roma ve daha geç dönemler
II	Demir Çağı
III	
IV	Geç Tunç Çağı
V	Orta Tunç Çağı
VI	Eski Tunç Çağı III

IV.3. TELL BRAK :

IV.3.1. KONUM:

Kuzeydoğu Suriye bölgesinde yer alan Tell Brak, Chagar Bazar'ın 20 km. kadar güneydoğusunda, Çağ Çağ nehrinin ise batı kıyısı yakınında yer almıştır (Harita 3) (Mallowan 1956:24).

En erken dönemlerden itibaren iskan edilmiş olan Tell Brak yaklaşık 40 hektarlık bir alana yayılmıştır. Höyüğün en yüksek noktası ova seviyesinden 43 m. kadardır (Lev 14b).

Tell Brak stratejik olarak; Anadolu ile Mezopotamya arasında çok önemli bir bölgede yer almıştır (Oates 1982:62). Mallowan Tell Brak'ın; Aşağı Habur bölgesi ile Anadolu ticaret yolu arasında çok önemli bir noktada olduğunu belirtmiştir (Mallowan 1956:24).

IV.3.2. KAZI TARİHÇESİ:

Ünlü arkeolog Sir Max Mallowan tarafından 1937 yıllarında başlatılmış olan Tell Brak kazıları, 1976 yılından itibaren D.Oates başkanlığında yürütülmeye başlanmıştır (Ehrich 1992 :233). Tell Brak kazıları bu günde D. Oates başkanlığında bir ekip tarafından araştırılmaktadır (Weiss 1994:119).

IV.3.3. STRATİGRAFI:

Tell Brak'da bu güne kadar yapılan kazılar ile Kalkolitik hatta daha öncesi dönemlerden M.Ö. II. binin sonlarına kadar yerleşimin iskan edildiği saptanmıştır. Ancak kazı çalışmalarının bu büyük höyük üzerinde dağınık alanlarda sürdürülmesi net bir stratigrafik tablo tespitini zorlaştırmıştır. Buna rağmen Tell Brak 'da iskan şu şekilde oluşmuştur (Oates 1994:173);

HH alanı 1.Tabaka	c.a. M.Ö.1200	Orta Asur Dönemi
HH alanı 2.Tabaka	c.a. M.Ö.1283	Mitanni Şehrinin Orta Asur tarafından tahrip edilişi
HH alanı 7.Tabaka	c.a.M.Ö.1550	Mitanni Yerleşimi
HH alanı 8.Tabaka	c.a.M.Ö.1600	Eski Babil Dönemi Geç Safha

HH alanı 8-10 Tabakaları	c.a.M.Ö.1800	Eski Babil, AL alanı ve TW Duvarı
FS,SS alanları	c.a.M.Ö.1900	İsin-Larsa
CH,SS,FS,ER alanları	c.a.M.Ö.2100	Akad sonrası Hurri hakimiyeti
CH 3,FS 3,SS,ER,ST alanları	c.a.M.Ö.2200	Geç Akad
CH4,FS4-5,SS,ER4,ST	c.a.M.Ö.2250	Naramsin Dönemi
CH6	c.a.M.Ö.2300 ?	Sargon- Akad Öncesi Nagar Dönemi
CH6 Tahribat Tabakası	c.a.M.Ö.2400	Akad öncesi Nagar Dönemi (Er Hanedanlar geç evre,Ninive 5)
TW2-8,SS	c.a.M.Ö.2900	Er Hanedanlar I (Eski Tunç Çağı)
TW9-10	c.a.M.Ö.3100	Cemdet Nasr
TW-12	c.a.M.Ö.3300	Geç Uruk (Habuba Kabira paraleli)
TW-13	c.a.M.Ö.3400	Orta Uruk
CH, TW14-16	c.a.M.Ö.3500	Orta Kuzey Uruk Erken Kuzey Uruk (Gawra XI-IX)
CH alanı 1985-87 yılları	c.a.M.Ö.4200	Geç Ubaid arasındaki sondaj.
Naramsin Sarayı dolgusu	c.a.M.Ö.4500	Halaf

Hacı Muhammed ve Samarra kültürlerine ait seramiklerde çeşitli dolgu alanlarında karışmış olarak ele geçmiştir.

IV.4. TELL HARİRİ (MARİ):

IV.4.1. KONUM:

Modern adı Tell Hariri olan Mari, Abu Kemal'in 10km. kuzeybatısında, Fırat nehrinin ise batı kıyısı kenarında yer almıştır (Harita 3) (Kohlmeyer 1985:194).

IV.4.2. KAZI TARİHÇESİ:

Tell Hariri yada antik adı ile Mari'de ilk çalışmalar 1933 yılının Ağustos ayında A. Parrot'un başkanlığında başlamış olup II. Dünya savaşına kadar bu çalışmalar kesintisiz olarak devam ettirilmiştir (Parrot 1958a: 7-v.d.). Bugün de Mari kazıları Paris Üniversitesinden Jean-Claude Margueron başkanlığında sürdürülmektedir. Günümüzde Margueron başkanlığında yürütülen çalışmalarda, Mari'nin stratigrafik tabakalaşması ve sarayın kerpiç duvarlarının onarımı üzerinde yoğunlaşmıştır (Weiss 1994: 130).

IV.4.3. STRATİGRAFI:

Mari'de bugüne kadar yapılan kazılar ile Erhanedanlar döneminin I.safhasın ait kalıntılar açığa çıkartılmış olduğu gibi M.Ö. I. bin içlerine ait Selevkos ve Part dönemlerine ait buluntularda saptanmıştır (Parrot 1947:234). Ancak Mari'de kazıların saray ve tapınak alanlarında yoğunlaştırılması nedeni ile bu merkezin stratigrafisi tam olarak anlaşılamamıştır. Son yıllarda J.C. Margueron başkanlığı altında yeniden başlayan Mari kazılarında özellikle bu sorunun çözülmesi amaç edilmiştir (Weiss 1994:130).

Bütün bu anlatılanlardan sonra Mari'nin ilk kez Erhanedanlar dönemi I.safhası sırasında iskan edildiği anlaşılmıştır. Bu döneme ait kalıntılar, İştar Mabedi ve çevresinde ele geçmiştir. Daha sonra Mari'de Akad dönemi ve III.Ur dönemi

izlenmiş olup, Babil Kralı Hammurabi zamanında, yaklaşık olarak M.Ö.1760 yıllarında, tahrip edilmiştir (Meyers 1997:413).

IV.5. TELL MARDIKH (EBLA) :

IV.5.1. KONUM:

Kuzey Suriye'de yer almış olan Tell Mardikh, Halep'in 55km. güneybatısında yer almıştır (Matthiae 1980:40) (Harita 3). Bu merkez hem Anadolu-Mezopotamya hem de Mezopotamya-Akdeniz arasında çok önemli bir geçiş noktası özelliği taşımıştır (Matthiae 1996:91).

IV.5.2. KAZI TARİHÇESİ:

Modern adı Tell Mardikh olan antik Ebla' da kazılar, Roma Üniversitesinden Paolo Matthiae tarafından 1964 yılında başlatılmış olup kazılar günümüzde de sürdürülmektedir (Matthiae 1996:91). Tell Mardikh'de 1975 kazı sezonunda açığa çıkartılan M.Ö.III. binyıla ait Krali G Sarayı ve bu sarayda ele geçen onbeş bin tablet'den Tell Mardikh 'in antik Ebla olduğu anlaşılmıştır. 1964-1973 yılları arasında yapılan kazı çalışmaları sırasında açığa çıkartılan M.Ö.II. binyılın ilk yarısına ait mimari kalıntılar bu merkezin bu dönemde de önemli olduğunu göstermiştir (Matthiae 1979:11-v.d.).

IV.5.3. STRATİGRAFI:

Tell Mardikh yaklaşık olarak M.Ö.3500'lerden Bizans dönemine kadar kesintisiz iskan edilmiştir (Matthiae1980:52).

Mardikh	I	M.Ö.3500-2900	
Mardikh	IIA	M.Ö.2900-2400	Eski Tunç Çağı I-III
Mardikh	IIB1	M.Ö.2400-2250	Eski Tunç Çağı IVA
Mardikh	IIB2	M.Ö.2250-2200	Eski Tunç Çağı IVB
Mardikh	IIIA	M.Ö.2000-1800	Orta Tunç Çağı I
Mardikh	IIIB	M.Ö.1800-1600	Orta Tunç Çağı II
Mardikh	IVA	M.Ö.1600-1400	Geç Tunç Çağı I
Mardikh	IVB	M.Ö.1400-1200	Geç Tunç Çağı II
Mardikh	VA	M.Ö. 1200-900	Demir Çağı I
Mardikh	VB	M.Ö. 900-720	Demir Çağı II
Mardikh	VC	M.Ö.720-535	Demir Çağı III
Mardikh	VIA	M.Ö.535-325	Pers Dönemi
Mardikh	VIB	M.Ö.325-60	Hellenistik Dönem
Mardikh	VII	3. ve 7 yüzyıllar	Geç Roma ve Bizans Dönemleri

V. M.Ö.II. BİNYILIN İLK YARISINA TARİHLENDİRİLEN ANADOLU SARAYLARI

V.1. ACEMHÖYÜK

V.1.1. SARIKAYA SARAYI:

Acemhöyük'de höyük kısmının ortası düz olup, kenar kısımlarında ise yükseklikleri birbirinden farklı dört tepe yer almaktadır. Bu tepelerden en büyüğü, güneyde yer almış olanıdır ve buraya köylüler, yanmış büyük bir binanın sarı renkli kerpiç enkazından dolayı "Sarıkaya" adını vermişlerdir (N. Özgüç 1966:3).

1965-1966 yılları arasında açığa çıkartılmaya başlanılan ve "*Sarıkaya Sarayı*" adı verilen yapı sitadelde MA-VA/ 41-48 plankarelerinde tespit edilmiş olup, bu büyük yapının batı kısmı daha geç dönem yapıları ile ve özellikle köylülerce yoğun bir biçimde tahrip edilmiştir (N. Özgüç 1977: 337) (Lev.15a).

V.1.1.1. SARAY PLANI:

Höyüğün Sarıkaya olarak adlandırılan güneyde yeralan kısımda 1965-1966 yılları arasında kazılmaya başlanılan, saray yapısının zemin katı açığa çıkartılmış olup, sarayın tahrip edilen kısımda göz önüne alındığında, yapının zemin katında en az elli odanın varlığı anlaşılmıştır (N. Özgüç 1977:357) (Lev.15b).

Onarım ve değişim göstermeyen yapı, bir defada planlanıp inşa edilmiştir. Sarayın açığa çıkartılan kısmı 2562 metrekareye ulaşmış olup, bir kısmı açılmış olan revaklı avlusuda göz önüne alındığında sarayın 5467 metrekare boyutuna ulaşabileceği düşünülmüştür (Özgüç 1977:357).

Saray yapısının batısı, kuzeyi ve doğusu mermer kaidelere basan ağaç sütunlu revaklarla çevrilmiştir (Lev. 15b). Sarayın kuzeyindeki revaklı avlu 1973

yılında açılmaya başlanmış olup, 1989 kazılarında da avlunun kuzey yönde en az 20 m.'ye kadar ulaşan bir genişliğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu alanda yapılan çalışmalar esnasında yangın nedeni ile parçalanmış çok sayıda mermer kaide ele geçmiştir (Öztan 1990:250).

Acemhöyük Sarıkaya Sarayı'nda tespit edilmiş mekanların tamamı depo karakterindedir. Bu mekanların bazıları sarayın uğradığı büyük yangın öncesi boşaltılmış bazıları ise içindeki eşyalarıyla birlikte yanmıştır. Binanın alt katında yer alan bu depo mekanlarının ölçüleri çeşitli olup, bunlar; 6.5 X 8 m., 5.5 X 6 m. veya 3.5 X 6.5 m. boyutlarında inşa edilmişlerdir (N. Özgüç 1968:10). Sarayın, kuzeyindeki sütunlu avlunun diğer kenarlarında hizmetkarlara ait mekanların yer almış olabileceği düşünülmektedir (N. Özgüç 1980:61). Ancak bu düşünce bugüne kadar ispatlanmış değildir.

Güney cephesi, Melendiz çayına bakan binanın dış duvarları düzenli bir dikdörtgen meydana getirir. Sarıkaya Sarayı'nın şimdiye kadar tespit edilen en önemli girişi, kuzeyde, şehre bakan cephede yer almaktadır (Lev. 15b). Bu girişin sarayın ana girişi olarak planlandığı düşünülmektedir (N. Özgüç 1977:358). Yapının güneyindeki tahribat alanında, PA/47 plankaresinde, ele geçirilen kapı menteşesi ve tunç kaplamalar, bu cephede de bir kapının varlığı ihtimalini kuvvetlendirmiştir (N. Özgüç 1968:10). Bu girişlerin dışında bir diğer giriş ise yapının doğu cephesinde, 3 numaralı mekana açılmış olan giriştir (Lev. 15b) (N. Özgüç 1977:358). Saraya giriş kuzeydeki ana giriş kapısı ile sağlanmıştır. Kuzeydeki ana giriş kapısından geçildikten sonra birbirine yarım duvarlarla bağlı odaların meydana getirdiği ilk mekan grubuna ulaşılmaktadır (Lev. 15b). Bu mekanlar; 1, 2, 3, 15 ve 16 numaralar ile adlandırılmışlardır (N. Özgüç 1977:358). Bu mekanlardan 1 numaralı mekan, giriş odası niteliği taşımış olup, buradan binanın iç odalarına ve avlusuna bağlantı sağlanmıştır. Giriş odasının hemen doğusunda yer alan, 2 numaralı oda da; tunçtan yapılmış dört tekerlekli bir araba tespit edilmiş ve bu bakımdan bu mekan büyük önem taşır nitelikte görülmüştür. Bahsedilen bu araba en az yarım m. uzunluğunda olup, arabanın tekerlekleri 4 ispitli ve ortalama 17.5 cm. çapındadır. Tüm bu anlatılardan anlaşıldığı kadarı ile

bu araba bir el arabası boyutunda olup, günlük işlerde veya kültürel işlerde kullanılmış olmalıdır. Bahsi edilen bu arabaya ait bazı parçalar ise 2 numaralı mekanın hemen güneyinde yer almış olan 5 numaralı mekanda ele geçmiştir (N. Özgüç 1978:358). Önü ve yanları tek parça birer levha ile yükseltilmiş olan bu arabanın en yakın benzerlerine Kültepe Kaniş Karumu'nun II.katında bulunmuş olan Anadolu grubu mühür baskılarındaki at koşulu arabalar gösterilebilmiştir (Lev.16a). Kuzey girişinden geçilen 1 numaralı mekandan, ana kapıya paralel ikinci mekan sırasına geçiş sağlanmıştır. Bu mekanlar; 4, 5, 6, 10, 11, 14 ve 17 numaralı mekanlardır. Bu mekanlar çeşitli boyutlarda olup, bunlardan doğudaki 4, 5 ve 6 numaralı mekanlar sarayın büyük odalarının oluşturmuşlardır. 11 numaralı mekan; 4, 5, 6, 10, 11 ve 14 numaralı mekanların birbiri ile bağlantısını sağladığı gibi bu mekanları avluya'da bağlamıştır (Lev.15b). Dolayısı ile 11 numaralı mekan bir geçiş mekânı özelliği taşımıştır. Bu, 11 numaralı geçiş mekânı ve onun hemen batısındaki 14 numaralı odada bakır külçeler ele geçirilmiştir. 10 numaralı odada ise omuzuna bulla bağlanmış yonca ağızlı küçük bir testi ve çok sayıda çanak çömlek parçası tespit edilmiştir. 4 numaralı odada fildişi eserlere ait küçük parçalara rastlanmış olup, 5 numaralı odada ise tek bir bakır külçe ele geçmiştir. Bu mekan dizisinin en doğusunda yer alan 6 numaralı büyük mekan bulla deposu olarak kullanılmıştır (N. Özgüç 1980:61). Bu mekanda bullaların duvarlardaki ahşap raflar üzerine konulmuş olduğunu gösteren kalıntılar açığa çıkartılmıştır. Kitabeli mühür baskıları ve bullaların hemen hepsi bu 6 numaralı mekanda ele geçmiştir (N. Özgüç 1977:360). 14 numaralı mekanın batısındaki 17 numaralı mekanda; obsidyenden bir tabak, kaidesi ile birlikte kırmızı taştan bir çanak açığa çıkartılmıştır (Öztan 1979:381-v.d.) (Lev.16b). Bulla deposu olarak işlev gören 6 numaralı mekan, dar bir koridorla 7 numaralı mekana bağlanmıştır. Yine 6 numaralı mekan ile 7 numaralı mekan arasındaki koridorda da çok sayıda bulla ve bakır külçe açığa çıkartılmıştır. 7 numaralı mekandan güneyindeki mekanlara ve batısındaki 8 numaralı mekana doğrudan geçiş sağlanmıştır. 8 numaralı mekanın içerisinde çok sayıda küp ve kapaklı vazo parçaları ele geçmiştir. 8 numaralı odadan ise sarayın en büyük depo mekanının olan 9 numaralı mekana, geçiş sağlamıştır. Bu depo mekanındaki iri küpler, çok itinalı yapılmış olup, bunlardan ikisinin içerisinde iplere

dizilmiş kuru incir kalıntıları tespit edilmiştir. 9 numaralı depo mekanından hemen batısındaki avluya geçiş verilmiştir. Bu avluya sadece 9 numaralı mekandan değil aynı zamanda 11 numaralı geçiş mekanından da geçiş sağlanmıştır. Avlunun batısında iki küçük merdiven odası yer almış olup, bu merdiven mekanları olasılıkla üst kata geçiş sağlamışlardır (Lev. 15b). Aynı avlunun batısında; 12, 13, 17, 18 ve 19 numaralı mekanlar yer almış olup, bunlardan 19 numaralı mekan ile sarayın bugün en çok tahrip gösteren kısımlarına ulaşılmaktadır (N. Özgüç 1977:359).

Kuzeyden güneye doğru dördüncü mekan dizisini oluşturan; 22, 23 ve 24 numaralı mekanlar, ince uzun, dikdörtgen bir plan özelliği yansıtmışlardır (Lev. 15b). Bu mekanlarda aynı şahsın mühür baskısını taşıyan çok sayıda bulla ve seramikler ele geçirilmiştir. Bu da bazı mekanların belli grup yahut tüccarlardan gelecek malzemelere ayrılmış olabileceği ihtimalini göstermiştir (N. Özgüç 1977:360). Bu mekan sırasında en doğuda yer alan, 39 numaralı mekanda altın başlı çiviler ve benzeri çok sayıda değerli eser açığa çıkartılmıştır (N. Özgüç 1977:359).

Beşinci mekan sırasının sağlam kalan doğudaki üçünde; 25, 26 ve 27, yine çok sayıda kapaklı vazo ve bulla ele geçirilmiştir. 28 numaralı odanın içerisinde, çok sayıda bulla ve küp tespit edilmiştir. Sarayın altıncı sırasını oluşturan güneyde yer almış olan mekanlar oldukça yoğun tahrip edilmişlerdir. Ancak bu kısımdaki 38 numaralı mekanda madeni silahlar ve bakır külçeler ele geçmiştir. Höyüğün kenarına rastlayan yedinci ve sekizinci mekan dizilerinin varlığı ise yalnızca bilinmekte olup, bu kısımlar çok yoğun tahribata uğramışlardır. Bu nedenle söz konusu mekanların hem planları hem de fonksiyonları hakkında çok fazla bilgi elde edilememiştir. Buna rağmen 42 ve 43 numaralı mekanlarda küme küme bullalara rastlanılmıştır (N. Özgüç 1977:359). Yapının batısındaki tahribat alanında da yine bazı mekanların varlığı bilinmekle birlikte bu kısımda oldukça kötü korunmuştur. Bu kısımdaki 33 numaralı mekanda bir banyo kabına ait parçalar ele geçmiş olmakla beraber bu kalıntılar mekanın fonksiyonu hakkında yeterli bilgi vermemiştir. Ayrıca bu bölümdeki 19 ve 20 numaralı mekanlarda ise lüks eşyalar açığa çıkartılmış olup, bunlar arasında en önemlileri bugün Ankara Anadolu

Medeniyetleri Müzesinde sergilenen; obsidyen ve dağ kristalinden yapılmış olan vazolar ile oyun tahtaları ve fildişi eşyalar'dır (N. Özgüç 1968:16-v.d., 1977:360).

V.1.1.2. DUVAR YAPISI:

Acemhöyük Sarıkaya Sarayı'nda kerpiçten inşaa edilmiş duvarlar yer yer 3.80 m. yüksekliğe kadar korunmuşlardır (Lev. 17a-b). Yapının duvar yapısı incelendiği zaman; duvarların en alt kısmında bir sıra iri yassı kalker taşından oluşan 4 m. genişliğindeki temeller tespit edilmiştir. Bu iri taş temellerin üzerine, 4 m.lik taş temeli ortalıyacak bir biçimde, 1.5-2 m. kalınlığa sahip kerpiç duvarlar inşa edilmişlerdir. Kazılar sırasında sarayın duvarlarının doğrudan taş temeller üzerine uygulanmadığı kerpiç duvarın ahşap bir iskelet içerisine yerleştirildiği anlaşılmıştır. Buna göre taş temel genişliğini aşmayan yatay hatılar ve 90 cm.lik aralıklarla yerleştirilmiş ağaç dikmeler sarayın ahşap iskeletini meydana getirmiştir. Sarayın geçirdiği ağır yangın nedeni ile kalın ağaç dikmelerin geniş boşlukları tespit edilmiştir. Bol direkli köşeler de tavana kuvvetli bir destek oluşturmuştur (N. Özgüç 1977:357) (Lev.18).

Saray inşasında kullanılan kerpiçlerin boyutları oldukça iri olup, ortalama 40 X 31 X 14 cm. veya 33 X 33 X 11 cm. ebatlarında yapılmışlardır. Sarayın duvarları üzerinde 3 cm'lik kalınlığa sahip sıva tespit edilmiş olup, aynı zamanda mekanların iç duvarlarının badanalı olduğu anlaşılmıştır.

Saray yapısının duvar kalınlığına bakarak bu yapının etrafındaki yapılara oranla çok daha yüksek olabileceği düşünülmüştür. Çok ağır bir yangın geçiren sarayın kerpiçleri tuğlalaşmış, yoğun ahşap iskeletin şiddetli alevleri ise her şeyi curuf haline getirmiştir (N. Özgüç 1968:9).

V.1.1.3. KAPILAR ve PENCERLER:

Sarıkaya Sarayı'nın tespit edilmiş mekanları zemin katına ait olup, bunların bazılarında kapı açıklıkları tespit edilmiş bazılarında ise bu açıklıklar tespit

edilememiştir. Kapı açıklığı tespit edilemeyen mekanlara üst kattan asma merdivenlerle inilmiş olabileceği tahmin edilmiştir (N. Özgüç 1968:10).

Acemhöyük Sarıkaya Sarayı'nda ele geçmiş olan resimli banyo kabına ait olan parçalardan birinde bazı mekanlara merdivenle girildiği tasvir edilmiştir (N. Özgüç 1979:285).

Sarayın ana kapısının kuzey cephede yer alan kapı olduğu düşünülmüş, doğu cephede 3 nolu mekana açılan ikinci bir kapının varlığı tespit edilmiştir. Yine sarayın önemli bir girişinin güneyde yer almış olabileceği bu kısımda ele geçen bronz kapı menteşeleri ve kapı kaplamaları nedeni ile ileri sürülmüştür (N. Özgüç 1968:10). Sarayda bazı odaların girişinde, yapının maruz kaldığı büyük yangın nedeni ile, yanarak kömürleşmiş kapı kasalarına rastlanılmıştır. Kapı kasalarının bulunduğu girişlerde ele geçen yoğun kömür ve kül kalıntısı kapıların kanatlarının da ahşaptan yapılmış olduğunu göstermiştir. Kapıların kasalarını ve kanatlarını bağlayan çivi ve menteşeler, kaplamalar ve benzeri madeni kısımlar ağaç ve kerpiçle birlikte yanmış olduğu için kaya gibi sağlam cüruf meydana getirmişlerdir. Acemhöyük Sarıkaya Sarayı'nda yapılan kazılar da pencere ile ilgili herhangi bir kalıntıya rastlanılmamıştır (N. Özgüç 1977:357-358).

V.1.1.4. TABAN DÖŞEMESİ:

Zemin katı planını bildiğimiz Sarıkaya Sarayı'nın açığa çıkartılmış mekanları genellikle sıkıştırılmış toprak tabana sahip olup, bazı mekanlarında ise tamamen taş döşeli tabanlar kullanılmıştır (N. Özgüç 1968:9).

Sarayın zemin katında açığa çıkartılmış olan merdiven odaları ve duvarların kalınlığı yapının birden çok kata sahip olduğunu göstermiştir. Ancak bu güne kadar yapılmış olan çalışmalar sırasında yapının ikinci katının tabanına ait herhangi bir kalıntı tespit edilememiştir (N. Özgüç 1977:358).

V.1.1.5. ÇATI SİSTEMİ:

Acemhöyük Sarıkaya Sarayı'nda yapılan kazılar neticesinde çatı yapısı ile ilgili çok net bilgiler tespit edilememiştir. Ancak ilk parçası 1965 yılında tespit edilmiş olan resimli banyo kabı bize bir takım bilgiler vermiştir (N. Özgüç 1979:283).

Sözü edilen bu banyo kabının (Lev. 19), C yüzünde yapının tavanını taşıyan direkler tasvir edilmiş olup, direkler ile tavan arasında geniş bir yastık yer almıştır. Yine bu banyo kabı üzerinde kazılarda tespit edilmiş, taş kaideli revaklı kısımlar tasvir edilmiştir (N. Özgüç 1979:286).

Ancak bu bulgular, çatı yapısı ile ilgili çok net sonuçlar vermemiş sadece çatısında bu gibi direklerle desteklenmiş olabileceği fikrini uyandırmıştır.

V.1.1.6. TARİHLENDİRME:

Acemhöyük Sarıkaya Sarayı'nın tarihlendirilmesinde kullanılan en önemli malzeme grubu saray içerisinde açığa çıkartılmış olan bullalardır.

Acemhöyük için ilk yazılı belge olarak sayılabilecek buluntu, 31 numaralı mekanda açığa çıkartılmış ve bir Asurlu tüccarın, *Assur Bell-Lamassim*'in adını taşıyan bulladır. Buna göre M.Ö.II. binyıl'da, Asurlu ve Acemhöyük'lüler arasında ticaretin varlığı anlaşılmıştır (N.Özgüç 1968:11).

Sarayın 6 numaralı bulla deposunda , M.Ö.18.yy'ın ilk yarısına tarihlenmiş çeşitli krali mühür baskıları tespit edilmiştir. N.Özgüç tarafından Eski Babil Üslubu olarak nitelendirilen bu mühür baskılarından en önemlileri; Asur kralı *I.Şamsi Adad*'ın şahsi mühürü ile Mari kralı *Yahdunlim*'in kızının mühürüdür (N. Özgüç 1977 :363). Bu iki belge bu dönemde Acemhöyük ile Kuzey Mezopotamya ve Suriye arasındaki ilişkinin varlığını kanıtlaması nedeni ile oldukça önem taşımaktadır.

Şamsi Adad'ın bullalarında genellikle adını, ünvanını ve baba adını bildiren kitabelerin yer almasına önem gösterilmiştir. 6 numaralı bulla deposundan açığa çıkartılmış Şamsi Adad ile ilgili bullalardan; *Asur* şehri veya *Şubat-Enlil* yani *Chagarpazar*'dan Acemhöyük'e çeşitli malların gönderilmiş olduğu anlaşılmıştır (N. Özgüç 1977:363) (Lev.20a).

Mari kralı Yahdunlim'in kızı *Du-ge-du* 'ya ait mühürde'de kitabenin basılmasına önem gösterilmiştir. Bu mühür baskısının tarihi açıdan ortaya çıkartmış olduğu en önemli sonuç; bir süre Şamsi Adad'ın çağdaşı olan ve onun entrikaları ile öldürülmüş olması muhtemel olan Yahdunlim'in *Urşu* kralı ünvanı taşımış olmasıdır (N. Özgüç 1977:363-364) (Lev.20b).

Acemhöyük Sarıkaya Sarayı'nda, Kaniş Karum II.tabakası ile paralel olduğu belirtilen Eski Suriye üslubunda mühür baskıları ele geçmiştir (Lev.20c) (N. Özgüç 1980:71). Yine Sarıkaya Sarayı'nda M.Ö.18. yy.'ın ilk yarısına tarihlendirilen, kitabeli oldukça önemli bir mühür baskısı ele geçmiştir. Bu mühür baskısı üzerindeki kitabede, *Aplahanda* adı geçmektedir. Bu, *Aplahanda* büyük ihtimalle Kargamış kralı *Aplahanda*'dır. Acemhöyük'de ele geçen bu mühür baskısı Orta Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye arasındaki bağlantıları göstermiştir olması açısından önem taşımaktadır (N. Özgüç 1977:368-369) (Lev.20d-e).

Acemhöyük Sarıkaya Sarayı'nın tarihlendirilmesinde kullanılan ve o dönemin mimari konstrüksiyonunu bize göstermesi açısından önem taşıyan bir buluntu ise boyalı banyo kabıdır. Bu boyalı banyo kabının ilk parçası 1965 kazı sezonunda Sarıkaya tepesinin PA/48-49 plankarelerinde açığa çıkartılmış olup, diğer parçaları ise TA/49-50 plankarelerinde tespit edilmiştir. Daha sonra saray yapısı içerisindeki kazılar sırasında 3 numaralı mekan da söz konusu kaba ait parçalar ele geçmiş olup, bu banyo kabının oldukça detaylı bir biçimde boyanmış olması kabın saraya ait olması gerektiğini göstermiştir (N. Özgüç 1979:283).

Acemhöyük boyalı banyo kabının tespit edilmiş parçaları ile eserin sadece dört yüzündeki resimlerin içeriği, kabın muhtemel yüksekliği ve yüzeylerinin muhtemel genişliği saptanabilmiştir.

Boyalı banyo kabının, A olarak adlandırılmış olan yüzünde; av sahneleri ve hayvan figürleri işlenmiştir. Kabin bu yüzünün genişliğinin 70-75 cm. kadar olabileceği düşünülmüştür (N. Özgüç 1979:284). A olarak adlandırılan tasvirli yüzde birbirinden kalın çizgilerle ayrılmış en az dört yatay tasvir alanı tespit edilmiştir. Bu tasvir bölümlerinden en üstte yer almış olanında; bir avcının baş kısmı korunmuş olup, avcının elinde tuttuğu mızrağın ucunda ise uçan bir kuş tasvir edilmiştir. Bu figürlerin önünde ise sırt kısmı, arka ayakları ve kuyruğu korunmuş bir hayvan gösterilmiştir. İkinci sırada ise; sola doğru yürüyen üç balıktan ikisi tamamen korunmuştur. Üçüncü sırada mızrağını savurmak üzere olan bir avcı ile köpek ve boğa olması muhtemel bir hayvanın arka bacakları tasvir edilmiştir. Avcı tasvirinin başı üzerindeki ağa benzer nesnenin ne olduğu anlaşılamamıştır. Dördüncü sırada ise; üçgenler, dik-yatay paralel çizgiler ve kum saati motifinden oluşan bir çerçeve içinde, üzerindeki dalgalı hatlar nedeni ile kaplan olabileceği düşünülen bir pençesi korunmuş bir hayvan tasviri yer almıştır (Lev.21a).

Eserin B, olarak adlandırılan yüzeyi ise, yaklaşık 46 cm. kadar bir genişliğe sahip olmalıdır. Bu yüzde de üst kısım kahverengi boyalı üçgenler, ağ motifi ile doldurulmuş üçgenler, eş kenar dörtgenler, paralel ve dik çizgilerden oluşan geometrik bezeme yer almıştır. Bu geometrik bezekli alanın alt kısmında bir bant içine yerleştirilmiş, sağa doğru yüzen dört balık tasviri tespit edilmiştir. Bu balık tasvirlerinden üç tanesi korunmuştur (Lev.21b) (N. Özgüç 1977:285).

Banyo kabının üçüncü ve dördüncü yüzüde ise yapı tasvirleri yer almıştır. Özellikle eserin C yüzünde bu durum oldukça belirgindir (Lev.19). Bu yüzdeki iki parça üzerinde sarayın ağaç konstrüksiyonu, merdivenleri, ahşap direklerin tavanlara bağlanış tekniği detaylı olarak işlenmiştir. Dar yüze hafifçe dönen küçük kısma göre bu yüzün sağ tarafında yer almış olan iri parçanın tasvirleri yedi öğeden oluşmuştur. Yanda, kerpiç duvar ve ona bağlı dört basamaklı merdiven, tırabzanlı ve direkli zemin katı girişi, bir kapı, belkide sarayın dört m. genişliğindeki tek sıra taştan yapılmış temelini ifade eden tamamen boyalı dörtgen bir kısım, kapının bağlı olduğu ve ağaç konstrüksiyonla çevrili odanın bir kısmı, kırıktan sonra ise ne olduğu anlaşılamayan muhtemelen çok stilize edilmiş bir kuş figürü olduğu

düşünülen bir motif işlenmiştir. Bu yüze ait bir başka parçada ise ağaç konstrüksiyona bağlı dört basamaklı bir merdiven, direkli ve trabzanlı giriş ve onun tam üstünde de balkon kısmı resmedilmiştir. Balkonun tavana doğru daralan direği alttaki balkonu taşıyan direklere oranla daha kalın yapılmışlardır. Bu direklerin tavan ile bağlantısı geniş bir yastık ile sağlanmıştır (N. Özgüç 1979:285) (Lev.22).

M.Ö. 18.yy.`a tarihlenmiş bu banyo kabının aynı dönemde Anadolu da üretilen banyo kapları ile paralelliği ortaya konulmuştur. Kültepe Karum Ib katındaki evlerden birinde Acemhöyük banyo kabı ile tamamen benzer formda bir banyo kabı ele geçmiştir. Bu nedenle Acemhöyük boyalı banyo kabı, Kaniş Karumu`nun Ib katına tarihlenmiştir.

Acemhöyük, Sarıkaya Sarayı'nda bulunan diğer önemli eşyalardan; obsidyen vazolar, seramikler, bullalar, taş kapların; Kültepe Karum II ile çağdaş oldukları belirtilmiştir (N. Özgüç 1979:285-v.d.).

Bütün bunların yanında Peter Ian Kuniholm; Acemhöyük Sarıkaya Sarayı'ndan elde ettiği ahşap kalıntılarını değerlendirmiş ve Sarıkaya Sarayına C-14 metoduna göre M.Ö. 1791± 37 tarihini önermiştir (Kuniholm 1996:402 vd.).

Bütün bu verilere göre Acemhöyük Sarıkaya Sarayı, Orta Tunç Çağının en parlak mimari yapılarından biri olarak karşımıza çıkmıştır.

V.1.2. HATİPLER SARAYI:

Acemhöyük Hatipler Sarayı; Anadolu`nun M.Ö. II. binyıla tarihlendirilen anıtsal yapılarının en önemlilerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anıtsal yapı Acemhöyük`te tepe kısmında, Sarıkaya Sarayı'nın yaklaşık olarak 140 m. kadar kuzeybatısında, CA-IA/ 26-29 plankarelerinde açığa çıkartılmıştır (N. Özgüç 1977:350) (Lev.15a).

V.1.2.1. SARAY PLANI:

Acemhöyük'de açığa çıkartılmış ikinci anıtsal yapı olan Hatipler Sarayı, gerek buluntu durumu açısından gerekse mimari açıdan yeterli bir biçimde yayınlanmamıştır. Yayınlanmış olduğu kadarı ile Hatipler Sarayı, Sarıkaya Sarayı'ndan farklı olarak bir merkezi avluya sahip değildir. Şu ana kadar Hatipler Sarayı'nda yapılan kazılarda sarayın zemin kat depo mekanları açığa çıkartılmıştır. Buna göre yapının zemin katının depolama amaçlı, üst katın ise ikamet amaçlı yapıldığı anlaşılmıştır (N. Özgüç 1976:715-716). Hatipler Sarayı'nda bugüne kadar en az yetmişaltı mekan tespit edilmiş olup, Hatipler Sarayı'nda, Sarıkaya Sarayı'nda olduğu gibi bullaların depo edildiği özel odalara rastlanmamıştır (Lev.23). Ancak, içerisinde erzak küpleri bulunduran altı depo mekanı hariç, tüm mekanlarda da bullalar ele geçirilmiştir (N. Özgüç 1977:360).

Hatipler Sarayı'nda yapılan çalışmalar ile sarayın üç tarafının revaklarla çevrelendiği anlaşılmıştır. Yapının kuzeydoğu revaklı kısmı köylüler tarafından tahrip edilmiştir. Bu sarayda revaklı kısmı oluşturan ahşap direklerin kaideleri kerpiçle yapılmıştır. 50 cm.'lik altı adet kerpiçten oluşan bu kaidelerin uzunluğu üç m.ye kadar ulaşabilir. Bu kaideler ortalama olarak 5,5 m. aralıklarla yerleştirilmiş olup, revakların üzerini örten çatının hafif bir malzeme ile yapıldığı, kerpiç kaideler nedeni ile düşünülmektedir (N. Özgüç 1975: 562-563).

Hatipler Sarayı'nın ana girişinin güneydoğusundaki revaklı avluya açılmış olduğu düşünülmektedir (N. Özgüç 1975:562-563). Ana girişe sahip olduğu düşünülen bu revaklı avlu çok muntazam bir taş döşemeyle kaplanmıştır. Ana girişin olduğu düşünülen bu bölümde dış duvarların hemen ardında, FA\30 plankaresindeki mekanın içerisinde oldukça muntazam yapılmış, yangının şiddeti nedeni ile parçalanmaya hazır durumda bir mermer kaide ele geçirilmiştir. Tam kapı karşısına rastlayan bu kaidenin üst kata çıkan merdivenin ana direği olduğu düşünülmüştür (N. Özgüç 1975:563). Sarayın açığa çıkartılmış olan mekanlarına bakıldığı zaman; yapının girişinin olduğu düşünülen taraftan itibaren içiçe uzun mekanlar sıralanmıştır. Bunlardan EA- FA\ 28 plankaresine rastlayan mekanlarda

çok sayıda kap, silindir ve damga mühür baskılı bulla ele geçmiştir. Sarayın açığa çıkartılmış kalıntıları yapının çok sayıda depo mekanına sahip olduğunu göstermiştir.

V.1.2.2. DUVAR YAPISI:

Hatıpler Sarayı'nın duvar kalıntılarına bakıldığı zaman görülen büyük yangın izleri ve sarayın duvarlarında halen izlenebilen ahşap hatıllar, Hatıpler Sarayı hakkında yeterli yayın yapılmamış olmasına rağmen, sarayın duvarlarının Sarıkaya Sarayı'nın duvar inşa tekniği ile büyük benzerlikleri olduğunu göstermiştir (N. Özgüç 1977:361).

Buna göre, Hatıpler Sarayı'da, Sarıkaya'da olduğu gibi, iri taş temeller üzerine yerleştirilmiş yatay ve dikey ahşap hatıllar ile bunların üzerine oturtulmuş kerpiçlerle inşa edilmiştir.

V.1.2.3. KAPILAR ve PENCERELER:

Hatıpler Sarayı'nda kapı girişleri ve pencere açıklıklarına ait kalıntılar yapının geçirmiş olduğu ağır yangın nedeni ile hemen hemen tespit edilememiştir. Ancak yapının iç mekanlarından birinde ahşap kapı eşiğine rastlanmış olması sarayın iç mekanlarında kapıların tamamen ahşap ile yapılmış olabileceğini göstermesi açısından önem taşımaktadır (N. Özgüç 1975:563).

V.1.2.4. TABAN DÖŞEMESİ:

Acemhöyük Hatıpler Sarayı'nda yapılan kazı çalışmaları ile yapının revaklı dış avlusunun çok muntazam yapılmış bir taş döşemeye sahip olduğu tespit edilmiştir. Hatıpler Sarayı'nın iç mekanlarında sıkıştırılmış toprak tabanda uygulanmış olup, sarayın en ilginç taban döşemesi FA-GA\29-30 plankarelerinde açığa çıkartılmıştır. Bu plankarede açığa çıkartılmış olan mekanın duvarlarında

yoğun ahşap kullanılmış olması nedeni ile çok şiddetli bir yangın tespit edilmiştir. Yangın esnasında mekanın duvarlarındaki ahşap hatıllar ile beraber mekanın tabanını kaplayan ahşap döşemeninde yandığı saptanmıştır (N. Özgüç 1975:563).

V.1.2.5. TARİHLENDİRME:

Sarıkaya Sarayı'nda olduğu gibi Hatipler Sarayı'nın da duvar inşasında kullanılan ahşap malzeme, C-14 metodu ile, değerlendirilmiş ve Hatipler Sarayı'nda Sarıkaya Sarayı ile aynı tarihe yani M.Ö.1791± 37' yıllarına tarihlendirilmiştir (Kuniholm 1996:402-v.d.).

Bunun dışında, Hatipler Sarayı'nda her oda da çanak çömleğin yanında bulunan bullaların bir kısmının Sarıkaya Sarayı'nda ele geçen bullalar ile aynı olduğu tespit edilmiştir. Ortak mühür baskılı bullalar ve seramikler her iki sarayında çağdaş olduğunu göstermişlerdir.

N.Özgüç'e göre; Acemhöyük'ün her iki sarayıda aynı felakette tahrip olmuşlar ve terk edilmişlerdir (Özgüç 1977:361-362).

V.2. BEYCESULTAN

V.2.1. BEYCESULTAN SARAYI

Oldukça büyük boyutlu bir höyük olan Beycesultan heybe biçiminde iki tepe'den meydana gelmiştir. Bunlardan doğudaki tepenin üzerinde V. tabakada yer almış olduğu bilinen önemli bir yapı açığa çıkartılmıştır. Bu saray önemli bir yangın geçirdiği için hafirleri tarafından *Yanmış Saray* olarak da adlandırılmıştır (Lloyd 1956:118-v.d.).

V.2.1.1. SARAY PLANI:

Üzerindeki kalın dolgu toprağı nedeni ile saray yapısı tamamen kazılamamıştır. Sarayda yapılan çalışmalar ile sarayın 70 X 55 m.'ik bir kısmı gün ışığına çıkartılmıştır. Ancak yapılan çalışmalar ile sarayın boyunun en fazla 50 m.'ye ulaşabileceğı tahmin edilmiştir (Lloyd 1956: 118).

Plan olarak saray, tam anlamıyla dikdörtgen bir formda inşa edilmiştir (Lev.24). Saray plan açısından merkezi bir avlu etrafında yer almış mekanlardan oluşmuş olup, saray'da yapılan çalışmalar esnasında 3 giriş kapısı (dördüncü bir girişin varlığı da söz konusu, ancak kesin değil) ve 49 oda açığa çıkartılmıştır (Lev. 25).

Sarayın, bahsedilen merkezi avlusunun etrafında yer almış olan mekanları üç bölüm halinde incelemek mümkündür:

1. Güneydoğu Kanadı
2. Doğu Kanadı
3. Batı Kanadı

1. Güneydoğu Kanadı: Bu kısmın sarayın depo odalarının yer aldığı idari kısım olduğu düşünülmüştür (Lloyd 1965:7-17)Yapının güneydoğu kanadına, kanadın güneybatı ve kuzeydoğusunda yer almış iki kapıdan giriş sağlanmıştır. Bunlardan sarayın güney dış duvarı üzerindeki güneybatı girişi, servis girişi niteliği taşımaktadır. Çünkü bu giriş açık bir avluya (Lev.26) yani kısmen kazılmış 8 numaralı mekana, ve hizmetçiler tarafından kullanıldığı düşünülen oda gruplarına geçiş sağlamıştır (Lloyd 1965:7-v.d.). Bu kanadın kuzeydoğusunda yer alan girişin ise önemli olduğu tahmin edilmiştir (Lloyd 1965:7-v.d.). Söz konusu girişe küçük bir rampa veya taşıma yolu ile ulaşılmaktadır (Lev.26). Bu kapıdan geçildikten sonra, küçük bir ön oda niteliği taşıyan, 16A numaralı mekana geçiş sağlanmıştır. Bu mekanın batı ve kuzeyinde birer kapı geçişi tespit edilmiş olup, 16A mekanının batısında yer almış olan kapıdan tuvalet olarak adlandırılan mekana giriş sağlanmıştır (16 numaralı mekan). Bu mekan, güneyindeki 10 numaralı (Lev.25)

kabul odasına geçilmeden önce kullanılan özel bir bölüm olarak kullanılmıştır. 16 numaralı mekanda, doğu duvarı yakınında odanın zemininden 25 cm. daha aşağıda 3 X 2,75 m. boyutuna sahip bir tuvalet alanı tespit edilmiştir. Bu alanın üç kenarında da ikişer merdiven basamağı saptanmıştır. Odada, üzerinde çatıyı destekleyen direğin yer almış olduğu dikdörtgen formlu taştana bir platform yer almıştır. Bu mekanın kuzey duvarının kenarında dört, güney duvarının kenarında ise 3 adet, çapı 70 cm. olan, su testileri gün ışığına çıkartılmıştır.

16 numaralı bu mekanın güney kapısından önemli bir kabul odası karakterindeki, 10 numaralı mekana geçiş sağlanmıştır. Bu mekanın ortasında daha çok batı duvarı yakınında, zeminden 8 cm. kadar daha yüksekte olan ve 1,62 X 2.m'lik boyuta sahip bir ocak yer almıştır. Mekanın içerisinde, tavandan düşmüş, karbonlaşmış kirişler ve tahta kolon parçaları tespit edilmiştir. Bu mekanın duvarlarında, beyaz boya görülmüş ancak bazı yerlerde ise kırmızı boya izlerine rastlanılmıştır. Mekanın güney duvarının batı köşesinde, 15 numaralı odaya açılan bir kapı geçişi saptanmıştır (Lev.26).

15 numaralı, odanın bulunduğu kısım, yani sarayın güney köşesi çökmüş olduğu için, bu mekan bir hayli tahrip olmuştur. Mekanın, kalınlaşarak devam eden güney duvarında tahrip olmuş üst kata çıkan bir merdiven tespit edilmiştir (Lev. 25). Bu kısımdaki duvarın merdiven yolunu desteklemek amacıyla kalınlaştırıldığı düşünülmüştür (Lloyd 1965:11).

16 numaralı tuvalet mekanın, batı kapısından ambar ve servis mekanları olduğu düşünülen; 19, 14 ve 4 numaralı mekanlara geçiş sağlanmıştır. Bunlardan 19 numaralı mekan oldukça küçük planlanmıştır. Bu mekanın pürüzlü olan zemini 16 numaralı mekanın zemininden birkaç santim. daha yüksekte yer almış olup, mekanın tabanına gömülü 7 adet küp tespit edilmiştir. Bu mekanında güneyinde iki adet uzun ve dar depo mekanı gün ışığına çıkartılmış olup, bu mekanlar 14 ve 4 numaraları ile adlandırılmışlardır (Lev. 25).

Bu iki depo mekanından 4 numaralı olanına giriş, 14 numaralı mekandan sağlanmıştır. 4 numaralı mekanın kuzeybatı köşesinden, temel seviyesinde, birbirine

bağlantılı mekan dizisine geçiş sağlanmıştır. Bu mekanlardan kuzeydeki 9 numaralı mekanın batısında ikinci kata çıkış sağlayan 1.25 m. genişliğinde tahta ile desteklenmiş olduğu için iyi korunmuş, merdiven kalıntıları tespit edilmiştir. Bu mekanın güney duvarı iyice sıvanmış olup, arkasında yanmış yıkıntı parçaları bulunmuştur. Bunların 2 numaralı mekanın kuzeyinde, ahşaptan yapılmış ve oldukça tahrip olmuş, ikinci bir merdivenin kalıntıları olduğu belirtilmiştir (Lloyd 1965:13). 2 numaralı mekanın tabanı, çakıl taşlarıyla döşenmiştir. Bu mekanın giriş kısmında, merdiven için orta direk görevi yapan, tek sıra kerpiçten yapılmış iki kolon tespit edilmiştir. Bu kolonların arkasında ise kireç taşından yapılmış merdiven kalıntıları yer almıştır. 2 numaralı mekanın kuzeyinde yer alan küçük merdiven boşluğundan avluya geçiş sağlanmıştır. (Lev.25). Bu mekanların batısında, 1 numaralı mekan yer almış olup, bu mekanın ışıklandırma için kullanılan bir avlu olduğu düşünülmektedir (Lloyd, 1965:14) (Lev. 26). Bununla birlikte, bu mekanın zeminin düzgün olmaması ve herhangi bir döşemenin tespit edilememiş olması ilginçtir. Bu avlu niteliğindeki mekanın merkezine yakın kısmında, taştan yapılmış ve ahşap kirişler ile desteklenmiş bir bölüm belirlenmiştir (Lev. 25). Burdaki, ahşap kirişlerin arasında 1,5 ve 2 m. çapında olan iki adet kapalı yuvarlak bakır kap ele geçirilmiştir. Bunların, şarap ve su depolamak için kullanıldıkları tahmin edilmektedir (Lloyd 1965: 14). Avlunun batı duvarının sonunda ise yüksekliği 90 cm.'yi bulan kerpiçten yapılmış bir yükselti belirlenmiş olup, bunun arkasında avlunun kuzey kısmında duvarın bir kısmı kaybolmuştur. Arada kalan kısım, yani avlunun kuzeyi, 1m.'lik ani bir yükseliş ile *Boyalı Salon* denilen 20 numaralı mekana ulaşan bir çeşit rampalı yol meydana getirmiştir.

1 numaralı avlunun kuzeybatısındaki 12 numaralı geçiş mekanından 7 numaralı mekana ulaşım sağlanmıştır. Bu mekanın giriş ve direklerle desteklenmiş, batı kısmı açık bir taraça gibi kullanılmıştır. Bu kısımdaki kapı açıklığı ile 13 numaralı mekana geçiş sağlanmıştır. 13 numaralı mekan bir çeşit avlu niteliği taşımaktadır. Bu mekanın tabanının, kuzey kısmı hariç diğer bölümleri çakıl taşları ile döşenmiştir. 13 numaralı mekanın merkezinde 1,5 m. çapında yuvarlak bir hazne tespit edilmiştir (Lloyd 1965: 15) (Lev. 25). Bu avluya diğer bir giriş ikinci

bir açık avlu olan 8 numaralı mekanın doğusundan sağlanmıştır. 7 numaralı mekanın güneyindeki, 6 numaralı küçük mekan, yapının güneyindeki iki dar ve uzun odaya bağlantıyı kurmuştur. 5 numaralı bu mekanın tabanı çakıl taşları ile döşenmiş olup, fonksiyonu tespit edilememiştir (Lev. 25).

Sarayın, güneydoğu kanadının kuzeybatısında, Boyalı Salon olarak adlandırılmış olan 20 numaralı mekan yer almaktadır. Bu mekanın güney ve doğu duvarları oldukça iyi korunmuştur. Bunlardan doğu duvarında, simetrik olarak yapılmış iki kapı geçiti tespit edilmiştir. Bu kapılardan güneyde yer almış olanından 19 numaralı mekana, 35 cm. yüksekliğindeki iki basamak ile iniş sağlanmıştır. Kuzeydeki kapı ise binanın doğu kanadındaki 18 numaralı mekana açılır. Bu mekanın batı kısmının üstü açık olup, mekana ana avludan direk giriş sağlanmıştır. 20 numaralı bu mekanın güney duvarında boyama izlerine rastlanılmış olup, bu boya beyaz zemin üzerine sarı ve kırmızı renklerde yapılmıştır. Bu boyalı duvar nedeni ile bu mekanın sarayın ana kabul salonlarından biri olduğu düşünülmüştür (Lloyd 1965:16-17).

2.Doğu Kanadı: Sarayın en az korunmuş kısmıdır. Bu kanada ait taş temellerin büyük kısmı yerleşimin daha geç dönem iskancıları tarafından tahrip edilmiş olup, ayrıca bu alana tahıl depolamak için aynı dönemde yaklaşık 3,5 cm. çapına sahip çukurlar kazılmıştır (Lloyd 1965:17).

Doğu kanadının en önemli mekanı aslında bir merdiven boşluğu olan 23 numaralı mekandır (Lev. 25). Bu mekanın zemininin 20 numaralı boyalı salonun yüksekliğinde büyük bir kireç taşı görünümü taşıdığı belirtilmiştir (Lloyd 1965:17). Odanın zemininde yer alan 7 büyük kuyunun temizlenmesi ile bu mekanın ana zemini ve duvarlarına ulaşılmıştır. Neticede burasının ana avluyla bağlantılı zeminin yarısı çakıl taşlarıyla döşenmiş diğer yarısı 1 m. kalınlığında, taş yapı enkazıyla dolu 7 X 9 m.'lik bir mekan olarak tespit edilmiştir (Lev. 25). Bu mekanın 2 numaralı mekanın kuzeyindeki 9 numaralı mekana benzemesi nedeni ile burada kazılar devam ettirilmiş ve burasının bir merdiven odası olduğu anlaşılmıştır.

Ana avludan çıkış yapan ve üst katlara geçiş veren bu merdiven S.Lloyd tarafından Minos sarayları'nın büyük merdiven yapısına benzetilmektedir (1965:18). Önde bir aydınlık ve arkasında merdiven yolunun olması, A.Evans'ın Girit'te, *Piano nobile*, olarak adlandırdığı bir özelliktir (Bittel 1976:66).

Ana avlu'ya bakan 48 ve 49 numaralı mekanların, avluya bakan kısımlarının üst kısmı açık yapılmıştır. 48 numaralı mekanın avluya bakan kısmı hariç diğer üç kenarı, hava kanallarıyla çevrilmiştir. 49 numaralı mekanın tabanı çakıl taşlarıyla döşenmiştir. 48 numaralı mekanın doğusunda oldukça tahrip edilmiş 46 numaralı avlu yer almış olup, bu avlununda doğusunda 45 numaralı ve kabul odası olduğu düşünülen bir mekan açığa çıkartılmıştır. Bu mekan tabanı altında yerleştirilmiş hava kanalları nedeni ile daha yüksekte yer almaktadır. Doğu kanadının diğer mekanları çok fazla tahrip edilmiş oldukları için yapıları ve fonksiyonları hakkında çok fazla bir bilgi edinilememiştir.

3.Batı Kanadı: Sarayın ana avlusunun batısında kalan kısmıdır (Lev. 25). Sarayın bu kısımda IV tabaka iskancıları tarafından yoğun bir şekilde tahrip edilmiştir. Ancak, bu kanadın duvarları güneydoğu kanadına oranla daha iyi korunmuştur. Bunun sebebi ise iki büyük mekan dışında, 28 ve 31 numaralı, diğer mekanların 5 X 2 m.'yi geçmeyen boyutlarda yapılmış olmasıdır. Mekan boyutları küçük olduğu için, duvar temellerini zayıflatan hava kanalları için boşluk kalmamış olup, diğer bir sebep olarak da batı kanadının ikinci katı gösterilmiştir (Lloyd 1965:19). Toprak zeminli, tahta kirişler üzerinde duran bu üst kat, yangın esnasında destek direklerinin yanmasıyla komple bozulmadan çökmüştür. Bu çöküntü yangının üzerini bir örtü gibi kapatmış ve bazı kerpiçlerin iyi bir şekilde korunmasını sağlamıştır.

Batı kanadına yapının batısındaki giriş ile geçiş sağlanmıştır (Lev. 25). Bu giriş ile; 31 numaralı, ön oda görünümü taşıyan mekana ulaşılır. 31 numaralı ön odanın kuzeyindeki kapı açıklığı ile 34 numaralı mekana geçiş verilmiştir. Ön odanın yani 31 numaralı mekanın kuzeydoğusunda 4.75 m. genişliğe sahip bir kapı açıklığı yer almıştır. Bu kapı açıklığından 32 numaralı dar koridora ulaşılmaktadır.

32 numaralı mekanın en önemli özelliği; kuzey ve güney duvarı kenarında, mekan tabanından 55 cm. daha yüksekte olan 4,5 X 2 m. boyutunda dikdörtgen planlı ikişer adet hücre'nin yer almış olmasıdır (Lev. 25). Bu mekanın tabanı, sıkıştırılmış toprakla oluşturulmuştur. Bu mekandan doğuya doğru bir rampa ile *Büyük Salon* olarak da adlandırılan 28 numaralı mekana ulaşılmaktadır (Lev. 26). Pozisyonu bakımından sarayın en önemli bölümlerinden biri olan bu mekanın güneyindeki bir girişten 29 numaralı mekana, doğusundaki bir girişten ise ana avluya bağlantı sağlanmıştır. Ana avlu'dan 60 cm. daha yüksekte olan bu odanın tabanı nedeni ile geçiş kısımlarında rampa olabileceği ileri sürülmüştür (Lloyd.1965:24).

31 numaralı ön odanın kuzeyindeki girişten geçildiğinde, yapının kuzeybatısındaki oturma odalarına; 33, 34 ve 35 numaralılar, geçiş sağlanmıştır. Bu girişin ilginç bir yanı, kapının büyük bir kısmının korunmuş olmasıdır (Lev. 26). Sağlam olarak açığa çıkartılmış bu kapı; 1.05 X 1.40 m. boyutlarında ve 55 cm. kalınlığındadır. 33 numaralı mekanın kuzeyindeki girişten uzun bir koridor görünümünde olan 36 numaralı mekana geçiş verilmiştir. Bu mekanın iki farklı fonksiyonu tespit edilmiş olup, bunlardan ilki; mekanın üzerinin açık olması nedeni ile aydınlatmayı sağlamış olması, diğeri ise iki yanında yer alan mekanlar arasında geçiş mekanı özelliği taşımasıdır. 36 numaralı mekanın batısındaki 37 numaralı mekan açığa çıkartılan en küçük mekandır ve bu mekanın zemininde 1,5 m. çapında metal bir su haznesi tespit edilmiştir (Lloyd 1965:26). Binanın, kuzeybatı köşesinde yer almış olan 40, 41, 42, 43 ve 44 numaralı mekanlar, oldukça tahrip olduklarından tam olarak tanımlanamamışlardır (Lev. 25). Ancak duvarlarının aynı zamanda sarayın dış duvarıda olduğu söylenebilir (Lloyd 1965:26). Saray yapısının yaklaşık olarak ortalarında, dikdörtgen planlı etrafı ağaç sütunlarla çevrelenmiş, 27 numaralı ana avlu yer almaktadır (Lev. 25-26). Üst kısmı tamamen açık olan bu avlu, sarayın özel ve idari kısımları arasındaki bağlantıyı sağlar görünmektedir (Lloyd 1965:27). Sarayın bu çok önemli mekanın aynı zamanda çevresindeki sütunlar nedeni ile, Girit'teki Mallia Sarayı'nın avlusu ile benzerlikler gösterdiği belirtilmiştir. (Lloyd 1956:120-121).

Saray yapısının sadece iki yerde kesin sınırları tespit edilmiştir. Birinci yer; kuzeye dönen güneydoğu köşesindeki çift dış duvar olup, ikincisi ise batı kanadının kuzeyindeki dış duvardır (Lev.25-26). Bunların arasında kalan doğu kanadının sınırları ise tespit edilememiştir. Söz konusu kanadın batıya olan uzantısının sınırı 31 numaralı mekan ile belirlenmiştir. Kuzey kenarda, özellikle ana avlunun kuzeyinde, yapı planda görülenden daha geniş bir alana yayılmış olabileceği düşünülmektedir (Lloyd 1965:29). Kazılar esnasında ortaya çıkartılan servis odaları ve diğer mekanlar, kuzey kenarda geniş bir servis avlusunun olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmiştir (Lloyd 1965:29).

V.2.1.2. DUVAR YAPISI:

Beycesultan, V. tabaka, Yanmış Sarayı'nın temellerinin inşa tekniği, Beycesultan'ın Eski Tunç Çağı'na tarihlendirilen yerleşimlerinde de tespit edilmiştir. Bir nevi eski geleneğin devamı olan bu teknik V tabakanın özel evlerinde de kullanılmıştır. Bu yapım tekniğinde taş ve tahta birlikte kullanılmış olup, kırma taş duvarlarının örgüsü, enine ve boyuna ağaç kirişlerle desteklenmiştir. Bu geleneksel tekniğin dışında, sarayın bazı kısımlarında özellikle de önemli ve büyük adalarında, oldukça değişik bir başka teknik daha kullanılmıştır. Burada 2 m. genişliğinde, 90 cm. derinliğinde çukurlar açılmış bu çukurların tabanına aralıklı olarak yuvarlak tahta sopalar dizilmiş ve sopaların arası kırık taşlarla doldurularak yere çakılmıştır. Bu temel ızgarasının üzerinede yaklaşık 80 cm. genişliğindeki bir temel duvarı, taş ve ahşap kullanılarak inşa edilmiştir. Enine ve boyuna yerleştirilen tahta hatılların en üst sırası çukuru örtecek biçimde enlemesine yerleştirilmiştir. Bunun değişik bir temel yapısı mı yoksa bir çeşit ısıtma sistemi mi olduğu tartışma konusudur. Ancak önemli ve kapalı mekanlarda bulunması bir ısıtma veya havalandırma sistemi ile ilgili olabileceğini düşündürmektedir (Lloyd 1965:63-64). Bu tip temellerde duvar 2m. genişliğindeki çukurun iki yanından yaklaşık 60'ar cm. bırakılarak yapılmıştır (Lev. 27a-b).

Izgara biçimli, tahta hatıllı taş temellerin en erken örneklerinden birisi, Tarsus'da Eski Tunç Çağı II'ye tarihlendirilen bir binada kapı yolu ve kapı duvarlarının temellerinde bulunmuştur (Goldman 1956:Pl.90) (Lev. 28a). Sarayın duvarları Anadolu'da Eski Tunç Çağından beri bilinen ve M.Ö.II. binyılda'da yaygın olarak kullanılan bir yapıdadır. Sarayın temellerinde olduğu gibi duvarlarında da, ahşap hatıllar kerpiç ile beraber kullanılmıştır (Lev. 28b). En erken örneklerinin Troia II. tabakadaki II.A ve B megaronlarında, Thermi'de, Kültepe II'de ve Acemhöyük de görülen bu yapım tekniği belli sayılarda ahşap hatılın, belirli aralıklarla kerpiç sıraları arasına enine ve boyuna uzunlamasına yerleştirilmesiyle meydana getirilmiş ahşap yapı iskeleti esasına dayanmaktadır. Aynı zamanda bu yapım tekniği Alalah'daki Yarım-Lim Sarayı'nda da kullanılmıştır. Ayrıca, Girit'teki Mallia Sarayı'nda da benzer duvar tekniği uygulanmış olup, Mallia Sarayı'nın taş temel kalınlığı ve hatıl aralıklarının ölçüsünün Beycesultan ile hemen hemen aynı olduğu anlaşılmıştır (Lloyd 1956:122).

V.2.1.3. KAPILAR ve PENCERELER:

Beycesultan Sarayı'nın bazı girişleri tespit edilmiş olup, sarayın ana girişinin kazılmamış güneybatı köşesi köşesi altında olduğu tahmin edilmiştir (Lloyd 1965:31). Bu girişin 31 numaralı mekana ulaştığı giriş kısmında bu 31 numaralı ön oda ve 32 numaralı portikolu mekandan başladığı kabul edilmiştir. Sarayın ikinci bir girişinin, yapının doğusunda güneydoğu kanadında olduğu anlaşılmıştır. Basamaklı olan bu giriş ile bir ön odaya ve burdan da iç mekanlara geçiş sağlanmıştır. Sarayın bir diğer girişinde, doğu kanadında yer alan 46 numaralı mekanın kuzeyinde yer almış olabileceği düşünülmektedir (Lloyd 1965:31).

Sarayın hem batısındaki hem de doğusundaki girişlerden iç mekana geçebilmek için, bir ön oda veya antreden sonra 90°'lik bir dönüş yapılması gerekmektedir. Girişin bu biçimde dolambaçlı veya gösterişli olmasının hem

ziyaretçileri etkilemek hemde güvenlik amacı ile yapılmış olduğu düşünülmektedir (Lloyd 1965:65).

Saray içerisinde batı kanadının en batısındaki 31 numaralı mekandan kuzeyindeki 34 numaralı mekana geçiş sağlayan kapı oldukça iyi korunmuştur. Yarı açık vaziyette duran bu kapı 1,05 X 1.40 m. boyutlarında olup, 55 cm. kalınlığında korunmuştur. Ayrıca sarayın 32 numaralı büyük hol kısmında da oldukça iyi korunmuş kapı eşiğine rastlanmıştır. Burada kapı yapısında kare kesitli ahşap hatıllar, kapı kanadına ait kalıntılar ile buna ait kabartmalı süslemeler tespit edilmiştir. Burada açığa çıkartılmış olan kapı milinin tunçtan yapıldığı belirtilmiştir (Lloyd 1965:65). Sarayın 34 numaralı mekanında ise karbonlaşmış kapı kanadına ait kalıntılar tespit edilmiş olup, bunlar büyük ihtimalle tek bir parça iri ahşaptan yapılmıştır. Benzer kalıntılara saray içi mekanlar arasındaki diğer geçişlerde de rastlanılmıştır (Lloyd 1965:66).

Tüm bu verilere bakıldığı zaman, Beycesultan Sarayı'nın kapı açıklıklarının ahşap konstrüksiyona sahip olduğu ve kapı millerinin ise tunçtan veya taştan yapılmış olduğu söylenebilmektedir. Benzer özellikler, çağdaş Anadolu saraylarında da tespit edilmiştir.

Beycesultan Sarayı'nda, kazılar ile tespit edilememiş olmasına rağmen pencere olgusunun varolması gerektiği savunulmuştur (Lloyd 1965:65). Ancak sarayın iç mekanlarına yeterli ışığı sağlamak için üzeri açık dar mekanlar planlanmıştır (36 numaralı mekan). Böylece daha çok mekanın bir tarafının avluya açık olmasının önlenmiş olduğu ileri sürülmüştür (Lloyd 1965: 66).

V.2.1.4. TABAN DÖŞEMESİ:

Beycesultan Sarayı'nda tespit edilen taban döşemesinin yapısı ve fonksiyonu tam olarak anlaşılamamıştır. Yapılan kazılarda bazı mekanların taban seviyelerinin birbirinden farklı olduğu görülmüştür. Isıtma ya da havalandırma kanallarının bulunduğu mekanlarda, sıkıştırılmış toprak tabanlar tespit edilmiş olup, üstü açık

mekanların ise küçük çakıl taşları ile döşendiği anlaşılmıştır. Ayrıca sarayın, bazı önemli mekanlarının ise bir çeşit örülmüş tekstil ile kapalı olduğu düşünülmektedir (Lloyd 1965: 31-32).

Sarayın açığa çıkartılan zemin katında görülen merdiven odaları, sarayın ikinci bir katı olduğunu göstermiştir. Yine sarayın kazısı sırasında üst kata ait mimari kalıntılar tespit edilmiş olup, sarayın güneydoğu kanadında yeralan 14 numaralı mekan içerisinde üst katın döşemesine ait büyük bir parça saptanmıştır. Bu verilere göre üst kat mekanlarının ahşap bir taban yapısına sahip olduğu belirtilmiştir (Lloyd 1965:33-34).

V.2.1.5. ÇATI SİSTEMİ:

Hafirleri bazı kalıntılara bakarak, Beycesultan Sarayı ile Girit'teki Knossos Sarayı'nın çatıları arasında büyük bir benzerlik olduğunu belirtmişlerdir. Knossos Sarayı'nın çatısında, ahşap kirişlerinin üzeri çalı ile örtüldükten sonra üstüne bir şist tabakası yerleştirilmiş ve onun üzeri de sıkıştırılmış toprakla kaplanmıştır. Beycesultan Sarayı'nda da avluların kenarına düşmüş yıkıntılar arasında, büyük miktarda gri şist'in bulunmuş olması burada da çatının Girit'tekilere benzer bir şekilde yapıldığı görüşünü ortaya çıkartmıştır. Beycesultan Sarayı'nda üst katı ve çatıyı ahşap direklerin desteklediği kazılar sonucu saptanmıştır (Lloyd 1965:121).

V.2.1.6. TARİHLENDİRME:

Beycesultan Sarayı'nın inşası hafirleri tarafından M.Ö.1850'lere yıkılışı ise M.Ö. 1650'lere tarihlendirilmiştir. Lloyd; Beycesultan Sarayı'nın Boğazköy metinlerinde, Hitit Kralı I.Labarna'dan sonra sözü edilmeye başlanan Arzawa ülkesi yada Arzawa ülkelerinden birinin sarayı olduğu görüşünü ileri sürmüştür (Lloyd 1956:123). Yine hafir, sarayın tahribatını I.Hattuşili'nin Arzawa seferine bağlamak istemiştir (Lloyd 1956:123). Ancak K.Bittel, sarayın yıkılış sebebi olarak I.Hattuşili'nin gösterilmek istenmesinin kronolojik ve arkeolojik delillerle

uyuşmadığı belirtmiştir (Bittel 1976:65). Yine J. Mellaart, Beycesultan Sarayı'nın tahribatının, Asur Ticaret Kolonileri merkezlerinde görülen; Kültepe Karum Ib ve diğer Orta Anadolu Koloni merkezlerinde yaklaşık olarak M.Ö. 1780'e tarihlenen yıkım ile aynı olabileceğini belirtmiştir (Mellaart 1970: 58).

Beycesultan Sarayı'nın tarihlendirilmesinde, Orta Tunç Çağı'na ait olduğu belirtilen seramiklerin ele geçmiş olması belirleyici olmuştur. Burada, *Saray Seramiği* olarak da adlandırılan; parlak perdahlı, kırmızı yada kahverengi boya banyolu, ince cidarlı basit deve tüyü renkli seramikler saray'da en çok ele geçen seramik grubunu oluşturmuştur (Lev. 29). Bu zarif seramiklerin yanında kaba, günlük kullanım kaplarında ele geçmiştir (Mellaart 1965:82-83).

Beycesultan Sarayında, seramik dışında ele geçen tarihlemede kullanılabilecek küçük buluntular hakkında henüz bir yayın yapılmamıştır.

V.3. KONYA KARAHÖYÜK

V.3.1. KONYA KARAHÖYÜK SARAYI

Konya Karahöyük'de, S.Alp tarafından saray olarak yorumlanmış anıtsal yapı, 1955 yılı kazı mevsiminde açılmaya başlanmış olup, akropolün kuzey yamacında L alanında yer almıştır (1972:12-13) (Lev. 30).

V.3.1.1. SARAY PLANI

Konya Karahöyük, L alanında açığa çıkartılmış olan anıtsal yapı, plan olarak dikdörtgen bir plan özelliği göstermiş olup, yapının korunan ölçüleri ise 20 X 21 m. kadardır. Bu yapının, gerek boyutu gerek plan özellikleri ve gerekse içerisinden çıkan buluntuları dikkate alındığında yapının saray yada resmi hizmete yarayan bir yapı olabileceği anlaşılmıştır (Alp 1972:13).

Konya Karahöyük Sarayı'nın doğusunda, bir cadde yer almış olup, bu cadde belki de kentin kuzey kapısından akropole çıkan bir cadde olarak planlanmıştır. Yapının batı kısmı ise masif çakıl taşları ile blokaj haline getirilmiş ve yapı desteklenmeye çalışılmıştır (Lev. 31). Konya Karahöyük anıtsal yapısının sadece zemin katının bir kısmının planı saptanmıştır. Ancak yapının iki katlı olabileceği kazılar sırasında, taban üzerindeki döküntüler içerisinde üst kattan düşmüş olan bullaların açığa çıkartılması ile anlaşılmıştır (Alp 1972: 13).

Konya Karahöyük'de, Saray olarak nitelendirilmiş yapının bugün yalnız güney kısmı korunabilmiştir. Sarayın diğer kısımları tamamen tahrip olmuştur. Sarayın sağlam kalan güney kısmı, merkezi bir salon ve onun etrafında gruplanmış olan mekanlardan oluşmuştur (Lev.31a). Bu anıtsal yapının, en güneyindeki 3 ve 4 numaralı mekanlarında ele geçmiş olan iri küpler bu mekanların depo veya kiler olarak kullanılmış olabileceğini göstermiştir. Sarayın en kuzeydoğusunda yer alan ve 4 numaralı mekan ile bağlantısı olabileceği belirtilen 5 numaralı mekanda büyük bir fırın tespit edilmiş ve buna göre bu mekanın mutfak veya benzeri amaçlı kullanılmış olabileceği ileri sürülmüştür (Alp 1972: 13).

Sarayın ortasındaki merkezi salonun doğusunda yer almış olan 8 numaralı mekanın doğu duvarı önünde; içerisinde oturma yeri bulunan, oval bir banyo kabı in situ olarak bulunmuştur. Bu banyo kabı nedeni ile bu mekanın saray yapısının banyo mekanı olabileceği düşünülmüştür (Alp 1972: 13) (Lev. 31b). Konya Karahöyük Sarayı'nın merkezi salonunun etrafına yerleştirilmiş mekanlarda çok sayıda bulla ele geçmiştir. Özellikle 6 numaralı odada ele geçen bulla sayısı oldukça fazladır. Bu yapının saray olarak düşünülmesindeki en önemli etkeni, yapı içerisinde ele geçen çok sayıdaki mühür baskılı bullalar oluşturmıştır (Alp 1972: 14).

Konya Karahöyük Sarayı'nın, kuzey kısmı olasılıkla daha kazılar başlamadan önce tahrip edilmiştir (Alp 1972:13). Yerleşimin, I.tabakasına tarihlenen bu anıtsal yapı, oldukça büyük bir yangınla son bulmuş olup, ele geçen

buluntular nedeni ile yapının daha önceden boşaltılmış olduğu düşünülmektedir (Alp 1972: 13).

V.3.1.2. DUVAR YAPISI

Yapının, ortalama duvar kalınlığı 1 m. kadar olup, kerpiç duvarlar kuvvetli taş temeller üzerine yerleştirilmiştir. Duvar yapısı içerisinde, Acemhöyük ve Beycesultan Sarayları'ndan da bilinen, ağaç hatıllar yatay ve dikey bir şekilde kullanılmıştır. Saray duvarlarının iç kısmı sıva ile sıvanmış ve beyaz renkte badana ile badanalanmıştır (Alp 1972:13).

V.3.1.3. TABAN DÖŞEMESİ

Konya Karahöyük Sarayı'nda açığa çıkartılan mekanların zemininin sıkıştırılmış toprak tabana sahip olduğu görülmüştür (Alp1972:13-v.d.).

V.4.1.4. TARİHLENDİRME:

Konya Kahahöyük Sarayı'nın tarihlenmesinde kullanılmış en önemli buluntu grubunu mühür baskıları oluşturmuştur (Lev.32, 33, 34, 35). Bu bullalara göre S.Alp Konya Kahahöyük Sarayı'nın, M.Ö. II. binyılın ilk yarısına ait olması gerektiğini belirtmiştir (Alp 1972: 2).

Konya Karahöyük Sarayı'nın da ait olduğu I.tabaka küçük buluntularında en çok tespit edildiği tabaka olmuştur. S.Alp tarafından Konya Karahöyük I.tabaka mühür baskıları incelendiğinde bunların M.Ö. 1750 civarına verilmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra I.tabakanın, Kültepe Karum Ib katı ile paralel olduğu anlaşılmıştır (Alp 1972:257-258). Mühür baskıları dışında, Konya Karahöyük I.tabaka da açığa çıkartılan Habur seramiğine ait parçalarda bu görüşü destekler nitelikte olmuştur (Alp 1972: 257-258).

V.4. KÜLTEPE (KANIŞ) :

Kultepe kazıları sırasında M.Ö.II binyıla tarihlendirilen üç anıtsal yapı açığa çıkartılmıştır. Bu anıtsal yapılardan güneyde yer almış olanı içerisinden çıkartılan üzeri çivi yazılı hançer nedeni ile *Anitta'nın Sarayı* olarak adlandırılmış olup, bu sarayın yaklaşık olarak 100 m. kadar kuzeydoğusunda ise üst üste inşa edilmiş iki büyük saray yapısı; *II.tabaka Sarayı* ve *Waršama Sarayı* yer almıştır (Lev. 9a-b).

V.4.1. II.TABAKA SARAYI :

Anitta'nın Sarayı'nın yaklaşık olarak 80 m. kadar kuzeydoğusunda, Waršama Sarayı'nın hemen altında, Karum Kaniş II.tabaka ile çağdaş bir saray yapısı tespit edilmiştir (Özgüç 1956:31). Kültepe Kaniş II. tabaka Sarayı, Anadolu'nun bu dönem için en büyük yapısını oluşturmuştur. Bu anıtsal yapı, Kültepe Kaniş'de tüm sitadel boyunca uzanmakta olup, U.99/19-43 plankareleri üzerinde yer almıştır (Özgüç 1975:552-553).

V.5.1.1. SARAY PLANI:

Saray yapısı, yaklaşık olarak 130 X 120 m. boyutlarında olup, dikdörtgen bir plan özelliği taşımaktadır (Mellink 1975:203). Sarayın çok önemli bir özelliği ise etrafının, iri andezit bloklarından oluşan bir konuma duvarı ile çevrilmiş olmasıdır. Bu koruma duvarı ile saray duvarları arasında yaklaşık olarak 2 m.'lik bir boşluk bırakılmıştır (Lev. 36a). Sarayın dik açı yapan, dış duvarları üzerinde bazı destek çıkıntıları tespit edilmiş olup, sarayın dış koruma duvarının güneyinde bir kapı açıklığı açığa çıkartılmıştır. Bu kapı açıklığının aynı zamanda sarayında ana girişi olduğu kazılar sonucu öğrenilmiştir. Yapının bu girişinden direk ana avluya geçiş sağlanmıştır. Asur Ticaret Kolonileri çağında, Anadolu'ya getirilen ticaret malzemeleri, önce bu sarayın avlusunda toplanmış daha sonra bu mallar tüccarların kiraladıkları saray içerisinde yer alan depo mekanlarına yerleştirilmiştir. Bu uygulama ile sadece Kaniş'e gelen malların kontrolü değil aynı zamanda Asurlu

tüccarlardan alınan vergilerinde düzeni sağlanmış olmalıdır (Özgüç 1987:42) (Lev.36b). Sarayın, ekonomik anlamda çok önemli olan ana avlusunun zemini taş döşeme ile kaplanmıştır. Bu ana avlunun doğusunda yer almış olan yan mekanlar sarayın, ikamet ve resmi birimlerini oluşturmakta olup, bu kısımdaki mekanların zemini de ahşap ile kaplanmıştır. Aynı zamanda bu bölümün bazı mekanları içerisinde ocak kısımlarında tespit edilmiştir. İkamet ile ilgili mekanların çoğunda, duvar kenarlarında, üzeri beyazlı sıvalı, kerpiçten yapılmış banklar açığa çıkartılmıştır (Özgüç 1964: 46 vd.). Ana avlunun gerisinde daha küçük bir avlu yer almış olup, bu küçük avlununda etrafına avlu ile bağlantılı mekanlar yerleştirilmiştir. Buna göre bu mekanların daha çok depo mekanı karakteri taşıdığı belirtilmiştir (Özgüç 1987:42) (Lev. 36c).

Büyük avlular koridorlar ve çok sayıda depo mekanından oluşan bu anıtsal sarayın iki ya da daha fazla sahip olduğu yapılan kazılar sonucunda anlaşılmıştır (Mellink 1976:203).

II.Tabaka Sarayı; farklı zamanlarda yapılan ilavelerle, onarımlarla genişletilmiş olup, uzunca bir süre kullanılmıştır. Ancak bu yapı Karum II.tabakayı tahrip eden yangın ile beraber yıkılmıştır (Özgüç, 1964: 43).

V.4.1.2. DUVAR YAPISI:

Kültepe Kaniş II.tabaka'da açığa çıkartılmış olan büyük saray yapısının temelleri bugün bile, höyük gezildiği zaman, oldukça net bir şekilde izlenebilmektedir. Saray yapısı aynı zamanda iri andezit blokları ile yapılmış bir savunma duvarı ile de çevrelenmiştir. Hem sarayın hem de savunma duvarının inşa tekniğine bakıldığı zaman; geniş duvarların iç ve dış yüzüne yerleştirilen iri ve çoğu düzenli taş blokların, arasına iri moloz taşların yerleştirilmiş olduğu görülmüştür (Özgüç 1976:705). Sarayın duvarları yer yer 2-3 m.'ye kadar korunmuştur. 2 m. genişliğe sahip olan saray yapısının duvarları üzerinde küçük destek payandaları da tespit edilmiş olup, payandaların üzerinde sıva izlerine rastlanmıştır (Özgüç

1987:42). Sarayın taş temellerinin üzerinde ise yatay ve dikey hatıllarla desteklenmiş kerpiç duvarlar yer almıştır. Bu özellik, Anadolu'da M.Ö.II. binyıl saray mimarisi için çok iyi bilinen bir özelliktir. Bunların dışında sarayın bazı mekanlarının duvarlarında sıva izlerinede rastlanılmıştır (Özgüç 1987:42) (Lev. 36b-c).

V.4.1.3. TABAN DÖŞEMESİ :

II. tabakaya ait bu görkemli yapının taban döşemesine bakıldığı zaman sarayın ana avlusu ve koridorlarının çeşitli boyutlardaki taşlar ile kaplandığı anlaşılmıştır. Saraya ait depo mekanlarının sıkıştırılmış toprak tabana sahip olduğu ve zaman zaman bu toprak tabanın üzerinin bir sıva ile sıvanmış olduğu görülmüştür. Sarayın ana avlusunun doğusundaki ikametgah amaçlı mekanlarda, Anadolu'da Hatipler Sarayı'nda da bilinen bir teknik karşımıza çıkmıştır. Bu tekniğe göre mekanların zeminleri ahşap ile kaplanmıştır. Bu gün bile lüks bir döşeme olan ahşap taban kaplamasının tespit edildiği bu mekanlar olasılıkla yüksek kademeli kişilere ait olmalıdır. Yine ikamet mekanlarında, duvarların hemen kenarında, mekan tabanı üzerinde ocaklar ve oturma bankları açığa çıkartılmıştır. Bu oturma bankları üzerinde de beyaz sıva tespit edilmiştir (Özgüç 1964: 46-47).

V.4.1.4. TARİHLENDİRME:

Kültepe Kaniş'de, Waršama Sarayı'nın altında açığa çıkartılmış olan saray yapısı içerisinde yazılı belgeler, silindir mühürler ve baskıları ile çeşitli çanak çömlek parçaları ele geçmiştir (Özgüç 1964:46). Saray içerisinde tespit edilen bu buluntular, Kültepe Kaniş Karum II.tabakasında açığa açığa çıkartılan eserler ile büyük benzerlikler göstermiş ve böylece bu saray Kaniş Karum II.tabakaya yani M.Ö. 1950-1850 yılları arasına tarihlendirilmiştir (Özgüç 1975: 706).

V.4.2. WARŠAMA SARAYI:

Kral Waršama'nın Sarayı, II.Tabaka Sarayı'nın hemen üzerinde yer almış olup, B.Hrozny'nin 1925 yılında höyükte yapmış olduğu tablet bulmak amaçlı kazı neticesinde yoğun bir biçimde tahrip edilmiştir (Lev. 37).

V.4.2.1. SARAY PLANI:

Waršama Sarayı, II.Tabaka Sarayı'nın hemen üzerine, sarayın enkazı kaldırılmadan inşa edilmiştir. II.Tabaka Sarayı'na ait bazı bölümler doldurularak Waršama Sarayı için sağlam bir platform elde edilmiştir (Özgüç 1976: 705-706) (Lev.37).

Dikdörtgen bir plan özelliği gösteren Waršama Sarayı, 110 X 110m. boyutlarına sahiptir. Bu şekilde, Waršama Sarayı hemen altındaki II.Tabaka Sarayı'na göre biraz daha küçük yapılmıştır. II.Tabaka Sarayı'nı çevreleyen koruma duvarının, Waršama Sarayında da onarılarak yeniden kullanıldığı kazılar sonucu tesbit edilmiştir (Mellink 1992: 127) (Lev.38).

1925 yılında B.Hrozny'nin yapmış olduğu kazılar esnasında Waršama Sarayı'nın kuzeydoğu kanadı tamamen yok edilmiştir (Özgüç 1964:46-47) (Lev.38). Hrozny'nin kazıları neticesinde sarayın ana avlusu, bu avlunun kuzey ve batısındaki geniş mekanlar ile bahsedilen mekanları birbirine bağlayan taş döşeli koridorlar gün ışığına çıkartılmıştır. Saray içerisinde 12 X 15 m. boyutlarında çok büyük mekanlar tespit edilmiş olup, bu mekanların fonksiyonlarının ne olduğu anlaşılamamıştır (Mellink 1969: 205). Hrozny'nin tahrip ettiği saraydan bize kalan kalıntılara bakıldığı zaman sarayın iki yada daha fazla kata sahip olması gerektiği görülmüştür (Özgüç 1975:553). Waršama Sarayı genel anlamda, merkezi bir orta avlu ve bunun etrafında yer almış oda ve salon gruplarından oluşmuştur (Naumann 1991: 406) (Lev. 38).

V.4.2.2. DUVAR YAPISI:

Waršama Sarayı, inşa ve plan tekniği açısından Kültepe II. Tabaka Sarayı'na nazaran daha gelişmiş bir özellik yansıtmıştır. Sarayın yüksek taş temelleri, ortalama 2 m. kadar bir kalınlığa sahiptir. Yapının dış duvarları üzerinde ayrıca destek payandaları da tespit edilmiş olup, bu payandalar kerpiç ile sıvanmıştır (Özgüç 1987: 42). Sarayın bu oldukça sağlam taş temellerinin üzerine yatay ve dikey ahşap hatıllar yerleştirilmiştir. Ahşap hatıllar ile elde edilen ahşap iskelet üzerine yerleştirilen kerpiçlerle, Waršama Sarayı'nın güçlü duvarları inşa edilmiştir. Sarayın hem iç hem dış duvarları üzerinde sıva izlerine rastlanılmıştır (Özgüç 1987:42). Bugün bile bu sarayın kerpiç duvarlarına ait 2-3 m.'lik kalıntılar höyük üzerinde rahatlıkla izlenebilmektedir (Lev. 39a-b).

Waršama Sarayı, Karum Ib tabakasında görülen büyük yangın ile tahrip edilmiştir. Sarayın duvar yapısı içerisinde kullanılmış olan ahşabın yoğunluğu nedeni ile bu yangının etkisi yapı için çok daha fazla olmuştur. Bu yangının izleri, yapının taş temelleri, yer yer curuflaşmış yada taşlaşmış kerpiçleri ve ahşap hatılların oluşturdıkları boşluklar nedeni ile rahatlıkla gözlenebilmiştir (Mellink 1969: 205). Yangın nedeni ile birbirine yapışmış olan kerpiçler blok halinde açığa çıkartılmıştır (Lev.39b).

Bu duvar inşa tekniği ile Kültepe'deki Waršama Sarayı çağdaş Acemhöyük Sarayları ile büyük benzerlikler taşımaktadır.

V.4.2.3. TABAN DÖŞEMESİ :

Kültepe Karum Ib tabakası ile çağdaş olan Waršama Sarayı, Hrozny'nin yapmış olduğu kazılar neticesinde çok büyük bir biçimde tahrip edilmiştir. Elde kalan kalıntılara bakıldığı zaman yapının koridorları ve avlusunun taş döşeli olduğu anlaşılmıştır (Mellink 1969: 205). Sarayın diğer mekanlarının taban döşemesine ait herhangi bir bilgi verilmemiştir.

V.4.2.4. TARİHLENDİRME:

Kultepe Waršama Sarayı, Karum Ib'ye yani M.Ö.18. yy.'ın ilk yarısına tarihlendirilmiştir (Orthmann 1985: 406). Bu tarihlemeye kullanılan en önemli malzemeler saray içerisinde ele geçen tabletler ve Karum Ib katına tarihlendirilen seramiklerdir. Bu saray içerisinde de geçen tabletlerin bir kısmı sarayın resmi listelerini oluşturmuş olup, saray yangından hemen önce boşaltılmıştır (Lev. 40). Bu sarayın gerek adlandırılmasında, gerekse tarihlendirilmesinde kullanılmış olan en önemli malzeme, sarayın büyük odalarından birinin tabanı üzerinde in situ halde bulunmuş olan, Mama Kralı Arum.Hirbi'nin Kaniş Kralı Waršama'ya yazmış olduğu mektuptur (Özgüç 1964: 46-47) (Lev. 41). K.Balkan'ın yayınlamış olduğu bu mektupta (Balkan 1957: I-76), Mama Kralı Anum Hirbi'nin Kaniş Kralı Waršama'ya şöyle dediğini tespit etmiştir;

“2) Mama (1) ruba'u'su şöyle söyler: 3) Kaniş rubâ'usu 2)Waršama'ya de ki: 4) “sen bana mektup gönderdin ve (bu mektubunda) dedin ki: 5) ‘kölem Taišama'yı 6) ben teskin edeceğim. Fakat sen 7) Kölen Sibuha'lıyı 8) teskin ediyor musun? Madem ki 9) Taišama'lı senin köpeğindir, 19) ne için başka şarru'larla 11) münakaşa ediyor? 13) Benim köpeğim Sibuha'lı 14) diğer şarru'larla 15) münakaşa ediyor mu? Taišama'lı bir ruba'u 16) bizim aramazıda üçüncü bir ruba'u 17-18) olmalı mı? Düşmanım beni “öldürür öldürmez” (=yener yenmez, yendiği zaman) 19) Taišama'lı 20) Memleketime akın edip 21) Oniki şehrimi tahrip etti. 22) (Bu şehirlerin) sığırlarını ve koyunlarını 23) alıp götürdü. O şöyle dedi: ‘rubâ'um 24)'ölmüştür, Bu sebepten (benim kuş) avcı(sı)nın tuzağını kaldırdım. 28) O, 25) memleketimi 26) koruyarak ve 28) yalnız yakmakla kalmadı, fakat durmanı da 29) pis kokuttu. Baban 30) Inar, Haršamna şehrini 31) dokuz yıl boyunca muhasara ettiği 29) zaman 31) benim memleketim (=benim halkım) 32) senin memleketine akın edip 33) tek bir sığır veya tek bir koyun 34) öldürdü mü? Bugün sen bana mektup yazıyorsun 35) ve şöyle diyorsun? Yolu 37) senin için serbest hale getireyim (=getireceğim), Şahitler (=elçiler) (.....) 38) (.....)sinler. Şehri (....) 39) ve (.....) yolu (....)

40).....(.....) yolu (.....) 41) (Serbest hale) getireyim..(.....) 42) 17 adamla (buraya gel)si(nler). 43) (.....) 44)....(.....) onların (.....) 45) buraya (.....) ve 49) (.... sen) bana (bir mektup gönderdin) 50) ve şöyle dedin: yemin edelim. 51) Önceki yemin kafi değil mi? 52) Senin haberin (=elçin) 53) bana gelsin, 54) ve sonra benim habercim sana 55) muntazaman gitsin. 56) Tarikutana gümüş yerine taşları mühürleyip 57) (burada) bıraktı. Bu (hareketler) tanrılara (=tanrılar nazarında) iyi midir?" (Balkan 1957: 8-9)

Bu belge, M.Ö. II.binyılın ilk yarısında Anadolu'nun siyasi bünyesini göstermesi açısından büyük önem taşır. Buna göre: Mama Krallığı ile Kaniş Krallığı birbirine komşu olup, her ikisi de birer *rubu*'u tarafından idare edilmektedir. Bu *rubu*'u'lara bağlı *şarru*'lar yani daha küçük krallıklar da dönemin siyasi yapısı içerisinde yer almışlardır. Kaniş Krallığında Taişama, Mama Krallığında ise Sibuha birer sınır şehri özelliği göstermiştir (Balkan 1957: 32).

V.4.3. ANİTTA SARAYI

Kültepe Kaniş'de 1954 yılında, son Hitit katının megaron planlı olarak anılan yapısının altında, anıtsal bir bina açığa çıkartılmıştır (Özgüç 1956:30). Anitta'nın Sarayı olarakda adlandırılmış olan bu yapı N, O, P, R/36-38 plankareleri içerisinde yer almıştır (Özgüç 1956: 29).

V.4.3.1. SARAY PLANI:

Anitta'nın Sarayı olarak adlandırılmış olan yapı dörtgen bir formda planlanmış olup, uzunca bir süre kullanılmıştır. Saray yapısı genel anlamda uzun bir koridorun iki yanına yerleştirilmiş depo mekanlarından ve merkezi bir avlu etrafına yerleştirilmiş yan mekanlardan oluşmuştur (Özgüç 1964: 46) (Lev. 42).

V.4.3.2. DUVAR YAPISI:

Anitta'nın Sarayı olarak adlandırılmış olan yapının duvarlarının yapım tekniğine bakıldığı zaman, yapının taş temeller üzerine kerpiç duvarlar ile inşa edilmiş olduğu görülmektedir. Saray inşasında kullanılan kerpiçlerin boyutları yaklaşık olarak 70 X 50 X 12 cm. kadardır. Sarayın bazı duvarlarında ahşap destekli yarım sütunlara rastlanmış olup, bu yarım sütunların 90 cm. uzunluğunda ve 45 cm. genişliğinde olduğu tespit edilmiştir. Sarayın hem iç hem dış duvarlarına uygulanmış olan bu yarım sütunlar duvarların direncini arttırmak için yapılmıştır. Sarayın kuzey ve güney kenarlarında bu yarım sütunlar sadece duvarların iç kısmında ele geçmiştir (Özgüç 1955: 19, Balkan 1957:3). Sarayın sadece yarım sütunlarında ahşabın kullanılmadığı, duvar yapısı içerisinde de ahşabın kullanıldığı büyük yangın izinden anlaşılmaktadır (Lev. 43a). Ayrıca saray olarak anılan yapının bazı mekanlarının iç duvarlarında, beyaz sıva izlerine rastlanılmıştır (Özgüç 1956:28).

V.4.3.3. TABAN DÖŞEMESİ:

Kültepe Kaniş'te yer almış olan Anitta Sarayı'nda ana avlu ve koridorların taş döşeli bir tabana sahip olduğu, yan mekanların ise toprak tabanla döşendiği kazılar sonucu tespit edilmiştir (Özgüç 1964: 46). Sarayın koridor ve ana avlusundaki bu taş döşeme, bugün bile höyükte izlenebilmektedir (Lev. 43).

V.4.3.4. TARİHLENDİRME:

Bu anıtsal yapının tarihlendirilmesinde kullanılabilecek en önemli malzeme, üzerinde bir lejant bulunan kıbrıs tipi hançer ile onun yanında ele geçen bronz bir kap olmuştur. Yapının kazısı sırasında çok az sayıda seramik ele geçmiş olup, yapının tahrip edilmeden önce boşaltılmış olduğu düşünülür (Özgüç 1964: 29-30) (Lev. 44).

Yapının tarihlendirilmesinde kullanılan en önemli malzeme, N/38 plankaresindeki yoğun tahribat alanından ele geçmiş olan üzeri çivi yazılı hançerdir. 29,1 cm. uzunluğunda olan bronz hançerin üzerinde, *e-gal A-ni-ta ru-ba-im* yazılmıştır. Akadca çivi yazısı ile yazılmış olan bu yazının anlamı; Kral Anitta'nın evi, olarak Türkçeye çevrilmiştir (Özgüç 1956: 30-31).

T.Özgüç bu yapının, Kültepe Karum II.yapı katı ile paralel olabileceğini ifade etmiştir (1956: 29-v.d.). Ancak K.Balkan, Alishar ve Boğazköy'deki metinlerde de adı geçen Anitta'nın, Kral İnar, oğlu Waršama ve Asur Kralı I.Samsi-Adad'dan daha sonra yaşadığı görüşünü savunmuştur (Balkan 1957: 42-v.d.).

Tüm bunlara rağmen saray olarak nitelendirilen bu yapının M.Ö. II.binyılın ilk yarısına ait olduğu söylenebilmektedir.

V.5. TELL AÇANA (ALALAH)

V.5.1. YARIM -LİM SARAYI

Alalah'da VII. tabakada açığa çıkartılmış olan Yarim-Lim Sarayı, höyüğün kuzeyinde, J-P/ 7-15 plankarelerinde yer almıştır (Lev. 45).

V.5.1.1. SARAY PLANI:

VII.tabakada açığa çıkartılan Yarim-Lim Sarayı; alçak bir teras üzerine inşa edilmiştir. Saray çeşitli yükseklikteki düz setler üzerinde, uzun ve dağınık yapı kompleksi şeklindedir (Lev. 46). Kuzeybatı-Güneydoğu istikametinde kurulan sarayın güneydoğusu, höyüğün en yüksek kesimine, kuzeybatı bölümü ise en meyilli kesimine inşa edilmiştir (Woolley1955:92). Sarayın kuzeybatıdaki genişliği 27.50m.dir. Güney-doğuda ise bu genişlik artarak, yaklaşık 33 m.yi bulmuştur. Sarayın uzunluğu korunan yapı kesimlerine göre 100 m.'dir. Ancak, güneydoğusu

tamamen tahrip olan bu yapının esas uzunluğundaha fazla olması gerektiği belirtilmektedir (Frankfort 1954:139). Saray, bir önceki devreye ait yapıların enkazını temizleme gereği duyulmadan, eski yapı kalıntıları üzerine, yeni bir teras oluşturularak inşa edilmiştir (Woolley 1955:91). Bu özelliği ile Yarım-Lim Sarayı, Kültepe Kanış'deki Warşama Sarayı ile bir benzerlik göstermektedir.

Yarım-Lim Sarayı kendi içinde kapalı, üç ayrı yapıdan oluşur. Bunlar L.Woolley'e göre; resmi bölüm, kral ve ailesinin ikamet ettiği bölüm ve hizmetlilere ayrılan bölüm olarak tanımlanmıştır (Woolley 1948:9). Bu ayrıma göre; yapının kuzeybatısını oluşturan M-P/7-10 plan kareleri (plan üzerinde A), resmi bölümdür (Woolley 1948:9). Bu yapı kompleksini güneyden çevreleyen diğer yapı grubu (plan üzerinde B) L-N/10-12 plan karelerinde ikametgah bölümü olarak tanımlanmıştır. Sarayın güneydoğusunda, yukarıdaki bölümlere bağlanan üçüncü yapı kompleksi ise J-N/11-15 plan kareleride (plan üzerinde C), hizmetlilerin bölümü olarak belirtilmiştir.(Woolley 1955:100-101) (Lev. 46).

A Yapısı: Yarım-Lim Sarayı'nın girişi, batı istikametinde, kademeli yapılmış duvar çıkıntısı arasında yükselen merdivenle sağlanmaktadır. Burada bazalttan yapılmış iki basamaktan sonra, 2.07 X 1.30 X 0.30 m. ölçülerinde yüksek bir eşikle üçüncü basamak oluşturulmuştur. Bu eşik üzerinde bulunan 28 cm. çapında 10cm.derinliğindeki bir çukur ise eşik seviyesinde doldurulmuştur (Lev. 47a). Bu çukura dayanılarak burada bir sütun olabileceği düşünülmüştür (Woolley 1955:101). Yapıda 7 numarası ile gösterilen giriş mekanının kuzeybatı ve güneydoğu duvarları oldukça kalındır. Taş temel üzerinde yükselen duvar, 1.67 m.genişliğinde, 88 cm. yüksekliğinde bazalt ortostatlar ile çevrilmiştir (Lev. 47a). Bu ortostatlar, kuzeydoğu ve güneybatı duvarında, 65 cm.yüksekliğinde açığa çıkartılmıştır. Ortostatlar üzerindeki korunan duvarlarda ise kerpiçler 59 X 39 X 12 cm. boyutlarındadır. Giriş mekanının tüm duvarları sarımsı-beyaz renkte duvar sıvası ile kaplanmıştır (Woolley 1955:101). 7 numaralı bu mekanın güneydoğu köşesindeki bir kapıyla, A yapısının iç mekanlarına ulaşılmaktadır (Woolley1955:101).

Giriş mekanının doğusunda yer alan 5 numaralı mekan, A yapısının en geniş mekanını oluşturmaktadır; bu salon, ortasında çok ince birer duvar çıkıntısı ile bunların arasında yer alan ve yalnızca bazalt eşik üzerinde yerleri saptanabilen dört sütunla iki bölüme ayrılmıştır (Woolley 1955:100). 5 numaralı salonu çevreleyen duvarlar ise kireçtaşından yapılmış, 40 cm. yüksekliğinde ortostatla çevrilmiştir. Gerek bu ortostatların, gerekse ortostatlar üzerinde yükselen kerpiç duvarların üzeri sarı, kahverengi ve siyah renkte duvar boyaları ile kaplıdır. 5 numaralı salonun sütunlarla bölünen kesiminde ahşap kapı izlerine rastlanmıştır; bunlar taban üzerinde 25cm. çapında, 37cm.derinliğindeki kapı yuvalarında görülen kapı çerçevesi izlerinden anlaşılmaktadır. Buradaki merkezi deliğin ise kapı sürme deliğine ait olduğu tahmin edilmiştir (Woolley 1955:92-v.d.) (Lev. 47b).

5 numaralı salonun kuzey duvarındaki bir kapı ile 2 numaralı mekana girilmektedir. Giriş, 20 cm.yüksekliğinde, ahşaptan yapılmış bir eşikle yükseltilmiştir. 2 numaralı mekanın korunan duvarlarındaki bazalt ortostatlar, 62 cm yüksekliğindedir (Woolley 1955:99). Ancak, kuzeydoğu köşe duvarları daha geç döneme ait yapıların inşası sırasında yıkıldığından açığa çıkartılamamıştır (Woolley 1955:99-100). 2 numaralı mekanın ortasında bulunan 25 cm. çapındaki dairevi bir çukur, burada ahşaptan yapılmış bir sütun gövdesinin olabileceğini göstermiştir (Woolley 1955:99).

Sarayın tahribatında en çok zarar gördüğü belirtilen, A yapısının kuzeybatısındaki mekanlardır. 5 ve 2 numaralı mekanların batısında bulunan 1 numaralı mekanın güneyinde yer alan 4 numaralı mekan ise yalnızca güneydoğu duvarı 2.90 m. yüksekliğe kadar ayakta. Bu yükseklikte, tavan kirişlerine ait herhangi bir izin bulunmaması, bu mekanların çok yüksek tavanlı olduğunu göstermiştir. 4 numaralı mekana ait kuzeybatı duvarının pencere açıklığı olmaksızın 2.75 m.yüksekliğe kadar korunmuş halde ele geçmesi ise penceresinin, tavana yakın yerde yapılmış olabileceğini düşündürmüştür. 4 numaralı bu mekanda duvarı çevreleyen ortostatlar ele geçmiştir; kireç taşından yapılmış olan bu ortostatlar 45 cm. yüksekliğindedir (Woolley 1955:100). Sarayın A yapısının doğusunda yer alan, 3 numaralı merdiven odasının kuzeydoğu köşesi oldukça tahrip olmuştur. Yalnızca

güneybatı duvarı, 2.40 m. yüksekliğine kadar korunmuştur; burada kerpiçten yapılmış basamak kalıntıları ele geçmiştir. Bu merdiven odasındaki basamaklardan üst kata çıkıldığı anlaşılmaktadır (Woolley 1948:12-13). Merdiven odasının güney duvarındaki bir kapı ile çok ufak yapılmış olan 6 numaralı mekana girilir; bu mekan ise doğrudan 8 numaralı mekana açılmaktadır. 6 ve 8 numaralı mekanlar arasındaki girişlerde bazalttan yapılmış eşiklerle 15cm yükseltilmiştir (Frankfort 1952:129).

B Yapısı: Sarayın A yapısı,güneyden geniş bir avlu ile çevrilmiştir. Bu avlu ,A yapısı ile güneyde B yapısı arasındaki bağlantıyı sağlamaktadır. 9 numaralı bu avlunun ölçüleri; 21.00 X 11.00 m.'dir. 9 numaralı avlunun kuzeydoğu, güneybatı ve güneydoğu duvarlarında 70 cm. yüksekliğinde, bazalt ortostatlar ele geçmiştir. Avlunun duvarlarında, ortostatlar üzerin bir ahşap hatılın yatay olarak yerleştirildiği görülmüştür. Ancak bu hatılların kerpiç duvar arasında devam etmediği, korunan duvar kalıntılarında anlaşılmıştır. Bu nedenle, yatay hatılların duvarlarda daha yüksek seviyelerde yerleştirilmiş olabileceği tahmin edilmektedir (Woolley 1955:102). 9 numaralı avlunun güneybatı duvarında ise daha sonraları örülerek kapatılmış bir ana kapı izi bulunmaktadır (Woolley 1955:101-102) (Lev. 46). Avlunun ortasında 30 cm yüksekliğinde, tuğladan yapılmış bir platform ele geçmiştir. Bu platformun köşe ve kenarları çamurla sıvanmıştır. Ayrıca avluda, bazalttan yapılmış, 1.00 X 0.85 X 0.50 m. ölçülerinde, dikdörtgen biçiminde bir su haznesi bulunmuştur; su haznesinin ağız kenarlarının kalınlığı ise 8cm. olarak belirlenmiştir (Woolley 1955:101) (Lev. 46).

9 numaralı avlunun güneydoğu ve güneybatı köşesinde bulunan kapılarla, B yapının iç mekanlarına girilmektedir. Bu yapı kesimi, kuzeyden daha yüksek bir teras üzerine inşa edilmiştir. Avlunun güneydoğusu kapısında bulunan bazalt bir eşikten, 10 numaralı merdiven odasına girilmektedir. Bu eşik üzerinde görülen kapı yuvası, bu açıklığın tek kanatlı bir kapı ile örtüldüğünü göstermiştir; eşikten sonra gelen iki basamaktaki ahşap izleri ise, kapının ahşaptan yapılmış olduğunu doğrulamaktadır (Woolley 1955:102). 10 numaralı mekanda ilk yedi basamak, 16-17 cm. genişliğinde ve 10 cm. kalınlığında ahşaptan yapılmıştır; basamakların arka yüzleri ise çamur sıvalı kerpiçlerden oluşmaktadır. Bu basamaklardan sonra

gelen kare sahanlık, altı basamaktan oluşan ikinci bir merdivenle üst kata ulaşmaktadır (Woolley 1948:13) (Lev. 48a). 9 numaralı avlunun güneybatı köşesinde bulunan ikinci bir kapı ise, kendi içinde kapalı, üç mekandan oluşan bir oda topluluğuna açılmaktadır. Bu mekanlar 11-12-13 numaraları ile adlandırılmışlardır (Lev. 46). Bu mekanlardan 13 numaralı mekan 9 numaralı avluya çıkışı sağlamaktadır. 11 numaralı, en küçük mekanın kuzeybatı duvarı 2.30 m.'lik bir yükseklikte ele geçmiştir. Bu korunan duvarlarda pencere açıklığının olmaması dikkat çekmiştir (Woolley 1955:102). 11 numaralı mekanın güneybatı köşesinde yer alan bir kapı sayesinde 12 numaralı diğer mekana girilir. Bu girişte basamak şeklinde yapılmış 25cm yüksekliğinde, ahşap çerçeveli bazalt bir eşik bulunmaktadır. Bu eşikten sonra gelen ahşap basamak ise 25 cm. yüksekliğinde 35 cm. genişliğinde yapılmıştır. 12 numaralı mekanın duvarlarının 2.65 m.'ye kadar korunmuş olduğu kazılarla anlaşılmıştır. Bu mekanın yüksek duvarları üzerinde sarımsı beyaz renkte sıva izlerine rastlanmıştır. Bu mekan içerisinde parçalar halindedeki ele geçen duvar boyalarında da, mavi, yeşil, sarı, siyah ve kırmızı bantlarla süslenmiş bezemeler dikkati çekmiştir. Woolley, 12 numaralı mekanın korunan duvarlarını göz önüne alarak, bu duvar boyalarının üst katın duvarlarına ait olması gerektiğini ileri sürmüştür (Woolley 1955: 94).

12 numaralı mekanın batı duvarında yer alan bir kapı ile B yapısının son mekanı olan 13 numaralı mekana girilir. Bu girişte eşikten sonra 22 cm. yüksekliğinde bir basamak yer almıştır. 13 numaralı mekanın batı duvarının dışında bazalttan iki sütun kaidesi ele geçmiştir. Ancak bu kaidelerin, sarayın yıkılışı esnasında üst katın mekanlarından yapının dışına düşmüş olduğu tahmin edilmiştir (Woolley 1955:94) (Lev. 46).

C Yapısı: Sarayın üçüncü kısmını oluşturan C yapısı, B yapısının güneyinde açığa çıkartılmıştır. Oldukça geniş bir yapı kompleksini oluşturan bu kısım, aynı plan karelerdeki, daha geç döneme ait yapıların altında kaldığından, çok fazla tahrip olmuştur (Lev. 46). C yapısının mimari düzenlemesinde iki ayrı bölüm dikkati çekmiştir. İlk bölüme, 10 numaralı mekanın güneydoğu köşesindeki bir kapı ile girilmektedir. Girişte birkaç basamak ile ince ve uzun bir koridora yani 14

numaralı mekana geçiş sağlanmıştır. Bu koridor aracılığı ile üstü açık olduğu ileri sürülen 18 numaralı avluya ulaşılmaktadır (Woolley 1955:95) (Lev. 46). 18 numaralı bu avlunun kuzeybatı duvarı, 1.25m. yüksekliğinde, güneydoğu duvarı ise 40cm yüksekliğinde korunmuş olarak ele geçmiştir. Bu duvarların üzeri sıva ile kaplanmıştır. 18 numaralı avlunun kuzey duvarında yer alan diğer bir kapı, yanyana duran 15 ve 16 numaralı mekanlara girişi sağlamıştır. Bu mekaların, üstü açık avludan ışık aldığı tahmin edilmektedir (Woolley 1955:95). 15 numaralı mekanın güneydoğu köşesinde bulunan, pişmiş topraktan banyo kabı ile bu kaba ait su kanalı, bu mekanın banyo olarak kullanılmış olabileceğini göstermiştir (Woolley 1955:103) (Lev.48b). 15 numaralı mekanda görülen su kanalının, bu mekanın güney duvarının altından geçerek 18 numaralı avlunun tabanı altından devam ettiği ve buradan da 14 numaralı koridorun doğusundaki duvarın altından geçip dışarı çıktığı tespit edilmiştir. 15 numaralı mekanın batısında yer alan batısındaki 16 numaralı mekanın banyoya açılan yatak odası olabileceği tahmin edilerek, bu mekanların kendi içinde kapalı ikametgah bölümü olabileceği ileri sürülmüştür (Woolley 1955:95). Bu kısmın batısında, 17 numara ile gösterilen kapalı bir mekan yer alır; bu mekanın güneydoğu duvarındaki bir açıklıkla basamaklara ulaşılmaktadır. Ahşaptan yapılmış olan bu basamaklar, C yapısının taban seviyesinde, 2.30 m. kadar aşağıya inmektedir (Lev. 49a). Bu basamaklardan sonra 1.07 m. yüksekliğinde, 35 cm. genişliğinde bazalt taşından yapılmış bir eşik ele geçmiştir (Woolley 1955:95) (Lev. 49b). 17 numaralı mekandan merdivenler ile inildiğinde buradaki duvarın hemen hemen 3.00 m. yüksekliğine kadar korunmuş olduğu belirlenmiştir. Bu mekanın tabanında çok yoğun yanmış ve kömürleşmiş ahşap kalıntıları açığa çıkartılmıştır. Buranın güneybatı duvarında 1.35 X 0.65 m. ölçülerinde ahşaptan bir sandık bulunmuştur. Bu sandık içinde dört insan iskeleti ele geçmiştir; bu iskeletler incelendiğinde, üst üste katlanmış ayak kemikleri ve ayrıca sandık üzerinde küçük bir çocuğa ait kafatası parçalarının olduğu görülmüştür (Lev. 49c). Woolley bu buluntulara dayanarak kesin bir yorum yapmamakla beraber 17 numaralı mekanın bir çeşit mezar odası olabileceğini belirtmiştir (Woolley 1955:96-97).

C yapısının ikinci bölümü, 18 numaralı avlunun güneydoğusunda yer alan mekanlardan oluşmaktadır. Bu bölümün ortasında bulunan 21 ve 32 numaralı avlular ile bu avluların çevresine yerleştirilen mekan dizileri çok fazla tahrip olmuştur. Bu bölüme açılan ilk kapı 14 numaralı koridorun güney duvarında açığa çıkartılmıştır. Bu kapı ile 19 numaralı küçük bir mekana giriş sağlanmıştır. Bu mekanın kuzeydoğu duvarında, bazalttan yapılmış, 1.00 X 0.80 X 0.25 m. boyutlarında bir su teknesi açığa çıkartılmıştır (Woolley 1955:104). 19 numaralı mekanın güney duvarındaki kapı ile 25 numaralı mekana girilmekte olup, bu mekanın güneydoğu ve güneybatı duvarları tamamen yıkılmıştır. 25 numaralı mekanın güneyinde yer alan 29 numaralı mekanın duvarlarında yangın izleri çok belirgindir. 19, 25, 29 mekanların batısında yer alan 20, 26, 27, 30 ve 31 numaralı mekanların duvarlarında çok az korunmuştur; bunlardan 27 numaralı mekanın güneybatı duvarına yakın bir yerde, pişmiş topraktan yapılmış 40 cm. yüksekliğinde bir banyo kabı bulunmuştur (Woolley 1955:105). Bu mekanın güneyinde yer alan 30 numaralı mekanın korunan duvarlarında altı adet küçük boyutlarda ortostat ele geçmiştir. Bu ortostatlar 40 cm. yüksekliğinde ve 25 cm. genişliğinde yapılmışlardır (Woolley 1955:105). 33 numaralı mekanın batı duvarında açığa çıkartılan kapısında 1.10 X 0.45 m. ölçülerinde bazalttan yapılmış bir kapı eşliğine rastlanmıştır. Ayrıca bu mekanın tabanı üzerinde 1.70 m. çapında bir çukur görülmüştür. Bu çukurun dibinde tahıl kalıntılarına rastlanmıştır. 30 numaralı mekanın güneyinde yer alan 31 numaralı mekanın, kuzey duvarı tamamen tahrip edilmiş olduğu için kapı girişi saptanamamıştır (Woolley 1955:105).

Yukarıda tanıtılan mekanların güneybatısında bulunan 21 ve 32 numaralı avlularda yine aynı bölgeye daha sonra inşa edilen yapılarca tahrip edildiği içim çok az bir kısmı açığa çıkartılabilmektedir.

V.5.1.2. DUVAR YAPISI:

Yarım-Lim Sarayı'nın duvarları; iri blok taşlardan yapılmış taş temel üzerine kerpiçe inşa edilmiştir. Saray inşasında taş temellerin üzerine yaklaşık olarak 30

cm. kalınlığında yatay hatıllar yerleştirilmiştir. Bu yatay hatılların üzerine ise belirli aralıklarla enine hatıllar konulmuştur. Böylelikle bir hatıl ızgarası oluşturulmuştur. Taş temeller üzerine yerleştirilmiş olan bu uzunlamasına ve enlemesine hatıllar birbirlerini düzenli olarak izlerler; bu duvar yapısında hatıllar arasında kalan boşluklar 59 X 39 X 12 cm. boyutlarındaki kerpiçler ile doldurulmuştur (Naumann1991:105-106). Ancak duvar yapısı içerisinde kerpiçlerin arasına yeryer yarım hatılların`da yerleştirilmiş olduğu saptanmıştır. Ahşapın duvar inşasında bu biçimde kullanılmış olması M.Ö. II. bin Anadolu saray mimarisinin bilinen bir özelliğidir. Saray yapısının duvarlarında kullanılan yoğun ahşap aynı zamanda duvarların oldukça sağlam kalmasını sağlamış ve yapı içerisinde bazı mekanların duvarları yeryer 2,5-3 m.`ye kadar korunmuştur.

Sarayın iç ve dış duvarlarında sıva izlerine rastlanılmıştır. Özellikle sarayın iç mekanlarında sarımsı ve beyaz duvar sıvası'nın varlığı anlaşılmış olup, sarayın ana mekanlarında tespit edilen bu duvar sıvasının kireç ve çamur ile meydana getirilmiş olduğu yapılan çalışmalar ile tespit edilmiştir (Woolley 1955:225).

Saray yapısının ana girişi ile bazı önemli iç mekanlarının duvarlarının alt kısmı ortostatlar ile kaplanmıştır. Bu ortostatlar bazalt ve kireç taşından yapılmış olup, mekanların iç kısımlarının ve kapı girişlerinin ortostatlarla kaplanması Tilmen Höyük Sarayı'nda da görülmüştür. Alalah`da kullanılmış olan ortostatların yüzeyleri hafif meyilli olarak işlenmiştir (Woolley 1955:255).

V.5.1.3. KAPILAR ve PENCERELER:

Yarım-Lim Sarayı'nda ele geçen kapı açıklıklarından en önemlisi, ana giriş kapısıdır.Bu giriş kapısının her iki kenarı kademeli olarak yapılmış olup, giriş basamaklarla sağlanmıştır. Bu kapının bazalt eşiği de tespit edilmiştir. Ancak ilginç olan, bu kapı eşiği üzerinde 28 cm. çapında ve 10 cm. derinliğinde bir çukurun varlığıdır. Bu çukur olasılıkla kapı lentosunu taşımak için yerleştirilmiş ahşap sütuna ait olmalıdır (Woolley 1955:101). Sarayın ana girişinin bir benzeri 9 numaralı

avlunun batı duvarı üzerinde yer almış olup, bu kapı açıklığı sarayın kullanımı zamanında kapatılmıştır (Woolley 1948:13).

Sarayın ana girişi dışında saray içerisindeki mekanlar arasında bağlantıyı sağlayan kapı açıklıklarında tespit edilmiştir. Bu kapı açıklıklarında kapı kasalarının ve kapı kanatlarının ahşaptan yapılmış olduğu tahmin edilmiştir (Woolley 1955:227). Kapı açıklıklarındaki ahşap çerçeve izlerine ve dayanarak bu kapıların tek yada çift kapı kanatına sahip olduğu anlaşılmıştır (Woolley 1955:227). Örneğin, 5 numaralı salonun sütunlarla bölünen kısmında ahşap kapı izlerine rastlanmıştır. Sarayın iç mekanları arası geçişlerde daha çok bazalt eşikler kullanılmış olup, bazı mekanlara da ahşap merdivenli kapılar ile girildiği anlaşılmıştır.

Saray yapısı içerisinde 3 m.'ye yaklaşan duvarlar ele geçmiş olmasına rağmen pencere açıklıkları tespit edilememiştir. Buna göre Woolley; pencerelerin tavana yakın bir yerde yapılmış olabileceğini belirtmiştir (Woolley 1955:100).

V.5.1.4. TABAN DÖŞEMESİ:

Yarım-Lim Sarayı'nın taban döşemesine bakıldığı zaman yapının iç mekanlarının sıkıştırılmış toprak tabana sahip olduğu görülmüştür. Sarayın güneyindeki 15 numaralı mekanın tabanının hemen altında, mekan içerisindeki su teknesi ile bağlantılı, bir atık su kanalı tespit edilmiş olup bu kanal, 15 numaralı mekanın güney duvarının altından geçerek 18 numaralı avluya ve buradan da doğuya dönerek sarayın dışına çıkartılmıştır (Woolley 1955:95). Saray içerisindeki bu kanal gelişmiş bir alt yapı sisteminin göstergesi sayılabilir.

V.5.1.5. ÇATI YAPISI:

Yarım-Lim Sarayında yapılan kazılarda bazı mekanlara ait duvarlar oldukça iyi korunmuş bir biçimde gün ışığına çıkartılmıştır. Zaman zaman 2.5-3 m. yüksekliğe kadar korunmuş olan duvarlar üzerinde çatı kirişlerine ait izlere

rastlanılamamıştır. Bu nedenle bu mekanların çok yüksek tavanlı olduğu düşünülmüştür (Woolley 1955:100).

Anadolu'da M.Ö. II. bin yılda uygulanan çatı geleneğinin yani düz dam sisteminin Alalah'daki Yarım-Lim Sarayı'nda da kullanılmış olabileceği düşünülmektedir (Naumann 1991:164).

V.5.1.6. DUVAR BOYALARI:

Woolley, sarayın 5 ve 4 numaralı mekanları ile 11 ve 13 numaralı mekanlarında, üst kattan düşmüş olabileceğini düşündüğü duvar boyalarına rastlamıştır (Woolley 1955:228-232). Sarayın 4 numaralı mekanının korunmuş olan duvarlarının, kırmızı ve krem renkte duvar boyasıyla kaplandığı belirtilmiş olup, bu mekanın kerpiç duvarı üzerine sürülen sıvaya doğrudan uygulanan duvar boyalarının sıva ile beraber 4-8 cm. kalınlıkta olduğu anlaşılmıştır. Bu mekanda görülen duvar sıvasının üzerine duvar boyasının yapılacağı son sıva katının oturacağı yüzey parmak baskıları ile çukurlaştırılmıştır (Woolley 1955:228). Sarayın bir başka duvar boyalı mekanı olan 5 numaralı mekanda; kırmızı ve beyaz renkler hakimdir. Duvarların alt kısmında, beyaz zemin üzerine, kırmızı renkte düzgün olmayan, dalgalı şeritler halindeki bezemeler işlenmiştir (Woolley 1955:230) (Lev. 50a). Aynı mekanda duvarın üst kısmında yine beyaz zemin üzerinde, çok kötü halde ele geçmiş, herhangi bir tasvirin yapılmamış olduğu ve sadece şeritler halinde, sarı, kırmızı ve kahverengi ile boyanmış süslemeler açığa çıkartılmıştır (Lev. 50b).

Yarım-Lim Sarayı'nın 11 ve 13 numaralı mekanlarında tespit edilmiş olan duvar boyaları üzerinde bazı tasvirler yer almıştır. Üst kata ait enkaz arasında bulunmuş olan bu duvar boyalarında, mavi, yeşil veya sarı, kırmızı, siyah şeritler halinde bezemelerin yanı sıra boğa boynuzu, boğa kulağı, ince dallı ağaç yada çalı tasvirleri yer almış olup, bunlar grimsi yeşil zemin üzerine koyu yeşil renkte işlenmişlerdir (Woolley 1955:231) (Lev. 50c, 51a-b).

Woolley, Yarım-Lim Sarayının duvar boyaları üzerinde yer almış olan tasvirlerle dayanarak, bu mimari süslemeleri Girit'deki Knossos Sarayının duvar boyalarına benzerlikler gösterdiğini söylemiştir (Woolley 1955:231). Woolley, ayrıca duvar boyası yapım tekniğinin hemen hemen Knossos Sarayı'nda ve Yarım-Lim Sarayı'nda aynı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Woolley, Mari sarayındaki boğa başı ile Yarım-Lim Sarayı'ndaki boğa boynuzunun arasında benzerlikler olabileceğini savunmuştur (Woolley 1955:231).

V.5.1.7. TARİHLENDİRME:

Yarım-Lim Sarayı'nın tarihlendirilmesinde kullanılan en önemli malzeme grubunu saray içerisinde ele geçmiş yazılı belgeler oluşturmuştur. Woolley'in 1937-1939 yılları arasında yapmış olduğu kazılar esnasında çok sayıda tablet bulunmuş olup bu tabletler sayesinde, hem saray yapısının tarihlendirilmesi hem de sarayda hüküm süren kralların isimleri belirlenebilmiştir. Özellikle sarayın 11 numaralı mekanında ele geçen tabletler, bize en çok bilgiyi veren tabletler olmuşlardır. Bu tabletlerin çoğunda, Yarım-Lim'in Sarayı olarak yazılmış olması bu sarayın Kral Yarım-Lim'e ait olması gerektiğini ortaya koymuştur. M.Ö. 18. yüzyıla tarihlendirilmiş olan bu tabletlerin genellikle hukuki belgeler olduğu anlaşılmıştır. Bu belgelerin pek çoğunda Yarım-Lim *Alalah Kralı* olarak nitelendirilmiştir (Wiseman 1953:2).

Sarayın içerisinde ele geçen bu yazılı vesikalar, Alalah VII.tabakaya ait olan sarayın M.Ö.18. yüzyılda hüküm süren Kral Yarım Lim'e ait olduğunu göstermiştir (Smith 1940:35). M.Ö. 1780-1765 yılları arasında hüküm sürmüş olan Yarım Lim, Babilli Hammurabi ile çağdaş olup, ondan kısa bir süre önce ölmüştür (Woolley 1953:60).

V.6. TİLMEN HÖYÜK

V.6.1. TİLMEN HÖYÜK SARAYI

Tilmen Höyük Sarayı; akropolde C.7; D.3/IV.7-IV.10 plankarelerinde açığa çıkartılmıştır (Lev. 52a) (Alkım 1962: 458).

V.6.1.1. SARAY PLANI:

Tilmen Höyük Sarayı'nın olduğu akropol kısmı bir iç sur ile, aşağı şehir ise bir dış sur ile çevrelenmiştir. Bu iç ve dış sur duvarları üzerinde yer alan anıtsal kapı binaları ile kente giriş çıkışlar sağlanmıştır (Lev. 52b).

Sarayın olduğu akropol kısmına, iç surun doğusunda yer almış olan onyedinci basamaktan oluşan anıtsal kapı binası K-5 ile bağlantı sağlanmıştır (Duru 1986:123). K-5 kapı yapısından ulaşılan geniş ve düz alanın güneyinde, sur duvarına bağlı saray yapısı inşa edilmiştir.

Bugüne kadar yapılan kazılar ile Tilmen Höyük Sarayı'nın 65 X 80 m.'lik bir alana yayılmış olduğu anlaşılmış olup, saray yapısı doğu-batı doğrultusunda planlanmıştır. Saray yapısı üzerinde elde edilen sonuçlarda bazı yapıların 3 yada 4 farklı yapı safhasına sahip olduğu anlaşılmıştır (Alkım 1964: 5-6). Ancak tüm sarayda iki ana yapı safhasının varlığı tamamen tesbit edilmiştir. Buna göre Tilmen Höyük Sarayı iki safhada incelenebilir;

1.Safha; Bu evrede Tilmen Höyük Sarayı birbirinden bağımsız üç farklı yapıdan meydana gelmiştir (Lev.53a). Bunlardan, A olarak adlandırılmış olan yapı akropolün güney surlarının teras haline getirdiği geniş alanda, yer almış olup 21 X 36 m. boyutlarındadır. Yapının planı genel anlamda dikdörtgendir. Yapının bu ana planı, kuzeybatısına eklenen bir merdiven yapısı değiştirmiş gibi gözükmektedir. Bu yapının ana girişi kuzeybatı köşesinde yer almış olup, anıtsal bir biçimde planlanmıştır. Bu giriş kısmına ait; kapı eşiği ve kapı kenarları ortostatları çok

sağlam durumda da geçmiştir (Lev. 53b, c, d, e). Oldukça iyi korunmuş bu kapıdan, küçük bir iç avluya giriş verilmiştir. Bu 1 numaralı mekanın tabanı çok sert bir sıva ile kaplanmış olup, doğu kenarındaki bir kapıdan sarayın iç mekanlarına geçiş sağlanmıştır (Lev. 53a). Bu geçiş ile önce 2 numaralı mekana, oradan 3 numaralı mekana ve oradan da yapının orta kesiminde yer alan 4 numaralı mekana geçiş verilmiştir. 3 numaralı mekandan geçilebilen merdiven yapısı ile üst kata çıkış sağlanmıştır (Lev. 53a).

4 numaralı mekan, sarayın en büyük ve en gösterişli salonu olarak tesbit edilmiştir. Kapı geçitleri ve salonun duvarlarının alt kısımları, oldukça özenli işlenmiş bazalt ortostatlar kaplanmıştır (Lev. 53e). Bu, 4 numaralı mekan 9 X 16.5 m. boyutlarına sahip olup, kuzey duvarının ortasında yer alan ileri doğru çıkıntı yapmış ortostatlar nedeni ile bu mekana ayrı bir önem verildiği düşünülmüştür (Lev. 53a) (Duru 1986: 124).

4 numaralı salonun, ortasında kazılar sırasında, tabana gömülmüş durumda iki tane sütun kaidesi ele geçirilmiştir. Ancak iki tanesi bulunan bu sütun kaidelerinin dört tane olması gerektiği belirtilmiştir (Duru 1986:124). 4 numaralı bu önemli salonun kuzeydoğu köşesindeki bir kapı açıklığı ile 5, 6 ve 7 numaralı mekanlara geçiş sağlanmıştır. Bu mekanların fonksiyonu hakkında herhangi bir bilgi tespit edilememiştir (Duru 1986:124).

Tilmen Höyük, A yapısının ana girişinin açıldığı 1 numaralı avlunun batı duvarında bir kapı geçiti tesbit edilmiş olup, bir başka mekana geçiş olması gerektiği anlaşılmaktadır. Ancak bu kenara daha sonra E.yapısı bitştirilmiş ve bu kapı kapatılmıştır.

Bu safhanın en önemli ikinci yapısı, E olarak adlandırılmış ve A yapısının batısında yer almış yapıdır. E yapısı, dikdörtgen bir plana sahip olup, yaklaşık olarak 20 X 30 m. boyutlarında inşa edilmiştir. Geniş bir cepheye sahip olan bu yapı iri blok taşları ile yapılmış olup, duvarların ortalama kalınlığı 2 m. kadardır (Lev. 53a). Yine E yapısında, A yapısında olduğu gibi duvarlarda ortostatlar kullanılmıştır (Alkım 1970: 40-41).

E yapısına giriş, binanın kuzey geniş cephesinde yer almış olup, kapı aralığı hafifçe içeriye alınmıştır. Yapının giriş kapısı ve civarında kapı sövesine rastlanmamıştır. Ayrıca yapının üst kısımlarının büyük ölçüde bozulmuş olmasından dolayı kapı açıklıkları ve muhtemel ortostat sıraları bulunamamıştır. Yapının doğu kenarında masif bir merdiven yapısı yer almış olup, bu merdiven yapısı nedeni ile A yapısına geçiş engellenmiştir (Alkım 1969:29-30).

I.safha sarayı'nın sonucu yapısı B olarak adlandırılmış olan ve A yapısından 3 m. genişliğinde bir sokak ile ayrılmış durumdaki yapıdır. B yapısı da plan olarak dikdörtgen bir yapıda inşa edilmiş olup, 25 X 9m. boyutundadır. B yapısı, sadece iki mekan olarak planlanmıştır. Ancak bu yapı sarayın ikinci safhasında tekrar kullanılmış ve bu yüzden bazı plan değişikliklerine maruz kalmıştır. Bu yüzden yapının gerek mekan fonksiyonları gerekse tam plan özelliği net bir biçimde öğrenilememiştir (Lev.53a). Ancak yapının mevcut kalıntıları göz önüne alındığında yapının girişinin doğu dar duvarı kenarında olması gerektiği düşünülmüştür (Duru 1986: 125).

Tilmen Höyük Sarayı'nın ilk evresinde planlanmış ve inşa edilmiş, A, E, ve B yapıları, bir alanın etrafında dizilmiş gibidir. Bu üç bağımsız yapı, hem plan açısından hem de fonksiyon açısından farklılıklar göstermişlerdir. Ancak bu yapılardan en ilgi çekici olanı E yapısı olarak adlandırılmış olanıdır ve bu yapı *Hilani* olarak adlandırılmış yapıların en erken örneği olarak düşünülmektedir (Duru 1986:125-126).

Kazılar sırasında açığa çıkartılmış verilere göre; A yapısının resmi amaçlı, E yapısının ikamet amaçlı ve B yapısının ise dini amaçlı yapılmış olabileceği ortaya konmuştur (Duru 1986:125-126). Tilmen Höyük I.safha saray yapıları büyük bir yangın sonucu tahrip olmuşlardır.

Tilmen Höyük Sarayı'nın *II.safhasına* bakıldığı zaman; karşımıza üç bağımsız yapı çıkar. Bu yapılar, I.safha yapılarının bazı sağlam kalmış bölümleri ve A yapısının kuzeyine eklenmiş yeni bir binadan oluşur (Lev. 54a). Bu yeni safhanın en önemli yapısı, C olarak adlandırılmış olanıdır (Lev. 54b).

C yapısı, bu yeni kompleksin en büyük binası olarak planlanmıştır. A yapısının kuzey duvarına bitleştirilmiş yapının, güney duvarı aynı zamanda A yapısının kuzey duvarını oluşturur. Bu alanda yapılan çalışmalar ile C yapısında pek çok alt yapı evresinin varlığı anlaşılmıştır (Lev. 54a) (Alkım 1962:5; 1964:5). Dikdörtgen bir plana sahip olan C yapısı 24 X 30 m. boyutlarında olup, giriş kapısının doğusunda olduğu düşünülmüştür (Duru 1986:126). Yapının ortasında, uzun aks boyunca yerleşmiş büyük bir avlu yer almıştır. 6 numarası ile plan üzerinde gösterilmiş bu mekanın üzerinin açık mı yoksa kapalı mı olduğu anlaşılamamıştır. Bu yamuk avlunun güneyinde, üç mekan dizisi yer almış olup bunlar; 8, 9 ve 10 olarak adlandırılmışlardır. Avlunun güneyindeki bu mekanların ne gibi bir amaç için kullanıldıkları tesbit edilememiştir. 6 numaralı avlunun batısındaki dar bir koridor ve bu koridorun açıldığı kapıdan avlunun batısında ve kuzeyinde yer almış mekanlara geçilebilir. 6 numaralı avludan, 2 numaralı mekana buradan da 3 numaralı koridora geçilebilmektedir. Bu 3 numaralı koridordan üst kata çıkış için merdiven mekanına ve doğusundaki kapıdan 4 ve 5 numaralı mekanlara bağlantı sağlanmıştır. 4 ve 5 numaralı mekanlara geçişi sağlayan kapılar büyük ihtimalle I.safha yapılarından sökülen bazalt ortostatlar ile yapılmıştır. 5 numaralı mekanın yaklaşık olarak kuzeydoğu köşesinde, bazalt taşından yapılmış, monolit bir banyo teknesi ve bu tekneye bağlı, suyu dışarı atacak, bir kanal tespit edilmiştir (Lev. 55a). 5 numaralı mekanın, girişinin dolaylı oluşu ve banyo teknesi bulundurması, bu mekanın özel işler için kullanılmış olabileceğini göstermiştir (Duru 1986:127).

I.safhada, A yapısı'nın merdiven odası, 2.safhada C yapısı'nın bünyesine alınmış ve oda olarak kullanılmıştır. C. yapısına fonksiyonel açıdan bakılır ise, resmi ve özel işlerin bir arada görüldüğü bir yapı olduğu anlaşılır. Bu yapının ortasındaki, 6 numaralı geniş avlunun üzerinin kapalı olması durumunda, buranın kabul salonu olarak kullanıldığı düşünülmüştür (Duru 1986:127).

II.safha sarayını oluşturan mekanlardan bir diğeri de D binasıdır (Lev. 54b). C binasından dar bir sokak ile ayrılmış olan bu yapı, ilk yapıldığında iki mekanlı iken daha sonra bir mekan daha eklenerek üç mekanlı bir plan özelliği kazanmıştır.

(Lev.54b). Bu yapıya giriş doğusunda yeralan dar duvarı üzerindeki kapı açıklığı ile sağlanmıştır. II.safhaya ait olan, D binası bir önceki safhaya ait olan B binası ile aynı alana yapılmış olup, bu yapısında dini amaçlı olduğu düşünülür (Duru, 1986: 130).

Tilmen Höyük Saray kompleksinin, II.safhasının tesbit edilebilen sonuncu yapısı; kazı yapılan alanın kuzeybatı köşesine yakın bir yerde inşa edilmiş ve G olarak adlandırılmış olan yapıdır (Lev. 54b). Ancak bu yapının çok küçük bir kısmı açığa çıkartılmış olduğu için yapının planı anlaşılamamış buna rağmen yapının C ve D yapılarına bakan bir kapı açıklığı ortaya çıkartılmıştır. G yapısına fonksiyon açısından bakılır ise, saray kompleksinin; mutfağını, deposunu ve benzeri mekanlarını oluşturduğu düşünülmektedir (Duru 1986:127).

V.6.1.2. DUVAR YAPISI:

Tilmen Höyüğün yer aldığı ova bazalt yatakları ile kaplanmış olup, höyüğün 400 m. güneydoğusunda da bir taş ocağı saptanmıştır. Bu taş ocağından, Tilmen Höyüğün çeşitli dönem yapılarına malzeme sağlamıştır. Bu ocaktan elde edilen büyük bazalt blokları hem Tilmen Höyüğün sur yapısında hem M.Ö.17.yüzyıla tarihlenen saray'ının inşasında kullanılmıştır (Alkım 1974: 4).

Tilmen Höyük Saray kompleksinin her iki safhasının duvar tekniğine bakıldığı zaman duvarların alt kısmının taş ile üst yapının ise kerpiç ile inşa edildiği anlaşılmıştır. Ayrıca duvarın taş temeli ile kerpiç üç yapısı arasında bağlayıcı öge olarak ahşap hatılların varlığı kazılar sırasında açığa çıkartılmıştır. Ortostatlar üzerinde, bu birleştirici hatılları sabitlemek için aynı zamanda zıvana delikleri de açılmıştır (Lev. 55b) (Alkım 1962: 460-61).

Bu genel özelliklerin dışında her iki safhasının duvar inşa tekniğinde bazı farklılıklarda mevcuttur. 1.safha saray kompleksinde yapıların duvarları, 1.50-1.80 m. kalınlıkta yapılmıştır. Bu safha duvarları, zeminden 80-100 cm. kadar

yükselmekte olup inşasında iri blok taşlar kullanılmıştır. Sarayın bazı önemli mekanlarında bu taş duvarlar ortostatlar ile kaplanmıştır. Kabartmasız olan ortostatların alt kısmında bir sıra yassı bazalt kaide yerleştirilmiştir (Duru 1986: 123).

Saray kompleksinin ikinci safhasında duvar inşa tekniği bazı farklılıklara göstermiştir. Bu safhada duvar kalınlıkları ve taş örgü tekniği önceki safhaya benzemekle birlikte duvarlarda kullanılan taşlar bazen kyklopik denebilecek özellikler göstermiştir (Lev. 55c, d, e). Bu safha yapılarında kullanılan ortostatların büyük kısmı, I.safha yapılarından sökülerek ikinci kez kullanılmıştır (Duru 1986: 124). Saray'ın inşasında yoğun bir biçimde kullanılan ortostatlar halen höyük yüzeyinde izlenebilmektedir (Lev. 56a,b)

V.6.1.3. KAPILAR ve PENCERELER:

Tilmen Höyük Saray kompleksinde bugüne kadar yapılan kazılar sonucunda, yapıların içinde bağlantıyı sağlayan kapı açıklıkları tesbit edilmiştir. Ancak zaman zaman yapıların geçirdiği farklı onarım evrelerinde bazı kapıların kapatılmış olduğu ve yerlerine yenilerinin açılmış olduğu anlaşılmıştır.

Bugüne kadar Tilmen Höyük Sarayı ile ilgili yapılmış olan yayınlarda sarayın kapı açıklıklarına detaylı bir biçimde değinilmemiştir. Buna rağmen saray kompleksinin kapı açıklıklarının iki yanında bazalt taşından blok halinde lentolar, bazalt kapı eşikleri tesbit edilmiştir (Alkım 1970:40-41).

Saray kompleksi içerisinde yer almayan, ancak saray ile doğrudan bağlantılı, sur sistemi üzerinde, önemli kapı binalarında yer almıştır. Bu kapılardan en önemlisi, iç sur'un doğusunda yer almış olan K-5 kapı binasıdır. Bu tip kapı binalarının en yakın örnekleri Megiddo'da karşımıza çıkmıştır. K-5 kapı binası, onyedinci basamağı ile saray kompleksinin olduğu alana çıkışı sağlamıştır (Lev. 52b). Burada kapının her iki yanı monolit bazalt ortostatlar ile işlenmiştir. Kapı açıklığı: 1.65 m. olup,

ortostatların üst yüzeyinden itibaren kapı yapısının kerpiç ile yapılmış olduğu anlaşılmıştır. 1,65 m.lik kapı açıklığı iki kanatlı bir kapı ile kapatılmış olmalıdır. Bu kapı yapısının kapı milleri tespit edilememiş olduğu için bunların ahşaptan yapılmış olabileceği düşünülmektedir (Alkım 1962: 458).

V.6.1.4. TABAN DÖŞEMESİ :

Tilmen Höyük Saray kompleksinde açığa çıkartılmış yapıların zemin döşemesine bakıldığı zaman genellikle sıkıştırılmış toprak döşemenin varlığı dikkat çekicidir. Bununla beraber, ilk kez, Alalah VII.tabaka'da yer almış olan Yarım-Lim Sarayı'nda görülen, beyaz çimento görünümündeki sıkıştırılmış toprak tabanın tamamen aynına Tilmen Höyük'de rastlanmış olması ilginç bir özelliktir (Alkım 1961:6). Zaman zaman, sıkıştırılmış toprak tabanda orta büyüklükteki taşlarında kullanılmış olduğu görülebilir (Alkım 1962: 461).

Tilmen Höyük Saray kompleksinin ortostatlı duvarlarının altından taban altlarından ayrıca bir kanal sisteminin geçmekte olduğu ortaya çıkartılmıştır. Bu kanal sistemi; dörtgen kesitli olup, üç tarafı orta büyüklükte yapılmış taşlarla üst kısmı yassı kapak taşlarıyla örtülmüştür (Alkım 1962: 461) (Lev. 57a).

V.6.1.5. ÇATI SİSTEMİ:

Tilmen Höyük'de yapıların çatısının ne şekilde yapıldığına ait kalıntılar hemen hiç yok gibidir. Sadece, ortostatlı bir duvar üzerinde tespit edilmiş yağmur oluğu, sarayın düz ve toprak bir çatısı olabileceğini göstermiştir (Alkım 1962:461) (Lev. 57b). Bunun dışında, I.safhanın en önemli yapısı olan A yapısının 4 numaralı mekanında ele geçen sütun kaideleride bu düz, toprak çatıyı desteklemek için yapılmış olmalıdır (Duru 1986: 124) (Lev. 54a).

V.6.1.6. TARİHLENDİRME:

Tilmen Höyük Saray kompleksinin, 1.safha yapılarından, A yapısı; genel plan, kapılar, dış duvar örgüsü ve orta salon duvarlarındaki ortostatlar nedeni ile Alalah VII.tabakadaki Yarım-Lim Sarayı ile büyük benzerlikler göstermiştir. Bu iki yapı arasında görülen çok yoğun benzerlik her iki yapıyı da aynı ustaların yapmış olabileceği fikrini uyandırmıştır (Alkım 1961:5-v.d.).

E yapısı ise, Hilani tarzına yakın bir form göstermiştir. Bilindiği üzere bu plana sahip en yakın yapı Alalah IV. tabaka'daki Nigmepa Sarayı'dır. Ancak, A yapısı ile aynı dönemde kullanılmış olan E yapısının Alalah IV ile çağdaş olmadığı, Alalah VII ile çağdaş olduğu belirtilmiştir. Buna göre; E yapısı, Önasya'nın bilinen en eski Hilani planlı yapısı olduğu düşünülmektedir (Duru 1986:129).

Tilmen Höyük'ün tek yazılı belgesi, C yapısı içerisinde bulunan bir mühür baskısı üzerindeki, *IBLADU* yazılı bulladır (Lev. 57c) (Alkım 1962:5-6). Prof.Dr. U.B.Alkım, Tilmen Höyük, I.safha sarayları'nın yıkılışının Hitit Kralı I.Hattuşili'nin Halep seferi ile ilgili olduğunu belirtmiştir. Buna göre Tilmen Höyük, yazılı belgelerden öğrenilen bu bölgedeki yirmi küçük krallıktan birinin başkenti olmalıdır (Alkım 1962:465-v.d.). Buna göre, Tilmen Höyük 1.safha saraylarının M.Ö.17.yüzyıl içlerine tarihlendirilmesi mümkün olmuştur (Duru 1986: 130).

VI. M.Ö.II. BİNYILIN İLK YARISINA TARİHLENDİRİLEN KUZEY SURIYE SARAYLARI

VI.1. TELL Bİ'A (TUTTUL)

VI.1.1. TELL Bİ'A SARAYI

Tell Bi'a Sarayı, höyüğün en yüksek kısmına, 29-31/46-51 plankareleri üzerine inşa edilmiştir. Bu alanın gösterişli bir yer olmasının dışında, batı rüzgarlarınada açık olması yaz aylarında sarayın serinliğini sağlamıştır (Stromenger 1986:11) (Lev. 58a).

VI.1.1.1. SARAY PLANI:

Tell Bi'a Sarayı'na ait kalıntılara bakıldığı zaman, sarayın kareye yakın bir plana sahip olduğu, dört köşesinde kulemsi çıkıntıların varlığı saptanmıştır (Lev. 58b). Saray yapısı doğu-batı yönünde 41-40 m. kuzey-güney yönünde ise 46.80 m. boyutlarında inşa edilmiş olup, sarayın kapı girişleri ve doğu cephesi kulelerle desteklenmiştir (Lev. 58b) (Stromenger 1987:10). Oldukça tahrip edilmiş olan bu saray yapısı en az üç yapı safhası göstermiştir.

I.yapı safhası; Tell Bi'a Sarayı'nın bu safhasında ele geçen kalıntılara göre; saray merkezi bir avlu ve bu avlunun etrafında yer almış en az iki mekan sırasından oluşmuştur. Bu safhada görülen; avlu ve mekanlar oldukça düzgün bir biçimde planlanmışlardır. Sarayın bu safhasına ait 14 mekan ve 2 avlu tespit edilmiştir. Bu saray yapısı, daha önceki safhaya ait mimari kalıntılarının doldurulması sureti ile oluşmuş bir teras üzerine inşa edilmiştir (Stromenger 1986:12).

Sarayın duvar kalınlıkları 1.80 m. ile 2.20 m. arasında değişebilmektedir. Saray içerisinde duvar yükseklikleri yer yer 1 m.'ye kadar korunmuştur. Sarayın bu evresinin planına bakıldığı zaman, dış duvarlarının köşelerinde kulemsi çıkıntıların

yer aldığı görülmüştür (Lev. 59a). Bu kulemsi çıkıntılar, saray duvarından 4 m. kadar ileriye çıkıntı yapmışlardır (Strommenger 1986:13). Sarayın batı tarafında büyük ve anıtsal bir giriş tespit edilmiş olup, bu kapı iki kule arasındaki aksın tam ortasında yer almıştır. Bu kapı geçitinin boyutu, 1.60 m. genişliğinde olup, 2.20 m. derinliğindedir. Bu kapı ile 4 numaralı ön oda aracılığı ile 5 numaralı ana mekana geçiş sağlanmıştır (Lev. 59a). 4 numaralı ön oda aynı zamanda 2 ve 3 numaralı mekanlarla da bağlantıyı sağlamıştır (Strommenger 1987:10). Sarayın bir diğer ana giriş kapısı 29/48 plankaresinde, sarayın kuzey cephesi üzerinde ele geçmiştir (Lev. 58b). Bu kapıda kuleli bir girişe sahip olup, bu kuleler saray cephesinden 3.80 m. kadar dışarı taşmaktadır. Kapının pervazı sıvanmış ve kapı girişi 1.60 m. genişliğinde yapılmıştır. Böylece sarayın hem batı yüzeyinde hem kuzey yüzeyinde birbirine benzer iki ana giriş kapısı inşa edilmiştir. (Strommenger 1987:12). Sarayın batı yüzeyindeki kulemsi çıkıntıların benzerlerine sarayın doğu cephesinde de rastlanılmıştır.

Saray içerisinde tespit edilen; 4, 5, 6 ve 1 numaralı mekanlar boyut ve fonksiyon açısından diğer mekanlardan farklı planlanmışlardır. Sarayın; 4, 5 ve 6 numaralı mekanları, doğu-batı doğrultusunda, tüm saray boyunca uzanmışlardır. Bu mekanlar birbirleri ile bağlantılı olup, her üç mekanda 10.40 m. genişliğine sahiptir. Bu mekanların hemen güneyinde, 5 numaralı mekandan geçişi saptanan; 7, 8, 9 ve 10 numaralı mekanlar yer almıştır. Bu mekanların hizmet amaçlı yan mekanlar olduğu düşünülmektedir (Strommenger 1986: 13) (Lev. 59a).

Heinrich'in tipolojisine göre sarayın bu kısmı, orta salonlu (mittelsaal) bir yapıdır. Yani, sarayda; 5 numaralı mekan orta salon olarak yorumlanmış olup, bu salonun çevresinde yer almış olan tek sıra mekanlar neden ile de bu benzetme yapılmıştır (Strommenger 1926:13). Ancak 5 numaralı mekanın güneyinde yer almış olan mekanlar 3 m. kadar genişliğe sahip yapılmışlardır. Buna karşın, 5 numaralı mekanın kuzeyindeki; 1, 2 ve 3 numaralı mekanlar, 4.80 m. genişliğinde olup, bu mekanlar, 7, 8, 9 ve 10 numaralı mekanlar ile simetri oluşturmamışlardır (Lev. 58b) (Strommenger 1986: 13). Sarayın bu 5 numaralı, ana salonunun tabanı altında, iki odalı bir mezar yapısı tesbit edilmiştir. Bunun benzerleri Mari'den de

bilinmektedir. Bu mezarlar sarayın kullanımından hemen sonra soyulmuştur (Strommenger 1989:15). Burada iki gömü karşımıza çıkmış olup, bunlardan birinin erişkin kişiye diğerinin ise genç bir kişiye ait olduğu anlaşılmıştır. Yetişkin iskeletinin yanında çok sayıda süs eşyası ile birlikte, gümüş bir bant, dal bezeli ve gümüşten bir yüzük, bronz ve bakır iğneler, çok sayıda seramikler ve kireçtaşı bir çanak ele geçmiştir. Genç gömüsü ise daha az hediyeyle sahip olup, kireçtaşından bir çanak, ele geçmiştir. Strommenger'e göre bu kişiler, saraya ait kişiler olmalıdır (Strommenger 1989:18).

Sarayın taht salonu, 5 numaralı mekanın kuzeyindeki 1 numaralı mekan olarak tesbit edilmiş olup, bu mekana 11 numaralı avlunun ortasındaki, 2.80 m.'lik bir kapı ile geçiş sağlanmıştır. Ayrıca, 5 numaralı mekanın kuzeydoğu duvarı köşesi yakınında da, taht salonuna açılan bir kapı açıklığı saptanmıştır (Strommenger 1986:15).

1 numaralı taht salonu'nun, doğu duvarı yakınında bir podyum tespit edilmiştir (Lev. 58b). Yapılan çalışmalar sonucunda bu podyumun iki safhalı olduğu anlaşılmıştır. Buradaki ilk podyumun genişliği 2.60 m. olup, ikinci podyum ise 1.30 X 1.60 m. boyutunda planlanmıştır. Strommenger bu podyumun üzerine taht konmuş olabileceğini belirtmiştir. (Strommenger 1986:15). Bu podyum dışında, taht salonu olarak nitelendirilmiş olan bu salonun kuzey ve güney duvarı boyunca uzanan 40 cm. genişliğinde ve 40 cm. yüksekliğinde, kerpiçten yapılmış üzeri kireç sıvalı banklar tesbit edilmiştir (Strommenger 1986:16). Bu tipte taht salonları; Mari Sarayı'nda ve Eşnunna Güney Sarayı'ndan da bilinmektedir. (Heinrich 1984:Pl.23-25,27-31). Buna göre sarayın 5 nolu mekanı bir iç oda görünümünü taşımaktadır. Çünkü bu mekanın taban yapısı ve duvar sıvaları diğer mekanlar ile büyük benzerlikler taşır. Sarayın; 1, 5 ve 6 numaralı mekanlarının duvarları çok kalın yapılmıştır. Bu belkide çatının daha kolay kapatılabilmesi için yapılmıştır. 5 numaralı mekanın doğusunda, küçük bir cella yer almış olup, bu mekan 6 numarası ile adlandırılmıştır. 5 numaralı salondan 6 numaralı cellaya geçiş 3 m. genişliğinde bir kapı aracılığı ile sağlanmıştır. (Lev. 59a). Bu kapı, 6 numaralı odanın uzun duvarının ortasında yer almıştır (Strommenger 1986:18). 6 numaralı

bu mekana, cella denilmesinin en önemli nedeni, bu mekanın oranları ve aksa bağlı geniş kapısı ile bu kapısında yer almış olan basamakların varlığıdır (Strommenger 1987:16). Buna göre bu mekan Mari Sarayı'ndaki 66 numaralı mekanla benzerlikler göstermiştir.

Sarayın 2.yapı safhasına bakıldığında ise; bu safhaya ait duvarların çok yoğun bir biçimde tahrip olduğu görülmüştür. Sarayın 2.safhasının 1.safhasından ayrılan en önemli yanı bazı kapıların bu evrede kapatılmış olmasıdır (Strommenger 1986:19) (Lev. 59b). Bu farklılıklar; 3, 6 ve 12 numaralı mekanlarda oldukça net bir biçimde izlenebilmiştir. Sarayda kapatılan kapıların dışında bazı mekanların duvarları yıkılarak yeni kapı açıklıkları oluşturulmuştur. Bu yenilikler; 1-2 numaralı mekanlar arasında ve 12-13 numaralı mekanlar arasında tesbit edilmiştir. Sarayın bu safhasında ayrıca bozuk olan bazı duvarlar onarılmış olup, 5, 6, 11 ve 12 numaralı mekanlar içerisinde yeni duvar eklemeleri yapılmıştır. Böylelikle yeni mekanlar elde edilmeye çalışılmıştır. Sarayın bu safhasının tabanı, 1.safhasının tabanından yaklaşık 50 cm. kadar yukarıda yer almıştır (Lev. 59b).

Sarayın duvarları bu safhada daha zayıf yapılmıştır. Sarayın 11 numaralı avlusundaki büyük kapı kapatılmış olup, bu avlu daha küçük duvarlarla bölünerek; 11a, 11b, 11c ve 11d gibi küçük mekanlar elde edilmeye çalışılmıştır (Lev. 59b). Bu mekanlardan 11c'nin içerisinde kerpiçten ince bir bank açığa çıkartılmıştır (Lev. 59b). 11d de ise küçük bir podyum üzerinde kırmızı ve siyah renkli kaseler, şişe ve büyük bir kap açığa çıkartılmıştır. Aynı zamanda bu mekanda birde tandır, açığa çıkartılmıştır. Bu mekan içerisinde ele geçen küçük eserler, üst katın çökmesi nedeni ile oldukça tahrip olmuştur. Bu mekanda ele geçen; tandır ve seramikler bu mekanın mutfak olarak kullanılmış olabileceğini göstermiştir (Strommenger 1986:21).

Sarayın bu safhasında bir önemli değişiklikte, 1 numaralı taht salonunun kuzeybatısında açılmış olan ve 2 numaralı mekana geçişi sağlayan kapı açıklığıdır. 1 numaralı taht salonundan, 5 numaralı mekana geçişi sağlayan 1.safha kapı açıklığı bu safhada kapatılmıştır. Sarayın bu safhasında, kapatılmış olan bu kapı neden ile, 1

numaralı ve 5 numaralı mekan arası geçişin, 2, 3 numaralı mekanlar aracılığı ile sağlandığı düşünülmektedir (Strommenger 1986:21). 3 numaralı mekanın kuzeybatısındaki kapı açıklığı ile 13 numaralı mekana geçiş sağlanmıştır. Taht salonunun kuzeybatısında, 13 numaralı mekanında doğusunda yer almış olan 12 numaralı mekan bu safhada üç önemli farklılık göstermiştir. Bunlardan ilki, birinci safha sarayının tabanından bu safha tabanının 40 cm. daha yukarıda yer almış olmasıdır. Diğer bu mekanın esas giriş kapısının kapatılmamış olması, bir diğeri ise 13 numaralı mekana açılan kapısının kapatılmış olmasıdır. Tüm bunların dışında bu mekanın duvarları tamamen beyaz sıva ile sıvanmıştır (Strommenger 1986:23). Sarayın üçüncü safhasında da, 12 numaralı mekan küçük bir duvar ile ikiye ayrılmıştır. Bu duvar, 11a ve 11b mekanları arasında kalan ince duvar ile aynı doğrultu üzerinde yer almıştır (Strommenger 1986:23).

Sarayın ikinci safhasında en çok değişim göstermiş olan mekan 5 numaralı mekandır. Bu mekan, üstü açık avlu biçimine getirilmiş olup, bu mekanın tabanı üzerinde; kül, çakıl, seramik ve kemik kalıntıları tesbit edilmiştir. 5 numaralı mekanın kuzeydoğusunda çok az sıva izine rastlanılmıştır. Elimizdeki kalıntılar sarayın bu safhada önemini yitirmeye başladığını göstermiştir.

Sarayın 3 ve 4 safhasına ait kalıntıları yoğun erozyon nedeni ile oldukça tahrip olmuştur. Bu tahribat özellikle yapının güneybatısında kendini gösterir. Erozyon haricinde saray kalıntıları, Roma ve Hellenistik dönem yapıları ile de tahrip edilmiş olup, bu safhalarda, 2.safhanın onarılmış duvarları kullanılmaya devam etmiştir. Sarayın 3. ve 4.safhalarında, sarayın tabanı 40-50 cm. daha yükseltilmiştir (Strommenger 1986:24).

Sarayın bu safhasında, 5 ve 6 numaralı mekanların içerisinde bir takım yenilikler gözlenmiştir. 5 numaralı mekanın kuzeydoğu köşesinde büyük bir fırın yapılmış olup, bu fırının çapı 3.5 m. kadardır. Fırın nedeni ile çevresindeki duvarlar kırmızı bir renk almıştır. Bu yuvarlak fırın, kubbeli bir üst yapı ile kapatılmış olmalıdır. Duvarların kerpiç ile yapılmış fırının dış yüzeyi sıvanmıştır. Bu fırın üzerinde iki havalandırma deliği mevcut olup, fırın tabanı dörtgen tuğlalar ile

kaplanmıştır. Fırın içerisinde, kül ve kömür kalıntıları ele geçmiştir (Lev. 60a). Bu fırının ekmek pişirmek için çok büyük olduğu düşünülmüş, ancak başka bir fonksiyona ait olabilecek kalıntılar da ele geçmemiştir. Bu fırının bir benzeri Mari Sarayı'ndan bilinmektedir (Strommenger 1986:26). Sarayın bu safhasında, 5 ve 6 numaralı mekanlar arasındaki kapı açıklığı ince bir duvar ile kapatılmış kapı açıklığı bu ince duvar üzerine açılmıştır. Bu kapı açıklığı altında bulunan kapı eşiği kerpiç ile yapılmış olup, girişin doğusunda bir söve taşı bulunmuştur .

Bu mekana geçildikten sonra duvar içerisinde, bir nish tesbit edilmiştir. Bu nishin içerisinde küçük bir köşe ve kül bulunmuş olup, nish kısmında sıva işlerine rastlanmıştır (Strommenger 1986:27).

Tüm bu safha gelişmelerine bakıldığı zaman, Tel Bi'a Sarayı'nın; çok önemli bir yapı olarak planlanmış olduğu ancak zaman içerisinde giderek önemini yitirdiği görülmüştür.

VI.1.1.2. DUVAR YAPISI:

Tell Bi'a Sarayı birden çok yapı safhası göstermiş olup, ilk safhasındaki dikkatli duvar işlemeciliği diğer safhalarda gözlenememiştir. Sarayın, I.safhasında; 38-42 X 38-42 X 8-10 cm. boyutları arasında yapılmış olan kerpiçler, sarayın diğer safhalarında ortalama 35 X 35 X 8 cm. boyutlarında yapılmışlardır.

Sarayın I.safhasında, yapı kırmızı renkli kerpiçler ile inşa edilmiştir. Bu yapı safhasında sarayı, *Kırmızı Bina* olarak da adlandırılmıştır (Strommenger 1986:13). Sarayın diğer safhalarında kullanılan kerpiçler işe kireç katkılı ve gri renklidirler. Bu safhalarda duvarlar daha az itina ile yapılmıştır (Lev. 60b) (Strommenger 1986:20).

Sarayın I.safhasında duvarlar, 1.80 m. ile 2.20 m. arası kalınlıkta değişmekte olup, duvarların iç ve dış yüzeylerinde sıva izine rastlanmıştır. Sarayın 2.safhasında, 12 numaralı mekanın duvarları tamamen, beyaz sıva ile sıvanmıştır. Sarayın diğer mekanlarında gerek iç gerekse dış duvarlar üzerinde görülen sıvalar;

gri, yeşil yada kırmızı renklerde yapılmışlardır. Sarayın dış duvarlarında iki katı sıva izine rastlanılmış olup, 14 ve 15 numaralı mekanların dış yüzeylerinde bu rahatlıkla gözlemlenebilmiştir. Bu sıvalar, sarayın I.safhasında; 10 cm. kalınlığında gri bir renge sahip iken 2.safhasında ise 5 cm. kalınlığında ve kırmızı renklidir. Benzer sıva izlerine sarayın güneydoğusunda da rastlanılmış olup, sarayın I.safhasında sıvanın daha az kullanıldığı anlaşılmıştır (Strommenger 1986:13).

VI.1.1.3. KAPILAR ve PENCERELER:

Tell Bi'a Sarayı'nda kapı açıklıkları genellikle, 2 yada 3 kerpiç genişliğinde, yaklaşık olarak 80-120 cm. arası, yapılmışlardır. Saray içerisindeki tüm mekanların kapı açıklıkları, mekanların herhangi bir köşesinin yakınına yapılmış olup, sarayda iki büyük kapı açıklığı bulunmuştur. Bu kapı açıklıklarından ilki; 5 numaralı mekan ile 6 numaralı mekana geçişte, diğeri ise 1 numaralı mekandan 11 numaralı avluya geçişte kullanılmıştır. Bu büyük kapıların diğer kapılardan ayrılan en önemli tarafı, bu açıklıkların mekan duvarının tam ortasında yer almış olmasıdır. Bu kapıların söveleri genellikle taban içerisine yerleştirilmiş olup, söveler pişirilmiş kil yada bazalttan yapılmıştır. Bu sövelerin, dikdörtgen yada yuvarlak bir plana sahip olduğu tesbit edilmiştir. Sarayın en geç safhalarında, 5 numaralı mekandan 6 numaralı mekana geçişi sağlayan kapının eşiği kerpiç ile yapılmıştır (Strommenger 1986:13).

Sarayın esas önemli bir özelliğide; ana giriş kapılarının her iki yanında kulemsi çıkıntıların yer almış olmasıdır. Böylelikle bu girişler daha anıtsal bir hale getirilmeye çalışılmıştır.

VI.1.1.4. TABAN DÖŞEMESİ:

Sarayın I.safhasında mekanların tabanı tamamen sıkıştırılmış toprak ile yapılmıştır. Saray içerisinde 14 numaralı mekanın tabanı kerpiç bir döşemeye sahip olup, bu taban altında 2 tane yetişkin iskeleti, 2 çocuk iskeleti ve bir bebeğe ait çömlek mezar ele geçmiştir (Lev. 61a). Bu gömülerden sadece bebek mezarına ait

çömlek ele geçmiş olup, diğer gömülere ait ölü hediyesi tesbit edilememiştir (Strommenger 1986:13). 6 numaralı mekanın zemini, 5 numaralı mekanın zemininden 5 cm. daha yukarıda yer almış olup, taş ile kaplanmıştır. Sarayın her safhasında yeni tabanlar yapılmıştır. Sarayın ikinci yapım safhasında tabanın 50 cm. yükseltilmiş, 3. ve 4.safhalarında ise 40-50 cm. daha yükseltildiği anlaşılmıştır (Strommenger 1987:14).

VI.1.1.5. TARİHLENDİRME:

Tell Bi'a Sarayı'nın tarihlendirilmesinde kullanılmış olan en önemli malzeme grubunu yazılı metinler oluşturmuştur. Tell Bi'a Sarayı'nda Mari Sarayı arşivinde ele geçen tabletlerin benzerleri ele geçmiştir. Bu tabletlerin bir kısmı ekonomik olup, bazıları saray yapısının geç dönemlerine aittirler. Saray içerisinde ele geçmiş olan yazılı belgeler ışığı altında, Tell Bi'a Sarayı'nın I.Samsi Adad dönemine tarihlenmesi gereği ortaya çıkmıştır (Lev. 61b) (Strommenger 1977:9).

Yazılı metinlere göre; Tell Bi'a'nın antik adının "Tuttul" olduğu anlaşılmıştır. Yahdunlim döneminde Tuttul, Mari'ye bağlı küçük bir krallık niteliği taşımıştır. Daha sonra Asur Kralı I.Samsi Adad hem Mari'yi hem de Tuttul'u işgal etmiştir. Böylece, Tuttul yani Tell Bi'a Asur egemenliği altına girmiştir. Daha sonra, I.Samsi Adad'ın oğlu Yasmahadad Mari valisi iken; Tuttul, Marinin vassalı durumuna getirilmiştir. Hammurabi döneminde ise Mari'nin istilası ile Tuttul'da istila edilmiş ve böylece Tuttul'un en parlak dönemi sona ermiştir. Tell Bi'a Sarayı'nda, I.Samsi Adad'a ait çok önemli bir mektup metni açığa çıkartılmıştır. Bu metine göre; I.Samsi Adad, Tuttul'da bir saray yaptırılmasını istemiştir. Mari metinlerinde de, Tuttul'da bir Kral sarayının varlığı belirtilmiştir. Bu metinlere göre hem Mari Kralı Yasmahadad hemde Zimrilim, Tuttul'daki sarayda yaşamıştır. Tell Bi'a Sarayı'nın, kralın yazlığı olarak kullanılmış olduğu ifade edilmiştir (Strommenger 1986:19).

Tell Bi'a Sarayı, Hammurabi döneminde tahrip edilmiş olup, sarayda ele geçen küçük buluntuların sayıca yetersiz oluşu tam bir tarihleme yapmayı oldukça zorlaştırmaktadır (Strommenger 1986: 19).

VI.2.TELL HARİRİ (MARİ)

VI.2.1. MARİ SARAYI:

Önasya mimarlık tarihinin en önemli yapılarından biri olan Mari Sarayı, yerleşmenin F.O.15/G.0 23-25 plankareleri arasında açığa çıkartılmıştır.

VI.2.1.1. SARAY PLANI:

III.Ur döneminden itibaren inşası başlayan ancak bugün bilinen planını Zimrilim döneminde kazanmış olan (M.Ö.1782-1759) Mari Sarayı, Babil Kralı Hammurabi tarafından ele geçirilmiş ve tahrip edilmiştir.

200 m. uzunluğa, 120 m. genişliğe sahip olan Mari Sarayı, 2,5 hektarlık bir alana yayılmaktadır. Saray yaklaşık olarak trapezoid biçimli planlanmıştır. Mari Sarayı'nın bazı kısımları erozyon nedeni ile büyük tahribata uğramış olup, sarayın en korunan bölümü orta kısmıdır (Lev.62). Bu kısımda duvarların yüksekliği yer yer 5 m.'ye kadar ulaşmaktadır. Sarayın güney kesiminde ise duvarlar hemen hemen taban seviyesinde açığa çıkartılmış olup, güneybatıda ise erozyon duvarları tamamen tahrip etmiştir. Yapıda kuzeyden güneye doğru eğim artmaktadır (Parrot 1958a:11). Bu yükseklik farkı (eğim), saray içerisindeki kapı açıklıklarına yerleştirilmiş merdivenlerle hissettirilmemeye çalışılmıştır (Heinrich 1984:68). Sarayın güneydoğu köşesi en yüksek noktayı teşkil etmektedir.

Yapının genel planına bakıldığı zaman sarayın bir defada planlanıp yapılmadığı zaman içerisinde çeşitli bölümlerin eklenmesi ile saray planının son şekline şekline sokulduğu tespit edilmiştir. Sarayın açığa çıkartılmış olan planında

ana girişinin; kuzey cephesi üzerinde yer aldığı saptanmıştır (Lev. 62). Bu girişin önünde, kireçtaşı levhalar ile döşenmiş bir rampa yer almaktadır. (Lev. 63). Bu rampa, kapı girişinin önündeki kireçtaşı bloklarından yapılmış iki basamak ile son bulmuştur (Lev. 63b). Bu iki basamaklı taş merdivenin basamakları yaklaşık olarak 17 ve 20 cm. arasında değişmektedir. Sarayın basamaklı ana girişinin sağında ve solunda kulemsi çıkıntılar mevcut olup, böylelikle anıtsal bir giriş elde edilmeye çalışılmıştır. Sarayın anıtsal giriş kapısından geçildikten sonra 156 numaralı ön mekana ulaşılmaktadır. Ana giriş kapısından, 156 numaralı mekana açılan kapı açıklığının her iki kenarında, kapı kanatlarının takıldığı mil dibekleri tespit edilmiş olup, bu nedenle kapının iki kanatlı olduğu anlaşılmıştır (Parrot 1958a:7-v.d.). Kapının her iki yanında saptanmış olan bu mil dibeklerinden biri üzerinde çivi yazılı kitabe tespit edilmiştir. Bu kitabe de “*Kral Enimdagın*” yazmaktadır (Lev. 64a,b) (Heinrich 1984: 69). 156 numaralı bu ön mekan veya kapı odası; 6,30 X 12.11 X 12.18 m. boyutlarında olup, dikdörtgene yakın bir formda yapılmıştır. Bu mekanın üstünün kapalı olduğu saptanmış olup, tabanının kömür rengine yakın renkteki tuğlalar ile kaplandığı anlaşılmıştır. Bu mekandan hemen güneyinde yer almış olan 154 numaralı ön avluya geçiş sağlanmaktadır. 156 numaralı mekanın hemen batısında, 182 ve 183 numaralı dinlenme mekanları (tuvalet ?) yer almaktadır (Heinrich 1984: 69). 154 numaralı ön avlu, yaklaşık olarak 19,5 X 19 X 15 X 13,5 m. boyutlarında olup, bu mekan trapezoid bir planda yapılmıştır. 154 numaralı bu avlununda tabanı tuğla ile döşenmiştir. 154 numaralı bu avludan hemen doğusundaki 155 numaralı küçük mekana geçiş sağlanmıştır (Lev. 64c). Hafirleri, 155 numaralı bu mekanın kapı nöbetçilerine ait olabileceğini belirtmişlerdir (Parrot 1958a:7-v.d.). 154 numaralı ön avlunun güneybatısında ise 152 numaralı, ince uzun dikdörtgen planlı geçiş mekanı yer almaktadır (Lev. 62, 65a). Bu geçiş mekanının güneydoğusundan 131 numaralı ana avluya; doğusundan ise 153 numaralı banyo mekanına geçiş sağlanmıştır. Bu banyo mekanı çok güzel dekorize edilmiş, tabanı renkli tuğlalar ile kaplanmıştır. Bu mekandaki bazı tuğlaların üzerine, *Zimrilim*’in adının yazıldığı tespit edilmiştir. Döşemeye ait bu tuğlaların daha çok; siyah, kırmızı bazende siyah-kırmızı karışımı renkler taşıdığı saptanmıştır (Parrot 1958a:7-v.d.). 154 numaralı ön avlunun doğusunda, mimari bir blok

halinde dizilmiş 12 oda ve bir avludan oluşan bir birim yer almaktadır. Heinrich bu mekan grubunu, *Hürdenhaus* olarak nitelendirmektedir (Heinrich 1984: 69). Bu mekan grubu 154 numaralı avludan daha yüksekte yer almaktadır. Sarayı en son kullanan Kral Zimrilim dönemine ait çivi yazılı belgelerde, saraya gelen ziyaretçi sayısının binleri aştığı görülmektedir. Bu nedenle saray kompleksi içerisinde bu misafirlerin kalabileceği yerlerin yer almış olması gerekmektedir. Bu bölümde yapılan kazılar ile bu kısmın, saraya gelen ziyaretçilerin ikameti ile ilgili olduğu anlaşılmıştır. Bu kısma, 154 numaralı avlunun kuzeydoğusundaki, açıklıktan girilen 159 numaralı, ara mekan ile geçiş sağlanmıştır. Bu ara mekandan 160 numaralı avluya ulaşılmakta olup, 160 numaralı avlunun kuzey ve güneyinde yer alan mekanlar arka arkaya dizilmiş çift sıra mekanlardan meydana gelmişlerdir (Heinrich 1984: 69). 160 numaralı avlunun kuzeybatısında yer almış olan 164 ve 165 numaralı mekanlar ile 158 numaralı banyo mekanı saraya gelen misafirlere hizmet eden görevlilere tahsis edilmiştir (Lev. 62). 160 numaralı avlunun kuzeydoğusunda yer almış olan 167 numaralı mekanın bir mutfak mekanı olduğu saptanmıştır. Bu mekanın batısında, zeminden 50 cm. yüksekte, 98 cm. genişliğinde kerpiçten yapılmış bir banket tespit edilmiş olup, banket üzerinde beş ayrı ocak yer almıştır (Lev.65b,c). Bu ocakların her biri aşağı yukarı daire biçimindedir. Yanyana dizilmiş ocakların üzerine kapların oturtulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Bu ocakların her birinin ön cephesinde, ocak ağızları yer almış olup, ocakların iç kısımları sıvanmıştır. Ocaklardan en kuzeydeki diğerlerine oranla daha büyük yapılmış olup, her ocağın iç kısmında; el değmemiş durumda odunlara rastlanmıştır (Parrot 1958: 22- v.d.). 160 numaralı avlunun doğusunda; 15.22 X 4.98 m. boyutlarına sahip 190 numaralı ince uzun, dikdörtgene yakın plana sahip mekan yer almaktadır. Ancak bu mekana nereden girildiği saptanamamıştır. Bu mekanın bir depo mekanı özelliği taşıyabileceği görülmüştür. Sarayın, giriş kısmının doğusunda yer alan 162, 165 ve 191 numaralı mekanları içerisinde büyük kaplar in situ halde ele geçirilmiştir (Lev. 65d, e). 160 numaralı avlu içerisinde, Zimrilim dönemine ait çok sayıda tablet ele geçmiş olup, bu tabletlerin büyük çoğunluğunu çeşitli hesap belgeleri oluşturmaktadır. Bu tabletler ile bu kısmın, aynı zamanda sarayın hesap kitap işlerinin yapıldığı birimi olduğu anlaşılmıştır (Parrot 1958:22-34). 162 numaralı

mekan, 160 numaralı iç avlu'dan 131 numaralı, sarayın en büyük avlusuna geçişi sağlayan bir mekan özelliği taşımaktadır. Bu özelliğinin dışında bu mekan içerisinde ele geçen; büyük boy kaplar, çift kulplu çömlekler, yonca ağızlı testiler, düz dipli kaplar ile Habur seramiği olarak adlandırılmış boyalı kaplar oldukça önem taşımaktadır (Parrot 1958:20-34).

154 numaralı ön avlunun ve bunun doğusundaki 160 numaralı avlunun güneyinde, 131 numaralı büyük avlu yer almaktadır (Lev. 62). 131 numaralı bu avlu, sarayın en büyük ve en önemli avlusudur. Trapezoid plana sahip olan avlunun uzun kenarları 48.1 X 45.9 m. boyutlarında olup, kısa kenarları ise 32 X 32.5 m. boyutlarındadır. Avlunun, yüzölçümü yaklaşık olarak 1500 metrekaredir. Bu avlunun ortası hariç geri kalan kısımları tuğla ile döşenmiştir (Lev. 62). Bu tuğlaların bazıları, 32 X 32 cm. bazıları ise 34 X 34 cm. boyutlarında olup, kare planlı yapılmışlardır. Parrot, 131 numaralı bu avlunun orta kısmında tuğla döşeme olmamasının nedenini iki şekilde açıklamak istemiştir. Bunlardan ilki; bu kısmın tahrip edilmiş olması diğeri ise geçmişte bu kısmın bahçe olarak kullanılmış olması ihtimalidir. Parrot bu görüşlerden ikincisini, yani bu kısmın çeşitli süs bitkileri ile dolu bir bahçe olması gerektiğini savunmuştur (Parrot 1958: 56-58).

131 numaralı bu avlu içerisinde iki adet su ile ilgili eleman bulunmuş olup, bu su elemanlardan birisi avlunun, güneybatı köşesi yakınında ele geçmiş olan 2,44 X 2 m. boyutunda tümü ile tuğladan yapılmış, dikdörtgen planlı küçük bir havuz'dur . İçerisine üç yönden üç adet merdiven sayesinde inilen bu havuz zemini ince bir asfalt tabakası ile kaplanmıştır (Lev. 66a, b). Bu hali ile bu havuz Mari Sarayı'nın tek örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. 131 numaralı avlunun su ile ilgili diğer elemanı ise güneydoğu köşesinde yer almaktadır. Bu trapez biçimli, 3.65 X 6 X 3.5 X 5.75 m. boyutlarındaki havuz sarayın ilk evresinde yapılmış daha sonra üzeri kapatılmıştır. Bu havuzun içerisinde Zimrilim'in babası Yahdunlim'in adını taşıyan mühür baskısı ele geçmiştir (Heinrich 1984: 69). 131 numaralı bu büyük avlu sarayın iç ve dış mekanları arasında geçişi oluşturmuş olup, aynı zamanda resmi bölümlerinde merkezini teşkil etmiştir. 132 numaralı, büyük kabul salonuna açılan anıtsal kapı dışarda tutulduğunda, 131 numaralı avluya açılan 9

kapının varlığı söylenebilir. 131 numaralı avlunun kuzey cephesinde üç kapı açıklığı mevcuttur (Lev. 62). Bu kapı açıklığı ile 114 ve 112 numaralı koridorlar sayesinde, 115 numaralı arşiv mekanına ve 106 numaralı duvarları resimlerle süslenmiş avluya ulaşılmaktadır. 131 numaralı avlunun güneyinde ise, 132 numaralı kabul salonunun kapısı dışında, üç kapı açıklığı yer almaktadır. Bu kapı açıklıklarından batıda olanı, 68 numaralı koridora ve sarayın iç kesimlerine ulaşımı sağlamaktadır. Avlunun güney cephe duvarının ortalarına yakın bir yerde yer almış olan ikinci kapı açıklığı, 134 numaralı mekana ve buradan sarayın güneydoğusundaki iç mekanlara bağlantıyı kolaylaştırmaktadır. Avlunun güneydoğu köşesi yakınındaki kapı açıklığı ise, 144 numaralı mekana açılmış olup, bu mekanda 134 numaralı mekanda olduğu gibi sarayın güneydoğu birimleri ile bağlantıyı sağlamaktadır (Parrot 1958:56-58). Avlunun doğu cephesinde ise iki kapı açıklığı saptanmış olup, bu kapılardan kuzeydeki 192 numaralı hizmet mekanına açılmaktadır. Diğer kapı açıklığı 196 numaralı mekana açılmış olup, bu mekan aracılığı ile avlunun doğu cephesi boyunca yer almış olan 195, 194 ve 193 numaralı mekanları arası bağlantıyı sağlamıştır (Parrot 1958a :58). Heinrich'e göre; sarayın erken safhalarında, 194 numaralı mekanın avluya bakan cephe duvarının tam ortasında bir kapı açıklığının var olması gerekmektedir. Bu kapı açıklığı ile bu mekan, bir kabul salonu niteliği taşımaktadır. Ancak daha sonraki kullanım evrelerinde bu açıklık kapatılmıştır (1984:71). 196 numaralı mekanda ise, tablet parçaları ve kilden 80 adet kap kapaması gün ışığına çıkartılmıştır. Olasılıkla, sarayın son dönemlerinde Mari'ye getirilen mallar ve vergiler bu mekanda toplanmıştır (Heinrich 1984:71).

131 numaralı avlunun içerisinde yer alan, en gösterişli kapı kuşkusuz 132 numaralı kabul salonuna açılan kapıdır. 132 numaralı kabul salonuna, tümüyle kavisli tuğlalardan yapılmış, yarım daire biçimli, üç basamaklı bir merdiven aracılığı ile ulaşılabilir. Bu gösterişli merdiven yapısının üzeri yağmurdan etkilenmemesi için ince bir asfalt tabakası ile kaplanmıştır (Lev. 66a). 132 numaralı kabul salonu 10.5 X 6.35 m. boyutlarında planlanmış olup bu mekanın güney duvarı üzerinde iki nish saptanmıştır (Lev. 62). Nishlerin bulunduğu bu dar duvarın hemen önünde basamaklı bir podyum yer almaktadır. Parrot, bu mekanı, kralın

kabul salonu olarak düşünmüş olup, kralın tahtında mekan içerisindeki podiyum üzerinde yer aldığını belirtmiştir (1958a: 70-v.d.). Sarayın önemli mekanlarından olduğu bilinen, 132 numaralı kabul salonunun batı duvarı üzerinde duvar resimlerinin varlığı anlaşılmıştır. Ancak bu resimler, duvar üzerinde değil de mekanın tabanı üzerinde küçük parçalar halinde ele geçmiştir. Bu duvar resimleri üzerinde, üst üste tasvir edilmiş insan ve tanrı tasvirleri yer almaktadır (Parrot 1958b:70-v.d.). Bazı bilim adamları duvar resimlerine ait parçaları göz önünde tutarak, 132 numaralı mekanı III Ur dönemine tarihlendirmek istemişlerdir (Heinrich 1984:71). Ancak, Hrouda buna karşı çıkmış ve 131 numaralı avlunun tabanı altında Yahdunlim dönemine ait bir tabaka olması gerektiği belirtmiş olup, buna göre bu dönemin kabaca M.Ö.1825-1810 yılları arasına tarihlendirilebileceğini ifade etmiştir (1971:149). Ancak Heinrich, bu görüşler için yeterli kanıtın olmadığını ileri sürmektedir (1984:71).

131 numaralı avlunun güneyindeki diğer kapı açıklıklarından sarayın güneyindeki bölümlerine, batısındaki kapı açıklığından ise sarayın krali bölümlerine ulaşım sağlanmaktadır. Mari Sarayı'nın bir başka büyük ve çok önemli avlusu ise, 131 numaralı avlunun kuzeybatısında yer alan giriş vasıtası ile 114 ve 112 numaralı mekanlar aracılığıyla ulaşılan 106 numaralı avlu'dur. 131 numaralı avludan 106 numaralı avluya geçiş, 114 ve 112 numaralı koridor niteliğindeki iki mekan aracılığı ile sağlanmıştır (Lev.62). 114 numaralı, geçiş mekanının güneyinde 115 numaralı mekan yer almaktadır. Bu mekan; 7 X 4 m. boyutunda dikdörtgen bir formda planlanmış olup, mekanın tabanı, kare tuğlalar ile kaplanmıştır. 115 numaralı mekanın, uzun duvarları üzerinde simetrik olarak yapılmış iki nish yer almaktadır. Bu nishler 1.15 X 1.45 m. boyutuna sahiptir (Parrot 1958a: 161-v.d.).115 numaralı mekanın esas önemli özelliği bu mekanın içerisinde, gerek taban üzerinde gerekse nishler içinde, binlerce tabletin yer almış olmasıdır (Lev. 66c, d). Tabletler gözden geçirildiğinde bu mekanın bir devlet arşivi olduğu anlaşılmıştır (Heinrich 1984:73). 115 numaralı arşivin güneyinde, girişin sadece 106 numaralı avludan yapılabildiği 116 numaralı mekan yer almaktadır (Lev. 62). Bu, 116 numaralı mekan; 20.5 X 4.15 m. boyutlarında planlanmış olup, mekanın zemininin bazı bölümlerinin kare

planlı tuğlalar ile döşenmiş olduğu bazı bölümlerinin ise döşenmemiş olduğu tespit edilmiştir. Bu mekan içerisinde özel bir planlama gözlenmiştir. 106 numaralı avluya açılan kapı girişinden sonra sola dönüldüğünde, uzun duvar boyunca süren ve kuzeydeki dar duvarda da devam eden kerpiç bir sekinin varlığı saptanmış olup, bu kerpiç sekilerin üzerinde 11 adet küp açığa çıkartılmıştır (Lev. 67e). 112 numaralı geçiş mekanının, batısında onun bir uzantısı olarak devam eden 113 numaralı mekan yer almaktadır (Lev. 62). Bu mekan da bir banyo kabı ile kuyu tespit edilmiştir. Mekan içerisinde ele geçen bu tesisatların, 106 numaralı avlu veya 29 numaralı tuvalet mekanı ile ilişkisi olabileceği düşünülmektedir (Heinrich 1984:73).

106 numaralı avlu, inşası ve gösterişi bakımından sarayın bir numaralı avlusu özelliğini taşımaktadır. 106 numaralı avlunun kuzey duvarı üzerinde yer alan ana girişi yaklaşık 3 m. genişliğinde olup, aynı aksın üzerinde 64 numaralı taht odasının girişinde yer almaktadır (Lev. 62). 106 numaralı avlu, dikdörtgen planlı olup, 29.55 X 25.55 m. boyutunda inşa edilmiştir. Avlunun; doğu, batı ve güney köşelerinde birer kapı açıklığı yer almakta olup, kuzey köşesi yakınında iki niş bulunmaktadır. Bu planlama 106 numaralı mekan içerisinde simetriye verilen önemi göstermesi açısından önem taşımaktadır. 106 numaralı avlunun en önemli ve en büyük kapısı, 64 numaralı taht salonuna açılan kapıdır. Bu kapı girişi kerpiç ile döşenmiş olup, avlunun duvarları sıvanmıştır. Avlu duvarları üzerindeki sıva, 7-9 cm. arasında değişmekte olup, avlunun bütün duvarları boydan boya 1.82-2 m. yükseklikleri arasında değişen beyaz duvar üzerinde üç renkten oluşan bir bant bezeme ile süslenmiştir. Bu bantta, ochr kırmızısı, mavi ve ochr kırmızısı renkler yer almıştır. 106 numaralı avlunun tabanı, sert gyps taşı ile kaplanmıştır. Ayrıca, 106 numaralı avludan 64 numaralı taht salonuna açılan kapının çevresinde de kırmızı bant bezemelere rastlanmış olup, 106 numaralı avlunun, güneydoğu köşesi yakınında duvara yapışık olarak, 2,95 X 1,94 X 0,30 m. boyutunda su teknesi ele geçmiştir (Lev. 62). Aynı zamanda bu avlunun zemini üzerinde 25 adet, içi oyuk taş kaide biçimli nesne açığa çıkartılmış olup, bu kaideler, kalker veya şist'ten yapılmışlardır. Boyutları 33 X 33 cm. veya 31 X 31 cm. kadar olan bu kaidelerin

üzerindeki oyuk kısma bazı ahşap unsurların geçirildiği düşünülmektedir (Parrot 1958a:161-v.d.). Bu taşların zemin üzerinde görülen kısmı oyuk kısımlardır. Taşların geri kalan kısımları toprağa gömülmüştür. Bu kaidelerin fonksiyonları için iki görüş öne sürülmüştür;

1. Bu taşlar, muhtemelen gölgelik ağaçların kaidesi olarak kullanılmışlardır. Olasılıkla bu ahşapların üzeri hasır ve benzeri malzemeler ile kaplanmıştır.

2. Belki de avlu içerisinde hafif direkler üzerine oturtulmuş teraslar olabileceği ileri sürülmüştür (Parrot 1958a:161-185).

Mari Sarayı'nın en gösterişli bölümlerinden biri, 106 numaralı avlunun güneyindeki duvarın ortasında yer alan, 3 m. genişliğindeki kapı açıklığı ile içeri girilen 64 numaralı mekan ve onun güneyindeki 65 numaralı taht salonudur (Lev. 62). 64 numaralı salon, 26.6 X 7.7 m. boyutlarında inşa edilmiştir. Dikdörtgen planlı bu mekanın, kuzey duvarının ortasındaki kapısının dışında dört kapısı daha saptanmıştır. Bu kapılar çok düzenli olarak yerleştirilmiş olup, bu kapılardan iki tanesi, 65 numaralı taht salonuna, diğer ikisi ise sarayın doğu ve batı kesimine bağlantıyı sağlamaktadır (Parrot 1958a:104- v.d.) (Lev. 62). Bu mekanın güney uzun duvarının; ortasında, 106 numaralı avluya açılan ana girişinin tam karşısında; 92 cm. yüksekliğinde, üst kısmı 2.33 X 2.10 m. genişliğinde bir podyum yer almaktadır. Bu podyuma, her iki yanında yer alan 4'er basamakla çıkış sağlanmış olup, podyumun üzeri, kireç taşı bir levha ile kaplanmıştır (Lev. 67a, b). Bu podyum'un arkasındaki duvarın üzerinde bir takım ahşap izleri saptanmıştır. Bu izlere göre, bu duvar üzerinde podyumun üstünü kapatan bir tentenin varlığı anlaşılmış olup, ayrıca bu podyumun çevresinde, halı izlenimi veren 2 cm. kalınlığında bir süslemenin varlığı da tespit edilmiştir (Lev. 67c, 68a) (Parrot 1958a:104-v.d.). Mekanın zemini sıkıştırılmış toprak ile kaplanmıştır. Ancak, mekanın batısında 2,5 X 2,5 m.'lik bir alan tuğla ile döşenmiştir (Lev. 62). 64 numaralı mekanın batı duvarının yakınında bir heykel gövdesi ele geçmiş olup, bu heykelin baş kısmı ise 106 numaralı avlunun güney duvarı yakınında bulunmuştur. Heykel elinde *aryballos* tipi kap tutan meşhur tanrıça heykelidir (Lev. 68b, 69). Bu

tanrıça heykelinin duvar içerisinde gelen bir kanal sistemi ile bağlantılı olduğu, 64 numaralı mekan içerisindeki tuğla döşeli alanın ise bir mangal'ın konulduğu taban olduğu savunulmaktadır (Heinrich 1984:75). 64 numaralı mekanın, güneyinde 65 numaralı taht salonu ve bunun doğusunda basamaklarla çıkılan 66 numaralı yan mekan yer almaktadır. Bu mekanların duvarları çok iyi korunmuş olup, yer yer 5 m.'ye kadar açığa çıkartılmıştır. 65 numaralı taht salonu; 26,30 X 11,70 X 26,30 X 11,60 m. boyutlarında, dikdörtgen planlı olarak inşa edilmiştir. 64 numaralı mekanın güneyindeki kapı açıklıklarının hemen hemen karşısında, 65 numaralı taht salonunu, sarayın güneyindeki mekanlara bağlayan iki kapı yer almaktadır. Bu kapılara ek olarak ayrıca 65 numaralı taht salonunun batı duvarı üzerinde iki adet kapı açıklığı daha yapılmıştır. Tüm bu girişlerin hepsinin ahşap kapı kanatları ile kapatıldığı ele geçen dönme dibekleri yardımıyla anlaşılmıştır. 65 numaralı bu mekanın batı dar duvarı kenarında bir taht kaidesi yer almaktadır (Parrot 1958a:111-v.d.). Bu mekanın, taht salonu olarak yorumlanmasındaki en önemli etken, taht kaidesinin tam karşısında 11 basamakla çıkılan, her basamağın 2 tuğla ile yapıldığı ve kendisinden 1.68 m. daha yüksekteki 66 numaralı yan mekanın yer almış olmasıdır (Lev. 62). 66 numaralı mekanın her iki kenarında küçük birer mekan daha yer almıştır. 65 numaralı taht salonundan 66 numaralı bu mekan arası geçişin yapıldığı basamaklı kapının her iki kenarında, planda basamak biçiminde gözüken, üç girinti yapmıştır. Bu girintilerin önünde kaidelerin yer alması gerektiği ve ayrıca bu kaideler üzerinde heykeller veya tanrı sembollerinin yerleştirilmiş olabileceği öne sürülmüştür (Heinrich 1984:75). 65 numaralı, taht salonunun batı duvarının önünde, yerden yüksekliği 20 cm. kadar olan tek parça kireçtaştan yapılmış taht kaidesinin, arkasındaki duvarın üzerinde, 1.75 m. daha yukarıda dört adet delik yer almaktadır (Lev. 70b, c). Bu deliklerin tahtın üzerini kapatan tentenin iskeletine ait olduğu düşünülmektedir. 65 numaralı mekanın içerisinde, taş döşeli iki alan yer almış olup, olasılıkla bu taş döşeli alanların üzerine de mangal benzeri malzemelerin konulmuş olduğu ileri sürülmüştür (Heinrich 1984:75). Taht salonunun, güneyindeki kapıları ile kuzeyindeki kapıları simetrik yapılmıştır. Ancak kapılar arasında genişlik bakımından bazı farklar saptanmıştır. 65 numaralı mekan ile 64 numaralı mekan arasındaki geçişlerin sağlandığı kapı açıklıkları daha geniş

yapılmıştır. Mari Sarayı'nın bu en önemli mekanının duvarları üzerinde ayrıca; duvarlara asılan dekoratif amaçlı kumaşların varlığı da tespit edilmiştir. 65 numaralı taht salonunun zemini üzerinde, tavan döşemesine ait olan ahşap kiriş kalıntılarına rastlanılmıştır. Parrot bu mekanın duvar kalınlığına ve kalıntılarına bakarak, çatının zeminden 9,5 m. kadar yüksekte olabileceğini belirtmiştir (Parrot 1958a:111-v.d.). Ancak Heinrich bu görüşe karşı çıkararak duvarların en az 17,5 m. yükseklikte olabileceğini savunmuştur (Heinrich 1984:75). Taht salonunda ele geçen küçük buluntular incelendiğinde bunların bir taht salonuna yakışır buluntular olabileceği saptanmıştır. Buluntular arasında; mühürler, altın mücevherat, basamaklı taş kaideler, 66 numaralı mekanın basamakları yanında ele geçen *İştupilum* heykeli, ahşap mobilya parçaları ve işlevi bilinemeyen mantar biçimli kil nesneler sayılabilir. 65 numaralı taht salonunun güneydoğu köşesindeki kapı açıklığı ile 81 numaralı mekana ve bu mekan ile bağlantılı 82 numaralı mekana geçiş sağlanmıştır. 81 numaralı mekanın batı duvarı üzerindeki dar kapı açıklığı ile de 80 ve 79 numaralı mekanlara bağlantı sağlanmıştır. 65 numaralı taht salonun'dan 79 numaralı mekana da geçişin olduğu bir kapı planlanmıştır. 65 numaralı taht salonunun güneyinde yer almış olan 81 numaralı mekanın, içerisinde hemen hemen bu mekanın yarısına kadar yayılan basamaklı bir yükselti yer almaktadır (Lev. 71a, b). Bu yükseklik beş basamak ile oluşturulmuştur. Bu mekanın güney duvarı üzerinde, nish görünümlü bir girinti yer almaktadır. 82 numaralı mekanda ise, 4 m. yüksekliğinde, asma katı taşıyan kirişlerin varlığı saptanmıştır (Lev. 71c, d). Aynı zamanda bu mekan içerisinde çok sayıda mutfak kapları da ele geçmiştir. Bu durum 80 numaralı mekan içinde söz konusudur. Bu mekan grubunun batısındaki son mekan 79 numaralı mekandır. Bu mekanda da duvar üzerinde, asma kata ait ahşap kirişlerin delikleri ile ahşap bir direğin üzerine bastığı kaide açığa çıkartılmıştır (Lev. 71e). Söz konusu bu mekan içerisinde birde ahşap merdiven tespit edilmiştir olup, bu merdiven sarayın ikinci katına ulaşan, iki merdivenden birisini teşkil etmektedir. Bu merdivenler vasıtası ile 5 ve 71 numaralı mekanların üzerindeki arşiv mekanlarına çıkış sağlanmıştır. Saray'da ele geçen meşhur kil modeller, sarayı tahrip eden yangın esnasında üst kattan düşmüşlerdir (Parrot 1959:33).

64 numaralı mekanın, batı dar duvarı üzerinde yer alan kapı açıklığı ile 56 numaralı geçiş mekanına ve oradan da 1 numaralı avluya geçiş sağlanmıştır. 1 numaralı avlu, dikdörtgen bir plan özelliğine sahiptir. Avlu 16.50 X 7.60 m. boyutlarında inşa edilmiş olup, korunan duvar yüksekliği 3.9-4.8 m. arasında değişmektedir. Zemini kare planlı tuğlalar ile kaplanmış olan bu avlunun kuzey duvarı önünde beş adet iri küp tespit edilmiştir (Lev. 72a). Bu mekanda önemli bir plan düzenlemesi dikkat çekmektedir. Bu planlama şu şekilde sağlanmıştır: mekanın dar ve uzun duvarları üzerine ikişer adet kapı açıklığı yapılmış olup, bu kapılardan doğu dar duvardaki kapı ile kuzeydeki uzun duvarın doğusundaki kapı açıklığı kapatılmıştır. Mekanın doğusunda kapatılan kapı ince bir duvar ile örülmüş böylelikle bir girinti elde edilmeye çalışılmıştır. Söz konusu kapıların, kapı kanadı ile kapatılmadığı yapılan çalışmalar ile anlaşılmıştır. 1 numaralı mekanın, doğusunda her iki kapı geçiti arasında, kaide olabilecek, bir metrekaire'den daha büyük, bir basamağa sahip, alçı taşı levha açığa çıkartılmıştır. Heinrich'e göre bu levhada bir taht'a ait kaide olmalıdır (Heinrich 1984:76). 1 numaralı mekanın batısında 3-4, kuzeyinde ise 5-6 numaralı mekanlar yer almaktadır. 3 numaralı mekan içerisinde pişmiş topraktan bir su teknesi açığa çıkartılmış olup, bu mekanın zeminde kare tuğlalar ile kaplanmışdır. Heinrich; bu su teknesini, banyo kabı olarak yorumlamaktadır. Heinrich'e göre; Mari Sarayı'nda ele geçen 50 cm.-1m.'den daha büyük boyutlu olan tekneler, banyo kaplarıdır (1984:76). Bu ve benzeri kapların bulunduğu mekanların zemininin su'ya karşı kuvvetlendirilmiş olması bu görüşü destekler niteliktedir. 4 numaralı mekanda ise erzak küpleri bulunmuştur. Bu mekanın ilginç bir özelliğide duvarlarından birinin köşesinde yukarı doğru çıkan baca sistemine sahip olmasıdır. 1 numaralı avlunun kuzeybatısındaki 5 numaralı mekanda ise yüzlerce tablet ele geçmiştir. Bu tabletlerin bir kısmı kapların içerisinden gün ışığına çıkartılmış olup gerek bu tabletlerin bulunuş durumu ve gerekse mekanın zeminini üzerindeki 1 m. kalınlığına sahip dolgu toprağı, tabletlerin üst kattan aşağı düşmüş olabileceğini göstermektedir. 6 numaralı mekanda ise çok sayıda, tabak, küçük testi ve kaseler ele geçmiş olup, bu mekanın mutfak mekanı ile bir bağlantısı olduğu anlaşılmaktadır. Heinrich, 1 numaralı avlu ile onun çevresini saran birimlerin bir bütün oluşturduğunu, olasılıkla 106 numaralı avlu'dan

kolaylıkla ulaşılabilinen bu bölümün saraya gelen elçilerin dinlenmesi için yapılmış olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Heinrich, II numaralı avlu'daki kaideye bakarak, bu kısmın; kral ile memurlarının fikir alış verişinde bulunduğu bir konferans salonu niteliği taşımış olabileceğini belirtmiştir (1984:76). 1 numaralı avlunun güneyinde, sarayın mutfak kısmı yer almıştır. Tipolojik olarak, mutfak kısmı ortada yer alan bir avlu ve etrafına yereştirilmiş yan mekanlardan oluşmaktadır. Mutfak kısmının en önemli mekanı, 70 numaralı avlu'dur (Lev. 62). Bu avlu içerisinde iki adet fırın ele geçmiş olup, bu fırınlardan biri 3.75 m. apında dairevi planlıdır. Kerpiç ile yapılmış olan bu fırın ayrıca tuğla ile de takviye edilmiştir. Fırının korunan yüksekliği 50 cm. kadar olup, üst kısmının kubbeli olduğu anlaşılmaktadır. Dairevi planlı ve kubbeli olan bu fırının ağız kısmının yarım daire biçimli olduğu kazılar sonucu anlaşılmıştır (Lev. 72a). Yarım daire biçimli bu ağız kısmı 1.3 m. yüksekliğinde ve 2 m. genişliğinde yapılmıştır. 70 numaralı avlunun güneydoğu köşesi yakınında inşa edilmiş olan ikinci fırının zemini tamamen çok çeşitli tuğlalar ile örülmüştür (Lev. 72b).

8.8 X 7 m. boyutlarında planlanmış olan 70 numaralı avlunun diğer mekanlarla bağlantısını sağlayan sekiz kapının varlığı saptanmış olup, bu kapılardan batı duvarı ve güney duvarı üzerindeki kapılar daha sonra kapatılmıştır. 70 numaralı avlunun batısında, 71 numaralı mekan yer almakta olup, bu mekanda üst kattan düştüğu saptanan binlerce tablet ele geçmiştir. Avlunun batısında yer alan ve 59 numaralı mekan aracılığı ile geçilebilen 69 numaralı mekanda bir su teknesi ve buna bağlı kanal sistemi ile duvar içerisinde bir baca sistemi saptanmıştır. 58 numaralı mekanın içerisinde ise çok sayıda çanak çömlek ele geçmiştir. 70 numaralı avlunun güneyindeki, 74 numaralı mekanda; kanalizasyon sistemine bağlı künkler, bir büyük su teknesi ve banyo kabı açığa çıkartılmıştır. Bu mekana hem 1 numaralı avlu ve çevresindeki mekanlardan hemde taht salonundan geçiş sağlanabilmektedir. Buna bakılarak, bu mekanları kullananların ihtiyacı için, 74 numaralı mekanın planlanmış olabileceği belirtilmiştir. Aynı zamanda, 74 numaralı mekanın içerisinde üst kattan düşmüş olması gereken çok sayıda pişmiş toprak model açığa çıkartılmıştır.

Heinrich'e göre; 1 numaralı avlu ve çevresindeki mekanlar bir konferans birimini oluşturmaktadır. 106 numaralı avlu'dan da kolaylıkla ulaşılabilen bu kısım kralın, saraya gelen elçiler ile görüşmesi için planlanmış olmalıdır (1984:76). 1 numaralı avlu ve etrafındaki yan mekanların hemen kuzeyinde, 106 numaralı büyük avlununda batısında; 15 numaralı mekan ve yan mekanları yer almaktadır. Bu bölüm, son derece düzenli bir biçimde planlanmış olup, 15 numaralı mekanın kuzey ve güneyindeki mekanlar hemen hemen aynı boyutta ve aynı sayıda yapılmışlardır (Lev. 62). 15 numaralı mekanın doğusunda, 106 numaralı avlu ile bağlantısını sağlayan, 54; 107 ve 108 numaralı mekanlar yer almaktadır (Lev. 62). Bu mekanlar kendi içlerinde simetrik olup, direkt olarak 15 numaralı mekana veya 106 numaralı avluya açılmamışlardır. Sarayın olasılıkla ilk yapım evrelerinde; 54 ve 107 numaralı mekanlar, 106 numaralı avluya açılan birer kapıya sahiptirler. Parrot; 15 numaralı mekanın zemini'nin tuğla ve asfalt kaplanmasını dikkate alarak bu mekanın bir avlu niteliği taşıdığını belirtmiştir (1958a:133). Ancak, Heinrich 15 numaralı mekanın bir avlu olmadığını, 15 numaralı mekan ve çevresinde yer alan mekanların sarayda yaşayan idari görevlilere ayrılmış ikametgah birimleri olabileceğini savunmuştur (1984:77). Buna göre 15 numaralı mekanla bağlantılı olan dört farklı yapı birimi yer almış olmalıdır (Lev. 62). Bu birimlerden ilki; 7, 12, 13, 14 ve 22 numaralı mekanların oluşturmuş olduğu kısımdır (Lev. 62). 14 numaralı mekanın zemini tuğla ile kaplanmıştır. 22 numaralı mekan içerisinde çok sayıda erzak küpü ele geçirilmiş olup, 7 numaralı mekanda ise yıkanma ile ilgili olabilecek 2 adet banyo kabı açığa çıkartılmıştır (Lev. 73a, b, c). İkinci yapı birimi ise; 16 ve 17 numaralı mekanlardan meydana gelmiştir. 16 numaralı mekanın zemini tuğla ile döşenmiş olup, üzeri asfalt sıvanmıştır. 17 numaralı mekan içerisinde tabanın altında bir su kanalı yer almış ve bu kanala bir su teknesine bağlanmıştır. 17 numaralı mekanın tabanı tuğla ile döşenmemiş olmasına rağmen asfalt ile sıvanmıştır. Üçüncü yapı birimi ise 20 ve 21 numaralı mekanların oluşturmuş olduğu birimdir. 20 numaralı mekanın tabanı tuğla ile döşenmiş ve asfalt ile sıvanmıştır. Ancak esas ilgi çekici nokta, bu mekanın duvarı üzerinde dikey bir boru sisteminin yer almış olmasıdır (Lev. 73d). Bunun; üst katın kanalizasyon sistemi ile ilgili veya çatıdaki yağmur suyunu tahliye etmek için yapılmış bir sistem olduğu düşünülmektedir (Parrot

1958a:290-v.d.). 21 numaralı mekanın ise tabanı tuğla ile kaplanmış olup, duvar diplerine şerit biçimli asfalt tabakası sürülmüştür. Dördüncü ve son yapı birimi ise, komşu birimlerden soyutlanmış, 17 ve 6 numaralı mekanlarla geçilebilen; 10 ve 11 numaralı mekanların oluşturmuş olduğu birimdir. Bu mekanlardan sadece 11 numaralı olanın tabanı asfalt ile sıvanmış olup, mekan içerisinde bir su teknesi ve iki adet bank gün ışığına çıkartılmıştır. Ayrıca tabanın hemen altında, su teknesi ile bağlantılı bir kanalizasyon sistemi belirlenmiştir. 15 numaralı mekanın çevresindeki yer almış olan bu yapı birimleri göz önüne alındığı zaman, bunların tümünün ikamete ait olup olmadığı tam olarak saptanamamıştır. Ancak bu mekanların idarecilere ait olabileceği düşünülmüştür (Heinrich 1984:78). Nitekim, Mari Sarayı'nda ele geçen yazılı belgelerde, kralın dış politika ve ekonomik faaliyetler için etrafındaki yüksek rütbeli memurları ile birlikte hareket ettiği anlaşılmaktadır. 15 numaralı mekanın doğusunda, 106 numaralı avlunun ise batısında; 108, 107 ve 54 numaralı mekanlar yer almaktadır. Bu mekanların kendilerine has özellikleri olduğu mekanların içerisinde ele geçen buluntulardan ve mimari kalıntılarından anlaşılmıştır. 54 numaralı mekanın duvarları üzerinde yer alan çok sayıdaki delik bu duvarların ahşap ile kaplanmış olabileceğini göstermektedir. 107 numaralı mekanın içerisinde ise 1,28 X 1,58 m. boyutlarında bir havuz yer almakta olup, basamak ile kenarına çıkılabilen havuzun, 106 numaralı avludaki kanal sistemine bağlantısı saptanmıştır. Parrot bu kısım ile taht salonunda ele geçen; elinden suların çıktığı bir aryballos tipi kabı taşıyan tanrıça heykeli arasında bağlantı olduğunu savunmuştur (1959: 33-v.d.). 108 numaralı mekanda ise onbin kadar tablet ele geçmiş olup, bunların çeşitli modellerde ve konularada olduğu görülmüştür. 107, 108 ve 54 numaralı mekanlar, kralın ikamet birimlerinden taht salonuna giden bir geçit görünümü vermektedirler. Olasılıkla bu mekan grubu Zimrilim'den daha önce planlanmış olmalıdır (Heinrich 1984:78).

Sarayın resmi görevlilerine tahsis edilen mekanlar ile krali mekanlar arasında kalan bölümde, 24 ve 25 numaralı mekanlar açığa çıkartılmış olup, bu mekanların içerisinde ele geçen küçük banklar ve bunların birer okul sırası gibi yerleştirilmiş olması bu mekanların, okula ait olabileceğini düşündürmüştür (Parrot

1958a: 186-192). 24 numaralı mekana bakıldığı zaman, burasının trapezoid planlı olduğu görülmektedir (Lev. 73e-h). Bu mekan, 13.30 X 13.20 X 7,40 X 6.85m. boyutlarına sahip olup, 23 numaralı geçiş mekanı ile giriş sağlanmıştır. 24 numaralı mekanın güney duvarı kenarında, 8 adet, 90 cm. uzunluğunda, 45 cm. genişliğinde ve 27 cm. yüksekliğinde banklar yer almaktadır. Bu, mekan içerisindeki birinci bank sırasını oluşturmuştur. Bankların hemen yanında 10 küçük banktan oluşan ikinci bir bank sırası yer almaktadır. Bu banklarda ortalama; 75 cm. uzunluğunda, 40 cm. genişliğinde olup, 55-25 cm. arası yükseklikte yapılmışlardır. Bunun yanında mekanın ortasında; 10 adet büyük ve 5 adet küçük banktan oluşan üçüncü bank sırası yer almaktadır. Büyük boyutlu olan banklar; 80 cm. uzunluğunda 40 cm. genişliğinde ve 50 cm. yüksekliğinde yapılmışlardır. Mekanın doğu duvarı üzerinde ise 4 adet; 85 cm. uzunluğunda, 40 cm. genişliğinde ve 65-25 cm. arası yükseklikte banklardan oluşan dördüncü bank sırası yer alır. Mekan içerisindeki beşinci ve son bank sırası hemen kuzey duvarının kenarında yer almış olan 8 adet yarım banktan oluşan sıradır. Mekan içerisinde yer alan bütün banklar arası mesafe 21-28 cm. arasında değişmektedir (Lev. 73e).

24 numaralı mekan içerisinde çok sayıda tekne biçimli kap ele geçmiştir. Form olarak, oval biçimli ve düz dipli olan bu kaplardan 17 tanesi sağlam olmak üzere 21 adeti gün ışığına çıkartılmıştır. Bu kapların bir çoğunun içerisinde, öğrencilerin hesap yapmada kullanabilecekleri objeler ile yazı malzemesi olan kil hamurları saptanmıştır. Mekanın zemini kötü pişmiş kare tuğlalar ile döşenmiştir. Benzer bir zemine sahip mekan ise hemen kuzeyindeki 25 numaralı mekan olup, bu mekanın'da okul niteliği taşıdığı içerisinde ele geçen kalıntılardan anlaşılmaktadır. 25 numaralı mekan içerisinde de üç sıra halinde dizilmiş bank dizileri yer almaktadır. İkinci bir okul mekanı olan 25 numaralı mekanın; güney duvarının hemen yanında 8 küçük bank ele geçmiş olup, bunlar 1.60 X 0.40 X 0.50 m. boyutlarına sahiptirler. Orta kısımda ise 0.90 X 0.45 X 0.30 m. boyutlarında 3 adet bank saptanmıştır. En son ve üçüncü bank sırası ise kuzey duvarının yanında; 0.80 X 0.45 X 0.30 m boyutundaki 7 adet banktan oluşmuştur. Ayrıca bu mekan içerisinde de, 24 numaralı mekanda olduğu gibi üç adet tekne biçimli kap açığa

çıkartılmıştır (Parrot 1958a:186-192). Sarayın kuzeybatı köşesinde, okul mekanlarının hemen kuzeyinde, kralın ikamet ettiği düşünülen kısım yer almıştır (Parrot 1958a:161-v.d.). 23 mekandan oluşan bu kısım, sarayın diğer birimlerinden bariz bir biçimde ayrılmaktadır (Lev. 62). Ayrıca bu mekanların sarayın %20'lik bölümünü oluşturmada ne derece önemli olduğunu göstermektedir (Parrot 1958a: 161). Krali kısım olarak adlandırılmış olan bu bölüm sarayın en iyi korunan yeridir. Duvarların kalınlığı zaman zaman 3.1m.'ye kadar ulaşmış olup, çok sağlam bir biçimde tahkim edilmiştir. Oldukça sağlam olan duvarlar bazen 3,5 m. yüksekliğe kadar korunmuş olarak açığa çıkartılmıştır. Kralın ve ailesinin ikamet ettiği bu bölümden sarayın diğer mekanlarına geçişler kolaylıkla sağlanmıştır. 29-113 numaralı mekanlar arasındaki kapı açıklığı ile sarayın doğu kısmına, 157 numaralı mekanda yer alan kapı ile de 132 numaralı kabul salonuna geçiş verilmiştir. 110 numaralı mekanın güney, kapısı ile 106 numaralı avluya, 64 numaralı salona ve 65 numaralı taht salonuna geçiş mümkün kılınmıştır. Yine krali kısmın güneyinde yer alan 26 ve 109 numaralı mekanlar aracılığı ile sarayın idari olarak nitelendirilebilecek kısımları ile bağlantı sağlanmıştır. Krali kısmın mekanları, 31 numaralı mekan ve onun çevresine yerleştirilmiş odalardan meydana gelmektedir. 31 numaralı mekan, üstü açık bir avlu niteliği taşımakta olup, 106 numaralı avlu gibi oldukça itinalı yapılmıştır. Bu mekana yedi kapı açılmakta olup, mekan dikdörtgene yakın bir formda planlanmıştır. 12,5 X 9.30 m. boyutlarına sahip olan avlunun duvarları 3.5 m.'ye kadar korunmuş olup, avlunun duvarları üzerinde beyaz badana izlerine rastlanılmıştır. Mekanın duvarları üzerinde bezemeler yer almaktadır. Ayrıca duvarların alt kısmında 42 cm. yüksekliğe kadar korunmuş bir süpürgeliğin varlığı da saptanmıştır. 31 numaralı avlunun kuzeyinde 34 numaralı mekan, kuzey doğusunda ise 33 numaralı mekan yer almıştır. Her iki mekanın avluya açılan kapı eşikleri, alçı ile sıvanmıştır. Söz konusu, 34 numaralı mekanın kabul salonu olarak kullanılmış olabileceği düşünülmektedir (Parrot 1958a:161-v.d.). Bu mekanın, duvarlarının alt kısımlarında da süpürgeliklere rastlanılmış olup, duvarlar üzerinde saç örgüsü motifli, boya bezemeler yer almaktadır. 31 numaralı avlunun doğusunda ise 32 numaralı mekan bulunmakta olup bu mekanın en ilgi çekici özelliği duvarlarının üzerinde, pişmiş topraktan yapılmış atık su künklerinin

yer almış olmasıdır. 35 ve 36 numaralı mekanlarda ise çok sayıda kap-kacak ele geçmiştir. 38 numaralı mekan içerisinde zemine oyularak yapılmış, fazla derin olmayan bir havuz ile buna ait künk sistemi saptanmıştır olup, 37 numaralı mekanda ise kapıya benzer bir açıklık ile bir merdivenin ilk basamakları tespit edilmiştir. Söz konusu mekan gerek konumu ve gerekse çevresindeki mekanlarda ele geçen kalıntılara göre, kralın yatak odası olarak yorumlanmıştır (Heinrich 1984:79). Ancak daha sonra bu mekana bir merdivenin yerleştirilmiş olması yatak odasının üst kata yapıldığını düşündürmüştür (Heinrich 1984:79). Bu bölümün batısında, 40 numaralı mekan aracılığıyla geçilen diğer bir önemli bölüm yer almaktadır. Bu bölümün en önemli mekanı, diğer mekanlardan öncelikle boyut olarak ayrılan 46 numaralı mekandır. Bu mekanda kral'a ait olup, 43 numaralı Kraliçe mekanından, 42 numaralı geçiş mekanı nedeni ile ayrılmaktadır. 9.45 X 6.5 m. boyutlarına sahip olan mekanın kapı genişliği 1.1 m. kadar olup, duvar yükseklikleri hemen hemen 2.70 m. ile 1.1 m. arasında değişecek biçimde korunmuştur. Mekanın tabanı, tuğla ile döşenmiş olup, ayrıca bu önemli mekanın duvarları üzerinde bir takım duvar bezemeleri saptanmıştır. 46 numaralı mekanın güneyinde 43 numaralı mekan yer almaktadır. Bu mekan, kraliçe'nin odası olarak düşünülmüştür. Buna neden olarak da; mekanın çok itinalı bir biçimde inşa edilmiş olması gösterilmiştir (Parrot 1958a:165-v.d.).

4.6 X 4.55 m. boyutlarına sahip olan bu mekan dört kapı vasıtası ile yan birimlerine bağlanmaktadır. Tabanı düzeltilmiş olan mekanın güney-doğu kesiminde 2,55 X 2,0 m. boyutlarında alçı ile sıvanmış bir bölüm ele geçirilmiştir. Mekanın duvarlarının tümü alçı süpürgeliklerle çevrelenmiş olup, ayrıca mekanın zemini üzerinde asfalt ile kaplı bir bölüm daha saptanmıştır. Bu nedenle bu kısmın olasılıkla su ile ilgili olduğu belirtilmiştir. Yine bu mekanın duvarları üzerinde dekoratif bezemelerin varlığında saptanmıştır. 43 numaralı mekanın batısında 45 numaralı banyo odası yer almaktadır. Kapı girişi üzerinde mil dibeklerinin bulunmuş oluşu bu mekana; kanatlı bir kapı ile geçiş sağlandığını göstermiştir. 6.8 X 3.3 m. boyutlarına sahip olan bu mekanın güney bölümünde taban; asfalt ile kaplanmıştır. Bu mekanda güney duvarının hemen yanında; alçı ile kaplı bir yatak

içerisine oturtulmuş iki banyo kabı gün ışığına çıkartılmış olup, iki banyo kabı arasında ise bir bank yer almaktadır (Lev. 74a) (Parrot 1958a:161-185). Kral ve Kraliçe'ye ait olan mekanların doğusunda, çok muntazam bir avluya sahip mekanlar grubu yer almıştır (Lev. 62). Bu grubun merkezinde 52 numaralı mekan yer almakta olup, bu mekan dışarıya açılan iki kapısı ile dikkat çekmektedir. Bu bölümde, 52 numaralı mekanda dahil olmak üzere hemen her mekan içerisinde banyo kaplarına ve kanalizasyon sistemine rastlanılmış olması bu mekanlar grubunun, bir banyo özelliği taşımış olabileceğini göstermektedir (Parrot 1958a: 161-185). 154 numaralı giriş avlusu ve bu banyo birimi arasında kalan mekanlar ise tahribat ve üst üste inşa evreleri nedeni ile anlaşılamaz bir durumda ele geçmişlerdir. 154 numaralı giriş avlusu ile bu bölüm arasında yer alan mimari elemanlar Parrot'a göre: Babil ordusunun çekilmesinden sonra Mari'ye geri gelen insanlar tarafından inşa edilmiştir (Parrot 1958a: 44). Yine Parrot bu bölümün güneyinde yer alan "K, L, M ve N" mekanlarından oluşan grubu ise daha geç döneme tarihlendirmek istemiş ve hatta Selevkos dönemine kadar gidebileceğini belirtmiştir (Parrot 1958a: 44) (Lev. 62).

VI.2.1.2. DUVAR YAPISI :

Mari Sarayı'nın inşasında kullanılan temel malzeme kerpiçtir. Bu yüzden yapı erozyon karşısında dirençsiz kalmıştır. Sarayın güney kısımlarında etkin olan rüzgarlar ve kış yağmuru, sarayın buradaki bölümlerinin tahrip olmasına neden olmuştur. Sarayın planına bakıldığı zaman kuzeydeki bölümlerin iyi durumda olduğu, güneydeki bölümlerin ise daha çok tahrip olduğu görülmektedir (Lev. 62).

Mari Sarayı'nın kuzey ve kuzeybatı dış duvarları koruma amaçlı olarak oldukça kalın bir biçimde inşa edilmiştir (Lev. 62). Bu bölümde sarayın dış duvarları üzerinde kulemsi çıkıntılar yer almakta olup, duvar kalınlığı 12 m.'ye kadar ulaşmaktadır. Tamamen kerpiç duvarın hakim olduğu sarayın iç kısmında ise duvar kalınlıkları 3,5 m.'ye kadar tespit edilmiştir. Sarayın merkezi kısımlarında

bazı mekanların duvarlarının 5 m. yüksekliğe kadar korunmuş olduğu kazılar neticesinde anlaşılmıştır (Parrot 1958a:7-v.d.).

Sarayın duvarlarının inşasında ahşap'da kullanılmış olup, kerpiç blokların daha sağlam bir duvar oluşturması için kullanılan ahşaba ait kalıntılar, 65 numaralı mekanın duvarlarında tespit edilmiştir. Sarayın duvarları üzerindeki en göz alıcı özellik, *duvar boyalarıdır*. Ayrıca sarayın pek çok mekanında duvarların alçı ile sıvandığı ve zeminine yakın kısmının alçı bir süpürgelik ile çevrelendiği görülmüştür.

VI.2.1.3. KAPILAR ve PENCERELER :

Mari Sarayı'nda kazılar sırasında açığa çıkartılan mekanların, birbiri ile bağlantısını sağlayan kapı açıklıkları oldukça sağlam bir biçimde gün ışığına çıkartılmıştır.

Çoğu mekanın kapı eşikleri ile beraber kapı kanatlarının takıldığı mil dibekleri'de tespit edilmiş olup, zaman zaman bunların üzerlerindeki kitabeler bize çok önemli bilgiler vermiştir (Heinrich 1984: 69) (Lev. 64a, b). Sarayın kuzeyden güneye doğru artan bir eğimi mevcut olup, bu eğim mekanlara geçiş sırasında, kapı geçişlerine yapılan bir kaç basamaklı merdivenler ile hissettirilmemeye çalışılmıştır. Bu tip kapılara en güzel örneği, 131 numaralı avlu'dan 132 numaralı kabul salonuna geçiş ve 65 numaralı taht salonundan 66 numaralı mekana geçiş .teşkil etmektedir Sarayda bazı mekanları birbirine bağlayan kapıların eşiklerinin tuğla yada kerpiç ile döşenip, alçı veya asfalt ile kaplandığı görülmüştür. Saray içerisinde ele geçen kapı kalıntılarına göre kapıların bir veya iki kapı kanadına sahip olduğu tespit edilmiştir. Yapının dış duvarlarına bakıldığında ise bu güne kadar tek bir ana giriş kapısının varlığı saptanabilmiştir. Kuzeyde yer alan bu kapının iki kenarında kulemsi çıkıntılar bulunmakta olup, girişin ön kısmı levha biçimli taşlardan oluşan bir döşemeye sahiptir. Kulemsi çıkıntılar arasında ise iki adet, kireçtaşı bloktan yapılmış basamak yer almaktadır (Lev. 63b) (Parrot 1958a:7-20).

Mari Sarayı'nda ele geçen mimari kalıntılar üzerinde ne yazık ki pencerelerin varlığı tespit edilememiştir. Ancak geniş avlu mekanları ile hem aydınlatmanın hem de havalandırmanın sağlandığı bu muhteşem yapıda pencerelerinde önemli bir yer tutmuş olması gerektiği ifade edilmiştir (Parrot 1958a:9-v.d.).

VI.2.1.4. TABAN DÖŞEMESİ :

Mari Sarayı'nda taban döşemesine çok önem verilmiştir. Bu özellik saray yapısının giriş kısmından itibaren tüm saray'da kendini olanca netliği ile göstermektedir.

Örneğin sarayın taş döşeli giriş kısmından sonra 156 numaralı geçiş mekanı ve 154 numaralı ön avlu'dan itibaren bu önem hissedilmektedir (Lev. 64c). Saray içerisindeki mekanların tabanları genellikle tuğla ile kaplanmış olup, zaman zaman kerpiç döşeli mekanlarda açığa çıkmıştır. Genelde mekanların tabanını kaplayan bu malzemeler alçı veya asfalt ile sıvanmıştır. Tabanı tuğla döşeli mekanların bazılarında ise, 153 numaralı banyo mekanında olduğu gibi, renkli tuğlalar ile dekorizasyon oluşturulmaya çalışılmıştır (Parrot 1958a:7-20). Sarayın 131 numaralı büyük avlusunda ilginç bir görüntü kazılar sonucu saptanmıştır. Buna göre avlunun orta kısmı hariç diğer bölümleri tuğla ile kaplanmıştır. Parrot, bu orta kısmın; çiçek veya benzeri bitkilerin ekimi için bırakılmış olabileceğini belirtmiştir (Parrot 1958a:56-58). Yapının içerisindeki mekanların su ile ilgili olanları ise tamamen tuğla döşenmiş olup, geçirgenliği önlemek amacı ile asfaltla kaplanmışlardır.

VI.2.1.5. ÇATI SİSTEMİ:

Mari Sarayı'nda yapılan araştırmalarda çatı yapısına ait çok net bilgiler elimize geçmemiştir. Ancak 65 numaralı, taht salonu'nun, zemininde ele geçen

kimi ahşap kiriş kalıntılarına dayanarak bu mekanın üzerinin düz damla örtülmüş olabileceği belirtilmiştir (Parrot 1958a:111-v.d.)

VI.2.1.6. DUVAR BOYALARI:

Mari Sarayı denilince akla gelen önemli özelliklerden birisi de sarayın pek çok mekanında ele geçen, duvar boyaları'dır.

Sarayın kuzeybatı köşesine yakın bir yerde bulunan 31 numaralı avlu içerisinde duvar boyaları ile bezemenin yapıldığı saptanmıştır. Parrot tarafından, *Mavi Avlu* olarak da adlandırılan bu mekan içerisinde, 1.8 m. genişliğinde bir panel duvarlar üzerinde yer almakta olup, saç örgüsü motifli iki bant ile sahne iki bölüme ayrılmıştır (Parrot 1958b:1) (Lev. 74b). Saç örgüsü bezemeler siyah zemin üzerine mavi kullanılarak yapılmıştır. Bu saç örgüsü bezemeler ile duvar beyaz bant boyaması yapılarak ayrılmıştır. Bu bezemeler direkt olarak duvar sıvası üzerine yapılmış olup, söz konusu bezemeler 31 numaralı mekanın tüm duvarlarında yer almıştır (Parrot 1958b:2). Buna karşın, bu mekanın kuzey duvarının dibinde diğerlerinden farklı olduğu anlaşılan duvar boyalarına ait parçalarda açığa çıkartılmıştır. Yapılan değerlendirme ile bu duvar üzerinde; örgü motifinin yer almış olduğu anlaşılmıştır. Bu saç örgüsü motifinde, portakal renkli çerçeve ve siyah fon önemli bir farklılık olarak dikkat çekmiştir. Bu boyama biçimini dikkate alan Parrot, 31 numaralı avlunun kuzey duvarı ile güney duvarı üzerinde yer alan bezemelerinin farklı olabileceğini savunmuştur (1958b:3) (Lev. 74c). 31 numaralı avlu'nun batısında yer alan; 42, 43 ve 46 numaralı salonlar içerisinde de boya izleri saptanmış olup, bu boyamaların figüratif olmadığı, sadece iki farklı renkten oluşan boya bantlar olduğu tespit edilmiştir. Bu bezeme kil sıvanın üzerine yapılmış olup, bezemenin yapıldığı kil sıvanın içerisine kıyılmış saman veya ince kireç katkı olarak konulmuştur. 43 numaralı mekan içerisinde ise alt alta üç bant şeklinde bezeme dikkat çekmektedir. Söz konusu edilen bant bezemelerde sırası ile, siyah, kırmızı ve siyah renkler kullanılmıştır (Lev. 75a). Bahsedilen bant bezeklerin genişliği 22 cm. ile 24 cm. arasında değişmektedir. Bezemenin orta kısmını oluşturan kırmızı

bant üzerinde; 74 cm. ile 80 cm. arası değişen aralıklarla kare delikler tespit edilmiştir. Parrot; bu deliklere süsleme amaçlı nesnelerin takılmış olabileceğini veya tente kurmak için yapılmış olabileceğini belirtmiştir (1958b:3-4). 43 numaralı mekan, içerisinde ele geçen buluntular ve bezemeler nedeni ile kraliçe'nin mekanı olarak nitelendirilmiştir. 43 numaralı mekanda yer alan bezemenin bir benzeri, krali olarak nitelenen 46 numaralı mekanda da yer almaktadır. 46 numaralı mekan içerisinde saptanmış olan, ağaç çerçeveli bir duvar süslemesi oldukça dikkat çekicidir. Dayanaksız malzemeden yapılan süsleme oldukça tahrip olmuştur. Buna rağmen içerisinde bulunan; deniz kabuğu, kırmızı kil ve bazı ahşap parçaları günümüze kadar gelmiştir (Lev. 75b). Yaklaşık; 1.73 X 1.58 m. boyutunda ahşap bir çerçeveye sahip olan eser hemen hemen dikdörtgen form'da yapılmıştır. Bu çerçevenin ortasında, ağaçtan yapılmış bir pano enlemesine yerleştirilmiş olup, burada kırmızı kil'den iki dalga bezek arasında bir sahne yer almıştır. Bu sahnede; figürler ahşap üzerine oyularak işlemiş ve bu oyuklar kırmızı kil ile doldurulmuştur. Tasvirin, bir bölümünde ağır silahlı veya mızraklı askerlerin bir kısmının sağa bir kısmının ise sola doğru yöneldikleri görülmektedir. En sağda; elinde bir kap tutan bir şahıs oturan bir kişiye elindeki kabı sunarken tasvir edilmiştir (Lev. 76a). Bu süslemenin alt kısmı üç ahşap ile sekiz bölüme ayrılmıştır. Çerçevenin dış kenarları üzerinde yer alan, 15'er rozet biçimli süslemenin benzerleri bu üç ahşap bant üzerinde de bulunmaktadır. Ancak bu rozet motifleri diğerlerine nazaran daha küçük boyutludurlar. Eserin üzerinde yer alan iki büyük dik panoda, biri sola diğeri sağa dönük iki figür yer almaktadır. Bu figürlerden sadece sağdaki hemen hemen tanımlanabilmektedir. Söz konusu figürde eller tapınım veya takdis sahnesinde olduğu gibi yukarı kaldırılmıştır. Ahşap çerçevenin en üst yatay kısmının ortasında ise, kırmızı kilden yapılmış bir disk yer almıştır (Lev. 76a). Bu önemli eserin ahşap aksamı aşırı bir şekilde tahrip olduğu için eser oldukça kötü bir biçimde açığa çıkartılabilmektedir. Eserin ana sahnesi ne yazık ki tamamen tahrip olmuştur. Dikey pano üzerinde yer alan ve diğer figürlere nazaran daha büyük işlenmiş olan figürün bir tanrıça olması gerektiği savunulmuştur (Parrot 1958b:7). Buna göre bu figürün karşısında, kaybolan bölümde, tapınım vaziyetindeki kişiler yer almış olmalıdır.

Eserin ele geçen parçaları değerlendirildiğinde, *Ay veya Güneş kültü* ile ilgili olabileceği belirtilmiştir (Parrot 1958b:7).

Saray içerisinde bazı mekanlarda geometrik motifler bazı mekanlarda ise figüratif bezemeler saptanmıştır. Örneğin, 31 numaralı mekan içerisinde, *yedi kollu yıldız* motifi tesbit edilmiştir. Yıldızın merkezi kısmını oluşturan iç içe daireler mavi renk ile işlenmiştir (Lev. 76b). Benzer yıldız motifleri; 106 numaralı avluda, 220 numaralı mekanda ve 87 numaralı avluda da ele geçmiş olup, bunlar altı kollu olarak betimlenmişlerdir (Lev. 76c). Oysa ki 31 numaralı mekanda yer alan yıldız motifi, yedi kollu işlenmiştir.

34 numaralı salon içerisinde bazı figüratif bezemeler gün ışığına çıkartılmıştır. Burada, açık elli, tören elbiseli bir figür yer almakta olup, tasvirde yer alan figür sağa doğru yürüyüş vaziyetinde işlenmiştir (Lev. 76d). Üzerindeki giysinin ön kısmının kenarları pullar ile bezenmiş, belinden arkasına doğru sarkan bir kemer tasvir üzerinde yer almıştır. Bu mekan içerisinde aynı kompozisyona bağlı üç parça daha ele geçirilmiş olup, bunların tam yerleri saptanamamıştır. 34 numaralı mekan içerisindeki hemen hemen tüm resimler, beyaz zemin üzerine; siyah, kırmızı ve sarı renklerde işlenmiştir (Parrot 1958b:9).

Saray içerisindeki 50 ve 51 numaralı mekanlar, Mari Sarayı'nda özel konuklar için ayrılmış mekanlar görünümü taşımaktadırlar. Bu hem bu mekanların planlanışı hem de duvar boyalarına ait kalıntılardan anlaşılmıştır (Parrot 1958b:10). 51 numaralı mekan içerisinde ele geçen iki duvar boyasına ait parça oldukça büyük önem taşımaktadır. Bu parçalardan ilki üzerinde; kenarları koyu siyah renkli içi kırmızı boyalı pul yığını yer almış olup, diğer parça üzerinde ise kırmızı ve siyah renklerden yapılmış dama tahtası motifi işlenmiştir. Bu mekan içerisinde ele geçen ikinci parça üzerinde ise *yarım volüt* yani helezon biçiminde kıvrılan bir motif, kırmızı bir bant ile basamak şeklindeki dama tahtası motifine birleştirilmiş olarak gösterilmiştir (Lev. 77a) (Parrot 1958b:10-12). 154 numaralı giriş avlusunun batısındaki kapıdan direk geçilen, E mekanı içerisinde de boyalı parçalar saptanmıştır. Burda daha çok mavi, kırmızı, siyah renkler kullanılmış olup, zemin

beyaz bırakılmıştır. E mekanı içerisinde, birbirini örten dörtgenler, hafif dalgalanmalar ve benzeri geometrik motifler taşıyan parçalar saptanmıştır. 52 numaralı salon içerisinde de bazı figüratif parçalar bulunmuş olup, bunların oldukça basit bir biçimde yapılmış olduğu görülmüştür (Lev. 77b-d). Bu mekandaki boyamalar üzerinde; iki figürün başında polos tipi başlık yer almış olup, üçüncü şahısta yıldız kollarına ayrılmış başlık bulunmaktadır. Diğerlerine göre daha iyi korunmuş olan figür kısa bir kılıç taşımak olup, sahne içerisinde yer alan öteki figür, muhtemelen kalkan olabilecek bir nesneyi başının üzerinde tutarken tasvir edilmiştir (Lev. 77c). Tespit edilen üçüncü figür ise bitirilmemiş izlenimini vermektedir (Lev. 77d) (Parrot 1958b:14-15).

Sarayın en gösterişli ve önemli mekanlarından birisi, 106 numaralı avlu'dur. Bu avlunun tüm duvarları üzerinde bir sıva tabakası yer almaktadır. Avlu duvarları 1.82 m. ile 2.09 m. arasında değişen yükseklikte kırmızı, mavi ve kırmızı bant bezeme ile boyanarak bezenmiştir. Benzer bezemeye, 112 numaralı mekandan 106 numaralı avluya geçişte de rastlanmış olup, ancak bu geçişte kırmızı bant bezemenin daha geniş tutulduğu görülmüştür.

106 numaralı avlunun güney duvarı üzerinde Mari Sarayı'nın en önemli duvar resimlerinden biri yer almaktadır. Bu resim 106 numaralı avlunun güneybatı duvarı üzerinde saptanmış olup, boyama doğrudan duvar üzerine işlenmiştir (Parrot 1958b:18). Bahsedilen bu sahne üzerinde görülen ilk konu, *kurbana götürülen boğa*'dır (Parrot 1958b:19) (Lev. 78a, b). Tasvir sahnesi üzerinde, boynuzları altın veya gümüş ile kaplanmış, alın kısmında aynı malzemeden yarım ay bulunan ve sağa doğru ilerleyen bir boğa resmedilmiştir. Bahsedilen bu boğanın boynuzları arasında yedi kollu bir yıldız bulunmaktadır (Lev. 78a, b). Boğanın hemen yanında, sakallı ve bıyıklı bir erkek tasviri yer almakta olup, bu figürün vücudu cepheden baş kısmı ise profilden gösterilmiştir. Tasvir edilen kişi, boğanın burnuna takılan halkaya bağlı ipi tutmuş ve boğayı götürürken betimlenmiştir. Figürün başında polos tipi bir başlık bulunmakta olup, siyah renkli başlık beyaz bant ile bezenmiştir. Figürün kıyafeti tüm bedenini kaplamıştır. Sağ omuzu üzerinde fistolu bir bant çapraz olarak inmiş iki kemer altına bu parça sıkıştırılmıştır. Bu figürün hemen

yanında ikinci bir kişinin varlığında anlaşılmakta olup, bu figürlerde benzer giysilere sahiptirler (Parrot 1958b:19-20). Söz konusu duvar boyasına ait parçalar, 45 cm. genişliğinde, 50 cm. uzunluğunda olup, bugün Halep Müzesinde koruma altına alınmıştır. Aynı sahneye ait olduğu düşünülen ikinci parçada da, kurbanı götürülen boğa sahnesinin devamı işlenmiş olup, bu parça iki tasvir bandından oluşmaktadır. Üst bölümde yer alan tasvir bandı üzerinde iki kişiye ait bacaklar yer almaktadır. Tasvir bandının geri kalan kısmı tahrip olmuştur (Lev. 79). Alt kısımda yer alan tasvir bandında ise bir boğa ve iki kişi yer almaktadır. Boğayı götüren kişiler polos tipi başlık giymişlerdir. Sahne üzerinde betimlenen boğa, bir önceki boğanın götürülüşü sahnesi ile hemen hemen aynı biçimde gösterilmiştir. Yine boğanın boynuzları altın veya gümüş benzeri bir madde ile kaplanmış olup, aynı maddeden yarım ay biçimli alınlık, boğa'nın alın kısmına yerleştirilmiştir. Boğa'nın önünde yer alan kişilerden en öndeki başında polos tipi bir başlık taşımaktadır. Bu kişi kurban sahnesinin idarecisi olarak yorumlanmak istenmiştir (Parrot 1958b:21). Figürün siyah saçları başındaki polosun altından gözükmekte olup, boynunda bir kolye taşımaktadır. (Lev. 79). Benzer bir kolye ve başlık işlenişi ikinci şahıs içinde geçerlidir. Her iki şahısta da, sağ omuzu açıkta bırakan, kenarları pullar ile bezenmiş bir elbise bulunmaktadır (Parrot 1958b:21-22) Bahsedilen sahnenin ön kısmında, her iki tasvir bandında bulunan tasvirlerden çok daha büyük yapılmış bir figür yer almaktadır. Bu figür bel hizasının biraz üstüne kadar korunmuş olup, olasılıkla kralı yahut tanrıyı göstermiş olmalıdır (Parrot 1958b:2). Bu grubun bir önemli tasviride, çok küçük parçalar halinde ele geçmiş olan, kırmızı ve siyah renkli, yüzyüze duran iki hayvan tasviridir. Söz konusu hayvanlar bir dağ ve üzerinde yer alan ağacın etrafında yer almaktadırlar (Lev. 80a).

106 numaralı avludan 64 numaralı salona geçişte, kapının hemen batı duvarı üzerinde, zeminden 35 cm. yukarıda büyük bir pano yer almaktadır (Lev. 80b). 1.75 m. yüksekliğine sahip pano üzerinde üst üste iki tasvir bandı işlenmiş olup, iki tasvir bandından oluşan ana sahnenin her iki yanında; ağaçlar, hayvanlar, hurma toplayıcıları yer almıştır. Ana sahnenin etrafında bir çerçeve bulunmaktadır. Sahne'nin, üst ve yan kenarları altı banttan oluşan bir çerçeve ile çevrelenmiş olup,

alt kenarı ise spiraller ve saçak motifi ile bezenmiştir (Lev. 81). Esas tasvir alanını çevreleyen bantlar sırasıyla; kırmızı, portakal rengi, beyaz, kırmızı, beyaz, kırmızı ve portakal renkleri ile bezenmişlerdir (Parrot 1958b:53).

Ana sahnenin, birinci tasvir bandı üzerinde bir, *takdim sahnesi* yer almaktadır. Burda kral, arkasında bir tanrıça olduğu halde, elinde halkalı bir asa tutan Tanrıça *İštar*'a doğru yürürken gösterilmiştir. Tanrıça *İštar*'ın arkasında ise iki tanrısal kişi yer almaktadır. Bunlardan birinin tanrıça diğerinin tanrı olduğu belirtilmiştir (Parrot 1958b:54). Sahne üzerinde kral, yüksek bir polos tipi başlık ile gösterilmiş olup, sırtında bir pelerin bulunmaktadır. Bu pelerin kralın belinden biraz aşağıya inmiştir (Lev. 82). Tek omuzunu açıkta bırakan uzun giysisinin kenarlarıda, pullar ile süslenmiştir. Kralın vücudunun açıkta olan kısımları, kırmızı aşı boyası ile boyanmış olup, kral sol eli ile hakimiyetin ve gücün sembolü olan halka ve asayı tutarken gösterilmiştir. Sağ eli ise jest pozisyonundadır (Lev. 81). Tanrıça *İštar* burada savaşçı özelliği ile gösterilmiştir. Silahlar ile donatılmış *İštar* sağ ayağı ile bir aslan üzerine basmaktadır. Bir eli ile krala halka ve asayı uzatırken diğer eli ile de aşağı doğru bir silah tutarken gösterilmiştir. Kralın ve *İštar*'ın hemen gerisinde yer alan tanrıçalar ise kat katlı bir elbise giymişler ve ellerini dua pozisyonunda kaldırmışlardır. *İštar*'ın gerisinde duran tanrıça'nın bileğinde bilezikler yer almaktadır (Parrot 1958b:54-55).

İkinci tasvir bandı, ilk tasvir bandından, birbirine paralel altı yatay bant ile ayrılmıştır (Lev. 82). Bu sahnede, aynı renkte bezenmiş, ellerinde kap tutan iki tanrıça karşılıklı olarak yer almış olup, her iki tanrıçanın tuttuğu kapların içinden sular taşarken gösterilmiştir. Her iki vazodan taşan dört su dalgasından ikisi, tanrıçaların etrafında yer alan çerçeveyi oluşturmuştur. Diğer iki su dalgası ise tanrıçaların önüne akarken ve tepede birleşirken gösterilmişlerdir (Lev. 81, 82). Ayrıca suların taşıdığı kapların ağzında, sular ile beraber bitkiler fışkırırken betimlenmiştir. Bu sahnede yer alan en önemli figürler hiç şüphesiz tanrıçalardır. Tanrıçaların başlarında çift boynuzlu birer serpuş yer almaktadır. Tek kollarını açıkta bırakan, dalgalı motifli giysilerinin dışında birer de pelerin, tanrıçaların kıyafetini oluşturmuştur. Tanrıçaların elinde tuttukları kaplardan çıkan suyun

içerisinde balık tasvirleri de yer almıştır (Parrot 1958b: 55) (Lev. 83). Ana sahnenin iki tarafında simetrik olarak yapılmış yan sahneler bulunmaktadır. Ancak bu tasvirli yüzeyler sarayın tahribatı esnasında çokca zarar gördüğü için oldukça kötü bir halde gün ışığına çıkartılabilmektedir. Burada, ana sahnenin her iki kenarında, simetrik olarak birbiri arkasına yapılmış iki ağaç vardır. Bu ağaçlardan biri stilize yapılmış olmasına rağmen diğerinin hurma ağacı olduğu anlaşılabilmektedir. Stilize ağacın hemen yanında ağaca doğru yürüyen, üst üste üç tanrısal varlık resmedilmiştir. En üstte bir *sfenks* yer almıştır. Başında, tüylü bir başlık taşıyan sfenksin altında bir *grifon* bulunmaktadır. Bu grifonun kuyruğu geriye doğru kıvrılmış ve bir rüzgar gülü şeklinde resmedilmiştir. Grifonun altındaki sahnede ise *hörgüçlü bir boğa* yer almıştır. Hörgüçlü boğa, bir ayağı ile dağlara basarken gösterilmiştir (Lev. 84a, b). Bu tasvirlerden sonra, hurma toplama sahnesi, yer almaktadır. Hurma toplama sahnesinde, hurma ağacına tırmanan iki kişi gösterilmiştir. Hurma ağacının hemen yanında bir kuşun kanat kısmı korunmuştur. Ağaçların gerisinde dört boynuzlu bir tanrıça jest pozisyonunda tasvir edilmiştir. Stilize ağacın yanında, sfenks ve hörgüçlü boğanın arasında yani ortada bulunan grifonun kuyruk kısmında yer alan rüzgar gülü motifinin büyük olasılıkla güneş kursu olabileceği belirtilmiştir (Parrot 1958b:58-v.d.). 106 numaralı avludan 64 numaralı salona geçişte yer alan bu duvar resminin, *Khorsabad*'daki *Sin Mabedi* içerisindeki duvar resmi ile benzerlikler taşıdığı ifade edilmiştir (Parrot 1958b:58) (Lev. 85). Saray içerisinde ele geçen bu çok gösterişli sahnede yer alan kralın, Zimrilim olduğu ileri sürülmüştür (Parrot 1958b:58-v.d.).

Mari Sarayı'nın en büyük avlusu olan 131 numaralı avlunun güneyinde gerek planı gerek inşası ile çok önemli olduğunu gösteren 132 numaralı mekan yer almıştır. 132 numaralı mekan bir kabul salonu olarak nitelendirilmiş olup, mekanın batı duvarı üzerinde yer aldığı düşünülen bazı boyalı parçalar mekanın kazısı sırasında gün ışığına çıkartılmıştır (Parrot 1958b:70). Ele geçen parçalar ile yapılan çalışmada bu duvar resminin en az beş tasvir bandından meydana geldiği görülmüştür (Lev. 86b). En üst tasvir bandı üzerinde sadece iki erkeğe ait olabilecek dört adet bacak korunmuştur. Sağa doğru yürür vaziyette olan bu

kişilerin üzerinde sarı renkli pelerin yer almaktadır. Tasvir edilen insanlardan en sağdaki diğerine göre daha iyi durumda ele geçmiştir. Figür kısa bir etek giymiş olup, siyah bir kemere sahiptir. Tasvir edilen şahısların giysileri haricinde kendileri kırmızı aşı boyası ile bezenmişlerdir. Bu sahne ikinci tasvir bandından dikey dalga bezekli bir friz ile ayrılmıştır. İkinci tasvir bandının büyük bölümü kaybolmuş olup, ele geçen küçük parça üzerinde beyaz bir başlık taşıyan asker tasviri yer almaktadır. Askerin başlığı, saray içerisinde ele geçen su mermerinden savaşçı başı ile benzerlik taşımaktadır (Lev. 86, 87). Üçüncü tasvir bandı diğer iki tasvir bandına nazaran daha geniş yapılmıştır. Tasvir sahnesinde, kübik bir tabureye oturan tanrıça dikkat çekici bir biçimde işlenmiştir (Lev. 86). Tanrıçanın omuzlarından balta, topuz ve kılıç gibi bir silah çıkarken gösterilmiş olup, bu özellikler, tanrıça İştar'ı işaret etmektedir. İştar sol elini öne doğru uzatır biçimde betimlenmiştir. Karşısında dua pozisyonunda bir tanrıça yer almaktadır. Bu tanrıça bir elini dua pozisyonunda kaldırmış iken diğer eliyle İştar'a bir kap uzatmaktadır.

İştar ile önünde yer alan tanrıça arasında yer alan bir merkezden çıkan altı bandlı motifin olasılıkla güneş temsil etmiş olabileceği belirtilmiştir (Parrot 1958b:72-74). İştarın gerisinde de bir tanrıça resmedilmiştir. Bu tanrıçada iki elini dua eder pozisyonda kaldırmış olup, bu tanrıça'nın arkasında ise grifon benzeri karışık bir yaratık tasviri yer almıştır. Tanrıça İştarın önündeki tanrının hemen yanında, ancak ters yönde, bir tanrıça daha bulunmaktadır. Söz konusu, ikincil tanrıçaların işleniş tarzı hep aynı olup, bunlar İştarın hizmetkarları olarak yorumlanmışlardır (Parrot 1958b:74). Bu tanrıçanın solunda, etekli ancak üst kısmı eksik, bir kişi ile kırmızı boyalı çıplak bacaklı ve üst kısımları eksik üç figür yer almaktadır. Sahnenin en solunda, bir ayağı ile dağların üzerinde basan bir sfenks yer almakta olup, gerek sahnenin en sağında yer alan grifon tasviri gerekse en solunda yer alan sfenks tasviri, 106 numaralı avludan 64 numaralı mekana geçişte bulunan, Zimrilimin takdim sahnesindekiler ile benzerlikler göstermektedir. Üçüncü sahne dalga bezemeli bir bant ile dördüncü tasvir sahnesinden ayrılmıştır. Dördüncü sahnede üçüncü sahne kadar geniş yapılmış olup, bir libasyon sahnesidir. Sahnenin en sağında, dağların üzerine oturmuş bir tanrı yer almaktadır. Tanrının gerisinde

çoğu tahrip olmuş olmasına rağmen, korunan kısmı ile, bir boğa betimlenmiştir. Bu tanrı büyük ihtimalle, *Adad* olarak yorumlanmıştır (Parrot 1958b: 77-v.d.). *Adad*'ın hemen solunda üç sunak yer almış olup, büyük ihtimalle kral sunu yaparken tasvir edilmiştir. Kralın başında polos tipik başlık yer almış olup, bir omuzu açıkta bırakan kat kat pliseli bir elbise giymiştir. Söz konusu, kral'da dağların üzerine basarken gösterilmiştir. Kralın gerisinde bir tanrıça yer almış ve ellerini dua eder pozisyonda kaldırmıştır. Tanrıçanın gerisinde ise bir elinde sunu kabı, diğer elinde topuz tutan, polos tipi başlık giymiş, vücudun üst kısmı çıplak, beyaz etekli bir figür yer almaktadır. Bu figürün gerisinde bir kap içerisinden sular taşarken gösterilmiştir. Sahnenin geri kalan kısmı bulunamamıştır (Lev. 86). Baklava dilimi benzeri bezeklerden oluşan bir bantla bu sahne beşinci tasvir bandından ayrılmıştır.

Beşinci tasvir bandının büyük kısmı tahrip olmuştur. Ancak, sağa doğru yürüyen bir etek ve pelerin giymiş, saç ve sakalları siyah kendileri beyaz işlenmiş iki balıkçı tasviri korunmuştur.

Mari Sarayı'nda tespit edilen duvar boyalarının hiç birisi fresko tekniği ile yapılmamıştır. Duvar üzerine çekilen kil sıva veya kireç sıva üzerine doğrudan boyama tekniğinde yapılan duvar süslemelerinde, kırmızı, beyaz, sarı, mavi, siyah ve portakal rengi en çok kullanılan renkleri teşkil etmiştir. Saray içerisinde saptanan bu duvar boyalarından bazıları, III.Ur dönemi özelliklerini taşıırken bazılarıda Zimrilim döneminde yapılmıştır.

VI.2.1.7. TARİHLENDİRME :

Bugüne kadar Mari Sarayı'nda yapılan çalışmalara göre; sarayın ilk kez III.Ur Hanedanlığı döneminde yapılmaya başlandığı anlaşılmıştır. Saray bir defada planlanıp bitirilmemiştir. Zaman zaman çeşitli bölümlerin eklenmesi ile son şeklini Zimrilim döneminde (M.Ö.1782-1759) almıştır. Zimrilim'in ikamet ettiği Mari Sarayı, Babil Kralı Hammurabi'nin 35.iktidar yılında, yaklaşık olarak M.Ö.1757, aynı kral tarafından Mari'nin işgali sırasında tahrip edilmiştir (Lloyd 1978: 164).

Mari Sarayı'nın kazısı sırasında açığa çıkan binlerce tablet, seramik, küçük buluntu ve duvar boyaları; sarayın son hükümdarının Zimrilim olduğunu göstermiştir. 106 numaralı avlu'dan 64 numaralı salona girilen kapının hemen sağında yer alan ve kral'ın Tanrıça İştar tarafından ödüllendirilişinin konu edildiği duvar resmi, Zimrilim dönemine tarihlenmiştir. Ayrıca 106 numaradaki “kurbana götürülen boğa” sahnesi'de aynı döneme tarihlendirilmiş olup, A.Moortgat kurban sahnesinin; Asur Kralı I.Samsi Adad'ın oğlu Yasmahadad dönemine tarihlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir (Heinrich 1982:73). Bilindiği üzere I.Samsi Adad, Mari'yi fethedip oğlu Yasmahadad'ı, Mari'ye vali olarak atamıştır. Zimrilim ise I.Samsi Adad'ın ölümünden sonra yeniden tahta geçmiştir. Bu dönemde Zimrilim taht salonuna girişin yanındaki duvarları sıvatıp, orada Tanrıça İştar ile ilgili olan sahneyi yaptırmış olduğu düşünölmektedir (Heinrich 1982:73). Kritiği yapılan, kurbana götürülen boğa sahnesi; Strommenger tarafından ise yaklaşık olarak M.Ö. 20.yy.'ın sonu M.Ö. 19.yy.'ın başına tarihlendirilmiştir (Strommenger 1964: 421).

Kazılar sırasında saptanan ve tarihlendirmede kullanılan önemli malzeme grubunu çivi yazılı tabletler oluşturmaktadır. Pişmiş topraktan yapılmış olan bu tabletler daha çok; ekonomik, idari, dinsel metinlerden oluşmuş olup, bir takım siyasi ve ticari yazışmalarıda kapsamıştır. Ayrıca sarayda ele geçen bir grup eserde, pişmiş topraktan pişirme kalıplarıdır. Bu kalıplar daha çok mutfak kısmı yakınındaki 77 numaralı mekan içerisinde ele geçmiştir (Lev. 88). Parrot tarafından yaklaşık olarak M.Ö.1900-1750 yıllarına tarihlendirilmiş bu eserler büyük ihtimalle üst kattan düşmüşlerdir (Parrot 1959:34-v.d.). Bu kalıpların üzeri kazıma bezek ile bezenmiş olup, daha çok evcil veya vahşi hayvanlar, mitolojik figürler ve geometrik motifler işlenmiştir. Parrot'a göre bu kalıplar ile, belki de özel günlerde kral için yiyecekler hazırlanmıştır (Lev. 88) (Parrot 1959:34).

Mari Sarayı'nın; resmi bölümleri, avluları ve onunla bağlantılı uzun mekanları ile taht odasının planlanışının; III.Ur Hanedandığından, Eski Babil dönemine kadar Mezopotamya'da uygulanan mimari planı yansıttığı belirtilmiş olup, bu nedenle Mari Sarayı'nın yaklaşık olarak M.Ö.20 - 18.yüzyıllar arasına yani Hammurabi istilasına kadar olan döneme tarihlenmesi gerektiği ifade edilmiştir (Meyers 1997: 415).

VI.3. TELL MARDİKH (EBLA)

VI.3.1. E SARAYI:

Krali E Sarayı, Ebla'da akropolün en kuzeyinde yer almıştır. Ancak saraya ait küçük bir bölüm açığa çıkartılabilmektedir. (Matthiae 1989: 161)

VI.3.1.1. SARAY PLANI:

Ebla'daki Krali E Sarayı'nın açığa çıkartılmış olan bölümlerine bakıldığında zaman zaman bu kısmın sarayın kuzey kanatına ait olabileceği görülmüştür. Açığa çıkartılmış olduğu kadarı ile; L.156 numaralı mekan, merkezi bir avlu görünümü taşımakta olup, bu avlu yaklaşık olarak 15 X 10 m. boyutlarına sahiptir. Avlunun batı duvarı, ikiz duvar olup, oldukça kalın bir biçimde inşa edilmiştir. L156 numaralı bu avlu; kuzey ve doğudan dörtgen plana sahip, mekanlar ile çevrelenmiştir. Avlunun güneyinde yer almış olan mekanların birden çok kata sahip olduğu anlaşılmıştır (Matthiae 1989:156).

Krali E Sarayı'nın açığa çıkartılmış olan bu kısmı, sarayın kuzey kısmının boyutlarını öğrenebilmemiz açısından önemli olmuştur. Avlu'nun doğusundaki, L.724 ve L.759 mekanları avlu ile doğrudan bağlantılı olup, L 724 numaralı mekanın kuzeyinde L 718 numaralı küçük mekan yer almıştır. Bu iki mekan arası kapı açıklığında iki adet basamak kullanılmıştır. L 759 numaralı mekanın doğusunda,

L 761 numaralı mekan yer almış olup, bu kısımda ikinci bir avlu olabileceği düşünülmüştür (Matthiae 1980:132) (Lev. 89a).

Avlu'nun güneyinde yer almış olan L1645 numaralı mekan, bir koridor özelliği göstermiştir. Bu koridor mekanı ve ona bağlı mekanların tabanlarının taş döşeli olduğu saptanmıştır. Buradaki taş döşeli taban, yapının ortasındaki ana avlunun tabanından yaklaşık 2.10 m. kadar daha aşağıda yer almıştır. Arazi eğiminden kaynaklanan bu seviye farkı, yapının hafif eğimli inşa edilmesi ile hissettirilmemeye çalışılmıştır.

Sarayın üçüncü kısmı ise, bugüne kadar kazılan alanın güneybatısında yer almış olan kısımdır. Bu bölümde en göze çarpan mekan L 745 olarak adlandırılmış olup, zemini taş döşeme ile kaplanmıştır (Lev. 89a). Sarayın bu mekanı ile onun kuzeyinde yer almış olan L463 mekanı arasında çok küçük evre farklılıkları saptanmıştır (Matthiae 1989:162).

VI.3.1.2. DUVAR YAPISI:

Ebla'da yer almış olan E Sarayı'nın duvar yapısına bakıldığı zaman, oldukça kalın taş temellerin varlığı dikkat çekmiştir. Saray'da, duvarların alt kısmı düzenli ortostatlar ile korunmuş olup, duvarların üst yapısını kerpiç oluşturmuştur (Matthiae 1980:133).

VI.3.1.3. KAPILAR ve PENCERELER:

Ebla E Sarayı'nın içerisinde açığa çıkartılmış olan kapı açıklıklarında, düzgün işlenmiş kireçtaşı bloklarından yapılmış kapı eşikliklerine rastlanılmıştır. Kapı eşiklerinin dışında kapıların pervazlarının ise bazalt taşından yapılmış olduğu anlaşılmıştır (Matthiae 1980:133).

VI.3.1.4. TABAN DÖŞEMESİ:

Ebla'daki Krali E Sarayı'nın iç mekanlarının tabanları, kil ile itinalı bir biçimde sıvanmıştır. Bunun dışında L 1645 mekanının ile L 745 mekanın tabanı ise taş döşemeye sahiptir. Ancak, L 1645 mekanının tabanı çok titiz işlenmiş kireç taşı blokları ile kaplanmış iken diğer mekanın zemini bu şekilde itinalı yapılmamıştır (Lev. 89a). Matthiae bu farkı açıklamanın oldukça zor olduğunu belirtmiştir (Matthiae 1980:134). Ancak sarayın kuzey ve güney kısımları arasında yapılan karşılaştırmada, sarayın kuzey kanadının, Mardikh IIB2 kalıntıları üzerine inşa edilmiş olduğu görülmüştür.

VI.3.1.5. TARİHLENDİRME:

Ebla Krali E Sarayı içerisinde oldukça az miktarda buluntu ele geçmiştir. Saray'da açığa çıkartılmış olan çanak çömlek parçalarına ve sarayın ait olduğu tabakaya bakılarak, E Sarayı'nın; Mardikh IIIA ve IIIB tabakaları ile çağdaş olduğu anlaşılmıştır (Matthiae 1980:137).

VII. M.Ö.II.BİNYILIN İKİNCİ YARISINA TARİHLENDİRİLEN ANADOLU SARAYLARI

VII.1.ALACA HÖYÜK

VII.1.1. ALACA HÖYÜK MABET-SARAYI:

Alaca Höyük'ün en önemli yapı kompleksini oluşturan Mabet-Saray; 34-58/XLVIII-LX plankareleri üzerinde yer almıştır. Söz konusu yapı, Sfenksli Kapıya bağlanan şehir surunun hemen kenarında inşa edilmiştir (Lev. 89b).

VII.1.1.1. SARAY PLANI:

Alaca Höyük'deki bu anıtsal yapıya, Sfenksli Kapı'dan geçilen meydan aracılığı ile ulaşım sağlanmıştır. Mabet-Saray, Sfenksli Kapı'nın yaklaşık olarak 25 m. kuzeyinde yer almıştır (Koşay 1951:5) (Lev. 89b).

Saray; kuzey-güney doğrultusunda uzanan bir orta avlunun etrafında yer almış olan dört farklı bina grubundan oluşmuştur. Sarayın giriş kısmında da bir ön avlusu mevcuttur. Sarayın ön avlusunun kuzey kenarında dört adet küçük mekan yer almış olup, bu mekanlar ve ön avlu saraya sonradan eklenmiştir. Söz konusu mekanların ahır veya benzeri bir nitelik taşıdığı düşünülmektedir (Naumann 1991: 410).

Ön avlu'dan geçilen bir kapı mekanı ile sarayın orta avlusuna geçiş sağlanmıştır. Yapının orta avlusu 76 m. uzunluğunda ve 10-17 m. arası değişen bir genişliğe sahip olarak planlanmıştır. Sarayı oluşturan bina grupları bu orta avlunun etrafında yer almıştır. Bunlardan I. ve II.grup yapılar avlunun doğusunda diğerleri de batı ve kuzey tarafında inşa edilmişlerdir.

I. ve II. olarak adlandırılan yapılar birbirleri ile bağlantılı gibi gösterilmişse de; duvar örgüleri ve temel seviyeleri bunların farklı yapılar olduğunu anlamamıza yardımcı olmuştur.

Orta avluya geçildikten sonra görülen ilk büyük mekan grubu avlunun doğusunda yer almıştır. Bu grubun en önemli mekanı 31 numaralı mekandır. 12 X 12 m. boyutlarındaki bu mekanın bir kabul salonu özelliği taşıyabileceği; avlu olamayacağı hemen yanında büyük orta avlunun bulunması nedeni ile düşünülmektedir (Koşay 1966:13) (Lev. 90). Söz konusu mekanın çatısının ahşap direklerle desteklenmiş olabileceği ve bu kısmın sarayın resmi kısmı olabileceği ileri sürülmüştür (Koşay 1966: 13).

Bahsedilen 31 numaralı mekanın çevresinde pek çok mekan yer almış olmasına rağmen bu mekanların fonksiyonları hakkında herhangi bir bilgi ele geçmemiştir. I.grup mekanların dış surla yakın 19, 20, 21, 26, 30, 32, 33 ve 34 numaralı olanlarının bu yapıya sonradan eklenmiş olduğu anlaşılmıştır. Bu mekanlar aracılığı ile saray ve sur duvarı arasında bir yan avlu oluşturulmuştur (Lev. 90) (Koşay 1966: 12).

I.grup mekanlarının hemen kuzeyinde II.büyük mekan grubu yer almıştır. Bu mekan grubunun orta avluya bakan cephesi üzerinde giriş niteliği taşıyan beş revak ve beş yarım sütun dikkat çekicidir. Söz konusu revakların üzerine bastığı taş kaideler 100 X 98 X 60 cm. boyutlarında olup, hemen karşılarında yer almış olan yarım sütunlar ise 100 X 90 X 32 cm. boyutlarında yapılmışlardır (Lev. 90). Revaklı ve yarım sütunlu olan 18 numaralı mekanın güneydoğu köşesindeki kapı açıklığı ile 12 numaralı mekana ve buradan da iç mekanlar ile I.grup mekanların oluşturduğu yapı birimine geçiş sağlanmıştır.

Sarayın III.grup mekanlarını; ön avlu ile orta avlu arasında bulunan kapı yapısı aracılığı ile geçilebilen mekanlar oluşturmuştur. Bu grup mekanlarına 35 numaralı geçiş mekanının batısındaki 36 numaralı mekan aracılığı ile bağlantı sağlanmıştır. 37 numaralı mekanın hemen batısında 5 adet mekan yer almış olup, bunlardan 42 numaralı olanı ince uzun bir dikdörtgen yapıya sahiptir (Lev. 90).

Saray içerisinde IV.mekan grubu olarak adlandırılmış yapı orta avlunun kuzeyinde yer almıştır. Bu mekan grubu; 50, 51, 52, 53 ve 54 numaralı mekanlardan oluşmuştur. Söz konusu grubun içerisindeki 54 ve 50 numaralı mekanlar dışında diğer mekanlar hemen hemen kare planlı olarak yapılmışlardır. Bu grubun 52 numaralı mekanı içerisinde; 2 X 2 X 0,55 m. boyutunda bir taş bulunmuştur. Bahsedilen bu taşın bir kenarında; yarım daire planına yakın geniş bir oyuk yer almış olup, diğer iki kenarına da daha küçük oyuklar işlenmiştir. Taşın bir diğer kenarında ise bombeli bir çıkıntı yer almıştı. Bu nedenle bu büyük taşın bu mekana; inşa tamamlanmadan önce yerleştirildiği ileri sürülmüştür (Koşay 1966:13) (Lev. 80a, b).

52 numaralı mekan içerisinde ele geçen kaide biçimli taş nedeni ile bu mekanın kültürel bir özelliği olabileceği düşünülmüş olup, bu yüzden Alaca Höyük anıtsal yapısı, Mabet-Saray terimi ile adlandırılmıştır (Koşay 1966:13).

VII.1.1.2. DUVAR YAPISI :

Alaca Höyük Mabet-Saray'ının duvar yapısına bakıldığı zaman; temellerin iri blok taşlarla inşa edildiği görülmüştür. Benzer örgü biçimi binanın beden duvarlarının her iki dış kenarları boyunca uygulanmış olup, iri bloklardan oluşan örgünün arası daha küçük boyutlu taşlar ile doldurulmuştur. Taşların sağlamlaştırılmasında çamur harç olarak kullanılmıştır. Taş duvarların üzerine de aynı genişlikteki kerpiç duvarın uygulandığı kazılar sırasında anlaşılmıştır (Koşay 1951:10) (Lev.91a).

VII.1.1.3. KAPILAR ve PENCERELER

Alaca Höyük ile ilgili yayınlarda Mabet-Saray yapısının kapı ve pencere yapılarına ait bilgilere rastlanılmamıştır.

VII.1.1.4. TABAN DÖŞEMESİ:

Alaca Höyük Mabet-Saray'ının kazısı sırasında orta avlunun düzenli blok taşlar ile kaplandığı görülmüştür (Koşay 1951:8) (Lev. 91c).

Sarayın orta avlusu'nun tabanı altında çok düzenli yapılmış bir kanal sistemi saptanmıştır. Bu kanal, orta avlunun güneye doğru hafif eğimli olan döşemesinden gelen suları kapı eşiğine alarak oradan dışarıya götüren bir kanal görünümü taşımaktadır. Ayrıca saray içerisinde sur ile I.ve II.grup mekanların arasında kalan avlu benzeri açık alanın içerisinde de pişmiş toprak künklerden oluşan bir kanal sistemi saptanmıştır. Tüm bu kanallar avlu dışında bir ana kanala bağlanmış olup, bu ana kanalda Sfenksli Kapıya doğru yönlendirilmiştir (Koşay 1951:10).

VII.1.1.5. ÇATI SİSTEMİ :

Alaca Höyük kazıları sırasında çatı sistemi hakkında kesin kanıtlar elde edilememiştir. Ancak Mabet-Saray yapısında düz dam yada kara dam denen çatı biçimi ile kapatıldığı düşünülmektedir (Koşay 1951:10). Bu çatı sisteminde; kalınlığının yetersizliğinden ötürü oldukça sık aralıklarla yerleştirilen dörtgen yada yuvarlak kesitli kalaslardan oluşan yatak üzerine çalı çırpı, ağaç dalı yada benzeri malzeme, birbirini dik açı ile kesecek biçimde yerleştirilmektedir. Daha sonra bunun üzerine ince bir taş tabakası yayılmakta olup sonra da üzeri kil ile kaplanmaktadır (Naumann 1991:161).

VII.1.1.6. TARİHLENDİRME:

Alaca Höyüğün bu en önemli yapısı Hitit İmparatorluk dönemine tarihlendirilmiştir. Akok, Mabet-Saray'ın tarihlendirilmesinde ve nitelendirilmesinde depolama küplerinin önemini belirtmiştir (Akok 1979: 107-113).

VII.2. BOĞAZKÖY (HATTUŠA)

VII.2.1. BOĞAZKÖY SARAYI :

Hitit İmparatorluğu'nun merkezi olan Boğazköy yada antik adıyla, Hattuša'da Kral Sarayı; Büyükkale olarak adlandırılan mevkide yer almıştır. Büyükkale, Hitit imparatorluk döneminde, şehrin merkezinde olmayıp yerleşimin en doğru sınırına yakın bir alanda bulunmaktadır (Lev. 92a). Bu önemli alan, Hattuša'nın erken dönemlerinde şehre hakim, merkezi bir noktada yer almış iken zaman içerisinde şehrin genişlemesi ile bu özelliğini kaybetmiştir. Ancak, Büyükkale; kuzeyden, doğudan ve hatta batıdan sarp bir kayalık görünümündedir. Doğal bir kale görünümünde olan Büyükkale'nin yalnızca güney kesimine yapılan bir teras dolgusu ve onun üzerine inşa edilen sur sistemi ile bu alan oldukça korunaklı bir hale getirilmiştir (Bittel 1972:22).

VII.2.1.1. SARAY PLANI:

Hitit Krallarına başkentlik yapmış olan Boğazköy Büyükkale'de açığa çıkartılan saray yapısı en önemli Hitit Sarayı olarak bilinmektedir. Sarayın yer aldığı, Büyükkale'nin daha erken dönemlere ait durumu hakkında elde edilen veriler oldukça azdır. Ancak: Hitit İmparatorluğu'nun erken dönemlerine ait bazı kalıntılar ele geçmiştir. Bu kalıntılar sadece Büyükkale'nin güneybatı bölümünde olup, V. ve IV.tabakalara ait olduğu belirtilmiştir (Bittel 1970: 66-v.d.). Bu tabakalara ait mimari kalıntılar; E ve D yapıları arasında saptanmış olup, bu dönemin yapıları daha çok özel konut niteliği taşımaktadırlar. Sadece G yapısının altında kalmış olan bir yapı resmi yapı olabilecek özellikler göstermiştir (Bittel 1970: 66-v.d.)

Saray yapısının yer aldığı Büyükkale; 150 m. genişliğinde ve 250 m. uzunluğunda ikiz kenar yamuğa yakın bir form gösteren sur duvarları ile çevrilmiştir. Bu sur duvarlarından içeriye giriş iki ana kapı yapısı ile sağlanmıştır.

Bu girişlerden en önemlisi ve ana kapı olarak düşünülmüş olanı güneybatıda yer almıştır (Lev.92b). Bu kapının hemen batısında ve yakınında küçük bir yan giriş tesbit edilmiş olup, bu yan giriş belki de Büyük Tapınak ile doğrudan bağlantı kurmak ve Geçit Töreni Kapısı olarak kullanılmak için yapılmıştır (Naumann 1991: 406). Surlar üzerinde yer alan ikinci önemli kapı açıklığı güneydoğu'da yer almıştır (Bittel 1970: 77).

Güneydoğu'daki bu kapıya ait sadece bazı duvar parçaları ve bir iç geçit kısmı korunmuştur. Bittel'e göre güneydoğu kapısı da en az güneybatı kapısı kadar önem taşımış olmalıdır (Bittel 1970:77). Güneybatıdaki girişten sonra aşağı avlu'ya geçiş sağlanmıştır. Bu avlu, 60 m. uzunluğunda 35 m. genişliğinde olup, yamuk plana sahiptir. Avlu ve çevresinde yer almış olan binaların, arazinin teraslanarak düzleştirilmesi ile elde edilen alana inşa edildiği görülmüştür. Sarayı oluşturan birbirinden bağımsız binalar arasındaki bağlantıyı avlular sağlamıştır. Aşağı avlu'nun batısında M ve N binaları, doğusunda ise G binası yer almıştır. Bu binaların avluya bakan cephelerinin önünde kireçtaşından kaideler ele geçmiş olup, bu yapıların ön yüzlerinin, Alaca Höyük'teki gibi, revaklı olduğu düşünülmektedir (Bittel 1970:77-79). Benzer sütun kaideleri, yukarı avlu çevresindeki binalar içinde geçerli olmuştur. Aşağı avlu'dan orta avluya geçiş bir kapı binası aracılığıyla sağlanmıştır. Bu kapı binasının sadece temel seviyesi korunmuştur. Söz konusu kapı binasının en önemli özelliği; sarayın iç ve dış kısımlarını bağlayıcı olmuş olmasıdır (Bittel 1970: 81). Kapı binasından geçildikten sonra ulaşılan, orta ve yukarı avlu etrafında saray kompleksinin özünü oluşturmuş olan, A, D, E ve F binaları yer almıştır (Lev. 92b). Avlular çevresinde sadece zemin katı planları saptanmış olan bu binaların birden çok kata sahip olduğu hem arazinin doğal yapısı hemde bazı merdiven kalıntıları ile anlaşılmıştır (Bittel 1970: 81-82).

A Binası, yamuk planlı olarak inşa edilmiştir. Yapıya orta avludan giriş sağlanmış olup, enine yerleştirilmiş iki büyük hol ve bunlara doğudan dik olarak uzanan bir ön odası bulunmaktadır. Yapı içerisinde, kuzey-güney doğrultusunda birbirine paralel olarak uzanan, çift sıra sütun kaidelerinin yer aldığı dört adet mekan yer almıştır (Lev. 93) (Bittel 1957:10). Mekanlar içerisinde ele geçen

kaidelerin, üst katın tabanını destekleyen ahşap direklerle bağlantısı olduğu düşünülmektedir (Naumann 1991:440). A yapısının kazısı sırasında 3000'den fazla çivi yazılı tablet ele geçmiştir. Bu tabletlerin dağınık durumda ele geçmiş olması nedeniyle, bunların üst katta muhafaza edilmiş oldukları düşünülmektedir (Bittel 1970: 80-82).

D Binası; Büyükkale'deki en büyük yapıyı oluşturan bina 50 m. uzunluğunda ve 40 m. genişliğinde planlanmıştır (Lev. 94). Söz konusu binanın batı kısmının yamaca doğru uzanmış olan bölümü bir teras üzerine oturtulmuştur. Bu yapısında birden çok kata sahip olduğu görüşü yaygındır (Bittel 1970: 82-84). D binasının iki girişi vardır. Bunlardan ilki orta avlunun batısındaki kapı yapısından geçilen bir hol aracılığı ile sağlanmış olan geçittir. Diğeri de B yapısının yakınındaki giriş açıklığından sağlanmış olup, bir merdiven aracılığıyla büyük salonun holüne giriş sağlanmıştır. D yapısının en önemli mekanını kuşkusuz, 32 X 32 m. boyutundaki kare planlı salon oluşturmıştır. Bu salon içerisinde belirli aralıklarla dizilmiş beş sıra taş kaide bulunmuştur. Toplam 25 kaidenin yer aldığı salon, bu kaide sıralarıyla altı bölüme ayrılmış gibidir. Bu kaidelerin üzerinde ahşap direklerin yer aldığı düşünülmüştür (Bittel 1957:15). Yapı içerisindeki bu anıtsal salonun, Hitit Krallarının resmi kabul salonu veya taht salonu olduğu ileri sürülmüştür (Bittel 1970:84). Bu resmi nitelikteki salonun doğru duvarı üzerinde bir kapı açıklığı yer almıştır. Söz konusu yapının doğusundaki kalıntılarda göz önüne alındığı zaman orta avlu'dan bu mekana iki sütunlu bir giriş ile geçildiği düşünülmüştür (Naumann 1991: 442).

E Binası, gerek sitadelin iç kısmında yer almış olması gerekse çok geniş bir manzaraya hakim olması bu binanın, sarayın ikamet ile ilgili yapısı olduğunu göstermiştir (Bittel 1970:81) Kareye yakın bir plan özelliği gösteren yapının uzunluğu 26.60 m., genişliği ise 22.20 m. kadardır (Neve 1982:92). Bu yapı, güneybatı terası üzerindeki eski yapılara ait kalıntıların tesviyesinden sonra yeni bir teras oluşturmak sureti ile yapılmıştır (Neve 1982:92).

Yapının giriş kısmında iki sütunun varolduğu tahmin edilmiştir (Bittel 1938:19). Ancak giriş kısmında sütun kaidelerine ait herhangi bir iz saptanmamış olup, hafirleri; bu kaidelerin başka bir yapıda kullanılmak üzere alınmış olabileceğini belirtmişlerdir (Bittel 1938:19). Giriş kısmından sonra bir ön giriş mekanına geçiş sağlanmıştır. Bu XI numaralı mekanın her iki yanında, XII ve X numaralı iki mekan yer almaktadır. X numaralı mekanın kuzeybatı duvarı tamamen tahrip olmuştur. Söz konusu; XII, XI ve X numaralı mekanlar yapının giriş kısmını meydana getirmişlerdir. Bu bölümün kuzeybatısında yapının merkezine yerleştirilmiş, VII numaralı ana salon yer almıştır. Bu ana salonun uzunluğu 12.15 m., genişliği ise 6.90 m. kadardır (Neve 1982:92). Ana salonun doğusu tamamen tahrip olmuştur. Salonun kuzeydoğusunda, VIII numaralı mekan yer almış olup, güneybatıda ise IX ve VI numaralı mekanlar yer almıştır. Bu mekanlardan, VI numaralı olanında merdivene ait olabilecek kalıntılar ele geçmiştir. Binanın iç mekanları, ana salonun kuzeybatısında yer almıştır. Kendi içerisinde kapalı oda topluluklarından meydana gelen bu bölüm güneyde; VI, I numaralı mekanlar, kuzeybatıda IV, VIII numaralı mekanlar ve batıda; XII, XI numaralı mekanları içermektedir. Kuzeydoğu-güneybatı istikametinde yerleştirilmiş olan IV ve IVb mekanları, ufak boyutlu ve dikdörtgen planlıdır. Ana salonun batısında yer alan II ve III numaralı mekanlar ise aynı planda ve aynı boyutta inşa edilmişlerdir. Bu mekanlar içerisinde çok sayıda tablet ele geçmiştir (Neve 1982: 92-93). Yapının batısında ise çok küçük boyutlu, I numaralı mekan yer almıştır. E yapısı, arazinin yapısına uydurulmuş olup, bu nedenle mekanlar arasında seviye farklarına maruz kalmıştır (Lev. 95).

F Binası; Büyükkalenin en kuzey ucuna inşa edilmiş olan F yapısı, arazinin eğimine uygun olarak; 33 m. uzunluğunda ve 29 m. genişliğinde dikdörtgen planlı olarak inşa edilmiştir. Bina'nın güneybatı kısmı, arazi eğimi nedeniyle oldukça alçak bir seviyede yer almış olup, bu kısımda depo mekanları yer almıştır. Binanın temel duvarları eski terasın üzerine kurulmuştur (Neve 1982: 96).

VII.2.1.2. DUVAR YAPISI:

Büyükkale’de saray kompleksini oluşturan yapılara bakıldığı zaman bunların; iri blok taşlardan oluşan temel üzerine kerpiçle inşa edildiği anlaşılmıştır. Bu yapıların genelinde, temel üzerinde yükselen kerpiç duvarların alt kısımları moloz ve kesme taşlardan oluşturulmuştur. Bu taş duvarın üzerinde yükselen duvardaki kerpiçlerin farklı boyutlarda yapılmış olduğu görülmüştür; bu kerpiçler daha çok 48 X 48 X 10 cm. yada 50 X 50 X 11 cm. boyutlarında biçimlendirilmişlerdir (Neve 1982:93-v.d.). Binaların duvarlarının inşasında ahşap’da yoğun olarak kullanılmıştır. Bu hatıllar belirli aralıklarla ve birbirini izleyecek biçimde sıralanarak hatıl ızgarasını oluşturmuştur. Büyükkale’deki yapılardan sadece A binası’nda kerpicing direk moloz taşlar üzerine yerleştirildiği görülmüştür (Bittel 1952:48-v.d.). Bunun dışında gerek A binası’nda gerekse E binası’nda; taş duvar üzerinde belirli aralıklarla kerpiç ayakların yapıldığı görülmüştür. Söz konusu bu kerpiç ayakların arası moloz taşlar ve ağaç hatıllar ile doldurulmuştur (Darga 1985: III) (Lev. 93).

VII.2.1.3. KAPILAR ve PENCERELER :

Boğazköy’de yer alan saray yapılarının sadece temel seviyesi ele geçmiştir. Bu nedenle bu yapıların gerek kapıları ve gerekse pencereleri hakkında bilgi saptanamamıştır (Darga 1985:138-139).

VII.2.1.4. TABAN DÖŞEMESİ:

Büyükkale’de açığa çıkartılmış olan Hitit İmparatorluk dönemi saray kompleksi oldukça yoğun bir biçimde tahrip edilmiş olup, yapılar daha ziyade temel seviyelerinde korunmuşlardır. Bu nedenle saray kompleksini oluşturan yapıların taban döşemesine ait herhangi bir kalıntıya rastlanılmamıştır.

VII.2.1.5. ÇATI SİSTEMİ:

Boğazköy Büyükkale'deki saray yapılarının yalnızca temel seviyeleri saptanabilmektedir. Bu yapılardan bazıları, örneğin A ve D, içerisinde bir üst katı destekleyen ahşap sütunlara ait direkler ele geçmiş olmasına rağmen çatıyla ilgili kalıntılar günümüze ulaşmamıştır. Buna rağmen Hitit yazılı metinlerinde çatı yapısı ile ilgili pek çok bilgi elimize geçmiştir. Bu metinlere göre, saray yapılarının üzerinin düz dam yada kara dam denilen çatı yapısı ile kapatıldığı düşünülmektedir (Nauman 1991:161-v.d.)

VII.2.1.6. TARİHLENDİRME :

Boğazköy Büyükkale, çok sayıda birbiriyle ilişkili yapılardan oluşan birbirine bağlı bir saray kompleksini barındırmıştır. Söz konusu saray kompleksinin bir defada planlanıp yapılmadığı, farklı zamanlarda yapılan eklemelerle son halini almış olduğu yaygın olan görüştür (Bittel 1970:74).

Büyükkale'de yer alan bu saray kompleksinin tarihlendirilmesinde en önemli malzeme grubunu yazılı belgeler oluşturmuştur. E binası, ve A binasında ele geçen yazılı metinler ışığı altında saray kompleksi M.Ö. 13 yy.'a tarihlendirilmiştir (Neve 1982:95). Ayrıca, D yapısının zemin katında ele geçen çok sayıdaki bulla üzerinde, M.Ö.14 ve 13. yüzyıllara ait “Büyük Kral” mühür baskıları görülmüştür (Bittel 1970:82).

VII.3. MAŞAT HÖYÜK (TAPİGGA)

VII.3.1. MAŞAT HÖYÜK SARAYI:

Maşat Höyük, Maşat ovasında bulunan kalker bloklarının oluşturduğu büyük bir kütle üzerinde yer almıştır. Höyüğün sitadel kısmı oldukça geniş bir alanı kaplamış olup, yer yer teraslama işlemiyle sitadel düz bir alan haline getirilmeye çalışılmıştır. Sitadel üzerinde yer alan saray yapısı bu teras üzerinde oturtulmuş olmasına rağmen zaman zaman topoğrafyadan meydana gelen yükseltilere uydurulmaya çalışılmıştır (Özgüç 1978:2-v.d.) Maşat Höyük Sarayı sitadelde, A-J/1-10 plankareleri arasında yer almıştır (Lev.10).

VII.3.1.1. SARAY PLANI:

Maşat Höyük'te Hitit Çağının III.yapı katına tarihlendirilmiş olan saray yapısında bu güne kadar 45 oda açığa çıkartılmıştır. Bu mekanların büyük bir çoğunluğu bodrum katına ait olup, sarayın sadece kuzeybatı ve kuzeydoğu yönündeki iki büyük mekan grubunun, 34-38 numaralı mekanlar ve 21-25 numaralı mekanların, bodrum olmadığı anlaşılmıştır. Bu iki büyük mekan grubunun bodrum katları olmamasının en önemli nedeni kuruldukları zeminin bir kaya kütlesi ile sınırlandırılmış olmasıdır. Söz konusu bu kısımda zemin katı üzerinde iki katın daha yer aldığı düşünülmektedir (Özgüç 1982:4).

Maşat Höyük Sarayı'nda ele geçen mekanların temellerine bakıldığında zaman zaman sarayın kuzeydeki kanadının en az 100 m., doğu da yer alan kanadının ise 80 m. olduğu saptanmıştır. Saray yapısının kuzey ve doğu kanatları korunmuş olmasına rağmen yer yer erozyon nedeni ile tahrip olmuştur. Güney kısmı ise anlaşılamamıştır. Çünkü bu bölümde daha geç döneme ait olan yapılar, saraya ait olabilecek kalıntıları tahrip etmiştir (Özgüç 1982: 1-v.d.)

Saray yapısı, merkezi bir avlu etrafında yer almış olan kendi içerisinde kapalı, avluya bağlantı gösteren dikdörtgen ve kareye yakın dikdörtgen planlı oda gruplarından meydana gelmiştir.

Saray avlusu'nun kuzey ve doğusunda, korunmuş olan mekan gruplarının önünde sütun kaidelerine ve duvarlarda yarım sütunlara rastlanmıştır. Bu özellikler, Boğazköy Sarayı ve Alaca Höyük Mabet-Sarayı'nda da görülmesi açısından önem taşımaktadır. Sarayın batı ve güney kısmında, saraya ait mimari kalıntılar ile beraber bu tip revaklı bir yapının var olup olmadığı anlaşılamamıştır (Özgüç 1982:7). Söz konusu sütun kaideleri ve duvarlar üzerindeki yarım sütunlara dayanarak, sarayın avluya bakan cephesinin revaklı olduğu söylenebilmektedir. Bu gösterişli avlu, doğu da 33 m. genişliğinde, kuzeyde ise 40 m. uzunluğunda planlanmıştır. Avlu, daha sonraki Hitit evrelerinde de aynı amaçlı olarak kullanılmış olup, Demir Devrinde yoğun bir iskana maruz kalmıştır (Özgüç 1982:7-8) (Lev.96)

Maşat Höyük Sarayı'nın ana girişi; köylülerin tahribatı ve erozyonun etkisi ile tam olarak saptanamamıştır. Ama arazideki kalıntıların değerlendirilmesi ile ana girişinin, H-G/8 plankaresi yani doğu kanadın güneyinde yer almış olabileceği ileri sürülmüştür (Özgüç 1980: 306). Sarayın doğu kanadını oluşturan mekanlar oldukça düzgün bir biçimde dikdörtgen planlı olarak inşa edilmişlerdir. Sarayın doğu kanadının oturduğu alan kuzey kanadın oturduğu alandan daha dar olduğu için bu kanatdaki odalar hem daha küçük hemde daha az sayıda yapılmışlardır (Özgüç 1978:8). Sitadelin bu kısmında arazinin eğimi oldukça fazladır. Bu nedenle yapının temelleri batıdan doğuya doğru basamaklar şeklinde yükselerek inşa edilmiştir. (Özgüç 1982:6). Doğu kanadı oluşturmuş olan mekanlardan; 6, 12 ve 16 numaralı odalar haricinde diğerleri revaklı avluya doğrudan bir kapı vasıtası ile bağlanmışlardır (Özgüç 1978:8). Doğu kanadının en güneyinde, uzunlamasına yerleştirilmiş dikdörtgen planlı 1 numaralı mekan yer almıştır. 1 numaralı mekan yaklaşık olarak 3,5 m. uzunluğunda ve 2 m. genişliğinde inşa edilmiştir. Bu mekanın hemen kuzeyinde; 4.3 m. uzunluğunda, 3.5 m. genişliğinde, 2 numaralı mekan yer almıştır. Söz konusu iki mekanın tabanı sıkıştırılmış toprakla kaplanmıştır (Özgüç 1978:8). 2 numaralı mekanın kuzeyinde; avluya uzunlamasına uzanmış 3,5

m. uzunluğunda ve 2,1 m. genişliğinde 3 numaralı mekan yer almıştır. 1, 2 ve 3 numaralı mekanlar arasında geçişin sağlandığı açıklıklar saptanmıştır. Bu üç mekanın doğusunda, 11 m. uzunluğunda ve 2 m. genişliğinde 4 numaralı uzun oda yer almıştır. Bu mekanın bir koridor olabileceği düşünülmüş olup, doğu duvarının en güney ucu, düzenli bir çıkıntı oluşturmuştur (Özgüç 1982:7) (Lev.96). Sarayın doğu kanadındaki bu ilk grup mekanın kuzeyinde ikinci bir mekan grubu yer almıştır. Bu mekanlar plan üzerinde 5'den 11'e kadar numaralandırılmışlardır. Bahsedilen bu mekanlardan, 6 numaralı hariç, diğerleri revaklı avluya dik olarak yerleştirilmişlerdir. 6 numaralı mekanın güneyinde, 3 numaralı mekanın kuzeyinde uzunlamasına dikdörtgen planlı 5 numaralı oda yer almıştır. Hem bu mekan, hem de kuzeyindeki 7 numaralı mekanın tabanı yassı taşlarla döşenmiştir (Özgüç 1978:8). 6 ve 7 numaralı mekanın kuzeyinde, birbirlerine paralel olarak yerleştirilmiş; 8, 9, 10 ve 11 numaralı mekanlar yer almıştır. Revaklı avluya dik olarak uzatılmış olan bu dikdörtgen planlı mekanlarda 10 ve 11 numaralı mekan ince bir duvar ile birbirinden ayrılmıştır (Lev.96). Bu mekanlardan 11 numaralı olanın içerisinde çok yoğun bir biçimde kum ve çakıl dolgu ele geçmiştir. Bu olasılıkla daha sonraki Hitit katına ait yapının inşası sırasında meydana gelmiştir (Özgüç 1978: 7). 11 numaralı mekanın güneyindeki; 9 ve 8 numaralı mekanların içerisinde çok sayıda çivi yazılı tablet gün ışığına çıkartılmıştır. 9 numaralı mekan içerisinde, tamamen kerpiç sıvalı bir bank yer almıştır. Bu mekandan küçük bir kapı aracılığıyla 2.80 m. uzunluğunda, 1.60 m. genişliğindeki; 10 numaralı mekana geçiş sağlanmıştır. 9 numaralı oda ve güneyindeki 8 numaralı oda 6,50 m. uzunluğunda ve 2.50 m. genişliğinde inşa edilmiştir. 8 numaralı mekanın güneybatı köşesi yakınında, üst kattan düşmüş olduğu sanılan 20 tablet ve çok sayıda bulla ele geçmiştir (Özgüç 1978:7). Yine 8 numaralı mekanın kuzeyindeki, 9 numaralı mekan içerisinde de, 80 adet tablet gün ışığına çıkartılmıştır (Özgüç 1978:7-8). Saraydaki yangın, tabletlerinde şiddetle yanmasına neden olmuştur. Tabletlerin altında zaman zaman kömürleşmiş ahşap parçaları saptanmıştır. Bu ahşaplar olasılıkla, tabletlerin üzerine yerleştirildiği raflara ait olmalıdır (Özgüç 1978: 8). 8 ve 9 numaralı mekanların revaklı avluya bakan duvarlarının inşa tekniğinin oldukça ilginç olduğu belirtilmiştir. Duvarın iç ve dış yüzü; taş ile örülmüş olup, düzgün bir biçimde kil ile sıvanmıştır.

Her iki yüzdeki ince taş örgüsünün arası ise kerpiç ile doldurulmuştur. 10 ve 11 numaralı mekanın kuzeyinde, revaklı avluya diklemesine uzanan dikdörtgen planlı olması muhtemel 12 numaralı mekan yer almıştır (Lev.96). Bu mekanın doğu kısmı daha sonraki, Hitit katı yapılarıyla tahrip edilmiştir. Mekanın iç duvarlarına bakıldığı zaman, kerpiç duvarların, iç yüzlerinin duvar yüksekliğince, 40 cm. kalınlığında taşla kaplanıp kille sıvandığı görülmüştür. Olasılıkla, kerpici nemden korumak için yapılmış olan bu sisteme sahip 12 numaralı mekanın üzerinin açık olabileceği düşünülmektedir. Söz konusu mekan T.Özgüç tarafından; yapıya ıslık sağlaması için düzenlenmiş mekanlardan biri olarak yorumlanmıştır (1982:4). 12 numaralı mekanın kuzeyinde birbirine ve 12 numaralı mekanada paralel iki depo mekanı açığa çıkartılmıştır. 13 numaralı depo mekanının, güneydoğusu Hitit döneminin II. kat binası nedeniyle temele kadar tahrip edilmiştir. 13 numaralı mekan içerisinde ele geçen izlerden mekanın ahşap duvarlarla bölünmüş olduğu saptanmıştır. Söz konusu ahşap duvarlar yaklaşık 10 cm. kalınlığında izler bırakmış olup, bu mekanlara büyük küpler yerleştirilmiştir. Tabanları da oda tabanlarından 5-6 cm. daha yüksek olan bu küçük bölümlerin içerisinde saptanan küpler tamamen tahrip edilmiştir. 13 numaralı mekanın batısında küçük boyutlu, hücre biçimli, 14 numaralı mekan yer almaktadır. 13 numaralı mekanla 14 numaralı mekan arasında ince bir kerpiç duvarın varlığı anlaşılmıştır. 13 numaralı depo mekanın kuzeyinde 15 numaralı depo mekanı yer almıştır. Bu depo mekanda yüksekliği 2m.'yi geçen iri küpler açığa çıkartılmış olup, bunların yanlarında büyük bir basamak taşının varlığı da saptanmıştır. Ayrıca bu depo mekanı içerisinde, mataralar, testiler, çanaklar, şişeler ve hiyeroglif baskısı taşıyan bullalara rastlanılmıştır (Özgüç 1978:7). Depo mekanının batısında, dikdörtgen planlı 16 numaralı mekan bulunmaktadır. Bu mekanın kuzeyinde yer alan 17 numaralı küçük mekan içerisinde hiyeroglif baskılı bullalar ele geçmiştir. 17 numaralı mekanın doğusunda da 5m. uzunluğunda ve 2.5m. genişliğindeki 18 numaralı mekan bulunmakta olup, bu mekanın doğusunda, 10.50m. uzunluğunda, 6.50m. genişliğinde üzeri açık olduğu düşünülen 19 numaralı mekan yer almıştır (Özgüç 1982: 2).

Bu mekanda, 12 numaralı mekan gibi ışık ile ilgili olmalıdır. 12 numaralı mekanın duvarlarının iç kısmında görülen, 40 cm. genişliğindeki taş kaplama ve kil sıvama aynen 19 numaralı mekan içerisinde de saptanmıştır. Ayrıca 19 numaralı mekanın tabanı altında, toplanan suların tahliyesini sağlayan bir kanal sistemi saptanmıştır (Özgüç 1982:2). Sarayın kuzeydoğu kenarında, 19 numaralı avlunun kuzeyinde, kendi içinde kapalı odaların oluşturduğu bir bütün yer almaktadır. 21-25 numaralı bu mekanların, geleneksel Hitit evlerini yansıttığı ifade edilmiştir (Özgüç 1982:3). 19 numaralı mekanın batısında yer alan dikdörtgen planlı, 27 numaralı mekanın duvarları üzerinde koyu kırmızı renkte bir şerit boyaması yer almaktadır (Özgüç 1978:5). 21 ve 26 numaralı mekanlar arasında yer alan mekanlar, Demir Devri yapılarınca şiddetli bir biçimde tahrip edilmişlerdir. Bu kısımda saray enkazı içerisinde 3 adet tablet saptanmıştır. Söz konusu grubu oluşturan mekanlardan, 30 numaralı mekanın içerisinde; 9 kerpiçle yapılmış 1.40 X 1.30m. ölçüsünde bir bank açığa çıkartılmıştır. Bu mekanların hemen batısında yan yana, avluya diklemesine yerleştirilmiş dört mekan yer almaktadır. Bu mekanlar 37, 38, 39 ve 40 numaralı mekanlar olup, 39 ve 40 numaralı mekanlar içerisinde çatıyı veya üst katın tabanını taşıyan ahşap direklerin bastığı taş kaideler saptanmıştır (Lev.96). Bu mekanların güneyinde, avluya paralel inşa edilmiş, ince kerpiç duvarlara sahip 2 X 1.50 m., 2 X 1.70 m., 2 X 1.80 m. boyutlarında küçük bölümler şeklinde altı tahıl ambarının varlığı saptanmıştır. Benzeri uygulama 13 numaralı depo mekanında da karşımıza çıkmıştır. 35 numaralı paralel mekanın korunan duvar yüksekliği iki metreyi geçmekte olup, içerisinde bir tablet ve mızrak ucu ele geçmiştir (Özgüç 1978: 6-v.d.).

Sarayın kuzey batısında, birbirine dik ve yatay olarak inşa edilmiş beş oda açığa çıkartılmış olup, 41 ve 45 numaralarıyla adlandırılan bu mekanlar yapının kuzeydoğu kanadındaki mekanlarla aynı plan özelliklerini yansıtmaktadırlar (Özgüç 1982:3).

VII.3.1.2. DUVAR YAPISI :

Maşat Höyük Sarayı'nı meydana getiren duvarların yapım tekniğine bakıldığı zaman, kireçtaşı bloklarından oluşan temel taşlarının genişliğinin 1.50 m.'yi geçtiği görülmüştür. Sarayın temel inşası sırasında daha çok şu yöntem benimsenmiştir: temelin iç ve dış yüzü oldukça iri ve iyi işlenmiş düz taşlarla örülmüş, araları ise daha küçük düzensiz moloz taşlarla doldurulmuştur. Temeli oluşturan büyük taşların her tarafı iyi düzeltilmiş ve birbirlerine dikkatli bir şekilde alıştırılmışlardır. Temellerin en üstünde düzgünce işlenmiş iri blok kerpiçler yerleştirilmiştir. Bu taş temeller, taban seviyesine kadar uzanacak biçimde planlanmıştır (Lev.78). Ayrıca duvarların yüzeyinde, sadece Maşat Höyük Sarayı'na özgü bir özellik saptanmıştır. Buna göre, temel seviyesinin bir kısmıda dahil olmak üzere duvar boyunca uzanan taş kaplama ve kil sıvaması oldukça önemlidir. Duvarların hemen önündeki bu kaplamanın üzerine kerpiç örgü basmamıştır. Duvarlar birbirine paralel olup, mekan köşeleri daima dik açı oluşturacak şekilde planlanılmışlardır. Taş temeller üzerindeki kerpiçler ortalama, 63 X 45 X 12 cm., 65 X 45 X 10 cm., 50 X 46 X 12 cm., 46 X 38 X 10 cm., 45 X 40 X 10 cm., 42 X 32 X 10 cm., 40 X 36 X 10 cm. veya 35 X 30 X 10 cm., boyutlarında yapılmışlardır. Bazı mekanların duvarlarının iç kısmı duvar yüksekliğince, 40-50 cm. kalınlığında taşlarla kaplanmış ve üzeri kil ile sıvanmıştır. Aynı uygulama avludaki revak kaidelerinde de görülmüştür. Duvarlar üzerindeki bu taş örgü ve kerpiç duvarlar aynı yangınla tahrip olmuştur. Bu da, taş örgünün sonradan değil, sarayın inşası sırasında kerpiç duvarları desteklemek amacıyla yapılmış olduğunu göstermektedir (Özgüç 1978:4). Bunun dışında bazı odaların duvarlarının tamamen taş ile inşa edildiği de saptanmıştır. Bu taş duvarlarında kalın bir kil tabakasıyla kaplandığı görülmüştür.

Sarayın inşası sırasında duvarlarda, birbirine sık bir şekilde düzenlenen, ağaç dikmelerin varlığı tespit edilmiştir (Lev.97). Sarayın geçirdiği büyük yangın neticisinde bazı direkler yanarak bulundukları yerlerde boşluklar oluşmuş olup, bazı yerlerde ise kömürleşmiş bir biçimde açığa çıkartılmıştır (Lev.97). Yapının duvar inşası sırasında kullanılan bu ağaç dikmelerin dışında, taş temel üzerinde, kerpiç duvarların üzerine bastığı yatay hatılların varlığı da keşfedilmiştir (Lev. 97). Bina

inşası sırasında kullanılmış olan ahşapın yoğunluğu, yangının şiddetini arttırmıştır. Bazı duvarlarda da ahşap direklerin haricinde, taş direkler saptanmıştır. Duvarların inşasındaki bu uygulamalar, sarayın birden çok kata sahip olduğunu bize göstermiştir (Özgüç 1978:4). Sarayın iki katlı olması durumunda T.Özgüç üst katın; daha çok ahşap malzemeyle daha az kerpiçle inşa edilmiş olabileceğini belirtmiştir (1982:11).

VII.3.1.3. KAPILAR ve PENCERELER:

Bugüne kadar Maşat Höyük kazılarında saray alanında, iç ve dış kapı açıklıklarına ait bir ize, merdivenin taş veya kerpiç ayağına rastlanmamıştır. Bu nedenle, açığa çıkartılmış olan mekanlara üst katın tabanından açılan ahşap bir merdiven aracılığıyla giriş sağlandığı düşünülmektedir (Özgüç 1978:4). Yapının ele geçen zemin kat kalıntılarında pencerenin varlığında saptanamamıştır. Ancak, T.Özgüç yapının ikinci veya üçüncü katlarında az sayıda pencerenin olabileceğine işaret etmiştir (1982:11).

VII.3.1.4. TABAN DÖŞEMESİ:

Maşat Höyük Sarayı'nın sadece zemin katının kalıntıları ele geçmiş olduğu için üst katların taban döşemesi hakkında bilgi sahibi olunamamıştır.

Sarayın revaklı avlusunun zeminine bakıldığı zaman; küçük çakıl taşları ile karıştırılmış ve sıkıştırılmış sert bir toprak tabanın varlığı anlaşılmıştır (Özgüç 1978: 9). Sarayın açığa çıkartılan depo odalarının zemini daha çok; düzenli, kalın sert bir dolguyla kaplanmış olup, zaman zamanda sıvanmıştır (Özgüç 1978:4). Sarayın doğu kanadında yer almış olan 3, 4, 5, 6 ve 7 numaralı mekanların tabanı, yassı taşlar, ufak moloz ve çakıl taşlarıyla kaplanmıştır. Söz konusu kanatta Demir Devri yapılarının tahribatı diğer mekanların bu tip bir taban döşemesine sahip olup olmadığını anlamamızı engellemiştir (Özgüç 1978: 8).

VIII.3.1.5. ÇATI SİSTEMİ:

Maşat Höyük Sarayı'nda çatı sistemi hakkında yeterli delil saptanamamış olmasına rağmen T.Özgüç; yapının çatısının düz olduğunu ve toprakla örtülmüş olabileceğini belirtmiştir (1982:11). Benzer düşünce diğer Hitit dönemi yapılan içinde geçerliliğini kormaktadır.

VII.3.1.6. DUVAR BOYALARI:

Maşat Höyük Sarayı'nın duvarları üzerinde, krem, açık pembe renk sıva üzerine kırmızı veya beyaz renkli badananın uygulanmış olduğu görülmüştür. Yapının bazı mekanlarının duvarları, 1.20-1.50 m. yüksekliğinde sürülen ince kırmızı şeritte bezenmiştir. Ancak mekanların hiç birinde duvar resmine rastlanmamıştır (Özgüç 1978:5)

VII.3.1.7. TARİHLENDİRME:

Maşat Höyük, Hitit ülkesi ile *Kaşka* egemenliğinin hakim olduğu Karadeniz bölgesi arasında bir sınır şehri görünümü arz etmektedir. Maşat Höyük ya da Hitit dönemindeki adıyla Tapigga; Kaşka ülkesi sınırındaki en güçlü ve en güvenilir Hitit merkezlerinden biri idi. Maşat Höyük, başkent Hattuša'da oturan, Büyük Kral'a bağlı beyin merkezi olarak inşa edilmişti (Özgüç 1978:2).

Maşat Höyük Sarayı, bir beyin idaresiyle gerçekleştirilmiş bir projenin ürünü olarak günümüze gelmiştir. Yani sarayın ana kısımları bir defada planlanıp yapılmıştır. Sarayın tarihlendirilmesinde kullanılan en önemli malzeme grubunu çivi yazılı tabletler oluşturmaktadır. Sarayı arşivinde açığa çıkartılmış olan tabletlerin çoğu, kralın önemli kimselere gönderdiği resmi mektuplardır. Beyler, Büyük Kralın bu eski şehirde oturan temsilcileri olmuş olmalıdırlar. Yazılı belgelerden, Hattuša ve Maşat Höyük yani Tapigga arasındaki sıkı haberleşmenin varlığı anlaşılmıştır. Ele geçen tabletler; tahıl ve tarla listeleri, şahıs listeleri, hasat, düşman ve düşman

Maşat Höyük yani Tapigga arasındaki sıkı haberleşmenin varlığı anlaşılmıştır. Ele geçen tabletler; tahıl ve tarla listeleri, şahıs listeleri, hasat, düşman ve düşman tehlikesi hakkında yazılmışlardır. Ayrıca Hititlerin kuzeyindeki büyük düşmanı Kaška'lar hakkında da bilgiler içeren tabletler ele geçirilmiştir. Bu tabletlerde, düşmanlar ve ekinlerle ilgili olarak, bazı öteki merkezlerin ve şehirlerin adları belirtilmiştir. Bu tabletlerin içerisinde, dini ve edebi metinler ele geçmemiş olmakla beraber bir tane fal metni ele geçmiştir. Ele geçen tabletlerin tamamı Hititçe ile kaleme alınmıştır. Gerek yazılı belgelerden elde edilen bilgiler gerekse tabletlerin, Orta Hitit üslubunda yazılmış olması, Maşat Höyük Sarayı ve arşivini M.Ö. 1400'lere tarihlendirmemize neden olmuştur (Özgüç 1978:12)

Boğazköy metinlerinde, Hitit ülkesinin kuzeyindeki Kaška'ların saldırısına uğradığı belirtilmektedir. Bu metinlerde yüzyıl içerisinde iki kez Kaşkalı'ların, başkent Hattuša'yı işgal edip yağmaladıkları belirtilmiştir. Bu işgallerden birincisi II Tuthaliya (M.Ö. 1410-1380), diğeri ise Muwattali (M.Ö.1305-1282) zamanında meydana gelmiştir (Bittel 1970: 20-21). Söz konusu, Kaška saldırıları sırasında, Maşat Höyük'ünde tahrip edilmiş olabileceği belirtilmiştir (Özgüç 1978:12). Çünkü, Maşat Höyük yada antik adı ile Tapigga, Kaška ve Hitit ülkesi arasında bir sınır şehri, sınır karakolu vazifesi görmüştür. Maşat Höyük Sarayı içerisinde ele geçen iki tablet üzerinde, II.Tuthaliya'nın ve karısının isimleri okunmuştur. Bu tabletlere göre, Maşat Höyük yada Tapigga Sarayı, II.Tuthaliya dönemine tarihlenmiş olup, olasılıkla da bu kralın döneminde gerçekleşen Kaška saldırısıyla yakılarak, tahrip edilmiştir (Özgüç 1978:13).

VII.4. TELL AÇANA (ALALAH)

VII.4.1. NIQMEPA SARAYI :

Tell Açana'nın IV.tabakasına ait olan Niqmepa Sarayı; höyüğün kuzeyinde, P-U/7-13 plankareleri üzerinde açığa çıkartılmıştır.

VII.4.1.1. SARAY PLANI :

Tell Açana'nın IV.tabakasında yer almış olan Niqmepa Sarayı, VII.tabakadaki Yarım-Lim Sarayı'nın bir yangınla tahrip olmasından sonra aynı bölgeye inşa edilmiştir. Eski saray kalıntılarının tesviye edilmesi ile oluşturulan teras üzerine Niqmepa Sarayı yapılmıştır. (Lev.98a) (Woolley 1955: 110). Söz konusu saray, mimari açıdan da VII.tabakadaki Yarım-Lim Sarayı ile benzerlikler göstermektedir (Woolley 1955:114).

Niqmepa Sarayı, kendi içinde kapalı üç ayrı yapıdan meydana gelmiş olup, bunları Woolley resmi bölüm, ikâmetgah bölümü ve hizmet bölümü olarak üçe ayırmıştır (1955:112-114). Buna göre sarayın ana yapısı olan A yapısı R-U/7-11 plankarelerinde, ana yapıyı kuzeyden ve doğudan çevreleyen ikinci yapı yani B yapısı, O-U/7-12 plankarelerinde yer almıştır. Bu iki yapıya güneyden bağlanan üçüncü yapı yani C yapısı ise, Q-U/11-13 plankareleri üzerinde açığa çıkartılmıştır (Lev.98a). Söz konusu yapılardan, A yapısının ikametgah amaçlı; B yapısının resmi amaçlı ve C yapısının ise hizmetlilerin ikameti için yapıldığı ve kullanıldığı kazılar sonucunda anlaşılmıştır (Woolley 1939:11).

A Yapısı; sarayın A yapısının ön avlusu güney, doğu ve batıdan kare ve dikdörtgen biçimli mekanlarla çevrilmiştir (Woolley 1955:114). Bu avluya güneybatı köşesindeki bir kapı açıklığı ile doğrudan giriş sağlanmıştır (Lev.98a). Bu girişten daha küçük yapılmış ikinci bir giriş ise; avlunun kuzeybatı köşesindeki dikdörtgen biçimli bir mekanla sağlanmıştır. Bu mekan önünden başlayan tuğla döşeli dar bir yol, avlu içinde L biçimi oluşturarak, A yapısının girişindeki

merdivenlere kadar uzatılmıştır (Woolley 1955:114). Avlu içerisinde aynı tarzda yapılmış ikinci yol ise yine A yapısının girişinden başlayarak, avluyu güneyden ve doğudan çeviren C yapısının duvarlarına paralel olarak, 2.85 m. genişliğinde devam etmiştir (Lev.98a). Avlu içerisinde gün ışığına çıkartılmış olan bu yol tamamen kare biçimli tuğlala yapılmıştır (Woolley 1955:114) (Lev.98b).

Sarayın bu önemli yapısı, 33 m. uzunluğunda ve 32 m. genişliğinde inşa edilmiştir. Giriş güney yönünde, dışa taşkın iki duvar çıkıntısı arasından yükselen merdivenle sağlanmıştır. Burada; 2.40 m. genişliğinde üç bazalt basamaktan sonra, kireç taşından yapılmış 7 m. genişliğindeki bir eşikle dördüncü basamak oluşturulmuştur. Bu eşik üzerinde, 70 cm. çapında, bazalttan yapılmış iki sütun kaidesi in situ halde ele geçmiştir (Woolley 1955:116). (Lev. 98b) Söz konusu, in situ kaidenin hemen üzerinde, 48 cm. çapında ahşaptan olduğu tahmin edilen sütunların oturduğu, yuva tespit edilmiştir. Basamakların ve sütun kaidelerinin bulunduğu giriş açıklığının doğu ve batı yönünde uzanan iki yan duvarında görülen ortostatlar, 2 numaralı giriş mekanında da yer almaktadır. Temel seviyesinden itibaren başlayan, 72 cm. yüksekliğindeki bu ortostatların üzeri hafif eğimli yapılmıştır (Woolley 1955:116). Giriş mekanı niteliği taşıyan, 2 numaralı mekanın, tabanı üzerindeki dolgu malzemesi kaldırılırken boyalı duvar sıvası izlerine rastlanılmıştır. Ancak parçalar halinde ele geçen duvar sıvalarının üst kattan düşmüş olduğu düşünülmektedir (Woolley 1955:117). Bu duvar boyalarının beyaz, kırmızı yada mavi renkte oldukları ancak üzerinde herhangi bir bezemenin olmadığı Woolley tarafından belirtilmiştir (1955:117).

Sarayda, giriş mekanının, doğu ve batı duvarlarında yer alan birer kapı aracılığı ile yan mekanlara geçiş sağlanmış olup, giriş mekanının doğusunda bulunan olan 13 numaralı yan mekan, B yapısına doğrudan geçişi sağlamıştır. 13 numaralı mekanın korunan duvarları en fazla 1,35 m. yüksekliğinde ele geçmiştir. Bu mekanda, duvarları çevreleyen ortostatlar ise 75 cm. yüksekliğinde yapılmışlardır. Mekanı oluşturan kerpiç duvarların üzerinde 5 cm. kalınlığında çamur sıva tespit edilmiş olup, mekanın tabanı üzerinde de 45 cm. kalınlığında yanmış ahşap kalıntıları ve kerpiç enkazı açığa çıkartılmıştır (Woodley 1955:120).

Giriş mekanının batısında yer alan, 3 numaralı yan mekan giriş mekanı ile iç mekanlar arasında bağlantıyı oluşturmuştur. Giriş mekanı ile 3 numaralı mekan arasında yer alan kapının bazalt eşiği in situ olarak saptanmıştır. Bu eşiğin uzunluğu 1.06 m. olup, genişliği ise 1.27 m. kadardır. 3 numaralı mekanın kuzeyinde ve batısında iki farklı kapı daha yer almıştır. Mekanın, batısındaki kapıda görülen bazalttan yapılmış bir eşik üzerinden, 20 ve 19 numaralı merdiven odasına, kuzeyinde yer alan diğer kapıdan ise yapının ana salonu da denilen, 4 numaralı mekana geçiş sağlanmıştır. Giriş mekanının batısındaki 3 numaralı yan mekandan geçilen merdiven odası, kapı eşiğinden 20 cm. daha aşağıda yer almıştır. Bu kısımda duvarlar tamamen kerpiç ile inşa edilmiş olup, ortostat kullanılmamıştır. Ancak, 19 ve 20 numaralı mekanların korunan duvar yüksekliği 55 cm.den fazla değildir. Söz konusu mekanlar içerisinde, merdivene ait yalnızca basamak kalıntılarının oluşturduğu kerpiç enkazı gün ışığına çıkartılmıştır (Woolley 1955:123).

Niqmepa Sarayı'nda A yapısının giriş mekanı olan 2 numaralı mekan ile bunun doğusunda ve batısında yer alan yan mekanlar ve batıdaki, 3 numaralı mekana bağlı 20-19 numaralı, merdiven odası, bu yapının giriş bölümünü oluşturmuştur (Lev.98a).

3 numaralı mekanın kuzeyindeki kapı açıklığından, A yapısının ikinci bölümüne geçiş sağlanmıştır. Söz konusu geçişi sağlayan kapıya ait kireç taşı eşik açığa çıkartılmış olup, bu kapı ile 4 numaralı ana salona girilmektedir. Dikdörtgen planlı olan ana salon 13 m. uzunluğunda ve 8 m. genişliğinde yapılmıştır. Bu salonun duvarları, taban seviyesinden itibaren doğrudan doğruya kerpiç ve ahşap hatılların oluşturduğu duvar yapısıyla inşa edilmiştir. 4 numaralı ana salonun doğu duvarına yakın bir yerde ise 1 m. yüksekliğinde, kerpiçten yapılmış ve çamur sıva ile kaplanmış dikdörtgen biçiminde bir ocak bulunmuştur. Bu önemli salonun kuzey, güney, doğu ve batı duvarları üzerinde kapı açıklıkları saptanmıştır. Mekanın kuzey duvarı üzerinde iki ayrı giriş, yapının arka mekanlarına geçişi sağlamıştır. Güney duvarındaki giriş yapının giriş bölümü ile bağlantıyı kurmakta olup, mekanın doğu ve batı duvarları üzerindeki girişler ise, ana salonu yan mekanlara bağlamayı hedeflemiştir. A yapısının merkezi mekanını oluşturan bu salonun dört tarafındaki

kapılar, salonun yapı içerisindeki bütün mekanlar ile bağlantısı olduğunu göstermiştir. Woolley bu mekanı, üzeri açık bir avlu olarak düşünmüş ve buradan sağlanacak ışığın iç mekanları aydınlatacağını belirtmiştir (1939:12). (Lev.99a). Ancak Naumann, Woolley tarafından, avlu olarak nitelenen bu mekanın tabanında bulunan yanmış ahşap kalıntıları ve karbonlaşmış kiriş kalıntılarına dayanarak, bu mekanın üstünü kapalı olarak yorumlamıştır. Naumann, iç mekanların ana giriş açıklığından ışık alabileceğini işaret ederek, 8.30 m. genişliğine sahip bu mekanın üzerinin kapatılmasında zorluk çıkmamış olması gerektiğini vurgulamıştır (1991: 418). Ana salonun batısında bulunan 7 ve 8 numaralı yan mekanlar tahrip olduğundan girişleri belli değildir (Woolley 1955: 119). Ana salonun doğusunda yer almış olan 11 ve 12 numaralı mekanlar ise tamamen tahrip olmuştur; bu kısımda, korunan duvar yüksekliği 1.45 m.'yi geçmemiştir. Sarayın A yapısında, merkez mekanı oluşturan ana salon ile bu salonun batısında ve doğusunda yer alan yan mekanlar, yapının orta bölümünü oluşturmaktadırlar. A yapısının son bölümünü ise ana salona kuzeyden açılan, kendi içinde kapalı, iki ayrı oda topluluğu oluşturmaktadır (Woolley 1939:12). Ana salonun kuzeydoğusunda yer alan kapı açıklığı ile 5, 9 ve 10 numaralı mekanlara geçiş sağlanmıştır. Burada yan yana sıralanmış mekanlardan en küçük olanı, 5 numaralı mekandır. Söz konusu mekanın duvarları bazalt ortostatlarla sahiptir. Mekanın kuzey duvarı kenarında, 32 cm. boyutunda iki tuğla ayak üzerinde duran el yıkama kabı ile buna bağlı bir su kanalı tespit edilmiştir (Woolley 1955:118). 5 numaralı mekanın doğu duvarındaki kapı açıklığı ile bitişiğinde yer alan 9 numaralı mekana geçiş sağlanmıştır. Bu mekanın duvarları 47 cm. yüksekliğine kadar bazalt ortostatlar ile korunmuştur. Mekanın kuzeydoğu köşesinde ise pişmiş topraktan yapılmış, 40 cm. yüksekliğinde, dikdörtgen biçimli bir banyo kabı ele geçmiştir. Bu kabın her iki kenarında ağız kenarına yakın yerlerinde tutamak izleri görülmüştür (Woolley 1955:120). Woolley, 5 ve 9 numaralı mekanlardaki el yıkama kabı ve banyo kabını gözönünde tutarak bu mekanların banyo ve tuvalet olarak kullanılmış olabileceğini ileri sürmüştür (1939:12). Yan yana yer alan bu iki mekanın doğusunda bulunan 10 numaralı mekanın hemen hemen tamamı tahrip olmuştur. Özellikle höyüğün III.tabakasına ait bu kısımdaki yapılar tahribatın büyük boyutlarda olmasına neden olmuştur.

Ancak 5 ve 9 numaralı mekanlarda ele geçen kalıntılara dayanarak 10 numaralı mekanın da yatak odası olarak kullanılmış olabileceği tahmin edilmiştir (Woolley 1955:121). 4 numaralı ana salonun kuzeybatısındaki bir kapı açıklığı ile de altı mekandan oluşan diğer bir oda topluluğuna ulaşılmaktadır (Lev.98a) Söz konusu mekanlar, 16, 15, 14, 17, 18 ve 6 numaraları ile adlandırılmışlardır. Bu bölümün en küçük mekanı, 14 numaralı mekandır. Bu mekanın duvarları, 42 cm. yüksekliğindeki bazalt ortostatlar ile kaplanmış olup, yine bu mekanında tabanı üzerinde, pişmiş topraktan yapılmış bir el yıkama kabı ile bu kaba ait su kanalı açığa çıkartılmıştır (Woolley 1955:121). 14 numaralı mekana açılan, batısındaki 15 numaralı mekan daha büyük boyutludur. Her iki mekan arasındaki bağlantıyı kuran geçişte bazalt bir eşik taşı bulunmuştur. 15 numaralı mekanın duvarları üzerinde, birbirlerinden farklı ölçülerde yapılmış bazalt ortostatlara rastlanmış olup, bu ortostatlardan doğu duvarını çevirenler 35 cm. yüksekliğinde, 1.10 m. genişliğinde; batı duvarını çevirenler ise 42 cm. yüksekliğinde, 1.10 m. genişliğinde yapılmışlardır (Woolley 1955:121). 14 ve 15 numaralı mekanlara ait duvarların ortostatlarla çevrilmiş olmasına ve ele geçen buluntularına dayanarak, bunların banyo ve tuvalet olarak kullanıldıkları düşünülmektedir (Woolley 1955:121). Bu mekanların batısında bulunan, 16 numaralı mekan üst katın enkazı ile dolmuştur. Bu mekanın güneyinde yer almış olan 6, 17 ve 18 numaralı mekanlar ise bu mekan grubunun diğer mekanlarını oluşturmuşlardır (Lev.98a). Bu mekan grubundaki 6 numaralı oda, ana salon ile bağlantıyı kurmuştur. A yapısında, ana salonun kuzeyinde yer alan bu birimler, kendi içinde kapalı, iki ayrı oda topluluğunu oluşturmuştur (Frankfort 1952:129).

B Yapısı; A yapısını kuzeyden ve doğudan çevreleyen mekanların oluşturmuş olduğu yapıdır (Lev.98a). B yapısı'nın kendine özgü bir girişi tespit edilememiştir. Yapıya A yapısının 13 numaralı mekanı aracılığı ile giriş sağlanmıştır. Bu yapı, kendi içerisinde kalın bir duvarla kuzey ve güney yönünde iki bölüme ayrılmıştır. Güneyde yer almış olan birinci bölüm, üstü açık olduğu tahmin edilen, 22 numaralı, bir avlu ve bu avluyu çevrelemiş olan mekan topluluklarından

meydana gelmiştir. Avluyu çevreleyen mekanlar plan üzerinde; 27, 28, 29, 30, 31, 32 ve 33 numaraları ile gösterilmiştir (Lev.98a) (Woolley 1955:123).

Bu bölümde yer alan 22 numaralı avlunun sadece batı duvarı, 1.65 m.'ye kadar korunmuştur. Avlunun doğu duvarı üzerinde yer alan kapı ile de 28 numaralı salona doğrudan giriş sağlanmıştır. Bu salon, orta kısmında bulunan, çok ince birer duvar çıkıntısı ve bunların arasında yer alan bir sütunla ikiye ayrılmıştır. Bu sütuna ait bazalt sütun kaidesi ele geçirilmiş olup, söz konusu bazalt kaide, 85 cm. çapındadır. 28 numaralı salon güneyindeki geniş bir kapı vasıtasıyla 32 ve 33 numaralı yan mekanlara açılmıştır. 32 numaralı mekanın batı duvarı üzerinde yer alan bir kapı ile 33 numaralı mekana giriş sağlanmış olup, bu giriş kısmında basamak şeklinde, ahşaptan yapılmış bir eşik izine rastlanılmıştır. 33 numaralı mekanın duvarlarında, 10 cm.'lik süpürgelik kısmının üzerinde tuğladan yapılmış bir seki açığa çıkartılmış olup, 32 cm. yüksekliğindeki bu sekinin, mekanın tüm duvarlarını çevrelediği anlaşılmıştır (Woolley 1955:126-127). Bu mekanın tabanı üzerinde, bahsi edilen sekiye ait tuğlalar kazılar esnasında ele geçmiştir. Ayrıca, bu mekanda çok sayıda tablet de ele geçmiş olup, Woolley bu tabletlere dayanarak, 33 ve 34 numaralı mekanların saray arşivi olabileceğini ileri sürmüştür (1955:127). Aynı zamanda, seki izlerini dikkate alarak, tabletlerin küpler içine konarak veya benzer bir şekilde, sekiler üzerinde korunmuş olabileceğini belirtmiştir (Woolley 1939:13 -14). B yapısında, güney kesimi oluşturan birinci bölümün diğer mekanları, bu bölümün doğusunda yer almaktadırlar. 28 numaralı salonun doğu duvarının kuzeyinde yer alan kapı açıklığı ile bahsi edilen yan mekanlara bağlantı sağlanmış olup, bu kesimin ilk mekanı, 27 numaralı mekandır. Bu mekan, üst kata çıkışı sağlayan bir merdiven odası niteliği taşımaktadır. Bu merdiven odasının batı duvarında korunan duvar yüksekliği yaklaşık olarak 2.10 m. kadar olup, duvarın üzerinde, kırmızı boya izine rastlanmıştır. 27 numaralı merdiven odasında, merdivenlerin ilk basamakları taştan, sonra gelenleri ise ahşaptan yapılmıştır (Woolley 1955:124). 27 numaralı bu mekanın güneyindeki bir kapı açıklığı ile kuzeyden güneye doğru arka arkaya uzanan üç mekana bağlantı sağlanmış olup, bu mekanlar 29, 30 ve 31 numaralı mekanlardır. Bu mekanlardan, 29 numaralı

mekanın kuzey duvarı üzerinde yer alan kapı açıklığında, ahşaptan yapılmış kapı kasası izlerine rastlanılmıştır. Ayrıca girişte, yine ahşaptan yapılmış basamak biçimindeki eşik kalıntıları gün ışığına çıkartılmıştır. Bu mekânın duvarlarına bakıldığı zaman hepsinin üzerinin kırmızı ve pembe duvar boya ile kaplandığı görülmüştür (Woolley 1955:126). 29 numaralı mekânın güney duvarında ahşap eşik ile yükseltilmiş bir kapıyla 30 numaralı mekâna giriş sağlanmış olup, bu mekânın kuzey ve batı duvarının hemen yanında, tuğladan yapılmış; 1,30 m. yüksekliğinde sekilerin varlığı tespit edilmiştir (Woolley 1955:126). Oldukça fazla tahrip olduğu anlaşılan bu sekinin üzerinin çamur ile sıvandığı anlaşılmıştır. 30 numaralı mekânın güney duvarı üzerinde yer alan diğer bir kapı ile 31 numaralı mekâna giriş verilmiştir. Bu mekân girişinde, taban seviyesinden 10 cm. daha yüksekte bir kapı eşiğine rastlanmış olup, söz konusu mekânın güneydoğu köşesinde, tuğladan yapılmış, üzeri çamur sıvalı bir el yıkama kabı in situ halde ele geçmiştir (Woolley 1955:126). B yapısının kuzeyinde yer almış olan ikinci bölüm, ilk bölümden çok kalın bir duvar ile ayrılmıştır (Lev.98a). Bu bölüme geçiş sadece 28 numaralı salonun kuzeyindeki kapı açıklığı ile sağlanmıştır. 28 numaralı mekânın kuzeyindeki bu kapı, yine kendisi gibi olan 24 numaralı salona bağlanmış olup, 24 numaralı salon; orta kısmında bulunan birer duvar çıkıntısı ve bu çıkıntılar arasında yer alan bir sütunla iki bölüme ayrılmıştır (Woolley 1955:123). Bu mimari elemanları ile 24 numaralı salon, birinci bölümdeki 28 numaralı salona benzetilmiştir. 24 numaralı salonda da ahşaptan yapılmış olduğu tahmin edilen sütunun bazalt kaidesi ele geçirilmiştir. Bu salonun batı ve doğu duvarlarında, aynı eksen üzerinde yer alan kapılar, yan mekânlara girişi sağlamıştır. 24 numaralı salonun doğu duvarının güneyinde yer alan kapı ile 25 numaralı mekâna geçiş verilmiş olup, 25 numaralı mekânın duvarları, 65 cm. yüksekliğinde bazalt ortostatlar ile kaplanmıştır (Woolley 1955:122). Bu mekânın, kuzey duvarı üzerindeki diğer bir kapı açıklığı ile 26 numaralı mekâna bağlantı kurulmuştur. Bu mekânın duvarlarının alt kısmında da, 25 numaralı mekânda olduğu gibi bazalt ortostatlara rastlanılmıştır. Ayrıca bu mekânın kuzeydoğu köşesinde de tuğladan yapılmış tuvalet kısmı ile buraya ait bir su kanalı açığa çıkartılmıştır (Lev.98a). Bu kanalın, kuzey duvarından dışarıya doğru devam ettiği ele geçen izlerden anlaşılmıştır (Woolley 1955:122-123). 24

numaralı mekanın batısında yer alan 21 ve 23 numaralı mekanlar ise, A yapısının kuzeyinde yer alan üç mekana, 34, 35 ve 36 numaralı, bağlantıyı sağlamıştır. 23 numaralı mekanın batı duvarı üzerindeki bir kapı açıklığı ile 34 numaralı mekana giriş yapılmıştır. Bu mekan içerisinde, in situ olmayan, 35 cm. çapında bir bazalt kaide ele geçmiş olup, bu kaidenin üst kattan aşağı düşmüş olabileceği belirtilmiştir (Woolley 1955:127). Bu mekanların batısında içinde iri küplerin yer aldığı 35 numaralı mekana geçiş sağlanmıştır. Bu mekan içerisinde ele geçirilmiş olan küplere bakılarak bu mekanın, depo odası olarak kullanılmış olabileceği ifade edilmiştir (Woolley 1955:127) (Lev.99b). 35 numaralı mekanın batı duvarındaki kapısına açılan 36 numaralı koridor ise, yapının batı köşesinde, kule olduğu düşünülen kalın bir duvarla sona ermiştir (Woolley 1955:127).

C yapısı, A ve B yapılarının güneyinde yer almaktadır. Bu bölüm, ön avlunun güney ve doğusunu çeviren mekanlardan meydana gelmiştir (Woolley 1955:127-130). C yapısına, ön avlunun güneyindeki tuğla döşeli bir kapı açıklığından geçilen C4 mekanı ile giriş sağlanmıştır. Girişi oluşturan bu mekan, yapının iç mekanlarına bağlantıyı sağlamaktadır. Bu mekanın hemen kuzeydoğusunda; üst kata çıkışı yada çatıya çıkışı temin eden merdivenlerin bulunduğu bir mekan yer almıştır (Woolley 1955:129). C yapısının diğer mekanlarına, C4 mekanının kuzey duvarı üzerindeki kapı açıklığı ile giriş sağlanmıştır. C4 mekanının açıldığı C1 mekanı, oldukça geniş bir salon niteliği taşımakta olup, bu mekanın girişinde, ahşaptan yapılmış kapı kasasına ait izler saptanmıştır. C1 olarak adlandırılan bu salonun, kuzey duvarının biraz önünde, kerpiçten yapılmış üzeri çamurla sıvanmış, 1 m. yüksekliğinde, kare planlı bir ocak açığa çıkartılmıştır (Woolley 1955:128). Salonun kuzeybatı köşesinde yer alan bir kapı ile C2 ve C3 mekanlarına ulaşılmaktadır. C3 mekanın güneybatı köşesinde bir kapının yer aldığı ve bunun doğrudan avluya açılmış olduğu anlaşılmış olup, bu kapı daha sonra örülerek kapatılmıştır. Bu mekanın, A yapısına dayandığı kuzey duvarı ise düzgün değildir (Woolley 1955:129). C yapısında, avlunun güneyinde bulunan diğer bir kapı ile C5 adlı mekana giriş sağlanmıştır. C5 adlı bu mekanında ortasında tuğladan yapılmış, üzeri çamur sıvalı, kare planlı bir ocak, doğu köşesinde ise pişmiş

topraktan yapılmış yuvarlak bir fırın ele geçmiştir (Woolley 1955:129). Bu mekanın doğusunda, oldukça küçük boyutlu C6 mekanı yer almakta olup, gerek bu C6 mekanı ve gerekse C5 mekanında açığa çıkartılan buluntular bu mekanın, mutfak olarak kullanılmış olması ihtimalini güçlendirmiştir (Woolley 1955:129). C yapısının son mekanı, C5 mekanının batı duvarındaki kapıdan girilen C8 mekanıdır. Ancak bu mekana ait mimari elemanlar çok kötü durumda ele geçmiştir.

VII.4.1.2. DUVAR YAPISI :

Niqmepa Sarayı'nın duvar inşa tekniğine bakıldığı zaman, yapının iri blok taşlardan oluşan temel üzerine uygulanan kerpiç ile inşa edildiği görülmüştür. Taş temel üzerinde yer alan kerpiç duvarlarda, ahşap hatıllar yoğun bir biçimde kullanılmıştır. Kerpiç duvarlar içerisine belirli aralıklarla, 30 cm. kalınlığında yatay hatıllar yerleştirilmiştir olup, bu hatılların üzerine 0,60 - 1.20 m.'ye kadar değişebilen kerpiç duvarlarla kaplanmıştır. Bu uygulamadan sonra, 20 -30 cm. kalınlığındaki ahşap hatıllar, duvar içerisine derinlemesine yerleştirilmiştir (Woolley 1955:224-225). Bu yatay ve derinlemesine uzatılan hatıllar, düzenli ve birbirini izleyecek biçimde sıralanarak hatıl ızgarasını oluşturmuştur. Ancak bu duvar tekniğinin tavana kadar uzanıp uzanmadığı, korunan duvar yüksekliğinden anlaşılamamıştır (Woolley 1939:9-10). Yapılan incelemeler, bu tekniğin, sarayın sadece önemli sayılan ana mekanlarında uygulandığını göstermiştir. (Woolley 1939: 10). Buna karşılık, ikinci derecede önemli sayılan yan mekanlarda ise taş temel üzerine bir sıra derinlemesine hatıl yerleştirilerek kerpiç duvarın inşa edildiği anlaşılmıştır. Dolayısıyla kerpiçler arasına konan bu yarım hatıllar, fazla direnç sağlamadığı için, kerpiç duvarların çabuk yıkılmasına neden olmuştur (Lev.100a-d) (Woolley 1955:112). Sarayın kerpiç ve ahşap hatılardan oluşan iç ve dış duvarları ise ince bir çamur sıva ile kaplanmıştır (Woolley 1939:9). Sarayın ön yüzünde, girişin iki yan duvarında ve iç mekanların büyük çoğunluğunda, bazalt taşından ortostatlarda, saray inşasında kullanılmıştır (Naumann 1991:86-87) (Lev. 100a).

VII.4.1.3. KAPILAR ve PENCERELER :

Tell Açana'nın IV. tabakası'nda yer alan Niqmepa Sarayı'nın en önemli özelliklerinden bir tanesi giriş kapısının çift sütunlu, basamaklı ve yapının geniş duvarı üzerinde yer almış olmasıdır. Bu nedenle bazı bilimadamları yapının planını, bit-hilani olarak adlandırmışlardır (Naumann 1991: 417).

Söz konusu giriş kapısı, sarayın güneyindeki geniş kenarını oluşturan duvarı üzerinde yer almaktadır (Lev.98b). Burada, 2.40 m. genişliğinde üç bazalt blok ile basamak sistemi oluşturulmuş olup, bu basamaklar 7 m. genişliğinde kireç taşından bir eşik ile son bulmuştur. Oldukça büyük olan bu kireçtaşı eşik üzerinde ise iki adet, bazalt taşından yapılmış sütun kaidesi ele geçmiştir. Niqmepa Sarayı'nın, iç kesimlerinde yer alan mekanlar arası geçişlerde de kapılara ait eşiklere rastlanmış olup, bunlar genellikle bazalt yada kireç taşından yapılmışlardır. Planda da anlatıldığı gibi bazı mekanların eşikleri yüksekte tutulmuştur. Ayrıca saray içerisinde bazı mekanlar arası geçişte ahşap kapı kasalarının varlığını gösteren kalıntılar ele geçmiştir (Woolley 1955:126).

Niqmepa Sarayı'nın kalıntıları incelendiği zaman pencere veya benzer bir sisteme ait bulgular saptanamamıştır. Ancak sarayın aydınlatılmasında avlulara açılan pencerelerin ve bazı üzeri açık mekanların kullanıldığı ileri sürülmektedir (Lev.99a) (Lloyd 1987:198).

VII.4.1.4. TABAN DÖŞEMESİ :

Niqmepa Sarayı'ndaki mekanların taban döşemesi hakkında detaylı bilgi yayınlarda yeterince aktarılmamıştır. Buna karşılık sarayın bazı mekanlarında tabanların çakıl karıştırılmış kil ile kaplandığı anlaşılmıştır (Woolley 1955:119-120)

VII.4.1.5. ÇATI SİSTEMİ:

Tell Açana, IV. tabakada yer alan bu önemli resmi yapının kazısı sırasında çatı yapısı hakkında net deliller ele geçmemiştir. Yapı içerisinde saptanan merdiven odaları, yapının birden çok kata sahip olduğunu göstermiş olması açısından önem taşımaktadır. A yapısının merkezi mekanını oluşturan, 4 numaralı salonunun kazısı sırasında ele geçen yanmış ahşap kalıntılarına dayanarak; Naumann bu mekanın üzerinin örtülmüş olabileceğini savunmaktadır (1991:418). Ancak Woolley söz konusu mekanı üzeri açık bir avlu olarak yorumlamıştır (1955:119-220) (Lev.99a).

M.Ö. II.binyıla tarihlendirilen yapıların hemen hemen pek çoğunda çatı sistemine ait kesin kanıtlar saptanamamış olmasına rağmen bu yapıların üzerinin, düz dam ile örtüldüğü görüşü destek toplamaktadır (Naumann 1991:160).

VII.4.1.6. TARİHLENDİRME :

Niqmepa Sarayı'nın tarihlendirilmesinde kullanılan en önemli malzeme grubunu, yazılı belgeler oluşturmaktadır. Woolley'in saray içerisinde gün ışığına çıkartmış olduğu çivi yazılı belgeler hem sarayın tarihlenmesi için hem de kral listesinin belirlenmesi için önemli rol oynamıştır. Özellikle B yapısının, 33 ve 32 numaralı mekanlarında ele geçen tabletler, M.Ö. 15-14.yüzyılın Alalah'ını aydınlatmıştır. Bu belgelere göre, Alalah'da hüküm süren Kral, I.Ilim-Ilamna'nın oğlu Idrimi'dir. (Wiseman 1953:5) Idrimi, üzerinde kitabesi bulunan heykelinden de tanınmaktadır. Smith, bu heykele dayanarak, Idrimi'yi M.Ö. 1414-1385 yıllarına tarihlendirmek istemiştir (Wiseman 1953:5). Saray içerisinde ele geçen tabletlerde Idrimi'ye ait mühür baskıları üzerinde, Niqmepa adının geçtiği görülmüştür. Ayrıca metinler üzerinde gene *Niqmepa'nın mührü* yazısı dikkati çekmiştir. Bu belgelere dayanarak, Niqmepa'nın Idrimi'nin varisi olduğu belirlenmiştir (Wiseman 1953:6-8). Dolayısı ile bu belgeler, bu sarayın Idrimi'den sonra hüküm süren kral Niqmepa'ya tarihlendirilmesi gerektiğini göstermiştir (Wiseman 1953:7) Diğer taraftan, saray içerisinde ele geçen çok sayıdaki boyalı seramik, Niqmepa'nın hüküm sürdüğü dönemin belirlenmesinde ve sarayın tarihlendirilmesinde önemli rol

oynamıştır. (Frankfort 1954:142). Bahsedilen bu boyalı seramikler Nuzi’de ele geçen boyalı seramikler ile tam bir benzerlik göstermiştir. *Nuzi Seramiği* olarak da adlandırılmış olan bu seramikler; Hurri-Mitanniler’in karakteristik seramiği olup, Nuzi Sarayı’nda da ele geçen benzeri seramikler göz önüne alınarak, Niqmepa’nın, Mitanni Kralı *Saušatar* ile çağdaş olduğu ileri sürülmüştür (Frankfort 1954:144). Smith tarafından, Niqmepa Sarayı’nın A yapısı; M.Ö. 1460 yıllarına tarihlendirilmiştir (1940: 38). Niqmepa Sarayı’nı oluşturan ikinci yapı olan B yapısı ise, Niqmepa’nın oğlu II.Ilim-Ilimma’ya tarihlendirilmiştir (Wisemana 1958:7-8). Woolley’in özellikle B yapısındaki incelemelerinde, sarayın yağmalanması esnasında arşiv olarak nitelendirilen mekanlardaki tabletlerin, bazı kişilerce kurtarılmak istendiği belirtmiştir. Woolley, bunların tabletleri dışarıya taşırken acele ile bir kısmını arşive, bir kısmını ise avluya düşürdüklerini gösteren izler tesbit etmiştir (Wiseman 1953:1). Gerek arşiv içerisinde gerekse dağınık halde avluda ele geçen tabletler; Niqmepa Sarayı’nın A yapısının; M.Ö. 15 yy.’da Niqmepa tarafından inşa edildiğini, B yapısının ise M.Ö. 14 yy.’da oğlu II.Ilim-Ilimma tarafından genişletilerek yapıldığını göstermiştir (Wiseman 1953:7-17). Birbiri ardı sıra yapılan bu yapıların bir bütün olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Bu nedenle Niqmepa Sarayı; M.Ö. 15 ve 14 yüzyıllara tarihlendirilmiştir (Smith 1940:38-48)

VIII. M.Ö. II. BİNYILIN İKİNCİ YARISINA TARİHLENDİRİLEN KUZEY SURİYE SARAYLARI

VIII.1. RAS SAMRA (UGARİT)

VIII.1.1. UGARİT KRALİ SARAYI:

Krali Saray, Ras Samra yada antik adı ile Ugarit'in kuzeybatıya doğru çıkıntı yapan E-K/3-10 plankareleri üzerinde yer almaktadır (Lev.13).

VIII.1.1.1. SARAY PLANI:

Ugarit Krali Sarayı'nda yapılan kazılar sonucu 90 oda ve çeşitli bölmeler açığa çıkartılmış olup, bunlar 9 avlu etrafına yerleştirilmişlerdir. (Schaeffer 1955a: 21). Saray, kuzey-güney doğrultusunda 95 m., doğu-batı doğrultusunda ise 120 m. uzunluğunda yapılmış olup, yaklaşık olarak 10200 metrekairelik bir alana yayılmıştır (Schaeffer 1962:V). Saray içerisinde yer alan avlular arasında mutlak surette bağlantı kurulmuştur. Ayrıca sarayın, farklı dönemlerde kullanılmış olan 8 adet girişi saptanmış olup, saray içerisindeki bazı merdiven kalıntıları yapının birden çok kata sahip olduğunu göstermesi açısından önem taşımaktadır. Saray yapısının kuzeyinde, 90 m. uzunluğunda bir sokak yer almış olup, hafiri bu sokağa, *Saray Sokağı* adını vermiştir (Schaeffer 1955a:22) (Lev.101).

Sarayın ana girişi, kuzeybatı köşede yer almaktadır (Lev.102). Söz konusu giriş, iki sütunla üçlü bir giriş şekline getirilmiştir. Girişte yer alan iki sütun arası genişlik sütunlarla yan duvarlar arasında oluşan genişlikten daha fazladır. Sütunlar nedeni ile bu girişin üzerinin revaklı olduğu tahmin edilmiştir (Schaeffer 1954:16). Sözü edilen sütunların gövdesinin ahşap olduğu düşünülmüştür. Bu düşünceye en önemli kanıt olarak sütun gövdelerinin ele geçmeyip sadece taş sütun kaidelerinin günümüze ulaşmış olması gösterilmiştir (Schaeffer 1954:16). Bu sütun kaidelerinin önünde oldukça alçak bir sıra basamak yer almıştır. Giriş kısmının güneyinde

saptanan 3 m.'lik bir taş döşeme, girişin tamamen taş ile döşenmiş olabileceğini göstermiştir (Schaeffer 1954:19). Sarayın ana girişinin eşiği altında, kirli suları dışarı atan bir kanalizasyon sistemi saptanmıştır (Schaeffer 1951:4). Giriş kapısında yer almış olan iki sütun kaidesinin çapı 50 cm. kadardır. Bu sütun kaidesi üzerinde en üstten içe doğru 1 cm.'lik bir kertik yer almıştır. (Lev.103a) Buradaki iki sütun arası genişlik ve öndeki basamağın alçaklığı buradan, rahatça araba geçebilmesini temin etmek için yapılmış olup, girişteki basamaklar bir rampa gibi işlenmişlerdir (Schaeffer 1954:19). Sütunların arkasındaki geçiş kısmı yaklaşık olarak dikdörtgen planlıdır. Geçiş holü niteliğindeki bu kısmın doğusunda sütunsuz bir kapı açıklığı ile sarayın iç bölümlerine geçiş sağlanmıştır. Söz konusu geçiş holünün tabanı kesme taşlar ile kaplanmış olup, bu taşların bir kısmı tahrip olmuş durumdadır (Schaeffer 1954:21). Ayrıca bu geçiş holü içerisinde, duvarların kenarları yakınında bank izleri tespit edilmiş olup, bu banklarda saraya gelen misafirlerin bekletildiği düşünülmektedir (Schaeffer 1954:21). Bu mekandan hemen doğusunda yer alan 1 numaralı mekana geçiş sağlanmıştır. Giriş holünden iç mekanlara geçişi sağlayan 1 numaralı mekanın merkezinde bir sütun kaidesi ele geçmiştir. Söz konusu bu mekanın kuzey duvarında yer alan kapı açıklığından, *Batı Arşivi*'ne; güneyindeki kapı açıklığından ise sarayın *Şeref Avlusu*'na yani I numaralı avluya geçiş sağlanmıştır (Schaeffer 1954:22). Sarayın ana girişinin hemen kuzeyinde 2, 3, 4 ve 5 numaralı mekanlar yer almıştır. Bu mekanlar sarayın, *Batı Arşivi*'ni oluşturmaktadırlar. Bu arşive, 1 numaralı mekanın kuzeybatısındaki tek bir kapı ile geçiş sağlanmış olup, arşiv içerisinde Ugaritin vergi sorunları ile ilgili tabletler açığa çıkartılmıştır. Arşiv kısmına girişte, 2 numaralı mekan yer almıştır. Bu mekanın giriş niteliği taşıdığı belirtilmiş olup, 3 numaralı mekan ise, katibin yazı yazdığı mekan olarak yorumlanmıştır (Schaeffer 1955b:8-v.d.). Bu mekanın güney duvarında yer almış olan bir kapı ile duvarları çok kalın, içi çok dar ve tabanı taş döşeli bir odaya geçiş sağlanmıştır. 4 ve 5 numaralı mekanların zemininde zaman zaman dizi halinde yerleştirilmiş olan taş bloklar bulunmuştur (Schaeffer 1955b:12-v.d.). 4 ve 5 numaralı mekanlara, 3 numaralı mekanın kuzeybatı köşesindeki bir kapı ile geçiş verilmiştir. Arşiv içerisinde ele geçen tabletlerin tamamı, 4 ve 5 numaralı mekanlardan ele geçmiştir.

Tabletlere ait parçaların çoğu, 0.85 m. ile 2.20 m. arası derinlikte ele geçmiş olup, bu kısımda iki farklı taban tespit edilmiştir (Schaeffer 1955b:12). Arşiv kısmının alt tabanı; çok sert, çakıl taşları ile döşeli olup, kumla sıkıştırılmıştır. Bu kısımda tespit edilmiş olan iki safhadan birincisi bir deprem ile son bulmuştur (Schaeffer 1945:5). Arşivde ele geçen malzemeler bunun aşağı yukarı M.Ö. 14.yy.'ın ortalarında olduğunu göstermiştir. Depremin etkisi bu kısım haricinde sarayın diğer kısımlarında da tespit edilmiştir (Schaeffer 1962:151). Batı arşivinin içerisinde, Hitit Kralı Suppiluliuma'nın Ugarit Kralı II.Nikmadu'ya yazmış olduğu bir mektup ele geçmiştir. Bu metin, Kral Suppiluliuma ile II.Nikmadu'nun paralellliğini göstermesi açısından önem taşımaktadır (Schaeffer 1955b:14).

Sarayın I numaralı avlusuna gelindiğinde ise bu avlu'nun zemininin taş ile döşendiği görülmüştür. Bu avluya girişten hemen önce, 1 numaralı mekanın güneybatısında iki küçük mekan yer almış olup, bunların içerisinde nöbetçilerin yer almış olabileceği düşünülmüştür (Schaeffer 1954:19). 1 numaralı mekandan, I numaralı avluya geçişi sağlayan kapının monolit bir taştan eşiği saptanmıştır. Schaeffer, I numaralı avlu'nun gösterişli yapısı neden ile buraya, şeref avlusu adını vermiştir (Schaeffer 1952: 4). Bu avlu içerisinde yer alan pek çok kapı aracılığıyla sarayın diğer mekanlarına geçiş sağlanmıştır. Şeref avlusunun batısında yer alan üç kapı açıklığından, sarayın en batı ucunu oluşturan mekanlara ulaşılabilir. 7 numaralı geniş antre'nin en batısında üst kata çıkışı sağlayan merdivenlerin varlığı saptanmıştır. I numaralı avlunun batı duvarının orta kısmına yakın bir yerde yer alan kapı açıklığından, 9 ve 8 numaralı mekanlara geçiş sağlanmış olup, bu iki mekanın fonksiyonu hakkında her hangi bir bilgi elde edilememiştir. Ancak avlunun güneybatı kısmındaki kapının açıldığı 10 numaralı mekanın ısınma ile ilgili olabileceği belirtilmiştir (Schaeffer 1954:11).

Şeref avlusu'nun güneyinde iki sütunlu bir kapı açıklığı yer almış olup, bu kapı açıklığı sarayın ana girişi ile büyük benzerlikler taşımaktadır. Söz konusu girişin, ana giriş kapısından ayrılan en büyük yönü ise sütunlar arası mesafenin yan duvarlar ile sütunlar arası olan mesafeye eşit olmasıdır. Buradan sarayın diğer bölümlerine geçiş sağlanmıştır. Avlunun doğu duvarı üzerinde ise sadece bir kapı

yer almış olup, bu kapı 19 numaralı mekana geçişi sağlamıştır. Bu kapının hemen önünde, Hitit Kralı II.Murşili'ye ait mühür ele geçmiştir (Lev.103b). I numaralı avlu'nun kuzey duvarının doğu köşesi yakınında yer alan kapı ile de II numaralı avlu arasında bağlantıyı kuran 13, 14 ve 16 numaralı mekanlara geçiş sağlanmıştır (Schaeffer 1962:15). I numaralı avlunun tabanı, taş döşemeye sahiptir. Avlunun çok yoğun bir kullanıma ait olduğu, taban taşları üzerinde görülen tekerlek izlerinden anlaşılmaktadır. Bu avlunun diğer önemli bir özelliği ise, ortasına yakın bir yerde bir kuyunun yer almış olmasıdır. Bu kuyu, 11 m. derinliğe sahip olup, ilk tesbit edildiğinde, 4 m.'ye kadar taş ve toprak ile dolu olduğu görülmüştür. (Schaeffer 1962:15). I numaralı avlunun kuzey duvarı üzerindeki kapı açıklığından 13, 14 ve 16 numaralı mekanlara geçilerek buradan da II numaralı avluya geçiş sağlanmıştır.

II numaralı avlu, dikdörtgene yakın bir biçimde planlanmıştır. Avlunun doğusunda, iki sütun kaidesi ele geçmiş olup, bu kısmın revaklı olduğu düşünülmektedir (Schaeffer 1962:17). Bu revaklı kısmın 4 m. önünde; dikdörtgen planlı, avlu seviyesinden biraz yüksek bir bölüm yer almış olup, bu yüksek bölümün, taht kaidesi olduğu tahmin edilmiştir (Lev.102) (Schaeffer 1962:17). Schaeffer, bu durumun, Tell Açana IV. tabakadaki Niqmeqa Sarayı'nın, 4 numaralı avlusundaki yapı ile benzer olabileceğini belirtmişti (1954:19). II numaralı avlunun kuzeybatısında yer alan odalarda, *Krali Nekropol*, olarak adlandırılmış olan mezarlar oldukça önem taşımaktadır. Bu kısımdaki mezarlara 27 ve 26 numaralı mekanlar içerisinde yer alan merdivelerden aşağı inmek kaydıyla ulaşım sağlanmıştır (Schaeffer 1962:14). 28 numaralı, trapezoid planlı mekan; krali mezarlar için yapılmış olmalıdır. (Schaeffer 1954:9). Yapılan kazılar ile bu odanın kuzeybatı köşesinde eskiden bir kapı olduğu ve daha sonra bunun kapatılmış olduğu anlaşılmıştır. Söz konusu mezarlar, odaların tabanı altına yapılmıştır (Schaeffer 1939a:79-90). Bahsedilen bu oda mezarlar bir dromosa yani mezara giriş koridoruna sahiptirler. Dromos'un esas ölü odasına inen merdivenleri tespit edilmiştir Ölü mezara konulduktan sonra üzeri kapak taşları ile örtülmüştür (Lev.104a) (Schaeffer 1954:9).

II.numaralı avlunun doğusunda bulunan 38 numaralı mekanın güneyinde yer alan kapı ile 43 ve 45 numaralı iki geçiş mekanına ulaşılmaktadır. Bu iki mekan II numaralı avlu ile III numaralı avlu arasında geçiş oluşturmuştur.

III numaralı avlunun merkezinde, yüksek oranda humuslu toprak yığını açığa çıkartılmıştır. Bu nedenle, bu kısmın bahçe olarak kullanılmış olabileceği düşünülmektedir (Schaeffer 1962:14). Ayrıca, avlunun kuzeybatı köşesinde bir fildişi atölyesi tespit edilmiş olup, avlunun kuzeydoğusunda ise bir bahçıvan odası gün ışığına çıkartılmıştır (Schaeffer 1962:14-7). III numaralı avlunun içerisinde tespit edilen ve bahçe olarak nitelendirilen kısım dikdörtgen planlı olarak yapılmıştır. Ayrıca, avlu'nun etrafında bahçe kısmını çevreleyen, genişliği 3 m. ile 9 m. arasında değişen bir yolun varlığı anlaşılmıştır (Schaeffer 1962:7). III numaralı avlu'nun kuzeybatı köşesinde, 3,5 m. genişliğinde 4 m. uzunluğunda bir mekan yer almış olup, içerisinde ele geçen malzemelerden ötürü, fildişi evi olarak adlandırılmıştır. (Schaeffer 1954:62). Bu mekanın üç pencere ile aydınlatıldığı saptanmıştır (Lev.102). Aynı avlunun kuzeydoğu köşesindeki, 86 ve 87 numaralı iki mekanın, bahçıvan'a ait ikamet kısmı olduğu düşünülmektedir (Schaeffer 1962:7). Bu kısmı oluşturan mekanlardan ilki 86 numaralı mekan olup, önünde iki sütunlu bir giriş yer almıştır (Schaeffer 1962:7). III numaralı avlu'nun batı duvarı üzerindeki girişten 64 numaralı mekana buradan da iki sütunlu bir kapı açıklığı ile sarayın IV numaralı avlusuna geçiş sağlanmıştır. Söz konusu avlu; III ve VI numaralı avlular arası geçiş avlusu niteliği taşımış olup, IV numaralı avlununda etrafında bir dizi mekan yer almıştır. 64 numaralı mekandan, IV numaralı avlu'ya geçilen giriş, I numaralı avlu'nun güneyinde yer alan giriş ile II numaralı avlu'nun doğusundaki girişle ve sarayın ana girişi ile benzerlikler taşımaktadır. Bu girişinde üzerinin revaklı olduğu düşünülmektedir (Schaeffer 1962:121). Avlu'nun doğusunda yer alan 64 numaralı mekanın, kuzeyinde bulunan 34 numaralı oda da bir üst kata çıkışı sağlayan merdiven kalıntıları saptanmıştır (Lev.102). IV. numaralı avlu'nun güneyinde yer alan 63, 65 ve 66 numaralı mekanlar, *Merkezi Arşiv*'e tahsis edilmişlerdir. Arşiv'e ait tabletlerin pek çoğu, avlu ortasında ve avlu kısmını arşive bağlayan sütunlu giriş kısmında bulunmuştur. IV numaralı avlu'nun kuzeyinde 30

ve 31 numaralı mekanlar yer almış olup, bu mekanlar içerisinde, Kraliçe Nefertiti, II.Ramses, IV.Amenofis ve III.Amenofis'in kartuşlarını taşıyan, mermer vazo parçaları ve tabletler ele geçmiştir. Bu malzemeler arşivin M.Ö. 14 ve M.Ö. 13.yüzyıllara ait olduğunu göstermişlerdir (Schaeffer 1955b:21). Bu arşiv kısmında, iki sıra halinde dizili tabletler ele geçmiş olup, bunların; hukuki ve emlakî metinler ile Akadca takvim ve kanun metni olduğu anlaşılmıştır (Schaeffer 1955b:21). IV numaralı avlu'nun güneydoğusundaki, 63 numaralı mekanın, güney duvarı üzerindeki kapı açıklığının altında, ana kanalizasyon sistemi ile bağlantılı bir kanalizasyon sistemi saptanmıştır (Schaeffer 1962:121).

Sarayın oldukça önemli kısımlarından birini de V numaralı avlu oluşturmaktadır. Bu avlu; IV ve IV numaralı avluların güneyinde, III numaralı avlunun ise güneybatı duvarına 11 m. uzaklıkta yer almıştır. V numaralı avlunun güney duvarı aynı zamanda sarayın dış duvarını da oluşturmaktadır. Bu nedenle avlunun güney ve doğu duvarlarının iç ve dış cepheleri kesme taş ile oldukça sağlam bir biçimde inşa edilmiştir (Schaeffer 1962: 121) (Lev. 104b).

Bu avlu içerisinde, tablet pişirmek için kullanılan bir fırın, bir su kuyusu ve bir de havuz inşa edilmiştir (Schaeffer 1962:33) (Lev.105a). Bu avlu'nun içerisinde, kuyu ile bağlantılı olabilecek bir kanalizasyon sistemi tespit edilmiş olup, avlu içerisinde saptanan kanalizasyon sisteminin, avlunun güneybatı köşesine kadar uzandığı saptanmıştır. V numaralı avlu içerisinde inşa edilmiş olan önemli olgulardan biri de havuz olarak karşımıza çıkmaktadır. (Lev.105b). Söz konusu havuz, V numaralı avlunun güneydoğu köşesine yakın bir yere inşa edilmiştir. 6 m. genişliğinde 8 m. uzunluğunda ve dikdörtgen planlı olan bu havuzun en üst kenarı avlu zemini ile aynı yüksekliktedir. Bunun dışında ayrıca havuzun iç kenarında bir basamak yer almıştır. Havuzun dört kenarı, düzenli işlenmiş taşlar ile çevrelenmiştir. Havuzun içerisindeki basamak, aşağı doğru, 30 cm.'lik bir girinti yapmaktadır. Schaeffer bunun; dinlenmek ve ayakların suya sokulması için yapılmış olduğunu söylemektedir (1962:28). Havuzun zemini çok muntazam olarak düzeltilmiş ve sağlamlaştırılmıştır (Lev.105b). Basamak ile havuzun tabanı arası mesafe 12 cm. kadar yapılmıştır. Havuzun içerisindeki suyun, basamağa kadar yükseldiği

düşünülmektedir (Schaeffer 1962:28). Havuzu doldurmak ve su seviyesini aynı tutmak için bir grup hizmetlinin bu işle ilgilenmiş olması gerekmektedir. Su seviyesinin düzlüğü, havuzun tabanı altında yapılmış olan 15 cm.'lik bir kanalizasyon sistemi ile sağlanmıştır. Bu kanalizasyon sistemi, taşların oluk şekline getirilmesi ve üzerlerinin yassı bir taş levha ile kapatılması sonucu meydana getirilmiştir. Bu kanal, güney arşivi'nin duvarları altında geçtikten sonra bir kuyuya bağlanmaktadır. Bu kuyu, sarayın güneydoğusuna eklenmiş bir yapı kompleksinin içinde yer almıştır. Kuyudan çekilen su, kuyunun hemen yanı başında yer almış olan bir su teknesine dökülmüş ve bu teknedeki delik vasıtasıyla kanalizasyondan geçerek havuza gelmiş olmalıdır. Bu su yolu, sarayın güney duvarına oyulmak sureti ile eğik olarak işlenmiştir. Ayrıca, sarayın düz olduğu düşünülen damlarından gelen yağmur sularında bu kanallar sayesinde havuzda biriktirildiği düşünülmektedir (Schaeffer 1962:28).

V numaralı avlu içerisinde bir de tablet pişirmede kullanılan fırın tesbit edilmiştir. Söz konusu fırın içerisinde açığa çıkartılan, in situ haldeki tabletler bize fırının fonksiyonu hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Bu fırın, V numaralı avlunun batı duvarının hemen önünde yer almıştır (Schaeffer 1962:33). Üstü kubbeli olan fırının zemini ince taştan bir taban ile kaplanmış olup, bu tabanın üzerinde tabletlerin pişirildiği düşünülmektedir (Schaeffer 1962:33). Tablet pişirmede kullanılan fırın, pişmiş killi topraktan yapılmış olup, kubbe yüksekliği 1 m., taban çapı ise 1.20 m. kadardır. Söz konusu fırının arka tarafı güney arşivine dayanmıştır. Bu fırın içerisinde, 12 mektup, 4 şehirler arası yazışma, 25 kütük sicili, 18 adet ekonomik metin ve 1 adet mitolojik metin ele geçirilmiştir (Schaefer 1956a:132). V numaralı avlu içerisinde yer alan önemli öğelerden biri de, çok muntazam yapılmış bir kuyu'dur (Lev.106a). Bu önemli kuyu avlunun batısında, havuz ile güneybatı arşivinin tam ortasında yer almaktadır. Kuyunun ağzı çok muntazam işlenmiş olup, 50 cm. yüksekliğinde monolit bir bilezik taşına sahiptir (Schaeffer 1962:9). Kuyunun hemen yanında da yekpare taştan yapılmış bir su teknesi ele geçirilmiştir (Schaeffer 1962:9). V numaralı avlunun batısında, *Güneybatı Arşivi* olarak adlandırılan mekanlar grubu yer almaktadır. Bu mekanlar,

80 ve 81 numaralı mekanlardır (Lev.102). 80 numaralı mekanın içerisinde üst kata çıkışı sağlayan bir merdivenin varlığı saptanmıştır. Tabletlerin çoğu, 81 numaralı mekanın doğu duvarının yakınında ele geçmiştir (Schaeffer 1954:42). 81 numaralı bu mekan içerisinde, 124 adet tablet ele geçmiş olup, aralarında Hurrice yazılı olanların da varlığı saptanmıştır (Lev.106b). Arşiv içerisinde saptanan yazılı metinlere bakılarak, bu arşivin Ugarit Kralları'na ait olduğu anlaşılmıştır (Schaeffer 1954:42). V numaralı avlunun güneyinde yer alan 68 ve 69 numaralı mekanlarda sarayın, *Güney Arşivini* oluşturmuşlardır. 69 numaralı mekan içerisinde de üst kata çıkışın sağlandığı merdiven kalıntıları saptanmış olup, bu arşiv kısmında da tamamen devlet meseleleri ile ilgili metinler açığa çıkartılmıştır. Söz konusu arşivde Hitit memleketi, kuzeydoğu memleketleri ve kuzey memleketleri ile Ugarit arasındaki ekonomik, ve politik yazışmalar yer almıştır (Schaeffer 1962:55). Ayrıca, arşiv içerisinde Hitit Krallarından; Suppiluliuma, II.Murşili, III.Hattuşili ve IV.Tuthaliya'ya ait mühür baskıları içeren tabletlerde gün ışığına çıkartılmıştır (Schaeffer 1962:55).

Sarayın önemli avlularından birisi de VI numaralı avlu'dur. Bu avlu hemen hemen sarayın en merkezi kısmında yer almaktadır (Lev.102). VI. numaralı avlu'nun çevresinde; 70, 77, 78, 20, 21 ve 22 numaralı mekanlar yer almış olup, söz konusu avlu 20 numaralı mekan aracılığı ile I numaralı avlu'ya; doğrudan da IV numaralı avluya bağlanmıştır. VI numaralı avlu'nun kuzeyindeki 20 numaralı mekandan, 23 numaralı küçük mekana, buradan da II numaralı avluya bağlantı sağlanmış olup, 23 ve 22 numaralı mekan arasında yer alan küçük hol, aynı zamanda üst kata çıkışı sağlayan merdiveni bünyesinde barındırmıştır. VI numaralı avlu, tamamen kesme taşlar ile döşenmiştir. Ancak, bu döşeme daha geç devirlerde tahrip edilmiştir. Avlu'nun kuzey köşesinde bir su teknesi tespit edilmiş olup, buna ait kuyu bulunamamıştır (Schaeffer 1962:21).

Sarayın önemli bir kısmıda; III numaralı avlunun kuzeyinde, II numaralı avlu'nun doğusunda yer alan ve *Doğu Arşivi* olarak adlandırılmış olan mekanlar grubudur. Bu kısım yani Doğu Arşivi , 52, 53, 54, 55a ve 56 numaralı mekanlardan oluşmuştur (Lev.102). Söz konusu arşiv, sarayın doğu girişi ile bağlantılıdır. Bu

girişin daha çok halk tarafından kullanıldığı anlaşılmış olup, arşivi oluşturan 54, 55 ve 56 numaralı mekanlar yapıya sonradan eklenmiştir (Schaeffer 1955b:17). Bu arşivde de, batı arşivinde olduğu gibi iki taban seviyesi tespit edilmiştir.

Doğu Arşivindeki bazı tabletler, kırmızı asfalt ile kaplanmıştır. Schaeffer bunu: "sarayın damının su geçirmemesi için yapılmış asfalt sıvanın sarayın yangını esnasında eriyerek tabletlerin üzerine akmış ve donmuş" olarak yorumlamaktadır (1955b:18). Yapının doğu girişinden geçildikten sonra ulaşılan 53 numaralı koridorun doğusunda bir merdivenin varlığı saptanmış olup, bu kısımda ele geçen bir tablet üzerinde, *Niqmad'ın oğlu Niqmadu* adı tespit edilmiştir. Bu kısımdaki tabletler içerisinde çok sayıda; ekonomik ve kanuni konular taşıyan metinler saptanmıştır. Tüm bu veriler ışığı altında sarayın bu kısmı M.Ö. 14 ve 13.yy.'lara tarihlendirilmiştir (Schaeffer 1955b: 18).

VIII.1.1.2. DUVAR YAPISI:

Ugarit Kralı Sarayı tamamen taş ile inşa edilmiştir. Aynı devirlerdeki çağdaşı diğer sarayların ise sadece temelleri taş, üst kısımları ise kerpiçten yapılmıştır. Sarayda duvarların arasında, yatay olarak yerleştirilmiş ahşap hatıllar kullanılmıştır (Schaeffer 1962:10). Gerek sarayın yangını esnasında gerekse zamansal çürüme nedeni ile ahşap hatılların varlığı bulundukları yerlerde bıraktıkları boşluklardan anlaşılmıştır (Schaeffer 1962:7). Ahşap ayrıca sütun olarak da kullanılmış olup, bunların sadece taş kaideleri saptanabilmektedir.

Saray inşa edilirken duvarları çok sistemli bir şekilde yapılmıştır. Sarayın dışa bakan duvarları daima büyük ve düzgün işlenmiş taşlarla inşa edilmiştir (Schaeffer 1962:105) (Lev.104b). Bunun dışında sarayın bazı kısımlarında, örneğin kuzey duvarında olduğu gibi, duvarların hem iç hem de dış yüzeyi düzgün taşlarla yapılmıştır. Bu yapı duvarlara kütleli bir hava vermektedir. Duvar inşasında kullanılan taşlar düzenli bir şekilde işlenmiş olup, taş sıraları eşittir ve bu taşlar üst üste yatay hatlar halinde yerleştirilmiştir. Taşların işlenişinde önemli bir özellik olarak taşların dışa bakan dört kenarının ince bir şekilde düzeltilmesi ve orta

kısımının ise dışa taşkın yapılması gösterilmiştir (Schaeffer 1962:105). Sarayı meydana getiren duvarların bazıları üzerinde sıva izlerine rastlanılmıştır.

Sarayın iç ve dış duvarlarında yer alan blok taşların arası, moloz taşlar ile doldurulmuş olup, sarayın emniyetini sağlamak amacı ile bazı duvarların kuvvetlendirilmesi için yarım sütunlar da kullanılmıştır. Bunun en güzel örneği sarayın kuzey dış duvarında görülmektedir (Lev.102).

VIII.1.1.3. KAPILAR ve PENCERELER :

Ugarit Krali Sarayı'nda görülen önemli özelliklerden bir tanesi kapılardır. Gerek sarayın esas giriş kapısı gerekse bazı önemli mekanlar arası geçişi oluşturan kapılar birbirine yakın bir planda yapılmışlardır. İki sütun ile desteklenmiş olan bu tip girişler; ana giriş kısmında, I numaralı avlu'dan 72 numaralı mekana geçişte, II numaralı avlu'dan 38 numaralı mekana geçişte, 46 numaralı küçük avlu'dan 50 numaralı mekana geçişte, IV numaralı avlu'dan 64 numaralı mekana geçişte ve doğu giriş kısmında karşımıza çıkmaktadırlar (Lev. 102).

Ugarit'de, saray inşasında olduğu gibi kapı geçişlerinde de yoğun taş kullanılmıştır. Örneğin; 1 numaralı mekandan, I numaralı avluya geçişin sağlandığı kapının monolit taştan eşiği ele geçmiştir. Söz konusu yapı içerisinde tespit edilmiş olan yeğane pencere, III numaralı avlu'nun içinde yer alan, Fildişi Atölyesi olarak adlandırılan bölümden bilinmektedir (Schaeffer 1954:62).

VIII.1.1.4. TABAN DÖŞEMESİ :

Ugarit Krali Sarayı içerisindeki mekanların pek çoğu düzgün levha taşlar ile yapılmış bir taban döşemesine sahiptir. Bunu, I numaralı avlu'da, ana girişten sonra geçilen geçiş mekanında ve 23 numaralı mekanda görmek mümkündür (Lev.107a). Sarayın batı kısmındaki arşiv kısmında ise mekanların tabanının kum ve çakılın karıştırılıp sıkıştırılması ile döşendiği görülmüştür (Schaeffer 1945:5).

VIII.1.1.5. ÇATI YAPISI

Ugarit Krali Sarayı'nın üzerinin düz dam tekniği ile kapatılmış olabileceği belirtilmiştir. Ayrıca, Doğu Arşiv kısmında bazı tabletlerin üzerinde saptanan asfalt izlerinin, çatıya ait olabileceği ifade edilmiştir (Schaeffer 1955b:18). Söz konusu asfaltın, çatıdaki yağmur suyuna karşı izolasyonu sağlamak amacıyla yapılmış olabileceği ileri sürülmüştür (Schaeffer 1955b:18).

VIII.1.1.6. TARİHLENDİRME:

Ugarit Krali Sarayı'nda yapılan çalışmalar bize sarayın bir defa da planlanıp yapılmadığını göstermiştir (Schaeffer 1962:9). Önce sarayın merkezi kısımdaki mekanlar yapılmış, sonra bu kısma avlular ve odalar ilave edilerek saray büyütülmüştür.

E. Forer ve R. Kuss; Ugarit Krali Sarayı'nın esas yapısını, merkezi kısımda yer alan ve A olarak adlandırılan bölüm olarak yorumlamışlardır (Schaeffer 1962:9) (Lev.102). Bu kısım; 14, 15, 16, 17, 18, 19, 22, 23, 24 ve 25 numaralı mekanlardan oluşmaktadır. Bu kısımda yer alan 16 ve 23 numaralı mekanların sarayın ilk evresinde avlu fonksiyonunda olduğu ifade edilmiştir (Schaeffer 1962:9). Daha sonra bu bölüme; batıda E olarak adlandırılan mekan grubu eklenmiştir. Sarayın ikinci safhasına bakıldığı zaman, ilavelerle sarayın dış görünüşü ve boyutu ilk safhaya göre iki kat daha değişmiştir. Güneyde 70, 77, 78 ve kuzeyde 20, 21 numaralı mekanların açıldığı VI numaralı avlununda içerisinde yer aldığı C yapısı saraya eklenmiştir. Ayrıca; 72 numaralı mekanın, I numaralı avlu'ya açılan anıtsal girişide bu safhada yapılmıştır. İkinci safhada yapının daha ziyade güneydoğu kısmına eklemeler yapıldığı araştırmalar sonucunda anlaşılmıştır. Bu mekan gruplarından birisi de 30, 31, 34, 63, 64, 65, 66 ve 67 numaralı mekanlar ile IV numaralı avludan oluşan gruptur (Lev.102). Bu grup plan üzerinde D olarak gösterilmiştir (Schaeffer 1962:11).

Sarayın üçüncü safhasında, kuzeydoğu'daki F mekanlar grubu yapıya eklenmiştir. Bu bölüm 40, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 49 ve 50 numaralı mekanları kapsamaktadır. Bu kısmın inşasından sonra biraz doğusunda yer alan, G olarak adlandırılan mekanlar yapıya ilave edilmişlerdir (Lev.102). Bu G mekanlar grubunda; 54, 55, 56 ve 57 numaralı mekanlardan oluşmuştur (Schaeffer 1962:13). Yine bu safhada yapının en güneyindeki V numaralı avlu ve çevresindeki mekanlar saray kompleksine eklenmiştir. Bu bölüm I olarak adlandırılmış olup, E. Forer'e göre K bölümü ile beraber sarayın dördüncü safhasında eklenmişlerdir (Schaeffer 1962:13).

Sarayın tarihlendirilmesi konusuna dönülecek olursa; sarayın tarihlendirilmesi için kullanılabilecek önemli malzeme grubunu tabletler oluşturmaktadır. Yazılı belgeler ve sarayın inşa safhaları değerlendirildiğinde bu sarayın ilk kez M.Ö. 18 veya 19.yy.'da inşa edilmeye başlandığı görülmüştür (Schaeffer 1955b:18).

Yazılı metinlere göre Ugarit sarayında şu krallar hüküm sürmüştür :

I. Nikmad	
I. Yakarum	M.Ö. 19. ve 18.yy.'lar
İbira	M.Ö. 15.yy.
II. Yakarum	
I.Ammistamru	
II. Nikmadu	M.Ö. 14.yy.
Arhalpa	
Niqmepa	M.Ö. 14.yy. sonu
II.Ammistamru	
İbiranu	M.Ö. 13.yy.
III. Nikmadu	
Hammurabi	

Bunun dışında saray içerisinde yer alan ve fildişi atölyesi olduğu düşünülen mekanda ele geçen çok sayıdaki eser sarayın son dönemlerinin tarihlendirilmesinde oldukça önem taşımaktadır. Bu mekanda ele geçen önemli eserlerin başında; yekpare fildişinden yapılmış ve Ugarit Kraliçesi'nin başı olduğu düşünülen eser gelmektedir (Saade' 1978:106) (Lev.107b). Yine aynı mekan içerisinde ele geçen, Ugarit kralının yatağının panoları olduğu düşünülen eserler oldukça önem taşımaktadır (Gray 1964: 226-227) (Lev.107c). Fildişi atölyesi olarak yorumlanan bu alanda ele geçen eserler; Ugarit Krallarından, I.Ammistamru, II. Nikmadu ve onun torunu Arhalpa döneminde kullanılanlar ile karşılaştırılmış ve yaklaşık olarak M.Ö. 1400-1350 yılları arasına tarihlendirilmişlerdir (Schaeffer 1954:85). Yine tarihlemeye kullanılan çok önemli bir buluntuda, I numaralı avlu'dan, 19 numaralı mekana geçişte açığa çıkartılmıştır. Bu, Hitit Kralı II. Murşili'ye ait bir damga mühürdür (Lev. 103b). Steatit taşından yapılmış olan bu mühür, Hitit Kralı'nın yetkilendirdiği yüksek rütbeli bir memura ait olmalıdır (Darga 1992:199).

Tüm bunların dışında, Batı Arşivi içerisinde açığa çıkartılan bir tabletin Hitit Kralı Suppiluliuma'nın Ugarit Kralı II.Niqmadu'ya yazdığı mektup olduğu saptanmıştır (Schaeffer 1955: 14). Bu mektup; Kral Suppiluliuma (M.Ö.1395-1355 yada M.Ö. 1375-1335) ve IV. Amenofis'in, II.Nikmadu ile paralelligini göstermesi açısından önem taşımaktadır (Schaeffer 1955b: 14).

Sarayın güney arşivi içerisinde; Hitit Krallarından Suppiluliuma, II.Murşili, III.Hattuşili ve IV.Tuthaliya'ya ait mühür baskıları ele geçmiştir. Yine sarayın, Merkezi Arşiv kısmında; Kraliçe Nefertiti, II.Ramses, IV.Amenofis ve III.Amenofis'in kartuşlarını taşıyan mermer vazolar ele geçmiş olup, bahsedilen bu eserler M.Ö. 14 ve 13.yy.'lara tarihlendirilmektedirler. (Schaeffer 1955b: 21).

Bugüne kadar yapılan kazılar sonucunda; Ugarit Kralı Sarayı'nın M.Ö. 14.yy.'ın ortalarında bir deprem ile yıkıldığı anlaşılmıştır (Schaefer 1962:151).

VIII.2. TELL BRAK

VIII.2.1. TELL BRAK MİTANNİ SARAYI:

Tell Brak'da, Mitanni dönemine tarihlendirilmiş olan saray yapısı, höyüğün kuzeyinde, "HH alanı" olarak adlandırılmış bölümde açığa çıkartılmıştır (Lev.14b).

VIII.2.1.1. SARAY PLANI:

Tell Brak'da, HH alanında açığa çıkartılmış olan saray yapısının kuzeyi, batısı ve güneyi erozyon nedeniyle şiddetli bir biçimde tahrip olmuştur (Oates 1987: 183).

Saray yapısının ana girişi tespit edilememiş olmasına rağmen, bu girişin güney duvarın, batı köşesi yakınında yer almış olabileceği ileri sürülmüştür (Oates 1987:181) (Lev.108a). Saray yapısı; 45 m. genişliğinde, 47 m uzunluğunda dikdörtgene yakın bir formda inşa edilmiştir. Sarayın güneybatısında yer aldığı düşünülen ana giriş kapısından geçildikten sonra iki ön oda aracılığı ile 8 numaralı avluya geçiş sağlanmış olup, ana girişten sonra, 4.25 m. genişliğinde ve 4.25 m. uzunluğunda kare planlı 10 numaralı geçiş mekanı yer almıştır. Bu mekanın kuzey duvarının doğu köşesi yakınında bir kapı açıklığı ile iç mekanlara bağlantı sağlanmıştır. Bu mekanın kuzeyinde 9 numaralı mekan yer almış olup, bu mekanın en önemli özelliği içerisinde yer almış olan merdiven odasının varlığıdır (Oates 1987:183). Ayrıca bu mekan içerisinde birde tuğladan yapılmış ocak kaidesi saptanmıştır. 9 numaralı mekanın doğusunda sarayın ana avlusu olarak nitelenen 8 numaralı mekan yer almaktadır (Lev.108a). Sarayın ana avlusu yaklaşık olarak 15 m. genişliğinde ve 15 m. uzunluğunda kare planlı olarak yapılmış olup, zemini

tuğlalarla kaplanmıştır (Lev.108a). Bu avlunun güneyinde, 1 numaralı mekan yer almıştır. Şiddetli bir tahribata maruz olan bu mekan yaklaşık olarak 15 m. uzunluğunda ve 5 m. genişliğindedir. Uzunlamasına dikdörtgen planlı olan bu mekana ana avludan iki kapı açıklığıyla giriş sağlanmıştır. Bunlardan ilki hemen hemen avlunun güney duvarının ortasında yer alan kapı açıklığıdır. Yaklaşık 2.3 m. genişliğindeki bu kapıya ait kanat parçaları ve kapı mili kazılar sırasında açığa çıkartılmıştır (Oates 1987:181). 1 numaralı mekana açılan bir diğer kapı ise avlunun güneydoğu köşesinde yer almış olup, bu kapı 1 numaralı mekanın, doğu kanadındaki mekanlarla bağlantı kurmasını kolaylaştırmıştır. Söz konusu, 1 numaralı mekan hem planlanışı hem de doğu kanadı üzerindeki hizmet mekanlarına olan doğrudan bağı nedeniyle; büyük kabul salonu veya taht salonu olarak kullanılmıştır (Oates 1987:181). Ana avlunun kuzey duvarı üzerinde yer alan ve 1 numaralı mekana girişi sağlayan kapı açıklığının tam karşısında bulunan bir kapı açıklığıyla 11 numaralı mekana geçiş sağlanmıştır. Bu mekan ana avluya paralel uzanan, 1 numaralı mekan gibi dikdörtgen planlı, 21 m. uzunluğunda ve 7.5 m. genişliğinde inşa edilmiştir. Söz konusu mekana girişi sağlayan kapı açıklığı tuğla döşenmiştir. 11 numaralı mekan içerisinde saptanmış olan kare planlı, tuğlalardan oluşmuş bir ocak tabanı önemli taşımaktadır. Ayrıca mekanın güneydoğu köşesi yakınında, beyaz taştan yapılmış dört küçük kaide saptanmıştır (Lev.108a). Bu kaidelerin ya mimariye bağlı ahşap bir kısımla veya mobilya ile ilgili olmuş olabileceği ileri sürülmektedir (Oates 1987:183). Bahsedilen bu taş kaidelerin uzunluğu 1.5 m., genişliği ise 1 m. kadardır. Bu önemli mekanın daha kuzeyinde yer almış olması muhtemel mekanlar erozyon nedeni ile tamamen tahrip olmuşlardır.

Sarayın doğu kanadına yine ana avlu aracılığı ile geçiş sağlanmış olup, avludan geçildikten sonra karşımıza çıkan, 5 numaralı mekan büyük olasılıkla sarayın bekleme odası olarak kullanılmıştır. Bu mekanın güneyinde, 3 numaralı banyo mekanı yer almıştır. Bu mekan içerisinde, kullanılan suyun dışarı atılmasını sağlayan bir kanal sistemi saptanmıştır. 5 numaralı bekleme odasının kuzeyinde, 7 numaralı mutfak mekanı yer almaktadır. Bu mekan içerisinde çok itinalı bir

düşünülen ana giriş kapısından geçildikten sonra iki ön oda aracılığı ile 8 numaralı avluya geçiş sağlanmış olup, ana girişten sonra, 4.25 m. genişliğinde ve 4.25 m. uzunluğunda kare planlı 10 numaralı geçiş mekanı yer almıştır. Bu mekanın kuzey duvarının doğu köşesi yakınında bir kapı açıklığı ile iç mekanlara bağlantı sağlanmıştır. Bu mekanın kuzeyinde 9 numaralı mekan yer almış olup, bu mekanın en önemli özelliği içerisinde yer almış olan merdiven odasının varlığıdır (Oates 1987:183). Ayrıca bu mekan içerisinde birde tuğladan yapılmış ocak kaidesi saptanmıştır. 9 numaralı mekanın doğusunda sarayın ana avlusu olarak nitelenen 8 numaralı mekan yer almaktadır (Lev.108a). Sarayın ana avlusu yaklaşık olarak 15 m. genişliğinde ve 15 m. uzunluğunda kare planlı olarak yapılmış olup, zemini tuğlalarla kaplanmıştır (Lev.108a). Bu avlunun güneyinde, 1 numaralı mekan yer almıştır. Şiddetli bir tahribata maruz olan bu mekan yaklaşık olarak 15 m. uzunluğunda ve 5 m. genişliğindedir. Uzunlamasına dikdörtgen planlı olan bu mekana ana avludan iki kapı açıklığıyla giriş sağlanmıştır. Bunlardan ilki hemen hemen avlunun güney duvarının ortasında yer alan kapı açıklığıdır. Yaklaşık 2.3 m. genişliğindeki bu kapıya ait kanat parçaları ve kapı mili kazılar sırasında açığa çıkartılmıştır (Oates 1987:181). 1 numaralı mekana açılan bir diğer kapı ise avlunun güneydoğu köşesinde yer almış olup, bu kapı 1 numaralı mekanın, doğu kanadındaki mekanlarla bağlantı kurmasını kolaylaştırmıştır. Söz konusu, 1 numaralı mekan hem planlanışı hem de doğu kanadı üzerindeki hizmet mekanlarına olan doğrudan bağı nedeniyle; büyük kabul salonu veya taht salonu olarak kullanılmıştır (Oates 1987:181). Ana avlunun kuzey duvarı üzerinde yer alan ve 1 numaralı mekana girişi sağlayan kapı açıklığının tam karşısında bulunan bir kapı açıklığıyla 11 numaralı mekana geçiş sağlanmıştır. Bu mekan ana avluya paralel uzanan, 1 numaralı mekan gibi dikdörtgen planlı, 21 m. uzunluğunda ve 7.5 m. genişliğinde inşa edilmiştir. Söz konusu mekana girişi sağlayan kapı açıklığı tuğla döşenmiştir. 11 numaralı mekan içerisinde saptanmış olan kare planlı, tuğlalardan oluşmuş bir ocak tabanı önemli taşımaktadır. Ayrıca mekanın güneydoğu köşesi yakınında, beyaz taştan yapılmış dört küçük kaide saptanmıştır (Lev.108a). Bu kaidelerin ya mimariye bağlı ahşap bir kısım ile veya mobilya ile ilgili olmuş olabileceği ileri sürülmektedir (Oates 1987:183). Bahsedilen bu taş kaidelerin

yanarak yok olmuşlardır. Saray yapısı daha sonraki istilacılar tarafından onarılarak bir süre daha kullanılmıştır (Oates 1987:183).

VIII.2.1.2. DUVAR YAPISI:

Tell Brak Sarayı'nın duvar inşasında yoğun olarak kerpiç kullanılmıştır. Taş temel üzerine kerpiç ile inşa edilmiş saray yapısının kuzeyindeki mekanlarının duvarları yaklaşık; 3.5 m. genişliğinde yapılmış iken sarayın diğer kısımlarında duvarlar 2.5 m. genişliğinde inşa edilmiştir. Saray duvarlarının hem içinin hem dışının sıvanmış olduğu anlaşılmıştır (Oates 1987: 183-v.d.)

VIII.2.1.3. KAPILAR ve PENCERELER:

Sarayın ana girişi tam olarak saptanamamış olmasına rağmen sarayın güneybatı köşesi yakınında olabileceği düşünülmektedir (Oates 1987:181-v.d.) Saray içerisinde mekanlar arası geçişi sağlayan kapı açıklıkları saptanmış olup, üst katlara merdivenlerle çıkılan kapılar aracılığıyla ulaşım sağlanmıştır. Ayrıca sarayın bazı mekanları arasındaki kapı geçişlerinde üst kısmın kemerli olduğu görülmüştür (Lev.109a, b, 110a). Tell Brak Sarayı'nın açığa çıkartılan kapı girişlerinden en önemlisi, bizim kapı yapısı hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlayan; 1 numaralı mekanla 8 numaralı avlu arasında yer almış olan kapı girişidir. Söz konusu kapının genişliği 2.3 m. kadar yapılmıştır. Kapının taştan işlenmiş olan mili ve ahşap kapı kanadına ait kalıntılar kazılar sırasında açığa çıkartılmıştır. Bahsedilen kapı mili, silindirik hale getirilmiş taştan işlenmiş olup, mil dibegi içerisinde dairevi bir dönüşle kapı kanadının açılıp kapanmasını sağlamıştır (Oates 1987:181-182).

VIII.2.1.4. TABAN DÖŞEMESİ:

Saray yapısı çok şiddetli bir yangın geçirmiş ve ağır bir biçimde tahrip edilmiştir. Bu nedenle sarayın kullanıldığı dönemdeki mimari durumu tam olarak günümüze yansımamıştır. Sarayın merkezi avlusu olduğu düşünülen, 8 numaralı mekanın güney kenarı yakınında ve 11 numaralı mekana giriş kısmında taban tuğla döşemesine sahip olup, bu döşemeye ait izlere avlunun diğer yerlerinde rastlanılamamıştır. Ayrıca, sarayın doğusunda 7 numaralı mutfak kısmı yer almış olup, bu kısımdan batıya ulaşan geçit tuğlayla kaplandıktan sonra asfalt ile sıvanmıştır. 7 numaralı mekanın kuzeyinde yer alan ve su ile ilgili olduğu düşünülen mekanın tabanındaki tuğla kaplama hemen hemen hiç bozulmadan açığa çıkartılmıştır. Burada da tuğlaların üzerinin asfalt ile kaplandığı görülmüştür (Oates 1987:183).

Sarayın zemin katı planı elimize geçmiş olduğu için üst kata ait tabanın ne şekilde yapıldığı tesbit edilememiştir.

VIII.2.1.5 ÇATI SİSTEMİ:

Sarayın geçirmiş olduğu şiddetli yangın bize yapı içerisinde ahşabın yoğun kullanımını göstermiştir. Mekanlar içinde yer alan ve çatıyı destekleyen ahşap direkler yanarak yıkılmış ve böylece çatıdaki hatılarda esneyerek devrilmiştir (Oates 1987:183). Üzerinin düz bir bir çatıyla kapatılmış olduğu düşünülen saray yapısının bazı odalarının içerisinde çatıya ait olabilecek, kalıpta biçimlendirilmiş tuğlalar ele geçmiştir (Oates 1987:183-v.d.). Ayrıca saray içerisindeki bazı mekanlara ulaşılacak kapı açıklıklarının üzerinin kemerli bir biçimde örtüldüğü tespit edilmiştir (Oates 1987:184).

VIII.2.1.6 TARİHLENDİRME:

Tell Brak Sarayı büyük bir yangın ile tahrip olmuş ancak yangından hemen önce sarayın içindeki eşyalar boşaltılmaya çalışılmıştır (Oates 1987:183-v.d.) Buna

rağmen saray içerisinde bazı önemli eserlerde gün ışığına çıkartılmıştır. Bunlardan en önemlisi; Artasumara ve Tušratta dönemine ait iki adet çivi yazılı tablettir. Bu yazılı belgeler üzerindeki ayrıca, Sauštatar'a ait mühür baskısı yer almaktadır (Wilhelm 1991:159) (Lev.110b). Bu belgelerin yaklaşık olarak M.Ö. 14.yy.'ın sonlarına ve M.Ö. 13.yy.'ın başlarına tarihlendirilebileceği ifade edilmiştir (Oates 1985:169). Söz konusu metinlerde adı geçen; Kral Artasumara yaklaşık olarak M.Ö. 1385 yılında bir suikast sonucu öldürülmüştür (Oates 1985:168). Yazılı metinlere bakıldığı zaman iki Orta Asur Kralının, I.Adad. Nirari (M.Ö. 1307-1275) ve I.Shalmaneser (M.Ö. 1274-1245)'in, Hanigalbat olarak adlandırdıkları Mitanni ülkesine seferler düzenledikleri bilinmektedir. Bu metinler gözönüne alındığında, Tell Brak'daki sarayın Asur seferleri sonucu yıkılmış olabileceği düşünülmüştür (Oates 1985:169). Ancak daha sonraki çalışmalar değerlendirildiğinde, Tell Brak Mitanni Sarayı'nın, Asur Kralı I.Adad-Nirari tarafından M.Ö. 1283 yılında yıkıldığı saptanmıştır (Oates 1994:172).

IX. SARAY YAPILARININ PLAN AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

IX.1. ANADOLU SARAYLARI

IX.1.1. M.Ö.II. BİNYILIN İLK YARISINA TARİHLENDİRİLEN SARAYLAR

Anadolu'nun M.Ö. II. binyılın ilk yarısına tarihlendirilen sarayları Tell Açana, Acemhöyük, Beycesultan, Kültepe, Konya Karahöyük ve Tilmen Höyük'de açığa çıkartılmıştır.

Acemhöyük'de bu döneme ait iki önemli saray yapısı bulunmakta olup, bu saraylar üzerlerinde yer aldıkları tepelerden dolayı Sarıkaya ve Hatipler Sarayı olarak adlandırılmışlardır (Lev.15a). Yapılan kazılar ile bu iki sarayın sadece zemin kat planları saptanabilmiştir. Her iki sarayda şiddetli bir yangın ile yıkılmış olup, sarayların duvar inşasında kullanılan yoğun ahşap yangının şiddetini arttırmıştır.

Sarıkaya Sarayı'nın tespit edilen zemin katı planında bir ön avlu ve L biçimli bir iç avlunun varlığı gözlenmiştir (Lev. 15b). Yapının yaklaşık olarak güneydoğusunda yer alan ön avlu büyük ölçüde tahrip olmuştur. Sarayın ana girişi, kuzey tarafta yer almış ve bu girişten iç mekanlara doğrudan geçiş sağlanmıştır. Yapının ele geçen kısımlarının planına bakıldığı zaman daha çok depo nitelikli mekanların yer aldığı gözlenmektedir. Bunu gerek mekanların planları ve boyutları, gerekse kazılar sırasında gün ışığına çıkartılan küçük buluntular desteklemektedir. Sarayın iç kısmında; batı, doğu, kuzey ve güney taraflarda ince uzun koridor nitelikli mekanlar yer almış olup, bunlar bazı duvar eklemeleri ile birbirlerine açılan küçük odacıklar şekline getirilmeye çalışılmıştır. Bahsedilen bu mekanların ortasında yer alan kısımda ise belirli bir plana göre yapılmış düzenli dikdörtgen veya kare planlı küçük depolama mekanları yer almaktadır. Yapının orta avlusu olarak nitelendirilen, L biçimli avlu bu mekanların hemen hemen merkezinde

bulunmaktadır (Lev. 15b). Sarıkaya Sarayı'nın en önemli özelliklerinden bir tanesi; yapının dış cephesinde açığa çıkartılan sütun kaideleridir. Kireç taşından yapılmış olan bu kaideler yapıyı kuzey, güney ve batı yönlerden çevrelemektedir. Söz edilen kaidelerin üzerine bastığı düşünülen ahşap direkler ya sarayın çatısını ya da ikinci katın balkonumsu öğelerini taşımıştır. Bunu saray içerisinde ele geçen boyalı banyo kabı üzerindeki tasvirde doğrulamaktadır. Bu düzenlemenin Sarıkaya Sarayı'nın anıtsallığını arttırmak için yapılmış olabileceğide düşünülmektedir (Öztan 1990:250).

Acemhöyük'deki ikinci önemli saray olan Hatipler Sarayı'nda iç avlu karşımıza çıkmamıştır. Bu özellik; Sarıkaya Sarayı ile Hatipler Sarayı arasındaki en önemli farklardan birini oluşturmaktadır (N. Özgüç 1976:715). Yine Sarıkaya Sarayı'nda olduğu gibi Hatipler Sarayı'nın da zemin katı açığa çıkartılabilmektedir. Açığa çıkan tüm mekanlar kare ya da dikdörtgen planlı depolama amaçlı mekanlardır. Hatipler Sarayı'nda bu güne kadar elde edilen sonuçlara göre yapının zemin katı depolama amaçlı üst katı ise ikamet amaçlı olarak kullanılmıştır (Özgüç 1976:716). Hatipler Sarayı'nda üç tarafında kerpiç kaideler saptanmıştır. Bu kaide düzenlemesi ile Hatipler ve Sarıkaya Sarayları benzerlikler taşımaktadır. Anadolu'da sarayın dış cephesinde kaide düzenlemesi, Acemhöyük sarayları dışında hiçbir merkezde saptanamamıştır. Hatipler Sarayı'nın güneydoğusunda bir ön avlu açığa çıkartılmış olup, ön avlunun varlığı, Sarıkaya Sarayı'ndan da bilinmektedir.

Acemhöyük saraylarının her ikisinde de üst kata çıkışı sağlayan merdiven kalıntıları belirlenebilmiştir. Buna göre bu yapıların en az iki katlı olarak inşa edilmiş olduğu düşünülmektedir (N. Özgüç 1966:1-28, 1977:357-362).

Anadolu'da saray yapısı bulunan önemli bir merkezde Kültepe (Kaniş)'dir. Kültepe'de saray olarak değerlendirilmiş birbirinden farklı üç yapı gün ışığına çıkartılmıştır. Aralarında zamansal farklar olan bu saraylar sırası ile; II.Tabaka Sarayı, Waršama Sarayı ve Anitta Sarayı olarak adlandırılmışlardır (T.Özgüç 1987:42-43, 1964:24-v.d.). II.Tabaka Sarayı, bu yapılar içerisinde en eski ve en

büyük boyutlu olan saraydır. Waršama Sarayı, II.Tabaka Sarayı'nın olduğu alana, bir önceki yapının kalıntılarının hemen üzerine inşa edilmiştir.

II.Tabaka Sarayı; 130 X 120 m. boyutlarında planlanmış olup, bu döneme tarihlendirilmiş olan Anadolu saraylarının en büyüğünü temsil etmektedir. Bu yapı; Acemhöyük saraylarından farklı olarak yaklaşık 2 m. genişliğinde bir savunma duvarı ile korunaklı hale getirilmiştir (Lev.36a). Sarayın ana girişinden hemen sonra ön avluya geçiş sağlanmıştır. Ön avlunun varlığı; II.Tabaka Sarayı'nı Acemhöyük saraylarına plan açısından yaklaştırmaktadır. Söz konusu yapı; uzun koridorların etrafında yer alan uzun ve dar odalardan meydana gelmiş olup, doğu taraftaki odalar ikamete ayrılmışlardır (Özgüç 1964:46). Bu özelliği ile saray; Hatipler Sarayı'ndan farklılık göstermiştir. Bilindiği üzere Hatipler Sarayı'nın zemin katında tamamen depolama nitelikli mekanlar yer almaktadır. Yine II.Tabaka Sarayı'nda bir üst katın varlığını gösteren merdiven kalıntılarında rastlanılmıştır.

Kültepe Kaniş'de II.Tabaka Sarayı'nın hemen üzerine Waršama Sarayı inşa edilmiştir. Waršama Sarayı, Hrozny'nin kazıları sırasında açığa çıkartılmaya başlanmış olup, söz konusu çalışmalar esnasında saray ağır bir biçimde tahrip edilmiştir (Hrozny 1927:1-27). Sarayın planına bakıldığı zaman daha çok Suriye'deki Mari Sarayı'na benzerlik gösterdiği T. Özgüç tarafından belirtilmiştir (1987:42). 110 X 110 m. boyutlarında inşa edilmiş olan yapı, II.Tabaka Sarayı'ndan farklı olarak merkezi bir orta avlu ve çevresine yerleştirilmiş olan mekanlardan meydana gelmiştir. Saray içerisinde tespit edilen merdiven kalıntıları yapının ikinci bir katı olduğunu göstermektedir. Waršama Sarayı'nda, II.Tabaka Sarayı'nın koruma duvarı onarılarak yeniden kullanılmıştır.

Kültepe Kaniş'de bu döneme tarihlendirilen üçüncü saray yapısı, içerisinde ele geçen bir hançer üzerindeki kitabeden adını alan, Anitta Sarayı' dır (T. Özgüç 1956:29-39). Waršama Sarayı'nın güneyinde yer alan Anitta Sarayı'nın korunan kalıntıları oldukça kötü durumdadır. Buna rağmen yapının; bir orta avlu ve bu avlunun çevresinde yer alan birbirleri ile bağlantılı mekanlardan oluştuğu belirtilmiştir (T. Özgüç 1964:46).

Bahsedilen bu plan özellikleri açısından Anitta Sarayı ve Waršama Sarayı birbirlerine benzerlikler göstermektedir. Ayrıca her iki saray Sarıkaya Sarayı'na da paralel plan özelliği göstermektedirler.

Anadolu'da M.Ö. II. binyılın ilk yarısına tarihlendirilen bir başka önemli saray yapısı Beycesultan'da açığa çıkartılmıştır (Lev.25). Beycesultan Sarayı plan açısından; orta avlulu bir saray tipini yansıtmaktadır. Sarayın orta avlusunun çevresinde çeşitli hizmetlere yönelik mekanlar yer almaktadır. Bu özelliği ile Beycesultan Sarayı; Waršama Sarayı, Anitta Sarayı ve Sarıkaya Sarayı ile benzerlikler taşımaktadır. Ancak Beycesultan Sarayı plan açısından Girit sarayları ile daha büyük paralellikler göstermiştir. Sarayın hemen hemen merkezinde yer alan ana avlu; dikdörtgen planlı olup, etrafı ağaç dikmelerle çevrelenmiştir. Ana avlu olarak bahsedilen bu kısmın üstü tamamen açıktır. Avlunun içerisinde yer alan ahşap direklerin kaideleri, Girit'teki Mallia Sarayı ile büyük benzerlikler göstermiştir (Lloyd 1956:120-121) (Lev.111). Bunun dışında, Beycesultan Sarayı'nda ana avludan üst katlara çıkışı sağlayan merdiven odası, Girit saraylarındaki büyük merdiven mekanları ile benzerlikler yansıtmıştır (Lloyd 1956:121).

Merdiven yolunun önünde bulunan aydınlık bölüm, A.Evans'ın Giritte, *Piano Nobile* olarak adlandırdığı özelliktir (Bittel 1976:69). Beycesultan Sarayı'nın doğu ve batı girişlerinden geçildikten sonra önce bir ön oda veya antre niteliğinde mekana giriş verilmiştir. Bu mekandan 90 derecelik bir dönüş ile sarayın iç kısımlarına ulaşım sağlanmıştır. Bu özellik Anadolu'da Beycesultan Sarayı'nda ilk kez görülmüş olup, Tilmen Höyük Sarayı'nın girişinde de buna benzer bir özellik saptanmıştır (Lev.53a). Ancak girişin güvenliğini sağlamak ve ziyaretciyi etkilemek için yapılmış olan bu sistem Girit saraylarında çok sevilerek kullanılmıştır. Bazı bilimadamları giriş kısmındaki bu benzerliğe dayanarak; Beycesultan Sarayı, Mallia ve Knossos Sarayları arasında bir ilişkinin varlığını kabul etmek istemektedirler (Graham 1962:31-32). Buna karşın Beycesultan Sarayı'ndaki mekanların dizilişi ile Girit sarayları'nın mekan dizilişleri farklılıklar taşımaktadır. Girit saraylarında önemli mekanlar üst katta iken depo, mutfak, tuvalet ve benzeri mekanlar alt katta yer almışlardır. Oysa ki Beycesultan Sarayı'nda alt ve üst katların her ikisi de ikametgah

için kullanılmıştır. Bu durumun Beycesultan'ın bulunduğu coğrafi bölgenin ikliminden kaynaklanmış olabileceği hafiri tarafından ileri sürülmüştür (Lloyd 1965:33-34).

Orta avlu ve onun çevresinde yer alan mekanlardan oluşan bir diğer monümental yapı Konya Karahöyük'de gün ışığına çıkartılmıştır. Ancak bu saray yapısı erozyon nedeniyle aşırı bir biçimde tahrip olmuştur (Alp 1972:7-v.d.). Avlu ve mekan dizilişi açısından bu saray; Beycesultan, Sarıkaya, Waršama ve Anitta Sarayları ile benzerlikler göstermektedir. Ancak yapıda açığa çıkartılan mekanların işlevleri doğal etkenler nedeni ile anlaşılamamıştır. Bun rağmen sarayın kazısı sırasında bulunan yoğun çanak çömlekler ve bullalar, bu yapının dönemi içinde büyük bir öneme sahip olduğunu göstermiştir. Saray içerisinde ele geçen bu çok sayıdaki ticaret malzemesi açısından Karahöyük Sarayı, Kültepe II.Tabaka, Waršama, Anitta, Sarıkaya ve Hatipler Sarayı ile benzerlikler göstermektedir.

M.Ö. II. binyılın ilk yarısına ait önemli bir saray yapısı Tell Açana (Alalah)'nın VII.tabakasında açığa çıkartılmıştır (Woolley 1955). Bu yapı, içerisinde ele geçen çivi yazılı tabletlere göre Kral Yarim-Lim'e ait olmalıdır. Yarim-Lim Sarayı olarak da adlandırılmış olan yapı gerek plan açısından ve gerekse buluntuları açısından diğer Anadolu saraylarından daha iyi korunmuştur (Lev.46). Yarim-Lim Sarayı uzun ve dağınık bir yapı kompleksi özelliği yansıtmaktadır. Buna göre sarayın kuzeybatısında yer alan kısmı, kendi içerisinde kapalı bir plan özelliğinde yapılmış olup, sarayın resmi karakterli bölümünü oluşturmuştur. 9 numaralı avlunun güneyinde yer alan orta kısmın mekanları ikametgah için kullanılmışlardır. Bu kısımda ele geçen merdiven odaları üst katın varlığını göstermektedir. İkametgah mekanlarının güneyinde yer alan üçüncü kısım ise sarayın ihtiyaçlarına hizmet eden kişilere ayrılmıştır. Sarayın bu kısmındaki mekanlar, ikinci bir avlu olarak nitelendirilebilecek geniş bir mekanın etrafında yer almaktadırlar. Yarim-Lim Sarayı arazinin yapısına göre düzenlenmiş olup, yapının altında yer alan daha eski mimari kalıntılar tamamen tesviye edilmeden saray inşa edilmiştir. Bu nedenle Yarim-lim Sarayı ve Waršama Sarayı arasında bir benzerlik kurulabilir.

Yarım-Lim Sarayı'nın kademeli girişinde ve iç mekanlarında yer alan, düzgün işlenmiş kabartmasız bazalt ortostatlar hem duvarların sağlamlığı hem de yapının gösterişi için yapılmıştır. Ayrıca resmi bölümdeki 5 numaralı mekanın iki yarım sütun ve dört sütunla bölünerek ikiye ayrılmış olması bu dönem Anadolu sarayları için ünik bir özelliktir. Bahsedilen mekan içerisindeki sütunlar ve duvar boyasına ait olabilecek izler bu mekanın önemli bir salonu niteliği taşıdığını göstermektedir. Bu kısmı güneyden çeviren ikamet mekanlarının kazısı sırasında açığa çıkartılan üst kata ait kalıntılar, kral ve ailesinin üst katta yaşadığı görüşünün ortaya çıkmasına neden olmuştur (Woolley 1955:94). Bu özelliği ile Yarım-Lim Sarayı; Beycesultan Sarayı ve Girit sarayları ile benzerlikler göstermektedir. Yine Yarım-Lim Sarayı'nın bu kısmında bazı depolama mekanlarının varlığı da saptanmıştır. Ancak Yarım-Lim Sarayı'nda; Kültepe, Konya Karahöyük ve Acemhöyük Sarayları'nda olduğu gibi alt katın tamamen depo mekanlarından meydana gelmesi söz konusu değildir. Yarım-Lim Sarayı'nın önemli özelliklerinden bir tanesi; 17 numaralı mekandır. Bu mekana ahşap bir merdivenle inilerek giriş sağlanmıştır. Ancak esas önemli olan mekanın kazısı sırasında ahşap bir sandık içerisinde dört insan iskeletinin ele geçmiş olmasıdır (Woolley 1955:96-97). Bu mekanın bir mezar odası veya kült ile ilgili bir oda olup olmadığı konusunda Woolley kesin bir yorum yapmamıştır (Woolley 1955:96-97). Anadolu'da saray yapısı içerisinde bu tip bir gelenek ilk kez burada karşımıza çıkmıştır. Buna rağmen benzer tipte düzenli bir saray içi mezar yapısı, Tell Bi'a (Tuttul)'dan ve Ras Samra (Ugarit)'dan bilinmektedir.

Yarım-Lim Sarayı'nın güney kanadında yer alan mekan grupları, geniş bir avlu etrafında sıralanmış olup, hizmetlilere ayrılan servis mekanlarını meydana getirmişlerdir. Bu kısımda açığa çıkartılan mekanlarda ele geçen çok sayıdaki depolama kapları, su tekneleri, ve benzeri buluntular bunu desteklemektedir. Çağdaş diğer Anadolu saraylarında bir ön avlu ya da orta avlu sistemi uygulanmış iken burada farklı hizmetlere ayrılmış mekanlar arasında avlular yer almaktadır. Farklı görevlere sahip mekanlar arasında yer alan avlular bu mekanlar arasında bağlayıcı öge konumunda olmuşlardır. Bu özellik daha çok Suriye'de Mari

Saray'ndan bilinmektedir. Waršama Sarayı'nda da benzer bir planlamanın yer aldığı görülmüştür. Yarım-Lim Sarayı'nın giriş kapısından sonra geçilen bir ön oda aracılığı ile iç mekanlara geçiş sağlanmakta olup, buradaki ana giriş ile iç mekanlara ulaşılan giriş aynı eksen üzerinde yer almaktadır. Buna karşın Beycesultan Sarayı'nda ana giriş ile iç mekanlara sağlanan giriş arasında 90 derecelik bir açı söz konusudur. Yarım-Lim Sarayı'na inşa tarzı ve plan açısından büyük benzerlikler gösteren bir saray, İslahiye Ovasındaki Tilmen Höyük'ten bilinmektedir (Lev.52b). Bu saray yapısı birbirinden kısa zaman farklarıyla yapılmış üç binadan oluşmuştur. Sarayın genelinde iki farklı inşa safhası saptanmıştır.

Genel olarak Tilmen Höyük Sarayı; Kültepe II.tabaka ve Waršama Sarayı gibi bir savunma duvarı ile çevrelenmiştir. Ancak bu savunma duvarı Kültepe'dekinden daha farklı yapılmıştır. Kültepe'de savunma duvarı hemen sarayın çevresinde yer almış iken, Tilmen Höyük'te bir iç kale oluşturacak biçimde planlanmıştır. Söz konusu savunma duvarı üzerinde giriş kapıları yer almış olup, sarayın olduğu alana giriş çıkışlar bu kapı sayesinde kontrol edilmek istenmiştir. Sarayın bir merkezi avlusu veya özerk ön avlusu yoktur. Ancak savunma duvarları ile saray kompleksi arasında kalan geniş alan, avlu olarak kullanılmak istenmiştir. Bu boş alan, avlu olarak kabul edilecek olursa Tilmen Höyük Sarayı, Hitit İmparatorluk dönemi saraylarına yakınlık göstermektedir.

Sarayın kuzeybatısında yer alan giriş kapısının planlanışı tamamen Yarım-Lim Sarayı ile benzerlik taşımaktadır (Duru 1986:121-131, 1989). Öyle ki burada bulunan kademeli giriş, iç mekanlar ve sarayın dışındaki ortostat düzenlemeleri tamamen Yarım-Lim Sarayı'nda da saptanmıştır. Hatta bu benzerliklerden dolayı Refik Duru; *"her iki sarayın aynı ustalarca inşa edilmiş olabilmesi ihtimalini"* belirtmiştir (Duru 1986:129-v.d.). Sarayın ana girişinden sonra geçilen ön mekanda 90 derecelik açı yapan dönüşler ile iç mekanlara ulaşım sağlanmaktadır. Giriş kapısı ile iç mekanlara açılan kapıların aynı eksen üzerinde yer almamış olması Tilmen Höyük Sarayı ile Yarım-Lim Sarayı arasındaki önemli farklılıklardan biridir. Bu ayrılığın dışında her iki sarayın yapısının iç mekan düzenlemesinde büyük benzerlikler saptanmıştır. Örneğin, Yarım-Lim Sarayı'nın 5 numaralı mekanının

yarım sütunlar ve dört sütunla ikiye bölünmüş olmasının bir benzeri Tilmen Höyük Sarayı'nın 2 numaralı mekanında tespit edilmiştir. Ancak Tilmen Höyük de sütun kaideleri ele geçmemiştir. Saray içerisinde merdiven mekanları yer almış olup, bunlar yapının birden çok kata sahip olduğunu göstermektedirler. Tilmen Höyük Sarayı'nın 4 numaralı mekanı içerisinde, dört adet ahşap direklere ait sütun kaidesi açığa çıkartılmıştır. Bu özelliği ile bu mekanın bir kabul salonu niteliği taşımış olabileceği belirtilmiştir (Duru 1986:129-v.d.).

Sarayın ikinci yapım evresinde, yeni bir bina saraya eklenmiştir. Plan üzerinde C olarak adlandırılmış olan bu yapı ana yapının kuzey duvarına bitleştirilmiştir. Söz konusu C yapısı; ortasında genişlemesine yerleştirilmiş avlu ve çevresinde yer alan mekanlar nedeniyle Yarım-Lim Sarayı'na benzer bir özellik taşımaktadır. Yine avludan merdiven odasına sağlanan doğrudan geçit iki saray arasındaki planlama açısından benzerliği göstermektedir. Tilmen Höyük Sarayı'nı meydana getiren yapılardan biri de, E yapısıdır. A ve C yapılarının hemen batısında yer alan bu yapı bölgede M.Ö.14.yy.'dan itibaren görülmeye başlanan "bit hilani" tarzı yapılara benzerlikler göstermektedir. Söz konusu yapının giriş kısmında sütunların yer almadığı dikkate alınmazsa bu yapının "hilani" tarzında planlanmış olabileceği belirtilmiştir (Duru 1986:129).

IX.1.2. M.Ö.II.BİNYILIN İKİNCİ YARISINA TARİHLENDİRİLEN

SARAYLAR

M.Ö.II. binyılın ikinci yarısında Anadolu'nun siyasi durumunda bir takım önemli yenilikler ortaya çıkmıştır. Bu dönemde, M.Ö. II. binyılın başlarından itibaren Anadolu'ya gelmeye başlamış olan Hint-Ari bir kavimin yani Hitit'lerin iktidarı ele geçirdiği görülmektedir. Daha önce şehir devletlerinin yer aldığı Anadolu'da bu dönemden itibaren merkezi bir otoriteye bağlı feodal bir yönetim biçimi ortaya çıkmıştır. M.Ö. II. binyılın ikinci yarısında Hititlerin özellikle Kızılırmak kavsine yerleştikleri buna karşın hakimiyet alanlarını Kuzey Suriye'ye kadar yaydıkları kazılar ve yazılı vesikalar ile tespit edilmiştir. Bu döneme ait önemli yerleşimler; Boğazköy, Alacahöyük, Maşat Höyük ve İnandıktepe'dir. Söz konusu yerleşimler Hitit İmparatorluk Çağına ait anıtsal yapıları bünyelerinde barındırmışlardır.

Bu döneme ait önemli bir yapı Tell Açana'nın IV.tabakasında saptanmıştır (Lev.98a). Yazılı belgelere dayanarak Kral Niqmepa'nın Sarayı olduğu düşünülen yapı yaklaşık olarak M.Ö.14.yy.'a tarihlendirilmektedir. Niqmepa Sarayı, aynı yerleşimin VII.tabakasındaki Yarım-Lim Sarayı gibi üç bölümden meydana gelmiştir. Sarayın batısındaki A yapısı; ikamet, doğusundaki B yapısı; resmi, güneyindeki C yapısı ise genel hizmetler için planlanıp inşa edilmişlerdir. Ancak A yapısının, B yapısı inşa edilmeden önce hem ikamet hem de resmi amaçlı kullanıldığı anlaşılmıştır (Wolley 1939:12-v.d.). Çünkü yapının merkezinde yer alan 4 numaralı mekan ve içerisindeki ocak, yapıda belli bir döneme kadar resmi törenlerin yapıldığını göstermiştir. Sarayın A yapısında, ana salonun etrafında yer almış olan mekanlar ikametgah bölümünü oluşturmaktadırlar. 4 numaralı ana salonun doğu ve batısında yer alan; 11-12, 7-8 numaralı mekanlar belli bir simetriye göre planlanmışlardır. Bu simetri doğu ve batı kanata açılan kapılar için de geçerlidir. Sarayın ana girişi geniş kenarında yer almaktadır. Bu özelliği ile Yarım-Lim Sarayı'na benzerlik göstermiştir. Ancak yapının girişinde bulunan sütun kaideleri ve girişin biçimi bu yapının plan olarak diğer saraylardan ayrı olduğunu

kanıtlamıştır. Bit hilani, olarak anılan bu plan tipinin ilk örneklerinden olan Niqmepa Sarayı'nda girişten sonra geçilen bir ön mekan yer almakta olup, bu ön mekandan 90 derecelik açılarla batıya doğru A binasına, doğuya doğru ise B binasına geçiş sağlanmıştır. Sarayın A yapısındaki 3 numaralı mekandan 4 numaralı salona açılan kapı ile, yine 4 numaralı salona kuzeyden bağlanan 6 numaralı mekanın kapı açıklığı aynı eksen üzerinde yer almaktadır. Bu özelliği ile Niqmepa Sarayı Yarım-Lim Sarayı'na benzerlik göstermektedir. Ana salonun kuzeyinde yer alan; 5, 9, 14 ve 15 numaralı mekanların banyo ve tuvalet olarak kullanıldıkları içerlerinde ele geçen kalıntılardan anlaşılmıştır. Bu mekanlara açılan diğer mekanların ise, yatak odasını oluşturdukları saptanmıştır. Öte yandan bu bölümlerin, birbirleriyle ilişkide olmaması ve birer mekan aracılığı ile ana salona açılmaları, bu yapı kesimlerinin ikametgah olarak kullandıklarını doğrulamıştır. Sarayın kuzey ve doğusunu oluşturmuş olan B yapısı tamamen resmi karakterli olarak karşımıza çıkmaktadır. B yapısında yer alan 28 ve 24 numaralı salonların planlanışı bunların bir nevi kabul yada tören salonu olduğunu göstermektedir. Her iki salonda, birer yarım sütun ve bunların ortasında yer alan bir sütun ile ikiye ayrılmaktadır. Bu özellik daha önce Yarım-Lim Sarayı'nda ve Tilmen Höyük Sarayı'nda da karşımıza çıkmıştır. Niqmepa Sarayı'nda avlu olarak planlanmış olabilecek tek mekan B yapısının batısındaki 21 numaralı mekandır. Bu mekan, diğer odalara ışık sağlamak amacı ile avlu şeklinde kullanılmış olmalıdır (Naumann 1991:419). Sarayın A ve B yapısına güneyden bağlanan C yapısı ise tamamen hizmetlilere ayrılmıştır. Bu kısımda; çok sayıda çanak çömlek, iri küpler ele geçmiştir. Niqmepa Sarayı'nı oluşturan bu bölümler birbiri ardına yapılmışlar ve aynı anda bir bütün olarak kullanılmışlardır. Sarayın hemen her bölümünde ele geçen merdiven odaları; yapıların kendi içerisinde kapalı ve çok katlı olarak yapıldığını göstermiştir (Wolley 1955:121-v.d.).

Orta Anadolu'da Kızılırmak kavsi içerisinde yer alan önemli Hitit merkezlerinden bir tanesi Alaca Höyük'tür. Burada yaklaşık olarak M.Ö.14.yy.'a tarihlendirilmiş anıtsal bir Hitit yapısı saptanmıştır. Bu yapının bir saray mı yoksa bir

tapınak mı olduğu net bir şekilde anlaşılamamıştır. Söz konusu nedenle yapı "Mabet-Saray" olarak tanımlanmıştır (Lev.90) (Koşay 1966:13).

Alaca Höyük Mabet-Sarayı, uzunlamasına bir avlu etrafında yer almış çok sayıda tek başına duran yapılardan meydana gelmiştir. Mabet-Sarayın olduğu alana önce bir ön avlu ve buna bağlı kapı yapısından geçilerek girilebilmektedir. Bu özellik Anadolu sarayları içerisinde ilk kez karşımıza çıkmış olmasına rağmen Hitit saraylarında yaygın bir biçimde kullanılmıştır. Alaca Höyük'de kapı yapısından geçildikten sonra orta avluya geçiş sağlanmıştır. Yapının orta avlusunun doğusunda kendi içinde kapalı, birbirine dik açılarla bağlanan dikdörtgen veya kare planlı mekanlardan oluşan yapılar yer almaktadır. Bu yapılar içerisinde 12 X 12 m. boyutlarında geniş mekanlar açığa çıkartılmış olmasına rağmen odaların amaçları ve anlamları konusunda hiç bir ipucu tespit edilememiştir. Mabet-Saray içerisinde sadece en kuzeydeki küçük mekan grubu ilgi çekicidir. Bu kısmın kuzeybatısında yer alan küçük dikdörtgen planlı oda içerisinde bulunan, ortası yarım çember biçiminde oyulmuş 2 X 2 X 0.50 m. büyüklüğündeki taş, H.Z.Koşay tarafından kütle ilgili olarak yorumlanmıştır (Koşay 1966:13).

Mabet-Sarayın orta avluya bakan cephesinde, tek sıra beş taş kaide ile bunların tam karşısındaki yapı cephesi üzerinde beş yarım sütun yer almıştır. Sarayların cephesinde yer alan kaideler M.Ö. II. binyılın ilk yarısında, Asur Ticaret Kolonileri çağında Acemhöyük sarayları'nda da karşımıza çıkmıştır.

Alaca Höyük'deki bu anıtsal yapının içerisinde eğer küçük avlular yer almamış ise, bazı mekanların diğerlerine göre daha yüksek yapılmış olup, tavan yakınına pencere tipi açıklıkların yerleştirilmiş olması gerektiği belirtilmiştir. R. Naumann aksi takdirde bazı mekanların aydınlatılmasının söz konusu olamayacağını ifade etmiştir (1991:413).

Hitit İmparatorluk döneminin en önemli yerleşimi başkent "Hattuša"dır. Hititlerin ilk krallarından sayılan Anitta'nın Hatti Kralı Pijusti'den zaptettikten sonra yakıp yıktığı ve lanetlediği Hattuša şehri, Anitta'dan sonra tahta geçen ve burada

oturmaya başlayan ilk Hitit Kralı, "Hattuşalı" anlamına gelen Hattuşili'ye adını vermiştir (Bittel 1972:7). Hititler, Hattuşa'nın adını koruyarak onu Hitit diline uygun bir biçimde "Hattušaš" olarak isimlendirmişlerdir. Hattuşa yada Boğazköy, Hitit devletinin en önemli merkezi olmuştur. Bu önemli başkente yakışır bir saray kompleksi kazılar ile gün ışığına çıkartılmıştır (Lev.92b). Boğazköy'ün Büyük Kale mevkiinde yer alan saray kompleksi bir sur duvarı ile çevrilmiştir. Saray doğal bir kale görünümündeki kayalık kütle üzerine yapılmıştır. Sarayın etrafını çevrelemiş olan sur sistemi ve surlar üzerindeki kapı mekanları bize Tilmen Höyük Sarayını hatırlatmaktadır.

Boğazköy Büyükkale'de yer alan saray kompleksi, tek bir yapıdan oluşmamıştır. Birbirinden tam olarak bağımsız, çeşitli boyutta ve planda pek çok yapı sarayı meydana getirmiştir. Birbirlerinden bağımsız olan bu yapılar büyük avlular yardımı ile bir araya getirilmişlerdir. Büyükkale'nin güneybatı kapısı; saray kompleksinin resmi yapılarının olduğu, revaklı ön avluya açılmaktadır. Burada yer alan kırmızı taş döşeli bir yol ile revaklı cephenin ortasında bulunan kapı binası vasıtasıyla sarayın aşağı avlusuna geçiş sağlanmıştır. Avlunun yaklaşık olarak kuzey batısında H, M ve N yapıları güneyinde ise G yapısı yer almaktadır (Lev.92b). Tüm bu yapıların avluya bakan cephelerinin revaklı olduğu saptanmıştır. Ancak bu yapılardan G, M ve N yapılarının ne amaçla kullanıldıkları saptanamamıştır. Söz konusu yapıların avluya bakan cephelerinin revaklı yapılmış olması Alaca Höyük Mabet-Sarayı ile benzerliler taşımaktadır. Bu yapılardan sadece N binasının mekan düzenlemesinde bir simetrinin varlığından bahsedilebilir. Aşağı avlunun yaklaşık kuzeyinde yer alan H yapısı, B ve C yapılarıyla kapalı bir bütün meydana getirmiştir. Çok katlı olduğu düşünülen bu yapıların kütle ilgili olduğu belirtilmiştir (Naumann 1991:408). Söz konusu yapılardan olan H yapısı, hemen hemen aynı genişlikte, birbirine paralel beş adet koridor biçimli mekandan oluşmaktadır. Alaca Höyük Mabet-Sarayı'nda veya Niqmepa Sarayı'nda buna benzer bir özellikle karşılaşılmamıştır. B ve C yapısında, kendi içerisinde kapalı dikdörtgen veya kare planlı mekanlardan meydana gelmiştir. Aşağı avlunun kuzeyinde yer alan anıtsal kapıdan orta avluya bağlantı sağlanmış olup, orta avlunun batı ve güneyi revaklı

yapılmıştır. Orta avlunun güneyinde A yapısı yer almış olup, bu yapının zemin katı planına bakıldığı zaman birbirine paralel beş ince uzun koridor biçimli mekanın inşa edildiği görülmüştür. Yapıyı oluşturan mekanların içerisinde belirli aralıklarla yerleştirilmiş ikişerli, altı sıralı ahşap sütunlara ait kaideler ele geçmiştir. Bu kaideler üzerindeki ahşap sütunlar üst katın tabanını taşımışlardır. Söz konusu A yapısı içerisinde ele geçen kalıntılar bu yapının bir arşiv niteliğinde olduğunu göstermiştir (Naumann 1991:407).

Orta avlunun yaklaşık olarak kuzeyinde D yapısı yer almaktadır. Bu yapı gerek boyutları gerekse planlanışı açısından Büyükkale'deki yapıların en önemlisi ve en gösterişlisi olmuştur. Yapının orta kısmındaki büyük salonu içerisinde belirli aralıklarla dizilmiş beşerli kaideler açığa çıkartılmıştır. İki sütunla desteklenen ana girişe sahip olan bu salon "taht salonu yada kabul salonu" olarak yorumlanmıştır (Bittel-Naumann 1957:10). Ayrıca D yapısı M.Ö. I. binyıl içerisinde Urartu ve İran mimarisinde görülen "Apadana" adı verilen yapılar ile sütun kaideleri açısından benzerlikler taşımaktadır. Büyükkale'nin en kuzeyinde ise E ve F yapıları yer almıştır. Bunlardan E yapısı, kendi içerisinde kapalı mekanlardan oluşmakta olup, yapı uzunlamasına yerleştirilmiş mekanlardan meydana gelmiştir. Bu özellik ile E yapısı diğer Büyükkale yapılarından ayrılmaktadır. Kendine özgü bir mimari düzenleme gösteren bu yapı K.Bittel ve R.Naumann tarafından "bit-hilani" olarak yorumlanmıştır (Bittel 1988:19). Bu mekanın kuzeyinde yer alan F yapısı da kendi içerisinde kapalı mekanlardan oluşmuştur. Yapı büyük ve sütunlu bir salonunun etrafında bulunan ince uzun dikdörtgen planlı mekanlar ile bu mekanlara bağlı daha küçük mekanlardan oluşmuştur. E ve F yapısının kralın ikametne ait olabileceği belirtilmiştir (Naumann 1991:408-v.d.).

Hitit devletinin başkenti olan Hattušaş'ın Büyükkale mevkinde açığa çıkartılan saray kompleksine ait mekanların tamamının zemin katları tespit edilebilmiştir. Bu mekanlar içerisinde saptanan merdiven odaları bu yapıların en az iki katlı olduğunu göstermektedir. Olasılıkla bu yapıların üst katları daha gösterişli

yapılmıştır. Bu tip bir kompleks saray özelliği Anadolu'da ilk kez karşımıza çıkmaktadır. Bu da Hitit devletinin gücü ile bağlantılı olsa gerektir.

Hitit dönemine ait çok önemli bir saray yapısı da, Tokat yakınlarındaki Maşat Höyük'den bilinmektedir (T. Özgüç 1978, 1980, 1982). Maşat höyük yada antik adı ile Tapigga'da açığa çıkartılan saray yapısı yaklaşık olarak M.Ö.14.yy.'a tarihlendirilmiştir (T. Özgüç 1978:13). Bu saray yapısında bir orta avlu yer almaktadır (Lev.96). Orta avlunun güney ve batısında sarayın devam edip etmediği anlaşılamamıştır. Ancak, bilinen şudur ki, sarayın orta avluya bakan cephe duvarları yarım sütunlarla desteklenmiş, bu yarım sütunların da önüne ahşap dikmeler yerleştirilmiştir. Söz konusu ahşap dikmelere ait kaideler günümüze kadar gelmiştir. Sarayın kanatlarından hangisinin idari amaçlı, hangisinin ikamet amaçlı olarak kullanıldığı henüz tespit edilememiştir. Bununla beraber arşiv odalarının ve girişin olduğu yön olan doğu kanadının idari amaçlı, kuzey kanadının ise ikamet amaçlı olarak kullanılmış olabileceği ifade edilmiştir (Özgüç 1978:10). Maşat Höyük Sarayı'nın açığa çıkartılan mekanlarının tamamı bodrum katına aittir. Birden çok kata sahip olan yapının üst katlarının idari ve ikamet amaçlı kullanılmış olabileceği tahmin edilmiştir (Özgüç 1975:555). Sarayın doğu kanadında yer alan ve avluya dik olarak uzanan 15 ve 13 numaralı büyük depo mekanları Maşat Höyük Sarayı'nın ekonomik yönünü göstermektedir. Sarayın açığa çıkartılmış olan mekanlarında belli bir simetrinin varlığı dikkat çekicidir. Örneğin yapının doğu kanadında yer alan, 5-11 numaralı mekanlar arasında kalan mekanlar; avluya dik olarak birbirlerine ise paralel olarak uzanmaktadırlar. Yine sarayın kuzeydoğusunda yer alan; 21, 22, 23, 24 ve 25 numaralı mekanlardan oluşan kendi içerisinde kapalı grubun bir benzeri sarayın kuzeybatısında karşımıza çıkmaktadır.

Maşat Höyük Sarayı'nın kuzey kanadının batısına yakın bir alanda yer alan; 37, 38, 39 ve 40 numaralı ince uzun dikdörtgen planlı mekanların oluşturduğu grup Boğazköy Büyükkale'deki; H binası ve A binası ile benzerlikler göstermektedir. Maşat Höyük Sarayı'nın boyutuna, planına ve arşiv kısmına bakıldığında bu yapının sadece bir bey sarayı olabileceği ifade edilmiştir (Özgüç 1978:2). Saray anıtsal bir yapı şeklinde tek bir binadan oluşmuştur. Yani birbirinden bağımsız binalardan

oluşmuş bir kompleks özelliği göstermemektedir. Bu nedenle Boğazköy Büyükkale Sarayı'ndan önemli bir biçimde ayrılmaktadır.

IX.2. KUZEY SURİYE SARAYLARI

IX.2.1. M.Ö.II.BİNYILIN İLK YARISINA TARİHLENDİRİLEN

SARAYLAR

M.Ö. II. binyılın ilk yarısına tarihlendirilen en önemli Suriye sarayı hiç kuşkusuz Mari Sarayıdır. Gerek planlanışı gerek yapım tekniği ve gerekse içerisinde açığa çıkartılan buluntularına bakarak, Mari Sarayı'nın bu dönem için Önasya'nın en önemli saraylarından biri olduğunu söylemek mümkündür (Lev.62).

Söz konusu sarayın genel planına bakıldığında; sarayın aynı anda planlanıp yapılmadığı zaman zaman yapılan eklemeler ile genişletildiği sonucu ortaya çıkmıştır (Margueron 1982:211- v.d.). Buna göre Mari Sarayı, farklı plana sahip ev tiplerinin bir araya getirilmesi ile son şeklini almıştır. Saray sadece krala ait ikamet yapısı olmaktan çok gerçek bir idare sitesi niteliği taşımıştır. Yapı içerisinde, krala ait birimlerin dışında; özel mekanlar, kültürel mekanlar, depo mekanları, arşiv, okul ve benzeri nitelikli pek çok mekanın varlığı saptanmıştır. Saray içerisinde kral ve ailesinden başka yüksek nitelikli yöneticiler ile saray personeli yaşamıştır. Bir tablet üzerinde saray içerisinde dört yüz personel olduğu belirtilmiştir. Ayrıca iş sahipleri, saraya gelen yetkililer ve yabancılar göz önünde tutulursa yapı içerisinde aşağı yukarı bin kişinin bulunduğu tahmin edilmiştir (Parrot 1958a:7-v.d.). Mari Sarayı'nın planına dönülecek olursa yaklaşık olarak yapı 200 m.uzunluğunda ve 120 m. genişliğinde inşa edilmiştir. Sarayın çevresinde bir koruma duvarının varlığı saptanmıştır. Ancak bu savunma duvarı çok tahrip olmuştur. Saray yapısının bir duvar ile korunmaya çalışılması Kültepe'deki Waršama ve II.Tabaka Sarayları'ndan da bilinmektedir. Sarayın iç kısmının planlamasında Heinrich, iki farklı ev modelinin

birleşerek sarayı oluşturduğunu savunmuştur. Bu ev tipleri; orta salonlu ev (Mittelhauser) ve avlulu ev (hürdenhauser)'dir (Heinrich 1984:81). Mari Sarayı'nın bu güne kadar sadece bir giriş kapısı tespit edilebilmiştir. Bu giriş kapısı yapının kuzeyinde yer almış olup, iki tarafı kulemsi çıkıntılarla desteklenmiştir. Söz konusu kapı girişinin bir benzeri aynı dönemde Tell Bi'a Sarayın'dan da bilinmektedir. Mari Sarayı'nda ana girişten geçildikten sonra geçilen iki ön oda aracılığı ile iç mekanlara ulaşım sağlanmaktadır. Saray içerisinde birden çok avlu açığa çıkartılmış olup, bu avlular hem mekanlar arası bağlantıyı sağlamış hem de iç mekanlara ışığı temin etmişlerdir. Sarayın pek çok avlusunun zemini tuğla döşeli olarak yapılmıştır. Bu avlulardan 131 numaralı avlu ilginç bir özellik yansıtmıştır. Bu avlunun iç kısmının etrafı tuğla döşenmiştir; ancak avlunun merkezi kısmına yakın bir alan tuğla döşenmemiştir. Parrot, bunun bir bahçe düzenlemesi için ayrılmış olabileceğini belirtmiştir (Parrot 1958a:56-58). Bu özellik sadece Mari Sarayı'nda görülmüş olup, daha sonra benzer bir düzenleme Ugarit Kralı Sarayı'nda da karşımıza çıkmıştır. 131 numaralı avluya direk açılan 132 numaralı tören yada kabul salonu olarak nitelendirilen mekanın kapı girişi oldukça ilgi çekicidir. Burada basamaklar ile giriş sağlanmış olup, bu basamaklar yarım daire şeklinde biçimlendirilmişlerdir. 132 numaralı mekanın güneyinde yer alan depo mekanları belli bir simetri içerisinde, doğu batı doğrultusunda birbirlerine paralel bir biçimde yerleştirilmişlerdir. Saray içerisinde açığa çıkartılan merdiven odaları yapının olasılıkla iki yada daha fazla kata sahip olduğunu göstermektedir. Yapının kuzeydoğusunda yer alan 160 numaralı avlu ve çevresindeki mekanlar, Heinrich'in bahsetmiş olduğu avlulu ev tipine uygundur. Bu bölümde herhangi bir simetri söz konusu değildir. Avlunun çevresinde yer alan mekanlar arası bağlantı, 160 numaralı avlu vasıtası ile kurulmuştur.

Sarayın batısında yani 131 numaralı avlunun batısında kalan grup daha düzenli bir yapı arz etmektedir. Bu bölümde yer alan tüm mekanlar oldukça düzgün planlanmışlardır. Mekanların hepsi dik açı yapan köşelere sahiptir. Bu grubun en önemli mekanı 106 numaralı avludur. Bu avlu düzenli bir biçimde planlanmış olup, kareye yakın dikdörtgen form özelliği yansıtmaktadır. Avlunun güney kenarında

bulunan bir kapı açıklığı ile 64 numaralı mekana ve oradan da 65 numaralı taht salonuna ulaşım sağlanmıştır. Taht salonunun olduğu gruba açılan kapı ile 106 numaralı avluya geçilen kapı aynı eksen üzerinde yer almaktadır. Avlunun gerisinde yer alan taht salonu grubu avlu ile aynı genişlikte ve ona paralel yapılmışlardır. Avlunun hemen gerisinde taht salonunun yer aldığı başka bir yapı Mari Sarayı ile paralel olan Tell Bi'a yada antik adı ile Tuttul Sarayı'dır. M.Ö. I. binyıl içerisinde Yeni-Asur dönemi saraylarında da taht salonu önemli bir mekan özelliğini korumuş olup, iki avlu arasına yerleştirilmiştir. Bu dönemdeki taht salonlarının avluya enlemesine yerleştirilmiş olması M.Ö. II. binyıldan beri devam eden bir özellik olarak düşünülmüştür (Sevin 1991:45-v.d.). 65 numaralı taht salonunun doğusunda yer alan 66 numaralı mekan bir tür kutsal mekan olarak yorumlanmıştır (Parrot 1958a:104-v.d.). Benzer bir özellik yine Tell Bia Sarayı'nda karşımıza çıkmıştır. Burada da taht salonu'nun hemen batısında, taht salonuna da açılan mekanlar yer almaktadır. Burdaki mekanlar daha çok üstü açık küçük birer avlu etrafında planlanmış olan kendi içerisinde kapalı ve simetrik oda gruplarından meydana gelmiştir. Örneğin 70 numaralı avlu ve çevresindeki mekanların oluşturduğu grup ile 1 numaralı avlu ve etrafındaki mekanların meydana getirdiği grup. 70 numaralı avlu ve çevresindeki mekanlar daha çok hizmet amaçlı olarak planlanmışlardır. 1 numaralı avlu ve çevresindeki mekanlar ise olasılıkla yüksek rütbeli kişilerin ikameti için ayrılmıştır. Benzer bir durum 15 numaralı avlu ile çevresindeki mekanlar içinde geçerlilik taşımaktadır. Ayrıca, bu grup mekanların tamamında simetriye bağlı kalınmıştır. Mekanların giriş kapılarının eksenleri, boyutları ve planları çok muntazam düzenlenmiş olup, birbirleriyle benzerlikler göstermiştir. Mari Sarayı'nın önemli özelliklerinden biri de bünyesinde yer almakta olan okul mekanlarıdır. Kralın ve kraliçenin ikameti için ayrılmış olan bölüm, yapının kuzeybatısında inşa edilmiştir. 31 numaralı avlunun etrafında yer alan mekanlardan oluşan bu kısımda mekan düzenlemesi açısından bir simetri saptanmamış olmasına rağmen mekanların girişlerinde simetrinin varlığı gözlenmektedir. Mari Sarayı'nın değerlendirilmesinde, 131 numaralı avlu ve 106 numaralı avlunun; doğu ve batı kanat oluşturduğu düşünülürse sarayın batı bölümünde kalan mekanların daha düzgün planlanıp inşa edildiği yaklaşık bir simetriye bağlı kalındığı görülebilmektedir. Sarayın

güneybatısında yer alan depolama mekanları Kültepe Kaniş'deki II.Tabaka Sarayı ve Waršama Sarayı ile benzerlikler göstermiştir.

Kuzey Suriye'de M.Ö. II. binyılın ilk yarısına tarihlendirilmiş bir yapı da Tell Mardikh'den yani Ebla'dan bilinmektedir (Lev.89a). E Sarayı olarak adlandırılmış olan yapı merkezi bir orta avlu ve bu avlunun çevresinde yer alan yan mekan gruplarından meydana gelmiştir (Matthiae 1980a). Merkezi avlu dışında saray içerisinde daha küçük boyutlu avlular da yer almış olup, bunlar mekanlar arası bağlayıcı öge özelliği taşımaktadırlar. Bu özelliği ile Ebla E Sarayı Mari Sarayı ile büyük benzerlik yansıtmaktadır. Saray içerisinde tespit edilen merdiven kalıntıları yapının birden çok kata sahip olduğunu göstermektedir.

M.Ö. II. binyılın ilk yarısına tarihlendirilen bir diğer sarayda Tell Bi'a yani antik Tuttul kentinde açığa çıkartılmıştır (Lev.58b). Mari vesikalarında, Tuttul'da bir "Vali sarayı" olduğu belirtilmiştir (Strommenger 1986:9). Tell Bia Sarayı; Tuttul ile Mari arasındaki yoğun ekonomik ve siyasi ilişkiler nedeni ile, Mari Sarayı'na benzerlikler göstermektedir.

Tell Bi'a Sarayı özellikle yaz aylarında batı rüzgarlarının tesir ettiği hakim bir noktaya kurulmuştur. Bunun sarayın sıcak yaz aylarında serinliğini sağlamak amacı ile yapıldığı düşünülmektedir (Strommenger 1986:10). Sarayın kazısı sırasında farklı alt safhalar saptanmıştır. Buna göre yapının birinci safhasında oldukça gösterişli olduğu anlaşılmış olup, diğer alt safhalarda sarayın önemini yitirdiği tespit edilmiştir. Tell Bi'a Sarayı; 41.40 X 46.80 m. boyutlarında çok düzgün dikdörtgen formda inşa edilmiştir. Sarayın genel olarak dış duvarları üzerinde kule ya da kulemsi çıkıntılar yer almaktadır. Yapının hem batı hem de kuzeyinde yer alan anıtsal giriş kapılarının her iki yanında kulemsi çıkıntılar bulunmakta olup bu özelliği ile yapı Mari Sarayı'na yakınlık göstermektedir. Benzer kapı girişi kenarındaki çıkıntılar Mari Sarayı'ndan da bilinmektedir. Saray içerisinde açığa çıkartılan; 1, 4, 5 ve 6 numaralı mekanların gerek boyutları gerekse planlanışları bunların fonksiyonlarının farklı olabileceğini düşündürmüştür (Strommenger 1986:19). Heinrich'in tipolojisine göre bu yapı; orta salonlu (mittelsaal) bir yapıdır

(Heinrich 1984:40-v.d.). Buna tipolojiye göre 5 numaralı mekanın, orta salon karakteri taşımaktadır. Bu orta salonun güneyinde yer alan; 7, 8, 9 ve 10 numaralı mekanlar yaklaşık olarak 3 m. genişliğinde yapılmışlardır. 5 numaralı orta salonun kuzeyindeki; 1, 2 ve 3 numaralı mekanlar ise 4,8 m. genişliğinde yapılmıştır. 5 numaralı salonun kuzey ve güneyindeki mekanlar bir simetri oluşturmamışlardır. Ancak 1 numaralı mekan ile 5 numaralı salona geçişi sağlayan kapı ve 5 numaralı salondan 10 numaralı mekana geçişi sağlayan kapı aynı eksen üzerindedirler. Sarayın 1 numaralı mekanının kuzeyinde, 11 numaralı avlu yer almıştır. 1 numaralı mekanın içerisinde, doğu duvarı kenarında iki safhalı bir podyum saptanmıştır. Ayrıca bu mekanın kuzey ve güney duvarları kenarında da kerpiçten yapılmış kireç sıvanmış banklar yer almıştır. Bu özellikleri nedeni ile bu salon bir taht salonu niteliği taşımaktadır. Söz konusu salonun, avlunun gerisinde, avluya uzunlamasına yerleştirilmiş olması Mari Sarayı ile benzerlik göstermesi açısından önem taşımaktadır. Yani bu tip podyum ve banklar Zimrilim dönemine ait Mari Sarayı'ndan da bilinmektedir.

Tell Bia Sarayı'nın planında, 1'den 10'a kadar numaralandırılmış olan mekanlar Mari Sarayı ile benzerlik taşımaktadır. Hem boyut hem de plan açısından geçerli olan bu benzerliklerin en yoğunu 5 numaralı mekan ve bunun oluşturduğu orta salonlu yapı ile Mari Sarayı'nın orta salonlu batı taraftaki yapıları arasında izlenebilmektedir. Her iki sarayın bir diğer ortak özelliği ise taht salonlarının etrafında oda sırasının bulunmamış olmasıdır. Mezopotamya saraylarında ise taht odasının çevresinde mutlak surette bir sıra mekan yer almıştır. Taht salonunun planlaması açısından Tell Bi'a Sarayı en çok Eşnunna Sarayı ile benzerlik taşımaktadır (Strommenger 1986:19) (Lev.59c). Mari sarayında taht salonunun uzunluğu, 106 numaralı avlunun uzunluğu ile aynıdır. Tell Bia'da ise bu daha farklıdır. Şöyle ki Tell Bi'a Sarayı'nın taht salonu ile 11 numaralı avlu aynı uzunluğa sahip değildir. Taht salonu avluya göre daha uzun yapılmıştır. Bu verilere göre Tell Bi'a'daki resmi törenlerin tamamı bu taht salonunda gerçekleştirilmiştir. 11 numaralı avluya açılan giriş ile 1 numaralı taht salonuna açılan giriş hemen hemen aynı eksen üzerinde yer almıştır. Bu özellik Mari Sarayı'ndan da bilinmektedir. Sarayın 11

numaralı avlusu çevresinde yer almış olan mekanlar hemen hemen belli bir simetri içerisinde planlanmışlardır. Özellikle yapının kuzeybatı köşesinde bulunan, fonksiyonu tam olarak anlaşılmayan, 16 numaralı avlunun çevresindeki ince uzun koridorumsu mekanlar Mari Sarayı'nın 106 numaralı avlusu ve etrafındaki mekanlar ile paralellik göstermektedir. Sarayın kuzeyinde ve batısında yer almış olan giriş kapılarından geçildikten sonra bir ön mekana ve buradan yapılacak 90 derecelik dönüşlerle iç mekanlara giriş sağlanmıştır. Bu özellik Mari Sarayı'nda ve biraz farklılık göstermekle beraber Beycesultan Sarayı'ndan bilinmektedir. Mari Sarayı'nda ana giriş kapısından ulaşılan giriş avlusundan sonra uzun bir mekana geçiş verilmiştir. Bu ince uzun mekandan da 90 derecelik bir dönüş ile 131 numaralı avluya ulaşım sağlanmıştır. Ayrıca Tell Bi'a Sarayı'nın 5 numaralı salonunun batısında bulunan 6 numaralı mekan ve onunla bağlı olan 18 numaralı mekan, sarayın cellası olarak yorumlanmıştır (Strommenger 1987:16). Hemen hemen aynı düzenleme Mari Sarayı'ndaki taht salonu'nun doğusunda yer alan ve basamaklarla çıkılan 66 numaralı mekan içinde geçerlidir (Strommenger 1987:16). Tell Bi'a Sarayı'nın 5 numaralı mekanının tabanı altında bir mezar yapısı saptanmıştır. Ancak bu mezar olarak anılan yapı antik çağda soyulmuştur. Bu mezarın bir benzeri, Tell Açana'daki Yarım-Lim Sarayı'ndan bilinmektedir. Tel Bi'a'daki sarayda ele geçen mezar yapısı içerisinde iki insana ait kemikler saptanmıştır. Bu insanlardan biri yetişkin birey diğeri ise bir genç bireydir. Yetişkin bireyin yanında çok sayıda süs eşyası; gümüş takı, bronz iğne ve benzeri malzeme ile beraber çanak çömlek de tespit edilmiştir. Genç bireye ait olan mezarda ise daha az hediye rastlanılmış olmasına rağmen her iki mezarında saraya ait kişilerin olduğu düşünülmektedir (Strommenger 1989:15-18). Tüm özellikleri ile Tell Bi'a Sarayı orta avlulu saraylar tipine girmektedir. Yapının çoğu gerek bütünlüğü ve gerekse anıtsallığı açısından "orta salonlu ev" biçimine uygun planlanmıştır. Bu kısım; 5 numaralı salon ve çevresindeki mekanlardan oluşmaktadır. Hem sarayın boyutu hem de yazılı belgelerde yer alan bilgiler ışığı altında bu sarayın bir yazlık saray veya vali sarayı olması muhtemeldir.

IX.2.2. M.Ö.II. BİNYILIN İKİNCİ YARISINA TARİHLENDİRİLEN

SARAYLAR

M.Ö. II. binyılın ikinci yarısında Kuzey Suriye'de bazı önemli şehir devletleri yer almıştır. Bu devletlerin en önemlilerinden birisi de Ras Samra yani Ugarit'tir. Doğu Akdeniz sahiline yakın bir yerde bulunan Ugarit önemli ticaret yolları üzerinde yer almaktadır. Bu önemli mevkide bulunan Ugarit'te, söz konusu döneme ait çok önemli bir saray yapısı açığa çıkartılmıştır.

Krali Saray olarak da adlandırılmış olan yapı kente ve denize hakim bir mevkiye inşa edilmiştir. Sarayın yüksek ve hakim bir noktaya yapılmış olmasını Schaeffer; *"Ugarit Kralları bu memleketin iklimini iyi tanıdıkları için, tepede yer alan daha havadar bir alanı seçmişlerdir"* diyerek açıklamak istemiştir (Schaeffer 1962:31). Bu özelliği ile Ugarit Krali Sarayı kendisinden daha önce inşa edilmiş olan Tell Bi'a Sarayı'na benzerlik göstermektedir.

Ugarit Sarayı boyut olarak çağdaşı Anadolu saraylarından daha büyük planlanmıştır. Bu dönem de Boğazköy Büyükkale'de yer alan imparatorluk dönemi sarayı yaklaşık olarak 5000 metrekare'lik bir alana, Tell Açana Niqmepa Sarayı ise 2000 metrekare'lik bir alana yayılmış iken Ugarit Krali Sarayı yaklaşık olarak 10200 metrekare'lik bir alana yayılmıştır (Lev.102). Söz konusu sarayın ve Ugarit'in önemini yazılı metinlerden de görmek mümkündür. *Byblos Prensi Rib-Adda*, M.Ö.1360 yıllarına tarihlenen *IV.Amenofis'e* gönderdiği mektubunda Ugarit'in zenginliğinden bahsetmiş ve *"onların kalın duvarlarının içi son derece büyük ve zengin"* ifadesini kullanmıştır (Schaeffer 1962:II).

Saray doğu-batı istikametinde uzun ve dağınık bir yapı kompleksi özelliği göstermektedir. Yapı içerisinde 90 oda ve 9 adet büyüklü küçüklü avlu yer almaktadır. Saray kazısı sırasında saptanmış olan merdiven odaları yapının birden çok kata sahip olduğunu göstermektedir. Ugarit Krali Sarayı'nın batısındaki ana giriş kapısı iki sütunla desteklenmiştir. Bu özelliği ile yapı, "bit-hilani" olarak nitelendirilmek istenmiştir (Frankfort 1954:147-148). Ayrıca bu gibi sütunlu girişler

sarayın pek çok mekanına geçişte yer almıştır. Örneğin; 1 numaralı avludan 72 numaralı mekana, II numaralı avludan 88 numaralı mekana, III numaralı avludan 45 numaralı mekana, IV numaralı avludan 64 numaralı mekana geçişte bu tip kapı düzenlemeleri görülebilmektedir.

Saray yapısı farklı dönemlerde eklenmiş yapılar ile son şeklini almıştır. Bu özelliği ile Mari Sarayı'na benzerlik göstermiştir. Saray içi mekan düzenlenmesinde ise bir simetri hakim değildir. Ancak kapı girişlerinde zaman zaman simetriye önem verildiği plan üzerinde gözlenebilmektedir. Sarayın 16 numaralı mekanının iki yan duvarında yer alan karşılıklı iki yarım sütun Yarım-Lim Sarayı'nın 5 numaralı mekanına, Niqmepa Sarayı'nın 28 ve 24 numaralı mekanına ve Tilmen Höyük Sarayı'nın ise 2 numaralı mekanına benzerlik göstermektedir. Ancak Yarım-Lim Sarayı'nda ve Niqmepa Sarayı'nda yarım sütunlar arasında bir sütun kaidesi saptanmış iken Ugarit Sarayı'nda ve Tilmen höyük Sarayı'nda bu özelliğe rastlanılmamıştır.

Ugarit Sarayı'nın kuzeyinde yer alan 28 numaralı mekan içerisinde, dromoslu bir mezar yapısı saptanmıştır. Saray içinde mevcut olan mezar geleneği; Yarım-Lim Sarayı'ndan ve Tell Bi'a Sarayı'ndan bilinmektedir. Ancak bu geleniğin en gelişkin örneği Ugarit'tendir. Burada dromoslu bir mezar odası söz konusudur. Sarayın güneydoğu köşesine yakınında yer alan III numaralı avlunun düzenlemesi Mari Sarayı'nın 131 numaralı avlu düzenlemesine olan benzerliği önem taşımaktadır. Söz konusu avlunun saray içi bahçe olarak kullanılmış olabileceği belirtilmiştir. Yine sarayın V numaralı avlusu içerisinde bir havuz yer almaktadır. Şu ana kadar incelenen tüm Anadolu ve Kuzey Suriye saraylarında, Mari Sarayı hariç, bu tip bir havuz olgusu ilk kez karşımıza çıkmıştır. Mari Sarayı'nda 131 numaralı avlu içerisinde yer almış olan havuz yapısı, Ugarit Krali Sarayı'ndaki havuz yapısından daha küçük boyutlu olup, bir su teknesi görünümü taşımaktadır.

Plan olarak "bit hilani" tarzının öncülerinden biri olarak kabul edilebilecek olan Ugarit Krali Sarayı gerek mekan düzenlemesi gerek buluntuları açısından döneminin en önemli saraylarından biri olduğunu göstermiştir. İçerisinde bulunan

çok sayıdaki avlu ve bunların etrafında yer almış mekanlardan dolayı sarayın genel prensip olarak, avlulu saray tipine girdiğinde söylenebilir. Saray içerisinde gün ışığına çıkartılan; arşiv, depo, hizmet ve resmi mekanlara bakarak buranın sadece ikamete ayrılmadığı ekonomik, siyasi ve resmi işlerinde buradan yürütüldüğü görülmüştür.

M.Ö. II. binyılın ikinci yarısına tarihlendirilmiş önemli bir saray yapısı da Tell Brak'dan bilinmektedir (Lev.108). Söz konusu yapı dikdörtgen formda yapılmış olup, erozyon nedeniyle ağır bir biçimde tahrip olmuştur.

Tell Brak Mitanni Sarayı'nın genel planına bakıldığı zaman; orta avlu ve bunun etrafında yer almış mekanlardan meydana gelmiş olduğu görülmüştür. Mezopotamya ve Kuzey Suriye saraylarında ikametgah mekanları zemin katta yer almış iken bu sarayda üst katta yer almış olmalıdır. Bu; Tell Brak Sarayı'na özgü bir özellik olmayıp, Anadolu'nun çağdaş saraylarında da bu özellik karşımıza çıkmaktadır. Sarayın ana girişi tahminen güneybatı köşesinde yer almış olup, diğer saraylarda olduğu gibi gösterişli yapılmamıştır. Girişten geçilen uzunlamasına hol nitelikli mekandan 90 derecelik açı yapılarak orta avluya ve sarayın iç kısımlarına ulaşım sağlanmıştır. Bu kısımda bir merdiven yapısı yer almış olup, üst katların varlığını göstermesi açısından önem taşımaktadır. Sarayın ortasında yer alan avlu hemen hemen kare planlıdır. Avlunun kuzey ve güneyinde, avluya paralel, uzunlamasına yerleştirilmiş iki dikdörtgen planlı mekan bulunmaktadır. Bunlardan güneyde yer alan 1 numaralı mekan olasılıkla kabul salonu ya da taht salonu olarak kullanılmıştır. Kuzeyde yer alan 11 numaralı mekanın ise fonksiyonu tam olarak anlaşılamamıştır. Buna rağmen her iki mekanın avluya açılan kapıları yaklaşık olarak simetrik bir biçimde planlanmıştır (Oates 1987:181). Avlunun doğusunda bir merdiven odası yer almış olup, bu merdiven giriş holünün batısındaki merdiven ile aynı eksen üzerinde planlanmıştır. Sarayın doğu kanadında; günlük hizmetler için kullanılan mutfak, banyo ve benzeri mekanlar ile depo mekanları yer almaktadır.

Sarayın kuzeyi yoğun bir erozyona uğradığından plan ve işlevsel açıdan tam olarak anlaşılamamıştır. Kuzey taraftaki duvarların kalınlığı yapının diğer yerlerine göre daha fazladır. Bu da üst katı taşımak için yapılmış olabileceğini aklımıza

getirmektedir. Sarayın üst kat planı hakkında elimizde hiçbir ipucu yoktur. Ancak sarayın zemin katı değerlendirildiğinde; orta avlunun güneyinde yer alan taht salonu veya kabul salonu olabileceği belirtilen 1 numaralı mekanın planlanışı ve bu mekanın, hizmet mekanlarına olan doğrudan bağı bize Mari ve Tell Bi'a Sarayı'nı hatırlatmaktadır.

X. SARAY YAPILARININ MALZEME VE TEKNİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

X.1. M.Ö. II. BİNYILA TARİHLENDİRİLEN ANADOLU SARAYLARI

X.1.1. DUVAR YAPISI

M.Ö. II. binyıla tarihlendirilmiş olan Anadolu sarayları'nın inşasında üç ana malzeme tipi kullanılmıştır; bunlar taş, ahşap ve kerpiç'dir. Sarayların temel kısmında yoğun olarak andezit, bazalt ve kireçtaşı kullanılmıştır. Ahşap malzemeye bakıldığında ise Orta Anadolu bölgesinde yer alan saray yapıları için, meşe ya da çam ağaçlarının kullanıldığını, Güneydoğu Anadolu bölgesinde bulunan saray yapıları için ise Amanos dağlarında varlığı bilinen sedir ağaçlarının kullanıldığı anlaşılmıştır (Darga 1989:116). Kerpiç ise M.Ö. II. binyıl boyunca hemen hemen aynı teknikte, aynı malzemeler ile ve aynı formda yapılmıştır. Kerpiç için gerekli ham madde toprak ve su'dur. Temin edilen bu iki madde karıştırılıp balçık haline getirildikten sonra ahşap kalıplara dökülerek önce gölgede kurumaya bırakılır. Gölgede kuruyan bu kerpiçler daha sonra güneşte iyice bekletilerek ham olarak kuruması sağlanır. Böylece kerpiç yapıda kullanılacak duruma getirilmiş olur. Kerpiğin yapımı sırasında; dokusunu güçlendirmek, dayanıklılığını arttırmak amacıyla çeşitli katkı maddeleri de eklenmiştir. Bunlar saman, ot gibi organik malzemeler olabileceği gibi kireç, kum ve benzeri inorganik malzemeler de olabilmektedir. Bahsedilen bu biçimlendirme günümüzde Anadolu ve Kuzey Suriye köylerinde kullanılmaktadır.

M.Ö. II. binyıla tarihlendirilen Anadolu sarayları'nın genel duvar inşa özelliği; taş temel üzerine ahşabın da kullanıldığı kerpiç duvarlardır. Saraylarda daha çok toprağa açılan çukurlar içerisine oturtulan taş temeller üzerine yatay konulan ahşap hatıllar ve bunun üzerine yerleştirilen kerpiç duvarlar kullanılmıştır. Sarayların inşası sırasında duvarlarda kullanılan yoğun ahşap malzeme kazılar ile

tespit edilmiştir. Bunu Acemhöyük ve Kültepe Kaniş Sarayları'nda görmek mümkün olmuştur (Lev.18, 39b). Söz konusu sarayların yıkılması bir yangın neticesinde meydana gelmiş olup, bugün dahi her iki merkez gezildiğinde saray yapılarının geçirdiği şiddetli yangın rahatlıkla gözlenebilmektedir. Sarayların maruz kaldığı şiddetli yangın; yapının inşasında kullanılan yoğun ahşap malzemeden ileri gelmektedir. Yine Anadolu'nun diğer saraylarından Beycesultan Sarayı, Yarım-Lim Sarayı, Konya Karahöyük Sarayı ve Tilmen Höyük Sarayı'nda da aynı yapı elemanlarına rastlanılmaktadır.

Beycesultan Sarayı'nda ilginç bir temel yapısı ile karşılaşmıştır. Burada temel için açılan 2 m. genişliğinde, 90 cm. derinliğindeki çukurlara önce belirli aralıklarla ahşap hatıllar yerleştirilmiş, sonra bu hatılların aralarındaki boşluk küçük moloz taşlarla doldurulmuştur. Böylece bir temel ızgarası oluşturulmuştur. Bu temel ızgarası üzerine de yaklaşık 80 cm. genişliğinde bir temel duvarı taş ve ahşap kullanılarak inşa edilmiştir. Temel duvarı içerisinde yer alan enine ve boyuna hatılların en üst sırası 2 m.'lik temel çukurunu örtecek şekilde yerleştirilmiştir (Lev.27a, b) (Lloyd 1965:63-64). Temel duvarlarının üzerinde yer alan kerpiç duvarların inşasında da yatay ve dikey ahşap hatıllar tespit edilmiştir. Belirli aralıklarla yerleştirilmiş olan yatay ve dikey ahşap hatıllar ile ahşap bir yapı iskeleti kurulmuş ve bunların arasına yerleştirilmiş olan kerpiçlerle duvarlar meydana getirilmiştir (Lev.27b) (Lloyd 1956:122). Bu özellik Anadolu'da Acemhöyük Sarayları'nda, Kültepe Kaniş Sarayları'nda, Konya Karahöyük Sarayı'nda, Yarım-Lim Sarayı'nda da benzer şekilleri ile karşımıza çıkmıştır. Bunun dışında S. Lloyd bu tekniğin Girit'deki Mallia Sarayı'na olan yakın benzerliğine dikkat çekmek istemiştir (1956:122).

Beycesultan Sarayı'nın temel inşası ile diğer Anadolu saraylarının temel inşası arasında bazı farklılıklar mevcuttur. Beycesultan'da taş temel doğrudan zemine değil de bir temel ızgarası üzerine oturmaktadır. Oysa ki Anadolu'nun diğer saray yapılarının tümü, Hitit dönemi sarayları da dahil ana toprağın ya da ana kayanın üzerine oturtulmuştur.

Sarayın duvarları üzerinde bulunan yatay ve dikey ahşaplar yine Hitit dönemi sarayları'nda Boğazköy Büyükkale E yapısı'nda, Alaca Höyük Mabet-Saray'ında ve Maşat Höyük Sarayı'nda da karşımıza çıkmaktadır. Anadolu'nun M.Ö. II. binyıla tarihlendirilen sarayların da genel olarak taş temelin üzerine ahşap hatıllar yerleştirilmiş iken Alaca Höyük Mabet-Saray'ında temel üzerine, taban seviyesinde, muntazam işlenmiş dörtgen taşlar ya da kaideler oturtulmuştur (Darga 1985:92). Maşat Höyük'te ise sarayın temel yapısının inşasında ilginç bir özellikle karşılaşılmalıdır. Bu temel özelliği sadece Maşat Höyük'de saptanmış olup, taban seviyesinin 1.40 m. aşağısında yer alan temellerin iç ve dış yüzeyi taban seviyesi altında ve duvar boyunca, bir sıra ufak taşla örülerek kaplanmıştır. Bu ince örgü esas temele bağlanmamış olup, onun iki yüzeyine yapıştırılmış ve dayandırılmıştır. Kalın ve sağlam bir harcın kullanıldığı bu örgü taban seviyesine kadar çıkartılmıştır. Bu örgünün üzerine kerpiç duvarlar basmamaktadır. Böylece bu örgü temelde 25 cm. kalınlığında bir papuç meydana getirmiştir (Özgüç 1978:4). Maşat Höyük Sarayı'nda taş temellerin üzerine oturacak kerpiç duvarlara ve ahşap hatıllara zemin sağlamak amacıyla temel taşlarının en üstteki sırası özel bir dikkatle düzeltilmiştir.

Maşat Höyük'den daha önceki bir döneme tarihlendirilen Kültepe Kaniş II.Tabaka Sarayı'nın temel yapısında da bazı önemli özellikler görülmektedir. Yapının taş temellerinin iç ve dış yüzeyinde iri blok taşlar kullanılmıştır. Bu taşların iç kısmı ise moloz taşlarla doldurulmak suretiyle temeller meydana getirilmiştir. Bu tekniğin tam paraleli Maşat Höyük Sarayı'ndan bilinmektedir (Özgüç 1978:4).

Acemhöyük Sarayları'nda, Beycesultan Sarayı'nda, Yarım-Lim ve Niqmepa Sarayı'nda, Maşat Höyük Sarayı'nda duvar yapısı içerisinde yatay hatıllarla beraber, kerpiçlerin arasına düzenli bir biçimde konulan ahşap dikmelerin varlığı da saptanmıştır. Alaca Höyük Mabet-Saray'ında ise ahşap dikmeler ile beraber bazı mekanların köşesinde de taş dikmelerde belirlenmiştir. Benzer taş dikmeler Maşat Höyük Sarayı'nda da karşımıza çıkmaktadır.

Buna göre M.Ö. II. binyıl içerisinde Anadolu saraylarının temel inşasına bakıldığı zaman ufak tefek ayrıntıların dışında genel bir teknik benzerlik söz

konusudur. T.Özgüç'de Kültepe Kaniş, Acemhöyük, Boğazköy, Alaca Höyük ve Maşat Höyük yapılarının yapım tekniğinin benzerliğini vurgulamıştır (1978:4). Şu ana kadar incelenen diğer Anadolu sarayları'ndan; Yarım-Lim Sarayı, Niqmepa Sarayı, Beycesultan Sarayı ve Konya Karahöyük Sarayı'nda da bu teknik özelliklerin fazlaca dışına çıkılmadığı gözlenmiştir.

Hemen hemen Anadolu'nun tüm M.Ö. II. binyıl saraylarının duvarlarında sıva izlerine rastlanmaktadır. Genelde kerpiç ile yapılan duvarlar zaman zaman çeşitli yöntemlerle korunmaya çalışılmıştır. Örneğin; Yarım-Lim Sarayı, Niqmepa Sarayı, Tilmen Höyük Sarayı ve Maşat Höyük Sarayı'nda duvarların alt kısımlarında görülen bir takım mimari eklemeler bu nedenledir. Tilmen Höyük Sarayı, Niqmepa Sarayı ve Yarım-Lim Sarayı'nın ortak özelliği duvarlarının alt kısımlarında kabartmasız ortostatların yer almış olması gelmektedir. Tilmen Höyük ve Niqmepa Sarayı'larında tamamen bazalt ortostatlar kullanılmış olup, Yarım-Lim Sarayı'nda da bazalt ortostatlar yoğunluktadır. Bununla birlikte Yarım-Lim Sarayı'nın duvarlarında kireçtaşı ortostatlarında kullanıldığı bilinmektedir. Duvarların alt kısmının dış etkilere karşı korunması, Hitit mimarisinden de bilinmekle birlikte bu; kabartmasız ortostat tekniğinin dışında bir olgudur. Hitit mimarisinde duvarların alt kısmının korunması Maşat Höyük Sarayı'nın; 18, 19 ve 24 numaralı mekanlarından bilinmektedir. Söz konusu mekanların 1,10 m. kalınlığındaki kerpiç duvarlarının iç yüzleri duvar yüksekliğince, 40-50 cm. kalınlığında taş duvarlarla kaplanmış ve kalın bir çamur tabakası ile sıvanmıştır (Özgüç 1978:4).

M.Ö. II. binyıl Anadolu Sarayları'nın hemen hepsinde duvarların sıvandığı, bazılarının ise tek renkte boyandığı saptanmıştır. Bu tip boya örnekleri: Acemhöyük, Beycesultan ve Maşat Höyük'de tespit edilmiştir.

Anadolu saraylarının bir önemli özelliği de duvarlar üzerinde yer alan "yarım sütunlar"dır. Özellikle Hitit mimarisinde revaklarla beraber görülen bu yarım sütunların, yapının cephesini güzelleştirmesi dışında statik nedenlerden dolayıda kullanılmış olduğu bilinmektedir. Çünkü, revaklar üzerine basan çatı veya bir üst katın tabanının ağırlığı ancak yarım sütun kullanımı ile dengelenebilmiştir. Bu tip

yarım sütunlar; Alaca Höyük Mabet-Sarayın'da ve Maşat Höyük Saray'ında karşımıza çıkmaktadır.

M.Ö. II. binyıla tarihlenen tüm saray yapılarının inşa tekniğinde aşağı yukarı bir birliktelik söz konusudur. Bunda geleneklerin öneminin dışında; Anadolu'nun insanına sunmuş olduğu ham maddenin önemi büyük olsa gerektir. Bu nedenle birbirinden uzak bölgelerde yer alan sarayların malzemeleri, çevresinde bulunan ham madde kaynakları ile doğru orantılı olmuştur. Örneğin, Tilmen Höyük Sarayı ve Yarım-Lim Sarayı'nın inşasında kullanılan bazalt taşı yada sedir ağacı bu etkenin bir sonucu olmalıdır. Buna karşın Kültepe veya Acemhöyük Sarayları'nda kullanılan andezit yada kalker bloklarda bu etkiinin bir sonucu olmuştur.

X.1.2. KAPILAR ve PENCERELER

Bugüne kadar kazılarla gün ışığına çıkartılmış olan Anadolu'nun M.Ö. II. binyılda tarihlendirilen saraylarının genelinde kapı açıklıklarına ve bunların yapısına ait kalıntılara rastlanılmış olmakla beraber Boğazköy Büyükkale'de ve Maşat Höyük'de hemen hiç kalıntı saptanamamıştır. Buna en önemli neden Büyükkale'deki yapıların temel seviyesinde ele geçmiş olması, Maşat Höyük Sarayı'nın açığa çıkartılmış olan kısmının depo mekanlarına ait olması gösterilebilir. M.Ö. II. binyılın ilk yarısına tarihlendirilmiş saraylardan özellikle Sarıkaya Sarayı ve Beycesultan Sarayı'nda önemli kanıtlar elde edilebilmiştir (Özgüç 1966:1-28, Lloyd 1965). Öncelikle, Acemhöyük Sarayı'nda ele geçen resimli banyo kabıda göz önüne alınacak olursa yapıda bazı mekanlara basamaklı girişler ile geçildiği anlaşılmaktadır. Yine sarayın içerisinde bazı mekanların girişinde ele geçen ahşap kapı kanatları, kasaları ve bunları bağlayan çiviler ile menteşeler; kapıların yapısını göstermesi açısından önem taşımaktadır (Özgüç 1979:281-289). Ayrıca bazı ahşap kapıların metal kaplamalar ile kaplandığını da gösteren kalıntılar ele geçmiştir.

Beycesultan Sarayı'nda da ahşap kapı kanadı ve kasasına ait izler bulunmuş olup, kapı kanadının dönmesine yarıyan kapı mili ile ilgili kalıntılar da elde

edilmiştir. Yine burada kapı kanadını kaplayan süslemeler de açığa çıkartılmıştır (Lloyd 1965:65).

Tell Açana'nın VII.tabakasında gün ışığına çıkartılan Yarım-Lim Sarayı'nın kapı eşikleri tamamen bazalt'tan taşından yapılmış olup, sarayın ana girişindeki bazalt eşiğin üzerinde ahşap bir direğe ait izlere rastlanmıştır. Saray içerisindeki mekanlar arası geçişi sağlayan kapıların gerek kasaları gerek kanatlarına ait kalıntılarda saptanmış olup, saray içerisinde tek yada çift kanatlı ahşap kapıların kullanıldığı görülmüştür. Tell Açana'nın IV.tabakasında açığa çıkartılmış olan Niqmepa Sarayı'nda kapı geçişlerinde bazalt veya kireç taşı eşiklere rastlanılmıştır. Ayrıca burada da ahşap kapı kanatlarına ait veriler elde edilmiştir(Woolley 1955). Bu iki saraya çok yakın bir bölgede yer alan Tilmen Höyük Sarayı'nın içerisinde de bazalt eşiklere sahip kapı açıklıklarının varlığı anlaşılmıştır (Duru 1986:121-131).

M.Ö. II. binyıla tarihlendirilen Anadolu sarayları'ndan elde edilen kapılara ait veriler değerlendirildiğinde bu yapılarda; ahşap, bazalt, kireçtaşı ve benzeri malzemeden yapılmış eşiklerin yer aldığı görülmektedir. Genel olarak kapı kasaları ahşaptan yapılmıştır. Kapı kanatları genellikle tek yada çift yapılmış olup, bunların görünüşleri konusunda çok az bilgi edinilebilmiştir. Kapı kanatlarının açılıp kapanmasına yarayan kapı milleri genellikle sert ahşaptan veya tunçtan yapılmıştır. Beycesultan'da kapı milinin tunç olduğunu gösteren kalıntılar ele geçmiştir. Yine Beycesultan'da kapı kanadının üzerinde yer aldığı belirtilen bazı süslemelerden de bahsedilmiştir (Lloyd 1965:65). Benzer durum Acemhöyük içinde geçerlidir. Ancak ne Acemhöyük yayınlarında ne de Beycesultan yayınlarında henüz bu konuyla ilgili detaylı bilgi verilmemiştir.

Tüm bu verilere göre kapıların işleyişi şu biçimde olmalıdır; dikdörtgen biçimli kapı kanatları; kapı kasasına çakılmış bir bilezik ve kapı eşiği seviyesine yada daha altına yerleştirilmiş mil dibeğine, ahşap yada madeni mil ile bağlanmıştır. Bu mil sayesinde kapı kanadının açılıp kapanması sağlanmıştır (Darga 1985:132).

Bu güne kadar kazısı yapılan Anadolu sarayları'nın tamamında pencereye ait olabilecek kalıntılar tespit edilememiştir.

X.1.3. TABAN DÖŞEMESİ

M.Ö. II. binyıla tarihlendirilen Anadolu sarayları'nın ele geçen kalıntılarında taban döşemesine ait genel bir bilgi açığa çıkartılabilmektedir. Sarayların üzeri açık mekanlarının tabanı daha çok düzensiz yassı taşlardan oluşan bir döşemeye sahiptir. Depo mekanı, günlük kullanım mekanları ve benzeri mekanlarda ise daha çok sıkıştırılmış toprak taban kullanılmıştır. Bu gün bile Anadolu'da kullanılan bu döşemenin saraylar ve diğer anıtsal yapılarda kullanılmış olmasını R.Naumann, "büyük bir tezat" olarak yorumlamaktadır (1991:159).

M.Ö. II. binyıl sarayları'ndan Acemhöyük Sarıkaya Sarayı, Hatipler Sarayı, Yarım-Lim Sarayı, Beycesultan Sarayı, Kültepe Sarayları, Tilmen Höyük Sarayı, Alaca Höyük Mabet-Sarayı, Niqmepa Sarayı ve Maşat Höyük Sarayı'nda bazı mekanların sıkıştırılmış toprak tabanlara sahip olduğu tespit edilmiştir.

Kültepe II.Tabaka Sarayı'nın bazı mekanları sıkıştırılmış toprak taban ile kaplanmış olup, bu döşemenin üzeri ince bir kat sıva ile kaplanmıştır. Benzer bir özellik, M.Ö. II. binyılın ikinci yarısına tarihlendirilen Maşat Höyük Sarayı'nın depo mekanlarında da görülmektedir. Bu sıva işlemi özellikle topraktan gelebilecek nemin kesilmesi için yapılmıştır. Yine sarayların pek çoğunda avlu, koridor gibi mekanlar düzensiz yassı taşlar ile kaplanmıştır. Bu tip taban döşemesine; Kültepe'deki II.Tabaka, Waršama ve Anitta Sarayları'nda, Hatipler Sarayı'nda, Tilmen Höyük Sarayı'nda, Alaca Höyük Mabet-Sarayı'nda ve Maşat Höyük Sarayı'nda rastlanılmaktadır. Yine bazı saraylarda mekanların döşenmesinde, kil ile karıştırılmış çakılın varlığı bilinmektedir. Buna ait en önemli örnekler Beycesultan'dan, Tell Açana Niqmepa Sarayı'ndan ve Maşat Höyük Sarayı'ndan gelmektedir. Anadolu'da M.Ö. II. binyıla tarihlendirilen saraylarda, saraylara yakışır döşemelerin varlığında şaşılmıştır. Beycesultan Sarayı'nın bazı mekanlarının zemininde bir çeşit tekstilin olduğu belirtilmiş olup, bu güne kadar bu bilginin dışında detaylı bir bilgi sunulmamıştır (Lloyd 1965:31-32). Yine Kültepe'de II.Tabaka Sarayı'nın doğusundaki ikametgah amaçlı mekanların tabanı'nın ahşap kaplandığı gözlenmiştir. Bu tip bir döşeme Acemhöyük Hatipler Sarayı'ndan da

bilinmektedir (Özgüç 1975:563). Benzeri ahşap döşeme Hitit Dönemi sarayları'ndan bilinmemektedir. Bununla birlikte Hitit İmparatorluk döneminin tek ahşap taban döşemesi, Boğazköy V numaralı Tapınak'tan gelmektedir (Naumann 1991:159).

Anadolu'nun M.Ö. II. binyıla tarihlendirilen saraylarının hemen hepsinin birden çok kata sahip olduğu belirtilmiş olup, ancak bu sarayların genelinde ikinci katın döşemesi ile ilgili bilgi saptanamamıştır. Buna karşın yapıların ikinci katlarının ahşap tabana sahip olabileceği belirtilmiştir (Naumann 1991:180). Bu görüşü destekleyen tek kanıt Beycesultan Sarayı'nın 14 numaralı mekanının kazısı sırasında belirlenmiştir (Lloyd 1965:33-34).

X.1.4. ÇATI SİSTEMİ

Bu güne kadar Anadolu'da yapılan kazılardan elde edilen veriler ışığı altında, M.Ö. II. binyılın sonuna dek yapılarda düz dam tekniğinin kullanıldığı görüşü yaygınlık kazanmıştır (Darga 1985:123). Söz konusu çağa ait yapıların çatı sistemine kanıt teşkil edecek ne pişmiş toprak levhalara ne de düz ince taşlara rastlanılmıştır. Pişmiş topraktan kiremitle kaplanmış semer dam şeklinde çatılar ancak M.Ö. I. binyıl içerisinde Frig Çağı'ndan itibaren bilinmektedir. Bu durum kazılar ile saptanan pek çok çatı kiremiti ile tespit edilmiş olmakla beraber, çok sayıda kaya anıtı üzerindeki tasvirlerden de anlaşılmaktadır (Darga 1985:123).

Bu gün de görüldüğü gibi Anadolu'da yapıların çatıları, "düz toprak dam" şeklinde yapılmış olmalıdır. Bu varsayımı destekleyen kanıtlardan biri Acemhöyük'de açığa çıkartılmış olan resimli banyo kabı'dır (Özgüç 1966:1-28). Bu eser üzerinde yer alan tasvire göre; ahşap direklerin tavanı taşıdığı betinlenmiştir (Özgüç 1979:286).

Bahsedilen bu düz toprak damın yapılış tekniğine bakıldığında, mekanların üzerinin yanyana dizilen ağaç gövdeleri ile örtüldüğü bilinmekte olup, bunların üzerine 90 derece farklı yönde ızgara şeklinde bir veya iki sıra çalıncırpı yerleştirilmektedir. Bu ahşap çatı örtüsünün üzeri ise 10 - 30 cm.'lik bir toprak

tabakasıyla kaplanmaktadır. Çatılarda çatlamanın önlenmesi ve yağmur suyunun sızması için ise en üstte küçük taşlardan oluşan bir tabaka serilmiştir.

Anlatılan bu çatı sisteminin Hititlerde bilindiğini yazılı belgelerden öğrenmekteyiz. *Hitit Kralı Tüzükler*'inin birindeki bir pasajda "*damların üzerindeki çalıların kalınlığı az olmasın ve asla (sular) damlamasın*" ibaresi yer almaktadır. Bu cümlede düz olan, toprak damların üzerine yerleştirilen çalı ve ince dal kısmı kalın yapılmalıdır ki, yağmur suları konutların veya diğer kapalı mekanların içine damlamasın anlamı rahatlıkla görülebilmektedir (Darga 1985:124).

X.1.5. DUVAR BOYALARI

M.Ö. II. binyıla tarihlendirilen Anadolu sarayları'ndan bazılarında duvarların sıvanıp üzerinin boyandığı saptanmıştır. Beycesultan Sarayı'nın avlusunun güneydoğusunda kalan hol'de ve Maşat Höyük Sarayı'nın bazı mekanlarında bu tip bir işleme rastlanılmıştır. Buna göre Beycesultan Sarayı'ndaki ana avlunun güneydoğusunda kalan bu kısmın duvarları, beyaz zemin üzerine kırmızı ve sarı renklerle boyanmıştır (Lloyd 1965:16-17). Ancak duvar üzerinde herhangi bir figüratif dekorasyon yer almamıştır. Hitit İmparatorluk devrine tarihlendirilen Maşat Höyük Sarayı'nda ise benzer biçimde bir boyama işlemi görülmektedir. Burada mekanların iç yüzeyleri sıvanmış ve bunun üzeri kırmızı ve pembe renkli çizgi ya da şerit şeklinde bir motif ile bezenmiştir. (Özgüç 1978:5).

M.Ö. II. binyıl Anadolu sarayları içerisinde en önemli duvar boyalarına sahip olan yapı hiç kuşkusuz ki, Tell Açana'nın VII.tabakasından tanıdığımız Yarım-Lim Sarayı'dır. Saray içerisinde; 2, 5, 11 ve 13 numaralı mekanlar içerisinde duvar boyalarına ait kalıntılara rastlanılmıştır. 5 numaralı mekanın korunan duvarları üzerinde kırmızı ve krem renkte duvar boyaları görülmüş olup, burada bulunan duvar boyalarının bazılarında ise parmak baskısı ile yapılmış işaretlere rastlanılmıştır.

Sarayın 2 numaralı mekanında, beyaz ve kırmızı renkler kullanılarak yapılmış, kenarı düzgün olmayan dalgalı şeritler halinde bezemeler yer almaktadır.

Bu dalgalı şeritlerin, Girit freskolarında figürlerin çevresinde yer alan dalga bezeği andırdığı belirtilmiştir (Woolley 1955:228). Yine bu mekanda beyaz zemin üzerinde yeşilimsi gri bir merdiven motifi yer almış olup, merdivenin üst kısmından itibaren üç grup halinde ince kıvrımlı çizgiler uzanmaktadır. Bu çizgilerin çiçek sapları olabileceği belirtilmiştir (Woolley 1955:230). Yine Woolley; *"eğer bunlar çiçek sapları ise çiçekler kayıptır"* demektedir (Woolley 1955:230). Ele geçen bu parçanın bir köşesinde yeşilimsi gri bir zemin üzerine koyu yeşil renkte boyalı ince dallar ve yapraklar resmedilmiştir. Bu tasvir tamamen Knossos freskolarından da bilinmektedir (Woolley 1955:230-231). Yarım-Lim Sarayı'nın 11-13 numaralı mekanlarında da üst kata ait bazı duvar boyalı parçalara rastlanmıştır. Burada; mavi, yeşil ya da sarı, kırmızı, siyah şeritlerle süslenmiş bezemelerin yanında bir boğa boynuzu tasviri yer almaktadır (Lev.50c). Woolley "boğa" tasviri ile Knossos Sarayı'ndaki tasvirler arasında bağlantı olabileceğini belirtmiştir (Woolley 1955:231). Girit'teki Knossos Sarayı'nın batı girişinin koridorunda bulunan duvar boyaları hem teknik hem de bezeme açısından Yarım-Lim Sarayı ile benzerlikler taşımaktadır. Ayrıca boğanın boynuzunun solunda beyaz zemin üzerine işlenmiş sarı ve mor bantların üzerinde, siyah bir disk yer almaktadır (Lev.50c). Bu tip boynuzların arasında disk taşıyan boğa motifi Mari Sarayı'nın 106 numaralı avlusundan da bilinmektedir. Bununla beraber boğa başından oluşan bukranion motifi, Halaf çağından beri boyalı seramikler üzerinde görülmüştür (Woolley 1955:231). Tasvirlerdeki stil benzerliğinin dışında Girit sarayları ile Yarım-Lim Sarayı'nın duvar boyama tekniği de benzerlikler taşımaktadır. Buna göre her iki bölge yapılarında da gerçek fresko tekniği uygulanmıştır. Fresko şu biçimde yapılmaktadır; önce duvar yüzeyine kaba bir sıva sürülür, kaba sıva kuruduktan sonra yalnız kum ve kireçten meydana gelen ince sıva sürülerek sıva yaş iken resim yapılır. Sıva boyayı emdiği için fresk kazınsa bile duvarda renkler kalmaktadır (Hasol 1979:188).

Graham gerek freskoların yapım tekniği, gerekse bazı motiflerin benzerliğini göz önüne alarak Anadolu'lu duvar boyama ustalarının, Girit'teki kralların daveti

üzerine deniz aşırı yolculuklar yapıp, Girit saraylarını süslemiş olabileceklerini belirtmiştir (1969:230-231).

X.2. M.Ö.II.BİNYILA TARİHLENDİRİLEN KUZEY SURIYE SARAYLARI

X.2.1. DUVAR YAPISI

M.Ö. II. binyıla tarihlendirilen Kuzey Suriye sarayları'nın inşasında kullanılan en önemli malzeme grubunu; kerpiç ve taş oluşturmaktadır. Kuzey Suriye bölgesinin coğrafyasından kaynaklanan bu iki tip malzeme dışında belli mekanlarda ahşap da kullanılmıştır. Yapıların çoğu zaman temel kısmı nadiren de duvarları, kireç taşı veya bazalt ile inşa edilmiştir. Duvar bedenlerini oluşturan en önemli malzeme olan kerpiğin boyutlarında belli bir standart saptanamamıştır. Ancak saray yapılarında kerpiç duvarların hem iç hem de dış yüzeyinin; asfalt, alçı, kireç veya kil ile sıvandığı kazılar sonucunda tespit edilmiştir.

M.Ö. II. binyıla tarihlendirilen önemli bir Kuzey Suriye sarayı Tell Bi'a'dan bilinmektedir. Saray birden çok alt yapım evresine sahiptir. Yapının bu alt yapım evreleri daha çok kullanılan kerpiğin farklılığından saptanmıştır. Sarayın ilk safhasında daha çok gri renkli, organik ve kireç katkılı kerpiç kullanılmış iken, diğer yapım evrelerinde kırmızı renkli kerpiçler kullanılmıştır (Strommenger 1995:50-v.d.). Tell Bi'a Sarayı'nın inşa edildiği alana bakılacak olursa bu alanda daha önceki dönemlere ait yapıların mimari kalıntıları dikkat çekicidir. Söz konusu kalıntılar düzeltilmeden saray bu alana oturtulmuştur. Bu özellik bize Anadolu'daki Waršama ve Yarım-Lim Sarayları'nı hatırlatmaktadır. Tell Bi'a Sarayı'nın temel duvarları yaklaşık olarak 1.50 m. derinliğe ulaşmaktadır. Söz konusu temellerin kalınlıkları ise 1.80-2.20 m. arasında değişim göstermektedir. Temeller daha çok iri, işlenmemiş blok taşlardan yapılmıştır. Sarayın inşası sırasında kullanılan kerpiçler genel olarak 38 X 38 X 10 cm. ya da 42 X 42 X 10 cm. boyutlarına sahiptir. Bu

kerpiçlerin kalınlığına bakıldığında Anadolu sarayları ile hemen hemen paralellik gösterdiği görülmektedir. Ancak bunun bir etkileşimden değil daha çok pratik kullanımdan ileri geldiği söylenebilir. Tell Bi'a Sarayı'nın kerpiç duvarlarının her iki yüzeyi'nde de sıva izlerine rastlanılmıştır. Sarayın duvarları üzerinde bulunan sıvalar genellikle; kil, kireç ya da alçıdan yapılmıştır. Sarayın birinci yapım evresinde yaklaşık 10 cm. kalınlığında ikinci yapım evresinde ise 5 cm. kalınlığında sıva kullanılmıştır (Strommenger 1986:13). Sarayın duvarlarında yer alan bu sıvalar genellikle; gri, yeşil yada kırmızımsı renkler taşımaktadır. Yine sarayın birinci yapım evresinde, gri renkli sıva yoğun uygulanmış iken, ikinci yapım evresinde ise kırmızımsı sıva kullanılmıştır.

M.Ö. II. binyıla tarihlendirilen önemli bir Kuzey Suriye sarayıda Tell Mardikh yada antik adı ile Ebla'daki E Sarayı'dır. Bu saray yapısının inşası sırasında da taş temeller üzerine kerpiç duvar uygulaması görülmüştür. Bunun dışında Ebla E Sarayı'nın en önemli özelliği duvarların alt kısmında kullanılmış olan kabartmasız ortostatlardır. Benzeri kabartmasız ortostatlar, M.Ö. II. binyılın ilk yarısında Anadolu'nun güneydoğusunda yer alan Tell Açıana'nın VII.tabakasındaki Yarım-Lim Sarayı'nda ve Tilmen Höyük Sarayı'ndan da bilinmektedir. Buna göre Ebla'daki bu özelliğin Tilmen Höyük ve Tell Açıana'dan gelmiş olabileceği düşünülebilir. Çünkü, Suriye'nin en önemli saraylarından biri olan Tell Hariri'deki Mari Sarayı'nda buna benzer bir özellik görülmemiş olmasına rağmen yine Tell Açıana'nın IV.tabakasındaki Niqmepa Sarayı'nda da benzeri kabartması ortostatlara rastlanılmıştır.

Suriye bölgesinin bu döneme tarihlendirilen en önemli saray yapısı hiç kuşkusuz Tell Hariri yani antik adı ile Mari'de açığa çıkartılmış olan saray yapısıdır (Parrot 1958a). En son Kral Zimrilim döneminde iskan edilen yapının ana inşaat malzemesi kerpiçtir. Bu nedenle sarayın önemli bir kısmı erozyona maruz kalmıştır. Sarayın kuzey ve kuzeybatı duvarları yaklaşık 12 m. kalınlığında yapılmış olup, burada ana amaç korunmadır. Sarayın duvar inşasında esas teknik; taş temel üzerine kerpiç duvardır. Buna karşın sarayın bazı önemli mekanlarının duvarlarının iç kısmında ahşap hatıllara ait izlerde saptanmıştır. Özellikle sarayın kabul ve taht

salonu olarak yorumlanan 64 ve 65 numaralı mekanlarının duvar inşasında bu özellik net bir şekilde gözlemlenmiştir. Sarayın tüm mekanlarında duvarların iç ve dış yüzeyinin sıva ile kaplandığı görülmüştür. Bu sıva daha çok alçı ve kilden oluşmuş olup, duvarların tabana yakın kısmında ince süpürgelik gibi koruma yer almıştır (Parrot 1958a:7-20). Bu koruma, Yarım-Lim Sarayı ve Tilmen Höyük Sarayı ortostatları gibi duvarların alt kısmının dış etkenlere karşı korunması amaçlı yapılmıştır. Ayrıca Mari Sarayı'nda görülen bir özellikte, sarayın iç mekanlarından bazılarının duvarlarının ahşap veya benzeri bir malzemeyle kaplanmış olabileceği ihtimalidir (Heinrich 1984:78). Özellikle sarayın 108, 107 ve 54 numaralı mekanlarının duvarlarında saptanan bazı deliklerde bu düşüncüyü güçlendirir niteliktedir (Heinrich 1984:78).

M.Ö. II. binyılın ikinci yarısına tarihlendirilen Tell Brak Sarayı'nda da M.Ö. II. binyılın ilk yarısına ait inşaat tekniklerinin devam ettirildiği görülmektedir. Burada da saray geniş bir taş temel üzerine yerleştirilmiş kerpiç duvarlardan meydana getirilmiştir. Yine sarayın hem iç hem de dış duvarlarının tamamında sıvaya rastlanmıştır (Oates 1987:183).

M.Ö. II. binyılın bütünü için diğer saraylardan inşa tekniği ve malzemesi olarak ayrılmış olan yeğane saray Ras Samra (Ugarit)'dan bilinen Krali Sarayı'dır. Ugarit Krali Sarayı tamamen taş ile inşa edilmiş olup, aynı döneme ait çağdaşları ise taş temel üzerine kerpiç duvarlardan oluşmuştur. Yine, taş duvarlara sahip olan yapıda duvarların arasında ahşap hatılların varlığı saptanmıştır. Bu, özellikle sarayın yangını anında yada zamansal çürüme ile ahşabın duvarlar üzerinde bıraktığı boşluklardan anlaşılmıştır. Söz konusu duvarda ahşap kullanımı M.Ö. II. binyılda Anadolu'dan bilinmekte olup, Kuzey Suriye'de sadece Mari Sarayı'nın önemli mekanlarında görülmüştür.

Sarayın duvar inşası sırasında çok hassas bir taş işçiliği uygulanmıştır. Şöyle ki; sarayın dışa bakan duvarları daima büyük ve düzgün işlenmiş taşlardan inşa edilmiştir (Lev.104b). Duvarlardaki taş sıraları eşittir. Taşlar üst üste yatay hatlar halinde konulmuştur. Dış cepheye bakan taşların dört kenarı ince bir şekilde

düzeltilmiş orta kısmı ise dışa taşkın olarak bırakılmıştır (Schaeffer 1962:107). Bu taşkınlığın sıvanın duvara iyi tutunması için yapıldığı görüşü hakimdir; buna neden olarak da bazı duvarlar üzerinde ele geçen sıva parçaları gösterilmektedir (Schaeffer 1962:107). Yapının iç ve dış yüzeyini oluşturan blok taşların arasında kalan boşluk ise daha küçük moloz taşlarla doldurulmuştur. Ayrıca sarayın bazı bölümlerinde duvarlar üzerinde yarım sütunlara rastlanmış olup bu uygulama M.Ö. II. binyılda anıtsal Hitit mimarisinden de bilinmektedir.

X.2.2. KAPILAR ve PENCERELER

M.Ö. II. binyıla tarihlendirilen Kuzey Suriye saraylarının pek çoğunda mekanlar arası bağlantıyı sağlayan kapıların inşası hakkında bilgi saptanmıştır. Sarayların kapı geçitlerinde daha çok taş, tuğla ve kerpiç kapı eşiklerine rastlanılmış olup, zaman zaman bu eşiklerin üzerinin alçı veya asfalt ile sıvandığında kazılar sonucu anlaşılmıştır. Kapı eşiklerinin her iki yanında yer alan söveler ise daha çok taş yada tuğladan üretilmiştir. Bu eşiklerin altında, taban seviyesinden aşağıya yerleştirilmiş taş yada pişmiş toprak mil dibekleri saptanmış olup, bunlara göre kapıların çift yada tek kapı kanadı ile kapatılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Kuzey Suriye'deki Ebla E Sarayı'nda düzeltilmiş kapı eşikleri ve geçitleri tespit edilmiş olup, kapıların eşik kısmı daha çok kireç taşından, söveleri ise bazalt taşından yapılmıştır (Matthiae 1980:133). Bölgenin bu döneme ait önemli bir saray yapısı da Tell Bi'a dan bilinmektedir (Strommenger 1986). Bu merkezdeki sarayın kapı eşiklerinde de kireçtaşı ve bazalt kullanılmıştır. Ancak burada Tell Mardikh'den farklı olarak kerpiçten yapılmış kapı eşiklerine de rastlanılmıştır. Genelde kapı açıklıkları iki yada üç kerpiç genişliğinde olup, eşiklerin altlarında mil dibekleri tespit edilmiştir. Kapı millerinin üzerinde döndüğü, kapı kanatlarının açılıp kapanmasını sağlayan; mil dibekleri pişmiş toprak veya bazaltdan yapılmış olup, söz konusu dibekler yuvarlak kesitlidirler.

M.Ö. II. binyıla tarihlendirilen ve Önasya mimarlık tarihi açısından önemli bir yer tutan Mari Sarayı'nın kapıları hakkında da bazı bilgiler saptanmıştır. Saray

içerisinde, mekanlar arası bağlantıyı sağlayan kapı geçitlerinin taş, kerpiç veya tuğladan yapılmış eşiklere sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca bazı durumlarda özellikle, su ile ilgili mekanlarda, kapı eşiklerinin asfalt ile kaplandığı bilinmektedir. Kapı eşiklerinin altında bazalt veya dioritten yapılmış mil dibekleri açığa çıkartılmıştır (Lev.64a, b). Sarayın bazı mekanlarında kapı kasalarının ahşap olduğunu gösteren izler saptanmıştır. Özellikle 106 numaralı avluya girişte, üzerinde su mermeri levhaların yer almış olabileceği ahşap bir kapı kasasına ait kalıntılar tespit edilmiş olup, bu kapı kasası üzerinde hareketli bir kafes ile su mermeri levhaların monte edilmiş olabileceği ileri sürülmektedir (Heinrich 1984:73). Buna göre Mari Sarayı'nda tek yada çift kanatlı, ahşap kapı kasalı, taş yada tuğla söveye sahip bir kapı inşasının uygulandığı söylenebilmektedir.

M.Ö. II. binyılın ikinci yarısına tarihlendirilen Tell Brak Sarayı'nın kapı geçişlerinde de aynı binyılın ilk yarısında görülen özelliklerin devam ettiği anlaşılmaktadır. Sarayın en önemli mekanı olarak düşünülen 1 numaralı mekanın girişinde, ahşap kapı kanadına ait parçalar ile taş kapı mili gün ışığına çıkartılmıştır. Buna göre taştan kapı mili, yine taştan yapılmış mil dibeği üzerinde yer almıştır (Oates 1987:181-182).

Kuzey Suriye'nin çok önemli anıtsal yapılarından biri olan Ugarit Kralı Sarayı'nda da oldukça etkileyici kapı açıklıkları gün ışığına çıkartılmıştır. Bazı mekan kapılarının giriş kısmında yer alan iki sütun kaidesi hem bu mekanların girişini etkileyici hale getirmek hem de kapının üst kısmını desteklemek amacı ile yapılmış olmalıdır. Saray inşasının her evresinde olduğu gibi kapıların inşasında da çok yoğun taş kullanılmıştır. Genel olarak mekanlar arası geçişleri meydana getiren kapıların eşikleri monolit taş kullanılarak yapılmıştır. Bunun dışında kapı sövelerinin de monolit taşlardan yapıldığı görülmekte olup, kapı kasası ve kapı kanadına ait veri elde edilememiştir.

Schaeffer, sarayın III numaralı avlusunun kuzeybatı köşesi yakınında yer alan ve *Fil Dişi Atölyesi* olarak adlandırdığı yapının, üç pencere ile aydınlatılmış

olabileceğini söylemiştir. Ancak bu konu hakkında daha detaylı bilgi verilmemiştir (Schaeffer 1954:62).

M.Ö. II. binyıla tarihlendirilen Kuzey Suriye sarayları'nda da Anadolu sarayları'nda olduğu gibi pencere yapısı ile ilgili kanıt ele geçmemiştir. Buna rağmen mekanların aydınlatılmasını sağlamak amacı ile kapıların dışında pencerelerinde kullanılmış olması muhtemel gözükmektedir.

X.2.3. TABAN DÖŞEMESİ

Kuzey Suriye sarayları'nın taban döşemesinde genel olarak dört tip malzemenin kullanılmış olduğu söylenebilmektedir: tuğla, kerpiç, taş ve sıkıştırılmış toprak. Ahşabın bölge için zor temin edilen bir madde olması nedeni ile bu tip döşemeye ait kalıntılara rastlanmamıştır. Bölge sarayları'nın bazı mekanlarında asfalt döşeme uygulanmış olup, bu daha çok izolasyon amaçlı olmuştur.

Ebla E Sarayı'nda düzeltilmiş kil zeminler üzerine taş döşemenin uygulandığı saptanmıştır. Tell Bi'a Sarayı'nın içerisinde bir kaç çeşit döşemenin varlığı belirlenmiştir. Meselâ, 14 numaralı mekanın tabanı kerpiç bir döşemeye sahip iken, 6 numaralı mekanın zemini ise taş ile kaplanmıştır. Bu mekanların dışında yapının geri kalan mekanlarının çoğunda taban döşemesi sıkıştırılmış toprak'tır.

Mari Sarayı içerisinde de mekan tabanlarının genellikle tuğla döşemeye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Saray içerisinde zaman zaman kerpiç döşeli mekanlarda saptanmış olup, bu kerpiç tabanlar daha çok alçı veya asfalt ile kaplanmıştır. Sarayın, 153 numaralı mekanında da renkli tuğlalardan oluşan bir dekorasyona rastlanılmıştır (Parrot 1958a: 7-v.d.). Bu tip bir dekorasyon ilk kez Mari Sarayı'ndan bilinmektedir. Anadolu'nun M.Ö. II. binyıla tarihlendirilen saraylarının hemen hiç birinde bu tip bir dekorasyon görülmemektedir. Bunun dışında yapının 131 numaralı avlusunun tabanı, orta alan hariç, tamamen tuğla ile döşenmiştir. Avlunun orta kısmının döşenmemiş olması bir bahçe uygulamasının

olabileceğini göstermiştir (Parrot 1958a:58). Mari Sarayı'nın su ile ilgili mekanlarının tamamı tuğla ile döşenmiş ve tuğlanın üzeri tamamen asfalt ile sıvanmıştır.

Yine, M.Ö. II. binyılın ikinci yarısına ait olan Tell Brak Sarayı'nda da benzer mimari özellikler görülmektedir. Burada; merkezi avlu ve 11 numaralı mekanın girişinde tuğla döşemeye ait izler ele geçmiştir. Yine sarayın doğusundaki hizmet mekanlarının tümünde taban tuğla döşenmiş, üzeri asfalt ile sıvanmıştır.

Ugarit Kralı Sarayı'nın taban döşemesine bakılacak olursa, sarayın en önemli özelliğinden biri olan taş işçiliğinin taban döşemesinde de varlığını göstermiş olduğu anlaşılmaktadır. Sarayın pek çok mekanının zemini düzgün bir biçimde işlenmiş taşlardan oluşturulmuştur. Bunun dışında; kum ve çakıl karışık, sıkıştırılmış toprak zemine sahip mekanların varlığında bilinmektedir.

X.2.3. ÇATI YAPISI

M.Ö. II. binyıla tarihlendirilmiş olan tüm Kuzey Suriye sarayları'nda çatı yapısı ile ilgili detaylı bilgiler, kazılarda tespit edilememiştir.

Mari Sarayı'nın 65 numaralı taht salonunun zemininde ele geçen kimi ahşap kiriş kalıntılarına dayanarak sarayın bu mekanının üzerinin düz damla örtülmüş olabileceği ileri sürülmüştür (Parrot 1958a:111-v.d.). Ayrıca Ugarit Kralı Sarayı'nda üzerinin aynı şekilde örtülmüş olduğu belirtilmiş olup, çatıdaki izolasyonun asfalt ile sağlanmış olabileceği belirtilmiştir. Buna da örnek olarak yapının Doğu Arşiv kısmındaki tabletlerin üzerinde görülen asfalt izleri verilmiştir (Schaeffer 1955b:18).

Bütün bu verilere göre M.Ö. II. binyıla tarihlendirilen Anadolu ve Kuzey Suriye saraylarının üzeri, düz dam sistemi ile kapatılmak istenmiştir. Ancak çatının izolasyonunda Anadolu'da küçük çakıl taşları kullanılmış iken Kuzey Suriye'de ise asfalt kullanılmıştır. Bu özelliği ile Anadolu Sarayları, Girit Sarayları ile benzerlikler taşımakta, Kuzey Suriye sarayları'ndan ayrılmaktadır.

X.2.4. DUVAR BOYALARI

M.Ö. II. binyıla tarihlendirilen Kuzey Suriye saraylarından sadece Mari Sarayı'nda duvar boyalarına rastlanılmıştır. Mari Sarayı'nın iç mekanlarında ele geçen bu duvar boyaları M.Ö.II.binyıl ve diğer dönemler içerisinde oldukça önemli bir yere sahiptir.

Daha önceki bölümlerde detaylı bir şekilde anlatmış olduğumuz Mari Sarayı duvar boyalarının en önemli özelliklerinden birisi bunların fresko tekniğinde yapılmamış olmasıdır. Söz konusu duvar resimleri, duvarların üzerine sürülen bir sıva tabakasına doğrudan boyanarak işlenmiştir (Parrot 1958b:107).

Parrot; saraydaki duvar boyalarının üzerindeki tasvirlerle bakarak burada iki büyük stil grubunun olduğunu belirtmiştir; Sümer özelliklerini gösteren stil grubu ve Amurru özelliklerini gösteren stil grubu (Parrot 1958b:107).

Sümer özellikleri daha çok; 132 numaralı salonun büyük kompozisyonundaki, dağ tanrısında ve takdim sahnesindeki kortejde görülmektedir. Parrot benzer motiflerin bazı Yeni Sümer silindir mühürlerinde, Gudea Stelinde ve Urnammu Stelinde de görülmüş olduğunu belirtmiştir (Lev.112a) (1958b:107). 106 numaralı avluda yer alan "Kurbana götürülen boğa" 'nın bulunduğu sahne ve takdim sahnesinde palmyelere tırmanan adamlar oldukça doğal ve hareketli bir biçimde işlenmişlerdir. Bu tasvirlerdeki doğacılık, Akad mühürlerindeki işleniş bize hatırlatmaktadır. Tasvirler içerisinde yer alan tanrı ve hayvanlarda Parrot'a göre tamamen Amurru özellikler yansıtmaktadırlar (1958b:107).

Önasya'da, Mari Sarayı'na kadar hiç bir dönemde hiç bir yerde bu tür bir süsleme ile karşılaşmamaktadır. Mari Sarayı'nda gelişen bu bezemenin bir benzeri Tell Açana, VII.tabakadaki Yarım-Lim Sarayı'ndan da bilinmektedir. Yarım-Lim Sarayı'nda bulunan ve Knossos Sarayı'daki bezemelere benzetilen süslemeler çok küçük parçalar halinde ele geçmiş olup burada ele geçen duvar boyaları Mari Sarayı duvar boyaları ile hemen hemen aynı yıllara tarihlendirilmiştir (Parrot 1956b:108). Her iki sarayda bulunan bezekler arasında bir takım benzerlikler söz konusudur.

Özellikle; Yarım-Lim Sarayı'nda saptanan beyaz zemin üzerine; sarı, siyah ve kırmızı renkten oluşan üçlü bantın bir benzeri karşımıza Mari Sarayı'nın 106 numaralı avlusunda kırmızı, kobalt mavisi, kırmızı renklerinden oluşan üçlü bir band şeklinde çıkmıştır. Yine, Mari Sarayı'nın özel ikamet birimlerinde; siyah, kırmızı ve siyah'dan oluşan üçlü bir band yer almaktadır. Yarım-Lim Sarayı'ndan bilinen "boğa'nın boynuzu" Mari Sarayı'nın 106 numaralı avlusundaki "boğanın boynuzu" ile tam bir paralellik göstermektedir. Mari ve Yarım-Lim Sarayı'nın duvar boyaları arasındaki benzerlikler sadece bu bölge ile sınırlı kalmamış, her iki saraydaki bezemelerin benzerleri Girit'te de açığa çıkartılmıştır (Parrot 12958b:108-109).

Mari Sarayı ile Girit Sarayları arasındaki bezemelerin benzerliği farklı bir sorun yaratmaktadır. M.Ö. II. binyılda; Girit ve Mari arasındaki ticari ilişkilerin varlığı, yazılı belgelerden bilinmektedir. Zimrilimin Sarayı'nın arşiv kısmında, Girit'ten bahsedilen belgelerin varlığı belirlenmiştir. Ticari ve ekonomik ilişkilerin olduğu bir ortamda sanat ve kültüründe belli bir ilişki içerisinde olması oldukça doğaldır. Mari Sarayı'nın yaklaşık olarak Hammurabi'nin 35. krallık yılında yani M.Ö.1757'de yıkılmış olduğu düşünülmektedir (Parrot 1958b:109). Girit'teki Knossos Sarayı'nda saptanan *Parisli Kız* ve taht salonundaki *Grifon* tasviri yaklaşık olarak Geç Minos I ve II dönemlerine tarihlendirilmiştir. Yani hemen hemen M.Ö.1600-1400 yıllarına verilmiştir. Buna göre Mari Sarayı'nın duvar boyalarının, Girit'tekilerden daha eski olduğu anlaşılmaktadır. Parrot, Mari Sarayı'nın Ege dünyasından alabileceği bir motif olarak *spiral* motifini göstermiştir. Ancak Parrot bu motifin kesinlikle Ege'den gelmiş olduğunun söylenemeyeceğini de belirtmiştir (1958b:110). Benzer motifler, Kuzey Irak'daki Nuzi Sarayı'ndan da bilinmektedir (Starr 1935:57). Ancak Nuzi Sarayı, Mari Sarayı'ndan yaklaşık 300 yıl kadar daha sonra kullanılmıştır. Bu yapı içerisinde ele geçen yazılı belgeler ışığında yaklaşık olarak M.Ö.1450 yıllarına tarihlendirilmiştir. Bu motiflerin yani spiral motifinin en eski örnekleri Sümer dönemi eserleri üzerinde yer almaktadır. Bu noktadan yola çıkarak Parrot bu motifinde doğu'ya özgü olabileceğini belirtmiştir (1958b:110). Ayrıca Mari Sarayı'nın "kurbana götürülen boğa" sahnesinin dinanizmde tamamen doğu özellikleri yansıtmakta olup, ilk kez Mari Sarayı'nın duvarlarında görülen

duvar boyaması, Önasya'da daha sonraki devirlerde de sevilerek kullanılmıştır. Özellikle Geç Asur döneminin saraylarının çoğunda duvar boyası ile yapılan bezemeler yer almıştır. Geç Asur döneminde de Mari Sarayı'ndaki motiflerin benzerleri, karışık yaratıklar, hayvanlar, onursal kortej ve tanrılara sunu sahneleri işlenmiştir (Parrot 1958b:111).

XI. SONUÇ

Tez konusu kapsamında Anadolu'nun ve Kuzey Suriye'nin M.Ö. II. binyıla tarihlendirilmiş toplam onsekiz sarayı bu çalışmada ele alınarak incelenmiştir. Daha önceki bölümlerde, planları ve inşa teknikleri hakkında detaylı bilgilerin verilmiş olduğu bu saraylar, bir takım krallıkların merkezlerinde veya ticari açıdan önemli konumlardaki şehirlerde yer almaktadırlar.

Anadolu ve Mezopotamya arasında M.Ö. II. binyılın ilk yarısındaki ticaretle çok önemli bir kavşak niteliği gösteren Kültepe Kanış , Acemhöyük ve Konya Karahöyük'te gün ışığına çıkartılmış olan saray yapıları, hem kentin yöneticisinin ikameti, hem de uzak bölgeler arasındaki ticaretle taşınan malzemelerin depolanması için kullanılmışlardır. Yine, Güney Suriye bölgesinde yer alan ve M.Ö. II. binyılın en önemli saray yapılarının başında gelen *Mari Sarayı* tez kapsamı içerisinde ele alınıp detaylı bir biçimde incelenmiştir. Söz konusu saray, Mezopotamya, Suriye, Anadolu ve Doğu Akdeniz ticaretinde önemli bir geçiş merkezi konumundaki antik Mari kentinde yer almaktadır. M.Ö. II. binyıla tarihlendirilen ve ikamet ile depo amaçlarının öne çıktığı sarayların dışında, sadece kral ve ailesinin ikametine ayrılmış saraylar ile hem kralın ülke içerisine yaptığı gezilerde, hem de krala bağlı yüksek rütbeli kişiler tarafından kullanılması amaçlanarak yapılmış saray yapıları da mevcuttur. Bu amaca yönelik sarayların en önemlileri, M.Ö. II. binyılın ilk yarısında Tell Bi'a /Tuttul ve Hitit İmparatorluğu'nun erken evrelerine ait Maşat Höyük /Tapiqqa'dan bilinmektedir (Strommenger 1987:10-v.d., Özgüç 1982).

M.Ö. II. binyıla tarihlendirilmiş olan Anadolu ve Kuzey Suriye sarayları'nın genel plan özellikleri dikkate alındığı zaman, tüm saraylarda *avhunun* çok önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Avlu işlenişine göre tüm Kuzey Suriye sarayları; orta avlu ve çevresinde yer almış mekanlardan oluşmaktadır. Buna karşın Anadolu sarayları üç ana plan özelliği göstermektedir. *Ön avlulu saraylar*, *orta avlulu saraylar* ve *ön-orta avhunun* birlikte kullanıldığı saraylar. Buna karşın, Hitit İmparatorluk döneminde başkent Hattuşa'nın Büyükkale mevkinde yer alan saray,

farklı avlular etrafına yerleştirilmiş birbirinden bağımsız yapılardan meydana gelmiş kompleks özelliği yansıtmaktadır. Bu şekilde bir saray kompleksi, Boğazköy dışında hiçbir merkezde karşımıza çıkmamıştır. Ancak, İslahiye Ovasında yer alan *Tilmen Höyük Sarayı*'nın geç evresinde yapıya eklenen bazı binalar, Tilmen Höyük Sarayı'nı Boğazköy Büyükkale'deki Hitit İmparatorluk dönemi sarayı'na yaklaştırmaktadır.

Saraylar içerisinde yer almış olan avlular, hem farklı kanatlarda bulunan mekanlar arasındaki bağlantıyı, hem de sarayın iç kısımlarına ışığın gelmesine sağlamışlardır (Lloyd 1987:195-v.d.). Sarayların yapıları sırasında, avlular genelde kare, dikdörtgen veya hafif yamuk biçiminde plânlanmışlardır. Bu plânlanıştaki en önemli etken, sarayın yer almış olduğu alanın coğrafi yapısıdır. Anadolu'nun M.Ö. II. binyıla tarihlendirilen sarayları göz önüne alındığında, avlu planlanışında bir bütünlüğün varlığından söz etmek oldukça güçtür. Ancak, Kuzey Suriye bölgesinin saraylarına bakıldığında, daha çok kare veya kareye yakın dikdörtgen planlı avluların kullanıldığı görülebilmektedir. Bununla beraber Anadolu saraylarında birden çok avlu olgusu, Amanos dağlarının ve Torosların kuzeyindeki bölgede yalnızca Boğazköy'den bilinmektedir. Oysa, Kuzey Suriye bölgesinde yer alan saraylarda, farklı birimler arasında bağlantıyı sağlayan çok sayıda avlunun aynı yapı bünyesinde yer aldığı görülmektedir. Bu duruma en iyi iki örneği; Mari Sarayı ve *Ugarit Krali Sarayı*, oluşturmaktadır. Amanos dağlarının güneyinde Amuk ovasında yer alan Tell Açana'nın VII.tabakasındaki *Yarim-Lim Sarayı* ve IV.tabakasındaki *Niqmepa Sarayı*'nda ise birden çok avlunun aynı yapı bünyesinde planlanmış olduğu görülmüştür. Bu bakımdan, Tell Açana'nın Kuzey Suriye ile coğrafi olarak yakınlığı da göz önüne alınırsa, Tell Açana sarayları'nın Kuzey Suriye bölgesi sarayları ile benzerlikler taşıdığı söylenebilir.

Kuzey Suriye saraylarında yer alan avluların etrafına oldukça önemli mekanlar yerleştirilmiştir. Taht salonu, kabul salonu ve benzeri nitelikli mekanların merkezinde yer alan bu avlular sarayların genel planına bakıldığında en önemli birimler olarak göze çarpmaktadırlar. Bu özellik hemen hemen tüm Kuzey Suriye sarayları için geçerlilik taşımaktadır. Mari Sarayı içerisinde birden çok büyük avlu

bulunmakta olup, 131 numaralı avlunun güneyinde 132 numaralı kabul salonu; 106 numaralı avlunun güneyinde ise 64 ve 65 numaralı taht salonu yer almaktadır (Parrot 1958a:104 v.d.). Benzer özellikler *Tell Bi'a* 'daki saray yapısı için de geçerlidir. Ancak M.Ö. II. binyılın ilk yarısına tarihlendirilen Anadolu saraylarının tamamında taht salonu veya benzeri nitelikli mekan saptanamamıştır. Beycesultan V.tabakadaki saray yapısı dışarıda bırakılacak olursa, ne Kültepe Kaniş, ne Acemhöyük, ne de Konya Karahöyük saraylarında, ele geçen zemin kat kalıntıları içerisinde gösterişli resmi mekanlara rastlanılmamıştır. Anılan bu merkezlerde gün ışığına çıkartılmış olan saraylar, Asur Ticaret Kolonileri dönemine tarihlendirilmektedirler. Bu sarayların zemin katlarında yer alan mekanların tamamı depo niteliğinde olup, bunlar içerisinde çok sayıda bu işlevi gösteren küçük buluntular ele geçmiştir; bunu yazılı belgeler de kanıtlamaktadır. *Kültepe Kaniş II.Tabaka Sarayı* içerisinde ele geçen yazılı metine göre, Asur'dan gelen ticaret malları önce sarayın avlusuna getirilip burada sayılıyor ve tasnif ediliyordu. Daha sonra bu mallar sarayın depolarına konuluyor ve tüccarlardan depo kirası alınıyordu. Böylece, Asur ile Anadolu arasındaki ticarete hem bir takım vergilerin alınması sağlanmış, hem de kaçak ticaretin engellenmesine çalışılmıştır (Özgüç 1987:42). Yine Acemhöyük *Sarıkaya Sarayı*'nın zemin katı planına bakıldığında, avlunun depo karakterli mekanların arasında yer aldığı görülmüştür. *Hatipler Sarayı*'nda ise orta avludan ziyade bir ön avlunun varlığı bilinmektedir. Bu her iki sarayın açığa çıkartılan mekanlarının içerisinde ele geçen çok sayıda mühür ve mühür baskısı, bu mekanların depo olarak kullanılmış olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Anadolu'nun bu sarayları ile yaklaşık olarak çağdaş olan Mari Sarayı'nın ele geçen zemin katında açığa çıkartılan taht salonu, kabul salonu gibi önemli mekanların yanısıra ikamet ve depo amaçlı mekanlar da saptanmıştır. Saray kompleksi içerisinde depo mekanlarının yer almış olması, M.Ö. II. binyılın ilk yarısına tarihlendirilen Anadolu ve Kuzey Suriye sarayları için ortak bir özelliktir. Bu özelliklere dayanarak T.Özgüç, Kültepe Kaniş *Waršama Sarayı* ile Mari Sarayı'nın benzer olduğunu ifade etmiş ve Waršama Sarayını, Mari Sarayının küçük bir örneği olarak yorumlanmıştır (1987:42-v.d.).

Anadolu'nun M.Ö. II. binyılın ilk yarısına tarihlendirilen önemli bir sarayı da Beycesultan'dan bilinmektedir (Lloyd 1965). Tam olarak açığa çıkartılmamış olan bu saray yapısı da orta avlulu sisteme göre planlanmıştır. *Beycesultan Sarayı*'nın orta avlusunda ahşap sütunların yer almış olduğu belirtilmektedir (Lloyd 1956:120-121). Bu tip bir avlu düzenlemesi ile M.Ö. II. binyılın ilk yarısında, Anadolu ve Kuzey Suriye saray mimarisinde karşılaşmamaktadır. Ancak hafirleri bu özelliğin Girit'deki *Malia* ve *Knossos Sarayları*'ndan gelmiş olabileceğini belirtmişlerdir (Lloyd 1950:120-121). M.Ö. II. binyılın ilk yarısına tarihlendirilen Acemhöyük Sarıkaya Sarayı'nın dış cephesinde bir sıra sütun kaideleri ele geçmiş olup, böylelikle sarayın dış görünüşüne bir anıtsallık kazandırılmak istenmiştir (N.Özgüç 1977:360). M.Ö. II. binyılın ikinci yarısında, Anadolu'da Hitit İmparatorluk dönemi anıtsal yapılarında da avluların sütunlarla çevrelendiği gözlenmiştir. Hitit mimarlığının karakteristik özelliklerinden biri olan, yapıların avluya bakan cephesinin revaklarla süslenmiş olması, *Boğazköy Büyükkale*, *Maşat Höyük* ve *Alaca Höyük Saray* yapılarından bilinmektedir (Bittel-Naumann 1952, T. Özgüç 1978, Koşay 1965). Bu özelliğin yansıması Kuzey Suriye sarayları'nda görülmemektedir.

Bu özelliklerin dışında, Kuzey Suriye saraylarına has bir özellik olarak bazı avluların bahçe gibi düzenlenmiş olması söylenebilir. Buna ait en önemli kalıntılar, M.Ö. II. binyılın ilkyarısına tarihlendirilen Mari Sarayı'nın 131 numaralı avlusunun ortasındaki tuğla döşemesiz bölüm ile Ugarit Kralı Sarayı'nın III numaralı avlusudur (Parrot 1958a:56-58; Schaeffer 1962:7). Buna benzer bir düzenleme, M.Ö.II.binyıla tarihlendirilen hiçbir Anadolu sarayı'nda tespit edilememiştir. Kuzey Suriye bölgesinde yer alan saraylar ile Anadolu sarayları'nın planlanışındaki en önemli ayrılıkların başında, Anadolu saraylarının zemin katlarında, yukarıda da söylemiş olduğumuz gibi; taht, kabul ve benzeri mekanların yer almamış olması gelmektedir. Gerçi T.Özgüç, Kültepe Kanış II.Tabaka Sarayı'nın doğu kanadındaki mekanları, resmi ve idari amaçlı olarak yorumlamıştır; ancak bu konu hakkında detaylı bilgiler verilmemiştir (1964:46-v.d.). Ayrıca, S. Lloyd da Beycesultan Sarayı'nın doğu kanadındaki mekanlardan birinin kabul salonu olduğunu belirtmiştir (1965:17-19). Orta Anadolu ve İçbatı Anadolu bölgesinde yer

alan bu saraylar için bu tip çok genel tanımlamalar kullanılır iken, Amanos dağlarının güneyindeki Amuk ovasında yer alan Tell Açıana'nın VII.tabakasındaki Yarım-Lim Sarayı ile İslahiye Ovasındaki Tilmen Höyük Sarayı'nın önemli salonları için durum biraz daha farklılık göstermektedir. Her iki sarayın planına bakıldığı zaman tören ya da kabul salonu olarak kullanılmış olabilecek mekanların varlığı dikkat çekicidir. Yarım-Lim Sarayı'nın 5 numaralı mekanı, iki küçük duvar ve dört adet sütun ile ikiye bölünmüştür. Benzer bir durum, Tilmen Höyük Sarayı'nın 2 numaralı mekanı içinde geçerlidir. Ayrıca, Tilmen Höyük Sarayı'nın 4 numaralı salonu da olasılıkla önemli bir mekandır. Söz konusu mekanın içerisinde iki adet taş kaide ele geçmiş olup, bunların dört adet olması gerektiği savunulmuştur (Duru 1986:124; Woolley 1955:92-100).

Anadolu saraylarının mekan işlevleri açısından belirsizlikleri, Hitit İmparatorluk dönemi sarayları için de geçerlidir. Maşat Höyük Sarayı'nın ele geçen mekanları tamamen depo karakterli olup, önemli mekanların sarayın üst katında yer almış olabileceği ileri sürülmüştür (Özgüç 1978:4 v.d.; Özgüç 1982:1 v.d.). Buna karşın, Alaca Höyük'de saptanan anıtsal yapının bir saray mı yoksa bir mabet mi olduğu hakkında net bir görüş ortaya atılamamış ve "Mabet-Saray olarak" yorumlanmıştır (Koşay 1966:13). Bu yorumlamaya en büyük etken, yapının mekanları hakkında bilgi edinmemizi sağlayacak materyallerin eksikliğidir. Boğazköy Büyükkale'de yer alan Hitit İmparatorluk Sarayı'na bakıldığı zaman, burada birbirinden farklı binaların meydana getirmiş olduğu bir kompleks özelliği görülmektedir. Bu kompleksi meydana getiren yapılardan; A yapısı arşiv, D yapısı taht salonu veya resmi kabul salonu, E yapısı ise ikamet yapısı olarak yorumlanmıştır (Bittel 1957:15).

Buna karşın, M.Ö. II. binyıla tarihlendirilen, Kuzey Suriye saraylarının mekân işlevleri hakkında genel bilgiler daha yoğun olarak bilinmektedir. Hemen hemen tüm Kuzey Suriye saraylarının zemin katında taht salonu, kabul salonu ve benzeri mekanlar yer almıştır. Buna en güzel örnek Mari Sarayı ve Tel Bi'a Sarayı'dır. Kuzey Suriye bölgesinde açığa çıkartılmış olan saray yapılarının taht salonlarının planlanışı büyük bir benzerlik göstermektedir. Taht salonları daha çok

sarayın merkezi avlusunun hemen yanında yer almış olup, ekseri dikdörtgen planlı ve en az avlu uzunluğunda yapılmışlardır. Bu tip taht salonu uygulamasının en yakın örneği Kerkük yakınlarında yer alan *Nuzi Sarayı*'ndan da bilinmektedir. Mitanni Kralı *Šaušatar* (M.Ö.1440-1410) dönemine tarihlendirilmiş olan saray, avlu döşemeleri, taht salonu ve diğer mekan düzenlemeleri ile birlikte boyutu ve yapım tekniği açısından Mari Sarayı ile benzerlikler göstermektedir (Lev.112b) (Starr 1939). Bunun dışında, Geç Asur dönemi saraylarında da, avluya açılan dikdörtgen planlı taht salonları görülmektedir. Veli Sevin, Geç Asur dönemi saraylarının, bu dönem saraylarından etkilenmiş olabileceğini belirtmiştir (1991:108). Gerçekten de, Geç Asur döneminde taht salonları, avlulardan birinin hemen yanında yer almış olup, dikdörtgen bir formda inşa edilmişlerdir. Ancak bu taht salonları aynı zamanda farklı avlular arasında da bağlayıcı öge konumunda olmuşlardır.

Tüm bu verilere göre, Orta Anadolu sarayları'nın genelinde saptanamamış olan taht salonu veya benzer nitelikli mekanların, yapıların üst katlarında yer almış olabileceği düşünülebilir. Gerçektende Anadolu sarayları için bu boşluk ancak bu şekilde doldurulabilir. Mevcut Anadolu saraylarının planına bakıldığı zaman bir taht salonu görünümü verebilecek mekanlara rastlanılmamıştır. Ancak bu varsayım bazı sarayların maruz kaldığı aşırı tahribat göz önüne alınmadan yapılmıştır. Örneğin, Kültepe Kaniş'teki Waršama Sarayı, Anitta Sarayı; Konya Karahöyük Sarayı hem doğal tahribata hem de insan eli ile yapılmış ağır tahribatlara maruz kalmışlardır. Bu da adı geçen sarayların mekanlarının yarumlanmasında bir boşluk doğurmaktadır. Yine Hitit İmparatorluk dönemi sarayları da benzer bir durum göstermekle beraber Boğazköy Büyükkale bu durumun dışında kalmaktadır.

Sarayların inşa tekniğine bakıldığı zaman Anadolu ve Kuzey Suriye sarayları arasında bazı çok önemli farklılıkların olduğu görülmektedir. Anadolu saraylarının genel inşa tekniğinde taş temel üzerine yatay ve dikey ahşap hatılların yer aldığı kerpiç duvarların varlığı dikkati çekmektedir. Kuzey Suriye için ise daha çok taş temel üzerine kerpiç duvar tekniğinin uygulanmış olduğu görülmektedir. Ahşabın Anadolu'da yoğun kullanılmış olması, bölgenin o dönemde zengin ahşap kaynaklarına sahip olmasına işaret etmektedir.

Suriye bölgesinde ise duvar inşasında ahşabın tek saray Mari Sarayı'dır. Ancak bu sarayın tüm duvarlarında ahşap kullanılmamış olup, bu sadece 65 numaralı taht salonu için geçerli olmuştur (Parrot 1958a:7-20). Anadolu'da ise M.Ö. II. binyıl hemen hemen bütün saray yapılarında çok yoğun ahşap kullanılmış olup, zaman zaman yatay ve dikey kullanılan hatıllar ile ağaçtan yapı iskeleti oluşturulduğu gözlemlenmiştir. Buna en güzel örnekler; Beycesultan Sarayı, Acemhöyük Sarayları ve Maşat Höyük Sarayı verilebilir. Kültepe Kaniş, Warşama Sarayı ve Acemhöyük Sarayları'nın yıkılmasına neden olan yangın yapıların inşasındaki yoğun ahşap nedeni ile çok şiddetli olmuştur. Bu nedenle saray yapılarının temel inşa malzemesi olan kerpiçler pişerek tuğlalaşmışlar, curuf haline gelmişlerdir. Bugün bile Kültepe gezildiğinde Warşama Sarayı'nın geçirmiş olduğu şiddetli yangın tüm netliği ile alanda gözlenebilmektedir. Beycesultan Sarayı'nın duvar inşasında taş temellerin altına travers biçiminde ağaç hatılların yerleştirildiği gözlenmiştir. Taş temel altında ve duvar inşasında da ahşabın kullanılmış olmasını Lloyd, Girit sarayları ile eş tutmak istemiştir (1956:123). Ancak Bittel, bunun Orta Anadolu saray mimarisinden bilinen özellikler olduğunu belirtmiştir (1976:67-68). Diğer taraftan, Tilmen Höyük Sarayı'nda, Yarım-Lim Sarayı'nda ve Niqmepa Sarayı'nda duvarların alt kısmına düzgün bazalt ortostatların yerleştirildiği görülmüştür (Duru 1986; Woolley 1955). Bu uygulama Orta Anadolu saraylarının hiç birinde görülmez iken Ebla'nın E Sarayı'nda karşımıza çıkmaktadır (Matthiae 1980:133). Duvarların alt kısmının bu tip kabartmasız düz ortostatlar ile kaplanması, Kuzey Suriye ile buraya açık bir bölge olan Amuk ovasında bulunan Yarım Lim Sarayı, Niqmepa Sarayı ve İslahiye Ovasındaki Tilmen Höyük Sarayları'nın birbirleri ile olan, etkileşmesi sonucu olabilir. Daha sonra, M.Ö. I. binyıl içerisinde, bölgede yaşayacak olan Geç Hitit Beyliklerinde bu uygulama çok daha gelişmiş biçimi ile karşımıza çıkacaktır. Duvarların alt kısmının ortostatlar ile korunmasının değişik bir biçimi Maşat Höyük Sarayı'ndan da bilinmektedir. Maşat Höyük Sarayı'nda üzeri açık mekanların duvarları belli bir yüksekliğe kada taş örgü ile örülmeye çalışılmıştır (Özgüç 1978:4).

Kuzey Suriye'de M.Ö.II. binyılın ikinci yarısına tarihlendirilen Ugarit Kralı Sarayı'nın duvar inşa tekniği, diğer Kuzey Suriye ve Anadolu saraylarından ayrılmaktadır. Bu sarayın duvarları tamamen kesme blok taşlar ile inşa edilmiştir. Aynı zamanda duvarlarda yatay ahşap hatıllar da kullanılmıştır (Schaeffer 1955b:18). Duvarlar içerisinde ahşap hatılların kullanılması, Kuzey Suriye mimarisinden çok, Anadolu mimarisine yakınlık göstermektedir. Ancak, Ugarit Kralı Sarayı'nın tamamen taş duvarlara sahip olması ise M.Ö. II. binyıl için ünik bir özelliktir.

M.Ö. II. binyıla tarihlendirilen, Anadolu ve Kuzey Suriye saraylarının taban döşemesinde de farklılıklar olduğu gözlenmiştir. Anadolu sarayları için bir genelleme yapıldığında; üzeri açık mekanların taş veya çakıl ile üzeri kapalı mekanların ise daha çok sıkıştırılmış toprak ile döşendiği görülmüştür. Kuzey Suriye bölgesinde ise, üzeri açık mekanların tuğla ile döşendiği, bu döşemelerin asfalt veya alçı ile kaplandığı tespit edilmiştir (Parrot 1958a:7-20; Strommenger 1987:14; Oates 1987:183). Üzeri açık mekanların, düzgün yassı taşlar ile örtülmesi Anadolu'da; Kültepe Kaniş II.tabaka Sarayı'nda, Warš ama Sarayı'nda, Anitta Sarayı'nda ve Alaca Höyük Mabet-Sarayı'nda tespit edilmiştir (Özgüç 1964:47-47); Koşay 1951:8). Yine, Tilmen Höyük Sarayı'nın bazı mekanlarında saptanmış olan beyaz çimento görünümündeki sıkıştırılmış toprak tabanın aynısı Yarim-Lim Sarayı'ndan da bilinmektedir (Alkım 1961:6). Bahsedilen bu tip taban döşemelerinin dışında, M.Ö. II. binyılın ilk yarısına ait Anadolu saraylarından Acemhöyük Hatipler Sarayı'nda ve Kültepe Kaniş II.tabaka Sarayı'nda bazı mekanların ahşap döşemeye sahip olduğu görülmüştür (Özgüç 1964:46-47). Bu tip lüks malzeme ile yapılan döşeme gerek Anadolu, gerekse Kuzey Suriye Saray mimarisi içerisinde ayrıcalıklı bir yere sahiptir.

Tüm bu veriler ışığı altında M.Ö. II. binyılın geneli için Anadolu saraylarında tabanların, sıkıştırılmış toprak, düzgün levha taş, ahşap ve çakıl karıştırılmış kil ile sıvanmış olduğu söylenebilir. Buna karşın Kuzey Suriye saraylarında tuğla, kerpiç, sıkıştırılmış toprak ve düzgün levha taş döşemelerin kullanılmış olduğu kabul edilebilir. Anadolu sarayları ile Kuzey Suriye saraylarının

taban döşeme teknikleri açısından ayrılan en büyük yanlar; Anadolu'da yukarıda da bahsetmiş olduğumuz gibi ahşap taban döşemesine rastlanması, Kuzey Suriye'de ise tabanların tuğla veya kerpiç döşenip asfalt veya alçı ile sıvanmış olmasıdır. Ancak tüm bu teknik ayrılıkların büyük ihtimalle hammadde kaynaklarının farklılığından doğmuş olduğu düşünülebilir.

Sarayların çatı sistemine bakıldığında tüm Anadolu ve Kuzey Suriye saraylarının düz dam ile örtülmüş olabileceği görüşü yaygındır (Darga 1985:124; Parrot 1958a:III v.d.; Schaeffer 1955b:18). Bununla beraber çatıların dokusunda Anadolu ve Kuzey Suriye sarayları arasında bazı küçük ayrılıklarda mevcuttur. Anadolu saraylarında çatıların izolasyonu için küçük çakıl taşları ve ağaç dalları kullanılmış iken, Kuzey Suriye'de asfalt kullanılmıştır. Bu da, diğer inşa malzemelerinde olduğu gibi her iki bölgenin hammadde kaynaklarından ileri gelmiş olmalıdır. Buna karşın Anadolu sarayları ile Girit sarayları çatı dokusu açısından benzerlikler göstermektedir. Beycesultan'ın hafirleri bazı kalıntılara dayanarak, Beycesultan Sarayı ile Girit'teki Knossos Sarayı'nın çatı yapısı arasında büyük bir benzerlik olduğunu ileri sürmüşlerdir (Lloyd 1956:121). Knossos Sarayı'nın çatısında, tahta kirişlerin üzeri çalı ile örtüldükten sonra üstüne bir şist tabakası serilmiştir. Bu şist tabakasının üzeri ise sıkıştırılmış toprak ile kaplanmıştır. Beycesultan Sarayı'nda, avlu kenarlarına düşmüş yıkıntılar arasında büyük miktarda gri şistin bulunmuş olması, burada da çatının Girit'tekilere benzer bir şekilde kapatıldığı görüşünü ortaya çıkartmıştır (Lloyd 1956:121). Bununla beraber benzer çatı yapılarına Anadolu'nun tüm dönemlerinde rastlanılmaktadır.

M.Ö.II.binyıla tarihlendirilen Anadolu ve Kuzey Suriye sarayları'ndaki mimari süslemenin en önemlilerini, hiç şüphesiz ki, duvar boyaları oluşturmaktadır(Woolley 1955:228-v.d.). Anadolu'da Yarım-Lim Sarayı'ndaki gerçek fresko tekniğinde yapılmış figüratif boyamalar oldukça önemlidir. Bunun dışında, Beycesultan Sarayı'nda ve Maşat Höyük Sarayı'nda bazı mekanların duvarlarının sıvanıp kırmızı, sarı, pembe renkler ile boyandığı görülmüştür (Lloyd 1965:7-17; Özgüç 1978:5). Suriye bölgesi için ise bilinen en önemli duvar boyaları, Mari Sarayı'ndan gelmektedir (Parrot 1958b).

Yarım-Lim Sarayı'na geri dönülecek olursa, bu sarayda ele geçen duvar boyalarına ait kalıntılar in situ ele geçmemiştir. Duvar boyalarının yapım tekniği gerçek fresko olup, bu özelliği ile Girit saraylarına benzerlikler göstermektedir (Woolley 1955:230). Mari Sarayı için ise bu teknik söz konusu değildir. Mari Sarayı'nda resimlerin olduğu yüzeyler, bir sıva ile kaplanmış ve bu sıvanın üzerine boyama yapılmıştır (Parrot 1958b:107). Bu bakımdan Yarım- Lim Sarayı, Mari Sarayı'ndan ayrılırken Girit'teki Knossos Sarayı ile benzerlik göstermektedir.

Yarım-Lim Sarayı'nın 2 numaralı mekanında saptanan kenarı düzgün olmayan dalgalı şerit bezeme ise koyu yeşil renkte boyalı ince dallar tamamen Knossos Sarayı'nın freskoları ile benzeşmektedir(Lev.51a) (Woolley 1955:230-231). Sarayın 11 ve 13 numaralı mekanlarında üst kata ait bazı duvar boyalı parçalara rastlanılmıştır. Rastlanılan bu parçalardan birinin üzerinde, bir boğa boynuzu tasviri yer almaktadır. Woolley bu boğa boynuzunun, Girit'teki Knossos Sarayı ile bağlantısı olabileceğini belirtmiştir (Lev.50c) (Woolley 1955:231). Yarım-Lim Sarayı'nda saptanan bu boğa boynuzunun üzerinde ayrıca siyah bir disk motifi görülmektedir. Boynuz işleniş ve diskin, Mari Sarayı'nın 106 numaralı avlusundaki, kurbanı götürülen boğa sahnesi ile yakın benzerlikler taşıdığı Parrot tarafından belirtilmiştir (Parrot 1958b:108). Mari Sarayı ile Yarım-Lim Sarayı'nın duvar boyaları arasındaki benzerlikler bunlarla da sınırlı değildir. Mari Sarayı'nın ikamet birimlerinde yer alan, üçlü band motifi, Yarım-Lim Sarayı'nda da tespit edilmiştir (Parrot 1958b:108-109). Bu veriler göz önüne alındığı zaman, bir birine yakın bir bölgede bulunan Yarım-Lim Sarayı ile Mari Sarayı arasında bazı ilişkilerin varlığından söz etmek yanlış olmasa gerektir. Ayrıca, Acemhöyük Sarıkaya Sarayı'nda ele geçen, boyalı banyo kabının üzerindeki balıkçı tasviri ile Mari Sarayı'nın, 132 numaralı Kabul Salonunda ele geçen tanrılara sunu sahnesinin üstten ikinci tasvir bandında yer alan asker tasviri arasında yakın benzerlikler mevcuttur (Özgüç 1979:res.3; Parrot 1958b:pl.XVII). Yarım-Lim Sarayı ile Girit Sarayı arasında görülen benzerlikler ise Graham'a göre, Girit'in Yarım-Lim Sarayı'ndan etkilenmesi sonucu oluşmuştur (1969:230-231).

Anlatılan bu teknik özelliklerin dışında, bazı Kuzey Suriye saraylarının belli mekanlarında taban altına yapılmış *mezarların* varlığı bilinmektedir. Kuzey Suriye sarayları'ndan Tell Bi'a Sarayı'nda ve Ugarit Kralı Sarayı'nda bu tip mezarlar karşımıza çıkmıştır (Strommenger 1986:13, Schaeffer 1962:14). Anadolu saraylarından ise yalnızca Yarım-Lim Sarayı'nda buna benzer bir özellik tespit etmektedir. Yarım-Lim Sarayı'nın 17 numaralı mekanı içerisinde, 1.35 X 0.65 m. ölçülerinde ahşaptan bir sandık bulunmuştur. Bu sandık içinde dört insan iskeleti ele geçmiştir. Ayrıca bu sandık üzerinde küçük bir çocuğa ait kafatası parçaları da saptanmıştır. Woolley, bu buluntulara dayanarak kesin bir yorum yapmamakla beraber, 17 numaralı mekanın bir çeşit mezar odası olabileceğini tahmin etmiştir (Woolley 1955:96-97). Yarım-Lim Sarayı'ndaki bu mezara en yakın örnek Ugarit Kralı Sarayı'ndan bilinmektedir (Schaeffer 1954:9). Bu sarayın, II numaralı avlusunun kuzeybatısındaki, 28 numaralı mekanın içerisinde üzeri yassı kapak taşları ile örtülmüş, dromoslu bir oda mezar açığa çıkartılmıştır (Schaeffer 1954:9). Bir mekân içerisinde ölü gömme geleneği, şu ana kadar diğer Anadolu saraylarında saptanamamıştır. Elimizdeki verilere göre bu geleneğin, Kuzey Suriye bölgesi için yaygın olabileceği söylenebilir.

M.Ö. II. binyıla tarihlendirilen Anadolu ve Kuzey Suriye sarayları'nın genel plan özelliğine tekrar dönülecek olursa; avlulu yapıların dışında, "*bit-hilani*" olarak da adlandırılan yapı planının bazı saraylara uygun düşebileceği görülmüştür (Woolley 1955, Neve 1982:92- v.d.; Duru 1986:125-126; Schaeffer 1954:16). Bit-Hilani planına bakılacak olursa, sütunlu bir geçişten girilen giriş mekanı ve çevresindeki yan mekanlardan sonra merkezde yer alan ana mekan ve onun etrafındaki yan mekanlardan oluşan bir yapı tipi akla gelmektedir. M.Ö. II. binyıla tarihlendirilen Anadolu saraylarından Yarım-Lim Sarayı, sütunlu giriş hariç Tilmen Höyük Sarayı, Niqmepa Sarayı ve Boğazköy Büyükkale E yapısı mekan düzenlemeleri açısından bu plana uygun düşmektedir (Günel 1985:3 v.d.). Aynı zamanda, M.Ö. II. binyılın ikinci yarısına tarihlendirilen Ugarit Kralı Sarayı'nın girişi ve mekan düzenlemeleri de bu plana uymaktadır (Günel 1985:171-172). Bu bilgilere göre, bit-hilani tipi anıtsal yapıların M.Ö. II. binyıldan itibaren özellikle

Güney Anadolu'da ve Kuzey Suriye'de kullanıldığı söylenebilir. Söz konusu yapılar daha sonra, özellikle Geç Hitit döneminde bu bölgede, çok sevilerek inşa edileceklerdir.

Buraya kadar bahsedilen tüm saraylar için tek bir özellikten bahsetmek mümkün değildir. Gerek Anadolu ve gerekse Kuzey Suriye Sarayları öncelikle kendilerine has özellikler taşımışlar ve kendi doğal ortamlarının müsaade ettiği malzemeler ile inşa edilmişlerdir. M.Ö. II. binyılın ilk yarısı için Anadolu sarayları ve Kuzey Suriye sarayları arasında avlu kullanımı açısından benzerlikler olduğu görülmüştür. M.Ö. II. binyılın ilk yarısında Anadolu ve Kuzey Suriye sarayları arasındaki benzerliklere en büyük etken, Asur Ticaret Kolonileri dönemindeki ticaret ilişkileridir. Tahsin Özgüç bu nedenle, Anadolu'daki beylerin Kuzey Suriye'deki sarayları örnek alarak benzerlerini yaptırmak istediklerini belirtmiş ve Warşama Sarayı'nı göstererek, Mari Sarayı'nın küçük bir örneği olarak yorumlamıştır (1987:42-v.d.). Ancak M.Ö. II. binyılın ikinci yarısından itibaren özellikle, Orta Anadolu bölgesinde Hitit İmparatorluğunun yer alması nedeni ile yepyeni saray planları ortaya çıkmıştır. Tamamen Hititli özellikler taşıyan bu yapıların benzerlerine başka bölgelerde rastlanılmamıştır. Bununla birlikte Kuzey Suriye bölgesinde ise M.Ö. II. binyılın ilk yarısına ait özelliklerin, M.Ö. II. binyılın ikinci yarısına ait saraylarda da devam ettiği görülmüştür.

KAYNAKÇA

AKOK, Mahmut

- 1979 "Alaca Höyük'te Son Dönem Arkeolojik Çalışmalarla Açıklığa Kavuşturulan Yapı Tekniği ve Mimari Gerçekler"
VIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 11-15 Ekim 1976, Kongreye Sunulan Bildiriler), I,
 Ankara: Türk Tarih Kurumu: 107-113.

AKTÜRE, Sevgi

- 1994 Anadolu'da Bronz Çağı Kentleri.
 İstanbul : (Türk Araştırmaları 6), Tarih Vakfı Yurt Yayınları,.

AKURGAL, Ekrem

- 1995 Anadolu Uygarlıkları.
 İstanbul : Net Yayınları
- 1997 Anadolu Kültür Tarihi.
 Ankara: Tübitak Yayınları.

ALBRIGHT, William F.

- 1973 "The Historical Framework of Palestinian Archeology Between 2100 and 1600 B.C. (E.B.IV, M.B.A. II.A-B"
Bulletin of the American Schools of Oriental Research,
 209:1218.

ALKIM, U.B.

- 1959 "Güneybatı Antitoros Bölgesinde Eski Bir Yol Şebekesi"
Belleten, XXIII: 59 v.d.
- 1961a "1960 Yılı Yesemek Çalışmaları ve Tilmen Höyük Kazısı"

Türk Arkeoloji Dergisi, XI-I:5 v.d.

1961b "1961 Dönemi Tilmen Höyük ve Yesemek Kazıları"

Türk Arkeoloji Dergisi, XI-2:5 v.d.

1962a "Dördüncü Dönem Tilmen Höyük Kazısı (1962)"

Türk Arkeoloji Dergisi, XII-1:5 v.d.

1962b "Tilmen Höyük Çalışmaları (1958-1960)"

Belleten, XXVI:447-466.

1964 "İslahiye Bölgesi Araştırmaları ve Tilmen Höyük Kazısı 1963".

Türk Arkeoloji Dergisi, XIII-1:5 v.d.

1970 "İslahiye Bölgesi Araştırmaları ve Tilmen Höyük Kazısı 1969".

Türk Arkeoloji Dergisi, XVII-2:29-35.

1970a "Tilmen ve Kırıskal Höyük Kazıları 1970"

Türk Arkeoloji Dergisi, XIX-2:39-50.

1970b Archaeologia Mundi I: From the Beginnings to the End of the
2nd. Millennium B.C.

Geneva, Paris, München: Nagel Publishers.

1974 Yesemek, Taş Ocağı ve Heykel Atölyesinde Yapılan Kazı ve
Araştırmalar.

Türk Tarih Kurumu Yayınlarından V. Seri - Sa.32 İslâhiye
Bölgesi Araştırmaları, Sa.1, Ankara: Türk Tarih Kurumu
Yayınevi.

ALP, Sedat

- 1972 Konya Civarında Karahöyük Kazılarında Bulunan Silindir ve Damga Mühürleri. Türk Tarih Kurumu Yayınlarından V. Seri - Sa.31
Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.

ARSEBÜK, Güven

- 1990 İnsan ve Evrim.
Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.

ASTOUR, Michael C.

- 1969 "The Partition of the Confederacy of Mukish-Nuhasse-Nü by Suppiluliume: A Study in Political Geography of the Amarna Age".
Orientalia, 38:381-414.

BALKAN, Kemal

- 1955 Kaniş Karum'unun Kronoloji Problemleri Hakkında Müşahadeler.
Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- 1957 Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaniş Kralı Warşama'ya Gönderdiği Mektup.
Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.

BARTL, K

- 1990 "Khirbet Es.Shenef : A Late Bronze Age Settlement in the Belikh Valley Northern Syria".
Akkadica, 67:10-32.

BAURAIN, P.

- 1923 "La Citadelle d'Alep"
Syria, 4:180 v.d.

BAYDUR, Nezahat

- 1970 Kultepe (Kaneş) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar.
 İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınevi.

CHILDE, Gordon

- 1983 Kendini Yaratan İnsan.
 (Çev: F. (Karabey) Ufluoğlu)
 İstanbul: Varlık Yayınları.

COLLON, Dominique

- 1988 First Impressions. Cylinder seals in the Ancient Near East.
 The University of Chicago Press

CURVERS, Hans H.

- 1989 "The Beginning of the Third Millennium in Syria".
 D.M.C.HAEX, H.H.CURVERS, P.M.M.G. AKKERMANS
 (Ed.) To the Euphrates and Beyond : Archaeological Studies in
 Honour of Maurits N. Van Loon: 173-194.
 Rotterdam, Brookfield: A.A.Balkema

DALLEY, Stephanie

- 1984 Mari and Karana, Two Old Babylonian Cities.
 London, New York : Longman.

DARGA, Muhibbe

- 1985 Hitit Mimarlığı/1. Yapı Sanatı, Arkeolojik ve Filolojik Veriler.
İstanbul: İ.Ü.Edebiyat Fakültesi Yayınevi.

- 1992 Hitit Sanatı.
İstanbul : Akbank Yayınları.

DURU, Refik

- 1986 "Tilmen Höyük Sarayları".
X. Türk Tarih Kongresi, I. Cilt : 121-181.
- 1989 "Prof. Dr. U.Bahadır Alkım'ın İslahiye Bölgesi Çalışmaları ve
Tilmen Höyük Kazısı"
Alkım Konferansları I,
İstanbul: Arkeoloji Sanat Yayınları.

EHRICH, Robert W. (Ed.)

- 1992 Chronologies in Old World Archaeology. Vol: I-II.
Chicago, London: The University of Chicago Press.

EMRE, Kutlu

- 1979 "Maşat Höyük'de Eski Tunç Çağı"
Belleten, XLII: 1-48.

ERKANAL, Armağan

- 1993 Anadolu'da Bulunan Suriye Kökenli Mühür ve Mühür
Baskıları.
Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk
Tarih Kurumu Yayınları VI. Dizi - Sa.42, Ankara: Türk Tarih
Kurumu Yayınevi.

FRANGIPANE, Marcella

- 1996 "Doğu Anadolu'da Kentleşme Modelleri".
Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme,
Housing and Settlement in Anatolia A Historical Perspective,
HABİTAT II.

FRANKFORT, Henri

- 1952 "The Origin of the Bit Hilani".
Iraq Vol:XIV:120-131.
- 1954 The Art and Architecture of the Ancient Orient.
 London: Published by Penguin Books.

GARSTANG, John - Oliver R.GURNEY

- 1959 The Geography of the Hittite Empire.
 Occasional Publications of the British Institute of Archaeology
 in Ankara.

GRAHAM, James Walter

- 1969 The Palaces of Crete.
 New Jersey : Princeton University Press.

GRAY, J.

- 1964 Ancient People and Places, The Canaanites.
 London: Times and Hudson.

GÜTERBOCK, Hans G.

- 1944 "Zile Yakınında Maşat'tan Gelme Bir Eti Mektubu".
Ankara Üniversitesi, D.T.C.F.Dergisi, II:3:389-397.

GÜNEL, Sevinç

- 1985 Ön Asya'da "Bit-Hilani" Olarak Tanımlanan Yapılar.
(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

HALLO, William-W.K. SIMPSON

- 1971 The Ancient Near Eastern History.
(Under the General Editorship of John Morten Blum)
New York, Chicago, San Francisco, Atlanta: Harcourt Brace
Jovanovich Inc.

HASOL, Doğan

- 1979 Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü.
İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.

HAUPTMANN, Harald

- 1970 "Norşun Tepe 1968 Kazılar Ön Raporu".
Keban Projesi 1968 Yaz çalışmaları. I.103-130.
Ankara: ODTÜ Keban Projesi Yayınları.

- 1971 "Norşun Tepe Kazısı, 1969".
Keban Projesi 1969 Çalışmaları, I, 2:71-79.
Ankara : ODTÜ Keban Projesi Yayınları.

- 1976 "Norşun Tepe Kazıları, 1972".
Keban Projesi 1972 Çalışmaları, I.5:41-69.
Ankara: ODTÜ Keban Projesi Yayınları.

- 1979a "Norşun Tepe Kazıları 1973".
Keban Projesi 1973 Çalışmaları, I,6: 43-60.
Ankara: ODTÜ Keban Projesi Yayınları.

- 1979b "Kalkolitik Çağdan İlk Tunç Çağının Bitimine Kadar
Norşuntepe'de Yerleşmenin Gelişimi".
VII.Türk Tarih Kongresi, I.Cilt: 55-63., Ankara.

- 1982 "Norşun Tepe Kazıları, 1974".
Keban Projesi 1974-1975 Çalışmaları, I, 7:15-40.
Ankara: ODTÜ Keban Projesi Yayınları.

HEINRICH, Ernst

- 1984 Die Palaste Im Alten Mesopotamien.
Denkmaler Antiker Architecture Band: 15,
Berlin

HODDER, Ian

- 1996 "Otorite'den Önce İnsan Vardı."
Cumhuriyet Dergisi, 549:12-15.

- 1997 "Çatal Höyük'ün Büyük Sırları."
Atlas Dergisi, 49: 78-79.

HROUDA, Barthel

- 1971 Handbuch der Archaeologie, Vorderasien I.Mesopotamien,
Babylonien, Iran und Anatolien.
München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung

HROZNY, Frederic

- 1927 "Rapport Preliminaire Sur Les Fouilles Tcheoslovaques du
Kultepe 1926".

Syria, VIII: 1-12.

KARPE, Andreas M.

1994 Altanatolisches Metallhandwork.
Neu Münster

KINAL, Firuzan

1975 "Ugarit Krallarının Tarihi".
Tarih Araştırmaları Dergisi, 1970-1974, VIII-XII; 14-23:1-16.

1987 Eski Anadolu Tarihi.
Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.

KLENGEL, Horst

1992 Syria, 3000 B.C. : A Handbook of Political History.
Berlin : Academia Verlag.

KOHLMEYER, Kay

1985 Mari (Tell Hariri) Ebla to Damascus Art and Archaeology of Ancient Syria.
An Exhibition From the Directorate General of Antiquities and Museums, Syrian Arab Republic, Edited by Harvey Weiss.
Smithsonian Institution Travelling Exhibition Service.
7 Washington, D.C.

KOŞAY, Hamit Z.

1951 Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Kazısı, 1937-1939'daki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor.
T.T.K. Yayınlarından V.Seri. No:5.
Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.

- 1965 "1964 Alaca Höyük Kazısı Raporu".
Türk Arkeoloji Dergisi XIV.1-2:162.

KOŞAY, H.Z. - Mahmut AKOK

- 1966 Alaca Höyük Kazısı 1940-1948'deki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor. Türk Tarih Kurumu Yayınlarından Seri V,
 No:6., Ankara : Türk Tarih Kurumu Yayınevi.

KUNIHOLM, Ian

- 1996 "Long Tree-Ring Chronologies for the Eastern Mediterranean"
Archaeometry 94, The Proceedings of the 29th. International Symposium on Archaeometry.
 Published by Tübitak
 Ş.DEMİRCİ, A.M.ÖZER and G.D.SUMMERS (Ed.).

LARSEN, M.T.

- 1976 The Old Assyrian City-State and Its Colonies.
 Copenhagen

LLOYD, Seton

- 1987 "Palaces of the Second Millennium B.C.". Anatolia, XXI:195-201.

LLOYD, Seton- James MELLAART

- 1956 "Beycesultan Excavations: Second Preliminary Report 1955".
Anatolian Studies, IV: 101-135.
- 1965 Beycesultan II. Middle Bronze Age Architecture and Pottery
 London

1967 Early Highland Peoples and Anatolia.

London: Times and Hudson.

1978 The Archaeology of Mesopotamia.

London: Tames and Hudson.

MALLOWAN, M.E.L.

1936 "The Excavations at Tell Chagar Bazar and an Archaeological
Survey of the Habur Region 1934-1935".

Iraq, 3:1-86.

1947 "Excavations at Brak and Chager Bazar".

Iraq IX:1-80.

1956 Twenty-Five Years of Mesopotamian Discovery (1932-1956)

The British School of Archaeology in Iraq.

MARGUERON, Jean

1982 Recherches Sur Les Palais Mesopotamiens de L'Age du

Bronze., Tome 1, Texte.

Paris: Librairie Orientaliste Paul Geuther S.A.

MATTHIAE, Paolo

1979 Ebla in the Period of the Amorite Dynasties and the

Dynasty of Akkad : Recent Archaeological Discoveries at
Tell Mardikh.

Malibu, California : Undena Publications.

1980a Ebla, An Empire Rediscovered.

London: Hodder and Stoughton

- 1980b "Two Princely Tombs at Tell Mardikh-Ebla".
Archaeology, 33-2: 1-v.d.
- 1996 "Tell Mardikh-Ebla Excavations 1994-1995".
Syrian-European Archaeology Exhibition: 91-93.
 Damas.

MELLAART, James

- 1957 "Anatolian Chronology in the Early and Middle Bronze Age."
Anatolian Studies, II.55- v.d.
- 1963 "Excavations at Çatal Höyük, 1962. Second Preliminary
 Report."
Anatolian Studies, XIII: 29-42.
- 1970 "The Second Millennium Chronology of Beycesultan."
Anatolian Studies , XX:55-67.

MELLINK, Machteld J.

- 1969 " Archaeology in Asia Minor."
American Journal of Archaeology, 79-203.
- 1976 " Archaeology in Asia Minor".
American Journal of Archaeology, 80-263.
- 1991 " Archaeology in Anatolia".
American Journal of Archaeology 95:129.
- 1992 " Archaeology in Anatolia".
American Journal of Archaeology, 96:127-130.

MEYERS, Eric M.

- 1997 The Oxford Encyclopedia of in the Near East. Vol:I-V.
New York: Oxford University Press.

MUHLY, James David

- 1973 Copper and Tin: The Distribution of Mineral Resources and
the Nature of the Metals Trade in the Bronze Age.
New Haven: Archon Books

- 1985 "Sources of Tin and the Beginnings of Bronze Metallurgy".
American Journal of Archaeology, 89:275-291.

NAUMANN, Rudolf

- 1991 Eski Anadolu Mimarlığı.
Ankara :Türk Tarih Kurumu Yayınevi.

NEVE, Peter

- 1982 Boğazköy-Hattusha 12: Büyükkale, Die Bauwerke, Grabungen
1954-1966.
Berlin

- 1993 Neue Ausgrabungen in der Hauptstadt der Hethiter Hattuša
Stadt der Götter und Tempel.
Maina am Rhein - Verlag Phillip Von Zabern

NOUGAYROL, J.

- 1955 "Textes Accadiens et Hourrites des Archives Est, Ouest et
Centrales par". (E.d.) C. F. A. SCHAEFFER
Le Palais Royal d'Ugarit, Mission de Ras Shamra III.
Paris.

- 1956 "Textes Accadiens de Archives Sud ".
 (E.d.) C. F. A. SCHAEFFER
Le Palais Royal d'Ugarit, Mission de Ras-Shamra IV.

OATES, David

- 1982 Fifty Years of Mesopotamian Discovery: Tell Brak.
 (Gertrude Bell Memorial)
 The Work of the British School of Archaeology in Iraq 1932-1982 with an Introduction by Seton LLOYD, Edited by John CURTIS, London.

- 1984 Tell Brak, Summary Report on the Sixth Season of Excavations at Tell Brak. (Ayn Basim)

- 1985 "Excavations at Tell Brak 1983-1984".
Iraq XLVII:159-172.

- 1987 "Excavations at Tell Brak 1985-1986."
Iraq XLIX: 175-191.

- 1994 "Tell Brak: A Stratigraphic Summary 1976-1993".
Iraq LVI: 167-176.

ORLIN, L.L.

- 1975 "Ancient Near Eastern Cities:Form, Function and Idea".
Janus Essays in Ancient and Modern Studies: 25 v.d.
 (Ed.) L.L.ORLIN, An Arbor.

ORTHMANN, Winfried

- 1963 Die Keramik der Frühen Bronzezeit aus Inneranatolien.
 Berlin: Verlag Gebr. Mann.

- 1985 Der Alte Orient, Propyläen Kunstgeschichte.
Berlin: Propyläen Verlag

ÖZBEK , Metin

- 1997 "Modern İnsanın Ortaya Çıkışı".
Bilim ve Ütopya, 40: 36-43.

ÖZGÜÇ, Nimet

- 1964 "Acemhöyük Kazıları".
Türk Arkeoloji Dergisi, XIII-2: 96-97.

- 1965 Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu.
Türk Tarih Kurumu Yayınlarından V.Seri - No.22
Ankara :Türk Tarih Kurumu Yayınevi

- 1966 "Acemhöyük Kazıları".
Anadolu X: 1-28.

- 1975 "Acemhöyük Kazısı, 1974 Çalışmaları".
Belleten XXXIX:562-563.

- 1976 "1975 Acemhöyük ve Tepebağları Kazıları".
Belleten XL:715-716.

- 1977 "Acemhöyük Saraylarında Bulunmuş Olan Mühür Baskıları".
Belleten XLI:357-362.

- 1978 "Acemhöyük'ün Eski Anadolu Sanatına Yeni Katkıları".
Belleten XLIII:281-289.

- 1980 "Seal Impressions from the Palaces at Acemhöyük".
Ancient Art in Seals. (Ed.) P.AMIET
 New Jersey : Princeton University Press.

ÖZGÜÇ, Tahsin

- 1950 Kaltepe I. Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Kültepe Kazısı Raporu, 1948.
 Türk Tarih Kurumu Yayınlarından V. Seri - No.10
 Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- 1953 "Kültepe (Karahöyük) Hafriyatı, 1950".
Belleten XVII:251-268.
- 1956 a "Anitta Haçeri".
Belleten, XX:29-39.
- 1956 b "Kültepe".
Anatolian Studies XI: 25-26.
- 1959 Kültepe Kanış-Asur Ticaret Kolonileri Merkezinde Yapılan Yeni Araştırmalar.
 Ankara : Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- 1964 a "The Art and Architecture of Ancient Kanish".
Anatolia VII: 25- v.d.
- 1964 b "Kültepe-Kanish Kazıları".
Türk Arkeoloji Dergisi, XIII-2:94-95.
- 1975 "Maşat Kazısı 1974 Çalışmaları".
Belleten XXXIX:555.

- 1976 "Kultepe Kazısı 1975 Çalışmaları".
Belleten XL: 705-706.
- 1978 Maşat Höyük Kazıları ve Çevresindeki araştırmalar.
Türk Tarih Kurumu Yayınları V. Dizi - Sa.38
Ankara : Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- 1980 a "Kultepe Kaniş Kazıları 1979 Çalışmaları".
Belleten XLIV: 611-612.
- 1980 b "Excavations at the Hittite Site, Maşat Höyük.
Place, Archives, Mycenaen Pottery".
American Journal of Archaeology 84:305-309.
- 1982 Maşat Höyük II.Boğazköy'ün Kuzeydoğusunda Bir Hitit
Merkezi.
Türk Tarih Kurumu Yayınlarından V.dizi. Sayı:38a.
Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi,
- 1987 "The Palaces of Assyrian Colonial Age."
XXXIV e'me Recontre Assyriologique Internationale : 42-43
6-10/VII/1987.

ÖZTAN, Aliye

- 1979 "Acemhöyük Sarıkaya Sarayında Bulunan İki Taş Tabak".
Belleten XLII: 381-384.
- 1988 "Acemhöyük Taş Kalıpları".
Belleten LII:393-404.
- 1991 "1989 Yılı Acemhöyük Kazıları".

XII.Kazı Sonuçları Toplantısı I: 247-258.

PARROT, Andre

1947 Mari, Une Ville Perdue.

Paris

1958a Mission Archéologique de Mari, Le Palais Architecture.

Paris.

1958b Mission Archéologique de Mari, Le Palais Peintures Murales.

Paris.

1959 Mission Archéologique de Mari, Documents and Monuments.

Paris.

POSTGATE, J.Nicholas.

1994 Early Mesopotamia Society and Economy at the Dawn of
History.

London and New York: Routledge

ROAF, Michael

1990 Cultural Atlas of Mesopotamia and the Ancient Near East.

Oxford: Ekinox Inc

SAADE, Gabriel

1954 Ras Shamra. Ruines d'Ugarit Guide.

Beirut.

1978 Ougarit, Metropole Cananéenne.

Lattaquie.

SASSON, Jack M.

- 1966 "A Sketch of North Syrian Economic Relations in the Middle Bronze Age".

Journal of the Economic and Social History of the Orient,
9:161-181.

SCHAEFFER, Claude.

- 1929 "Les Fouilles de Minet el-Beida de Ras-Shamra Campagne de Printemps 1929".

Syria X: 285-303

- 1939a Ugaritica I. Études Relatives aux de couverter de Ras Shamra
Prémier Serie.

Institut Français d'Archeologie de Beyrouth Bibliotheque
Archeologique et Historique tome :XXXI, Paris

- 1939b "Les Fouilles de Ras Shamra - Ugarit dixieme et enzieme
Campagnes".

Syria XX: 278-292.

- 1945 Stratigraphie Comparee et Chronologie de l'Asie Occidentale.
London.

- 1951 "Reprise des Recherches Archeologiques de Ras. Shamra-
Ugarit, Sondages de 1948 et 1949 et Campagne de 1950".

Syria XXVIII: 1-21.

- 1952 "Nouvelles Feuilles et Decouvertes de la Mission Archeologique
de Ras-Shamra."

Les Annales Archeologiques de Syria tome:II.

1954 "Les Fouilles de Ras-Shamra Ugarit".

Syria XXXI:14-65

1955 "Resume des Resultats, de la XVIIe Campagne de Fouilles a
Ras Shamra Ugarit 1957".

Les Annales Archeologiques de Syria tome: IV-V.

1956 Ugaritica III.Mission de Ras Shamra ; tome:VIII.

Paris.

1962 Ugaritica IV.Mission de Ras Shamra, tome XIV.

Paris.

SETON-WILLIAMS, M.V.

1954 "Cilician Survey".

Anatolian Studies IV:121-174.

SMITH, Sidney

1940 Alalakh and Chronology.

London: Luzac and Company

1949 The Statue of Idrimi.

Occasional Publications of the British Institute of Archaeology
in Ankara. Published by The British Institute of Archaeology.

STARR, R.F.S.

1935 Nuzi, Report on the Excavations at Yorgantepe near Kirkuk,

Iraq

Vol: I. Cambridge: Harvard University Press.

STROMMENDER, Eva

1977 "Tell Bia Bei Raqqa".

Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft zu Berlin
109:5-13.

1995 "Die Ausgrabungen in Tall Bia 1994 und 1995".

Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft zu Berlin,
127:43-55.

1996 "Tell Bia".

Syrian - European Archaeology Exhibition: 67-70.
Damas.

STROMMENDER, Eva, E. SCHNIDERS, D. RIMNG, H.C.

KARA, C. DOMROSE

1986 "Ausgrabungen in Tell Bia, 1984".

Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft zu Berlin,
118:9-27.

STROMMENDER, Eva, C. HEMMER, K. KOHLMAYER, W.

MAYER, L. NABO, K. PÜTT, D. RIMNG, E. SCHNEIDERS

1987 "Ausgrabungen in Tall Bia 1985".

Mitteilungen der Deutschen Orient Gesellschaft zu Berlin;
119: 10-17.

STROMMENDER, Eva, S. BÖHME, M. A.BRANDES, C.

HEMKER, K. KOHLMAYER, W. LUDWING, H. SCHULZE,

G. SELZ

1989 "Ausgrabungen in Tall Bia 1987".

Mitteilungen der Deutschen Orient Gesellschaft zu Berlin,
121:14 v.d.

SULEIMAN, Antonie

- 1984 "Excavations at Ansari-Aleppo for the Seasons 1973-1980,
Early and Middle Bronze Ages".
Akkadica XL: 1-16.

ÜNAL, Ahmet

- 1989 "Orta ve Kuzey Anadolu'nun M.Ö.2.Binyıl İskan Tarihiyle
İlgili Sorunları".
Anadolu XXII: 17-37.

VAN LIERE, W.J.

- 1963 "Capitals and Citadels of Bronze-Iron Age Syria in Their
Relationship to Land and Water".
Liverpool Annales of Archaeology and Anthropology XII: 107-
122.

VAN LOON, Maurits N.

- 1967 The Tabqa Reservoir Survey 1964.
Damas: Publie Par la Direction Generale des Antiquites at
des Musees.

WEISS, Harvey

- 1994 "Archaeology in Syria".
American Journal of Archaeology, 98:101-188.
- 1997 "Archaeology in Syria".
American of Journal of Archaeology 101: 97-148.

WILHELM, Gernot.

- 1989 The Hurrians.

Warminster: Aris and Phillips Ltd.

- 1991 "A Hurrian Letter From Tell Brak".
Iraq LIII:159-169.

WISEMAN, D.J.

- 1953 The Alalakh Tablets.
London: Publish by The British Institute of Archaeology at
Ankara, Queen Anne Street London, W.1.

WOOLLEY, S.L.

- 1939 "Excavations at Atchana-Alalakh, 1938".
The Antiquaries Journal XIX:1-18.
- 1948 "Excavations at Atchana-Alalakh, 1939".
The Antiquaries Journal XXVIII: 1-15.
- 1953 A Forgotten Kingdom. Being A Record of the Results
Obtained From the Excavation of Two Mounds Atchana and
Al Mina, In Turkish Hatay.
London: Max Parrish
- 1955 Alalakh, Tell Atchana-An Account of the Excavations at in
Hatay 1937-1949.
London: Printed at the University Press by Charles Batey for
The Society of Antiquaries Burlington House.

YAKAR, Jak

- 1985 The Later Prehistory of Anatolia, The Late Chalcolithic and
Early Bronze Age. Part : I.

British Archaeological Reports International Series: 268 (i)
Oxford.

1993 "Anatolian Civilization Following the Disintegration of the
Hittite Empire".

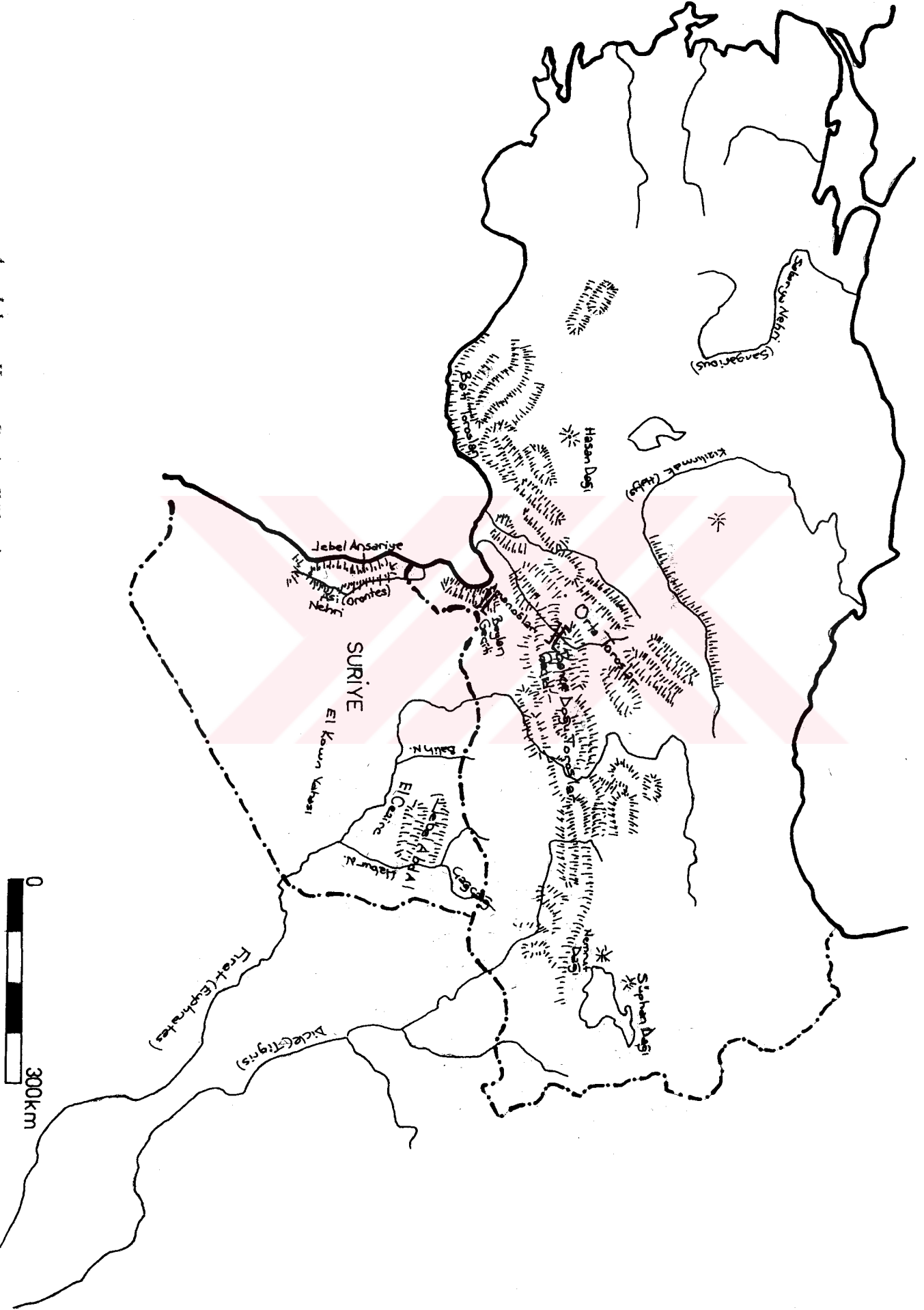
An Archaeological Appraisal, 20: 3-28.

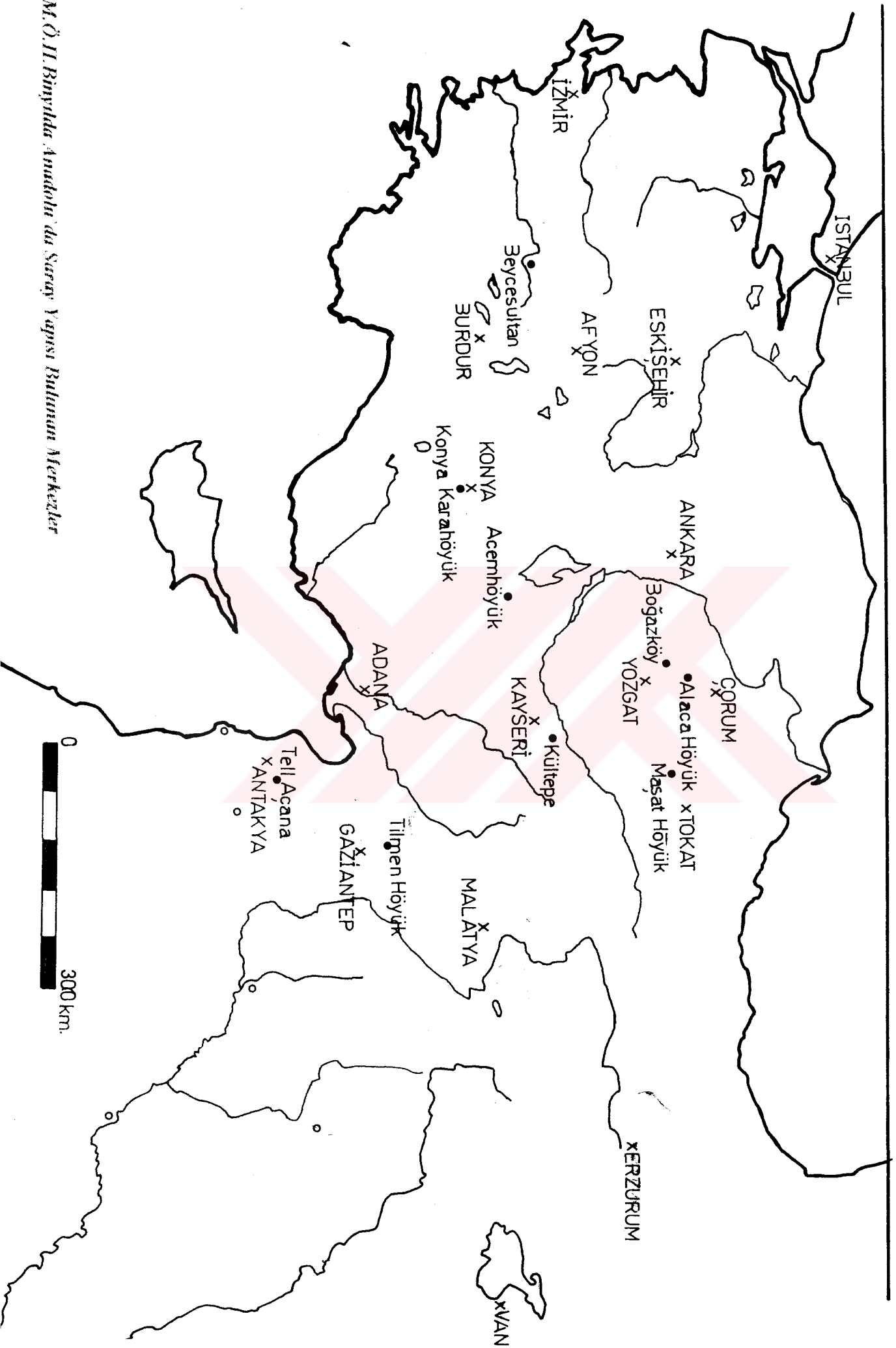
YON, Marguerite

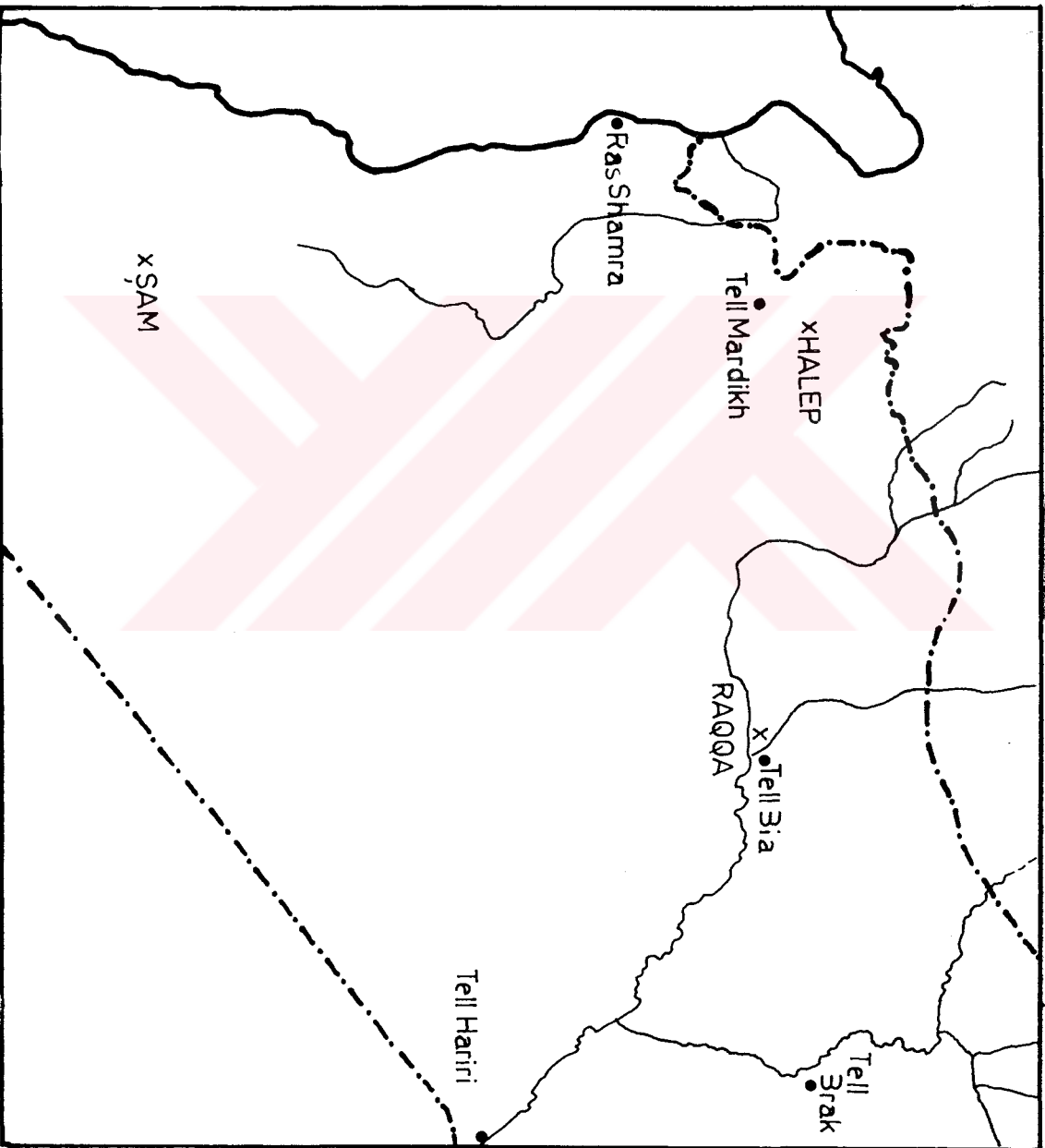
1997 "Ugarit - Ras Shamra".

American Journal of Archaeology 101:137.

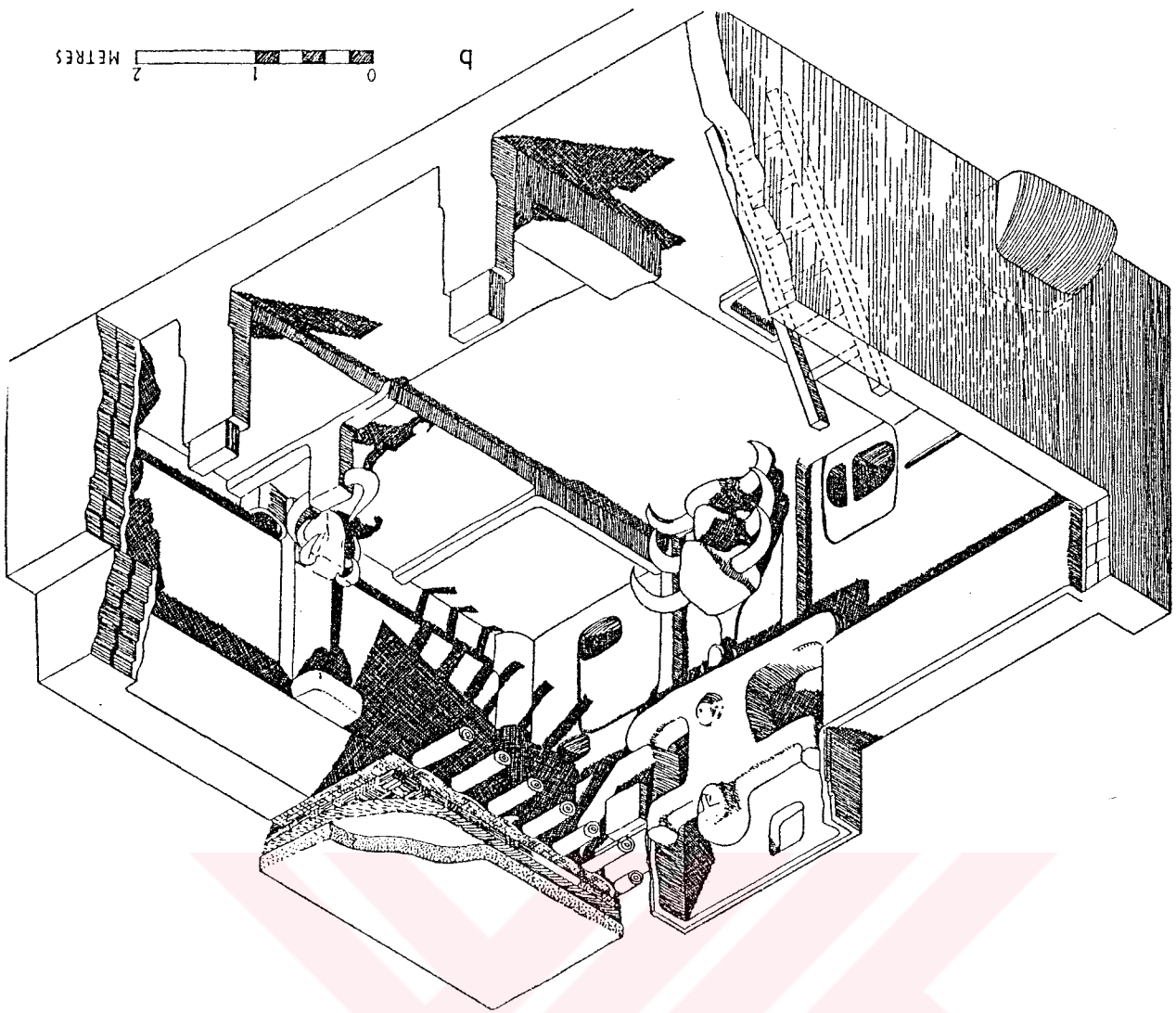

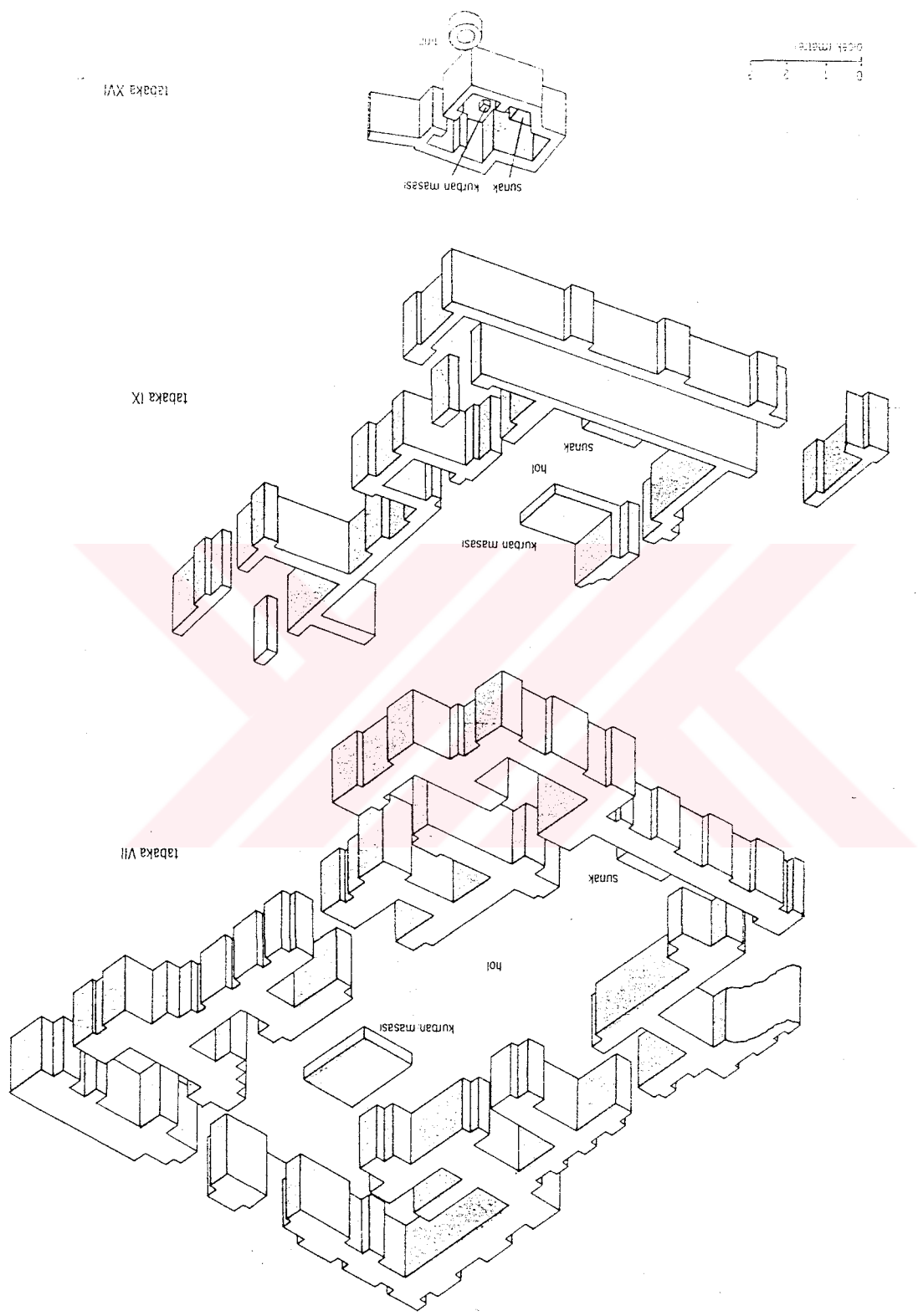

M. Ö. II. Binyyılda Kuzey Suriye'de Saray Yapısı Bulunan Merkezler

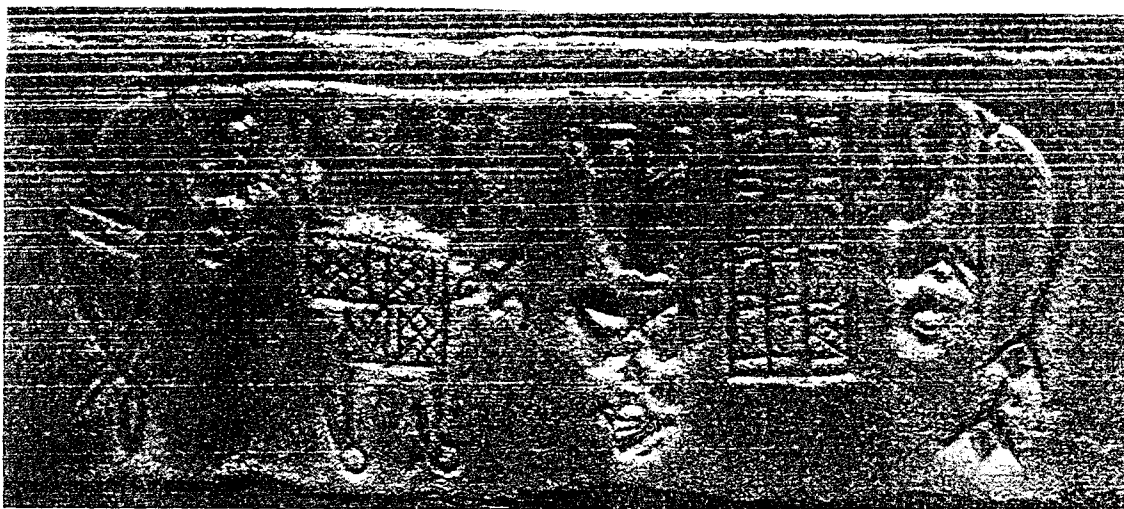

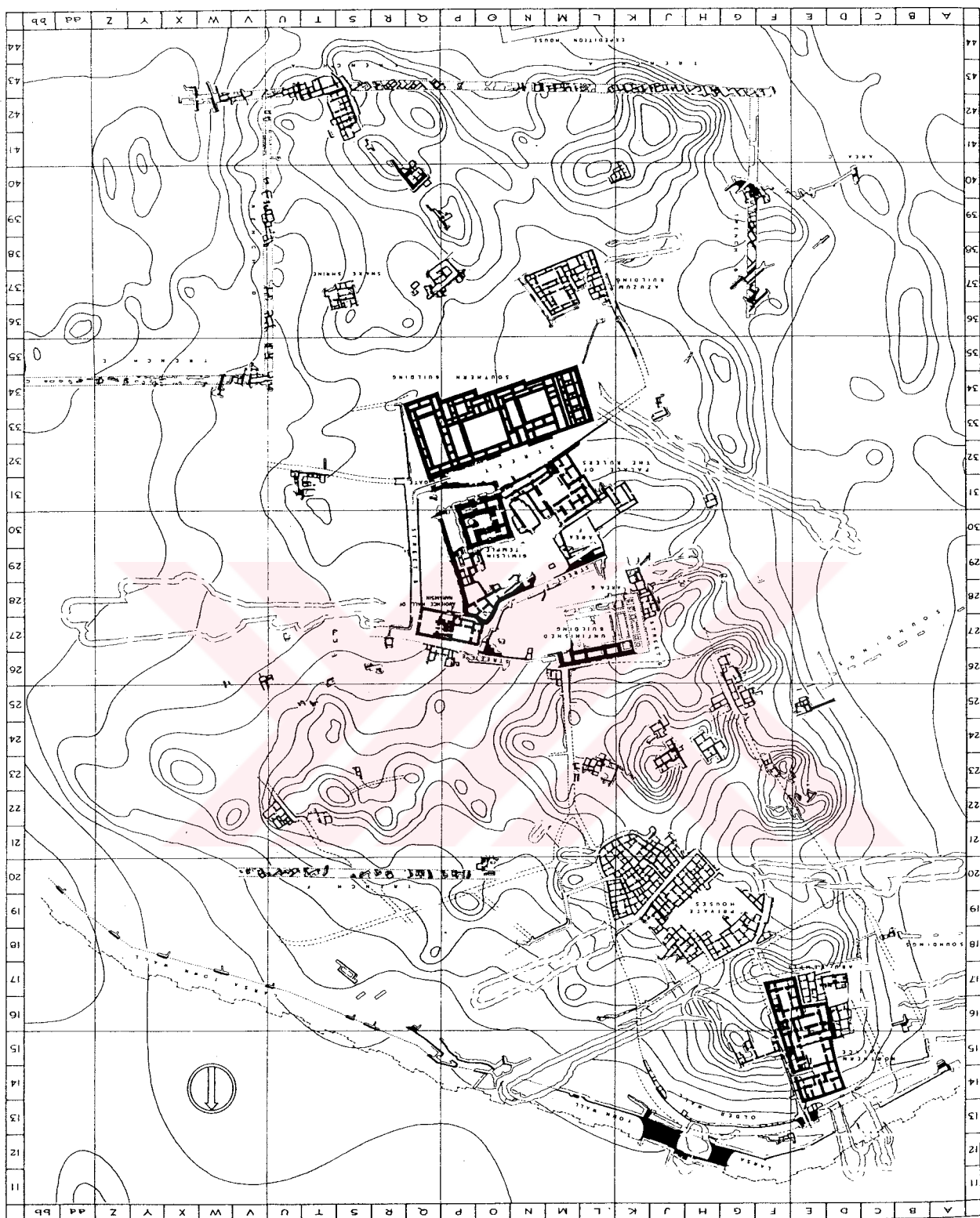

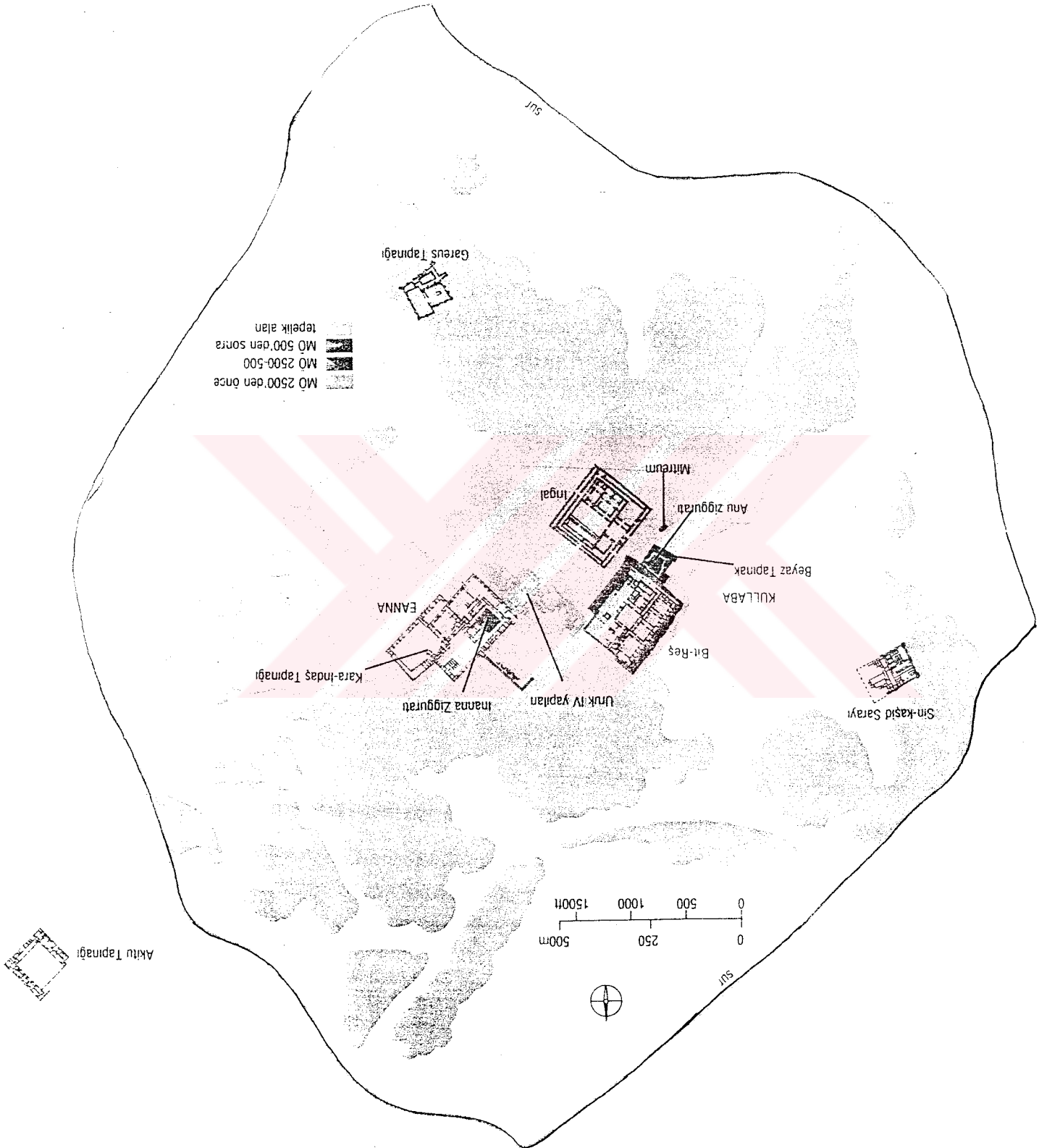
q

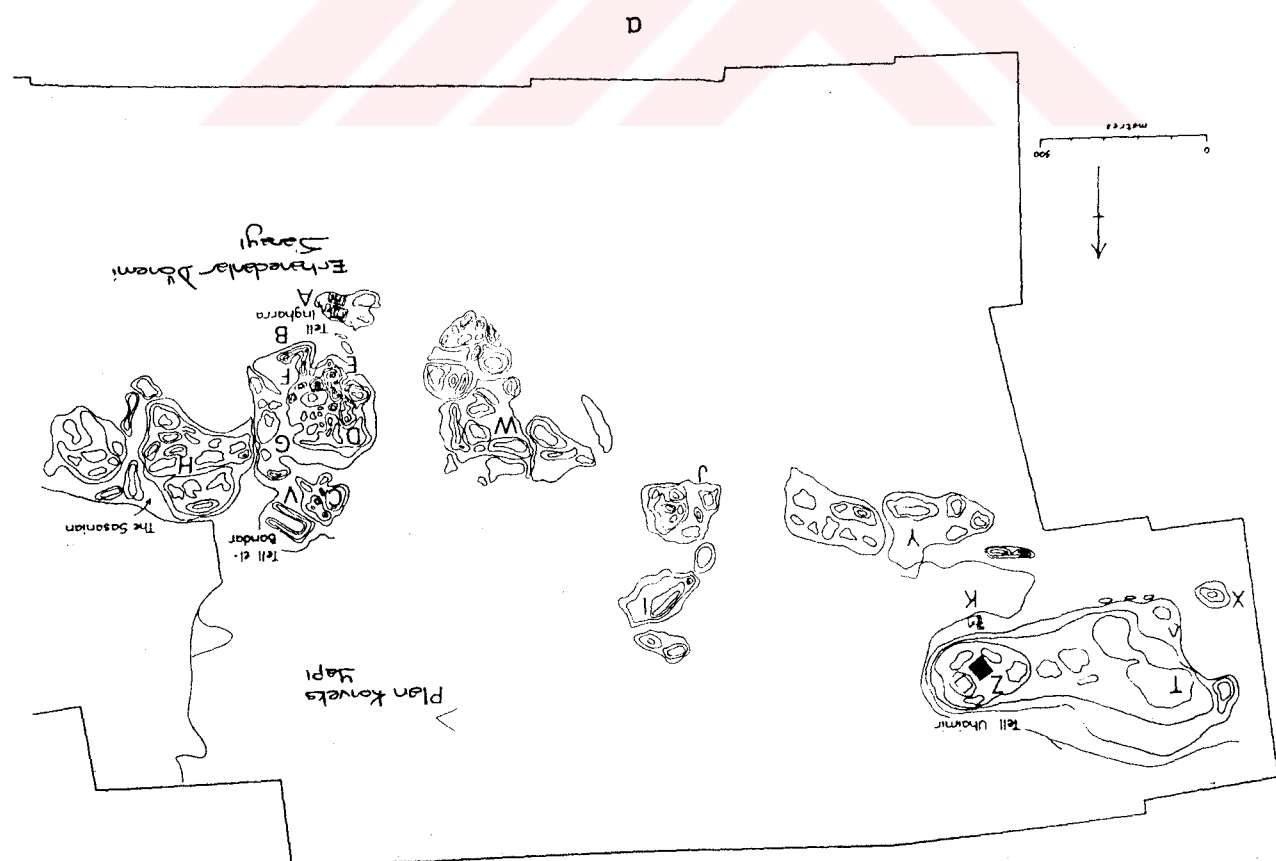
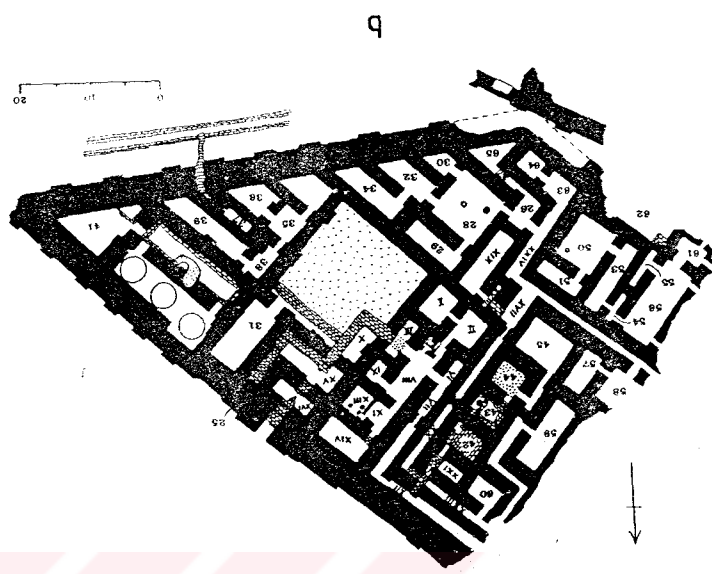
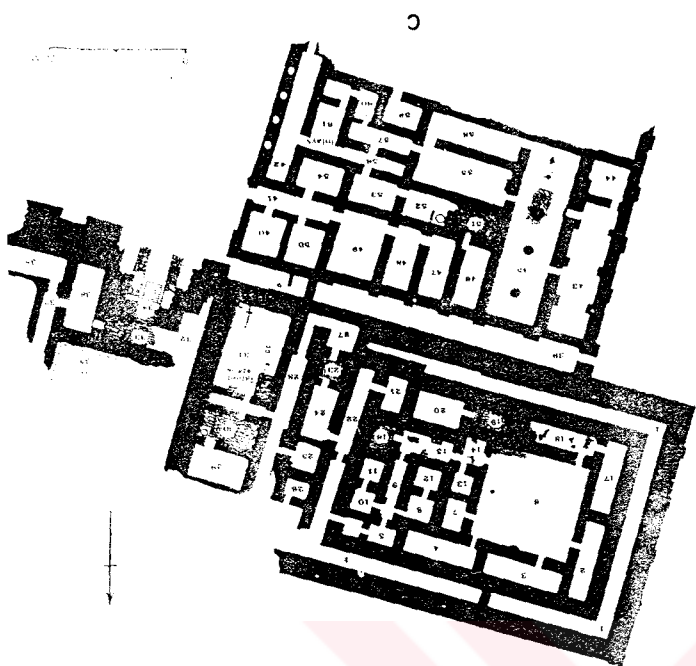

D

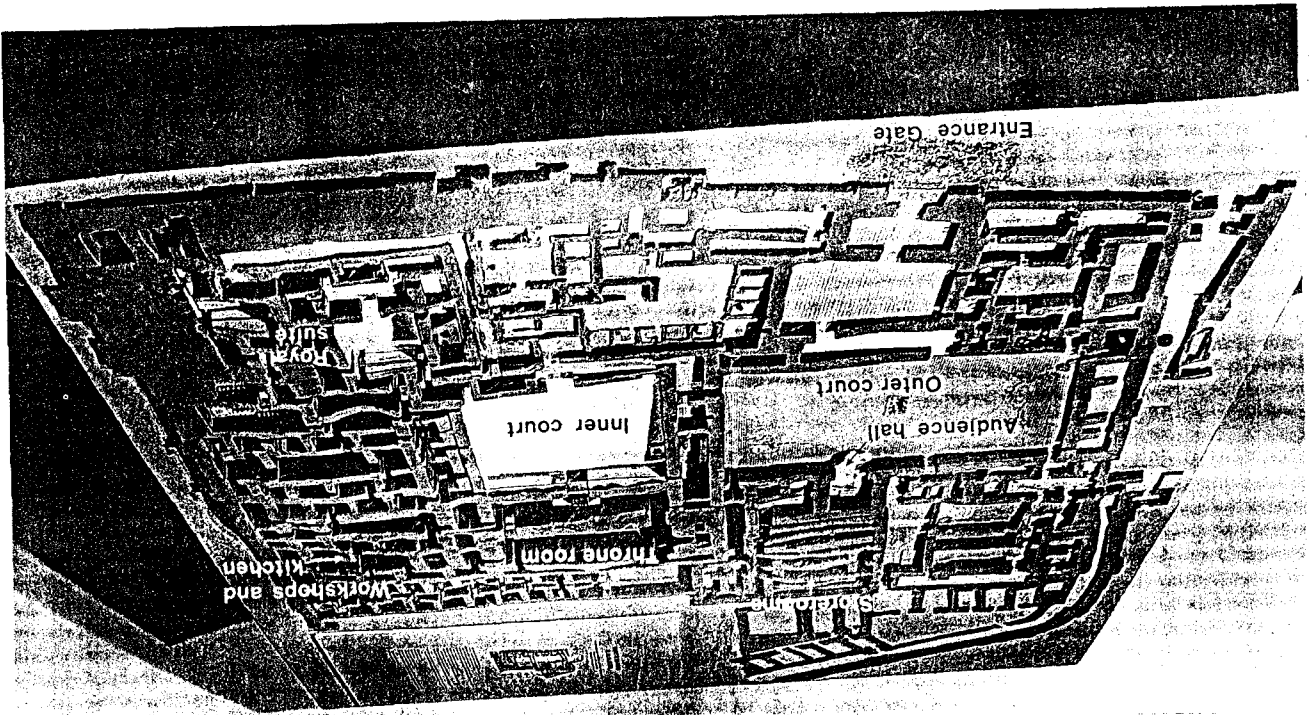

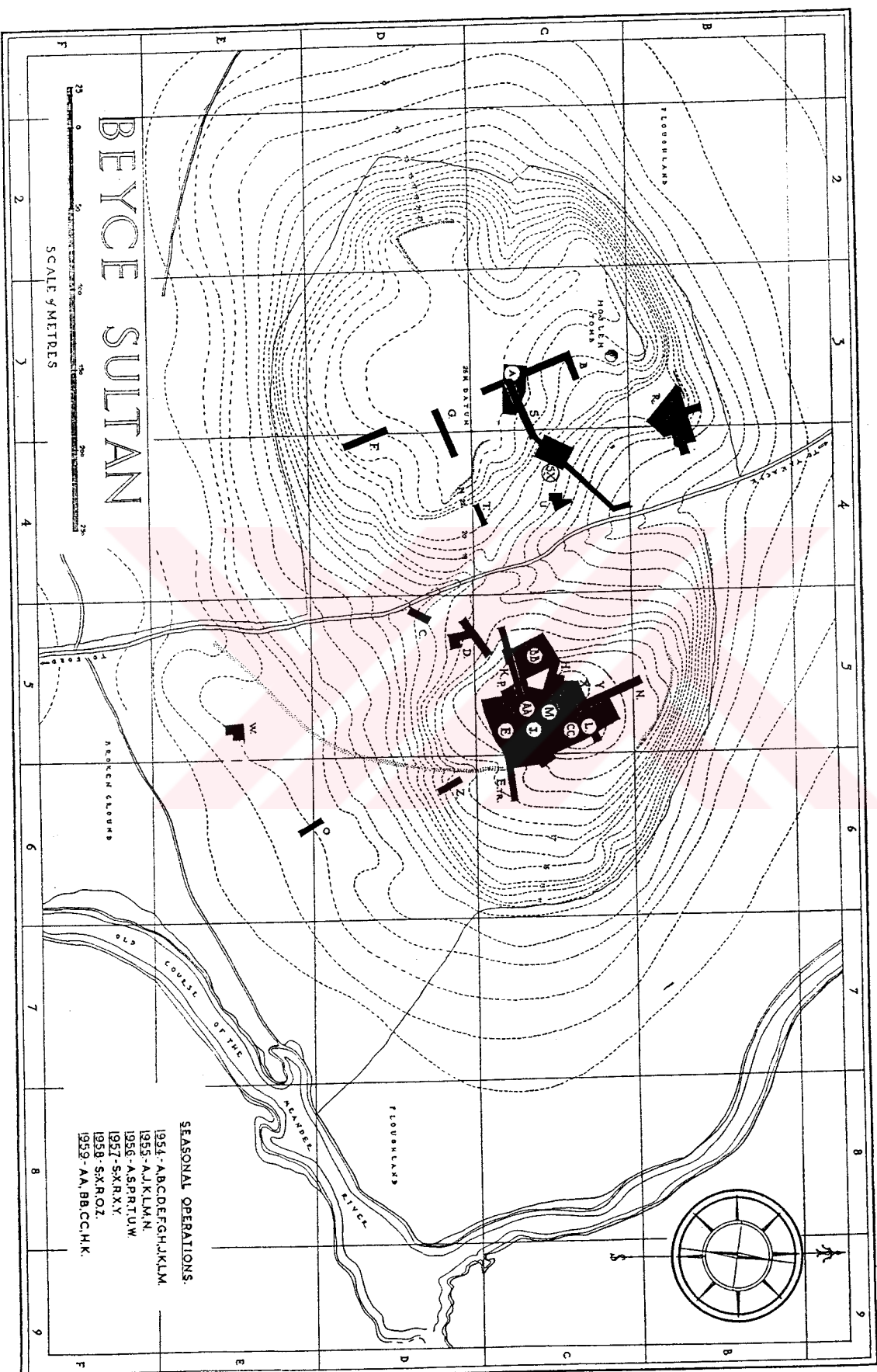

b

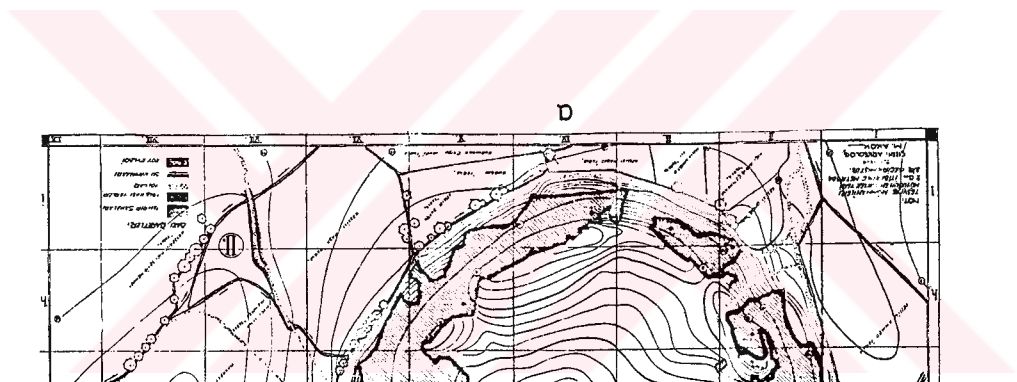

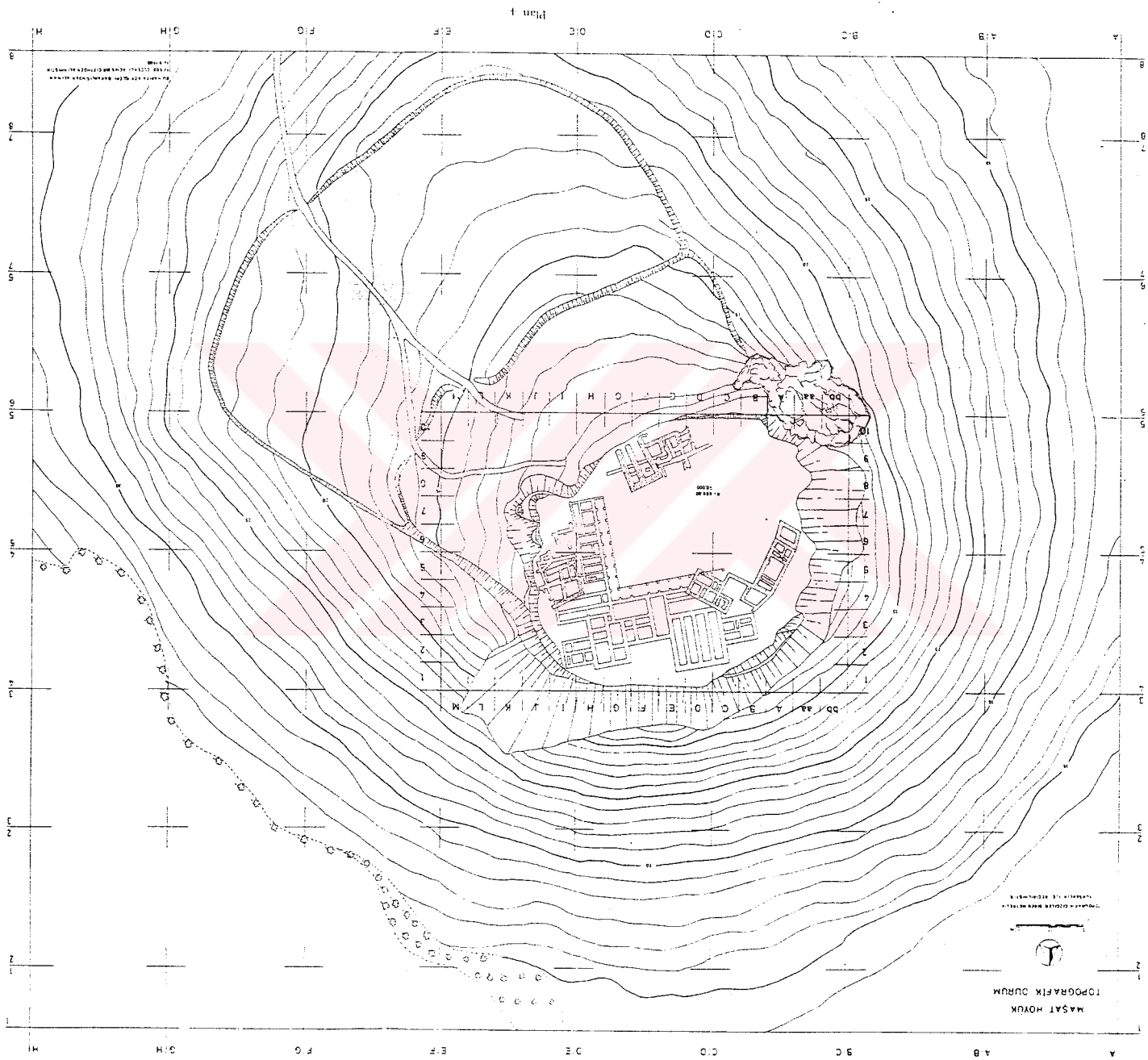
d

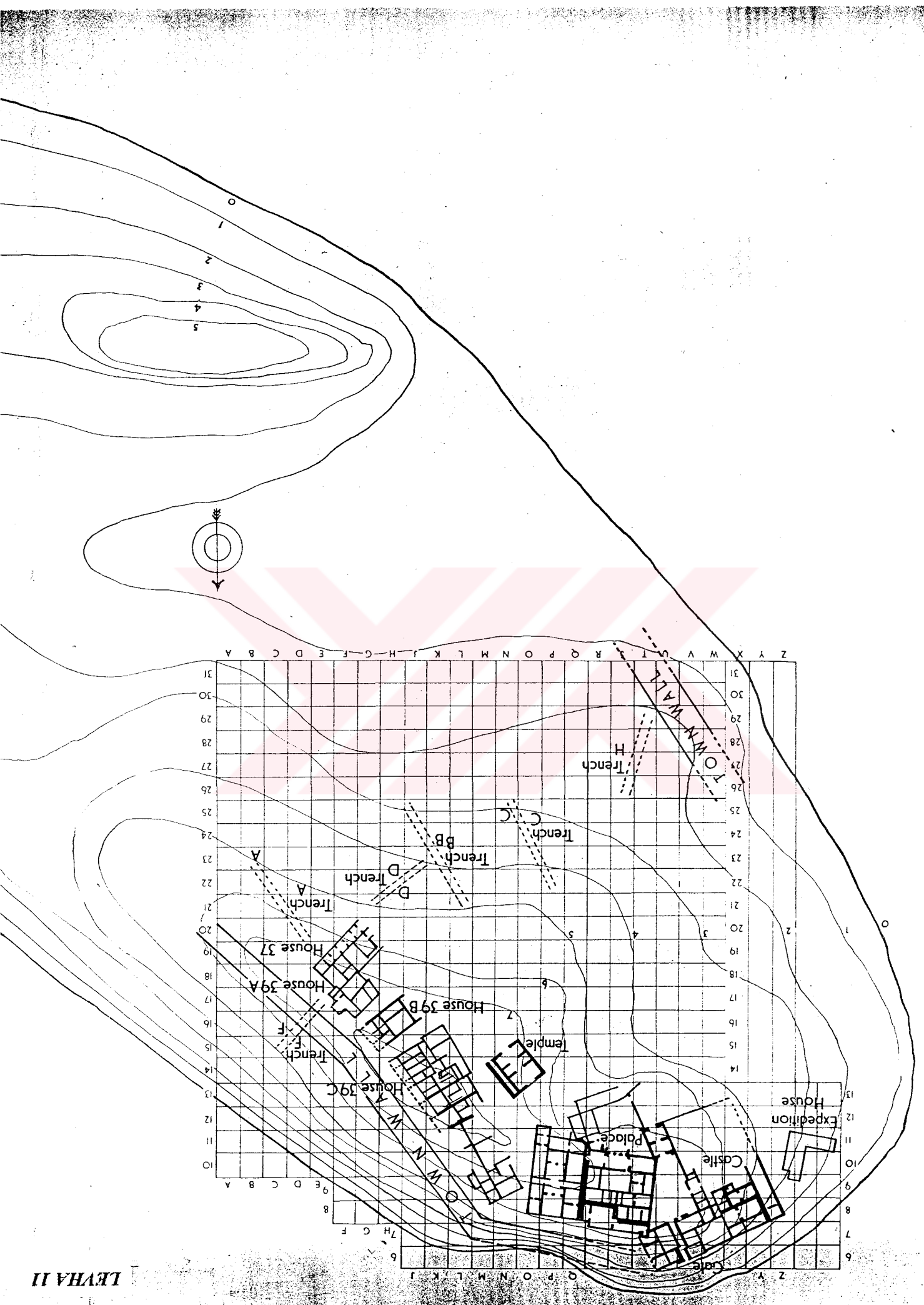

PHOTOGRAPHY UNIT
 ALABAMA BUREAU OF INVESTIGATION
 LABORATORY UNIT
 CHEROKEE COUNTY, ALABAMA

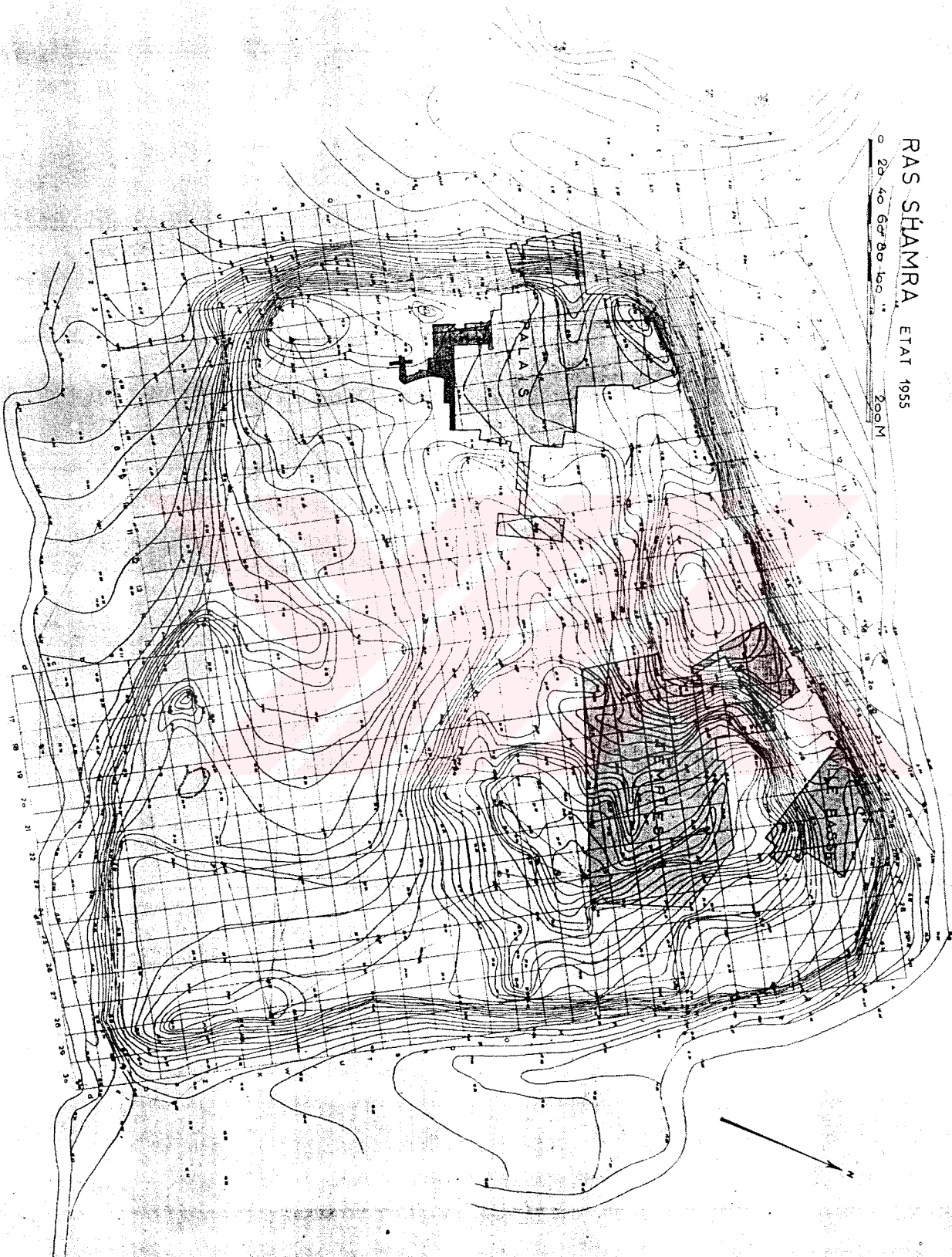

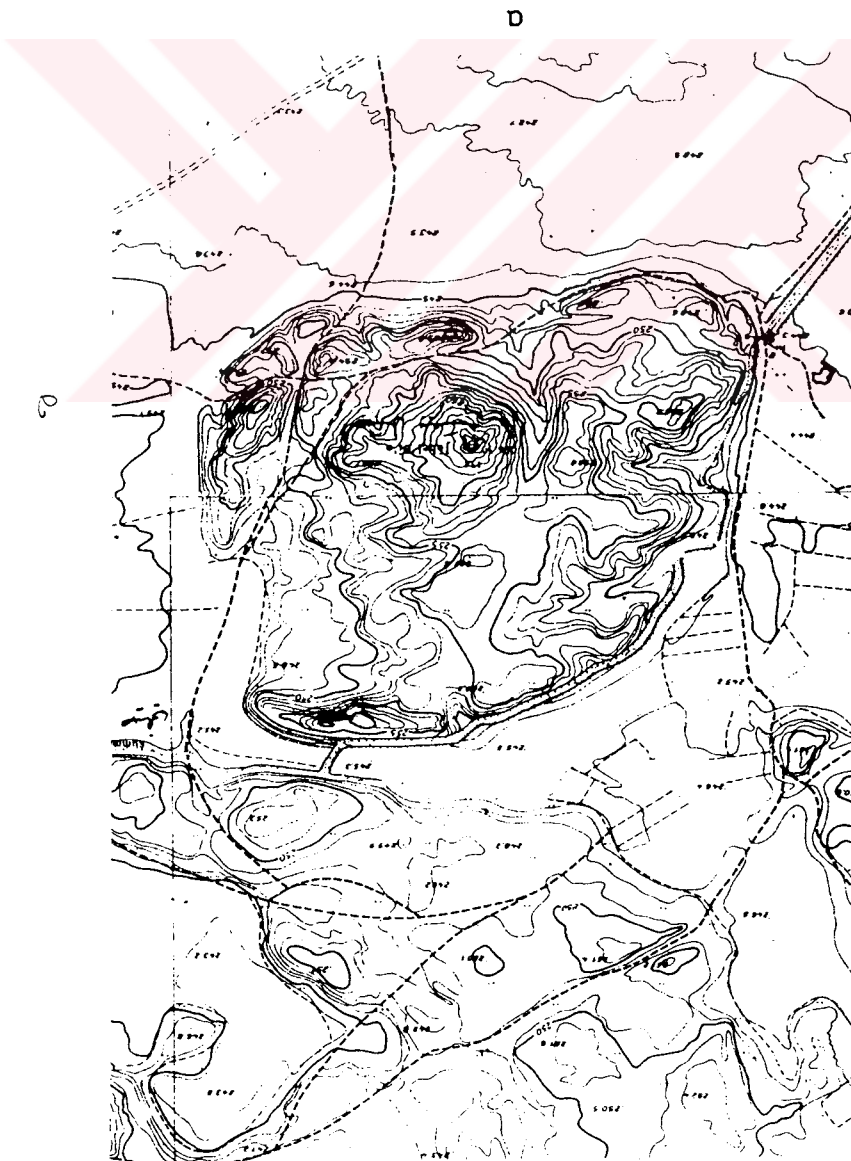
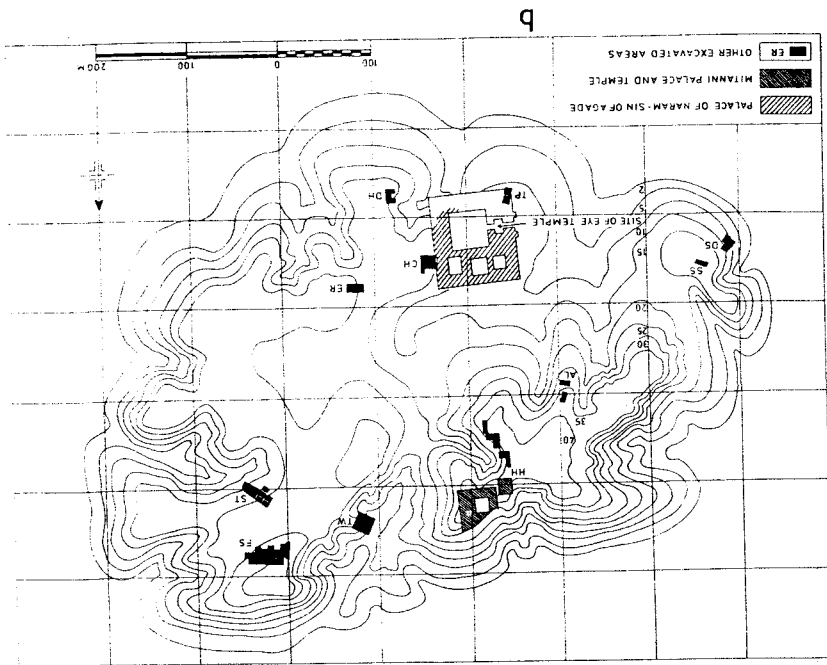

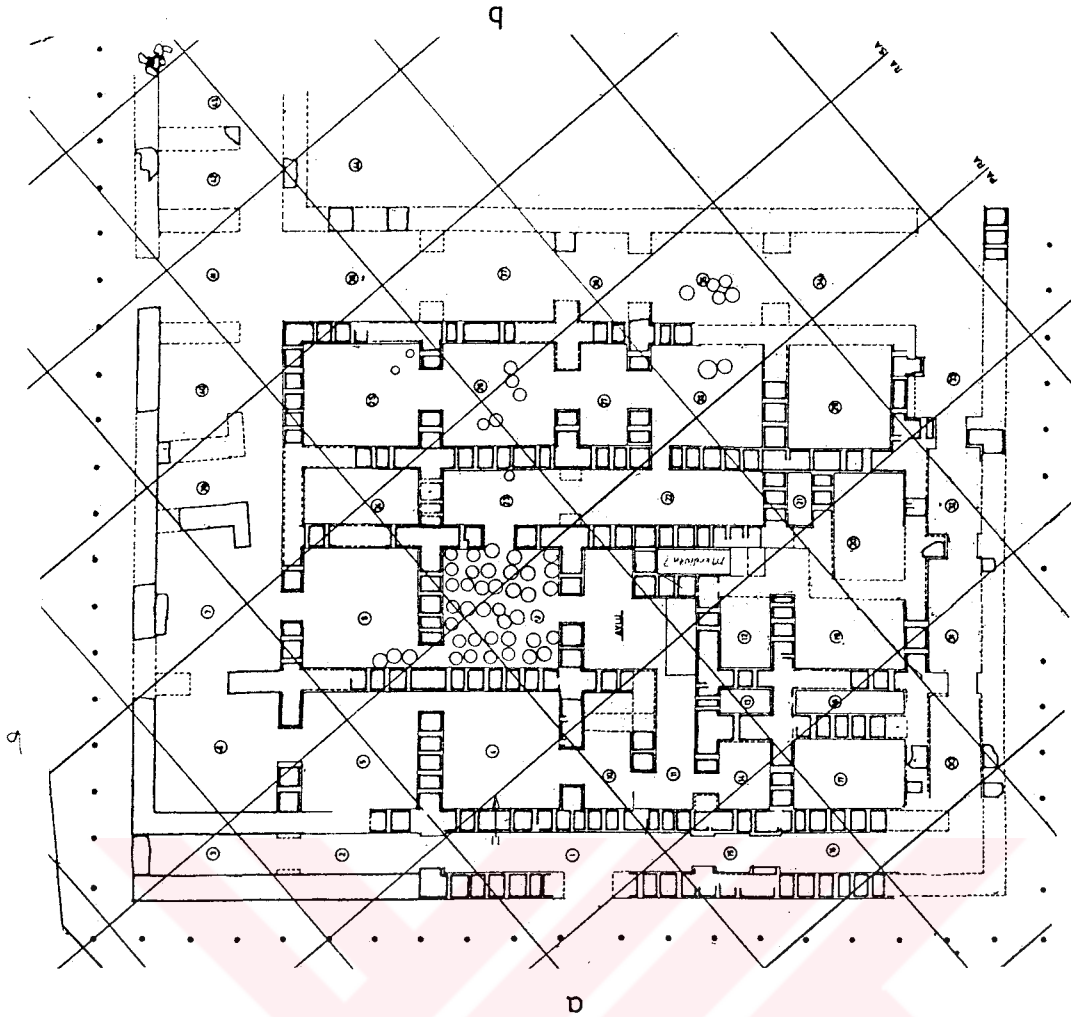
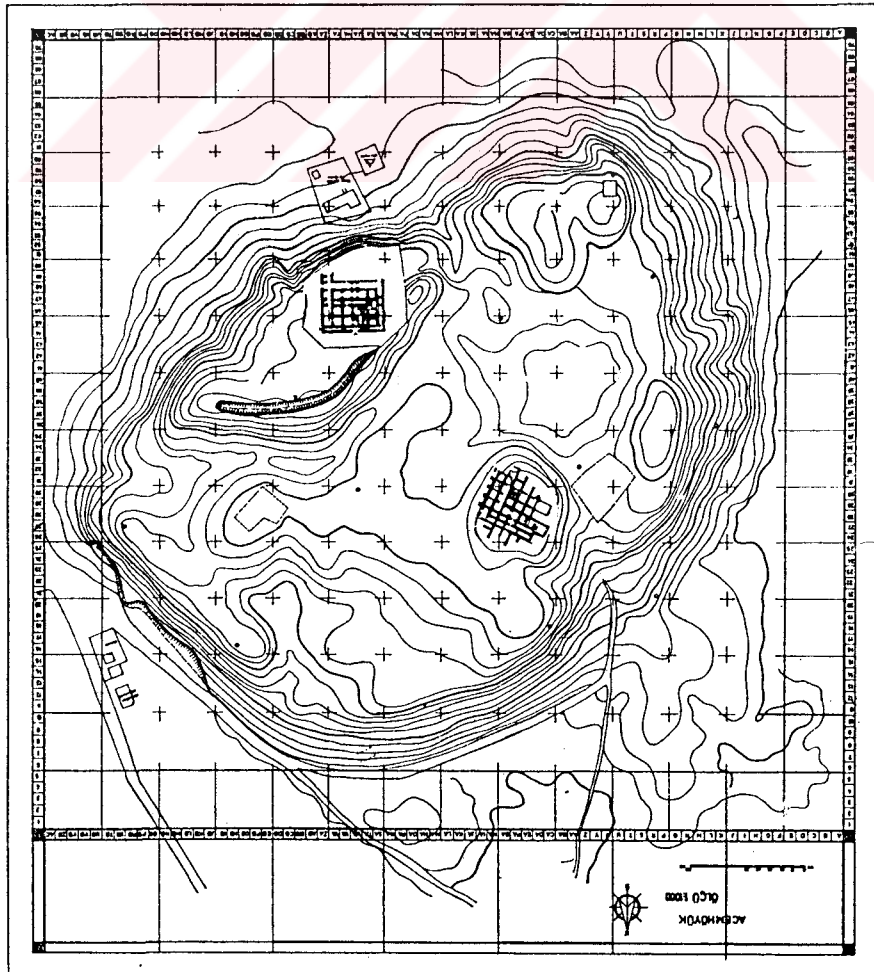

RAS SHAMRA ETAT 1955
0 20 40 60 80 100
200M

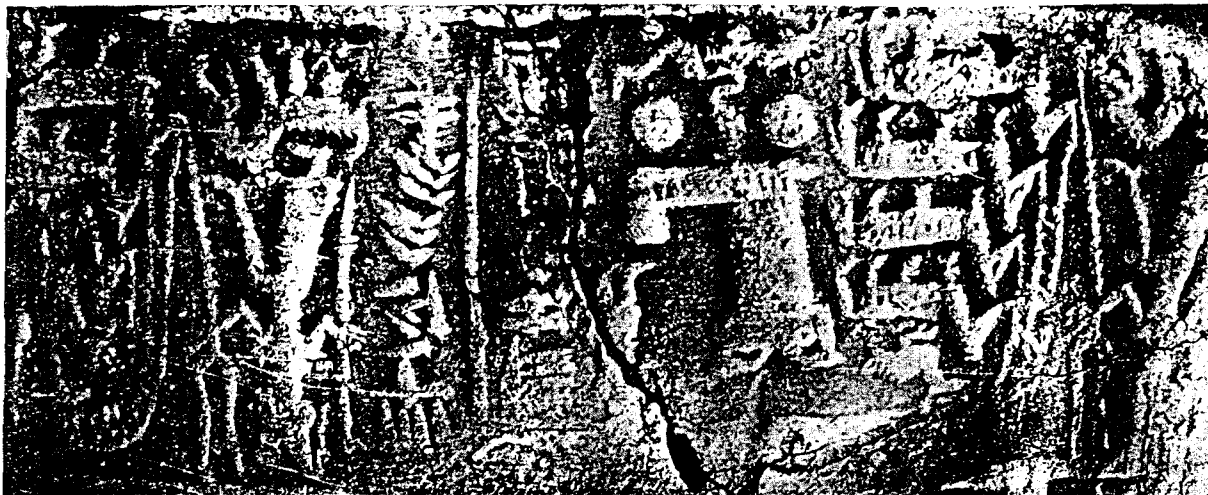
c

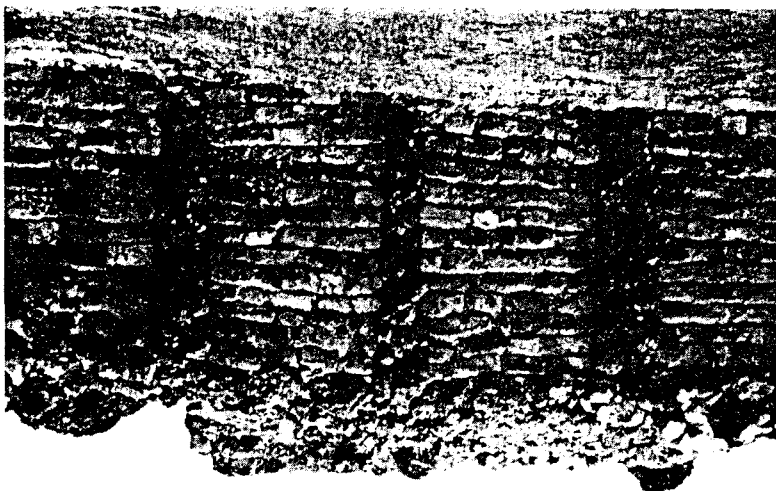
q

D

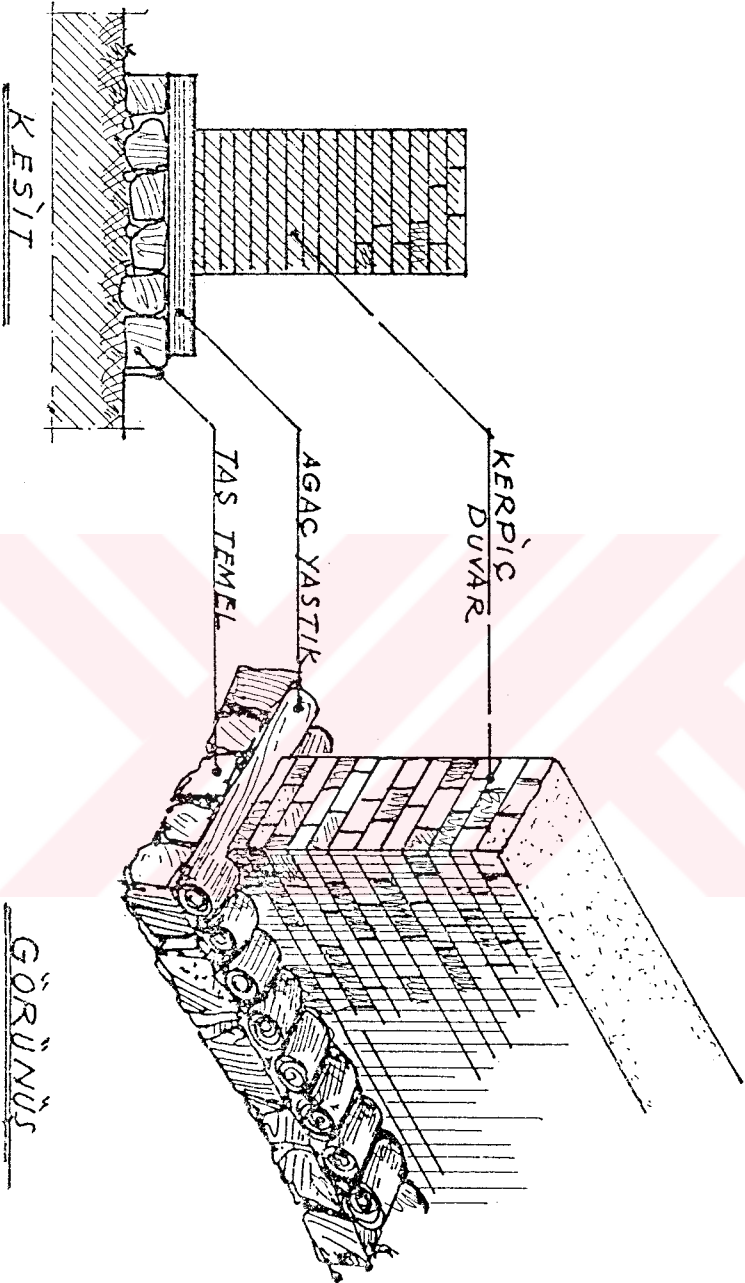
q

D

Acem Hüyük Kazısı 1966

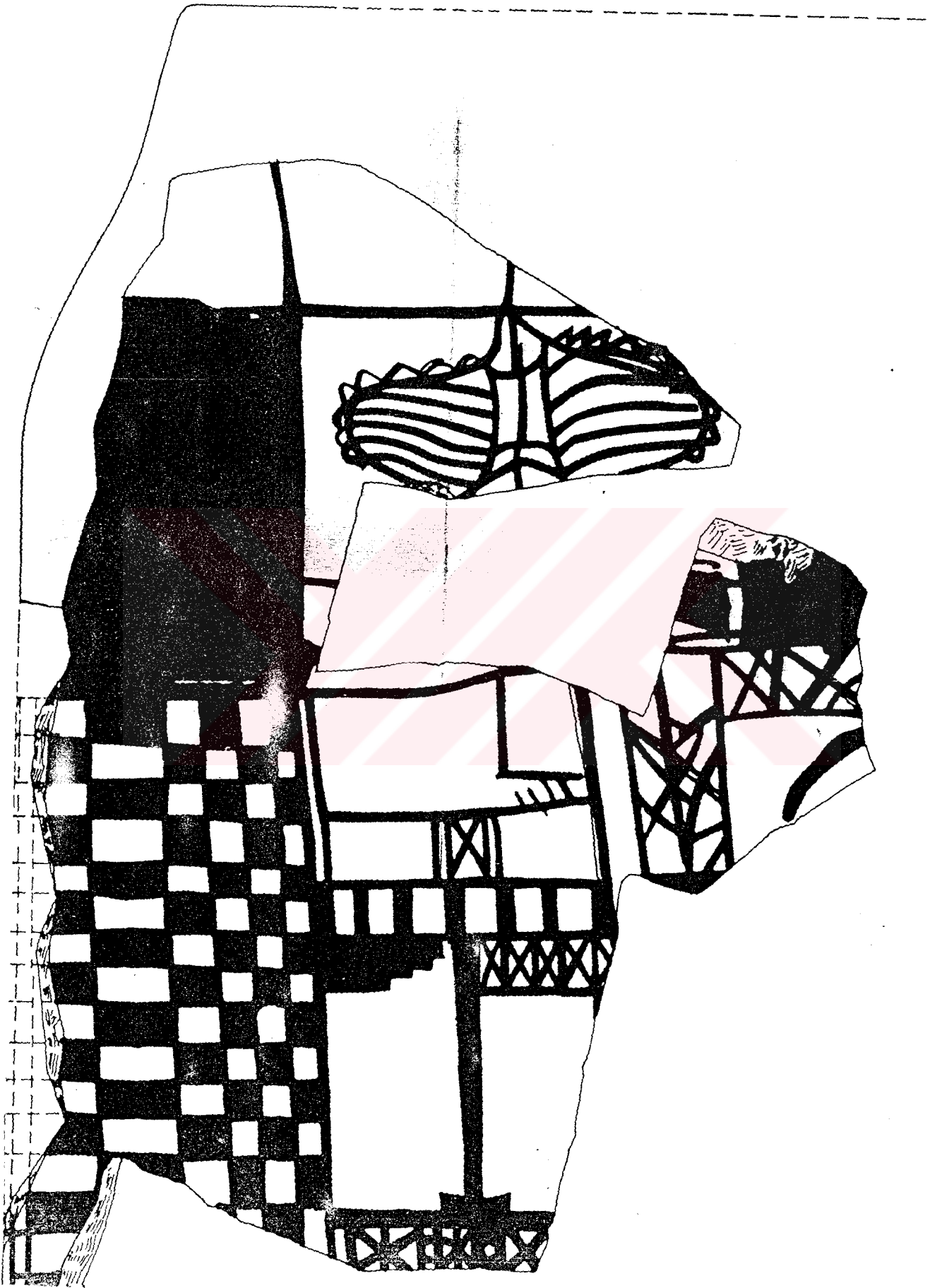

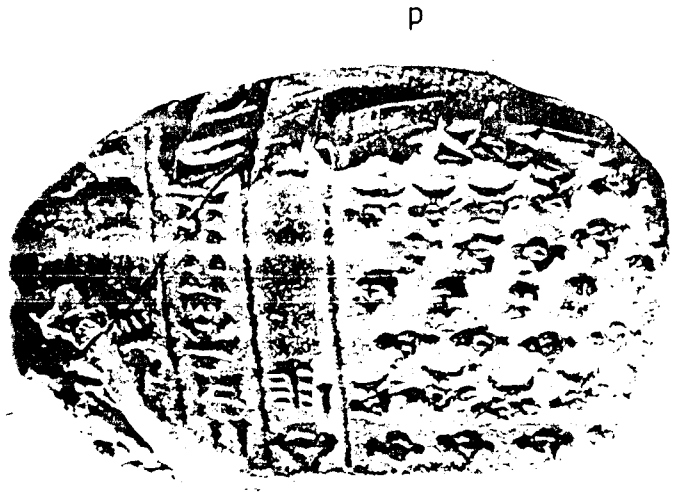
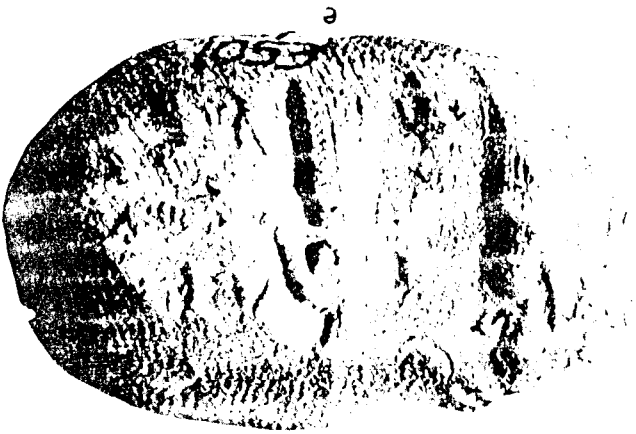
a, b. Detayı

GÖRÜNÜŞ

M. Akok

C-YUZU

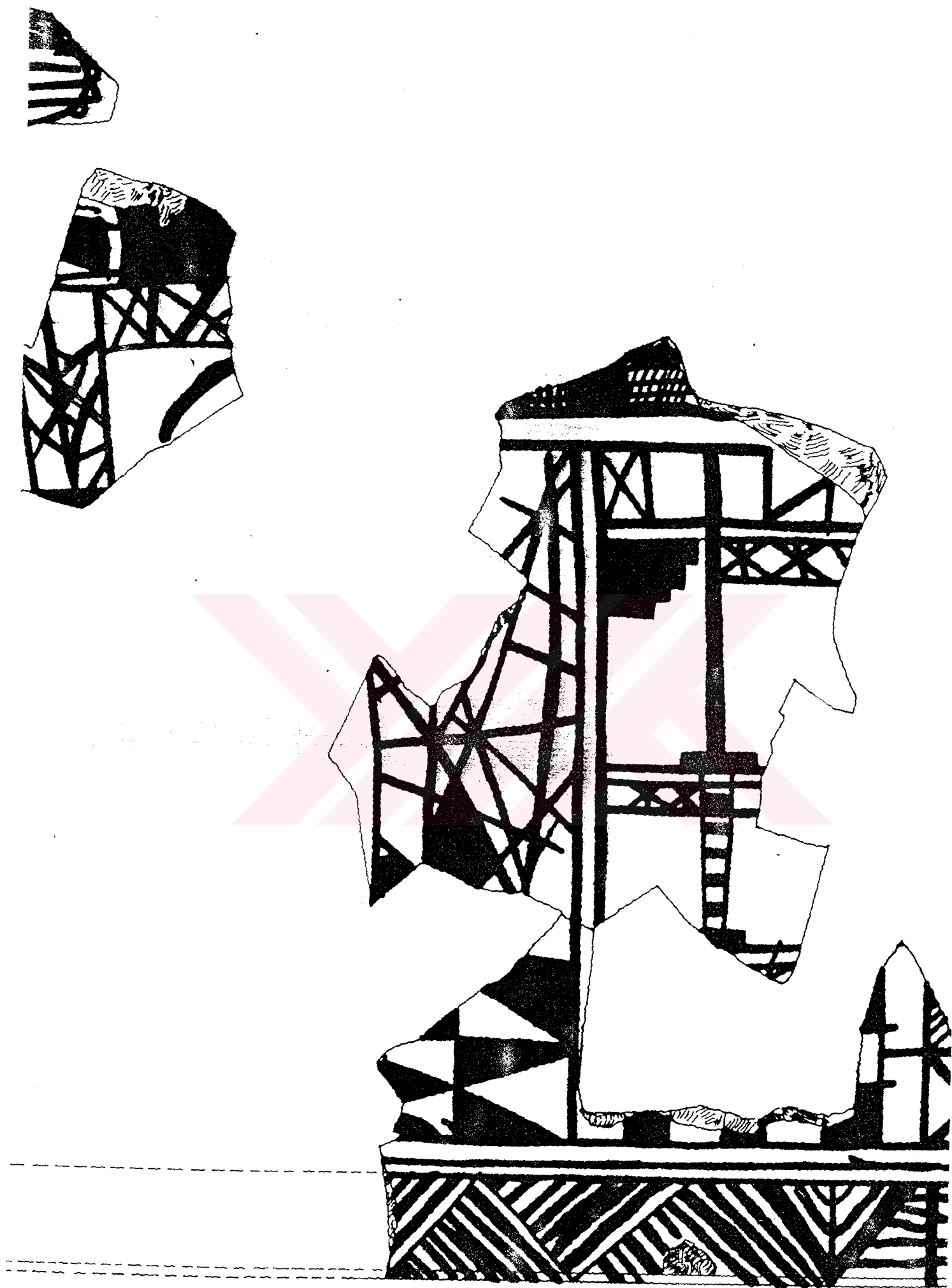

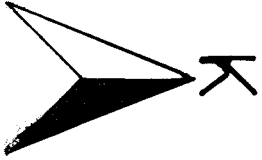
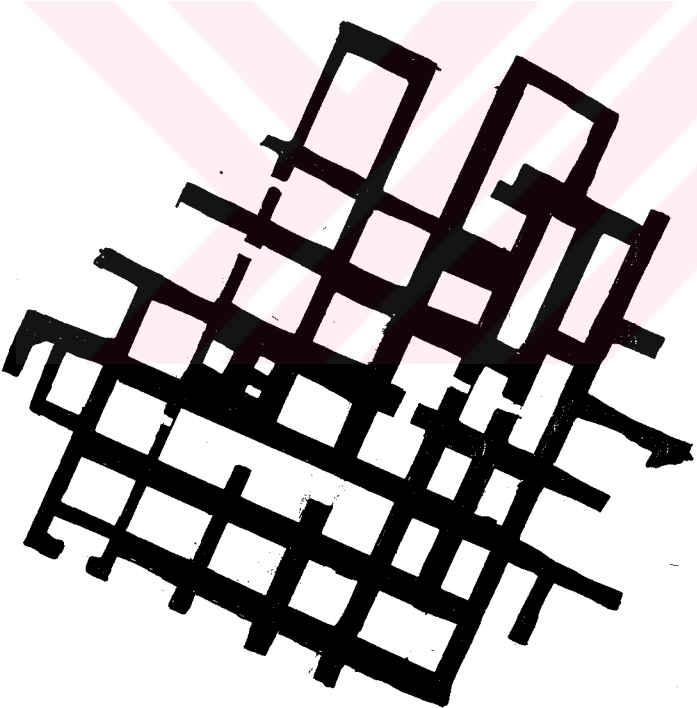

0 1 2 3 4 5 10 cm

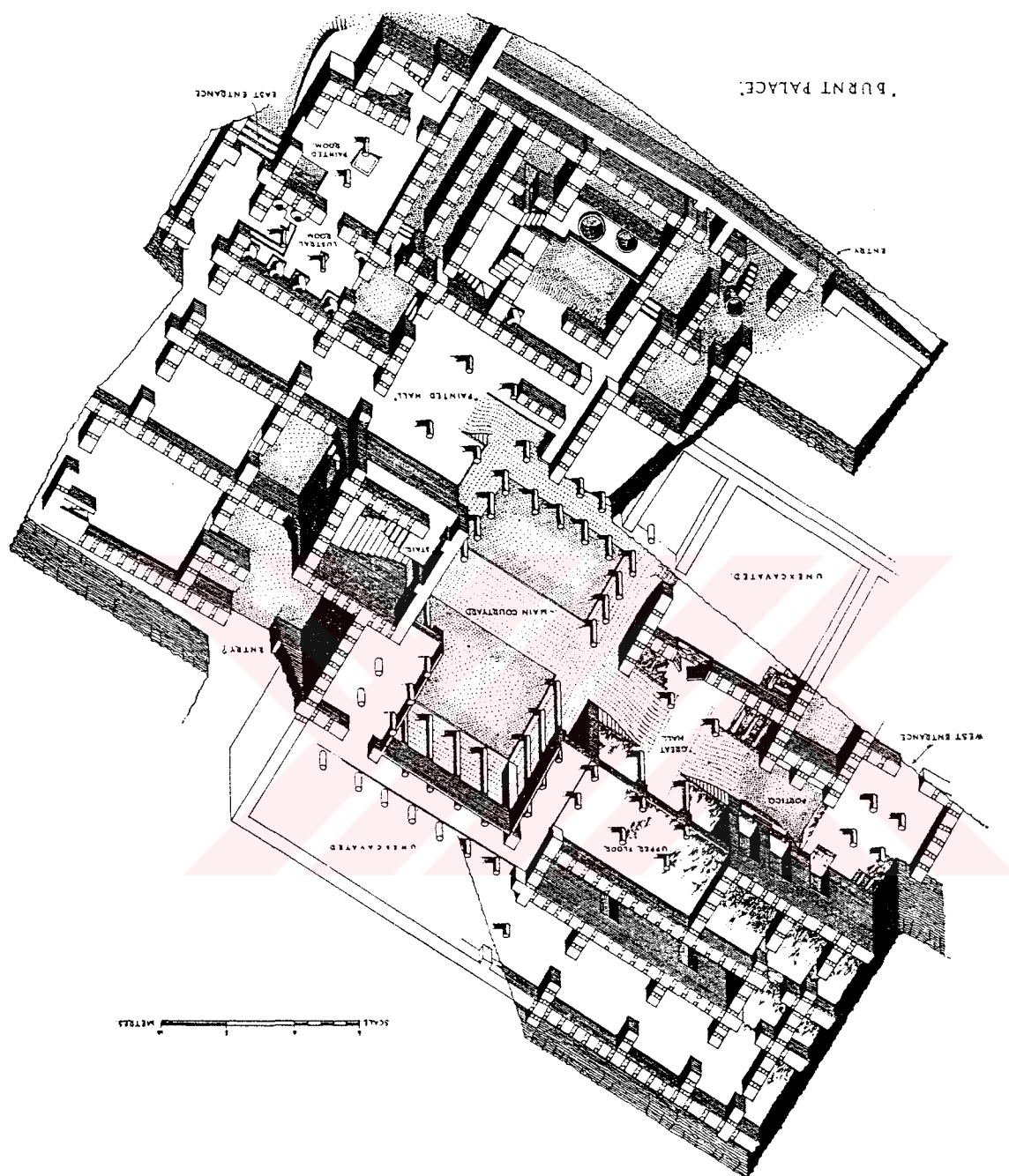

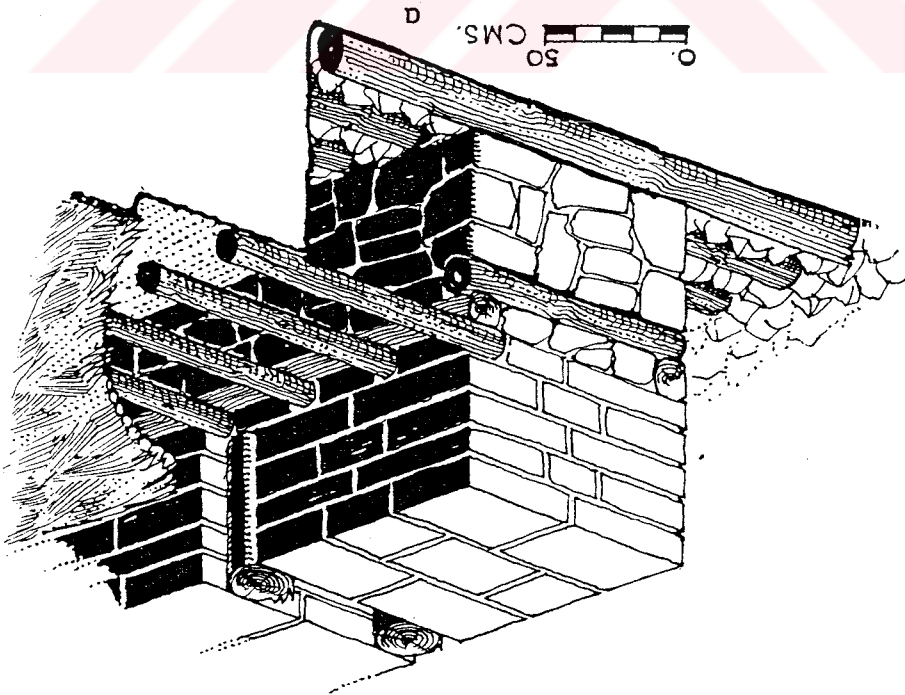
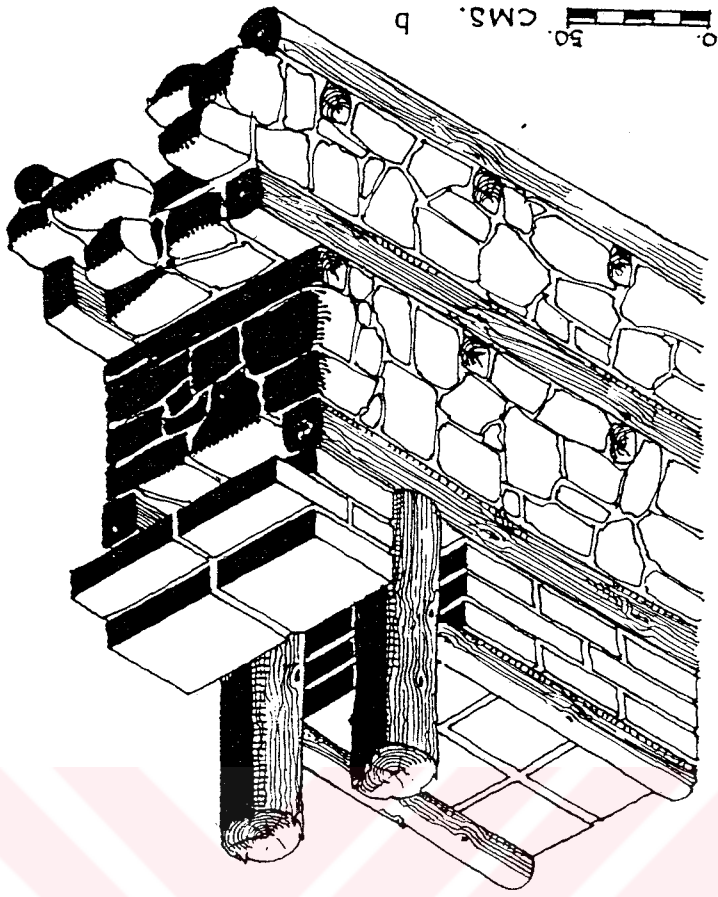

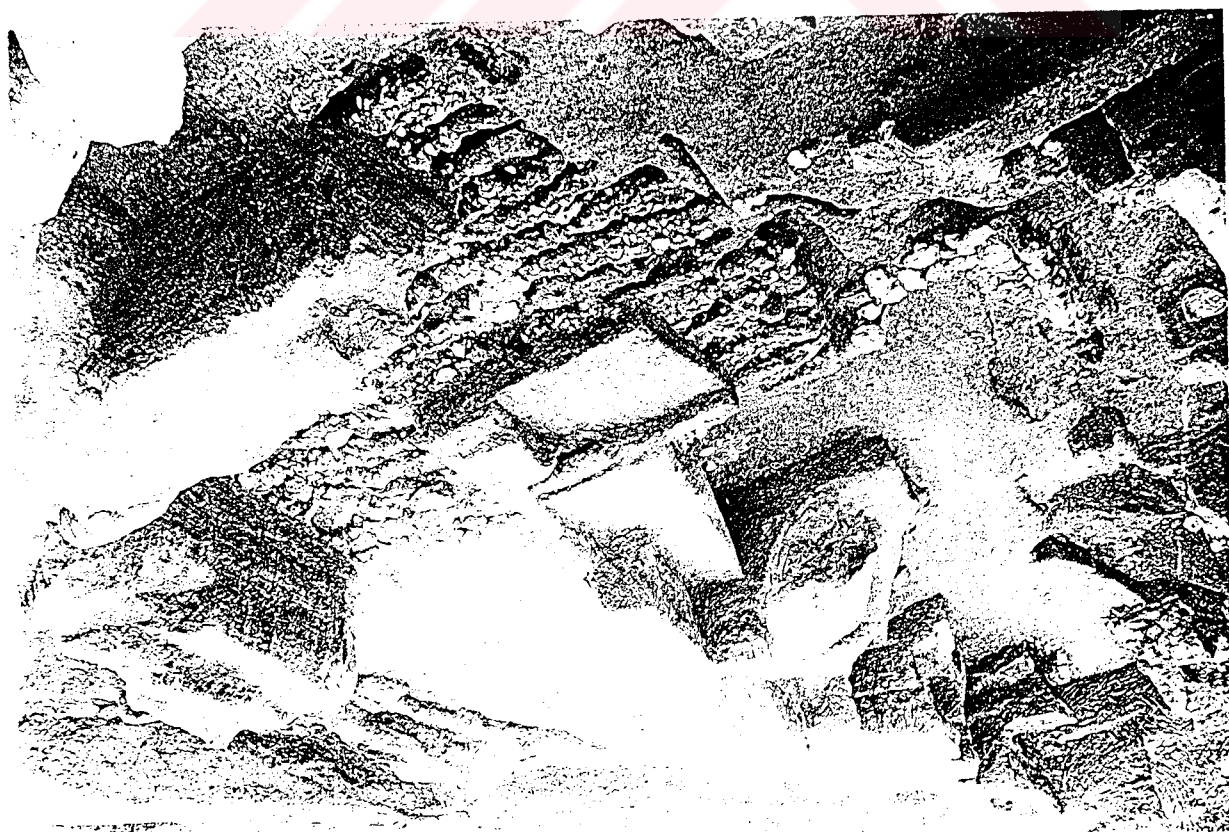
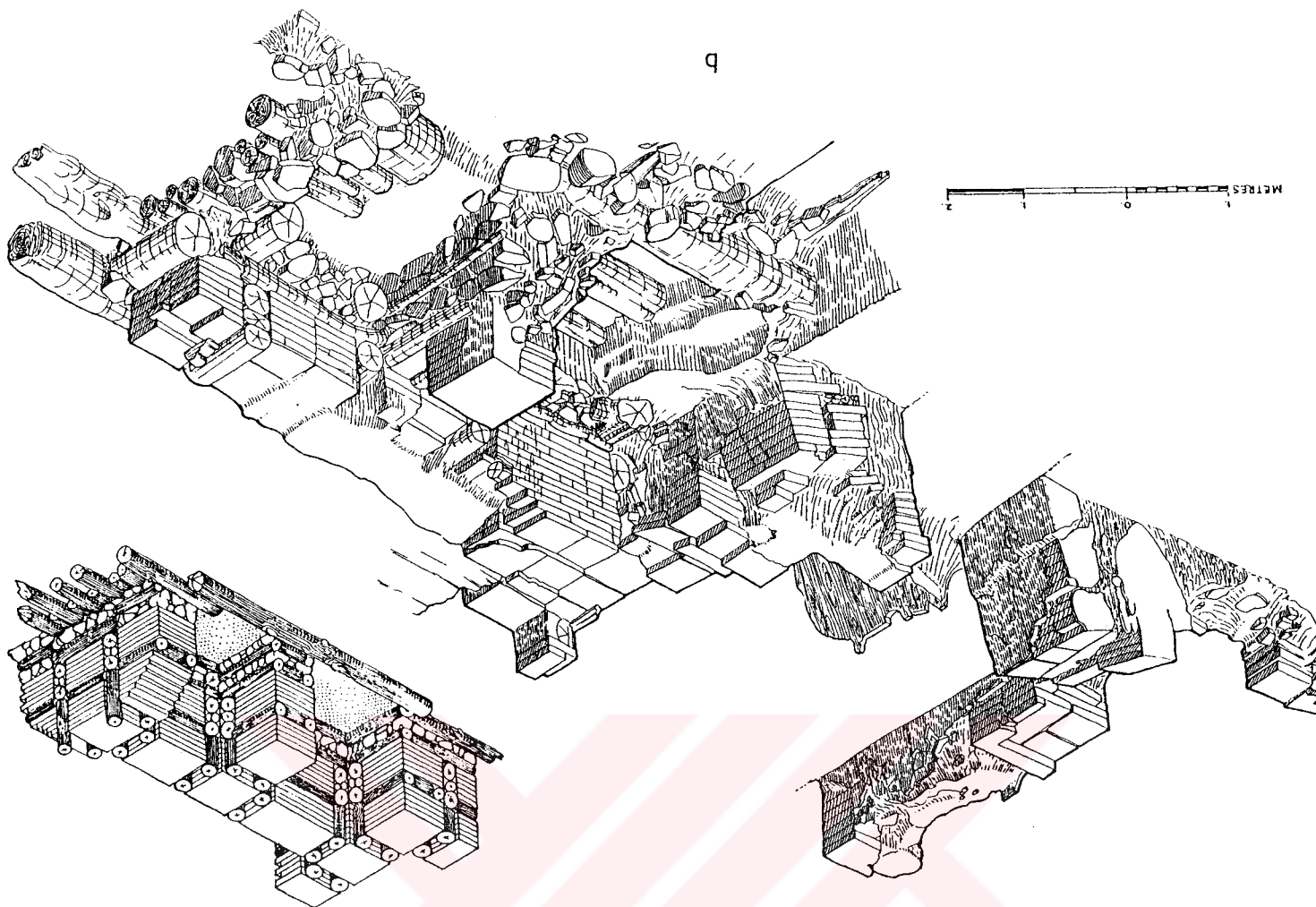

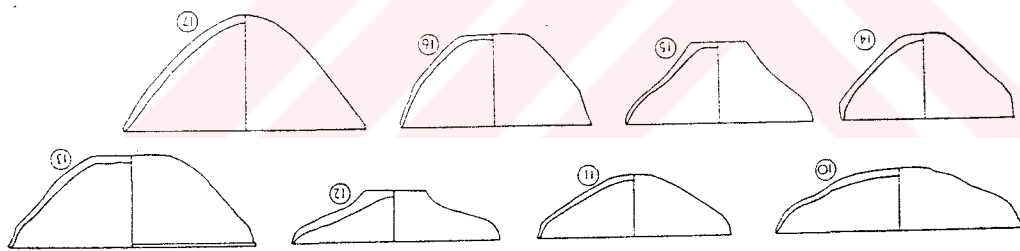
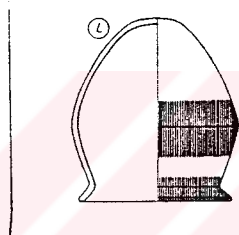
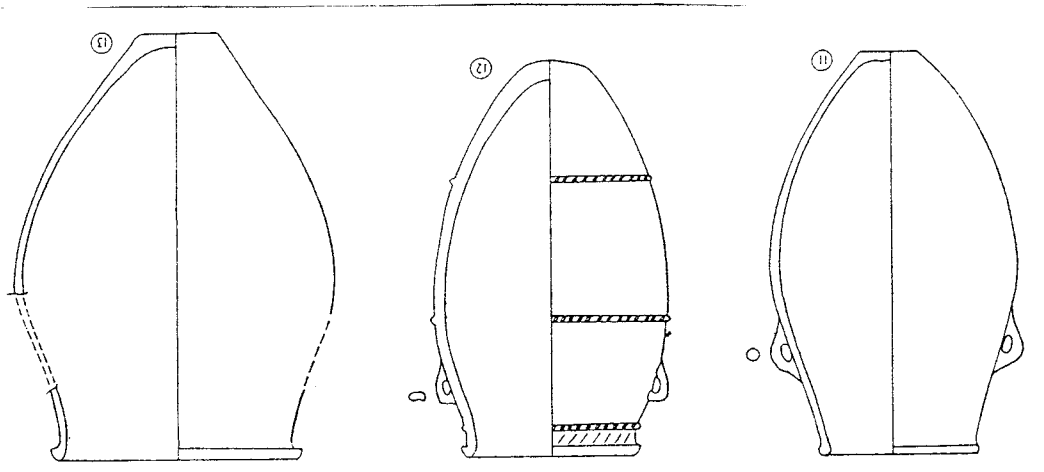
ACEMHÖYÜK HATİPLER SARAYI

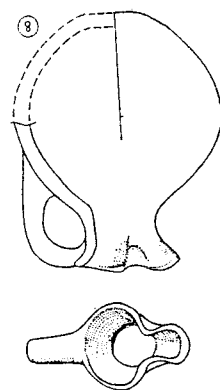
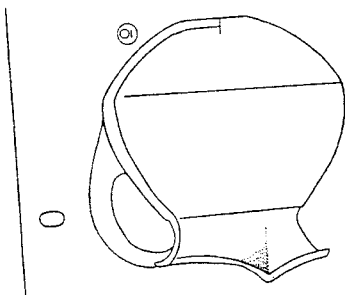
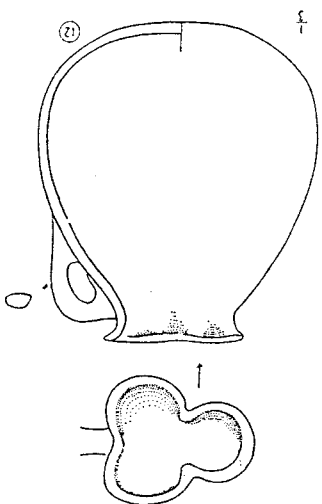

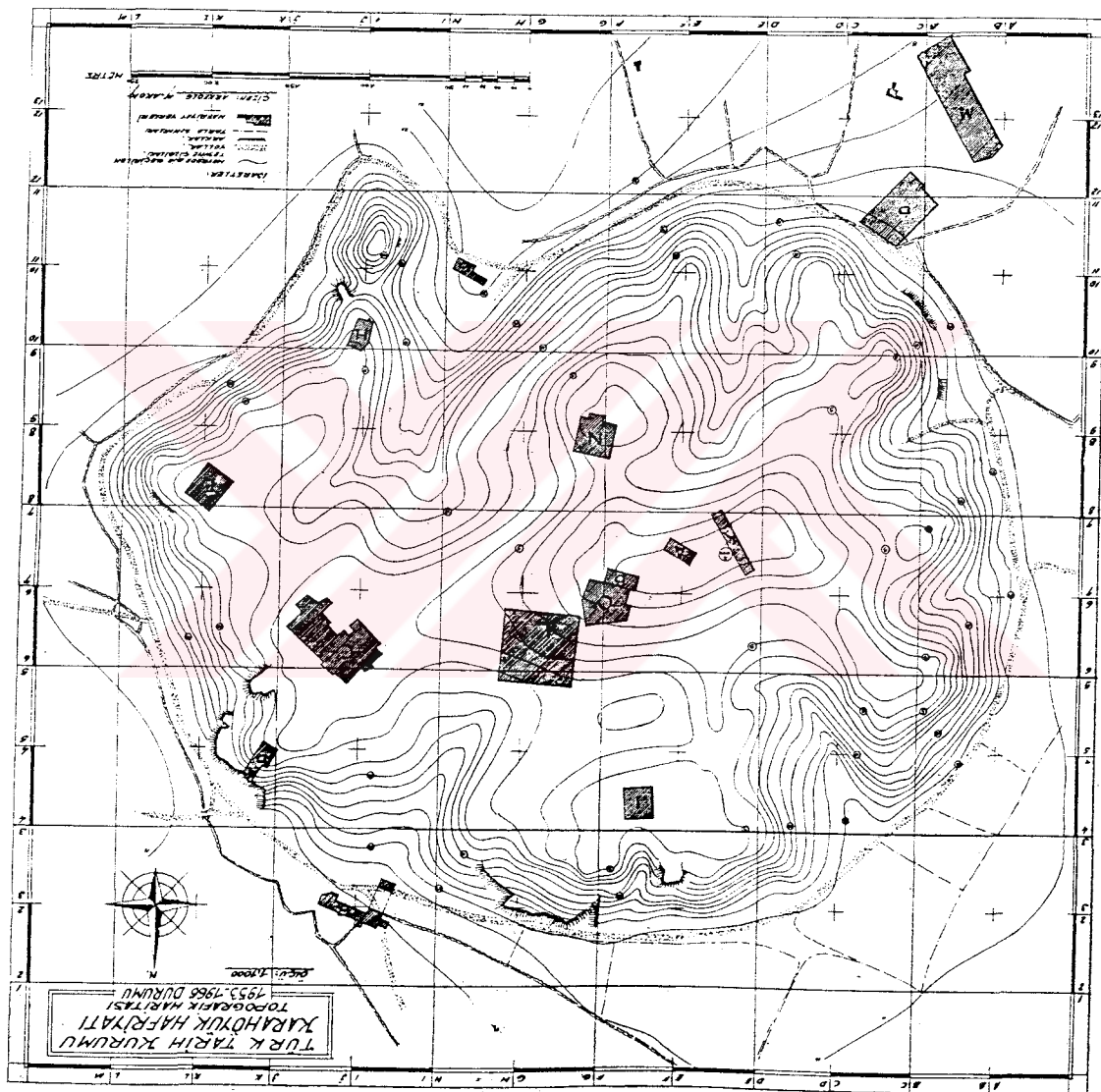

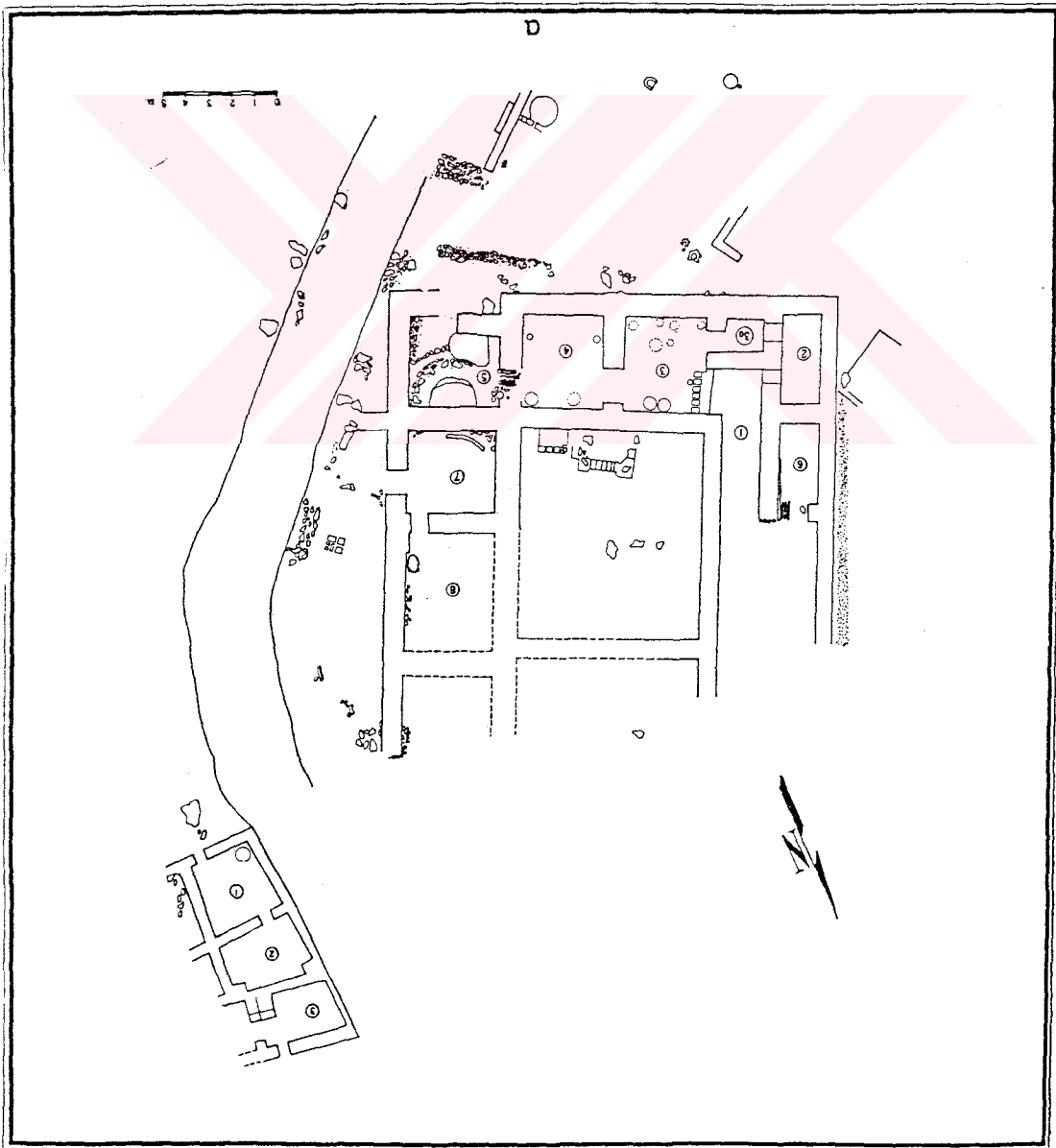
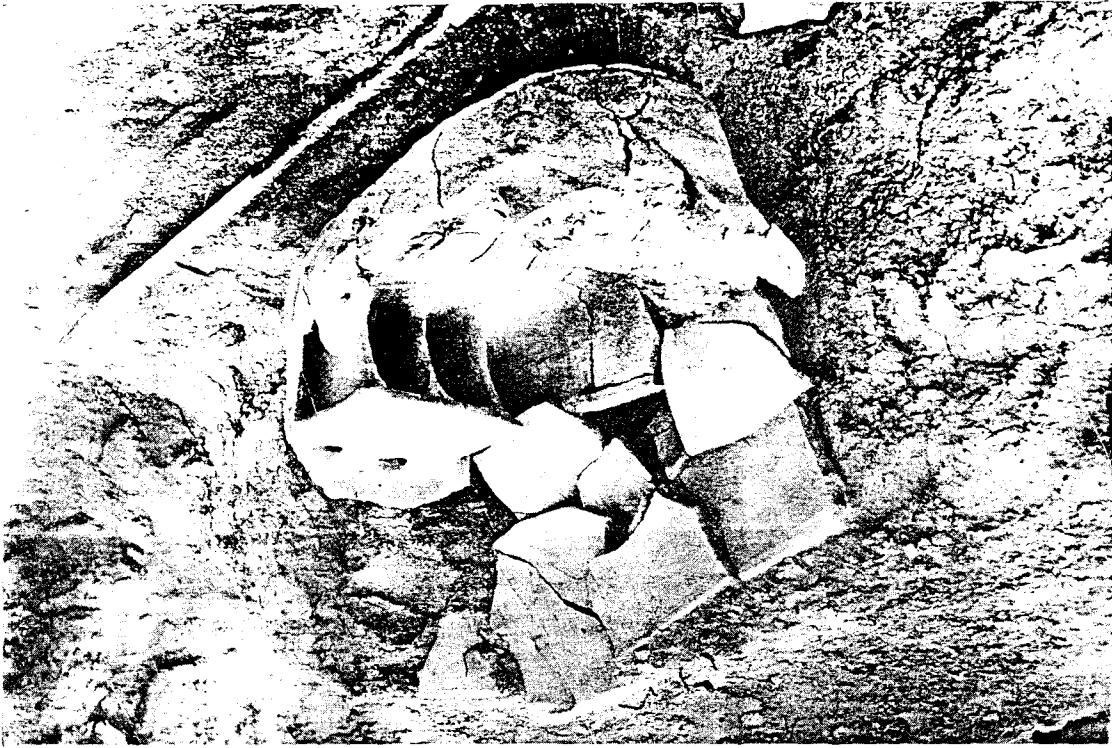

CM5

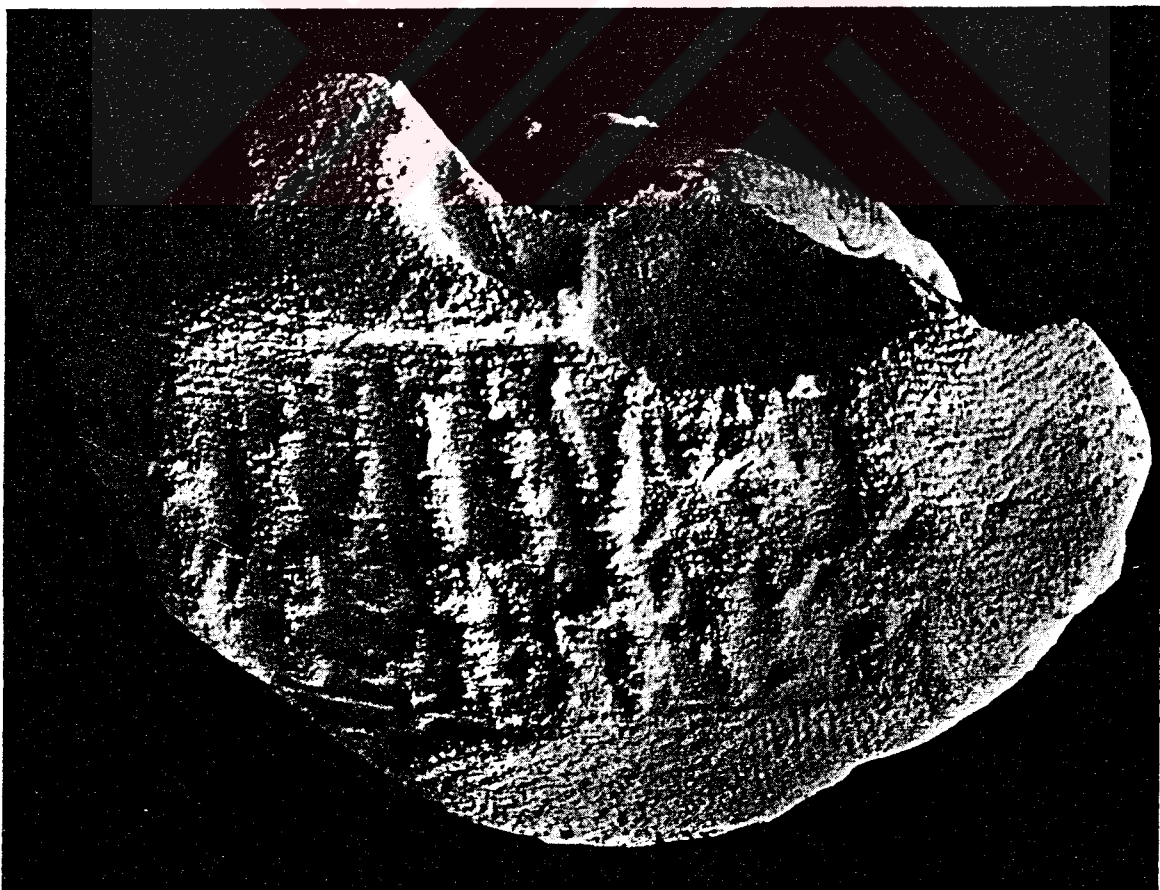

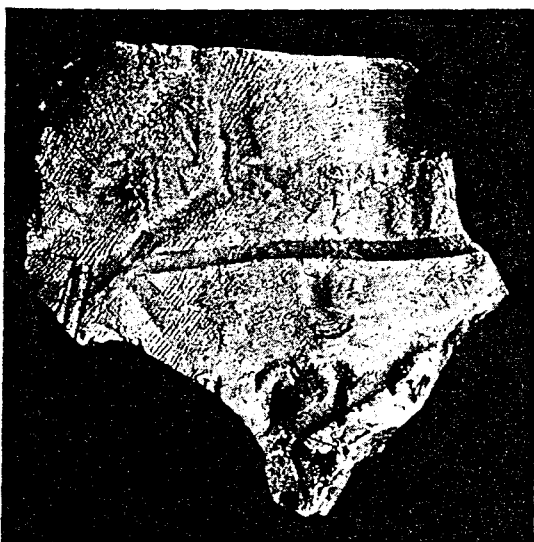
q

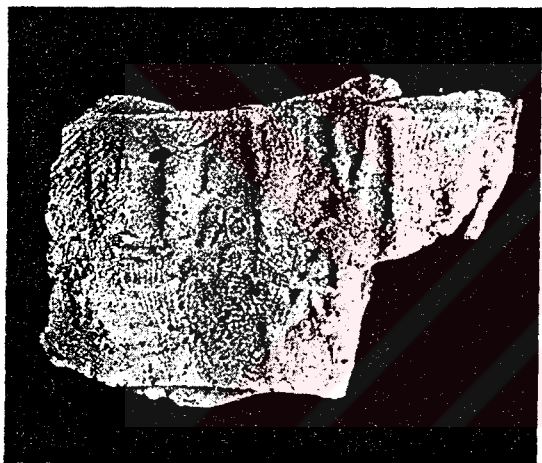
D

e

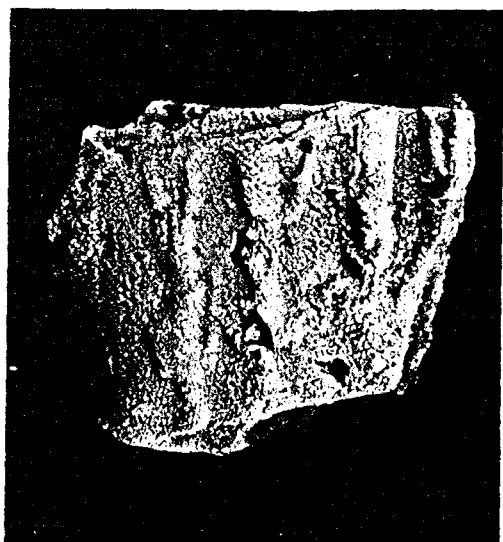
p

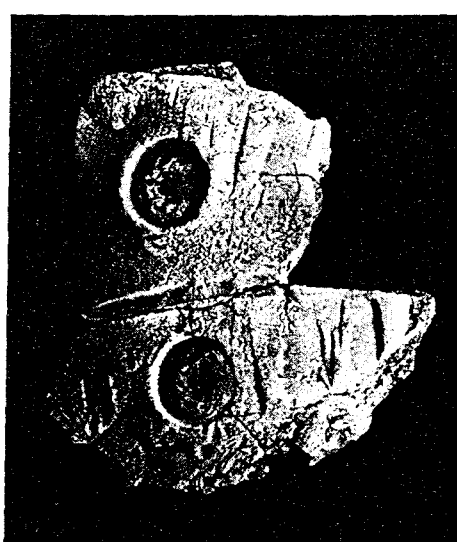
c

q

d

q

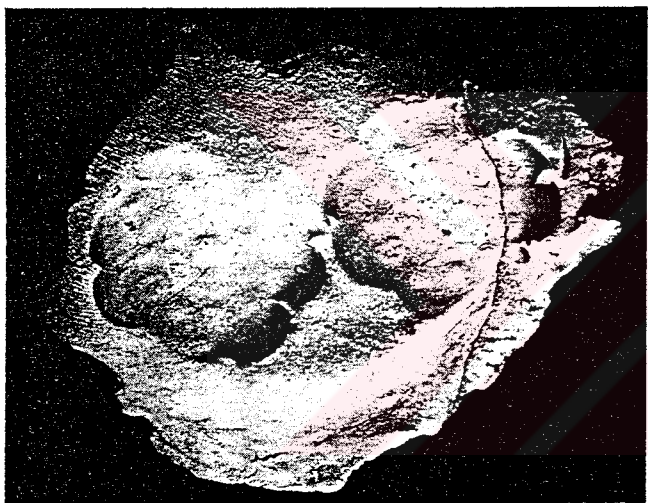
p

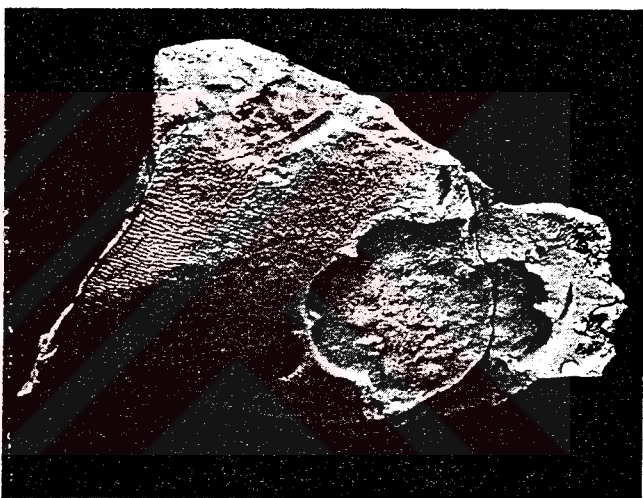
p

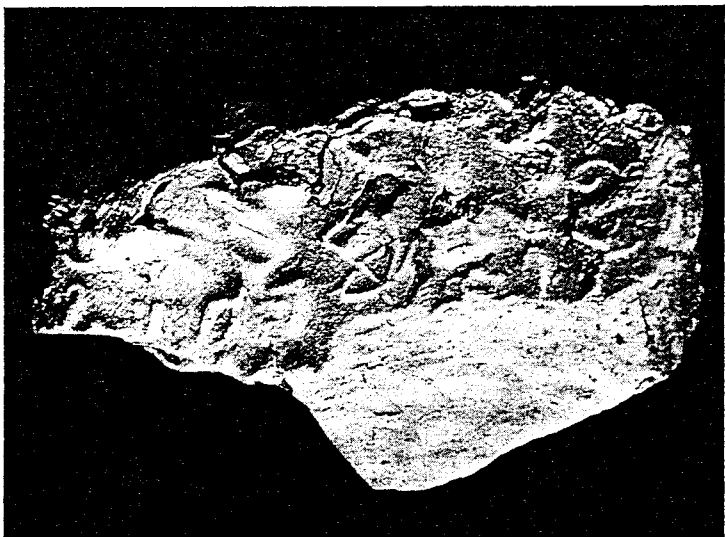
c

q

d

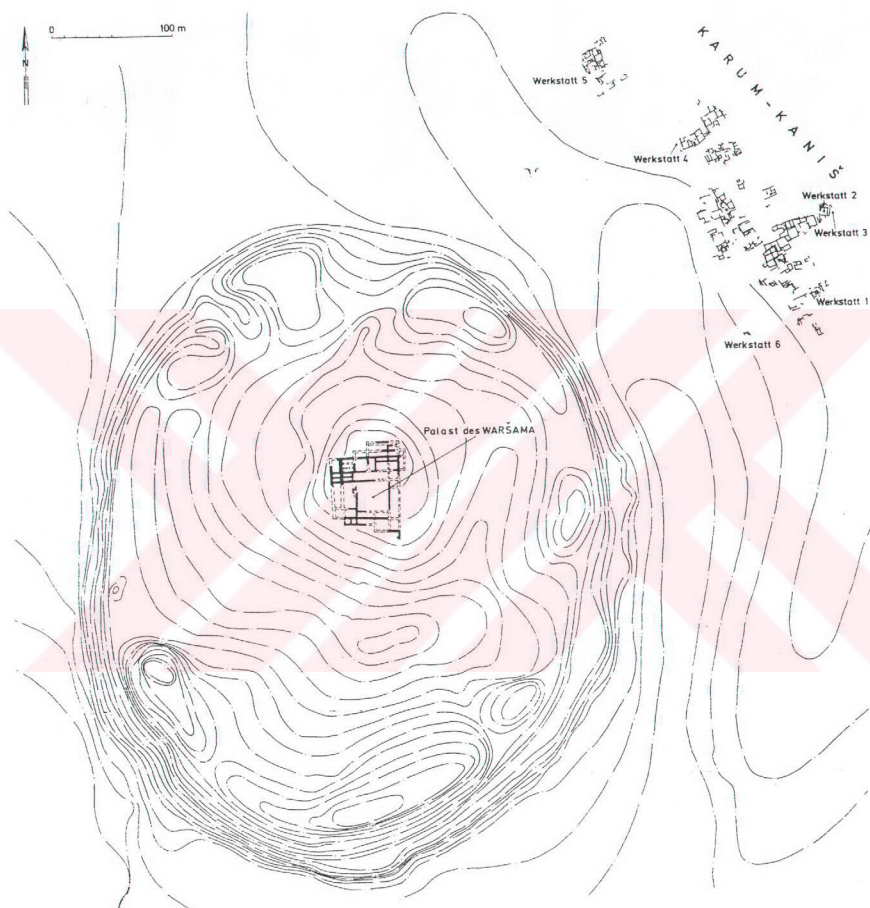
a

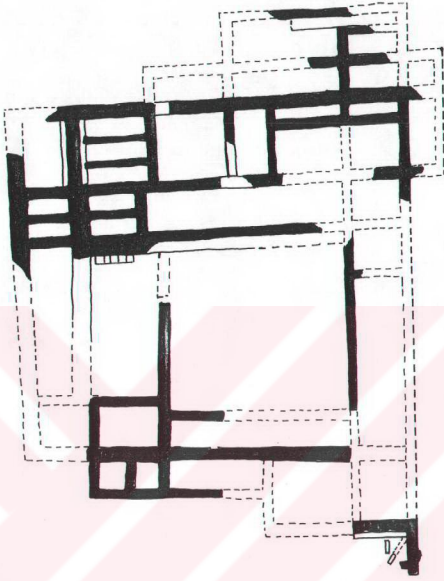

b

c

WARSAMA SARAYI

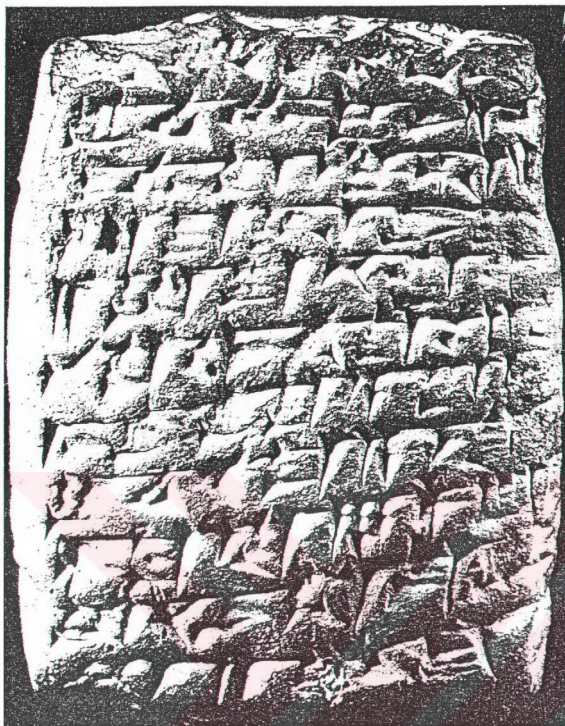

a

b

a

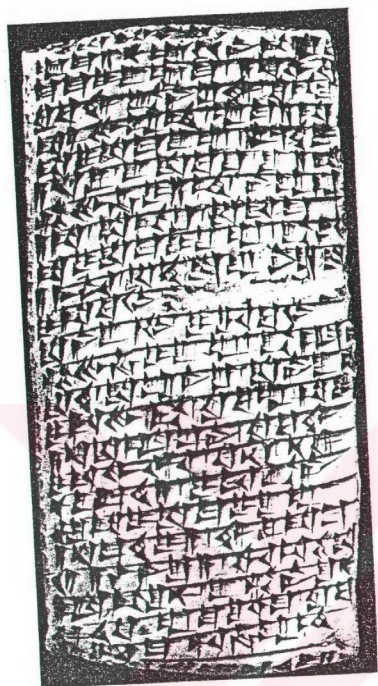
c

b

d

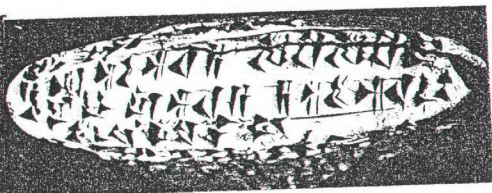
a

c

b

d

a

b

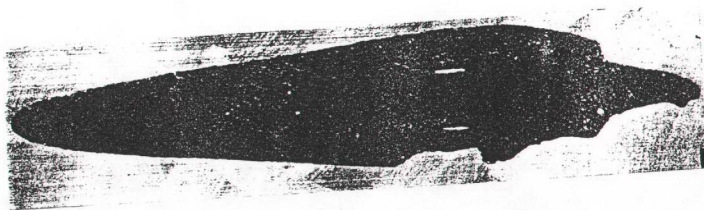
c

a

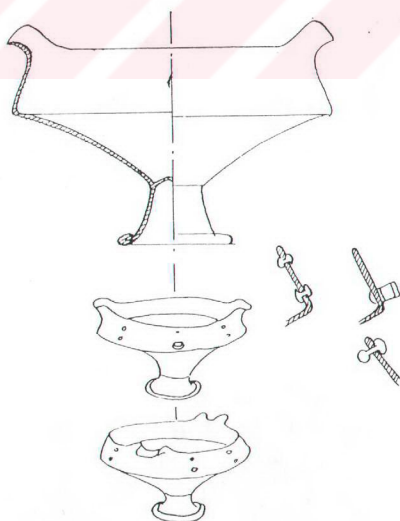
b

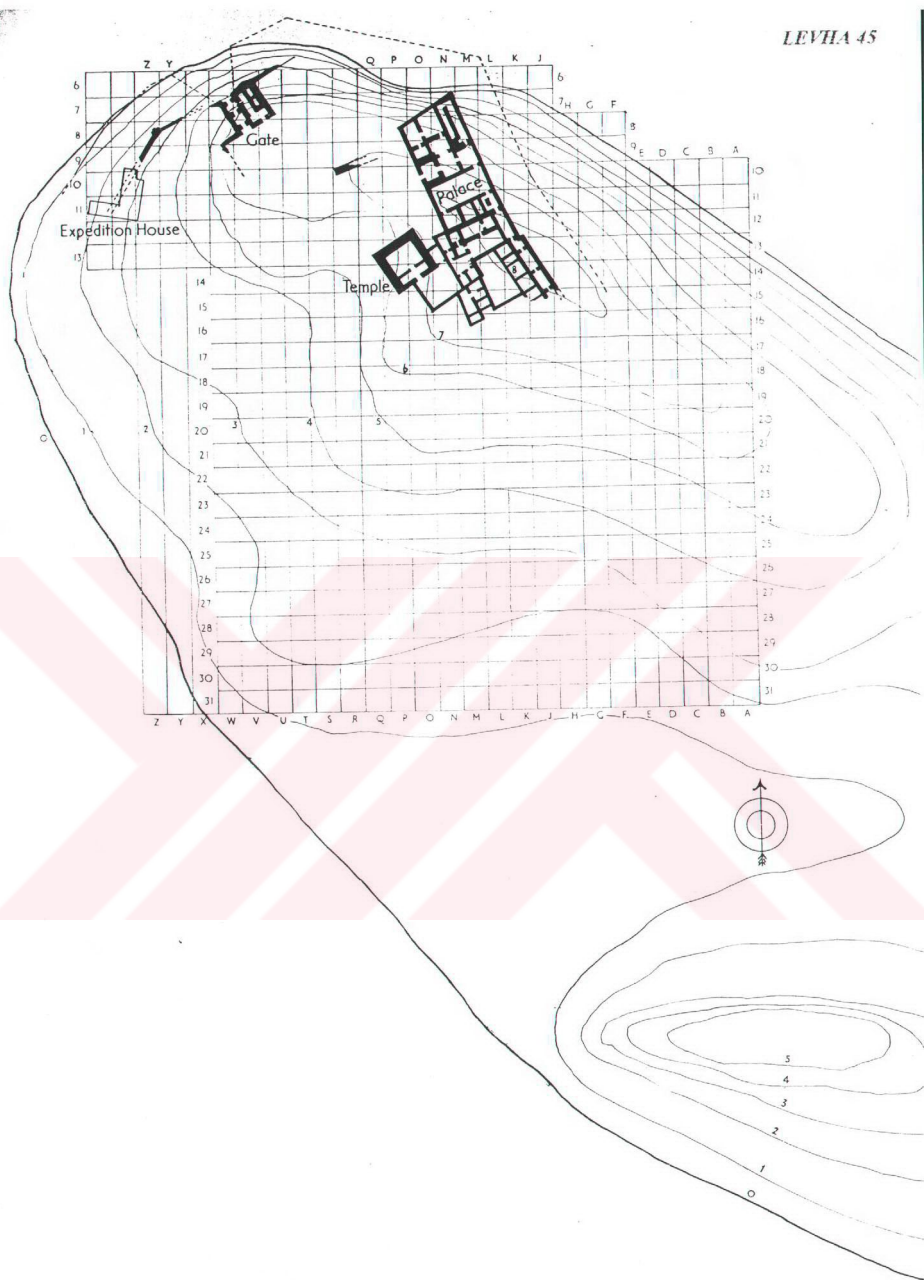
a

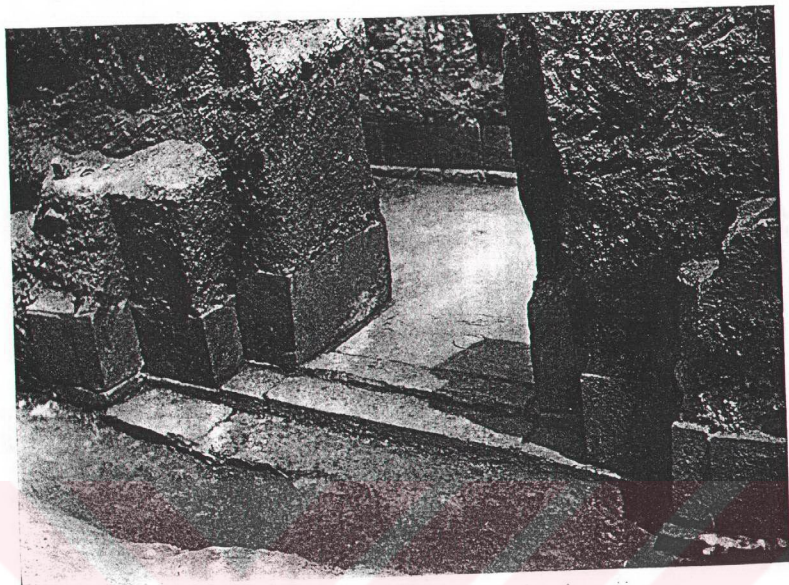
Res. 4 -- Fig. 4

b

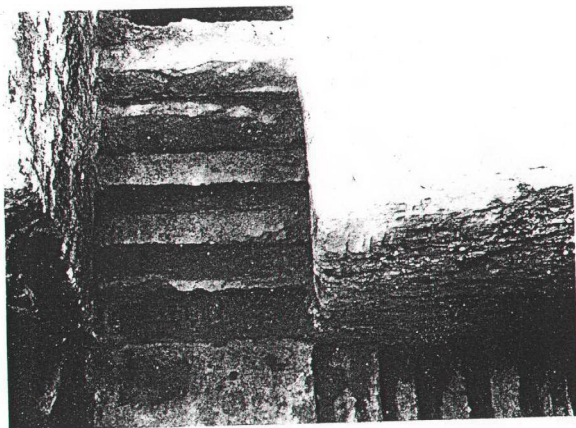

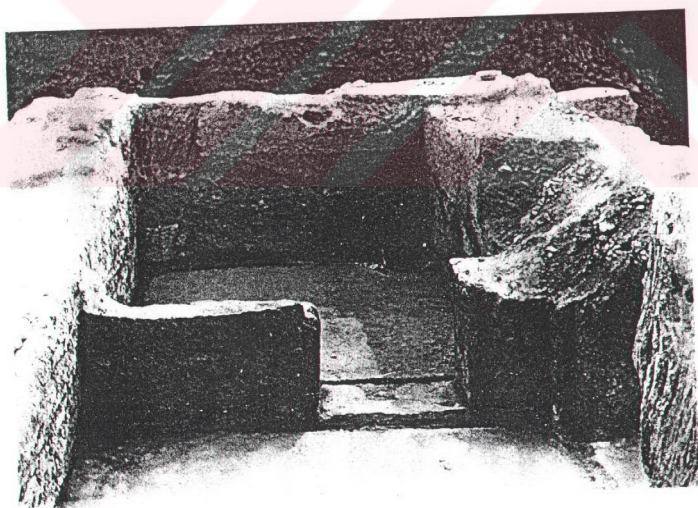
a

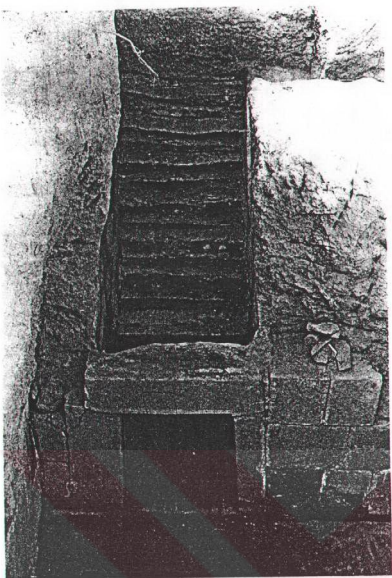
b

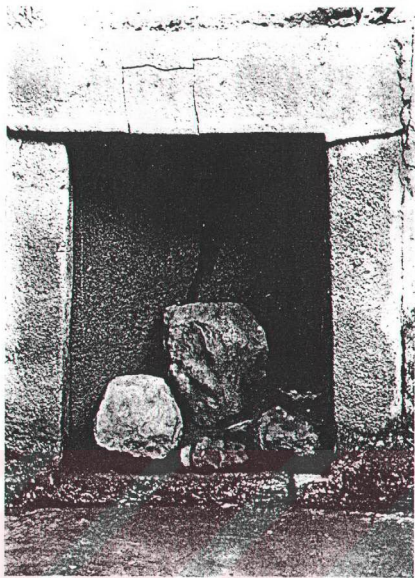
a

b

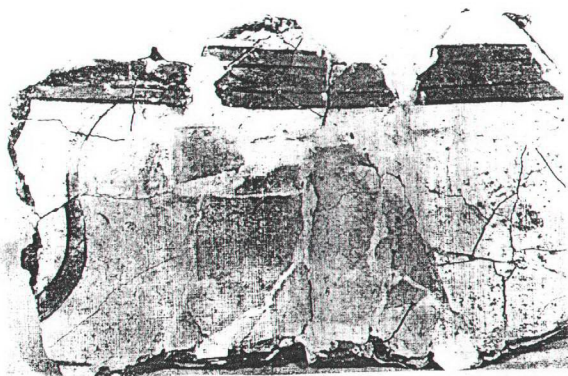
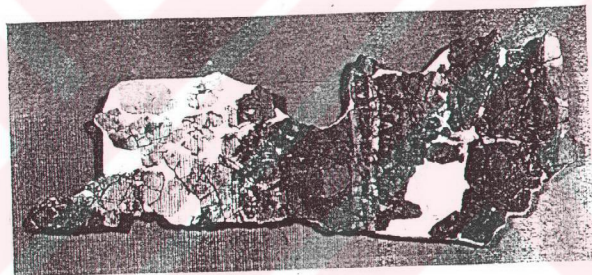
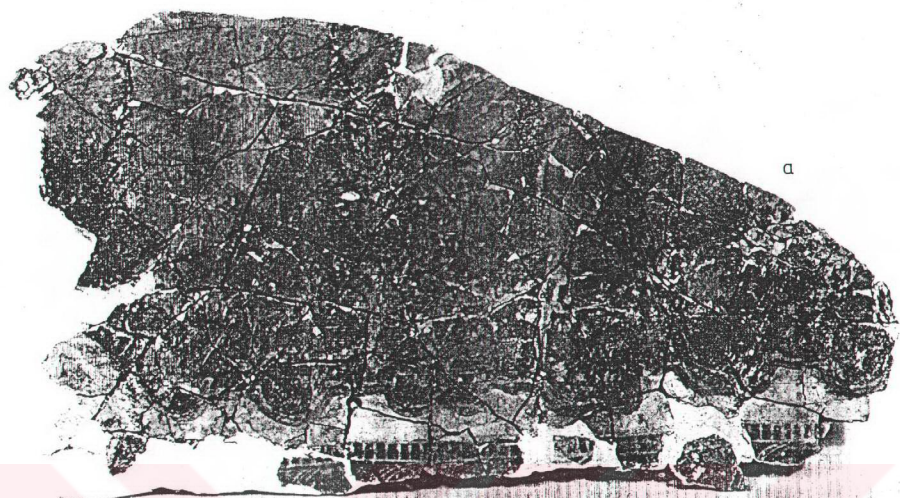
a

b

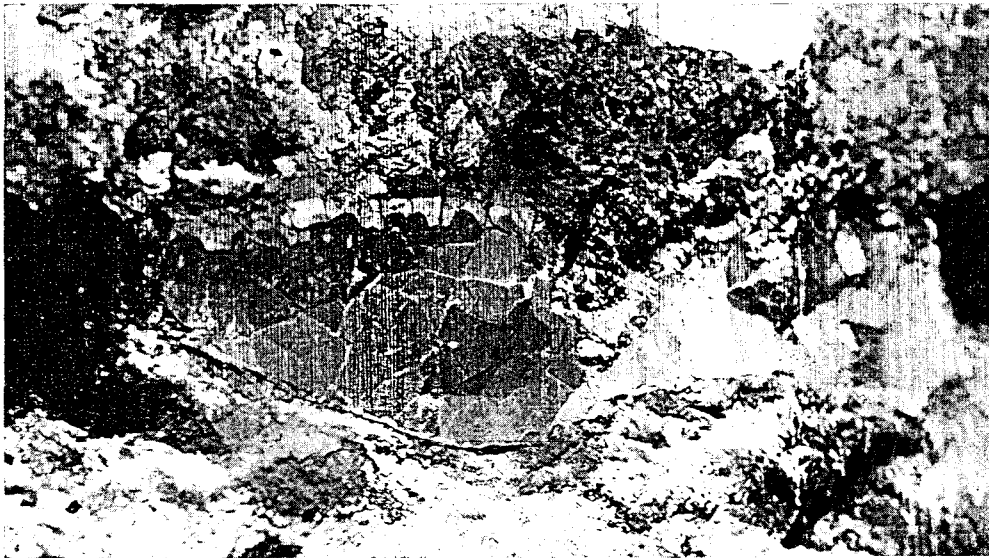

c

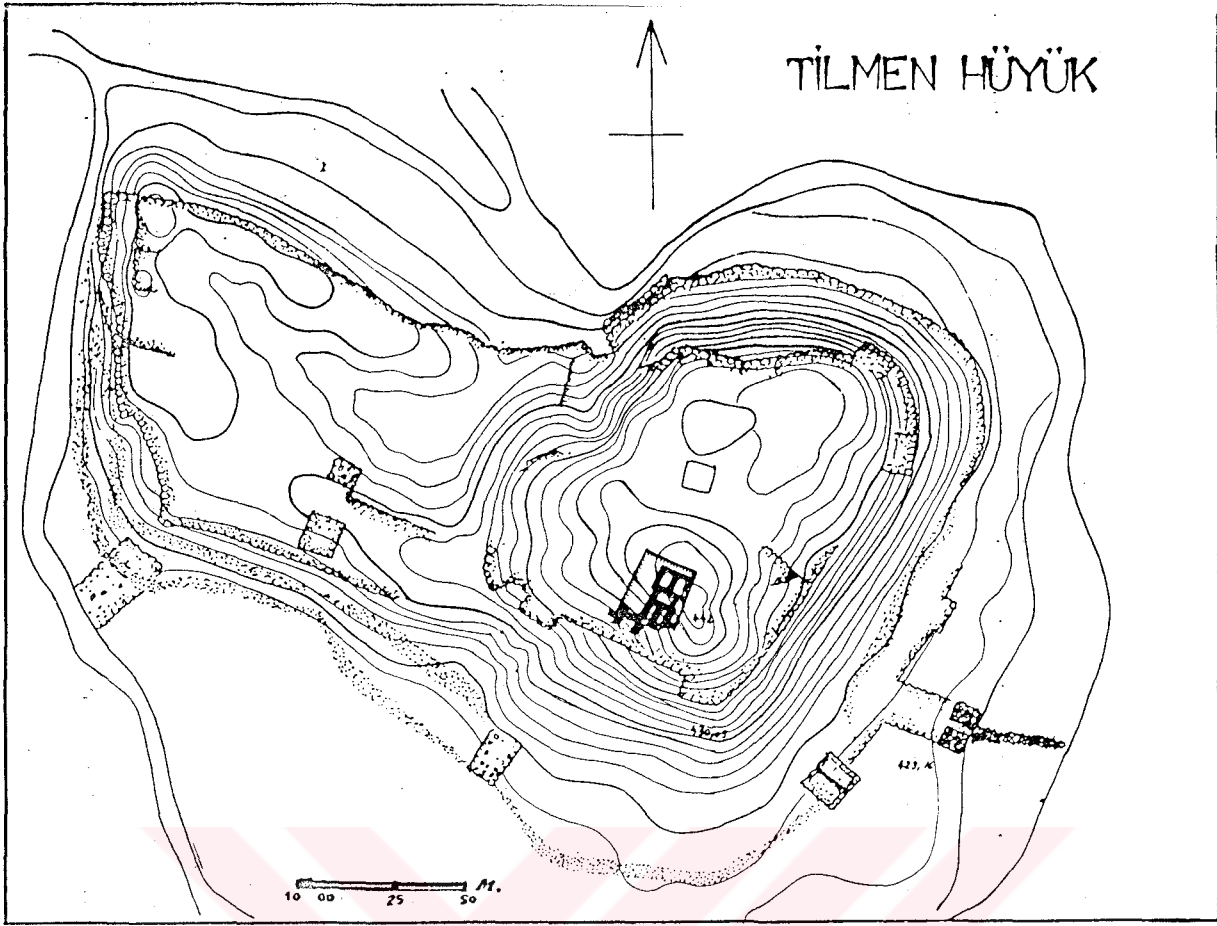

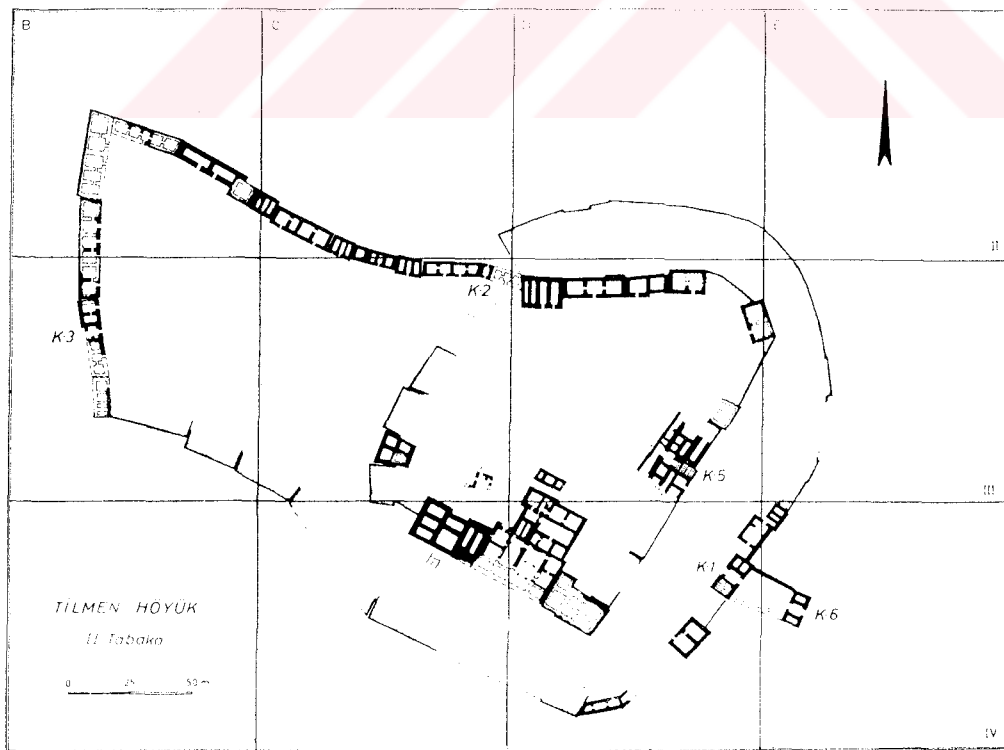
a

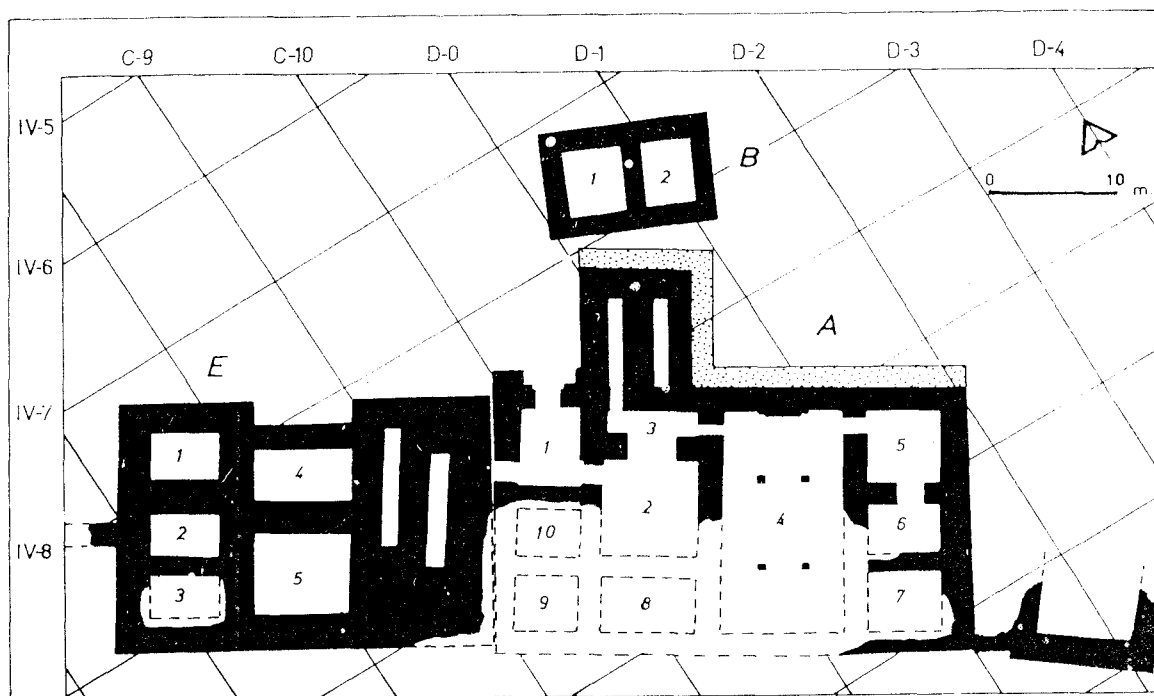
b

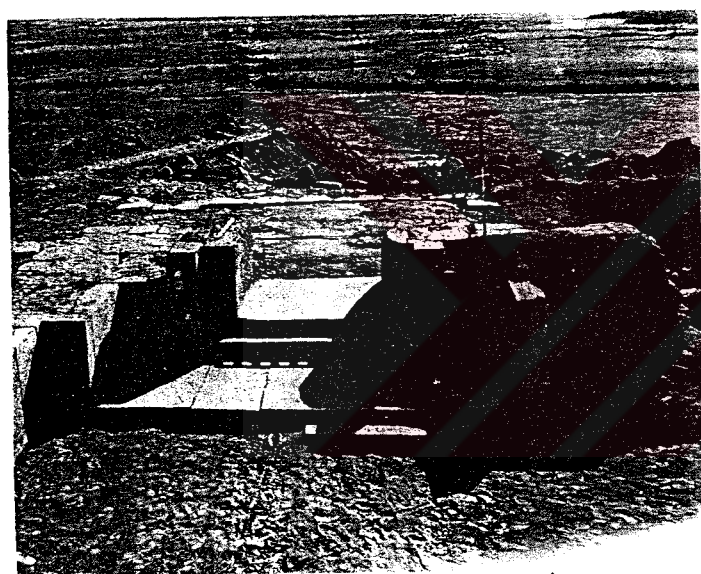
a

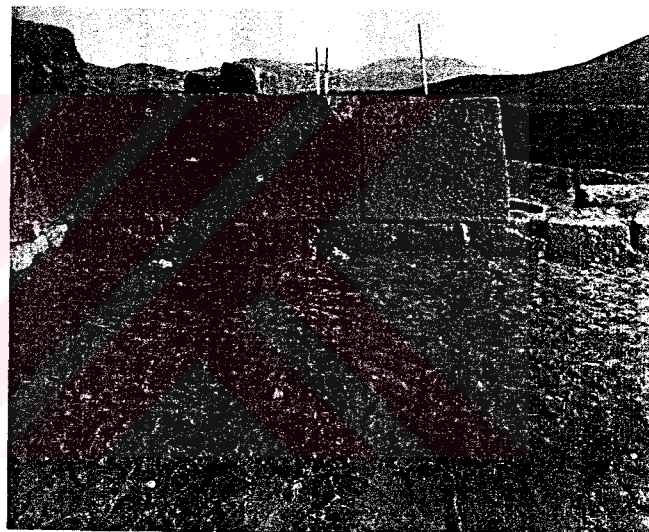
b

a

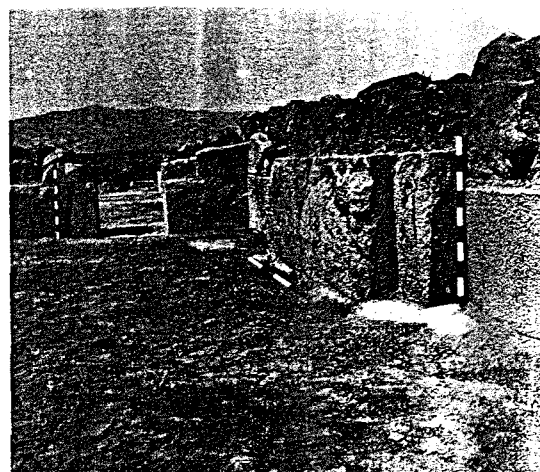
b

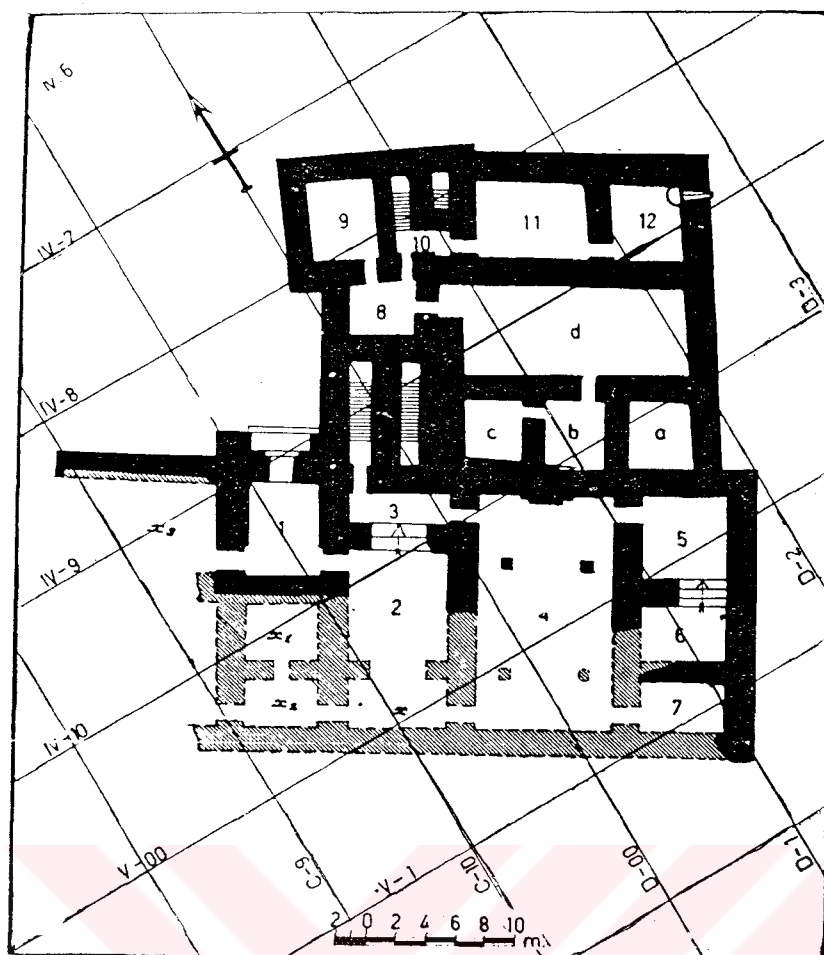
d

c

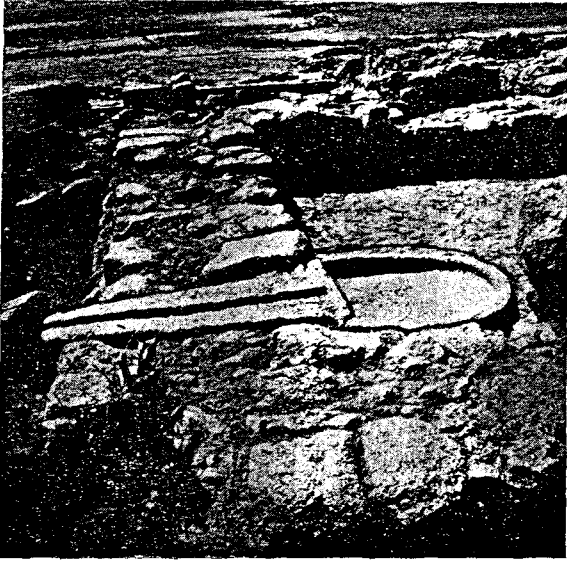
e

a

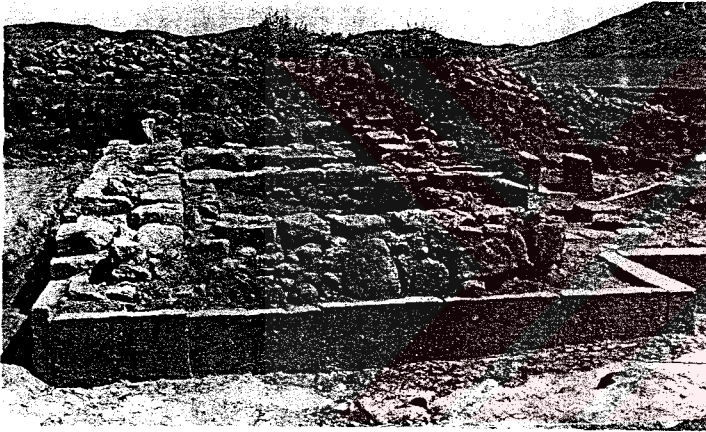
b

a

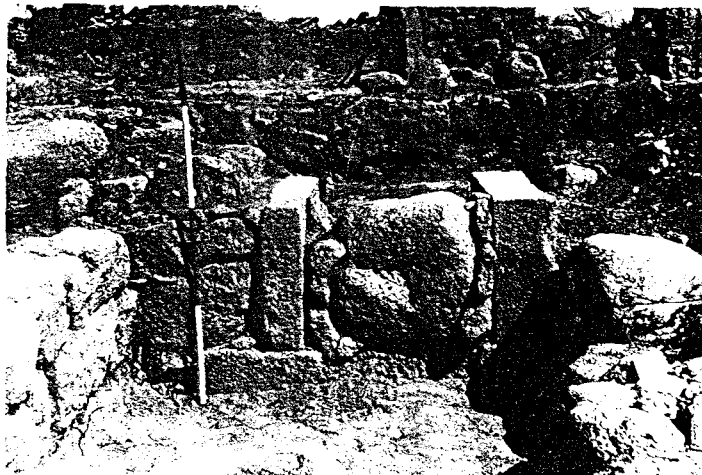
b

c

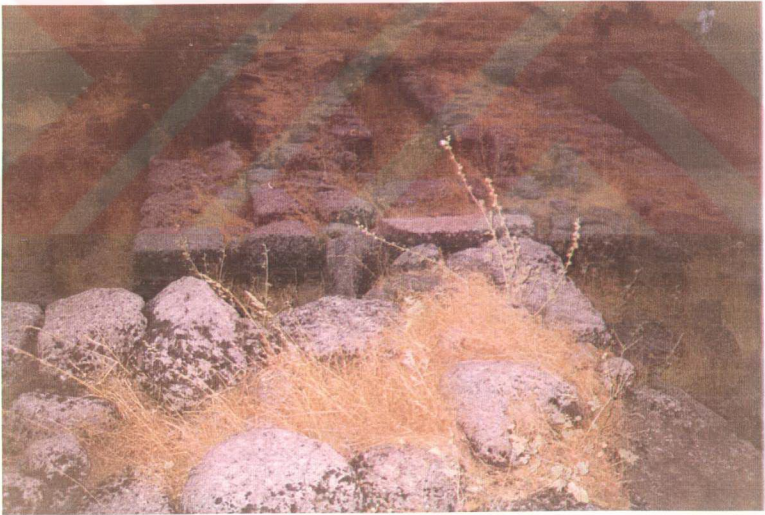
d

e

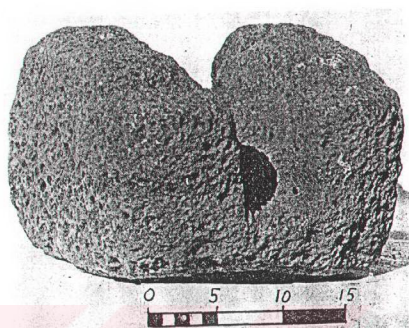
a

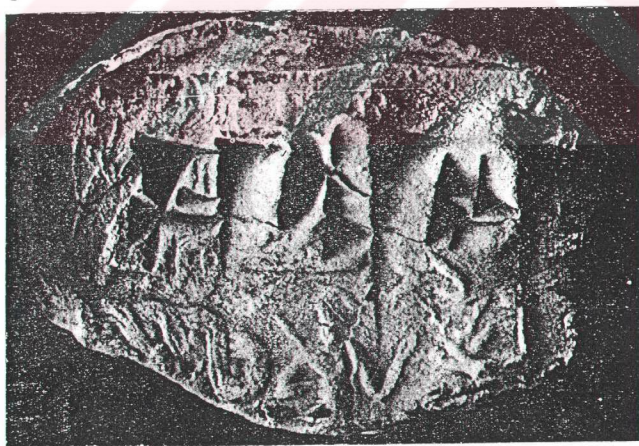
b

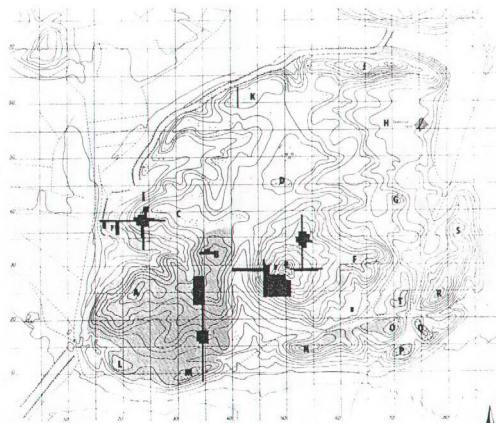
a

b

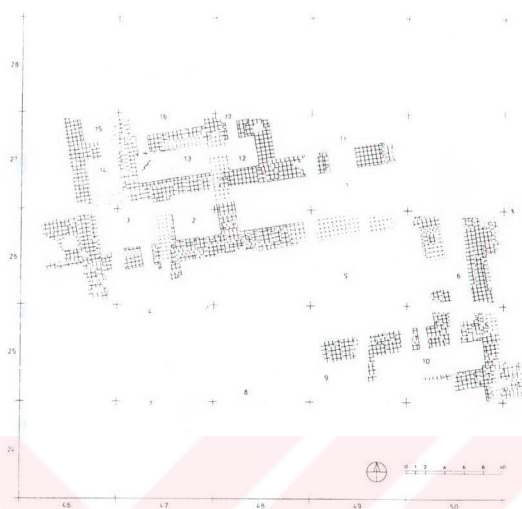
c

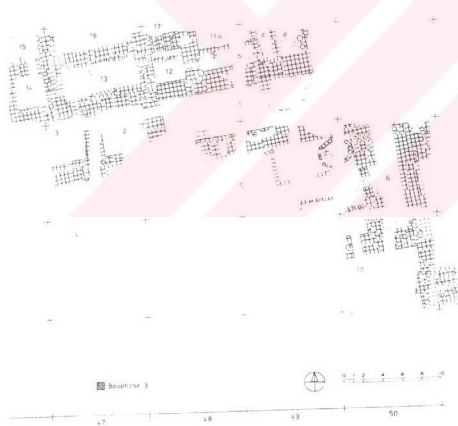
a

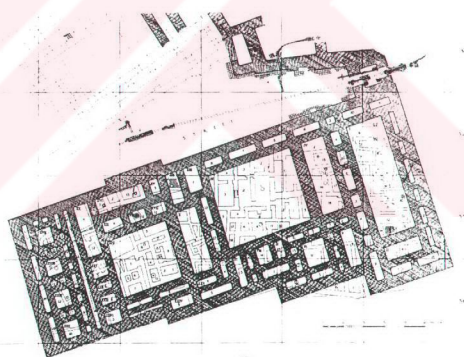
b

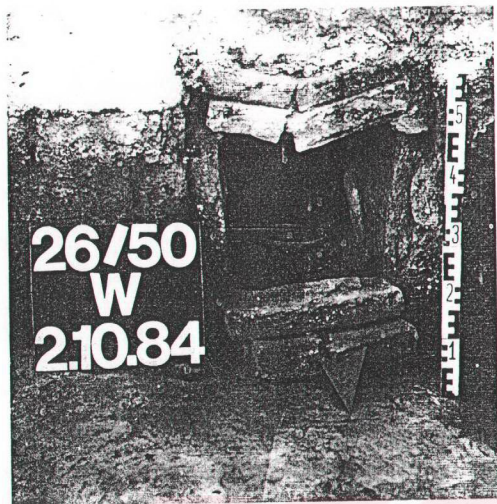
a

b

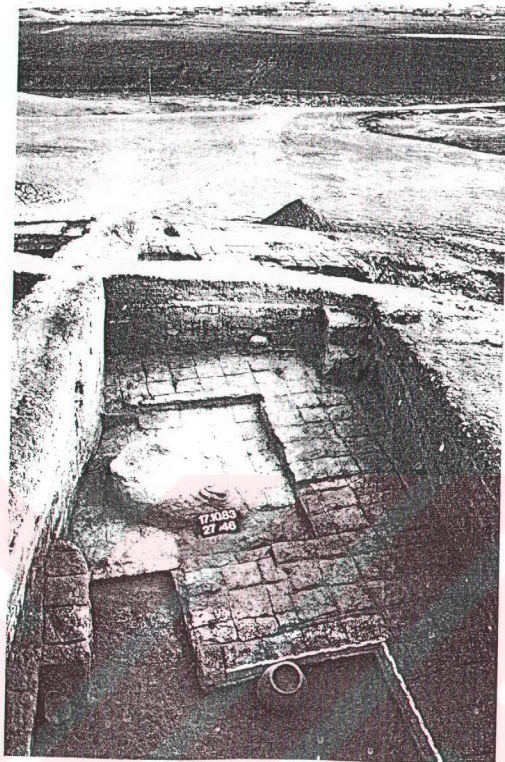
c

a

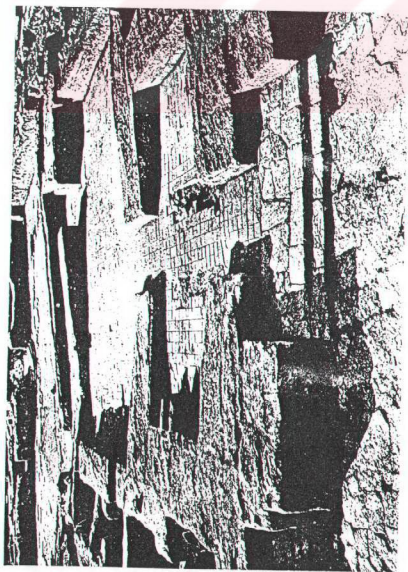
b

a

b

D

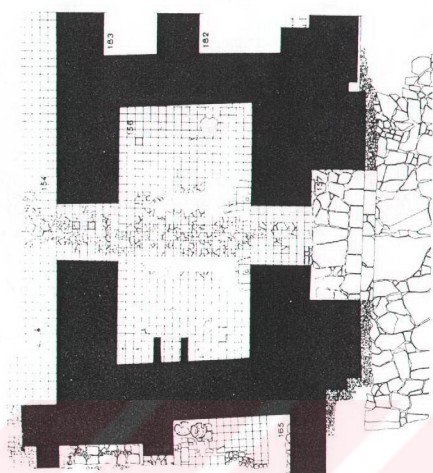
B

YANDAN GÖRÜŞ

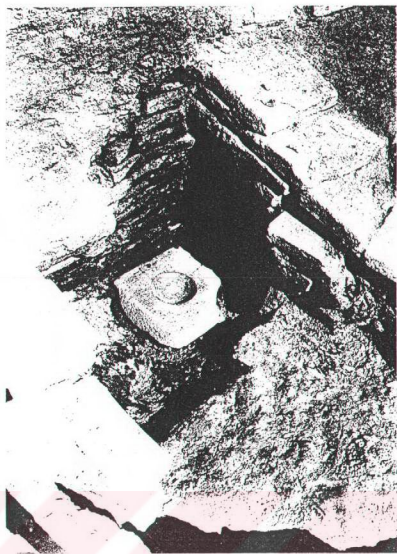
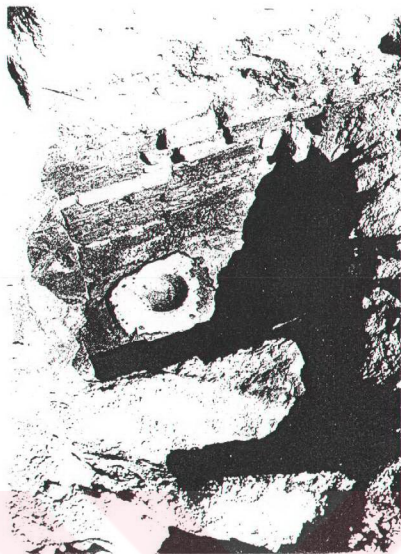
ÖN GÖRÜŞ

PLAN

C

M. 1/5000

C

a

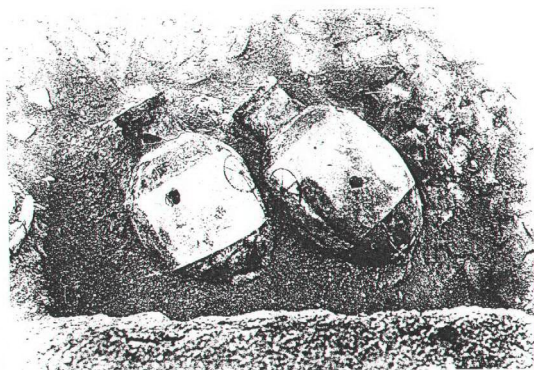
b

c

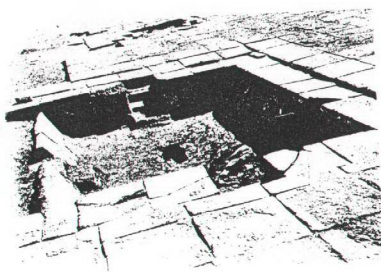
d

e

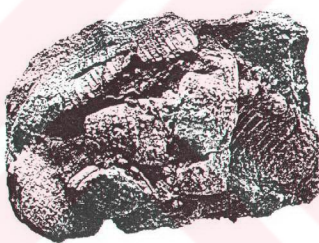
a

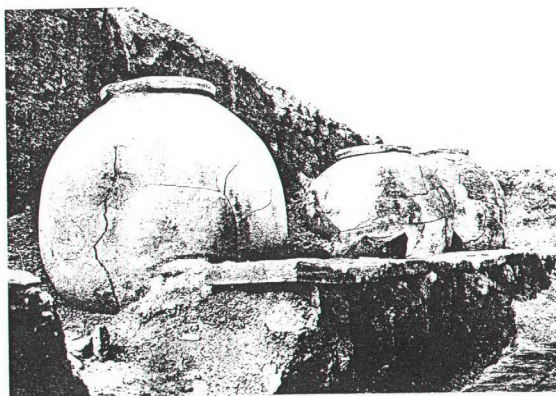
b

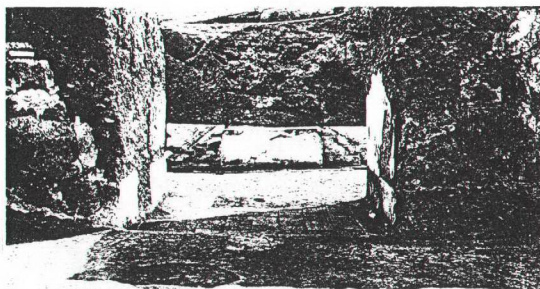
c

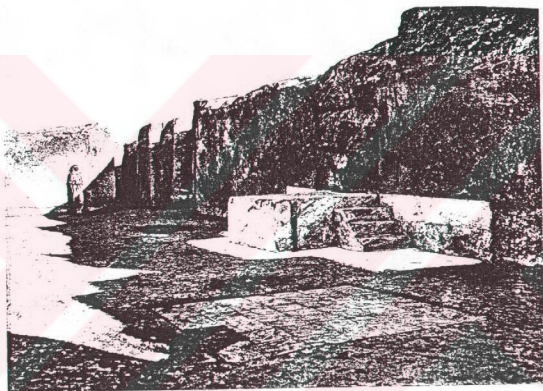
d

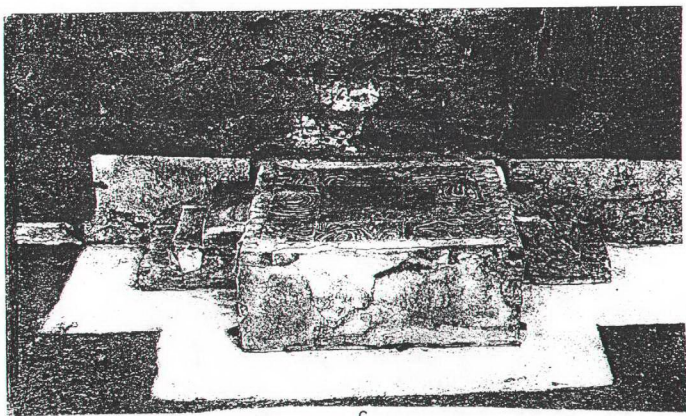
e

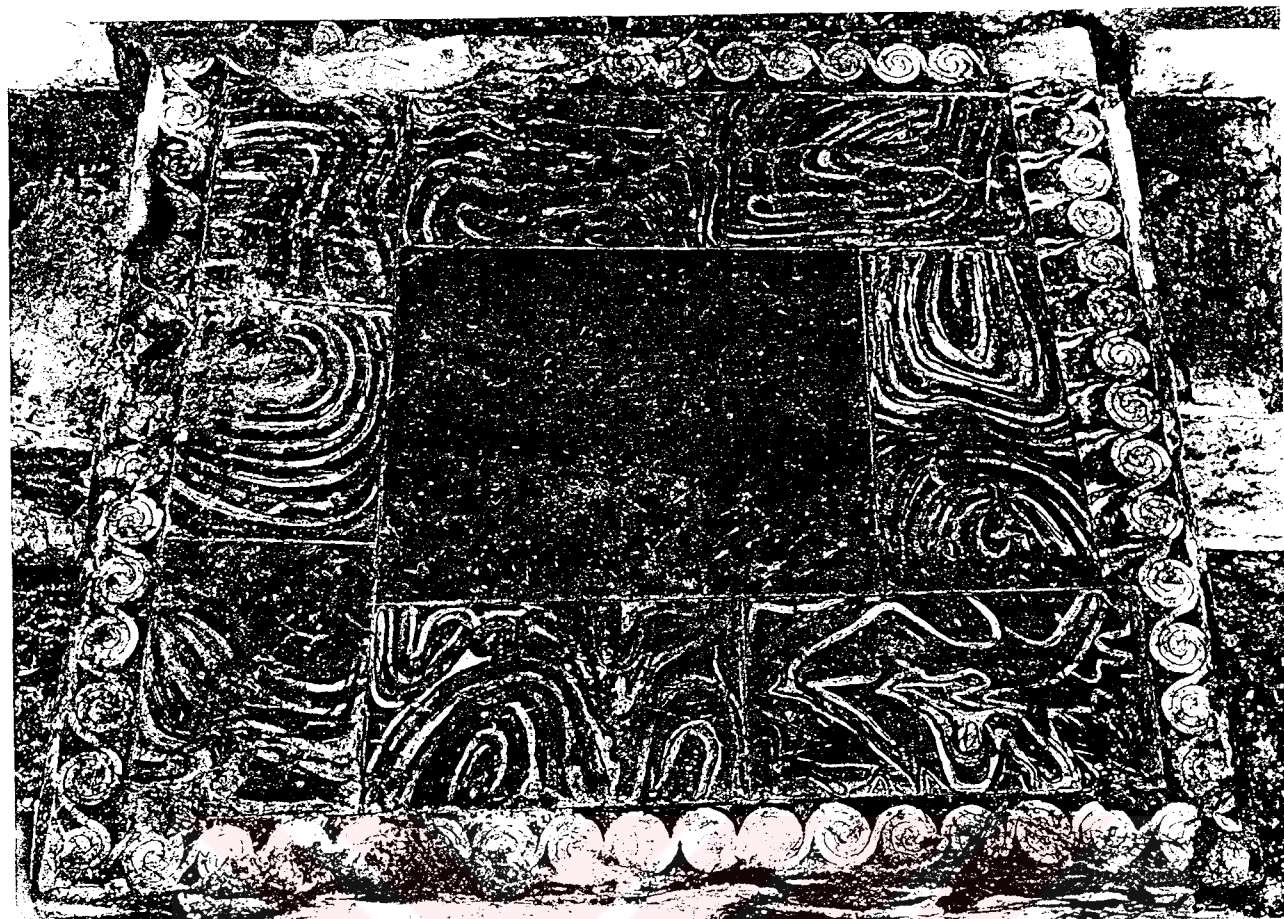
a

b

c

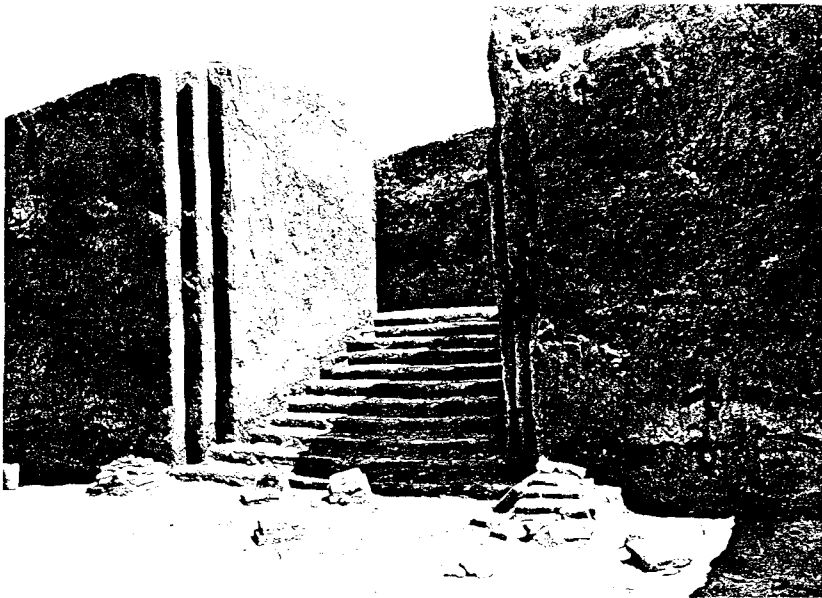

a

b

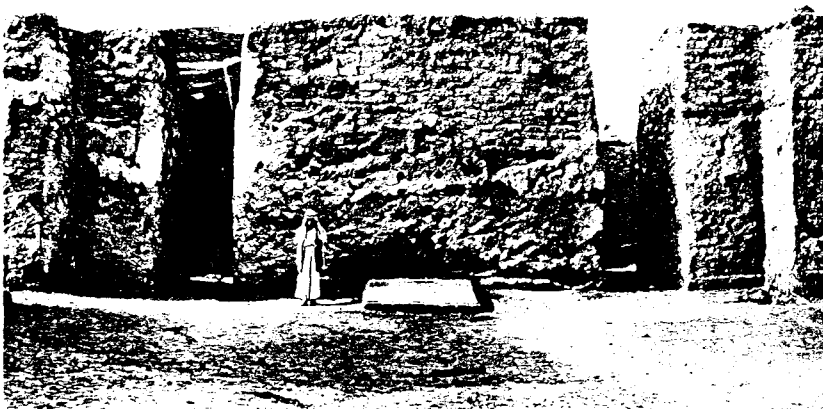

a

b

c

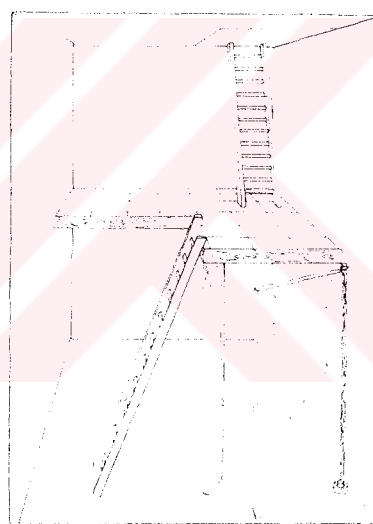
a

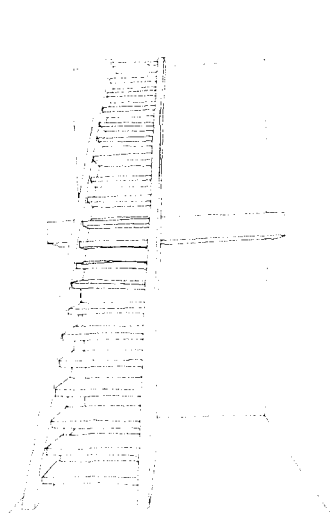
b

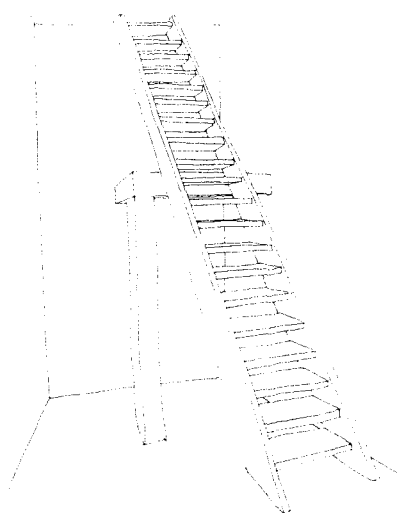
c

d

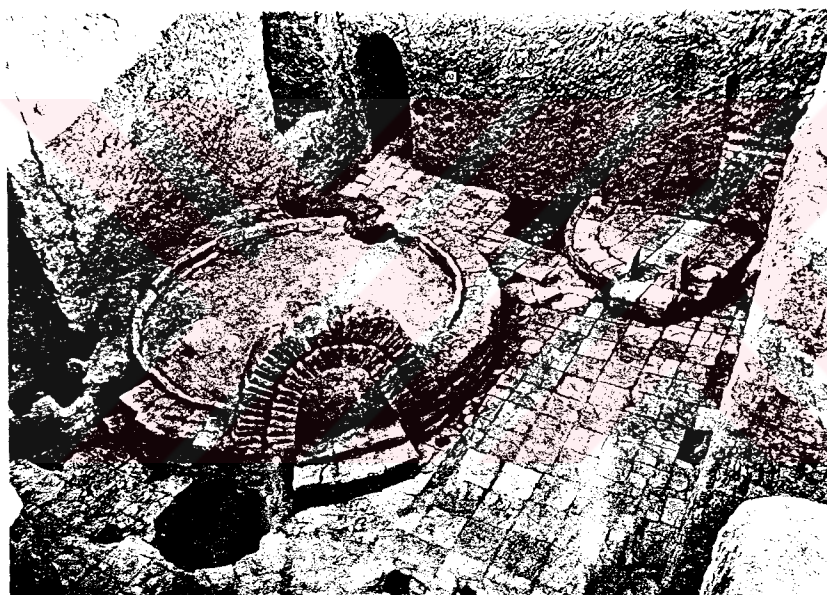

e

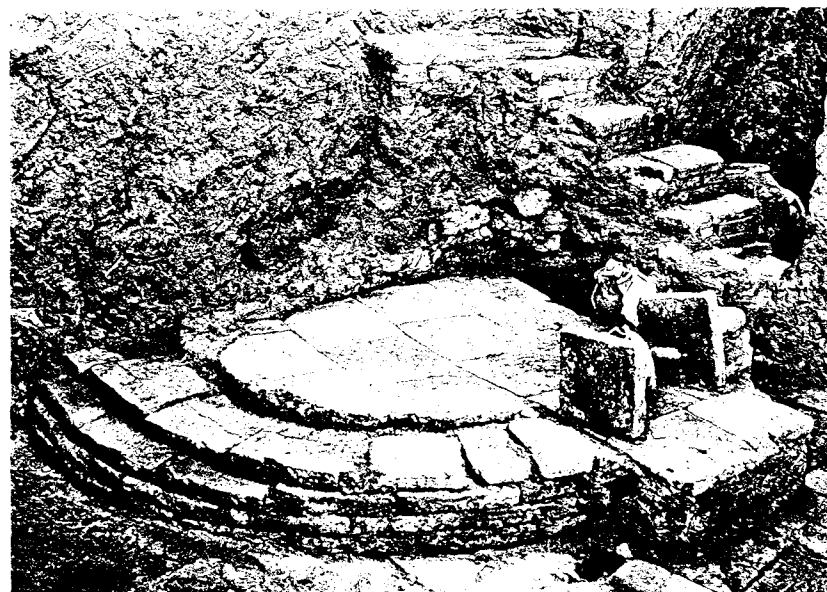

a

b

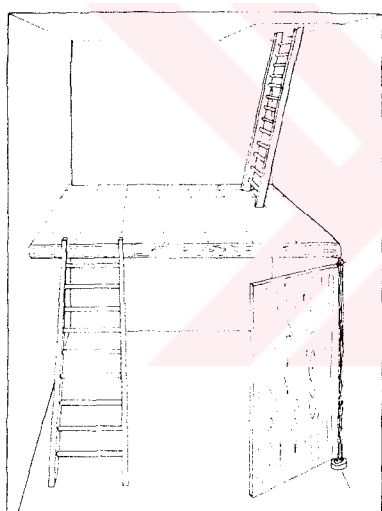
c

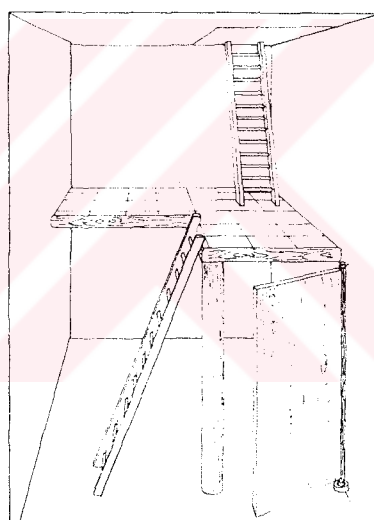
a

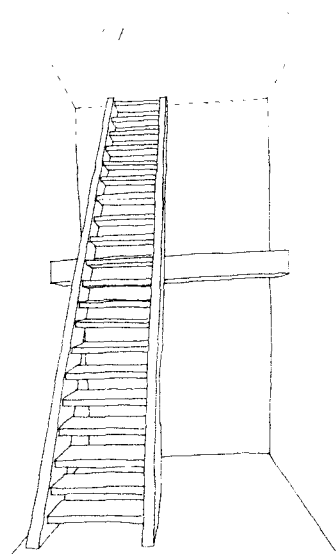
b

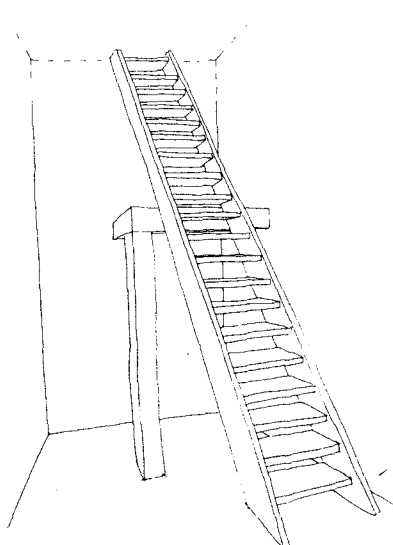
c

d

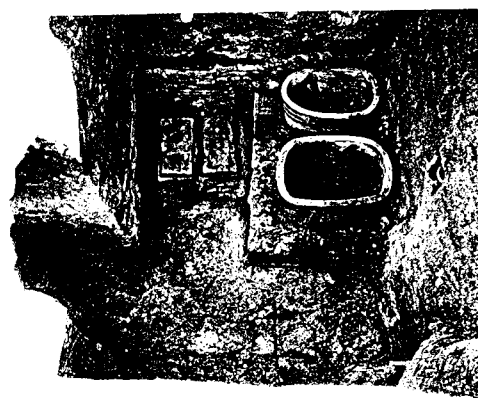

e

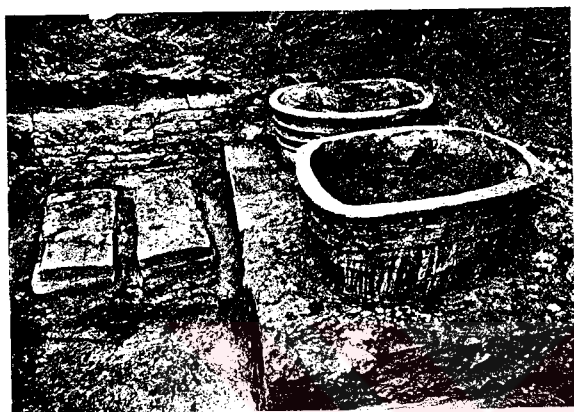

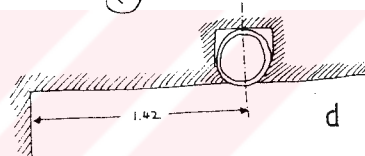
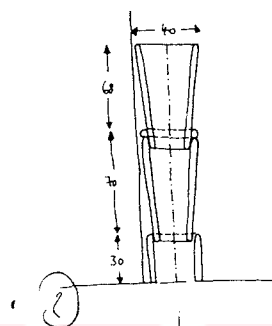
a

b

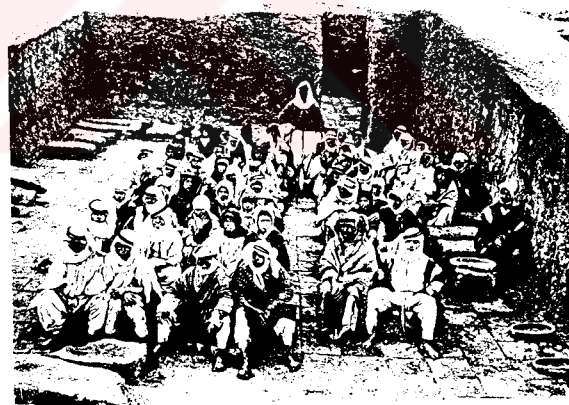
c

d

e

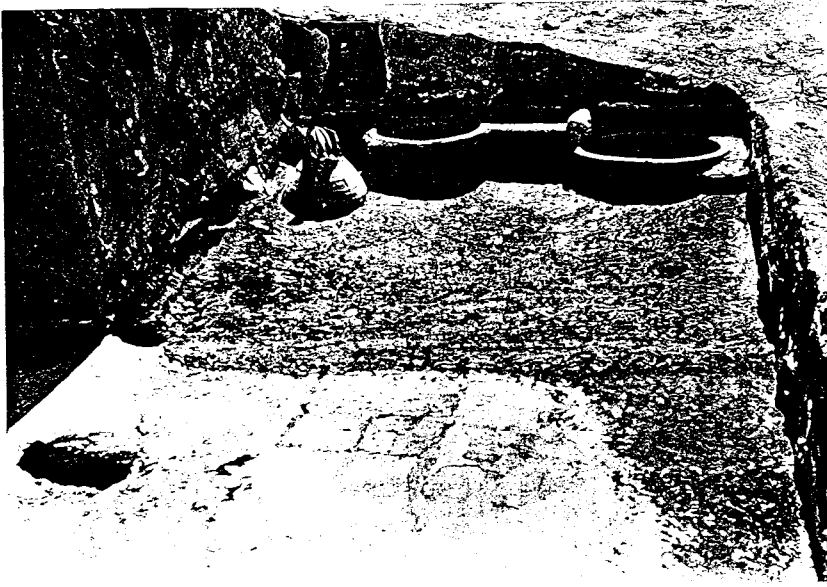
f

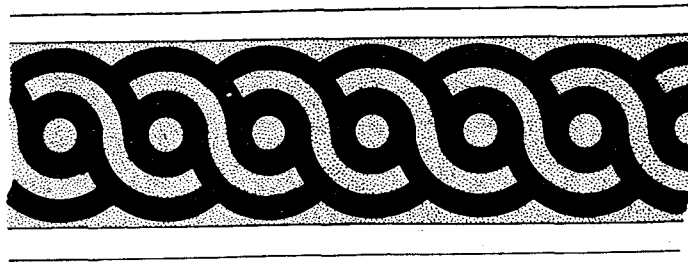
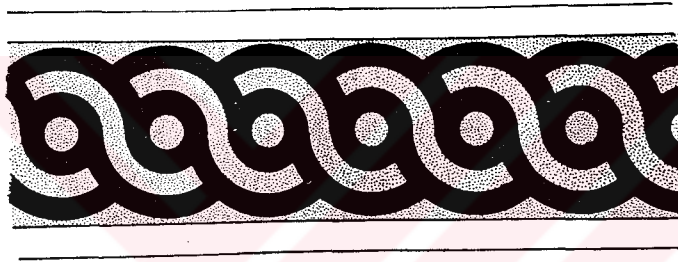
g

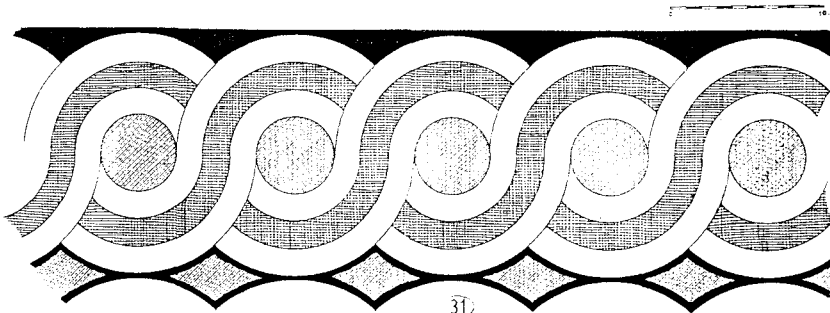
h

a

b

31

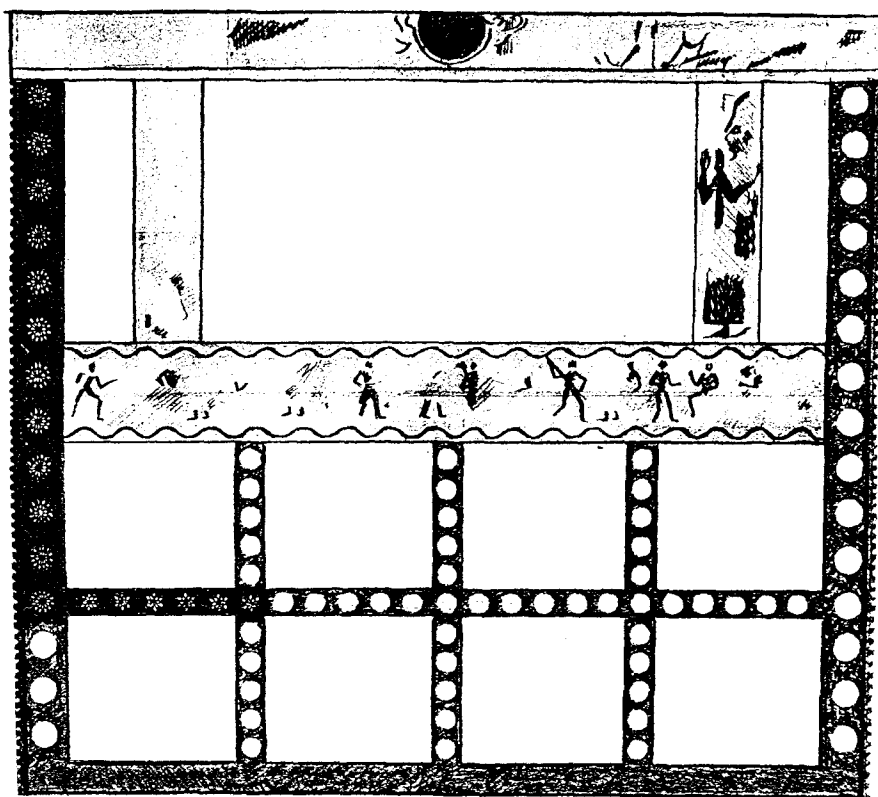
c

a

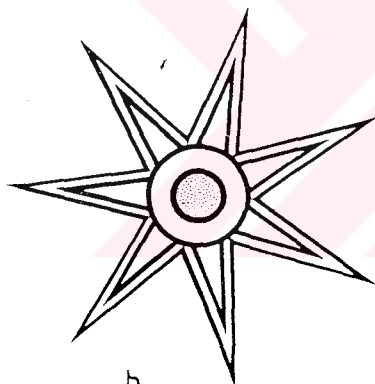

b

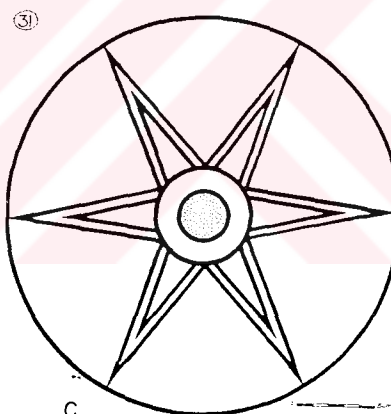

a

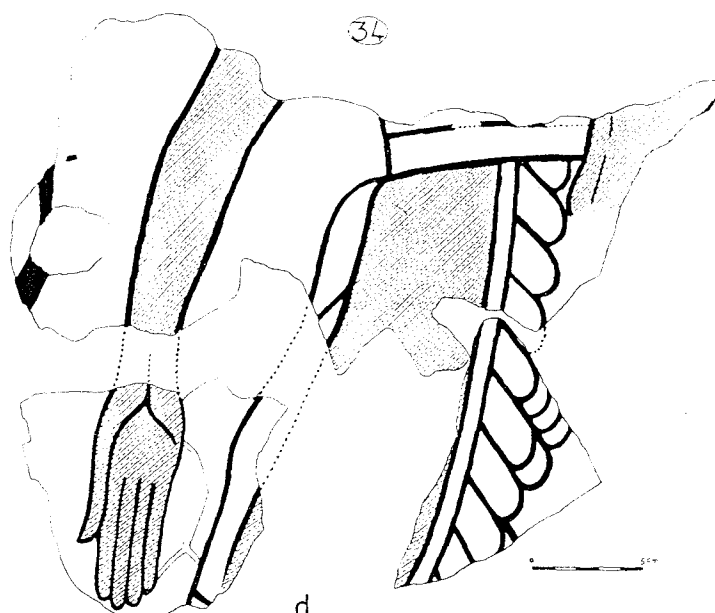
30 cm.

b

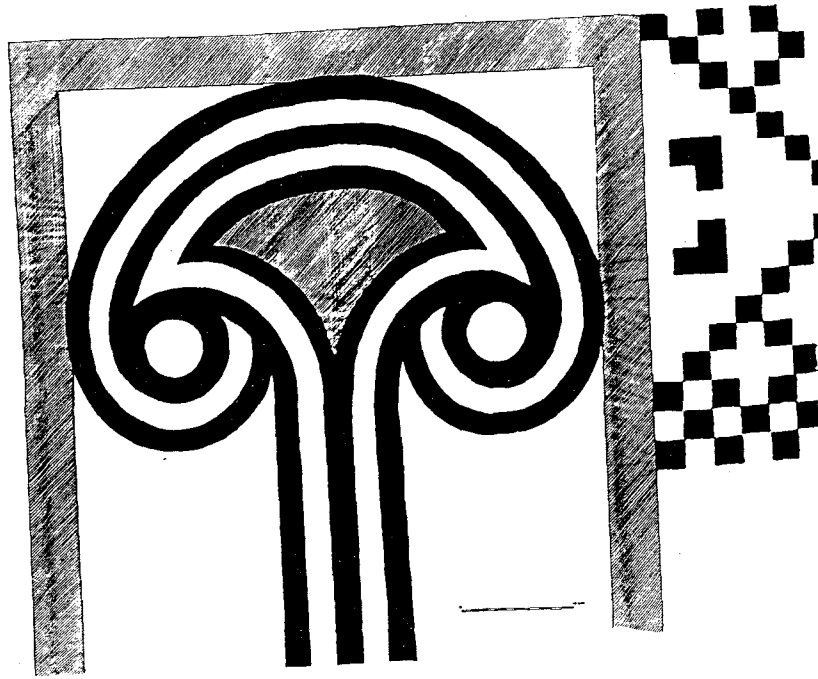

c

d

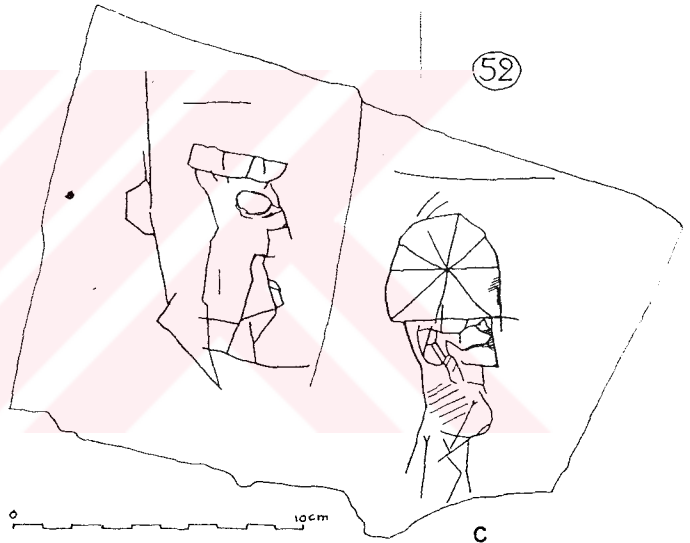

a

b

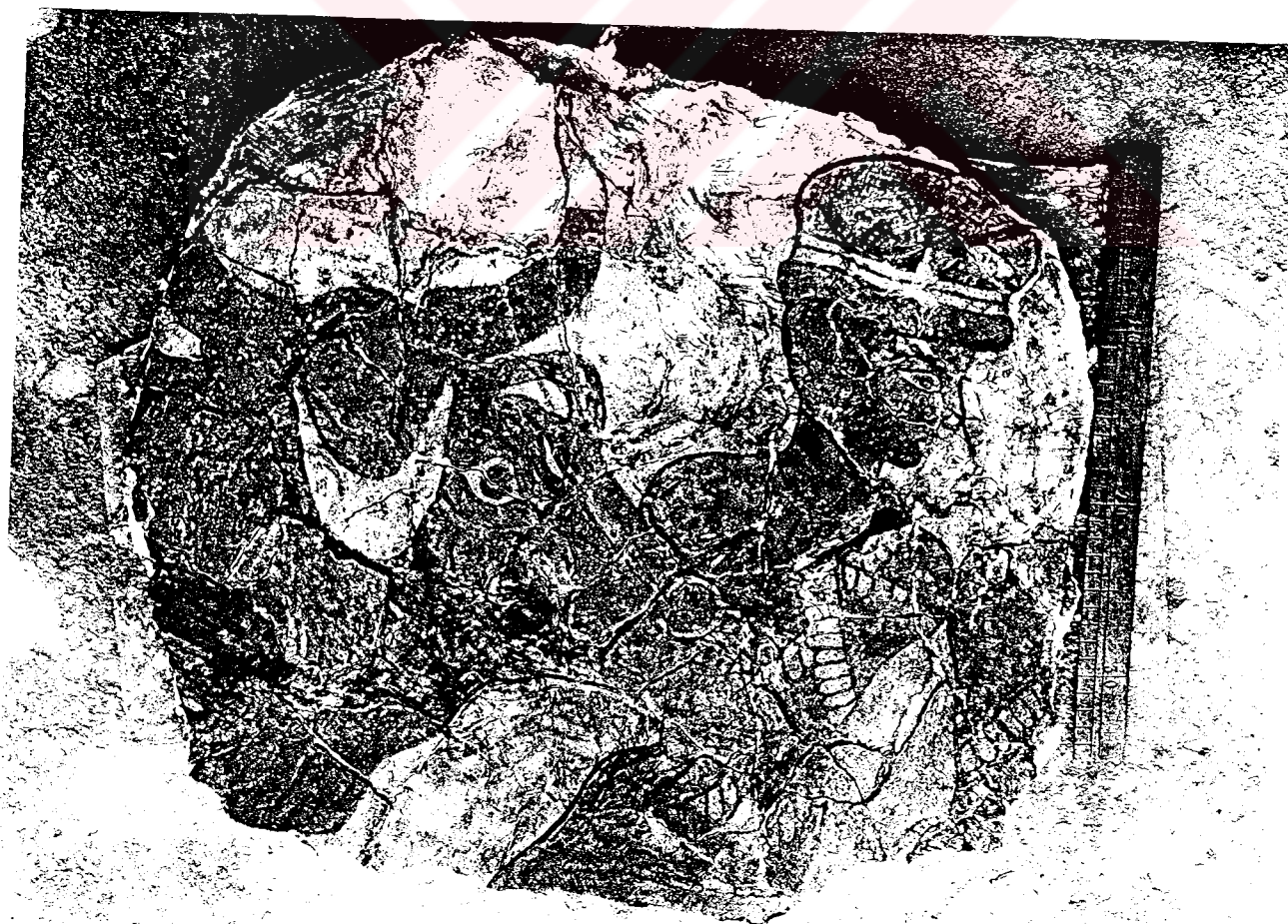
c

d

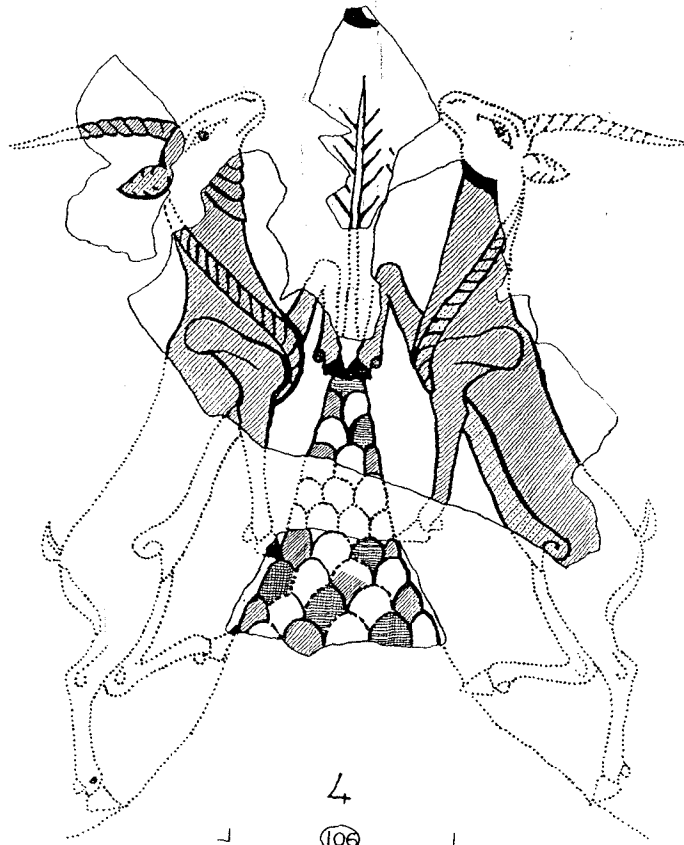

a

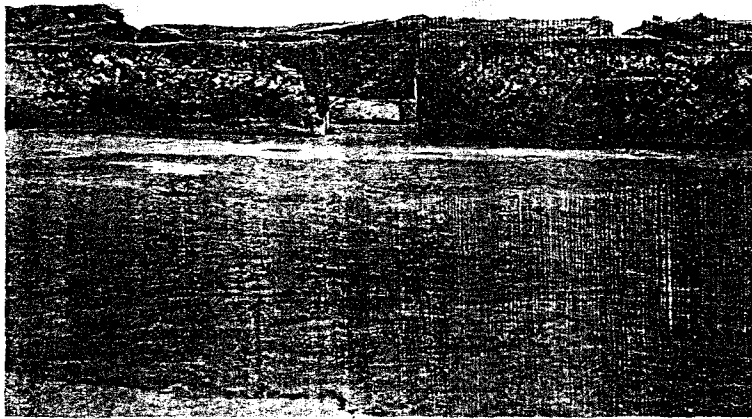

b

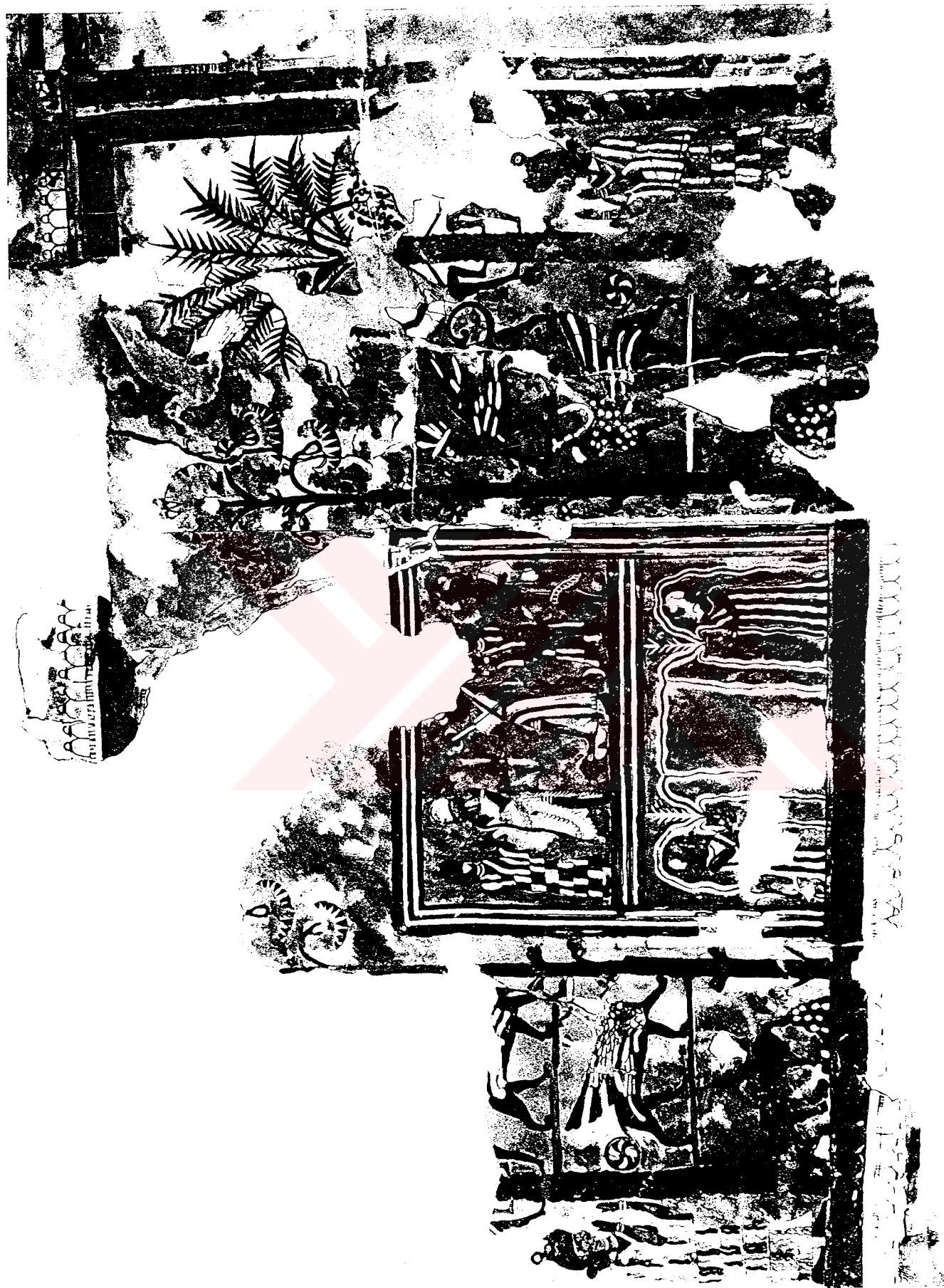

a

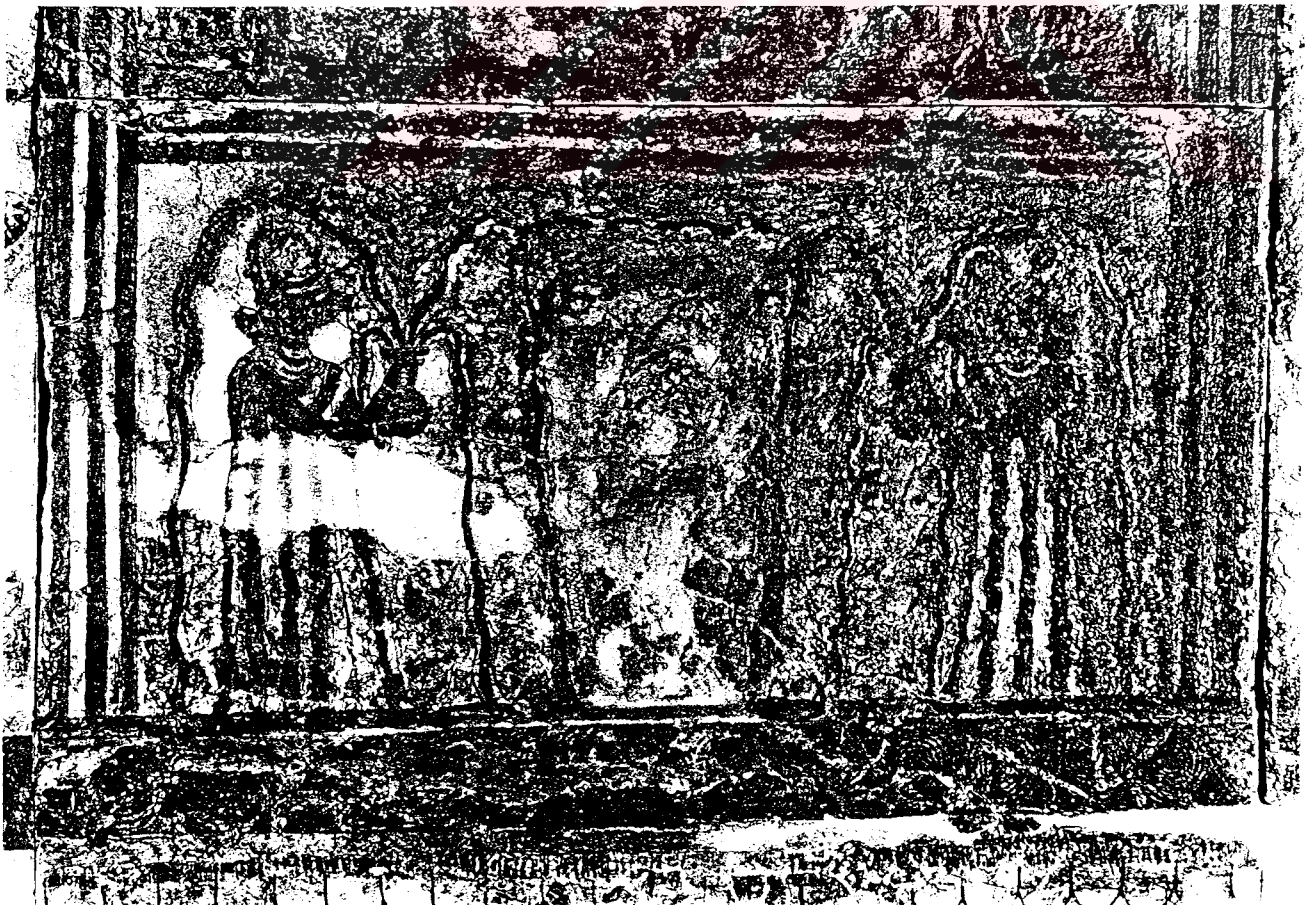

b

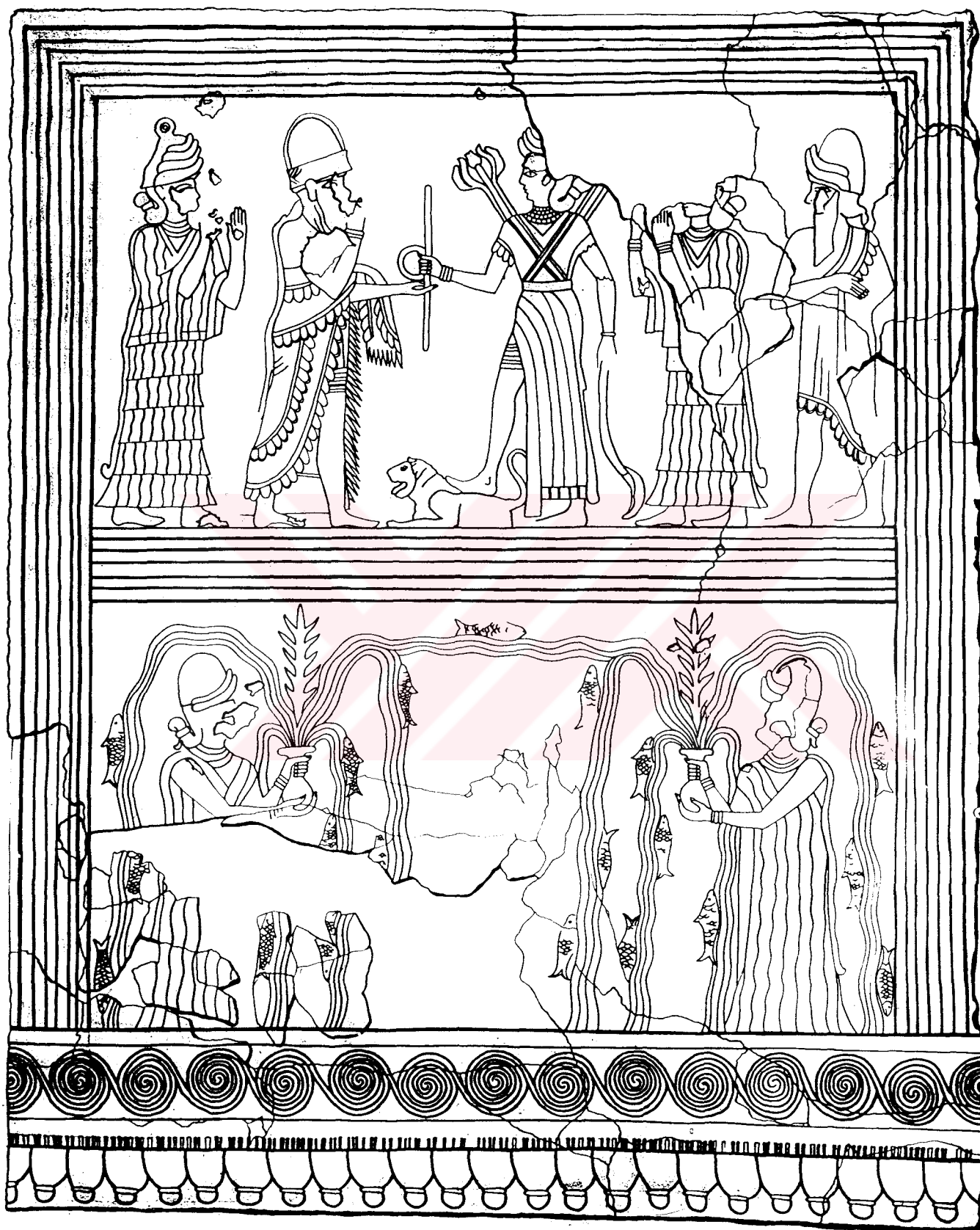

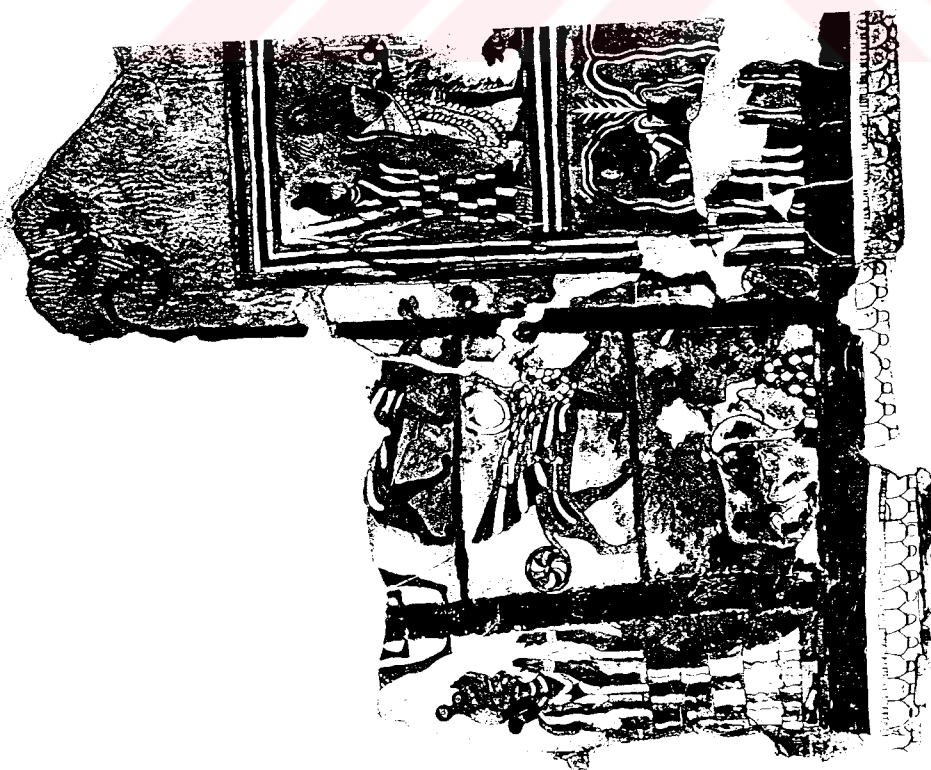

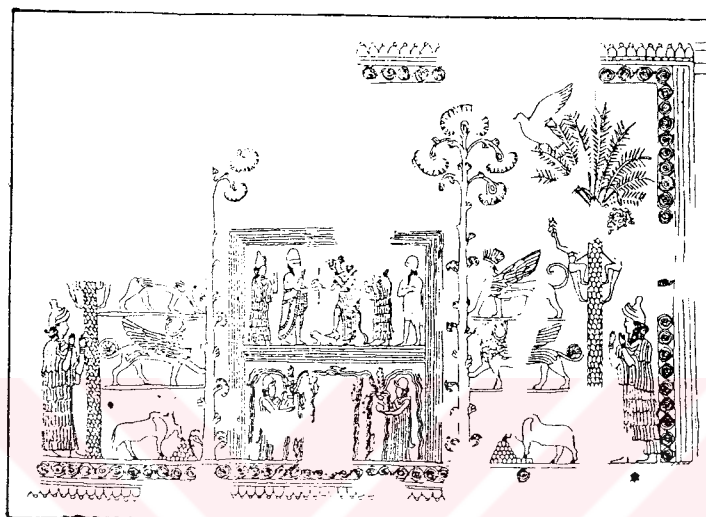
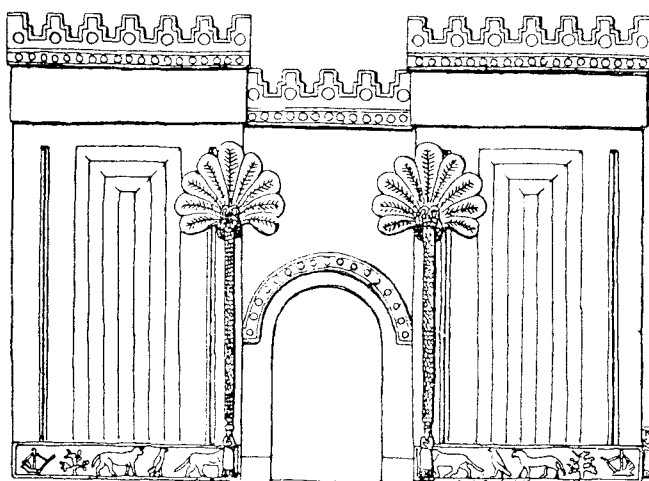
ÜST SAHNE

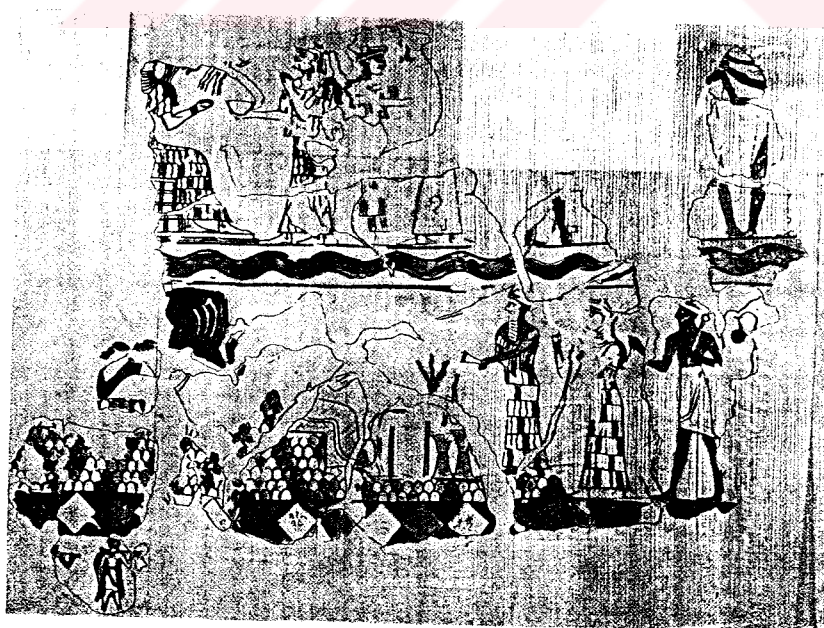
ALT SAHNE

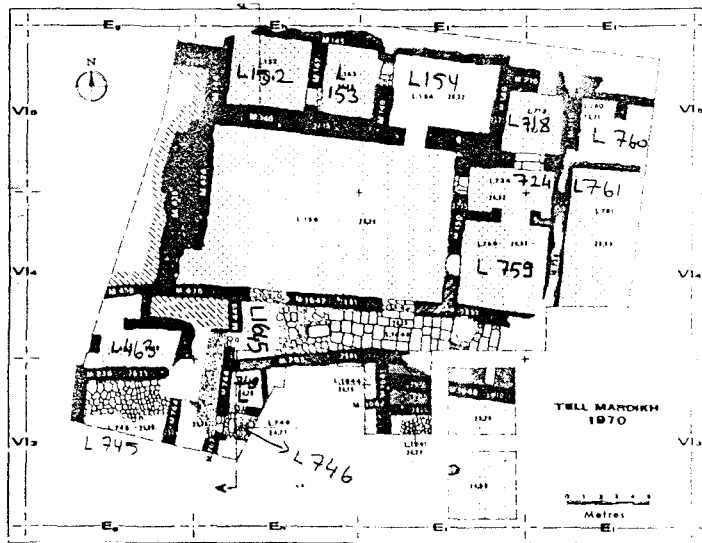
a

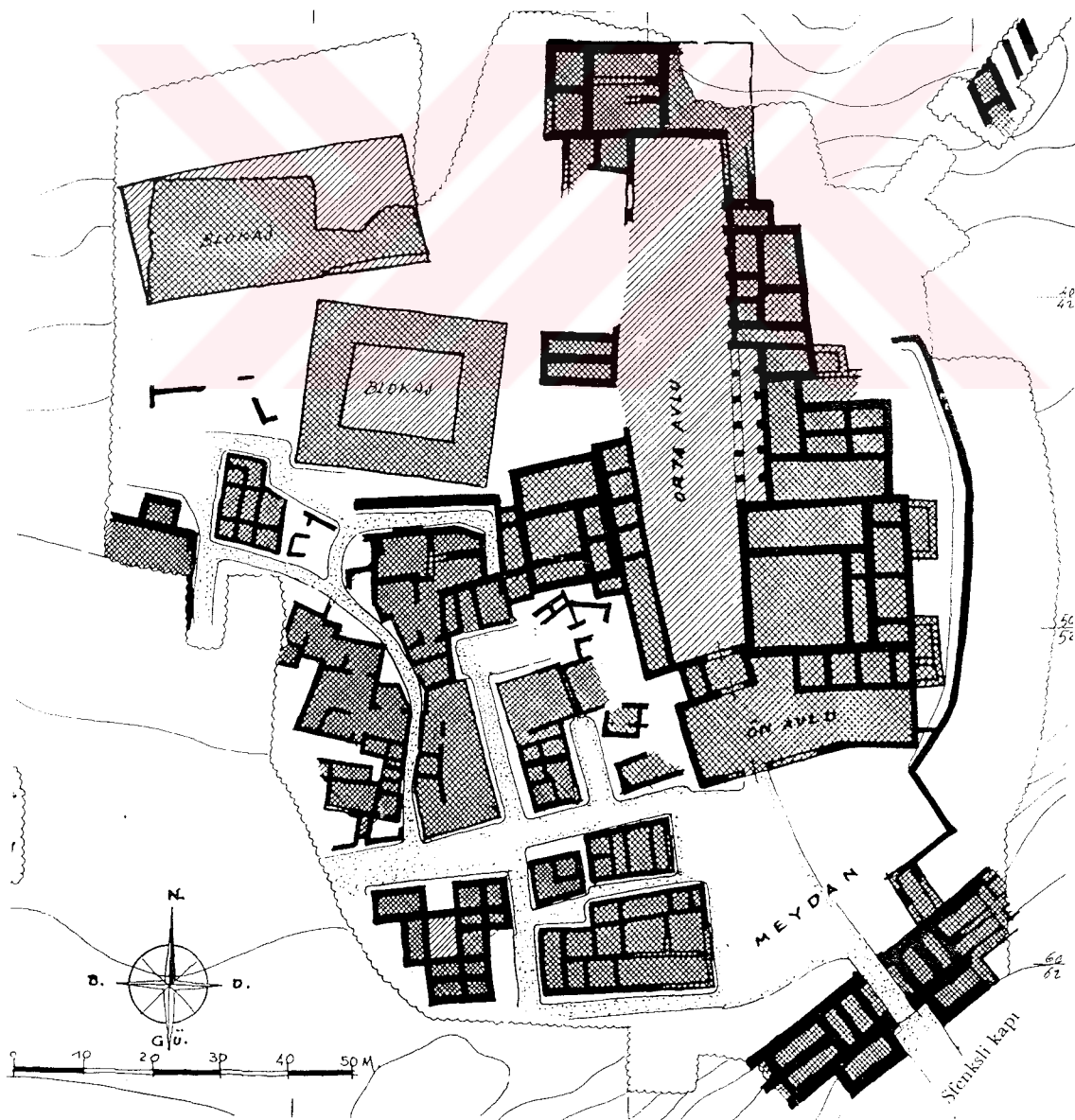
b

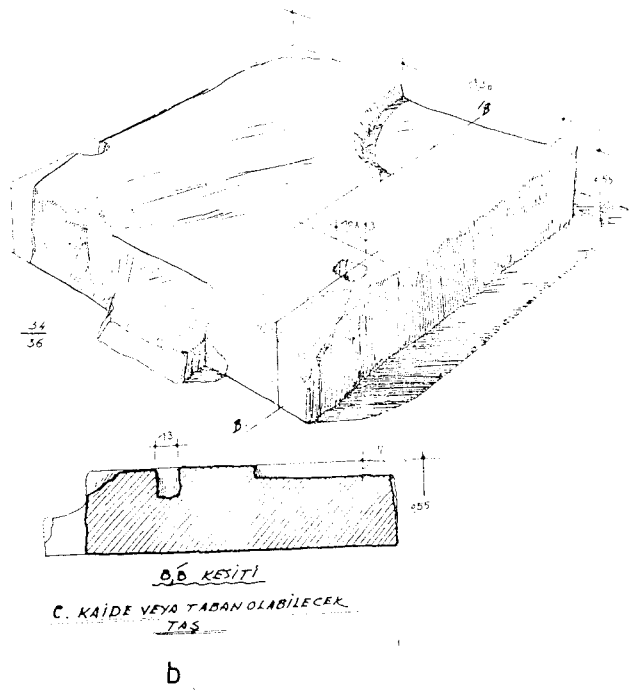
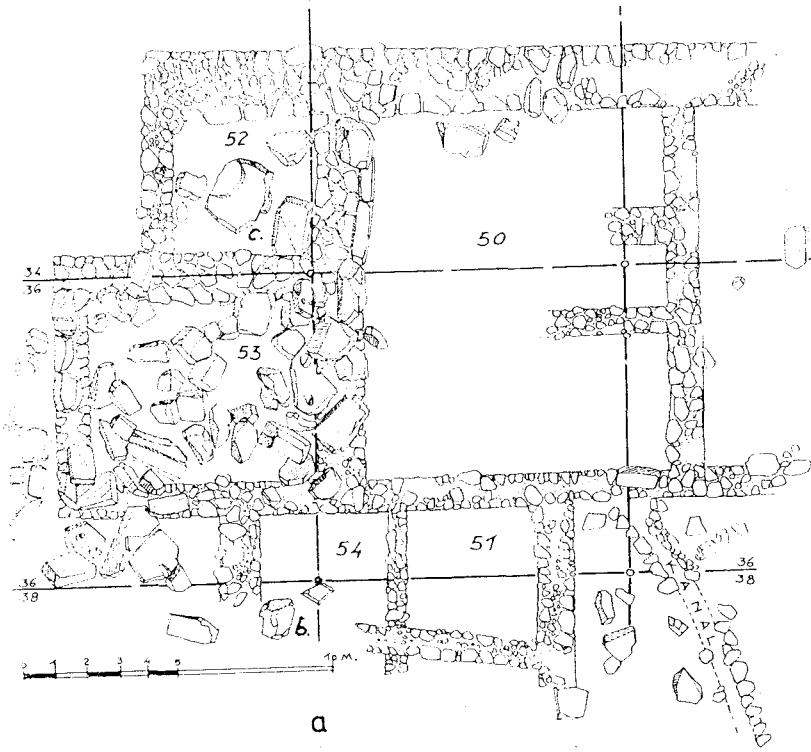

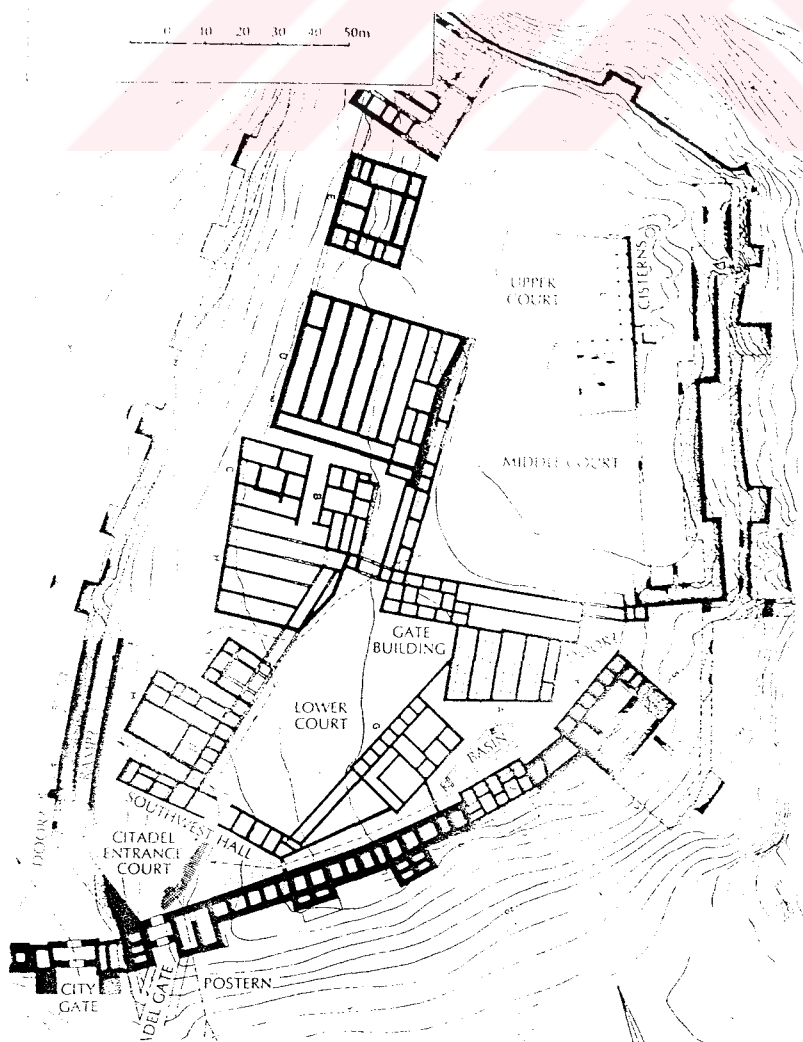
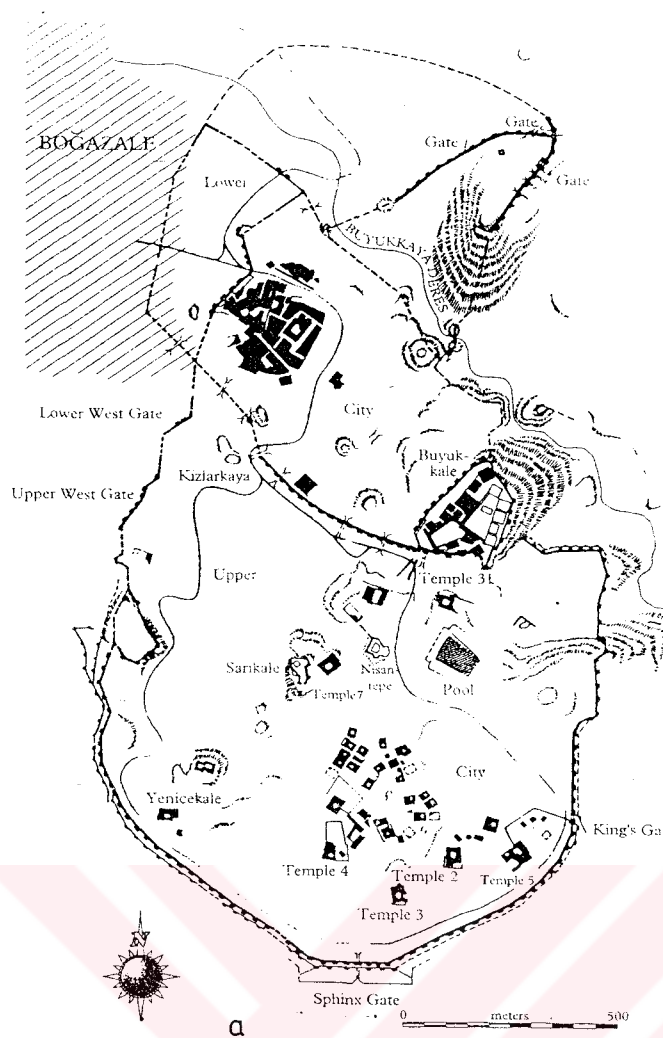
a

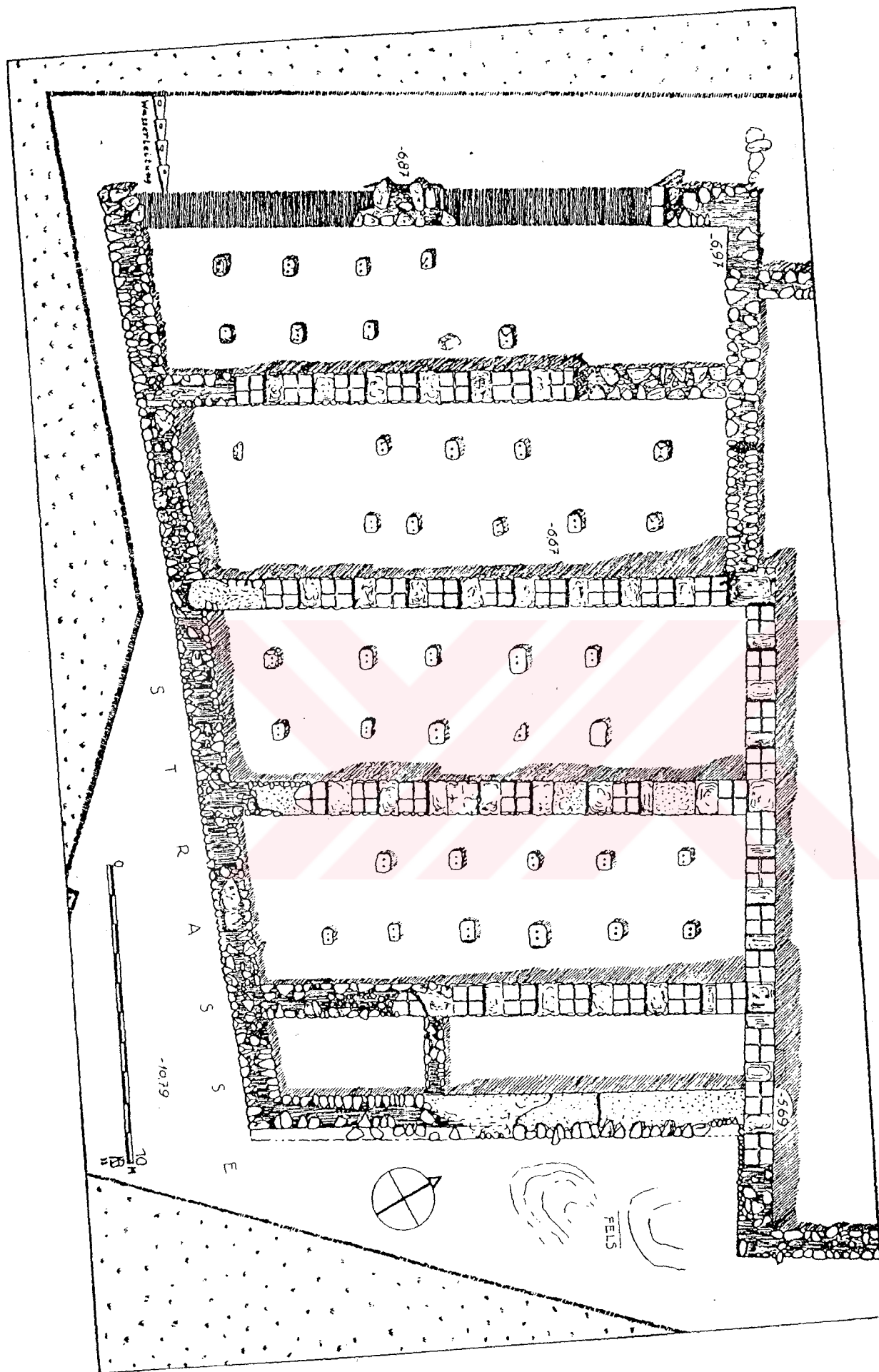

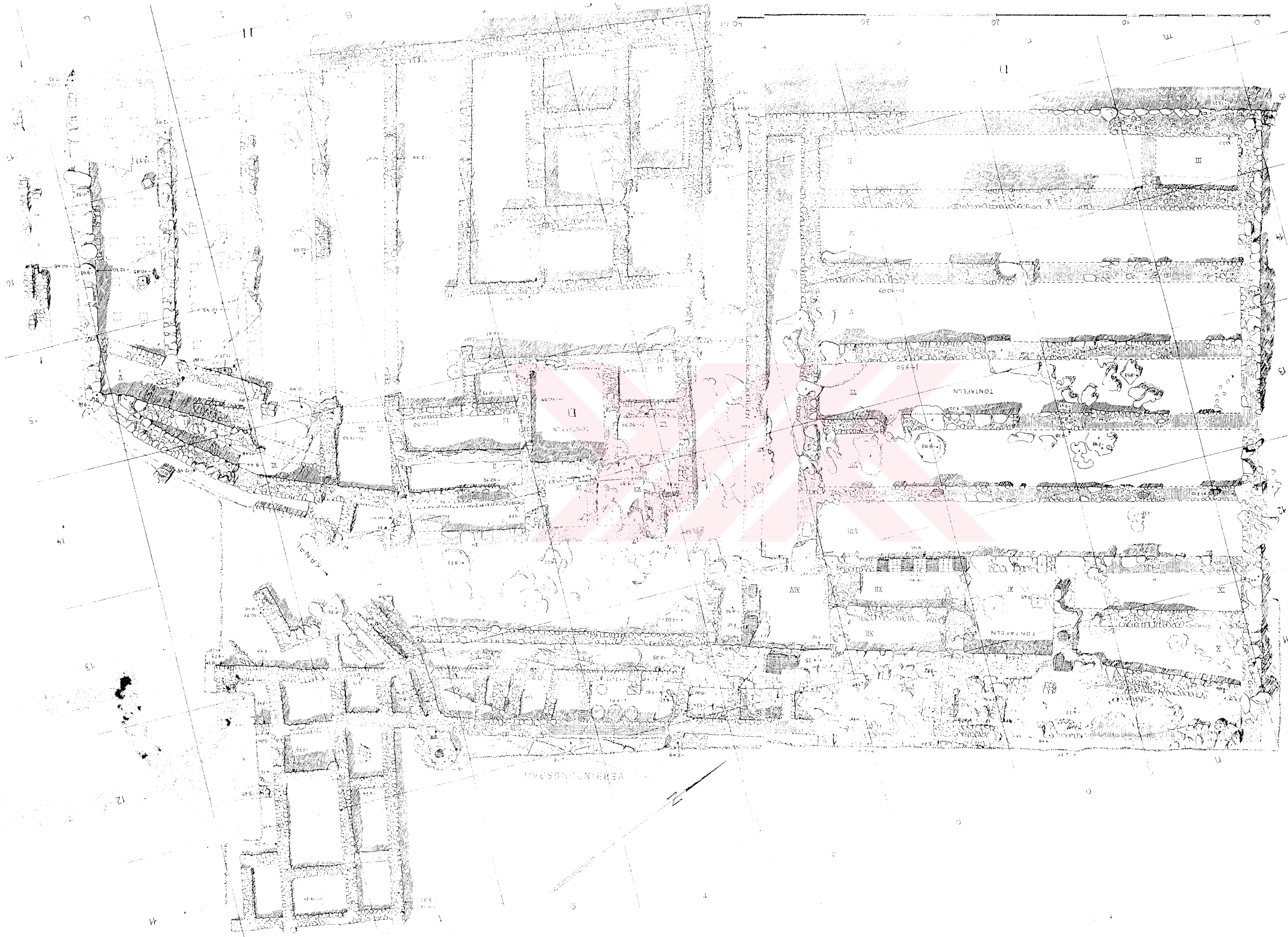
b

c

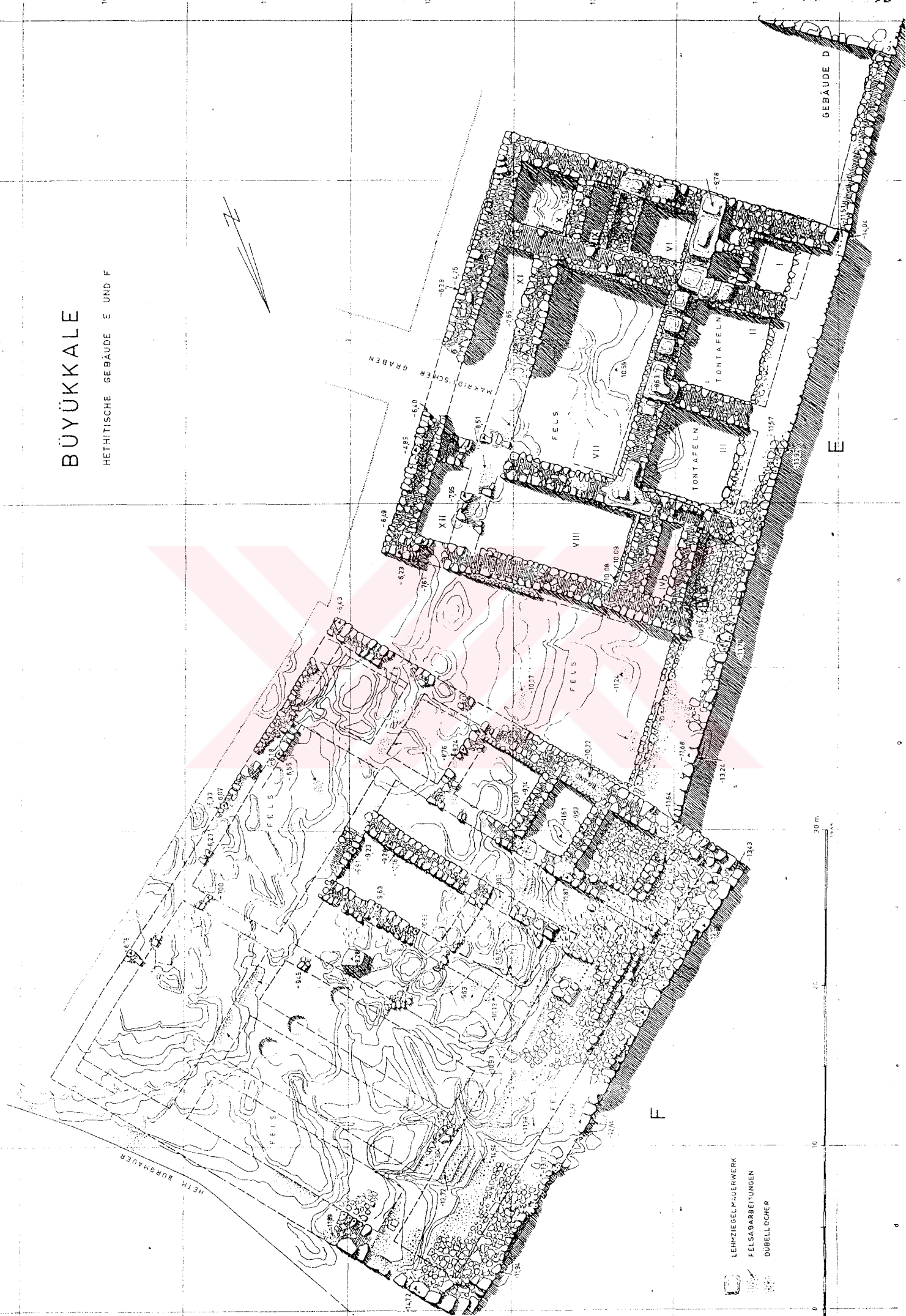

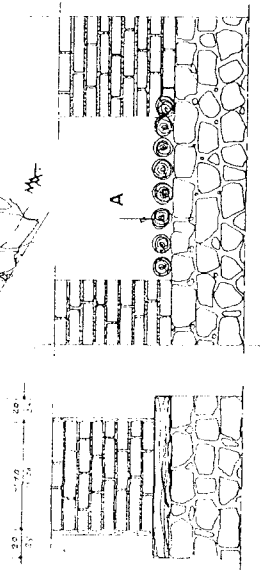
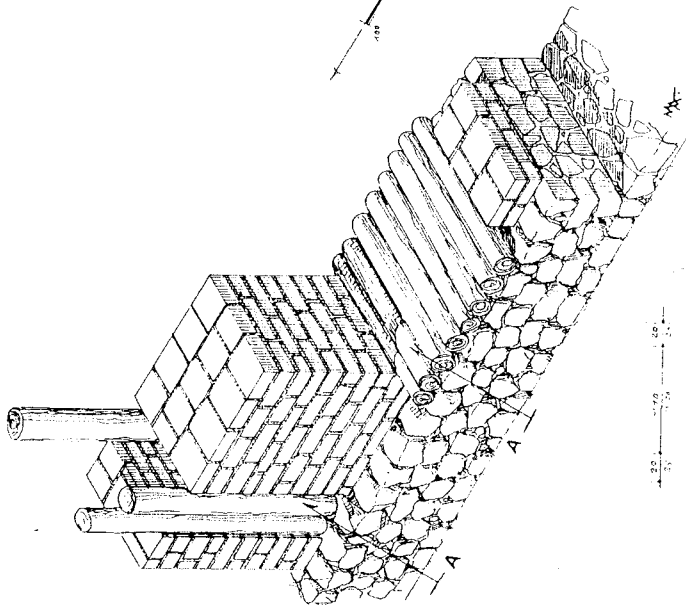
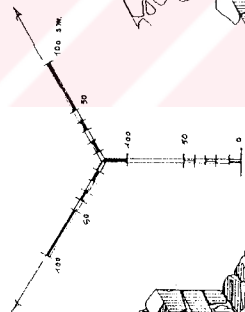
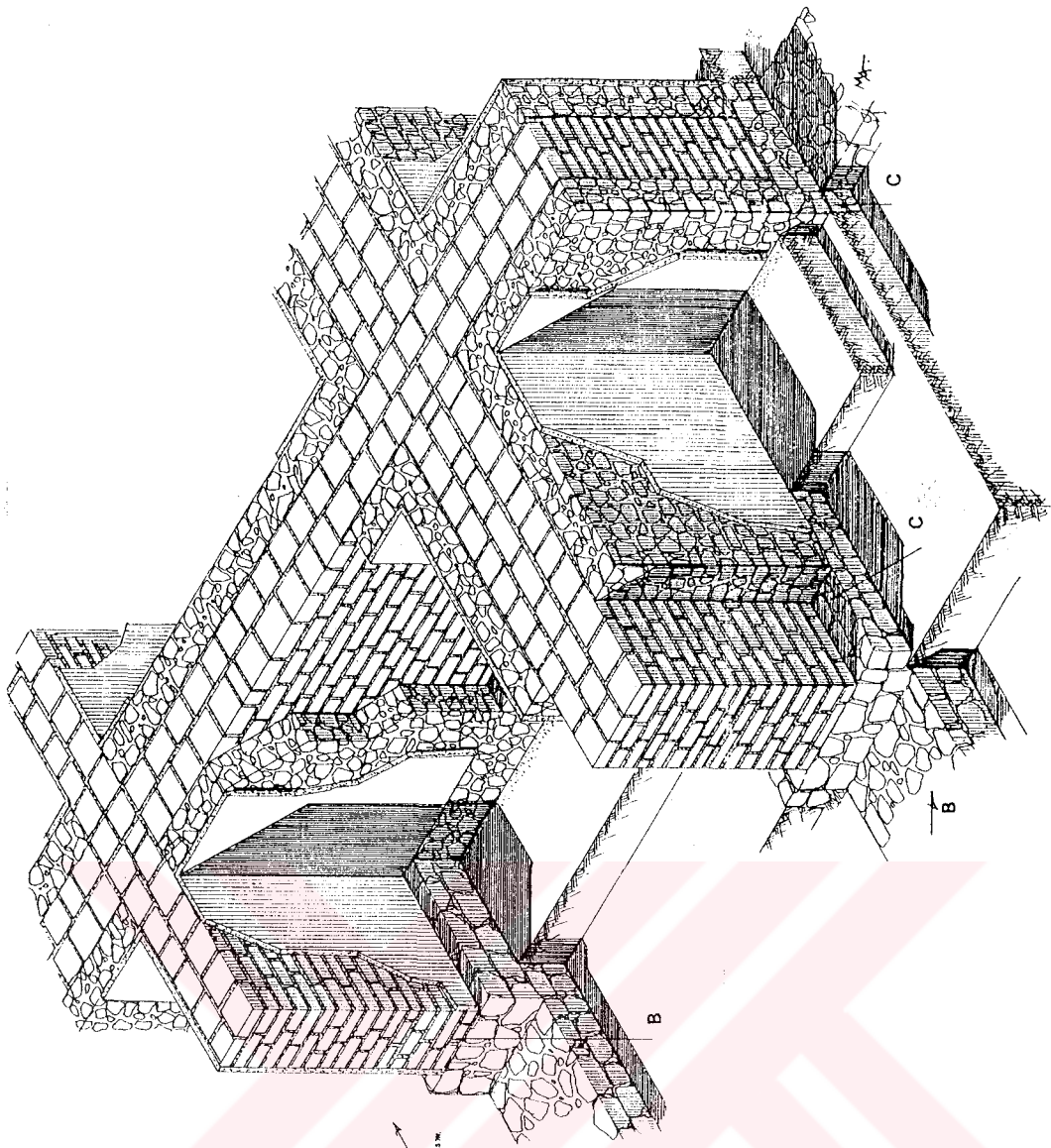

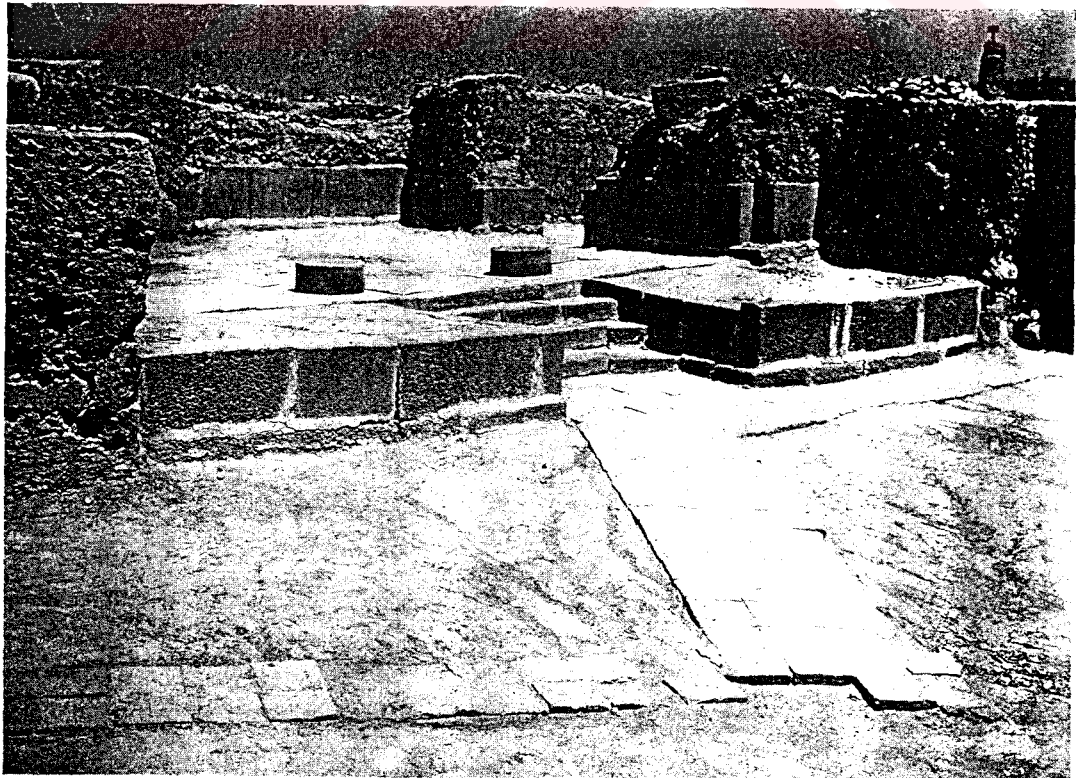
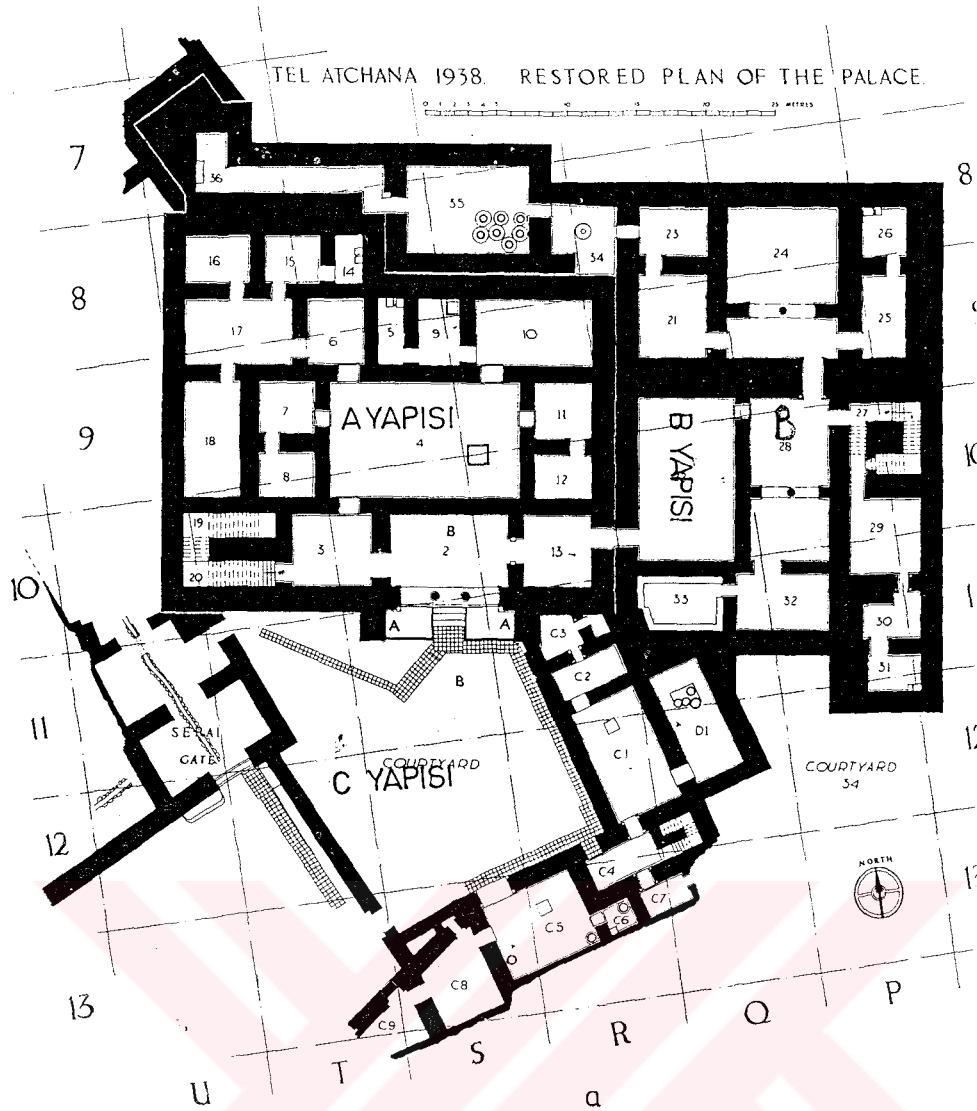
BÜYÜKKALE

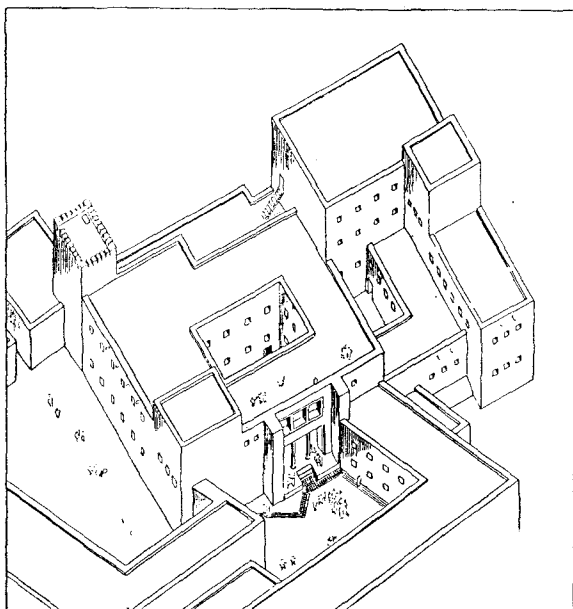
HETHITISCHE GEBÄUDE E UND F

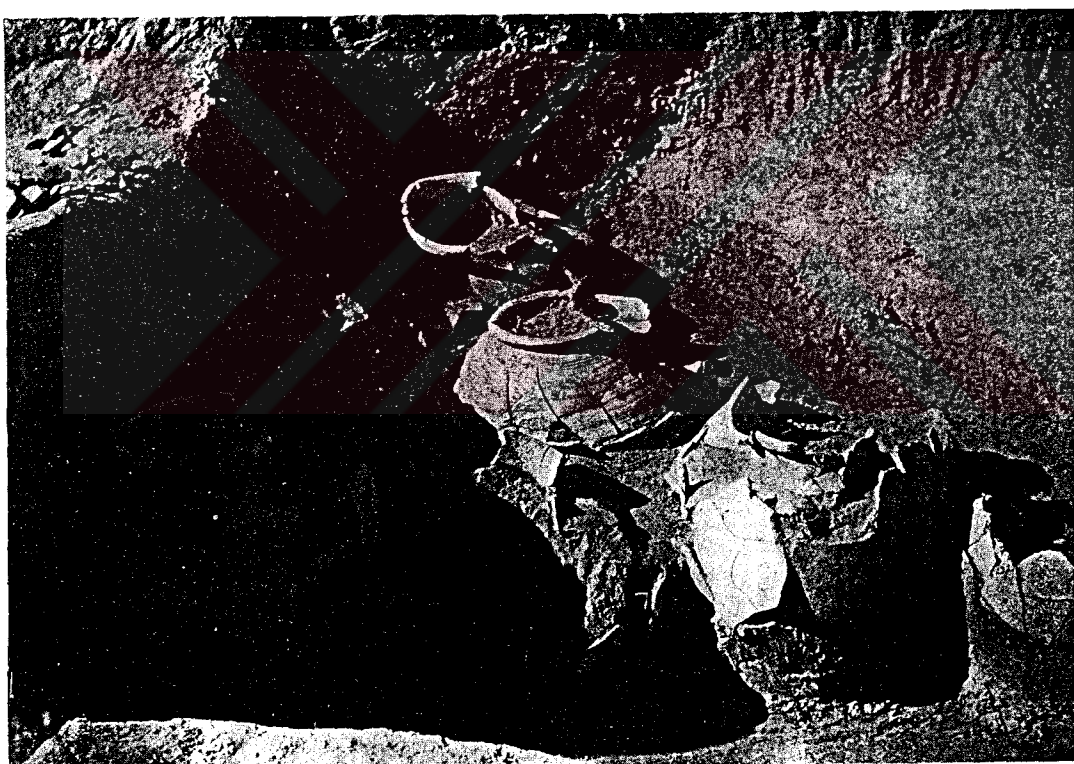
M. AKOK - 1977

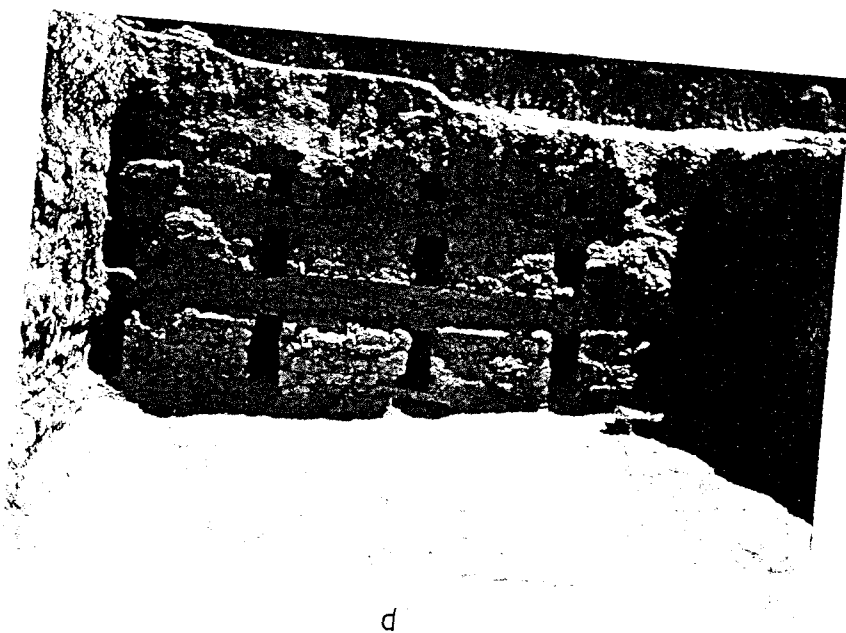
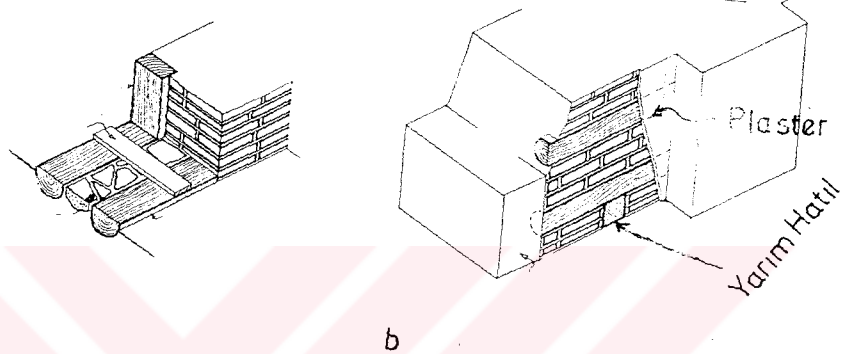
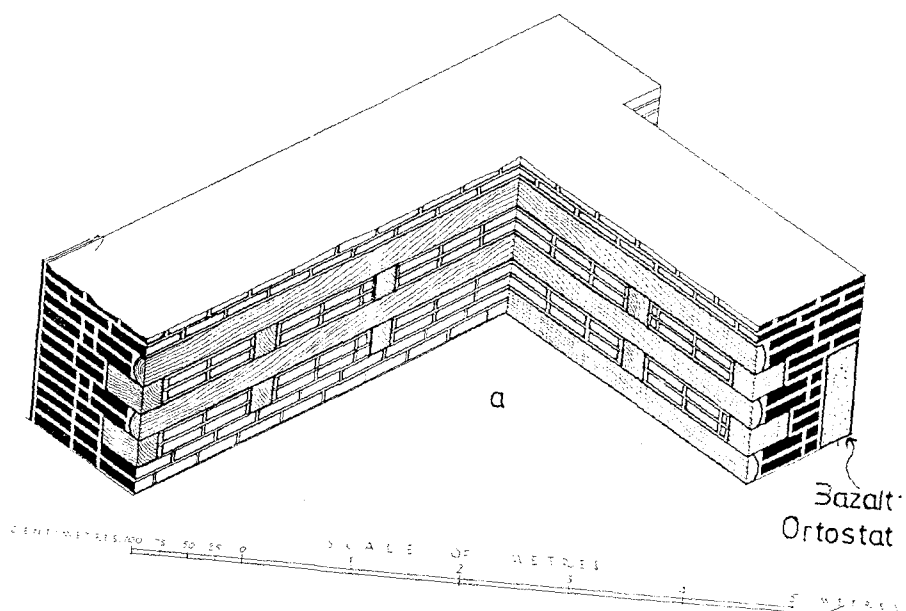

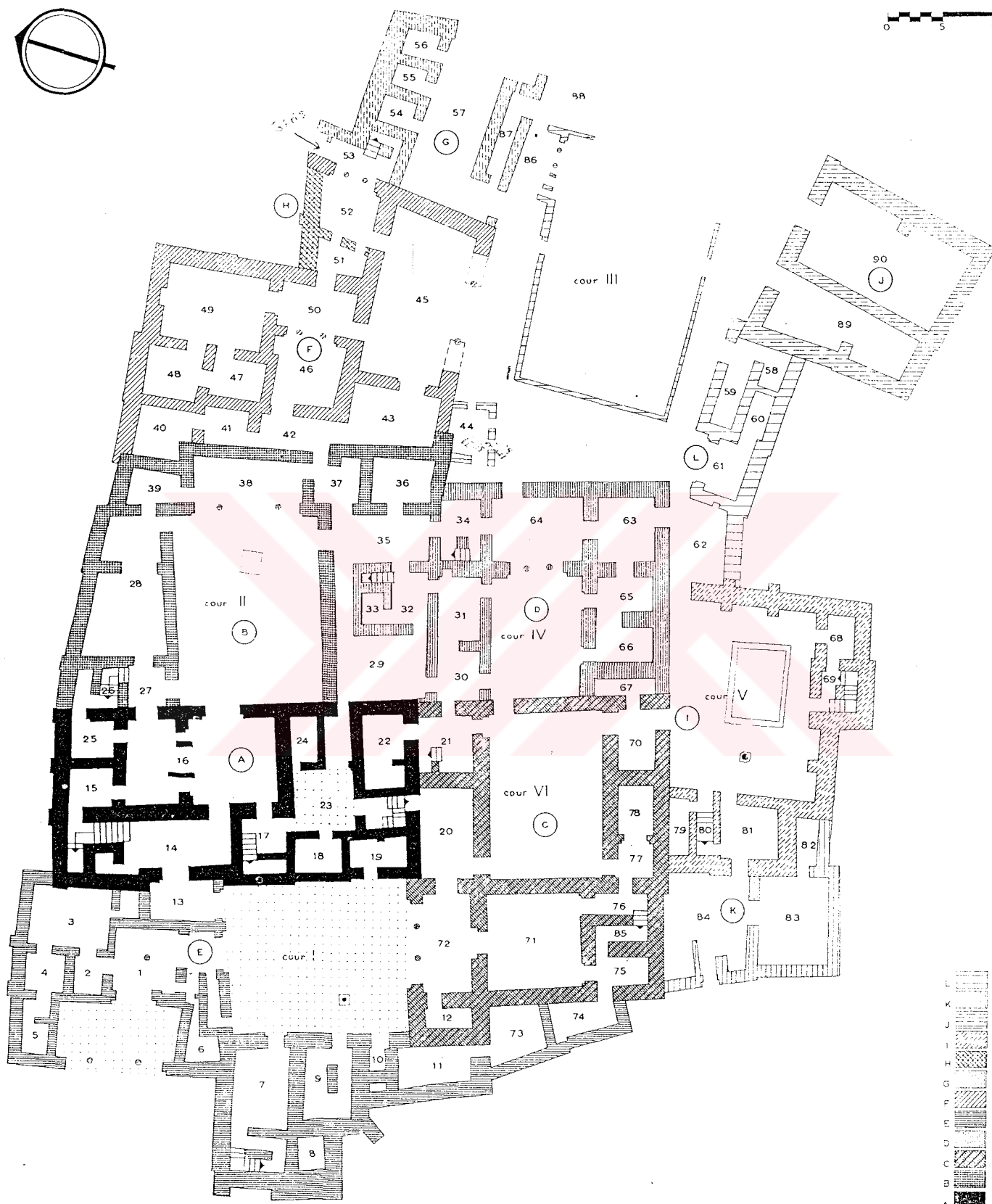
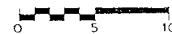
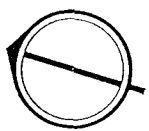
a

b

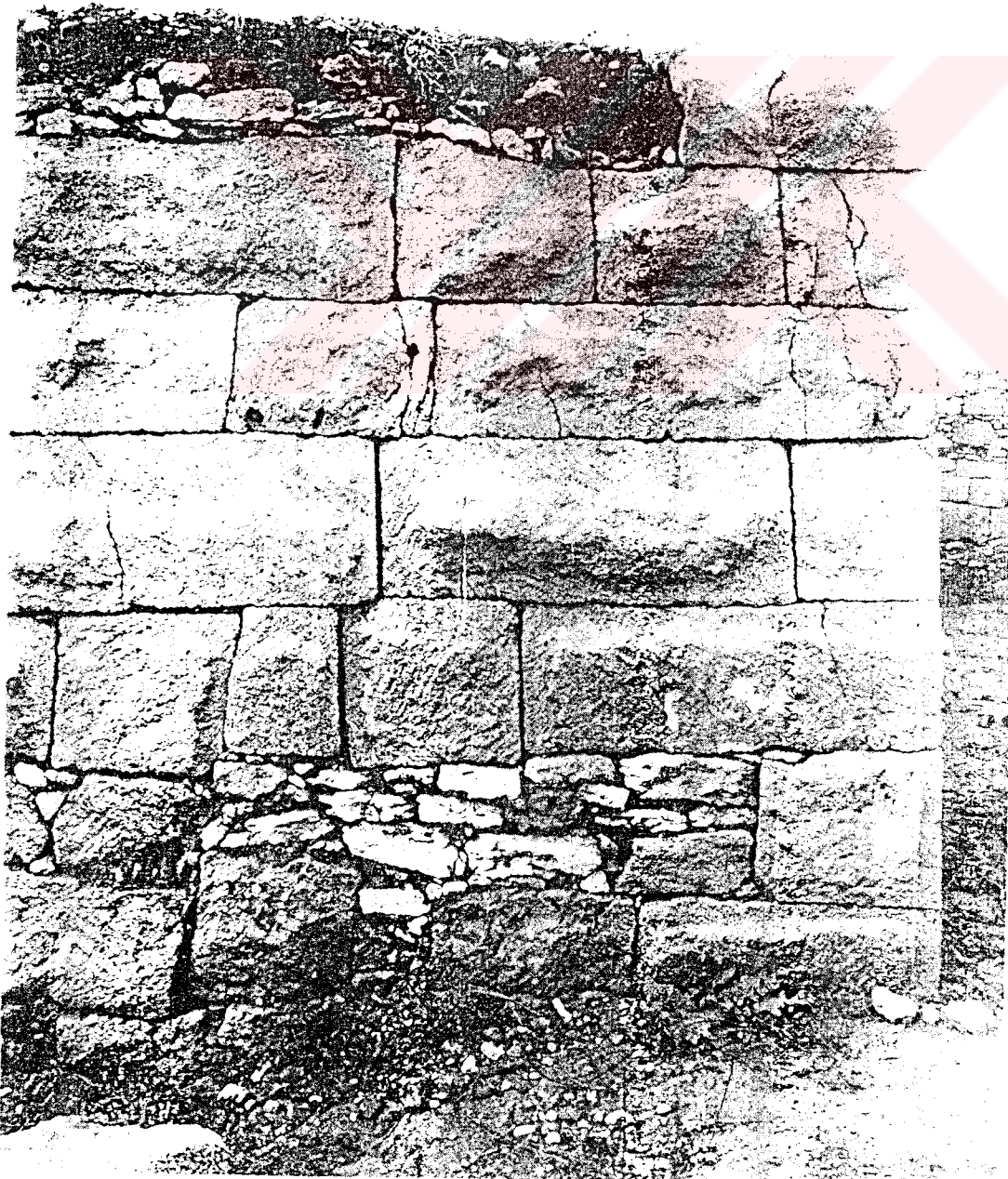
a

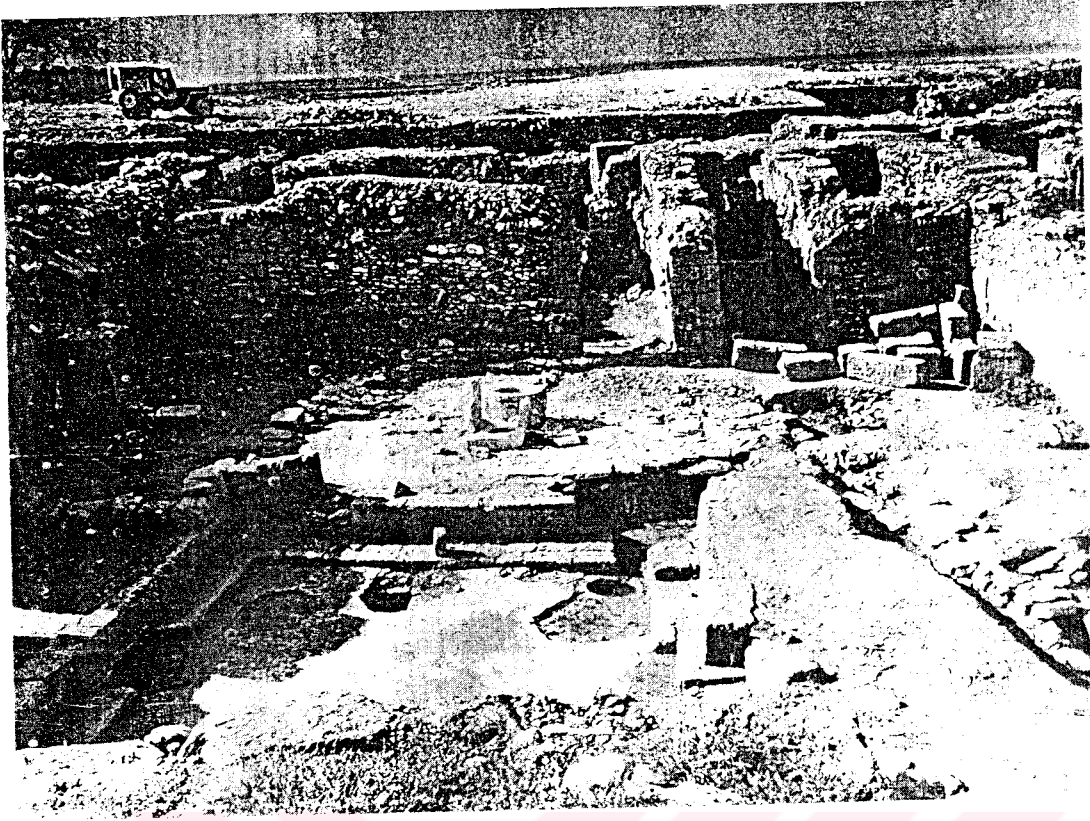
b

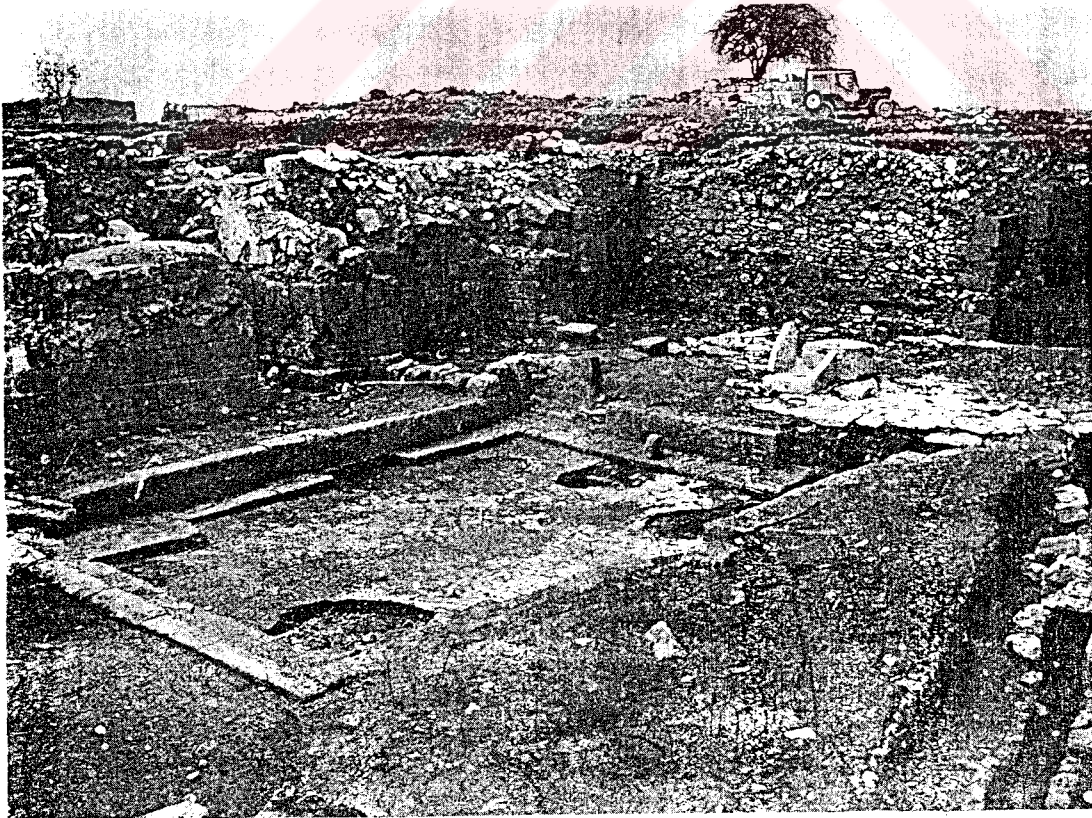
a

b

a

b

a

b

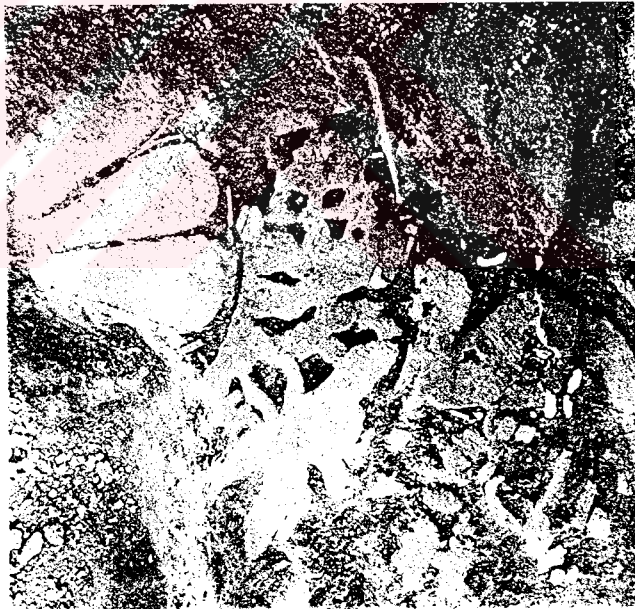
T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

a

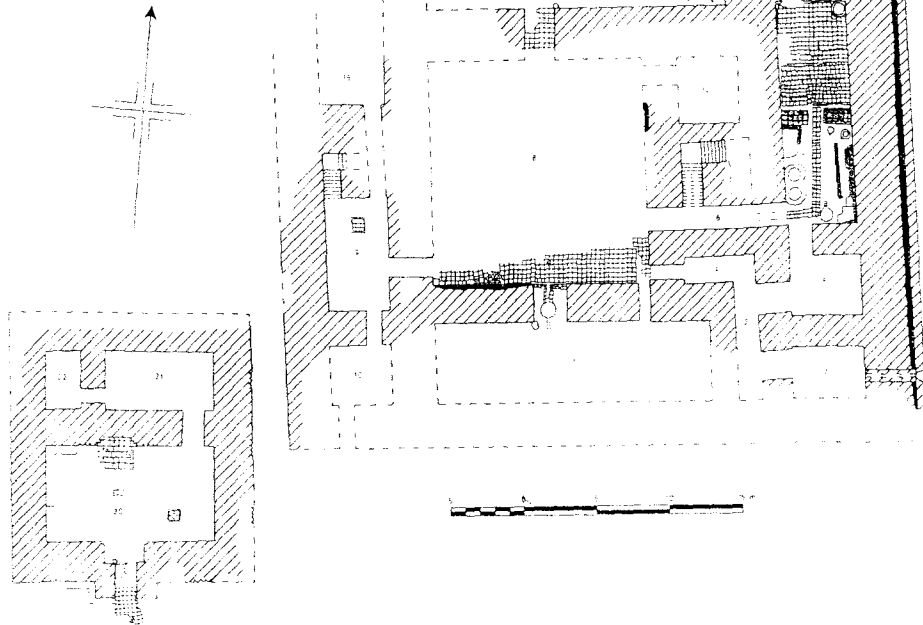
b

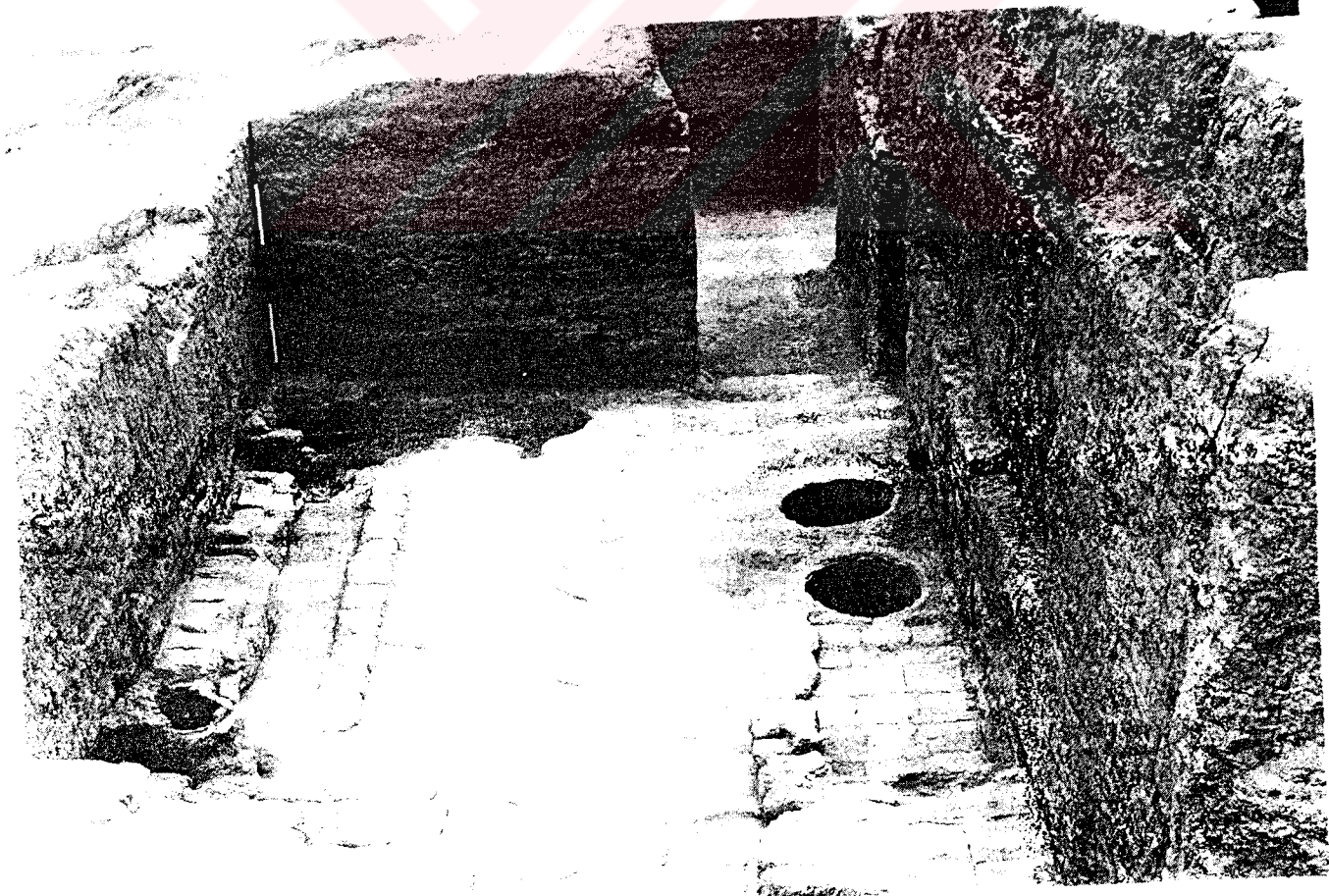
c

AREA HH 1986

WALLS
 PRE-MITANNI
 MITANNI
 TRACED ON SURFACE OR PROJECTED

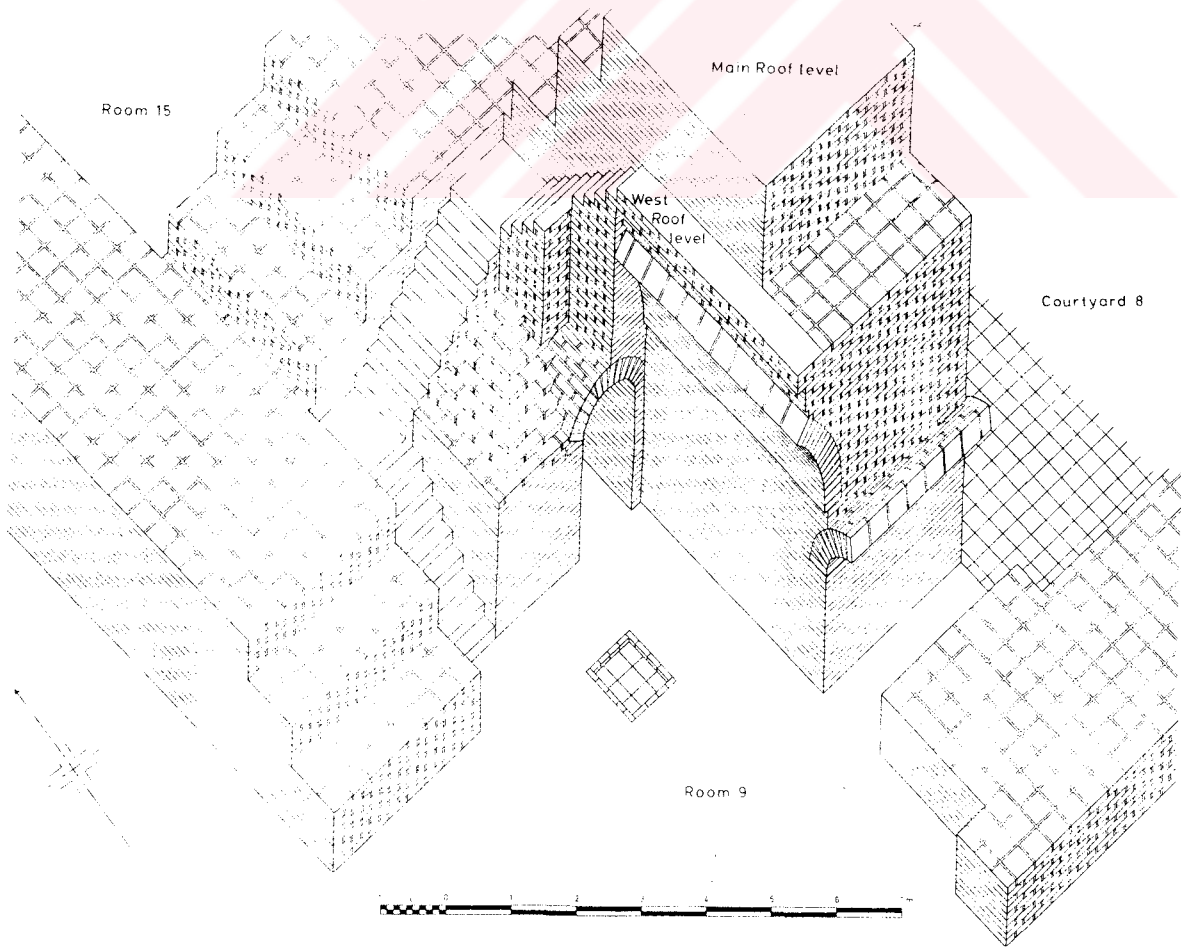
a

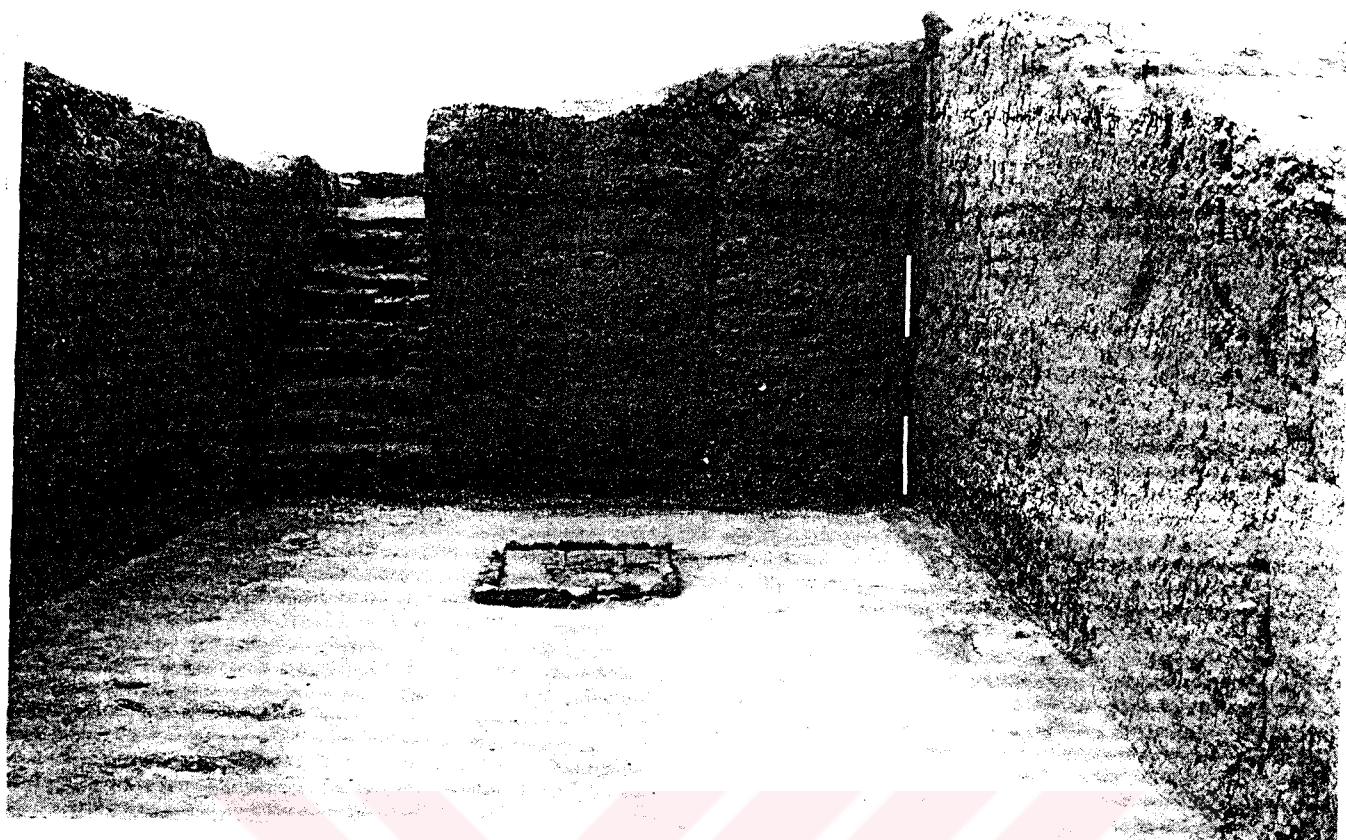
b

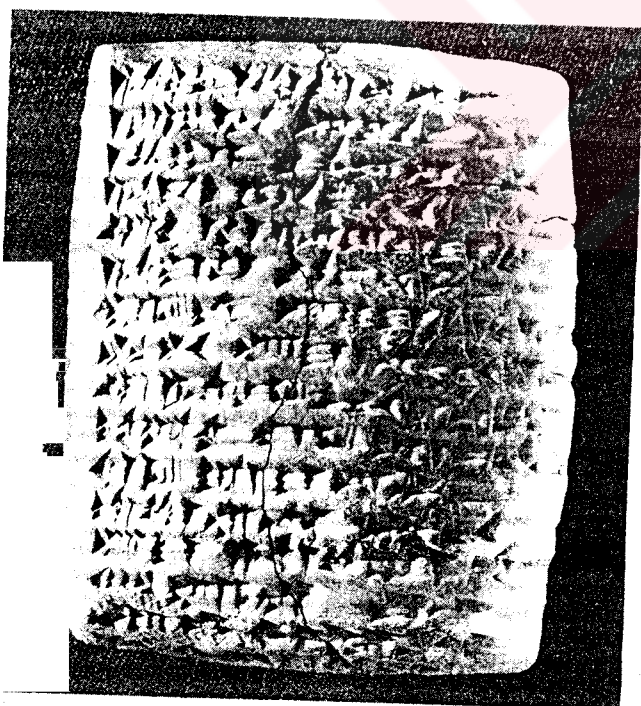
a

b

a

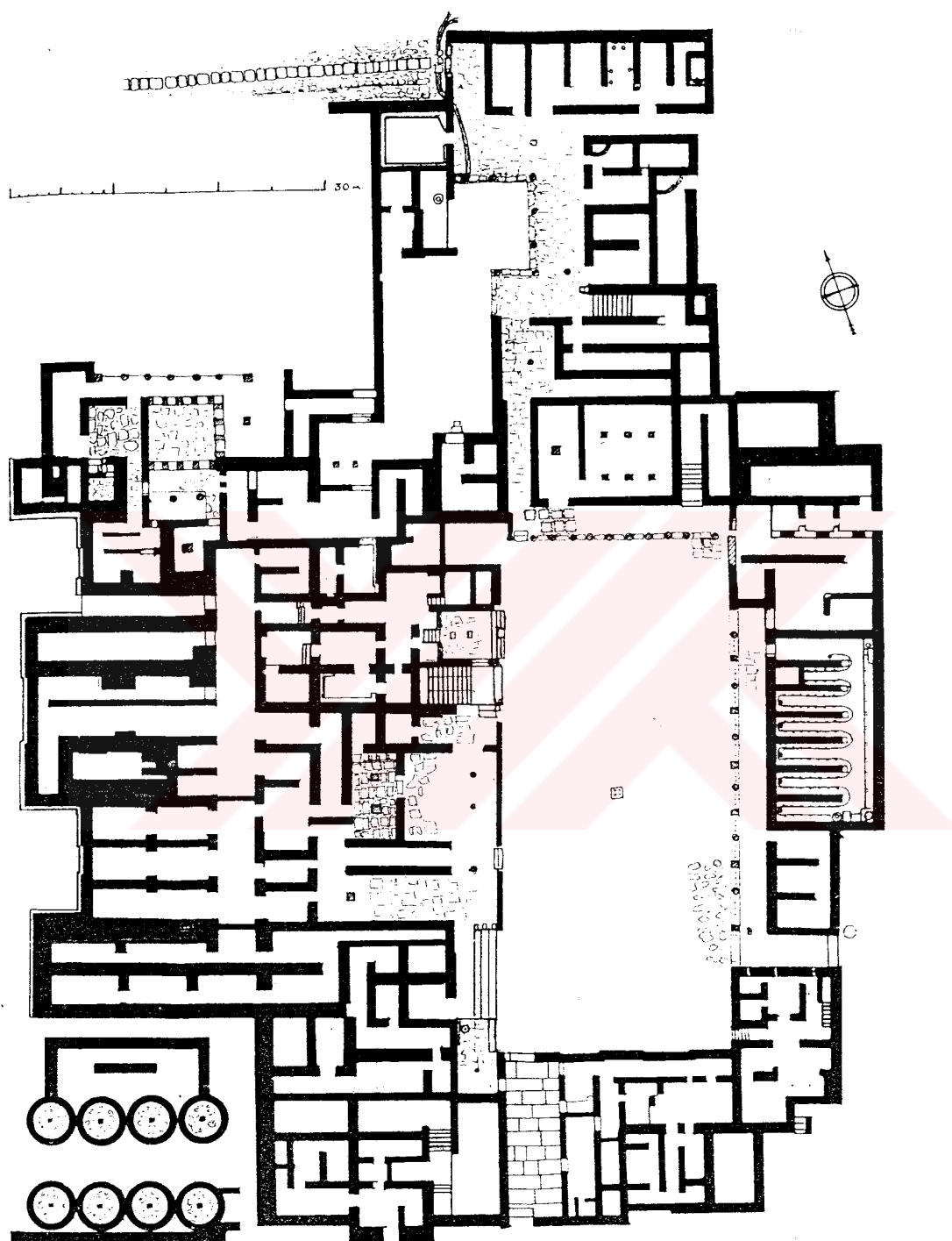
b.

0.

5 cm.

b.

Малла

